

1

Copyright 1935 by Révai, Budapest

A MAI SZÉCHENYI

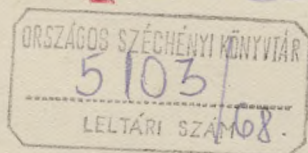
EREDETI SZÖVEGEK
SZÉCHENYI ISTVÁN MUNKÁIBÓL

Kiválogatta, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta
SZEKFŰ GYULA

R É V A I K I A D Á S

M 163.892:2

ELŐSZÓ

Alig néhány éve, hogy Széchenyi István gróf irodalmi munkásságát egészében, legalább is megközelítőleg ismerjük. A világháború előtt az újabb kiadások, közöttük a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi-kiadása, inkább csak a Széchenyi életében megjelent, tehát közismert művek új lenyomtatására szorítkoztak, egyedül a világháború után derült ki, hogy vannak neki még teljesen ismeretlen kéziratai is. Boldogult gróf Klebelsberg Kunó az érdem, hogy az utóbbi években megismerkedhettünk Széchenyi egész irodalmi munkásságával: ő indította meg, mint a Magyar Történelmi Társaság elnöke a magyar történet újabbkori forrásait (Fontes) kiadóvállalatában az új, teljes Széchenyi-kiadást. Ennek kötetei gyors egymásutánban hozták Károlyi Árpád gondozásában a tőle felfedezett döblingi irodalmi hagyatékokat, mely váratlan, nem remélt éles világosságba helyezte Széchenyit mint író és embert; itt jelennek meg Viszota Gyula önfeláldozó munkájának eredményeképp a Naplók vastag kötetei, melyekből azelőtt csupán csak töredékek, s azok is magyar fordításban voltak ismeretesekek, holott Széchenyinek egyéni németiségét ép oly lehetetlen más nyelvre fordítani, mint magyar szövegei sem fordíthatók idegenre, — mindezek a kötetek, valamint a többi kiadónak, boldogult Ferenczi Zoltánnak, Tolnai Vilmosnak, ifj. Iványi-Grünwald Bélának tudós szövegkiadásai a melléjük csatolt életrajzi és egyéb felvilágosításokkal ma már sokkal életteltesebben állítják eléink mindezen művek szerzőjét és hőseit, semmint a világháború előtt.

Mindezen művek, mint mondtam, tudós szövegkiadások, s bevezetéseiik lapok százain át a modern történetírás követelményeinek megfelelően görgetnek adatokat, elvont gondolat-sorok fejtegetéseit, csupa olyan részletet, amit nagyközönségünk alig tudna könnyen olvasni és méltányolni. Korán felmerült tehát annak szüksége, hogy Széchenyi munkái változtatás, antológiaszerű összeállítás útján vitessenek közelebb a magyar olvasókhoz; ilyen összeállítást készített Berzeviczy Albert, azután Fekete József és Várady József, valamint egy egész kis antológiát e sorok írója. Kétségtelen, hogy e sok oldalról meg-

nyilvánuló fáradozás nem maradt eredménytelen, s az utóbbi évtizedben szemmel kísérhettük, miként nyomultak be egyes Széchenyi-gondolatok a nagyközönségbe, hogy annak köreiből, adott alkalmakkor, újból felbukkanjanak. Nagy parlag, ugar, kiművelt emberfő, modor és taktika, ész és szív politikája mind gyakrabban jelentkezik vezércikkekben, ünnepi és kortesbeszédekben, s ha gyakoriságukból lehetne ítélnünk, azt kellene hinnünk, hogy íme, ötven évvel halála után Széchenyi eszméi valósággal diadalra jutottak a nemzet életében.

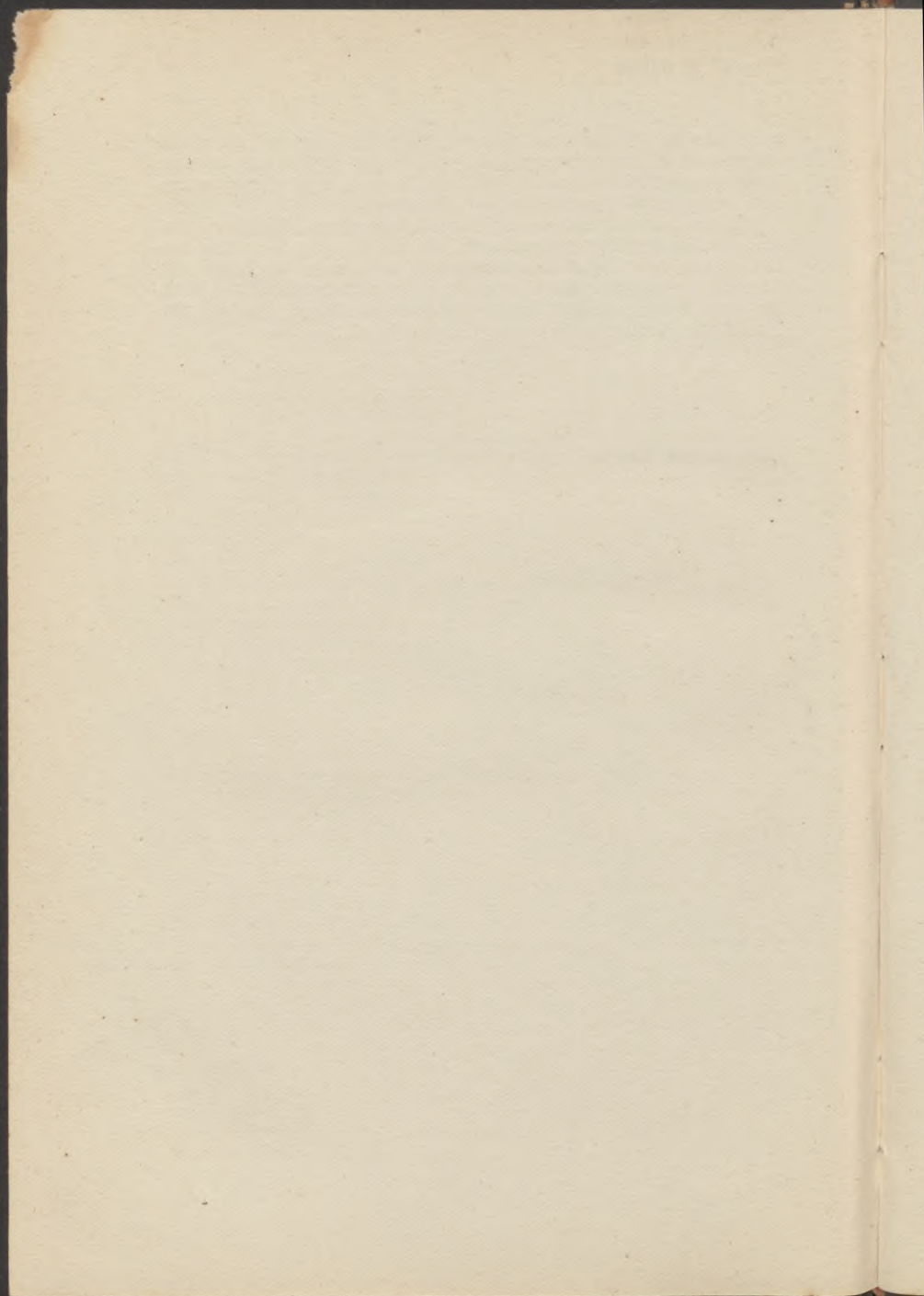
Tartok tőle, hogy ez hibás következtetés volna. Nemzeti életünk még ma is sajátos hajlammal bír arra, hogy a gondolatokat elretorizálja, az eszmékből és gyakorlati útmutatásokból jelszavakat alakítson. A magyart szeretjük reális gondolkodásúnak nevezni, de tán valóságosabb a megfigyelés, mely szerint reális dolgokat szeret elidealizálni, s ily szellemi folyamat során az életre nagyjelentőségű, gyakorlatilag használható tapasztalatokból és maximákból hús és vér nélküli frázisok desztilláltatnak, melyeket a nemzeti test ép oly kevésbé tud használni, mint ahogyan a desztillált víz sem üdíteti az emberi szervezetet. Tartok tőle, ez a folyamat ment végbe Széchenyi eszméivel is, melyeket az ő életétől és kora viszonyaitól elszakítva mint maximákat, bölcs mondásokat adtunk a közönség elé, s így lett belőlük nem új, nagy nemzeti életnek friss kovása, hanem régi retorikának új, de csakhamar elhasznált frázisai.

A jelen kiadás megpróbálja ezt a hibát (melyért az én anthológiám is felelős) jóvátenni. Nem szándékszik Széchenyi gondolatait összegyűjteni s azokból valamiféle nemzeti értékelméletet állítani fel, amelyhez legyenek mérhető cselekedeteink. A legnagyobb magyar alakja szinte már elveszett a rá halmozott eszmék, gondolatok, tanítások és vallomások súlya alatt, — a feladat most nem lehet egyéb, mint kiszabadítani az elvont dolgokból, és alakját s műveit úgy állítani a közönség elé, amint azok valóban itt éltek száz évvel ezelőtt az akkori magyarok között. Mai olvasóközönségünk történeti műveltsége bizonyára elbírja a történeti Széchenyi kendőzetlen, retorikátlan alakjának színről-színre látását, s azt a történeti légkört, melyben a ma már frázissá vékonyult Széchenyi-gondolatok valamikor a nemzet életét alakító, egészséges, merész és bátor kezdemények voltak.

Ebből a célból állítottam itt össze Széchenyi főbb műveiből lehetőleg összefüggő részleteket, melyek a reformkor problémáit, s Széchenyinek, valamint ellenfeleinek azok megoldására vonatkozó nézeteit tartalmazzák. A történeti személy és egykori légköre érzékeltetésére a naplókából is hozok válogatott részleteket, még pedig azoknak eredeti, német nyelvén. A válogatás nem volt könnyű, mert egyrészt Széchenyinnél nehéz elhatározni, melyik részt *ne* hozza az ember, másrészt pedig ép

azon szoros kapcsolatnál fogva, melyben korával és annak mindennemű életviszonyaival volt, igen gyakran túlságos hosszú magyarázatokra van szükség, hogy a mai olvasó az eredeti szövegeket megérthesse és élvezhesse.

Köszönettel tartozom volt tanítványomnak, Ember Győző dr. orsz. levéltári gyakornoknak, aki a szövegek összeolvasásában és a korrektúrákban segítségemre volt, nem kevésbé tartozom köszönettel a kiadó cégnek, mely bátran rálépett a járattalan útra: régi, eredeti szövegeket változatlanul, eredeti kútfői minőségükben adni a nagyközönség elé.

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN

I. ÉLETE

A Széchenyiek ősei a XVII. században a királyi Magyarországon éltek, végvári vitézek: hadnagyok, kapitányok, meg papok és szerzetesek voltak. Nemességet Széchenyi György kapott 1629-ben II. Ferdinánd királytól, aki később esztergomi érsek lett, s a család ingatlan vagyonának megalapítója. Egyik unokaöccse, Pál kalocsai érsek a Rákóczi-felkelés idején nemes törekvéssel, de hasztalan közvetített király és felkelt kurucok között; másik öccse György, végvári kapitány, 1697-ben grófi rangot nyert I. Lipóttól. A család XVIII. századi tagjai birtokaik kezelésének és katonáskodásnak éltek, Ferenc gróf, István atyja, nagyműveltségű, akkor modern gondolkodású férfi volt, aki II. József mellé állt ennek reformművében, ő alapította meg, könyvtárát a hazának ajándékozva, 1802-ben a Nemzeti Múzeumot. Felesége gróf Festetich Julianna, a Georgikont alapító Festetich Györgynek nővére volt. A házaspár birtokain és Bécsben lakott, ez utóbbi helyen született 1791 szeptember 21-én István fiuk.

Szüleitől hatalmas birtokokon, magyar mánási rangon kívül mély vallásosságot és igen érzékeny lelki alkatot örökölt, a nevelés azonban, melybe atya és anya egyaránt személyesen is befolytak, az akkori fiatal mánás szokványos nevelése volt. Főuraink nagy része akkor már nemcsak Magyarországhoz, hanem Bécshez és a monarchiához is tartozott, a nevelésből így többnyire hiányoztak a magyar irodalmi kultúra elemei, s ezeket Széchenynek utóbb kellett megszereznie. 17 éves korában katona lett; mint huszár és ulánus-tiszt résztvett a Napoleon elleni háborúban, 1813-ban a lipcei csata előkészítésében mint futár hasznos szolgálatot teljesített, amiért kapitányi rangot kapott. Többre nem is vitte a császári hadseregben, bármennyire szeretne volna is: túlságosan önálló gondolkodásával és nem egyszer excentrikus modorával nem tudott beilleszkedni az akkori katonai életbe. A napoleoni háborúk után még éveken át hányódik garnizonokban, Milánótól Debrecenig, de többnyire szabadságon van és élvezi azt a fényes és könnyelmű életet, amelyet Bécs, az udvar, a város és a magas arisztokrácia társaságai nyújtottak a fiatal mánásoknak. Atyja már rég kiábrándult a reformokból, melyek a 90-es években majdnem forradalomba, a Martinovics-össze-

esküvésbe vitték a nemzetet, — a század elején a szentté avatott Hofbauer Kelemen bécsi szerzetes köréhez csatlakozott, s annak egyik vezetője lett. Ebben a körben Széchenyi István is megismerkedett a katolikus romantika költőivel és gondolkodóival, anélkül azonban, hogy ezek akkor vagy később is rája mélyebb hatást gyakoroltak volna. Folytatta a főúri fiatalság életét, izgalmas és egész életre szánt szerelmek tűntek fel és tűntek el életében Bécsben és olasz utazásain, járt Párizsban és Angolországban, honnan lótenyésztési ismereteket hozott haza, Bécsben ő rendezte az első lóversenyt; 1818-ban régészeti és művészeti szakértőkkel nagy olasz, görög és török utazást tett.

Mindebben még semmit sem különbözött akármely más, jobbfejta akkori fiatal főúrtól. Lelkének egyéni alapszövevei azonban magasabb rendeltetést készítettek számára... „Széchenyi a fantázia embere volt“, rendkívül gyors felfogást, nyugtalan, soha nem pihenő gondolkodású ember, akinek váratlan eszmetársításai eleinte, a bécsi szórakozások síkján, az excentrikus, a bolondos „Steffert“ nevét szerezték meg, aki egyre kirúgott a hámból, egyre újabb és újabb csinyek és szerelmek hőse lett, — de már ebben a változatos és változékony életben sem tudott kielégülni, hanem utazásain egyre művelve magát, a német, francia, olasz, angol költők és írók, majd főként angol politikusok műveinek tanulmányozásával lassanként kiemelkedett a bécsi síkból és megnyílt számára a magasabb emberi élet.

Különösen az angol élet volt rá nagy hatással. A magyar főúr bármennyire igazi nagyúr volt is, és előkelő tagja a bécsi udvari társaságnak, alá kellett magát rendelnie a még magasabb rangúaknak, s ezek, főhercegek és nem főhercegek, még emberi méltóságát is nem egyszer megsértették etikettől pártolt gögjükben, így Széchenyi Istvánnak is. Angliában legelőször azt tanulta meg, hogy a főrangúnak és rajta kívül mindenkinél van sérthetetlen emberi méltósága, azt, hogy vannak emberi jogok, melyeket nem a francia forradalom irt körül, hanem amiket tisztesség és becsület kíván tiszteletben tartatni. Az emberi élet egyéni szabadságát ismerte meg Angolországban, a józan, beosztott, kényelmes életet, melyben mindenki eltűri a másikat és nem akarja saját képére erőszakkal átformálni. De az emberi méltóság és szabadság szemlélete mellett észrevette a feltételeket is, melyek az előbbieket lehetőségessé teszik. Sok mindent látott meg, ami a bécsi főúr és a magyar nemes előtt egykép ismeretlen maradt. Nedves és rosszul épített házak helyett megcsodálta és megszerette az angol vidéki kastélyokat, a rendet, fegyelmet, észszerűséget; azt, hogy mindenkinek vannak jogai és vannak kötelességei; azt, hogy mindenki adózik és azt, hogy Angliában nincs jobbagy, aki eltartsa az urakat, hanem mindenki maga dolgozik, számol, kereskedik. Az ellentét ma is nagy, s ha a mai

fiatalok, akik tanulmányaik éveiben a mai Anglia észszerű életét megismerték, s utána megint, menthetetlenül visszaestek ebbe a középeurópai zűrzavarba, mindig vágyakozva tekintenek vissza a szigetországra — mennyivel nagyobb lehetett az ellentét száz év előtt és mennyivel mélyebb a hatás, mely Széchenyi lelkét érte angolországi útjain!

Ahhoz azonban, hogy tapasztalatait gyümölcsöztethesse, előbb meg kellett találnia az utat saját népéhez. Ez is megtörtént. A császári királyi katonatisztet nem valami parasztromantika hazug vagy félművelt érzése kötötte össze legénységével debreceni helyőrségében; ellenkezőleg: valami folyvást eltaszítá e műveletlen, szinte állati sorsban hagyott magyar parasztok tömegétől, de egyszersmind akaratan kívül, az öntudat alatt működő közösségi erők is megmozdultak, vére vitte az elhagyott emberekhez, kiknek vadsága visszataszító volt számára. De taszítás és vonzás zavarából lassanként megüledett a művelt ember és magyar ember gondolkodása: felismerte, hogy egy vér ezekből, felismerte, hogy ő is magyar, akinek Isten hasonlíthatatlanul több erőt, tehetséget és eszközt adott kezébe vérei felsegítésére, akinek tehát kötelessége mindazt az elmaradt „árva“ magyarság javára felhasználnia. S minél műveltebb, szabadabb és gazdagabb népeket látott Európában, annál keserűbben érezte népe szegényletes elmaradottságát. Felismerte a magyar „parlagot“, s a felismerés pillanatában tudnia kellett, hogy ezt a parlagot ő fogja kiirtani, a magyarságot, a jobbagyságot is, ő fogja megnemesíteni.

A hazai talaj megismerése, s a külföld jobb viszonyainak megkínálása: e kettőnek egyesülése nyomán keletkeztek Széchenyi első reformtervei, először csak dús fantáziájából kipatranó merész ötletek, melyeket azonban csakhamar szigorú rendbeszedés elmélkedéseiben élete programjává avat. 1814-től, 23 éves korától fogva állandóan, napról-napra írta naplóját, melynek bejegyzéseiből látjuk, mennyire foglalkoztatta Magyarország elmaradt állapota, s mennyire meg volt győződve arról, hogy éppen neki kötelessége mindent megtennie a magyar nemzetiség emberibb kifejtésére. Főúri társaira ebben a munkában alig számíthatott, de nem azokra a magyarokra sem, akik akkor az ország ügyeit vezették, vagy az ország szöszlőiként szerepeltek az országgyűléseken. A nemesi alkotmány, melyet szerettek ezerévesnek dicsőíteni, holott alapvonásait Verbőczy kovácsolta egybe a XVI. század elején, nagy veszedelmeket kikerülve, nagy támadásokat legyűrve pihent akkoriban babérain. Sem Mária Terézia keresztény-humanista jobbagyvédó reformja, sem II. Józsefnek erőszakosan centralizáló és németesítő uralma, sem a 90-es évek hazai reformfelbuzdulása nem tudták a magyar nemesi alkotmány alapelveit megváltoztatni: a jogok maradtak az uraknál, a terhek a jobbagyoknál, a társadalom továbbra is áthághatatlan falakkal körülvett osztályoknak konglomerátuma volt, melynek körében

igazi nemzeti érzés meg nem születhetett. A költők, mint Virág és Berzsenyi, nemesi haza szeretetét hirdették, a nemzet szemükben az előjogosok közössége volt, s nem volt ember, aki komolyan gondolt volna oly egyességre, mely nemest és jobbagyot szervesen egybekapcsolná. A nemesi országgyűlések szívesen harsogtak ugyan a nemzet jogairól Bécs és az uralkodó felé, de nemzet alatt önmagukat, a megyei nemességet értették, s ha sikerült előjogaikat és az ország kormányzásában birtokolt, meglehetősen szűkkörű részvételüket biztosítani, ha sikerült ócska és emberiség dolgában elavult alkotmányukat „circumvallálni“, nyugodt lelkiismerettel tértek haza s élvezték a vidéki élet kellemeit, melyeket jobbagyaik munkája biztosított nekik. A napoleoni viharok után ők is, Ferenc király is nyugalmat akartak élvezni, s e közös szükséglet hozta össze a két ellentétes pólust, királyt és rendeket, a magyar alkotmány fentartásának, a reformok távoltartásának közös akaratában.

Reformoktól különben sem kellett tartani, ilyenekre ki sem gondolt, mert hiszen alig volt valaki, aki más, jobb viszonyokat alaposan ismert volna a hazaiakon kívül. Gyakorlati javaslatokra egyedül Széchenyit képesítette tapasztalata és a külföld pontos ismerete, ő pedig szétágazó terveit olymódon próbálta rendszerbe összeszedni, hogy a tétlen nyugalmi állapot helyébe újnak kívánását, a reform akaratába összpontosuló új nemzeti egységet akart léptetni. Ő első sorban „központba egyesítést“ kívánt, az országot széttagoló öt párt, hat vallás, tíz nemzet, 52 vármegye helyett egységes nemzeti közszellemet, melynek központja az új Budapest legyen, benne magyar intelligencia, nem osztályok szembenállásával, hanem a magyar nemzetiség öntudatában egyesítve. Különös módon, s itt a gyakorlati angol példa ép úgy hathatott rá, mint barokk-korbeli őseinek, földszerző és okosan gazdálkodó földbirtokosoknak példája: e nemzeti központ felé oly módon akarta vezetni népét, hogy a javasolt reformok anyagi haszonnal is járjanak, s így a főurak, birtokos nemesek már önzésből is csatlakozhassanak hozzájuk. A löverseny behozatalával „a tiszta szándékúak egyesülését“ akarta elérni, de egyúttal lehetőségét nyújtani anyagi előnyökre is észszerű lótenyésztés meghonosításával. Reformgondolatait először a Hitel-ben adta elő (1830), melyben a nemesi adómentesség, a kizárólagos nemesi birtokjog, a nemes családok örökösödési jogát védő ősiség egész „elavult, rozsdás systemáját“ támadja meg. Kimutatja a robot haszontalan voltát és hogy az egész feudális rendszer, melyben a nemesbirtokos munka és kötelesség nélkül jobbagya munkájából él, más nem, csak nyomorúságos, prekárius megélhetést tud biztosítani birtokosnak és jobbagynak egyaránt. Az ősiség megszüntetésével az ősi birtok korlátlan tulajdonává lehetne a birtokosnak, aki arra hitelt vehetne igénybe, beruházásokat eszközölhetne, a rossz patriarchális gazdálkodás helyett nyugati mintára jobban termelhetne, s így a belső fogyasztás,

általános művelődés emelkedésével fogyasztó piacot is találhatna a határok között. A Verbőczy-féle nemesi előjogok ellen harcol tehát, de nem tesz javaslatot új alkotmányelvek megvalósítására, — az ő gondolkodásában az alkotmányos reform másodrendű szerepet vitt, mert nézete szerint az első a magasabb műveltségű, s nemzeti egységbe hozott társadalom kialakítása, „a kiművelt emberfők“ minél nagyobb száma, akik azután a „polgári erényt“ valósítsák meg az egyes társadalmi osztályokban. Francia értelmű demokrácia helyett magas műveltségű, tiszta erkölcsű vezetőréteget akart, mely lelkiismereti feladatként fogja a szegény nép sorsát emberi fokra emelni.

Reformideái egészen sajátos, tisztára egyéni kifejezés-módban jelennek meg műveiben. Középpontja és legtöbbször alkalmazott képlete a frazeológiának a Nemzetiség, mely minden más kor és nép nemzetiség-fogalmától különbözik, mely egyedül felel meg a magyarság akkori szükségleteinek, így tényleges történeti szükséglet eredménye. A nemzet kialakításának feladata nem tisztán politikai kérdés, politikának és alkotmánynak jóformán semmi köze hozzá: a Nemzetiség annak feltétele, hogy a magyarok olyanok legyenek, kiknek „szívét semmi sem töltheti tökéletesen bé, mint az igazán nagy, nemes és szép“. Nemzetiség és erkölcs szoros kapcsolatban van egymással, s ez az erkölcs sem a francia forradalom önzése, sem a német nemzeti fejlődésben mindegyre érvényesülő államrezon, mely magának megenged olyant, mit másnál elítél, — Széchenyi nemzeti erkölce a keresztény erkölcs, mely a felebaráti szereteten épül és amelynek az életben megvalósítása úgy az egyén, mint a nemzeti közösség számára a tökéletesedés lehető legmagasabb foka. „A keresztény vallással azt a hitet is átvettük, hogy a halandó virtusai és esze által mindig magasabbra emelheti magát az Istenség felé“, írta Széchenyi, nem kis mértékben saját lelki küzdelmeinek tapasztalati anyagára támaszkodva. A keresztény tökéletesedés útján, mely a világius huszártszti életmódból is elvezetett, erős támasza volt későbbi felesége, gróf Zichy Károlyné Seilern Crescentia grófnő, akit 1818-ban ismerkedett meg, s akit férjének 1834-ben bekövetkezett halála után a következő évben feleségül vett. Ez a hosszú ideális és reménytelennek látszó szerelem nagy hatalmat adott élete felett imádoottjának, amit ez arra használt fel, hogy Széchenyit a léha társaságoktól távol tartsa, másrészt nagy nemzeti útjában romantikus és vallásos eszközökkel, rábeszéléssel, buzdítással és ellenőrzéssel megerősítse. Viszont kétségtelen, hogy Seilern Crescentia grófnő Széchenyi nélkül soha sem törte volna fejét sem Magyarország, sem más ország felemelésén és az emberi nem számára megmentésén, — ez a tiszta szépség Széchenyi bozontos szemöldökei és szűrés szeme szuggesztíójára vállalta a magyarság nemtője szerepét, melyet gyöngédséggel és méltósággal vitt addig, míg a házasságban Széchenyit teljesen boldoggá nem tehetette és gyermekeinek

anyja nem lett. A reform első termékeny évtizedében az ő ideális alakja lebegett elérhetetlen távolban Széchenyi előtt, ő volt az Amphitrite, aki a szomjas sást megitatja az Akadémia címerében; mint feleség pedig, mikor már nem lelkes és lelkesítő előhaladás, hanem az elért eredmények görcsös megvédése volt férje feladata, ennek számára melegen tartotta a családi fészket, melyből ő naponta kiindult harcaira és naponta fáradtan visszatért.

Széchenyi élete 1825-től, s még inkább 1830-tól, a Hitel megjelenésétől alkotások lázában élő egyetlen nagy rohanás, melynek során írásban és szóval és nem kevésbé messzehangzó cselekedetekkel terjeszti és valósítja meg reformeszméit. Az 1825-i országgyűlésen ő volt az első, ki magyarul beszélt a főrendi tábla ülésén, 1825 november 3-án az országgyűlés egyik kerületi ülésén, régi elhatározása értelmében egy évi jövedelmét, 60.000 forintot, adományozta egy magyar tudós társaság alapítására, melynek főcélja a nyelvművelés, s mely a valóságban a Magyar Tudományos Akadémia lett. Egy évi jövedelmét korábban egy Pest és Buda közt felállítandó állandó híd építésére akarta felajánlani, de nemzetnevelési szempontból jobbnak látta, ha ennek költségei gyűjtés útján jönnek össze. A híd építésével célja volt a téli évszakban egymástól elvágtott két város egyesítése, azon két városé, melyet ő már Budapestnek nevezett, s melyet ő jelölt ki a felemelt és kiművelt magyar nemzet metropolisává; emellett arra törekedett, hogy a hídon mindenki fizessen, azaz hogy a nemesi nem-adózás előjoga ily módon gyakorlatilag is megszűnjék. Országgyűlési beszédeiben a magyar nyelv érvényesítése és a jobbágyság helyzetének javítása mellett emel szót, s hogy az országgyűléseken kívül, állandóan is találkozassék a magyar értelmiség, a vezető réteg, melybe ő veszi be a polgárokat, kereskedőket, nagyiparosokat is, megalapítja 1827-ben a Nemzeti Kaszinót. Ugyanekkor tartatja meg Pesten az első lóversenyt, a következő évben kiadja művét a „Lovakról“, s megalapítja a Magyarországi Állattenyésztő Társaságot. Lófuttatások és lótenyésztés emelésének célja bevallottan gyakorlati, gazdasági, de belsejében nagy nemzetnevelő és -közponosító feladatnak tekinti, amint ezt már legelső, még németnyelvű értekezésében, 1818-ban megírta: „Ezeket az eszközöket ártatlanoknak és eléggé alkalmasoknak találok arra, hogy honfitársaimat oduikból kiesalogassam, egy helyre összegyűjtsem, s őket egymással és művelt idegenekkel megismertessem. Mialatt lóról, juhról és tehénről beszélgetek, azalatt tulajdonképpen lassan és óvatosan honfitársaim előítéleteit reszelgetem“, 1830-ban megkezdí a Dunaszabályozás előkészítését, miután Magyarország elmaradt közlekedési viszonyai közt a víziutak kiépítése látszik első szükséges lépésnek, főként az angol útjában megismert gőzgépek felhasználásával; az Aldunán leutazva meglátogatja azon hatalmakat, melyeknek jóakarától függ, hogy Pestről a Feketetengerig

lehesen hajón utazni: jár Konstantinápolyban és jár Belgrád-ban Obrenovics Miklós szerb fejedelemnél. A Hitellel ellenkező vélemények felvilágosítására megírja a Világ, s reformprogramja kifejtésére Stádium című munkáit. 1832-ben Budapesten Hídegyesületet alapít; a hídvám érdekében és egy magyar „játékszín” felállítása mellett izgat Pest vármegye közgyűlésén, de megválasztatja magát Pest város polgárának is, s a városi képviselőtestületben is nagy szerepet visz a város szépítése, feltöltése, pesti kikötő és hajógyár alapítása érdekében. Közben József nádorral, a hazai kormány fejével is állandóan érintkezik, sőt megkísérli reformideáit Metternichkel, a bécsi államkancellárral is elfogadtatni, aki azonban ragaszkodik a Ferenc-féle koncepcióhoz, mely szerint a magyar rendi alkotmány változatlan fenntartása a dinasztíának és a magyarságnak egyaránt létérdeke és Széchenyi javaslatait és közeledési kísérleteit elutasítja. Közben többször jár a lótenyésztés, híd- és hajóépítés tanulmányozására Angol-, Francia- és Németországban; 1833-ban kinevezik az aldunai munkálatok kormánybiztosává, melyekben Vásárhelyi Pál mérnök lesz tanácsadója, tervezője és a munkák végrehajtója. Nem elégszik meg ez évben az aldunai sziklarobbantások megkezdésével: ellenállhatatlan vágy űzi a legelmaradottabb magyar vidék, a Tiszántúl felsegítésére: 1833-ban az első gőzhajóval ő köt ki, a Dunántúl fia Szegeden; nemzeti programjába veszi a Tiszaszabályozást, amelyet gyakorlati gondolkodásához híven az érdekeltek költségein akar megvalósítani, azon gazdákén, akiknek hasznuk lesz a Tisza vízöntött területeinek lecsapolásából. De régebbi vállalkozásait sem hanyagolja el: 1837-ben hetedszer, 1841-ben kilencedszer jár az Aldunán, s bár az orsovai útszakaszt költségek híján nem tudja felszabadítani, sikerül neki a gőzhajó-járatokat egész Konstantinápolyig kiterjesztetni, a magyarságot a dunai hajózáshoz hozzászoktatni; gondoskodása e téren is annyira megy, hogy cikkeket ír, melyekben a drága és akkori angol kényelmet megközelítő hajókon megfelelő magaviseletre és tisztaságra neveli a magyarságot. 1837-ben megalapítja a Magyar Borismertető Társaságot, fáradozik a Pesti Hengermalom, az Első Hazai Takarékpénztár és a Kereskedelmi Bank felállításán, Sopronban 1839-ben Selyemtenyésztő Egyesületet alapít; 1841-ben sikerül a pestbudai híd ügyét annyira vinnie, hogy a Lánchíd alapkövét leteszik, — a híd építője Adam Clark angol mérnök, akit ő még a Dunaszabályozás munkálataira hozott magával Angliából; a terveket Tierney William Clark készítette. A negyvenes években Duna—Tiszacsatorna, balatoni gőzhajózás tervével foglalkozik, de leginkább a „Tiszavölgy rendezésével“, a tiszai érdekeltiségeket társulatokba tömöríti; 1845-ben a helytartótanács kebelében a közlekedési ügyosztályt veszi át, kidolgozza az ország vasutainak tervét, megvalósítja a balatoni gőzhajózást, megnyitja az első vasútvonalakat, 1847-ben a

pest-szolgálati vasutat, tanulmányozza a Felső-Tisza-árterület és Szamos-árterület hajózhatóságát.

Ezek reformprogramjának gyakorlati megvalósításai, melyeket szakértők segítségével, köztük Vásárhelyi mellett utóbb Kovács Lajossal együtt végzett, de a vezetés és a gondolatok kitermelése mindig az ő feladata maradt. Komolyabb gondolkodású arisztokrata társaival csak egyes dolgokban mehetett együtt, így gr. Hunyady Józseffel, gr. Károlyi Györggyel különösen a lótenyésztés dolgában, ez utóbbival együtt fogadta meg egy külföldi útjában, hogy Magyarország felemelésére szentelik mindketten egész életüket. Teljes megértést csak báró Wesselényi Miklóstól, e nála néhány évvel ifjabb lelkes titántól várhatott, akit még 1822-i nagy külföldi útján beavatott nemzetnevelő terveibe. A Wesselényihez fűző kapcsolatok a barátság közege át ép oly regényes természetűek voltak, mint a Crescentiához fűződők a szerelem közegeiben; vele és Esterházy Mihály gróffal valóságos szövetséget köt, hogy egymást és önmagukat a tökéletesedés útjára fogják vezetni. De már a 30-as években fel kellett ismernie, hogy Wesselényit szenvedélyes temperamentuma miatt nem tarthatja az Ész útján maga mellett, — Wesselényi csakhamar áttért Kossuthhoz, s Széchenyinek sorsa mindvégig az maradt, ami kezdettől fogva volt: önmaga lelkéből csiholni ki a nemzetreformot, s azt saját erejére támaszkodva valósítani meg. Egyedüllet, kudarc, szegény esetén gényes megkérdezte: „Hát törődöl ezzel, Istvánom“, s ő felelte: „Nem törődöm vele, uram!“ — Dolgozott egyedül és önértékeléssel, s beírta naplójába: „Lenyesik szárnyaimat, lábaimon járok, levágják lábaimat, kezeimen fogok járni, s ha ezeket is kiszakítják, hason fogok mászni: csak használhassak!“

Széchenyi reformmunkája, a fenti felsorolásból is láthatóan, olyan terekre irányult, melyeken az országgyűlés és a kormány közreműködése nélkül, tisztán közéleti munkával is sikerrel kecsegtettek. Nagy műveiben, főként a Stadiumban, reformjavaslatait egészükben körvonalazva, sok oly tárgyat érint a jobbágyság helyzetével és a nemesi adózás áttörésével kapcsolatban, amikhez a rendek és kormány hozzájárulása rendes országgyűlési, dietális tárgyalás során, szükséges lett volna. Az országgyűlések azonban, melyeken a reform hívei folyvást kisebbségben voltak, bár reformországgyűléseknek nevezetnek történetírásunkban, igen kis mértékben hajlottak Széchenyi reformjai felé, s például az 1836. évi újabb rendezése az úrbéri viszonyoknak, semmiképp sem közelít meg Széchenyinek emberies felfogását. A magyar politikai világ emberei részben még ragaszkodtak a régi előjogokhoz, részben pedig, a fiatalabbak, hívei voltak ugyan Széchenyi reformeszméinek, de egész gondolkodásukat két oly eredő határozta meg, mely idegen volt Széchenyi egyéniségétől. A fiatalság a francia forradalom liberális eszmeköréből táplálkozott, s bár ennek az eszmekörnek

humanisztikus következéseit is hajlandó volt levonni, ami annyit jelentett volna, hogy a Verbőczy-féle előjogos alkotmány helyébe az egyenlőség elveit hozza be, ezzel a munkával nem sietett, s helyette annál hevesebben követelte közjogi téren a szabadság, tehát a nemzeti önrendelkezés megvalósítását a bécsi kormány abszolutizmusával szemben. Bár az első téren vállvetve dolgozhatott volna Széchenyivel, aki nem forradalmi-liberális, de keresztény-humanisztikus gondolkodásával jutott el a jobbágyszabadítás követeléséhez, a kiindulási pont mégis annyira különböző volt, a doktrínér ifjúság oly kevéssé tudta Széchenyi valláserkölcsei Nemzetiség-fogalmát megérteni, s Széchenyi annyira ellensége volt minden doktrínér teóriának, s így különösen a nagyhangú forradalmi ideológiának, hogy közte és az ifjúság között már akkor is nagy volt az ellentét, mikor a fiatalok még a reform atyját ünnepelték benne. A másik ponton, a bécsi kormány elleni közjogi harcban pedig Széchenyi valósággal ellenlábait látta az országgyűlések liberális fiatalságában. A magyar nemzetiség kifejtését egyedül békés viszonyok közt, s a kormánnyal egyetértésben tudta elképzelni, s bármennyire fiatal óriást látott is a magyar nemzetben, melynek multja nem volt, de annál szebb, nagyobb, emberibb jövője lesz, pillantását nem homályosította el a szeretet, s egy pillanatig sem hitte, hogy a magyarság elég erős lenne két folyamat egyidőben való átélésére: belül megújodni a reformmunka során, s kifelé az uralkodóházzal és Ausztriával szemben elérni az állami önállóság azon teljes mértékét, mellyel szerencsebb multú és szilárdabb konszisztenciájú népek, mint a franciák, angolok már régóta megszakítatlanul bírtak. Önbizalma, hogy Isten segítségével elvégezheti a magyarság erkölcsi és nemzeti felemelését, optimizmusa, melyet tízéves reformmunkájának látható eredményei tápláltak, mind egyszerre összeesett, magába roskadt, ha arra gondolt, hogy túlhev és meggondolatlan, kihívó magaviselet olyan útra viszi a magyarságot, ahol belső átalakulásának, végleges megerősödésének befejezte előtt kell megharcolnia a nagy harcot Ausztriával s ennek az egész kontinenstől támogatott erőivel. A gondolat maga elég volt arra, hogy Széchenyi alkotókedve egy pillanat alatt lelohadjon, egészséges színe halavánnyá forduljon, szép jövő helyett a nemzethalál árnya emelkedjék fel szemei előtt, hiszen a kis magyarság harca a dinasztíával, az ennek kezében levő Ausztriával és a nem magyar nemzetiségekkel egyebet nem, mint csak nemzethalált jelenthetett. A reform atyja előtt nem volt kétséges, hogy magát a reformmunkát is meg kell állítani, ha tovább folytatása közelebb hozná a nemzetet az egyenlőtlen és kimenetében nem kétséges küzdelemhez.

Ez a pillanat következett be, amikor Kossuth Lajos megkezdte 1841-ben a Pesti Hírlap szerkesztését és annak hasábjain vezércikkei írását. Kossuth kezdettől fogva a politikai

tevékenység azon területén szerezte országos hírnevét, amelyet Széchenyi a békés reformra veszedelmesnek tartott. A kormány ellen fordult Wesselényivel lépett közeli kapcsolatba, a Lovassy László és ifjú társai pörétől felizgatott hangulatú vármegyék határozatait terjesztette a Törvényhatósági Tudósításokban, s mikor emiatt 1837-ben elfogták és mint királyi parancsnak ellenszegülőt négy évi várfogságra ítélték, az ellenzéki ifjúságnak valóságos vezére lett. Romantikus, gyakran egyenesen szépirodalmi színezetű vezércikkeinek radikalizmusával még inkább magához láncolta a liberális köröket, s amikor Széchenyi nagy súlyt tulajdonított szavának és meg volt győződve, hogy Kossuth a nemzet nem kis részét fogja radikális útján magával ragadni, akkor egyáltalában nem becsülte túl az ő tényleges befolyását. A Pesti Hírlap vezércikkei a reformok tartalmát illetőleg semmiben sem foglaltak magukban többet, mint amit már korábbi műveiben Széchenyi kifejtett, s Széchenyinek igaza volt, mikor a köztük levő különbséget „modor és taktika“ kérdésének minősítette. Míg ő mindenkor szorosan kerülte a kormány elleni állásfoglalást, s ha korábbi műveiben nem egyszer élesen támadta is a nemesi, s főként a főnemesi társadalmi osztály önzését, mégis mindenkor tekintettel volt ezek létérdekeire, s a jobbágy helyzetének javítását nem képzelte el úgy, hogy abból a földesúri társadalom romlása következze. A döntő eltérés közöttük olyképp fogalmazható meg, hogy Széchenyi a magyar társadalom békéjének megóvása mellett, s a bécsi kormány beleegyezésével törekedett reformjai megvalósítására, holott Kossuthnak nemcsak hogy nehezeze nem esett volna, de egyenesen szívesen tette volna, ha a reformokat a kormány ellenére valósíthatja meg, — a társadalmi békét hasonlóképpen gondolkodás nélkül feláldozta volna, aminthogy a Pesti Hírlapban meg is írta, a mágnásokra, mint a reform gátlóira célozva, hogy a nemzet rendeltetése teljesülni fog „velők és átalok, ha nekik tetszik; nélkülök, sőt ellenök, ha kell“. Kossuthtól származik az a felfogás, mely szerint „Széchenyi vagyonosság útján akar vezetni közszabadságra, Wesselényi pedig a közszabadság útján vagyonosságra“, amely szavak valójukban nem is annyira Wesselényi, hanem Kossuth saját politikáját jellemezték, — nem a valóságban, hanem az ő felfogása szerint, mert ez a sokszor hangoztatott, s immár közhehlyé vált különbség teljességgel külsőleges: Széchenyi igazában nem félt attól, ha a közszabadság megszerzése után „gyarapodnék anyagilag is a magyarság, hanem ezt a sorrendet megvalósíthatatlannak, s egyenesen veszedelmesnek tartotta. Tömegeiben még öntudatra nem ébredt nemzet nem hívhatja ki büntetlen maga ellen az óriási erőforrásokkal rendelkező dinasztíát, annál kevésbbé, mert hiszen Kossuth „modora és taktikája“, mellyel belevetette magát a közszabadságok érdekében a küzdelembe, a dinasztíán és annak bécsi kormányán kívül az országban élő nem magyar nemzetiségeket is fegyverbe

volt állítandó a magyarság ellen. Amint az Ausztriával fennálló, s lényegükben dinasztikus kapcsolatok dolgában is fiatalosan könnyelműnek és a nehézségeket félreismerő optimizmusnak tartotta őt Széchenyi, hasonlóképpen ítélte meg nemzetiségi politikáját is. Kossuth igen egyszerű eszközökkel, néptanítókkal, iskolákkal, jutalomtétélekkel vélte a nem-magyar nemzetiségű hazai lakosságot magyarrá tenni, s erre célzó agitációjában Széchenyi nézete szerint nemcsak túlságos optimizmust, hanem a nemzetiség oly külső felfogását árulta el, amely Széchenyinek erkölcsileg, sőt vallásilag elmélyült nemzetfelfogásától nagyon is különbözött.

A Széchenyi-Kossuth ellentét tehát nem esetleges vagy külsőleges volt, sem pedig olyan, melyen siránkozni lehetne olyképpen, mintha magyar átok volna, hogy nagyjaink nem tudnak egymással megférni. Kossuth, aki alulról jött, s akinek minden új pozícióját nehéz, kiszámított politikai munkával kellett meghódítania, eleinte kísérleteket tett Széchenyi megnyerésére, sőt utóbb is, mikor már tisztában volt az együtt-haladás lehetetlenségével, időnként meghajolt a reform atyja előtt — ilyen pillanatnyi bókja volt Széchenyi számára, mikor őt a legnagyobb magyarnak nevezte. De Széchenyi túlsokat gondolkodott, éjjel-nappal, éveken és évtizedeken át, reformján és annak megvalósítási lehetőségein, semhogy ellenfelének bókjai és közeledési kísérletei megvesztegették, vagy pillantását elhomályosíthatták volna. Kossuth hatalmas tehetsége felhasználható lett volna — s ezt ajánlta is Bécsben — ha a kormány erre képes lett volna; ha azonban Kossuthnak akciószabadság engedtetik, akkor nem lehet kétség: ő fel fogja idézni mindazon összeütközéseket, melyekben a kis magyar cserép összeütődik a nagy vasfazekakkal; azaz Kossuth szabad, korlátlan publicisztikai és politikai működése a reformnak, s vele esetleg Magyarországnak halálát jelenti.

Széchenyi ezt a döbbenetesen logikus gondolatsort kialakítván magában — s naplóiban számtalanszor feljegyezve — nem tehetett egyebet, ha szívéhez nőtt reformját meg akarta védeni, mint ellenfelét megtámadni, s támadásával veszedelmes irányból eltéríteni, de legalább is hatását a hazafias tömegekben paralizálni. Habozás nélkül elébe vetette magát a népszerűség diadalkocsijának, mely ekkor már ellenfelét hordozta, s a Pesti Hírlap megindulása után folyvást új és új vitairatokat készített: az 1841-i Kelet Népétől elkezdve, hírlapi cikkek nagy tömegén át egész az 1847-ben megjelent Politikai Programtöredékekig. Be kell vallanunk, csekély eredménnyel: a liberális reformmozgalom megállítása sokkal kevésbé sikerült neki, mint egy évtizeddel előbb a reform megindítása. Nyugodt természetű, mérsékelt gondolkodók, mint Deák Ferenc, báró Eötvös József, Vörösmarty Mihály is többé kevésbé Kossuthnak adtak igazat, s nem voltak hajlandók őt forradalomcsinálás, nemzetrontó szélső politika embereként elítélni. Abban

kétségtelenül igazuk volt, hogy Kossuth nem gondolt forradalomra, nem keresett érintkezést a jobbagysággal, s publicisztikai működésében kizárólag a műveltebb nemességre támaszkodott, melynek legcsekélyebb érdeke sem kívánta a forradalmi átalakulást. Hiszen Kossuth még 1848 márciusában is oly távol állott a forradalmi gondolkodástól, hogy ennek akkori képviselőivel, Petőfiével és pesti társaival szemben barátságosan erőlyel lépett fel.

A nemzeti fejlődés egész vonalát vizsgálva, még sem tagadhatjuk meg Széchenyitől a szinte prófétai éleslátást. A bécsi kormány kétségtelenül már 48-at megelőzően is sok és súlyos hibát követett el, s a reform békés kifejlésének ő volt egyik, tán legnagyobb akadálya; a kormány számlájára kell írunk a kismemességnek a nem-adózunk kortesjelszavával fel-lázítását, minek, tudjuk, következménye lön előbb Kölcseynek, majd Deáknak az országgyűlésről elmaradása. A kormány élén álló öregek, itthon József főherceg, Bécsben Metternich és Kollowrat, nem rendelkeztek többé az új időktől megkívánt rugalmassággal, s túlságos sokáig ragaszkodtak Ferenc császár felfogásához, a szentszövetség korának jellegzetes termékéhez: az avita constitutio, ősi alkotmány csorbítatlan fentartása nemzetnek és dinasztíának egyformán közös érdeke! A műveletlen köznemességre, s a főnemesség maradi rétegére támaszkodva túlságos lassan engedtek teret az eredetileg Széchenyitől javasolt jobbagyfelszabadító törvényhozásnak, amiáltal a liberális ellenzék malmára hajtották a vizet. Csak 1844-ben történt meg a fordulat, mely ha előbb jön, Széchenyi reformterve békés úton tén megvalósulhat: a király ekkor bízta rá a magyar és erdélyi kancellária vezetését, tehát a hazai kormányt azon fő-rangú fiatalokra, kiket konzervatív reformereknek nevezhetünk, s akik ha nem vették is át Széchenyi egész programját, s ha azt nem tudták is oly emelkedett nemzeti szellemmel magukévé tenni, mégis az ő tanítványai is voltak, s hozzá hasonlóan Bécsben egyetértésben képzelték el Magyarország belső átalakulását. Gróf Apponyi György, Dessewffy Emil, báró Jósika Samu ily törekvéseit azonban a liberális ellenzék paralizálta, melynek létalapjai semmisültek volna meg, ha a reformot nem ő kényszeríti ki, hanem a kormány önkényt valósítja meg. Még 48 előestéjén is elég homályos körvonalakkal állott az egyesült ellenzék szemelőtt a társadalmi reform, s erre vonatkozó programjuk alig egyéb, mint Széchenyi két évtizedes követeléseinek egyszerű összefoglalása, — de annál nagyobb súlyt helyeznek a közjogi programra, melyben a Bécs-től függetlenített magyar államiság kiépítése a főkövetelmény. S hogy az elkövetkező parlamenti harcokban is ép erre esett a súly, s hogy a békés társadalmi reformot sürgető mérsékelt ellenzéknek a hasonlókép reformbarát kormányval való együtt-működése mindegyre meghiúsult, ez kétségtelenül Kossuth munkája volt. 1844-től egész az 1848-i februáriusi francia for-

radalom kitöréséig elhúzódott Magyarország reformja, leginkább azért, mert a Kossuthra hallgató radikálisabb kisebbség a közjogi átalakulást tartá fontosabbnak, azt helyezte előre, s így a monarchia és dinasztia érdekeit érintve a békés reform helyett közjogi harcot szült. Széchenyi ezt előre látta; ő nem tévedett Kossuth politikai irányának megítélésében: hogy az utolsó három év nem hozta meg reformgyümölcseit, s azokat a februári és a bécsi márciusi forradalom hatására még mindig többé-kevésbé éretlenül, s erőszakkal kellett leszakasztani, ezt Széchenyi — azt hiszem — a tényállást felismerve tulajdonítá Kossuth működésének.

Az 1848. évi áprilisi törvények értelmében kinevezett „független magyar minisztériumnak“ Széchenyi is tagja lett, míg néhány havi küzködés után a döblingi elmeegógyintézet be nem fogadta lakójának. Útját e néhány hó alatt nem nehéz megértenünk. Idézem arcának leírását báró Kemény Zsigmondtól, aki őt személye szerint többször megfigyelte: „Az ő arca az erő és szakadozottság küzdelmeinek típusa; egy romantikus arc sötét alapokon; a komor és unatkozó vonalakból kitörő szilaj és féktelen cselekvényességnek, a misanthropiának és emberszeretetnek, az ábrándnak és hidegségnek olvadáka; arc, mely a nagy elszánások és kicsinyes gondok, a mély tervek és apró impressziók képét élesen visszatükrözi; arc, mely a lélekkel telegráfi és szakadatlan összeköttetésben áll, mely mindig beírva van, mely mindig olvastat magáról a ránézőkkel igaz vagy csinált érzéseket, míg a többi emberek arca csak a kivételes állapotokban szokott a lélek könyvévé, az eszmék bolt-kirakásává és a képzelem oly magikai lámpájává válni, mely a belső, mely az elrejtett képek árnyait felveti, hogy kívülről láthatók legyenek“. Ennek a külsőleg is érzékelhető, az értelmes szemlélőt annyira lebilincselő nyugtalanságnak, a benyomásokra folytonos reagálásnak, mely a külső világ jelenségeit fokozott készséggel bocsátja önmagához, s azok hatása alatt saját belsejében folyvást új és új, nyugtalanító mozgalmakat szül, ennek a nagy költőtől és lélekismerőtől megrajzolt lelki képnek tudományos megfogalmazását adja elmekörtanunk mestere, Schaffer Károly, amikor „Széchenyi lelkivilágának lényegét gondolkodásának merészségében, eszmetársításainak rendkívüli gazdagságában és könnyedségében, vagyis túltengő képzelőerejében“ látja; szerinte őt „sohasem szállta meg egy elemi depresszió vagy hypománia, hanem sokkal inkább az ötletek árja, a merész eszmék. Széchenyiben sohasem a hangulat szabta meg a cselekvés lendületét, illetőleg szárnnyai szegését, hanem mindenkor a felmerült eszmék...“ Azok az eszmék, melyek 48 tavaszának és nyarának zűrzavaros tényeiből keletkeztek, ezek hajtották ezt a rendkívül fogékony, erős fantáziájú értelmet az örületbe.

A magyarságot fenyegető veszedelmek, melyektől évek óta tartott, mind feltámadtak ebben a néhány hónapban, mind

egyszerre rohanták meg a magyarságot, mely Petőfi szerint is egyedül állott csapzott hajával a viharban, de megrohanták Széchenyit is, aki lelkének egész abnormis fogékonyásával nem a saját sorsát érintő tényekre, hanem a magyarság sorsát alakítókra reagált. Könnyen érthető, hogy mindezek a tények vigasztalan egyhangúsággal egy irányba igazították lelki életét, a sötét kétségbeesés, reménytelenség felé. A 48-as törvények tudvalevőleg éppen a Habsburg-monarchia többi részéhez való kapcsolataink pontos meghatározását mulasztották el, minek következtében a Batthyány-kormány nehézségei a hivatalbalépéstől kezdve folyvást ijesztően szaporodtak. A bécsi kormánykörök Metternich távozása után lassanként magukhoz térve, a közös uralkodónak és közös védelemnek a magyar *pragmatica sanctió*ban is kimondott szükségét használták fel más tereken is a közösség fenntartására, azaz a Batthyány-minisztérium függetlenségének Bécs javára való korlátozására. A magyar pénzügyminisztérium hatáskörének tényleges kialakítása, a vámhivatalokkal, s egyéb, addig a bécsi udvari kamara hatósága alá tartozó hivatalokkal együtt, a magyar pénzverés dolga, a szardíniai háborúval és a lombardiai olasz felkeléssel kapcsolatban Magyarország törvényes kötelezettsége az ausztriai területek megvédésére is: mindezek újabb és újabb kríziseket jelentettek a Batthyány-kormány életében, de egyúttal Széchenyi lelki életében is. S amint a politikában Kossuth, a pénzügyminiszter volt az, aki egyedül a nemzeti önvédelemre gondolva a kormány hatáskörét kiterjesztette oly kezelési ágakra is, melyekbe 300 év óta volt tényleges beleszólása a bécsi kormánynak, — amint ő volt az, aki ezekről a valósággal közös ügyekről sem előzetesen, sem utólag nem volt hajlandó tárgyalni, — s végül ő volt az, aki a magyar törvényben is kimondott közös védelem elvét megtagadva, a Batthyány-minisztériumot megakadályozta az olaszok ellen segély nyújtásában, s mint a kormány parlamenti szószólója a monarchiával háborúban álló olaszokat egyenesen megnyugtatta és felbátorította: ezzel a működésével egyúttal Széchenyi lelki életében is végkép feldúlta a nyugalmat és megdöntötte az egyensúlyt. Széchenyi régi szorongásai és jóslatai igazolódtak most: Kossuth volt az, aki modorával és taktikájával hozzájárult Bécsben a magyargyűlölő irány uralomra jutásához, s miután Széchenyi 48-ban is, mint korábban, a magyarság végeszedelmét látta a dinasztiaival és Ausztriával ujjhúzásban, Kossuth minden egyes politikai lépésében a pusztulás démonának, a „Romistennek“ működése döbbsentette meg. Vegyük hozzá a belpolitikai helyzet bonyolódását: a társadalmi átalakulás nyugodt menetét fenyegető veszedelmeket, minőknek hírei, parasztlázadásról, zsidóüldözésről, állandóan érkeztek Pestre, valamint az országban élő népfajoknak a magyarságtól eltávolodását, amiben Kossuth „modorának“ szintén volt, ha nem is nagy része, — mindez Széchenyi fogékony lelkére egy-

mást követő súlyos pörölycapásokként zúdult alá, egész élete munkáját látta „füstbe menni“. abba a füstbe, mely az Ausztriától és a felizgatott nemzetiségektől együttesen felgyújtott Magyarország lángjaiból száll fölfelé... az Égnek bosszuért annak fejére, aki mindezt okozá! Naplóiából ma már vérfagyasztó bizonyossággal végigkísérhetjük körképének kialakulását: a minisztérium minden egyes végre nem hajtható békés határozata, Kossuth védelmi intézkedése, a hozzá csatlakozó radikálisok hetvenkedése és izgatásai, Bécs magyarellenes kurzusa, a rációk, horvátok fegyverkezései, minden ily tény tüstént lelki reakciót váltott ki benne, s ha reggel jókedvűen, bizakodóan kelt fel, egyetlen ily tény visszadobta a fekete kétségbeesésbe. Közömbös külső alatt remegő szívvel vizsgálja Kossuth magatartását, mert meg van győződve, hogy ha Kossuth magától nem áll meg a démoni úton, nincs hatalom, mely a nemzetet a sirtól visszatarthassa. Egyszer feltűnés nélkül megtapintja a pénzügminiszter ütőerét és kétségbeesve állapítja meg, hogy nincs láza: Kossuth tehát egészséges állapotban, lelki nyugalommal korbácsolja fel a hidrákat, melyek Magyarországot meg fogják fojtani! Mert az iránt nincs kétsége Széchenyinek, hogy a kettős fronton, Ausztriával és bent a nemzetiségekkel szemben, a magyarság sorsa csak elvézés lehet. A naponta lesújtó új és új csapások között töri fejét azon, ki felelős e szörnyű jövőért, ki az, aki ráhelyezte a magyarságot az útra, melyen el fog pusztulni, — s így jön rá arra, hogy a forradalom a reformból, az ő reformjából születik, s mindezt senki más, egyedül ő, a legnagyobb magyar, a reform atyja felelős. Ez a rögeszme naponként új táplálékot nyer, egyrészt olyanok részéről, akik a márciusi hangulatban őt dicsőítik, mint a nemzet tavaszának első megindítóját, másrészt azon konzervatív mágnások és grófnók szemrehányásaiból, akik viszont a forradalomért, a bekövetkező pusztulásért teszik felelőssé reformmunkásságát. Naplói megmutatják, hogy ily beszélgetések, a bécsi hírek, a minisztertanács izgatott tárgyalásai, a polgárság és katonaság, magyarok és horvátok közti összeütközések hírei, egy-egy nap nyolc-tíz esemény egyszerre mint veri le őt lábáról, hogy éjszaka álmatlanul vergődjék mardosó önvádjai közt. Széchenyi önbizalma megsemmisült e napokban, szinte mindennapos a naplóbejegyzés: „Kein Hoffnungsstrahl“, nincs többé reménység sem a haza számára, sem önéki, aki a hazának ezt a katasztrófáját okozta akkor régen, amikor a Hitelt megírta...

Augusztus utolsó napjaiban a forradalmi tények meg sokasodásával önvádjai is már szinte elborították; ellenük gyónásokkal lelki atyjánál is hiába keresett védelmet; lelki alaptermészete, melyet a szakemberek „deséquilibre“-nek is neveznek, nem tudta tovább fenntartani az egyensúlyt, szeptember 4-én pisztolyhoz nyúl, hogy öngyilkos legyen, a minisztertanács szabadságolja, hogy gyógyíttassa magát, de az önvád elhatalmasodik rajta: „Ember még nagyobb zavart e

világba nem hozott, mint én. Oh Isten, könyörülj rajtam“ — ezzel az utolsó bejegyzéssel megszűnik az öntudat ellenállása és bekövetkezik a lelki betegség, szakkifejezéssel az „amentia“. Orvosával, öngyilkossági kísérlet után, a döblingi elmegyógyintézetbe érkezik meg.

1848 szeptember 4-étől 1856-ig Széchenyi Döblingben lelki beteg volt; az első hónapokban az amentia kórtünetei jelentkeztek nála: érzéksalódásai voltak, tisztátalanul viselkedett, futó téveszméi voltak. Ezeknél azonban pozitív alap gyanánt még mindig a reform és személye közötti végzetes kapcsolat szerepelt. Mindaz, amit két évtizeden át a hazáért tett, összes frászművei, beszédei és cselekedetei csak arra szolgálnak most beteg lelkének, hogy miattuk jövőjét, életét, üdvét elvesztse, mert mindez az ördög műve volt, ő maga pedig húsz éves kora óta kígyó, az ördög eszköze. Jellemző, hogy csak az elmebeteg Széchenyi fejében születhetett meg a gondolat, hogy nem volt szükség a reformra, hogy Magyarország nem volt beteg, hanem egészséges, fejlődése jó utakon haladt és a legszebb jövővel kecsegtetett, míg meg nem jelent ő, az Apokalypsis nagy bestiája, az Antikrisztus, aki pusztta hiúságból vetette ki a nagy jövő biztos és békés útjából nemzetét! Könyveit hazafias frázisaival együtt az ördög diktálta neki, ő volt az, aki a felesleges és szükségtelen reformot megindította — hiszen a magyar egy drágakő, a tökéletesség mintaképe — ő volt a forradalom okozója, ő csábította el Kossuthot, „egy végtelenül nemes embert“ a forradalom útjára, ő Latour, Lamberg, Zichy Ödön gyilkosa, ő, aki magánéletében is minden bűnnek, erköletelenségnek, szeretetlenségnek, részegségnek megrögzött bűnözője, aki feleségét és gyermekeit nem szerette, de nem egyszer halálnak szánta, aki mindenkit megcsalt, Petőfi anyját is, hiszen Petőfi, a forradalom szimbóluma, az ő fia!

Az elmegyógyászati kezelés lassanként megszüntette a kóros tüneteket, öntudata visszatért a betegnek, aki azonban egyelőre még csak a legközelebbi és legáltalánosabb benyomásokra reagál. Lelkibetegségében írásdüh fogta el, s most, gyógyultan, 1856-tól kezdve is folyton ír, először egy általánosságokban moralizáló értekezést a szeretetről és szerelemről, azután elsőszülött fia, Béla számára egy oktató iratot, melyben már az erkölcsi útbaigazítások fiának konkrét tetteiből, apró hibáiból és ballépéseiből következnek, — ezek már hatottak lelkére és megindították gondolatait, még pedig mint korábban is: első sorban fantáziáját. A hatalmas agyvelő újra termel, s termelésében mind több a politikum, bizonyosságul annak, hogy visszatért a régi érdeklődési körbe. Az abszolutisztikus kormányt illető vágások eleinte csak általános nemzetnevelő és moralizáló szövegekben vendégként jelentkeznek, mint Önismeret című művében, utóbb azonban az elméleti részek háttérbe kerülnek, s a meggyógyult Széchenyi elé, amint

ez másként nem is lehetett, újból odaáll az örök magyar probléma. Nem többé a reform vonalán: a reformot elsöpörte a forradalom, s ezt az abszolutizmus. Az újra eszmélő Széchenyi borzadállyal veszi tudomásul 49 veritéleteit, a magyarság letiprását, elnyomását, a bűnt, a bukást és a büntetést, mellyel Ferenc József és bécsi kormánya oly régóta és oly szigorúan sújtja a magyar népet. 1857-től kezdve haláláig ez az egyetlen probléma foglalkoztatja: a magyarság brutális elnyomást szenved, s ettől meg kell mentenie, ha pedig erre nincs elég ereje, legalább meg kell bosszulnia. A döblingi remete először csak önmagának írja az ívlapok százait, s azokon magyar nyelven még soha nem hallott keserű ironiával szinte halálra sebezi a bécsi kormányt, s első sorban annak legnagyobb befolyású tagját, Bach belügyminisztert. Véget nem érő, páratlanul groteszk dialógusban megbeszéli Ferenc Józseffel, a magát nem koronáztató császárral és Bachkal az abszolutizmus összes bűneit, ügytelenségeit, képtelen rendeleteit Magyarországon, miközben nemcsak Bach tűnik fel megvetésreméltó gyáva intrikusnak, tehetetlen politikusnak, vérszomjas majomnak, hanem Ferenc József személye is kénytelen keserű támadásokat, nem egyszer megaláztatást elszenvedni attól a Széchenytől, aki korábban a dinasztíának örök lovagias alattvalója volt. De alkotmányos érzéke különbséget tud tenni a császár között, aki nem koronáztatja magát magyar királlyá, s aki tanácsosai bosszúérzésének még szinte tíz évvel a forradalom után sem akar korlátot szabni, s azon ifjú fejedelem között, aki ha felismerné tennivalóját s kibékülve a nemzettel megkoronáztatná magát, az öreg Széchenyi ugyanolyan lojális hűségére számíthat, mint elődje a magyar trónon. Bármily brutális gúnyirat is ez a munka Ferenc Józsefre és abszolutisztikus kormányrendszerére, kétségtelen, hogy megírásakor Széchenyi Deák Ferenc politikáját vallotta: elutasítani az abszolút uralkodót és módszerét, de ősi alattvalói hűséggel, a *pragmatica sanctio* értelmében hódolni a törvényes magyar király előtt.

Ezt a „Nagy magyar szatírá”, aminek Károlyi Árpád, felfedezője és kiadója nevezte el, 1857 végéig írta, amikor tudomást vett egy, Bach miniszter megbízásából írt németnyelvű félhivatalos iratról, a „Rückblick“-ről, mely Bach rendszerének nagyszerű eredményeit hirdette a világ előtt. Széchenyi ezt a füzetet újabb támadásnak tekinti a magyarság ellen s egyúttal alkalomnak, hogy népe elnyomóin megbosszulja magát. A Nagy magyar szatíra munkaanyagából összeállítá tehát német könyvét, a *Blick-et*, kihagyván egyrészt az uralkodó személyét legsúlyosabban érintő részeket, másrészt sok-sok anekdotát is, saját élettapasztalatának legkülönbözőbb lecsapódásait, melyek pedig oly egyénivé és élvezetessé tették magyar munkáját. A döblingi Széchenyi öregség felé haladó ember volt, aki szokatlanul tartalmas, élményekkel, ember-

ismerettel telt életre tekintett vissza, s akinek döblingi kéziratait ép a bennük megnyilatkozó rendkívüli életbölcsetség, saját élményszerű történet és anekdóta teszi lebilincselő olvasmánnyá. Talán a leggazdagabb magyar életnek minden gyakorlati bölcsesége bele van sűrítve e munkákba, s ez az öregkori derűs életbölcsetség hiányzik a Blick-ből, mely elsősorban politikai mű és célja is kizárólag politikai.

Ezt a célját el is érte a döblingi remete. Ausztria az 1859-i olasz háborúban elvesztette Lombardiát, kiderült az abszolutisztikus monarchia belső gyöngesége, minek következeként halaszthatatlanná vált a rendszerváltozás, azaz Bach bukása. Úgy látszik, a Londonban névtelenül kinyomatott Blick, a monarchiába becsempészett „sárga könyv“ hatása is hozzájárult ahhoz, hogy a császár megvált uralkodása első korszakának e rossz szellemétől. Az új kormány külügyminisztere, Rechberg gróf, a kibontakozás útjait keresve, összeköttetésbe lépett a konzervatív magyar mágnásokkal, akik 48-ban a forradalom ellenesei voltak, most pedig a régi magyar alkotmányt és Magyarország önállását követelték. Miután nem volt titok hogy Széchenyi élénk összeköttetést tartott fenn e magyar politikusokkal — igen sok látogatója volt, köztük Deák Ferenc is, — Rechberg hozzá is elment elmegyógyintézeti lakására. A találkozásnak eredménye nem lett, de Széchenyi ennek hatása alatt ismét belebocsátkozott az aktív politikába, barátjai útján befolyást próbált gyakorolni a bécsi kormánykörökre s egyúttal Ignótus álnéven cikkeket küldött a londoni Times-nek, melyekben a bécsi abszolutizmust kérlelhetetlenül csupaszra vetkőztette, egyúttal Kossuth antidinasztikus beszédei ellen is polemizált s a monarchia életképességét Magyarország kielégítésétől tette függővé. Széchenyi 1859 végén egy darabig optimista lelkesedéssel dolgozott oly kormányfelfogás kialakításán, mely lehetővé teszi a magyar alkotmány helyreállítását; egyéb munkák mellett kiadta a császárhoz intézett „Offenes Promemoria“ c. névtelen röpiratát — a kormányban azonban a centralisztikus-abszolutista nézetek kerültek túlsúlyra, a protestáns pápens újból felkavarta a magyar életet, megújult a rendőri elnyomás, s a magyar életre rövid reménykedés után újra fekete kétségbeesés borult. Ezt a változást Széchenyi fáradhatatlan tolla egy új német munkával kísérte végig, a „Disharmonie und Blindheit“ -tel, melyben az új rezsim hibáit csípősen jellemezve, újból hangsúlyozza, a nála megszokott laza kompozícióban és rapszodikus modorban, a jogszerű magyar álláspontot, s annak elfogadása szükségét. De ezt a munkáját már nem fejezhette be...

1860 március 3-án házkutatást tartott nála a bécsi rendőrség; lefoglalták összes iratait, ami azonban Széchenyit nem igen izgatta fel, mivel reá nézve igazán veszedelmes kézírata, a felségsértésnek minősíthető támadásokkal telt Nagy magyar szatíra nem lakásán, hanem titkáranál, Kis Mártonnál volt.

Csakhamar megtudta azonban, hogy ennél is volt házkutatás, és hogy ezt a kéziratát is megtalálták. A kormány szándékairól ettől kezdve nem lehettek kétségei: a Times-ből értesült, egy bécsi sugalmazott cikkből, hogy lakásán „nagyszerű összeküvést eláruló irományok” foglaltattak le, s a rendőrminiszter, báró Thierry egyenesen neki írta meg: „Az Ön által évekkal ezelőtt kiválasztott azilum régen megszűnt ilyen lenni“. Az iratait áttanulmányozó hatósági személyek megoszlottak a tennivalók dolgában: egyesek bűnvádi eljárást indítványoztak, mások azonban Széchenyi beszámíthatatlanságát hozva fel, állami tébolydában leendő elhelyezését javasolták. Ő maga tisztában volt azzal, hogy nem beteg, s amikor a lehetőségek körülményes mérlegelésénél arra jutott, hogy minden valószínűség szerint tébolydába fogják internálni, ez a gondolat ugyanoly végzetes hatalommal ragadta meg fantáziáját, miként a forradalomért való felelősség eszméje 1848 nyarán. Képelete napokon és éjszakákon át festé elébe a jövőt, mely reá, az épeszű, nagy szellemi szükségletekkel rendelkező emberre az örültek házában vár; a szervezetenleg „deséquilibré“. a cycloid-schisothym keverékű temperamentum, akinél a lelki világ feltűnő vonása az állandó hangulati ingadozás volt, nem bírta ki többé ezt a második teherpróbát, az egyensúly félrebillent, s április 7-e éjjelén golyó roncsolta szét Széchenyi agyvelőjét.

II. MAI JELENTŐSÉGE

A történeti személynek lehet jelentősége anélkül is, hogy cselekedeteiből az utókor valaminémű gyakorlati hasznot húzhatna. A nemzeti életet nem az anyagi haszon viszi előre, tovább új, szebb tájakra, hanem a közösséget érintő érzések és gondolatok gyarapítása. Nem hinném, hogy a repülőgép és rádió feltalálói és tökéletesítői valaha is nemzeti hősei közé számítaná bármely nép is, de igenis azokat, kiknek agyából származott eszmék irányítják bizonyos feladatokra rádiót és repülőgépet — ha ugyan ezek az eszmék valóban mély nyomokat hagytak a nemzeti közösségben. Vannak történeti személyek, akik repülőgépet, csatahajót, de még csak egy ezredet vagy századot sem irányítottak soha, akik kézzelfogható hasznot nem hajtottak nemzetüknek, s mégis nagy közösségi jelentőségük van, mégis nagy embereknek kell őket tartanunk.

Vegyük el Széchenyi működése gyakorlati eredményeit, s ne tekintsünk sem a Lánchídra, sem az Akadémiára, a Tiszaszabályozásra, vagy az aldunai útra, a dunai vagy balatoni gőzhajózásra, s alakja mindettől a gyakorlati eredménytől megfosztva, mégis olyan nagy marad, amilyent azóta is nehezen találunk az egymásra következő magyar nemzedékek közt. Hogy önmagunknál maradjunk: a mai magyarság a világhá-

borúval kapcsolatban kétségtelenül még súlyosabb katasztrófán ment keresztül, mint Széchenyi korában, 48 bukásakor, de vajjon akadt-e egyetlen magyar is, kire oly lesújtóan hatott volna a nemzet végzetes megaláztatása, kirablása és az ezeréves állam szétrombolása, mint annak idején kisebb bajok Széchenyire! A mai felnőtt nemzedék minden egyes tagja végigélte a katasztrófát, temperamentuma szerint lehangoltan, kétségbeesetten, vad, tehetetlen dühvel, vagy a sötétségben is bizakodóan reménysugarat fürkészve, de egyetlen egy sem volt, akinél a nemzeti csapás súlya alatt az érzelmi élet abszorbeálta volna az anyagi életet és öntudatot, mint Széchenyinél. Mindnyájan tudomásul vettük a katasztrófát jelentő tényeket, némelyek talán fel is ismerték azok jelentőségét, de sehol sem omlott el éjjel-nappal, testi és lelki kínban a magyarságot fenyegető veszély halálos aggodalmában egy magyar lélek, amint elomlott — naplói a tanúság erre — Széchenyi lelke a forradalom, külháború és polgárháború közeledtére. És jött a katasztrófa minden szegyenével, s egyszer majd, ha már nem áztatjuk többé magunkat, be fogjuk vallani, hogy nemzeti érzésünk még akkor is tévutakon járt és október szegyeje nemcsak azoké, akik azt bűnösen felidézték, hanem azoké a százaké és ezreké, akik azt üdvözölték. A sorscsapások súlyosabbak voltak, mint belső megrendülésünk; nemcsak hogy zavartalan öntudattal éltünk tovább, hanem minden fájdalomunk mellett is mindegyikünk megtalálta a maga egyéni munkáját, nem hasonlítva Széchenyihez, aki a nemzet közeli bukását biztos érzékkel konstatálva, egyéni életét azonosítva a nemzetével, saját összeomlásával szimbolizálta a nemzet halálát, mely 49-ben bekövetkezett. Minő más volt a mi magatartásunk a háború katasztrófájában és azóta is! Trianon feletti fájdalomunk kétségtelenül állandó, de azt senki sem viselte köztünk végzetesen szubjektív fájdalommal, megroppant elmével, mint Széchenyi, hanem inkább objektivizáltuk, intézményekbe, szokásokba, ezerszer elmondott formulákba öntöttük azt, s ezzel megkönnyítettük magunknak a kín és fájdalom elviselését, s így nem jutottunk, Széchenyihez hasonlóan, azon veszélybe, hogy bárkit is megőrijtsen köztünk Hungária szenvedése! Ne legyünk igazságtalanok magunkkal szemben sem: jó hazafiak vagyunk, de egyúttal emberek is, és nem kívánható, hogy emberi életünkől kivetközzünk.

Mai gondolkodásunk e földhözragadtságát, mai fájdalomunknak ez emberi gyarló természetét nem árt őszintén megtekintnünk, mert akkor látjuk, mennyire egyszeri jelenség, soha nem ismétlődő mirákulum az a Széchenyi István, aki nemzete sorsát élte belsejében és nemzete bukása szétrombolta testi és lelki egyensúlyát. Hiábavaló jajongás, amit nem egyszer hallunk: hol az új Széchenyi közöttünk és miért nem jön el ő, aki útunkat megmutatná? Egyetlen ember volt, akiben a magyarság sorsa azonosult a sajátjával, s közöttünk ilyen emberfeletti,

hősi szférába nőtt magyar nem járkál, s nem is fog eljönni. Ezzel már körvonalazható is az ő mai jelentősége: nem lehet senki számára példa, senki sem mondhatja önmagáról, hogy Széchenyi tetteit cselekszi újra, életét éli, mert Széchenyirez hasonló lelkiületet a mi korunk nem termelt. Széchenyi tehát nem lehet egyéni példa, sőt azt hiszem, nevelési eszmény sem. Ahhoz túlságosan egyéni, túlságosan egyszeri és hatalmas, aminthogy a vallási síkon is értelmetlennek mondanánk azt, ha valaki életében Augustinust, Aquinói Szent Tamást vagy Luthert akarná utánozni.

Ily értelemben mondhatjuk, hogy Széchenyinek gyakorlati haszon nélkül is megvan a maga nemzeti jelentősége: nemzeti életünk kimagasló csúcsa ő, melyet nagyságban soha senki el nem érhet, de amely messze sugározza az egész magyarság számára, nemzedékek során keresztül, a maga páratlan életének tényeit, s azokból kell, hogy saját érzés- és gondolatvilágunkat valóban nemzetivé, a nemzet immanens céljainak megfelelővé alakítsuk.

Ebből következik, hogy mindegyik kornak más és más kérdést kell Széchenyirez intéznie, mindegyiknek ki kell keresnie a saját időszerű létproblémáit, s azokra nézve megkérdeznie a sibyllai könyveket, amik magyar vonatkozásban Széchenyi munkái.

A mai magyarság problémái között csak két csoportot választok itt ki, hogy a Széchenyitől nyerhető általános tanulságokat reájuk vonatkozólag röviden körvonalazzam. Az egyik a magyarság elhelyezkedése más népek és államok között, a másik pedig belső tagozódásunk kérdése.

Az elsőt illetőleg kétségtelen, hogy Széchenyi teljesen tisztában volt két ténnyel: egyrészt azzal, hogy a magyarság nem egyedül lakik e hazában (az akkori Nagy-Magyarországban), másrészt azzal, hogy nemzetünk aránylag kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedésében és csekély számával nem élhet tekintet nélkül az őt környező, idegen nemzetiségű államokra. Mindennek bizonyítása Széchenyi szavaival nem ide tartozik, — a jelen kötet részletei is világossá teszik, mily élénken élt ez a két felismerés az ő lelkében, s mennyire központi helyzete volt ott.

Mai helyzetünket megnézve ebből a szemszögből, kétségtelen, hogy mind a két tény ma is döntő jelentőségű számunkra. Ma már nem a mienk a régi Magyarország, de ha reá gondolkunk, ma még kevésbbé tekinthetünk el az ott lakó nem-magyar népektől, s az is bizonyos, hogy ilyenekből tekintélyes számmal maradt trianoni országunkban is, így a hazai németiség. A szomszédos népek és államok helyzete körülöttünk pedig nemcsak hogy nem könnyíti meg életünket, hanem azt lényegesen meg is nehezíti, mivel mi kicsinyek lettünk, ők pedig megnagyobodtak és megerősödtek. Széchenyi korában a szomszéd népekkel nem mi egyedül álltunk szemben, s az akkori nemzet-

közi veszedelmek, Oroszország s esetleg a szaporodó és Habsburgtól mindinkább függetlenedő Német birodalom nem lehetnek ránk oly akut jelentőségűek, mint manapság, hiszen akkor Magyarország területi integritását nem önmaga és bármikor félretehető nemzetközi megállapodások védték, hanem egy nagy és hatalmas birodalom minden katonai és egyéb segéd-eszköze. Igaz, hogy e védelem fejében Ausztria nemzeti önkormányzatunk csonkaságát állandósítá, s vannak, akik a 67-es korszakról is ezt mondják, s nem akarják felismerni, hogy akkor nemzeti önkormányzatunk, vagy mai szóval: öncélúságunk azon elérhető legnagyobb mértékének voltunk birtokában, ami csak összefért területi biztonságunk azon feltétlen mértékével, amit csak a Habsburg-birodalom biztosíthatott számunkra. Azaz régebben öncélúságunk csonka volt, de együtt az öncélúsági mértékünk teljességgel biztosítva volt minden külső veszedelem ellenében, — ma azonban öncélúságunk virtualiter megvan, de naponként a halál torkában forgódunk és nincs, aki a csapások egész sorozatától, Trianontól Genfig megvédelmezzon. Mindebből kiderül, hogy ha Széchenyi fontosnak tartá nemzetközi helyzetünk folytonos megfigyelését, akkor az ma, védtelen gyöngeségünkben még sokkal fontosabb.

Még egy novum van mai helyzetünkben, s ez a magyarság szétदारaboltsága, itthon és a környező államokban. Széchenyi egész nemzetjavító programját egységes és tőle elérhető magyarságra szabta, holott ha nagy művei ma jönnének világra, a Lánchíd és Akadémia nemzetnevelő tényeiből a szomszédban élő magyarság csak indirekt hasznot húzhatna. Helyzetünk tehát ezzel is bonyolultabbá vált az utolsó száz esztendőben.

Számoljuk el ujjaikon a helyzetünket meghatározó tényezőket:

1. a magyarság népileg szét van szakítva, s egyharmada a határokon túl idegen uralom alatt él;

2. a magyarság itthon nem nagy, de el nem tagadható s igen hatalmas és mind aktívabb pártfogóval dicsekvő kisebbséggel együtt él;

3. a történelmi Magyarország helyén új, idegen nemzeti-szerű államok alakultak, amelyek kereteiben a régi magyar nemzetiségek, főként a tótok és románok valóságos uralkodó nemzetté fejlődtek ki, akikkel szemben a magyarság egyharmada kisebbségi sorba jutott;

4. a Habsburg-monarchia szétesésével megsemmisült az a hatalmi apparátus, mely a mi területi integritásunkat és nemzeti tekintélyünket egy nagyhatalom fegyveres erejével és európai súlyával védelmezte, — önállásunkat és becsületünket tehát saját erőnkön kívül, mely semmikép sem equalizálhatja szomszédainkét, ezután már bonyolult és pillanatnyilag változható nemzetközi konstellációk kihasználásával tarthatjuk fenn,

— amíg csak Európa farkasok országa marad, s úgy látszik csak most kezd igazán azzá lenni;

5. a Dunavölgyében helyzetünket nemcsak szomszédaink határozzák meg, hanem azon nagyhatalmak is, melyek a Habsburg-monarchia nagyhatalmi apparátusának széttestével védtelenné vált dunai népek közt hegemon állásra próbálnak szert tenni: Olaszország mellett Német- és Oroszország. Míg az első nem érintheti súlyosabban nemzeti önrendelkezésünket, miután tőlünk távol van és szomszédságunkba alig férközhetik, addig a két utóbbinál lehetőség is, törekvés is megvan a Dunavölgybe benyomulni. Úgy a német, mint az orosz hatalommal szomszédságunkban, számolnunk kell öncélúságunk ugyanolyan, sőt sokkal súlyosabb megcsönkulásával, valaminő formában, talán közjogilag nem is a régi értelemben, de a valóságban annál inkább, mint a Habsburg-monarchia fennállása idején.

Széchenyinek kínzó gondot jelentett a tudat, hogy kis népünk sok nemzetiség és hatalmas idegen államok közt kell hogy magát fenntartsa. El sem tudom képzelni azt az izgatottságot, melyben a hozzá hasonló temperamentum mai, sokkal rosszabb és bonyolultabb helyzetünkben élne. Annyi bizonyos, hogy öncélúságunk az ő számára a legnagyobb gond forrása lenne, hogyan tartsa azt fenn, és az is bizonyos, hogy minden nemzeti politika alfa és ómegájának azt tartaná, hogy 1. tekintettel legyen a hazai nem-magyar kisebbségre, 2. a leszakadt magyarságra — ennek érdekei szentebbek lennének számára, mint az itthoni magyarságéi, 3. megfigyelje a szomszédállamokat, melyektől függ a leszakadt magyarság szenvedése és boldogsága és 4. óvatos és előrelátó, illuzióktól mentes politikával biztosítsa túlhatalmas szomszédokkal szemben jelenünket és jövőnket.

Ez az ő életének jelentősége a magyar lét fentemlített első problémacsoportját illetőleg. A másodikról nem szükséges sokat mondanom. Műveinek felületes lapozásából is kiderül, minő tulajdonokat látott szükségesnek a magyar nemzet számára, hogy megállhassa helyét kicsinységében és kedvezőtlen körülményei között. Az öncélú élet szerinte lehetetlen volt beteg szervezetű nemzet számára, de egyúttal az öncélúságot sem tartá a legfőbb jónak, mert a nemzet nincs egyedül, hanem az emberiség tagjaként általános humanumnak is része, s még ezen felül is ott van, akiről soha sem feledkezett meg, az Isten: a nemzet élete végső fokon kell, hogy necsak a nemzetnek önmagának és a humanitásnak, hanem Istennek is tetsző legyen.

A Nemzetiség fogalmát és annak belső dinamikáját illető nézetei sokban ellenkeznek manapság terjedő és sokfelé divatos nézetekkel. Nem lehet kétség benne, hogy Széchenyi a keresztény demokrácia talaján állott és az emberi egyéniségnek tisztelője volt. Etatizmus és totalitas, az egyéni funkcióknak az államtól usurpálása, az egyéniségnek a közösség ürügye alatt,

a valóságban a felülállók egyéni ízlése szerinti elnyomása belőle heves és szenvedélyes tiltakozást váltott volna ki. De nem kevésbé tiltakozott volna azon demokrácia erőszakos érintése és megsemmisítése ellen, mely nem a francia forradalom vagy más ideológia alapján áll, hanem amelyet a keresztény egyéniség különállása és Isten előtt tökéletesen egyenlő értéke feltételez. Ezen keresztény demokrácia érdekében követelte a jobbágy emberi életét, nem pedig hogy jobb katonai anyagra tegyen szert az állam, vagy hogy a faj oly biológiai tökéletesedés felé haladjon, amilyenben ő túlfinomult, s a kór határán járó idegeivel, s emellett anyagellenes világnézetével úgy sem hihetett volna. A nemzettestben pedig a vezetést és a hozzá szükséges kiválasztódást csak a „kiművelt emberfő“ alapján tudta elképzelni; ez a kiművelt emberfő számára a művelt magyar volt, s a hazai keresztény társadalmat az ő elképzeléséhez híven csak azok vezethetik a Nemzetiség magas fokára, akik maguk is öntudatos birtokosai a legmagasabb magyar műveltségnek.

Végző fokon: ő születésénél fogva arisztokrata volt, de hosszú évek munkájával, lelke minden törekvésével a szellemi elit tagja, s a magyar elit Örök Elsője lett. Művei is kell, hogy első sorban a szellemi elit tagjaihoz szóljanak, akik nem áttáthatják magukat, hogy valaha is megközelítik az ő magaslátát, de akiknek a mai és az eljövendő új világban is az ő értelmével, szenvedélyes érzésével és őszinteségével kell dolgozniuk, hogy ez az új világ ne legyen rosszabb a korábbiaknál.

A REFORM

ALBION

A NAPLÓKBÓL 1814—1829

1814.

Széchenyi huszonhároméves korában kezdett naplója írásához, amikor először kezdett arra ébredni, hogy a korabeli fiatal magyar mágnások élete, melyet ő is folytatott, a császári katonaságnál és a bécsi udvar körül élő főrangú társaságban, őt sem nemzeti, sem emberi erkölcs dolgában ki nem elégítheti. Első feljegyzései közt feltűnő egyrészt a távolság gúnyos felismerése, mely őt a bécsi köröktől elválasztja, másrészt a magyarságban levő ősi tulajdonok megsejtése, melyeket ő „hűn“-oknak nevez s megtalálja őket mind Bihari verbunkos-dallamaiban, mind pedig végül — sajátmagában is.

1. Den 18. October 1814 war ich das erstemal so unaussprechlich glücklich vom Erzherzog Anton angesprochen zu werden. Er sagte mir ganz böse, wie ich in der Suite des Kaisers Alexander¹ zu dem Jahresfest von der Schlacht von Leipzig eintritt: bleiben sie doch zurück.

2. Es ist ganz gewiss, dass einer von den Ahnen des unsterblichen Bihary's Kapellmeister bei Atila war.

3. Dass ich aus der allerechtesten Race der Hunnen abstammen muss, ist schon der Beweis genug, dass ich in den schönsten Alpen der Schweiz, oder in den üppigsten Thälern Italiens nie so warm, nie so exaltiert und enthusiastisch fühlen und empfinden kann, als in der öden Fläche meines Vaterlandes. In meinem Sinn liegt nicht die Tugend der Bergbewohner, die mehr oder weniger doch immer nur die Vertheidigungs-Tapferkeit in ihrem Charakter haben... In mir liegt, — ob dies denn eine gute oder schlechte Eigenschaft sei, will ich hier gar nicht behaupten und etwa denen, die par hasard

¹ Sándor orosz cár, — Széchenyinek megvolt a jogosultsága, hogy a lipcsei csata első évfordulóján az uralkodók környezetében részt vegyen, mert mint futár maga is nagyban hozzájárult Napoleon megveretéséhez.

einstens dieses Buch in die Hände bekommen könnten, ein eigenes Lob vorzusingen — eine ganz andere Leidenschaft zu den überschwemmenden verheerenden Kriegen, — einer von den unzähligen Reitern Atilas, mit denen er alle Länder verwüstete, scheint so nach meiner natürlicher Stimmung, ein sehr glücklicher Mensch gewesen zu sein.

Naplók, Vlszota-kiadás 1, 25—26. és 45—46. 1.

1819.

Azon az úton, melyen céltalan és könnyelmű életéből át akar jutni a haza és emberiség szolgálata önzetlenségébe, a vallás átalakító erejét is felhasználja s hatását önmagán tapasztalja. 1819-ben Olaszországban utazott, április 19-én Reggióban meggyónt egy olasz papnak, akit műveletlensége miatt nem tudott becsülni, de annál jobban iparkodott magát előtte a gyónásban megalázni, majd megáldozott, utána fürödni ment a tengerbe, a hullámok elragadták s ő a halál torkában boldognak érezte magát Isten előtti alázatosságában, míg életereje fel nem ébredt és megmenekült.

4. In meiner Religion finde ich die Empfindung, sich ganz und gar gedemütigt zu haben, sublime, und die Glorie, diesen Sieg über sich selbst gewonnen zu haben, die angenehmste und reinste moralische Freude, die ein Mensch fühlen kann! Und kann man sich mehr demütigen, als wenn man einem andern Menschen von geringerem Wert alle seine Fehler sagt und alle Eitelkeit unterdrückend, sich ihm so schlecht und so schwach zeigt, wie man in der Tat ist und für was man nicht gerne gehalten würde. Ich habe diesen Sieg über mich erringen können ... (gyónása és áldozása után)

Ich ging mich in das Meer zu baden, das Meer war sehr unruhig und ich fühlte einen kleinen Schauer, von dem Molo, welcher von Lava ist, in die Fluten hinunter zu springen. Ich hielt diese Angst für unmännlich und warf mich in die See. Ich schwimme nicht sehr gut, und wie ich aus dem Wasser wieder heraufkam, schlug eine grosse Welle mich an den Felsen, und ich war betäubt, — dieselbe Welle fasste meinen Kammer-

diener und einen anderen Sicilianer Cicerone, die in Kleider waren und mir zusahen, dergestalt, dass sie alle beide in das Meer fielen. Nun waren wir alle drei in den Wogen, ich ganz betäubt, der Kammerdiener ohne schwimmen zu können und der Sicilianer in Stiefeln und ohne alle Courage. Hilfe war weit. Ich verlor auch ein wenig den Kopf und versuchte an den Molo zu gelangen, das Wasser trieb mich aber so hart an die glatte Lava, dass ich mir den Kopf eingebrochen haben würde, wenn ich meine beiden Hände nicht voraus gestreckt hätte. Ich verlor alle Nägel an meinen Fingern und wurde tief in das Wasser zurückgeprellt. Ich dachte, dass ich ersaufen werde und der Gedanke, eine halbe Stunde früher mich in vollster Demut Gott aufgeopfert zu haben, gab mir eine göttliche Beruhigung. Hier ereilt mich also mein Geschick, dachte ich, und in kurzer Zeit bin ich Staub und von denen vergessen, die mich einstens so aufrichtig geliebt haben. Ich gab mir keine Mühe mich zu retten, die Wellen rissen mich hinunter und herauf, ich hatte noch Luft und trank kein Wasser, war zum Sterben bereitet. Es regte die Mannheit sich aber in mir, und so leicht dem Tod mich hingeben, das ist schändlich, dachte ich mir und gab mir mit aller Gegenwart des Geistes die höchstmögliche Mühe und erreichte, mich von dem gefährlichen Fels entfernend, bald die hohe See, wo ich ohne aller Gefahr und mit Ruhe ein kleines Schiff erwartete, welches mit Mühe die beiden anderen halbersoffenen aus den Wogen herausfischte. Ich war oft in Lebensgefahr, so glücklich und zufrieden wäre ich aber nie in die andere Welt gegangen.

Naplók 1, 595—597. l.

1820.

Július 15-én a Beleznay-kertben (a mai Szentkirályi-utca helyén) pesti jurátusokkal mulat egy fiatal katonatiszt barátjával, herceg Schwarzenberg Frigyessel együtt; a jurátusok mulatása, Bihari zenéje, különös álomszerű benyomást tesz reá.

5. Den Abend brachte ich in dem Beleznay Garten zu. Schwarzenberg sauft mit den Juraten viele Bou-

teillen schlechten Wein — „éljen a hertzeg Schwarzenberg“ wird mit Lärm dreimal gerufen, es erzittert des jungen liederlichen Kerls innerstes Gemüt, Bihari geigt, Dudelsäcke ertönen, Juraten versammeln sich, alles scheint einer Verschwörung ähnlich, es lebt alles. Ich denke mir nicht ungerührt: „Alles dies ist nur Rausch, oder höchstens ein Traum.“

Naplók 2, 48. I.

Mint a 4. (Hessen—Homburg) huszárezred kapitánya Debrecenbe megy ezredéhez; a magyar vidék, a tisztek elavult udvariaskodása nem tetszik neki, a köztük való szolgálatot a tökéletesedés tövises útjának tartja, de közhuszárjainak természetessége meghatja és megszeretteti vele a magyar népet.

6. In Debrezin! Szoboszló hat seine Freiheit von Bocskay! Armes gesunkenes Land, dachte ich mir mit gerührtem Herz und verdorbenem Magen, die ganze Reise hindurch. So wenig Bildung und so wenig natürliche Gaben und Kraft. In Debrezin kamen die Offiziere meiner Escadron zu mir und der Rittmeister küsste mich so wie eine Bajadere und hiess mich: „Édes Bruderkám!“ Abdera. Langweile. Und warum tu ich alles dies — pour ne pas être un fainéant. Der so viel Weizen besitzt, wie ich und wagt das Wort Vollkommenheit auszusprechen, muss dienen. Recht tun, erhabner Schöpfer, das soll in Debrezin mir Frohsinn und Vergnügen geben!

7. Den 6. August gab ich meiner Escadron in dem bei Debrezin nahe liegenden kleinen Wald ein Fest. 200 halbe Wein, um 10 fl. Brot, um 20 fl. Speckschwarten waren die Erfrischungen. Die Leute waren in roten Hosen und weissen Spenser (Kitteln). Ihr ungezwungenes Betragen verschönerte sie so, dass ich meine Escadron liebzugewinnen anfang. Ich bin so weich gestimmt, wenn ich etwas Vaterländisches sehe, dass eine Geige, ein Zimbal oder selbst ein Dudelsack hinreicht, mich wehmütig und weinerlich zu machen. Man soll das Idiom einer Nation nie umstimmen oder gar

zerstören wollen, es gleicht der Schmelze, die die Zähne überdeckt. Die Escadron kam zuletzt in so ein Feuer, ohne betrunken zu sein, dass ich die schwangre Lust fühlte in dem Augenblick mit ihr eine Attaque zu machen.

Naplók 2, 53—54. l.

Katonatisztekkel és főként magyar mágnástársaival való érintkezés közben ráésszám a magyarság hibáira: kevés ismeret és önhittség.

8. Keinen grösseren Eigendünkel mit weniger Kenntnis und Verdienst hat nie eine Nation enger in seinem Charakter verbunden, als die Ungern!

Naplók 2, 72. l.

Bihar megyében gyalogúton, borvásárlás közben találkozik megyei nemesekkel, akik éppen úriszékert tartanak. Megrémül a viszonyokat nem ismerő vad politizálásukon, paraszttal nem törődő önzésükön, de tudatlanságuk meghatja és nevelésükön kezd gondolkodni, a haza szolgálatában.

9. Den 24. Dezember zu Fuss von Diószeg in Székelyhid gewesen. Einen Herrenstuhl beisammen gefunden, die Landsleute über Politik deraisonirt. „So eine Freiheit wie bei uns findet man denn noch nirgends, selbst die Engländer haben ihre Freiheit auf dem Papier“ u. s. w. Sie denken kaum, diese Leute, und wenn sie denken, so ist es nur an sich, den Bauer vergessen sie ganz, der ist nichts vor ihren Augen. Bald finde ich mich hingezogen zu dem rohen Volk, welches ich im Grunde liebe, sie zu lehren, zu erhöhen, zu Menschen zu erziehen, bald kann ich es nicht sehen und stosse es von mir. Ihre Unwissenheit rührt mich; gerne möchte ich mit Blut und Leben ihr helfen, ihr Schicksal teilen und ertragen. Oft entsetzt mich und entrüstet ihre ungerechte Blindheit, ihr Stolz und Eigendünkel. — Wo werden meine Aschen ruhen, frage ich mich oft, in dem Vaterlande, in der Fremde?

Naplók 2, 101—102. l.

1821.

Az a gondolata, hogy Buda és Pest között híd építésére egy évi jövedelmét adja, kamat vagy kártalanítás nélkül, tisztán a haza szolgálatára.

10. 4. Jänner. Ich habe heute bei Brudern gesagt, dass ich ein jährliches Einnehmen verschreiben will, wenn eine Brücke zwischen Ofen und Pesth zu Stande kommen wird, und dass ich, obschon ich wahrscheinlich nie in Pesth wohnen werde, nie einen Kreuzer Prozenten oder gar Rückzahlung pretendiren werde. Der Gedanke, meinem Vaterlande einen wesentlichen Dienst geleistet zu haben, wird mich hinlänglich entschädigen.

Naplók 2, 108. l.

A bécsi főúri társaságban, szerelmi bánat és társadalmi kötelezettségek közt érzi, hogy valamiben elűt főúri társaitól, s hogy ezt az eltérést azok is érzik.

11. Gräfin Nimsch fragt den Grafen Vinzenz Esterházy „was macht denn der Americaner? (das bin ich) er ist geistreich, aber der komischste Mensch, den ich kenne, ich muss lachen, wenn ich ihn nur sehe.“ So denken viele Menschen und ich erinnere mich, wie Pauline Hohenzollern¹ mir sagte, vous n'êtes pas assez considéré et vous pourriez avec votre esprit et vos talents jouer un bien plus grand rôle. Fürstin Johannes² wirft alle Schuld meines Unglücks auf meine lächerlich dicken Augenbrauen. Sonderbar ist es in der Tat, dass man in meinen sinistren Verhältnissen nebstbei ein komisches Aussehen haben kann.

Naplók 2, 135. l.

A magyarság sorsán tépelődve arra a nézetre hajlik, hogy a magyarság napja leáldozóban: a nem-magyar kisebbségek erősebben szaporodnak nálánál, erkölce romlik.

12. Dass Ungern seinen Zenit bereits erreicht hat, und mit einem sinkenden Stern (der zwar nie aus-

¹ Hohenzollern Frigyes hercegné, a Kurlandi hercegnő néven a bécsi kongresszus korának egyik leghíresebb dámája.

² Lichtenstein János herceg felesége.

nehmend glänzte) das Schicksal theilte, urtheile ich aus Folgendem : „Jedes Jahr wächst die Population der in Ungern fremd angesiedelten Völker ; der alte ungerische Stamm gehet nahe an die Sterilität. Der Adel ist moralisch und physisch krank. Das Heilige der Ehe, die Würde des Hausvaters ist nicht einmal dem Namen nach bekannt, etc. etc.

Naplók 2, 156. 1.

A református báró Wesselényi Miklóssal barátságot kötve, megegyezik vele az Istenhez való állandó imádkozás szükségében.

13. Den Wesselényi vorbereitete, dass er sich nicht scandalisiere, wenn ich des Abends mich niederknie, was meine Gewohnheit ist, um zu beten. Langer metaphysischer Discours ! Übereingekommen, dass man oft und inbrünstig beten muss und das zwar, wenn man noch jung und stark und gesund ist. Freiwillige Andacht! Keine durch Gewissensbisse und Todesangst erzeugte. „Wie wollen wir, sagten wir beide, uns auf der stürmischen gefahrvollen See, wenn wir nach America gehen, inniglich freuen, dass wir in Todesgefahr nicht aufrichtiger beten und uns vor dem Allmächtigen beugen können, als wir es weit von Gefahr und Unglück jeden Abend getan haben.“

Naplók 2, 211. 1.

1823.

A kormánynak adóemelést és katonaállítást kimondó törvénytelen rendeletei a vármegyéket ellenállásra indították ; Széchenyi körvonalazza maga előtt mindkét fél álláspontját, de egyikhez sem csatlakozik, mindkettőt önzőnek találván ; felveti a kérdést, védhető-e a magyar alkotmányos szabadság, mikor szabadsága csak a nemesnek van, a paraszt pedig rab-szolga.

14. Die letzten Ereignisse in Ungern sind der erste Schlag, den die Verfassung Ungerns erhielt, die Jungfernschaft ist verloren. Es wird noch viel gezankt wer-

den, kleinliche Angriffe, kleinliche Verteidigungen. Was wird das Ende aber? und wohin zielt und was will eigentlich die eine und andere Partei? Die Angreifende und die Verteidigende?

1. Die Angreifende¹ will, dass der ungrische Edelmann contribuer, zahle, alle übrigen Lasten mit den Bauern gleich trage. Gerade heraussagen hatte sie weder Mut, noch waren die Zeitumstände dazu gemacht. Jetzt scheint der Zeitpunkt sicherer, deshalb der Anfang, die Courage.

2. Verteidigende¹ will nichts zahlen, nichts geben, nichts leisten. Schämt sich aber viel zu besitzen, viel vom Lande zu geniessen und dennoch gar nichts geben zu wollen, sie nimmt also eine Larve um das Erröten zu bergen (Ungarn ist so tief noch nicht gesunken, dass es nicht erröten könnte), schreit, wird impertinent, da sie sich schwach fühlt, und will ihr Interesse mit Vaterlands-Verfassung und Freiheitsliebe masquieren.

Ist aber Ungern ein freies Land? Beim gerechten Gott, nein! Der Edelmann ist frei, — der Bauer ein Diener, ein Slave!

Naplók 2, 363. 1.

1825.

Az alkotmányt körülbástyázó országgyűlés tárgyalásait hallgatva rájön arra, hogy ezt a jobbágyságot elnyomó alkotmányt nem érdemes védeni; a nemesi rendek felfogását a jobbágyság helyzetéről ázsiaiinak tartja, tunguzok és baskirok közé illőnek és megvető gúnnyal utasítja vissza a jobbágypatriarchális helyzetét dicsőítő nemesi érveket.

15. Die Verteidigung dieser antiliberalen Verfassung ist keine noble Unternehmung. Wir sehen 400.000 Seelen, die ihre Vorrechte und ausschliesslichen Privilegien gegen 10,000.000 Menschen, von denen im Landtag gar keine Rede ist, geltend machen wollen.

¹ A támadó fél az adót követelő kormány, a védekező a nemadó nemesi rendek.

Kommt man auf diesen Artikel zu sprechen, so hört man Urteile und Einseitigkeiten, die in das Reich der Tungusen und Bashkiren gehören.

„Der ungrische Bauer ist doch glücklicher wie der Österreichische“, ist ein Raisonement, als ob das eine Ursache wäre — denn ich will es zugeben — über das Loos des ungrischen Bauern sich zu beruhigen. Das Pferd wird weniger misshandelt, als ein Esel und bekommt Hafer — „folglich ist das Pferd glücklich.“ Welche schöne Folgerung!

„Wenn einem Bauern das Haus verbrennt, sein Ochs umstehet etc. so hilft ihm seine Herrschaft das Verlorene wieder zu erlangen,“ ist eine zweite Beruhigung eines ungrischen adeligen Gutsbesitzers, dem der Unterschied der Conditionen in das Auge fällt. Antwort: „Der Amerikanische Zuckerrohr-Pflanzer nährt seine schwarzen Slaven auch gut, er misshandelt sie nicht etc. — ist das aber aus Liebe zu ihnen, oder aus Liebe zu sich?“

Naplók 2, 609. 1.

A november 3-i kerületi ülésen egy évi jövedelmét ajánlotta fel az Akadémia megalapítására; ezt nem népszerű, hanem népszerűtlen cselekedetnek tartja.

16. In der Zirkularsitzung gesprochen und mich mit allen meinen Landleuten verfeindet.

Naplók 2, 642. 1.

Vallásos érzése nem hagyja nyugodni; éjszakai lelkiismeretvizsgálásában felveti a kérdést: mit tett ő a hazáért, mikor, ha testi és lelki tulajdonokban az utolsók egyike is, de nagyonban Magyarország egyik első embere.

17. Einige Religions-Maxime.

Ich ehre den Christen, der genau seine Religionsgebräuche übt. Mir flösst der Trappiste, der sein Leben ausschliesslich der kommenden Welt weiht, Ehrfurcht ein. Ich lobe den Türken, der fünfmal seine

Füsse wascht, — der Dervish hat vielleicht Recht, der sich bis zum Schwindel dreht etc.

Wenn ich mein Gewissen aber so manchmal in der Stille in nächtlicher Ruhe erforschte, so fragte mich eine Stimme o gar oft : „Was hast du für dein Vaterland getan, Du, der an Geistes und physischen Gaben einer der letzteren, an Vermögen aber einer der bedeutendsten Männer in Hungarn bist!“

Naplók 3, 451. 1.

1826.

Az országgyűlés tárgyalásait figyelve megállapítja, hogy a magyarok 800 éves alkotmányuk ellenére sem érettek a képviseleti rendszerre, de még megérhetnek rá.

18. Je mehr ich den Geschäftsgang des Landtages durchdenke, desto mehr scheint es mir, dass meine Landsleute für eine repräsentative Verfassung nicht ganz reif sind. Dieser Satz scheint einen Widerspruch in sich zu haben, denn die Verfassung stehet 800 Jahre. Das mag alles wahr sein, indes ist es gewiss, dass irgendwo eine andere Ursache sein muss, dass sie so lange währte, — die unruhigen Zeiten zum Beispiel — denn die Hungarn sind nicht reif, sie sind aber susceptible es zu werden.

Naplók 3, 5. 1.

Wesselényi részeges vadásza verés miatt megszökött, Széchenyi emberiensége fellázad ez eseten — szerinte ők nem reformátorok addig, míg önmagukat meg nem reformálják.

19. 10-ten Dez. Wesselényis Jäger durchgegangen. „Er könnte bei dem Baron nicht aushalten, er schlage ihn zuviel,“ einmal hätte er ihm 12 Ohrfeigen gegeben, dass er beinahe von Sinnen kam etc. Er nahm die Uhr des Baron mit, und das, sagte er, für eine Rechnung von 28-ten (November) die er noch nicht bezahlt hatte. War betrunken, soviel aus Gewohnheit, als Desperation.

Allmächtiger Gott, wie hat mich dieser Fall ergriffen !

Der gerechteste Mensch, welches Übel kann er oft stiften; er kann durch seine Leidenschaften einen ehrlichen Kerl auf den Galgen bringen. Er ist die Grundursache davon! Und dann sprechen wir von der Emanzipation der Menschheit, von Freiheit, von Liberalismus, von christlicher Philosophie!

Nein, wir sind zu keine Reformatoren geboren, wir müssen uns erst selbst reformieren. Wir müssen in die Schule der Demut und der Selbstverläugnung gehen.

Ich bin weniger wert, wie Wesselényi. Wie muss ich also erst, ohne dass ich es weiss, oft ungerecht und hart und leidenschaftlich sein!

Naplók 3, 108. 1.

Közte és Wesselényi közt mind több nézeteltérés merül fel; ennek okát abban látja, hogy barátjában nincs reformmátori öntudat és keresztény alázatosság felebarátjaival szemben.

20. Mir scheint, dass Wesselényi deshalb nicht meiner Meinung ist, 1° — weil er einerseits kein hinlängliches Vertrauen in sich hat, 2° — weil er anderseits nicht hinlänglich christliche Demut und philosophische Abnegation hat. Aus zwei ganz sich entgegengestellten Ursachen, sonderbar genug!

Er haltet sich für keinen Reformator und ist von einer grenzenlosen Modestie und Demut, da, wo er nach meinem Begriff Mut, Vertrauen in sich selbst und Zuversicht in die Verordnungen des Allmächtigen haben sollte, der das Glück, das Wohl der Menschheit gewiss fördern will, vielleicht durch ihn, wenn er ein reines Herz und reine Absichten hat.

Hingegen ist er gegen Einzelne stolz, verachtet viele, die vielleicht nicht viel schlechter sind, wie er, weil sie anderst denken, weil sie anders sehen etc.

Naplók 3, 109—110. 1.

1828.

A „Lovakrúl“ című, 1828. évben kiadott munkájában a hazai lótenyésztés elmaradt voltát érintvén, ezért támogatásokban részesült; szerinte egyenesen kötelesség a honfitársak hiúságát, elbizakodottságát ostromozni, viszont a hazát nem szabad és nem lehet nevetségessé tenni.

21. Von meinem Buch „Lovakrúl“ sagen viele: „Es ist doch nicht recht seine Landsleute, sein Vaterland lächerlich zu machen, es ist übrigens nichts leichter.“

Ich glaube aber, dass es nicht nur Recht, sondern Pflicht ist, den Eigendünkel, die Eigenliebe, die Eitelkeit etc. zu entlarven, zu bestrafen. Das zweite halte ich für unmöglich, ausser das Vaterland ist wirklich lächerlich.

Naplók 3, 204. 1.

1829.

Széchenyi, a jövő embere, a multat mindig lenézte, nemcsak a jobbagyságnak századokon át elnyomott voltáért, hanem azért is, hogy a magyar ősök nem tudták az ország nemzeti függetlenségét fenntartani, mint más kis népek.

22. Wir fasseln so viel über unsere Dicső Eleink etc. die auf das hauptsächlichste vergessen haben: „Nationale Independenz.“ Es besteht Holland — Dänemark — Schweden — alle kleinen Reiche in Teutschland — Hungarn konnte oder wollte allein nicht bestehen!!! Hunde sollte man neben unsere Ahnen begraben!

Naplók 3, 346. 1.

1824-től kezdve kötötte gróf Zichy Károlyné Seilern Crescence-hoz, vallásos és erényes férjes asszonyhoz és anyához heves és boldogtalan szerelem; Zichy gróf halála után, 1836-ban felesége lett a grófné, aki öt éveken át vezette tanácsaival, kéréseivel, ideális barátságával az önmegtartóztató erény és a nemzeti reform útján. Naplójába jegyzi azon medaillon feliratát, melyet a grófnétól halála után fog megkapni.

23. Sende ich zur Crescence, die mir ein Medaillon zum Ansehen geschickt hat und das ich von einer

dritten Person nach ihrem Tode bekommen soll, und auf dem steht :

Nur Veredlung und Hungarns Wohl — Sey
der Zweck, der uns verbindet — und dann,
wenn alles wankt, bleibt Glauben.

Naplók 3, 370. 1.

HITEL 1830

Széchenyi első nagy munkája, mellyel a reformmozgalmat megindította.

A „hitel“ szónak kétféle értelme van nála, az egyik gazdasági hitelt jelent, ami ekkor Magyarországon a legnagyobb birtokosnak is hiányzott az országnak elavult köz- és magánjogi berendezése miatt. Az ú. n. „ösiség“ értelmében a nemesi birtok nem vesztethet el, azt hitelező el nem vehette, mert a tulajdonos halála után átszállott leszármazóira, ezek híján oldalági rokonokra, mindaddig, ameddig csak ilyenek, bármily „ösi“ elágazás kapcsán is, találhatók voltak; a család teljes kihalása esetén pedig a király, azaz a kincstár, a fiskus lett a birtok tulajdonosa. Ennek következtében még a nagybirtokosok sem tudtak kölcsönöket kapni, nem tudtak birtokaikon modern berendezéseket, beruházásokat eszközölni s a mezőgazdasági kultúra, mely akkor szinte kizárólagos alapját képezte a nemzeti gazdaságnak, elmaradt állapotban tengődött.

Mivel e nemesi birtokjog érvénye a régi rendi alkotmány egyik alappillére volt, ezért a gazdasági hitel lehetővé tétele nem kevesebbet jelentett, mint gyökerekig hatoló alkotmányreform megindítását. Széchenyi világosan felismerte reformkövetelésének jelentőségét, s tisztában volt azzal, hogy ezt a nagy jogi és társadalmi reformot csak akkor valósíthatja meg a nemzet, ha teljesen elhagyja eddigi útjait és hozzálát saját-maga belső átalakításához. Ehhez kell a hitel, második értelmében, mely a nemzettagok egymás iránti kölcsönös bizalmából áll, abból a bizalomból, hogy minden nemzettag meg fogja tenni a nemzet iránti morális kötelességét. A magyarságot ugyanazon leszármazás köteléke fogja össze, de ez még nem elegendő oly nemzetiség kifejlesztésére, mely egyenlő értékű lehet a haladottabb nyugati nemzetekével, ehhez a magyar nemzetiség szellemi kiművelése és erkölcsi megalapozása szükséges, eszközül pedig az Angliától eltanult társulás ajánlkozik, gazdasági téren is, de első sorban olyan vállalkozásokra, melyek a magyar nemzetiséget mielőbb felemelik a mintaszerű szellemi és erkölcsi fokra.

Mindezen munkát Széchenyi a nagyvagyonú birtokososztálytól követeli meg, ennek kell előljárnia a magyarság általános lelki megnevesedésében és gazdasági felemelésében. De a feladat nem a nemesi, hanem az egész magyarság át-

alakítása, aminek a „Hitel“ az első átfogó programja; szerzője az egész magyar életet akarja átalakítani, s ezért ajánlja könyvét a magyar nőknek, akik a magyart gyermekkorától fogva „jó polgárrá“ nevelhetik, ha tudatában vannak azon nemzetnevelő programnak, melyet itt Széchenyi eléjük tár. Pozitív javaslatai itt még nincsenek, mert célja a reform felvetése, s ahhoz hangulat készítése, propaganda volt; de már erős szavakkal ír a nemesi adómentességről, melyet önkéntes hazafiúi áldozatkészség híján erkölcstelennek tart, követeli a jobbágy anyagi helyzetének emelését s a vármegyei és földesúri tényleges nyomás alól mentesítését; szó van már itt a jobbágy bizonyos birtokjogáról és a nemes teherviseléséről, sőt a jobbágyság felszabadítása s polgári jogokban részesítéséről is.

A „Hitel“ a következő fejezetekre oszlik:

(ajánlás a magyar nőknek) — Tudnivaló — Előszó — Bővezetés — Nehány a tárgyat megelőző észrevétel — A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene — A magyar nem bírja magát oly jól, mint körülményi engednék — A magyar gazda ma nem viheti mezeit a lehető legnagyobb virágzásra (alcímek: A legelők, fáizás s birtokok el nem választása — A céhek s limitatiók feleslege — A robot vagy szakmány — Dézma) — Magyarországnak kereskedése nincs (alcímek: Geographiai helyzetünk — Pénzünk nincs — Más nemzetekkel a concurrentiát ki nem állhatjuk — A kivitel vámkok miatt lehetetlen — Rendelések feleslege — Productumink szűke — Communicatiók rosszvolta — Belső consumatio kisléte — A szállítások, transito s vámkok körüli bátorság híja — Kereskedési becsület s munkásság némely csorbái — Nemzeti-bank — Több s jobb termesztés s kivitel végett jutalomtétélek) — Mit kell tenni s min kell kezdeni? (alcímek: A Hitel tágabb értelemben — Polgári Erény — Nemzetiség — Concentratio — A kiművelt emberfő — A Hitel szorosabb értelemben, Credit — Törvényiek (ellenvetések) — Politikai megjegyzések s ellenvetések — A familiák conservatiója — Azon okoskodások, melyek Magyarországnak a Hitel lábraállítására mellett vívnak — Természetes befejezés) — Bérekészítés (alcímek: Kötelességekről — Lárma — Tanács) — Vég szó.

Itt inkább az általánosabb, a nemzetiség kifejlesztésére vonatkozó részeket közöltem, a gazdasági részeket későbbi munkáiban pontosabban dolgozta ki, s így azokat inkább ezekből, a Világ- és Stadiumból vettem át.

A szövegeket a „Hitel“ 1830-i, első kiadásából vettem, a jegyzeteknél a Magyar Történeti Társaságnak Iványi-Grünwald Bélától készített 1930-i, százéves jubiláris kiadása jegyzeteit vettem figyelembe.

24. HONNUNK SZEBBLELKÜ ASSZONYINAK.

Fogadjátok Hazám érdemes Leányai! Tiszteletem s Szeretetem jelül ezen kis munkám ajánlását. Vegyék, bár férfiakhoz illendőbbnek mondják azt sokan, nyájas kegyességgel Pártfogástok alá. A Hitekről szólok, s a mi belőle foly, a becsületről, az adott szó szentségéről, a cselekedetek egyenességéről s így Előttek sem lehet a tárgy idegenebb, mint előttünk, mert annyi Nemes és Szép, a mi az Emberiséget felemeli, a Ti Nemetek műve. Ti vizitek karjaitokon életbe a kisedded nevendéket, s jó Polgárra nevelitek; a Ti nemes tekintetetekből szi a férfi lelki erőt s elszánt bátorságot. S ha léte alkonyodik a Haza ügyében, Ti fontok koszorut homloka körül. Ti vagytok a polgári Erény s Nemzetiség védangyali, melly Nélkületek higyjétek soha ki nem fejlődik, vagy nem sokára elhervad, mert Ti vontok minden körül báj s életet. Ti emelitek egekbe a port s halhatatlanságra a halandót. Üdvözlét és hála Néktek!

TUDNIVALÓ.

Homály és tévedés elhárítása végett az Olvasót mindenek előtt szükségesnek tartom arra figyelmeztetni, hogy én ezen kifejezést Hitekről azon értelemben veszem, mellyet közéletben a Creditum jelent, a mi nem egyéb, mint bizonyos lekötölések által más kezében lévő ingó vagy ingatlan vagyonunkról nyert bizodalom és bátorság. Mennél nagyobb bizodalmat s bátorságot nyújthat valaki az ő kezei közt lévő vagyonunkról, annál több Hitele — Credituma van; s mennyivel nagyobb bizodalommal s bátorsággal bírja a közönség saját javait másoknál, annál tökéletesbnek mondatik azon Ország Hitekről-állapota.

ELŐSZÓ.

Nincs olly bölcös a világon, ki még igen sok hasznossal ne nevelhetné tudományt, mint viszont alig van olly tudatlan a földkereken, kitől egyet s mást nem

lehetne nagy haszonnal tanulni. Minden emberben van valami jó, mint virágokban méz, s így remélhetem a közönség engedőleg fogja ezen Értekezést fogadni.

Én azt szeretem hinni: minden jobb lelkű ember bizonyos vágyást hordoz szívében — ha bár sejtetlen is — magán, felebarátin s mindenben, a mi őtet környezi, szüntelen javítani. Ezen a tökéletesbhez ellentállhatatlan vonzódás legszebb tulajdona az emberi léleknek; s a mint halhatatlan része jobban s jobban fejledez, annál inkább nő s erősödik az benne. S e szüntelen vágyás következtetésében leend lassan lassan a vad Esquimaux emberré, az által emelkednek egész nemzetek előbb utóbb tökéletesb, virágzóbb, boldogabb létre, s annak mindennapi előmenetelét gátolni akarni, éppen olly hasztalan munka, mint annak uylétét tagadni, öncsalás.

Előbbre s magasabbra törekedik az ember, ez kétséget nem szenved, s mi azt minden tárgyban láthatjuk. Csak újabb időkben is mennyire javult Hazánk némelly részeiben, teszem a földművelés, mezei gazdaság? Lakásink hogy csinosodtak, városink melly szerfelett szembütek? s a t. És ha nem történt is nevezetes, s még sok lábra nem állítatott, a mi említést érdemelne, nem halljuk e legalább szinte mindenki szájában a panaszt? Egynek az utak rosszak, másnak kereskedés, vízi csatornák, vas utak kellenének; ennek a szegények s koldusok nagy száma terhes; annak a nyelv nem eléggé halad, az olvasók mennyisége csekély; megint mások az éjjeli világosítás hiját kárhoztatják városinkban, nem különben a trottoirok s fedélsatornák nem létét; ismét mások a tömlöcöket s foglok¹ tartását gondolják hibásoknak s több eféle.

Hogy minden időben volt, van s lesz is panasz, természetes, de igen különbözik a javítani kívántul. Amaz magával, embertársival, kormányval, egy szóval mindennel való elégedetlenségből foly, s többnyire alacsony haszonkeresés, vagy romlott sárepe nyaválája.¹ Emez pedig embertársihoz, hazájához s a

¹ Széchenyi az ő dunántúli kiejtéséhez híven gyakran *l-t* ír *ly* helyett

tökéleteshez vonzó szeretetből ered és szebb lelkek sajátja.

Ezen szebb s jobb ösztön nálunk szembetűnően nevedik, s nagy szám készen áll, fáradsága s java egy részének áldozatjával, egyet s mást hazája vagy legalább vidéke virágzatára s gyarapodására előmozdítani, s felállítani. Soknak igen soknak célja csak Egy — nemes és dicső, s nem egyéb, mint a közjó előmozdítása; de annál különbözőbbek s többfélék azon módok, melyeket mindenki a közcél elérése végett legfoganatosbagnak tart, s melyekhez ragaszkodik. Mindegyik építeni akar, s mind ugyanazon egy épületen, de a talpkövet szinte mindegyik másképp s máshová akarja rakni, s mindegyik külön módval fog az építéshez. Sok az első emeleten kezdi, némelly annak kifestésével, s némelly szinte a háztetejével gondolja legjózanabbnak a munka kezdetét. Igazi talpkövet ritka rak.

“Bár csak szabad volna a Horvátországi Ludovica ut” így szól egyik — “Volna biz inkább függő hid Pest és Buda között” felel a másik. “Mindenek előtt sétálóhelyeket készítsünk, s a Pesti Duna partjaira fákat ültessünk, mert azok növésehez idő kell, és — — —” “Ez már mély okoskodás! állítsunk magyar Theatrumot inkább, az terjeszti a nemzetiséget s nem a fák!” így bölcselkednek mások. — “Csak külföldön ne lagnának Magnásink, költenék pénzeket jószágikon, s járnának csak vármegye-gyűlésinkre” — “Hiszen az nem árt, csak az a külföldi ruha, kapca és cipő, meg az a, hogy is mondják csak Collier Grec¹ ne csufitná magyar testeiket s képeiket” így szitálják az igazságot megint mások — „Papiros-pénz öl bennünket, bár körmöci aranyunk volna s bányáink temérdek kincse Hazánkban maradna” “Nem ez barátom” felel erre más “csak a só, a só ne volna oly drága” És számtalan több efélék! Csakhogy kiki saját gondolatját hiszi legmélyebb sarkalatkőnek, s leg és legelső lépésnek, mellynél Hazánk lehető előmenetelét kezdeni kellene.

¹ Kőrszakállviselet

Sokan pedig minden hátramaradásunkat a kormánynak tulajdonítják. — Az Appalto,¹ a Harmincad² okozza képzeletekben nyomoruságunkat. Csak az ne volna, diszlenék akkor minden. Számosan, szomszédink — kikkel közös Urunk van — kárán akarják alapítani a magyar szerencsét; és szünet nélkül a vám és csak a vám körül fáritgatják eszeket. Mint a félszemű, ki mindég azon szomorkodik, hogy vak szemével nem lát s nem örvend inkább a természet csudáin, melyek megmaradt szeme kristályában festekeznek. Vagy mint ama gazdák, kik szánakozó mosolygással hallják Young, Koppe, Thaer³ neveit; új systemákrul, váltógazdaságokrul, szederfákrul s a t. pedig hallani sem akarnak, de magokat sokkal eszesebb s úgy nevezett practicusabb gazdáknak tartják, ha mind ezen esztelenségekkel nem bajlódnak, — s minden jobb industria helyett jobbágyiktul, amit bérben bírnak, elszedik, azokat legjobb földeiktől megfosztván u j o n n a n r e g u l á z z á k,⁴ s őket lassan lassan erejeből kiveszik, és aztán szinte hazafitlanságnak állítják, ha valaki a magyar adózó nép sorsát e részben irigylésre méltónak nem véli; az egész alkotmánynak felfordulását jövendelik pedig, ha a kormány az ő ugyancsak genialis gazdálkodási módjokat gátolja, s a köznépnek pártját fogja. Így gazdálkodik szomszédunk a Török is, s akárki mit mond, tagadni nem lehet, hogy ennél könnyebb, egyszerűbb s olcsóbb földművelési mód a világon nincs! Szóval: sokan csak mindég más kárán akarnak gyarapodni, vagy ott a hol lehetetlen, s nem olly módokhoz nyulni, melyek által mind a két rész nyertes lehetne.

Némelyek szomoruan füttyörészik el a Mohácsi veszedelem nótáját, s azt hiszik, ott van koporsója minden Scythia fénynek. S tán úgy van, ámbár én nem hiszem — de az okos ember nem néz annyira háta mögé, mint inkább maga elibe, s elveszett kincse siratása

¹ a dohánygyedárúság, illetőleg az azt kezelő osztrák társaság ² a be- és kivitt akadályozó határvámok ³ gazdasági írók, akik akkor modern mezőgazdálkodást tanítottak ⁴ a jobbágy szolgáltatások új szabályozása, melynél a jobbágy rendszeren rosszabbul járt

helyett inkább azt tekinti s vizsgálja, mit menthetett meg, s avval béelégedni s lassankint többet szerezni iparkodik.

Igen sokan pedig a jó régi időt siratják, a jelenről egészen elfelejtkeznek s azért ezt bölcsen nem is használhatják. Már pedig, ha csak a régiség bájja nem, egyéb bizonyosan semmi sem teheti előttünk kíváncsabbá Eldődink idejét saját éltünk napjainál. Másokat ezzel rá nem szedhetünk, mert fenhangon szól a historia; s az öncsalás esztelenség. Sok ember a régiségnek olly tisztelője, hogy egy faragatlan követ remeknek vél, ha tán valaha Cicero ült rajta, s néhány eldült vékony oszlopot, mivel sok századi, inkább csudál, mint p. o. a Londoni Waterloo kőhidat, vagy a Simploni utat, mert ezek csak néhány esztendeiek. De ezen gyengeség is a tökéleteshez való vonzódásból ered. Nehány országban a régikor idejében annyi ment végbe, a mi nagyság címerét viseli, annyi az emberiség díszére méltó, hogy semmi se természetesb, mintha annyi csuda tünemény a felhőkbe könnyen emelkedhetőknek ítélőerejét úgy elragadja, hogy ő még a régi rozsdát is az új fénynél nagyobbra becsülje. A mi hazánkban illy nagyság, melyet siratni lehetne, még nem volt. S hála az egeknek, hogy nem volt! mert így még lehet! S örvendjünk, hogy régebben nem éltünk, s még előttünk napjaink! —

Hány embernyom forgott le, mióta Nemzetünk Európába költözött? s növésünk és kifejlődésünk ellen mennyi akadály? s hány esztendeje csak, hogy a Török Budán dult? s melly kevés, hogy Gallia árja hazánkon?¹ S így ha bajunk nem is olly felette nagy, s illy zavarban s illy rövid idő alatt előmenetelink körülményinkhez képest gigásiak is, ne gondoljuk azért, hogy Visegrád poraiban s régi Buda falai közt el van már temetve nemzeti díszünk, mert a Nagyságnak ezen előjelei csak egy szebb hajnal virradtára bátorithatnak; hanem legyünk bizonyosak, hogy igazi Felemelkedésünk ideje még hátra van.

¹ a napoleoni háborús korszakot érti, mely 1815-ben zárult be

Csak az a valóságos bölcs Hazafi, ki lehető kiván, s jól tudván, hogy az ember gyenge léte miatt se felette boldog, se határtalanul boldogtalan nem lehet, a középuton jár. Ő lélekderülten él, szomorú unalom nem öli óráit, s a közjóért fáradozván, nem panasz-kodik mindegyre hasztalan, hanem inkább felkeresi a hibákat, s azoknak kutfejeit nyomozza, kifejti s rajtok segít, ha lehet; ha nem lehet, nemesen türi; — gyáva panasz szájából nem hallatik. A hibákat pedig inkább magában keresi, mint másokban, mert magával parancsolhat, másokkal nem. Ha senki se tenné kötelességét, teszi ő, ugymint az igazi Hős maga megáll, ha a többi futásnak eredett is. S mennyi számos jót tehetni Hazánkban, csak hogy bona fide közhaszon legyen a cél, s ne fényüzés, hirkapkodás, dicséret szomja!

A sokasággal, tudva van, úgy boldogul az ember, ha mindenét dicséri s csudálja; ki igazat mond, hibáit felfedezi s dorgálja, az soha sem kedveltje, mert hiúságát sérti, s önfelsőbbtségét érezteti. Elcsábítani könnyű, s ahoz csak hízelkedés kell, melly alig lehet olly durva s a valóval oly ellenkező, hogy még is sokan szivesen ne nyelnék el, s meg ne emésztenék. Ezen álpénz becse nagy a világon, és még akkor is kelendő, mikor nem justa ligae monetának¹ tudatik azon francia anekdota szerint, melly így kezdődik Je sais qu'il me trompe, mais il m'amuse² etc. Hány falusi lakos emelne minket egekbe, ha szállásokra azon elhatározott feltétellel mennénk, hogy általjában mindent, a mi övék vagy a mi magyar, dicsérni, s mindent a mi másé vagy külföldi, kivétel nélkül gyalázni akarnánk. S ellenben hány tartana minket elkorcsosodott Magyaroknak, ha tán egyet s mást a gazdaság újabb folytatása módjárul, a legelő felosztásáról, nemesebb szőlőtőke ültetéséről, boraink jobb készítéséről, más nemzetek elsőségéről s illyesekről szólanánk? Hány kárhoztatna, ha többek közt csak aféle puhaságunkról, hogy még lóra se merünk ülni, vagy annyi tárgyakban szivreható tudatlansá-

¹jó veresű pénz ²tudom, hogy megcsal, de ez mulattat

gunkrul, és még is olly igen fenjáró büszkeségünk­ről tennénk említést?

De célunk nem az, hogy számos ugy nevezett jó-akarókat s barátokat szerezzünk, kik egy nap egekbe emelni, más nap pedig sárral lennének hajlandók bennünket hajigálni, a mint t. i. hiuságoknak kedvezünk, vagy ellenezünk, hanem hogy használjunk. S azért igazat fogunk mondani mindenkor és mindenütt, akár tessék, akár nem. Az igazi barátság szent kötelessége hízkelkedéssel soha nem él; a meg nem romlott Magyar pedig az egyenes bátor szót becsülni tudja, s nem az elfajult s elromlott hazafiakat veszi például, hanem azokat, kik nem kevésbé hü jobbágyai Királyjoknak, mint Honjok valódi polgárjai. Nem azokat, kik azt vélik, hogy hazafiui tett, Urunk megbántása; sem azokat, kik azt kiáltják, hivatalban lévő nem is lehet jó Hazafi, s csak az igazi patrióta, ki minden intézetet, minden rendelést kivétel nélkül rágalmaz — mint sokan azt tartják igazán mester szakácsnak, ki mindent rendkívül paprikáz, s csak azt ugyancsak Magyar embernek, ki azt szereti is.

Azokat se majmolja, kiket semmi szebb vonzódás nem köt anyaföldjökhez, mint egyedül jövedelmeik pontos elvárása, s kik a helyett, hogy hazafiaik elősegítése végett kezet nyujtanának, azokat inkább gunyolják, és sokszor bárdolatlanságokért kacagják, holott még az oktalan állat se ocsmányítja maga fajtáját, s még az undok szarka se mocskítja be tulajdon fészket. De ugyancsak azokat sem oda haza az elvá­hatatlan pipával, kik minden előmenetelnek eleven gátjai, here gyanánt csak henyélve hiznak a Haza zsirján. A dolgoz méh nem marad öröken kasában, ide s tova bolyong, s becses mézzel tér elvégre vissza.

A valódi Magyar vaktán senkit se követ, hanem a lehető legmagasb lépcsőig mind testi mind lelki tehetségit s tulajdonit saját­­sága szerint fejti ki; foglalatosságit s életét személyiségéhez s körülállásihoz alkalmaztatja, maga körében marad, és bármi csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése s önbecse

által ad diszt és fényt. Ki nem tudja, hogy sokféle ember kell a társaságban, sokféle hivatal u. m. egy erőművben sok szerszám, sok karika s a t. ; de se az, se ez nem foroghat jól, ha mindegyik része nem tökéletes ; vagy ha a rugó a láncnak, ez pedig a tengelynek akarja játszani rolláját,¹ vagy ha minden részek közt nem uralkodik legszorosb összeköttetés, legtökéletesebb egybehangzás. Tegye csak mindegyik maga kötelességét, s ne valamit egyebet ; hanem azt ugyan emberül. Ne avassa magát politikába, kormányba helyén kívül ; — mit is tud ehhez, midőn olly kevés bizonyos datumi vannak. Mi birtokosak a gazdaságot, kereskedést mozdítsuk elő ; fejtsük ki a tárgyat jobban s jobban ; oktassuk, világosítsuk fel egymást, álljunk sokan össze, mert mit tehet egy ember, concentrice vigyük a dolgot, s ne excentrice, mert eldarabolva Hazánk tágos mezein hány szép feltétel s jó akarat némul el s némult el már, melly egyesüléssel s egyetértéssel vajmi Szépet és Nagyot alkotna s alkotott volna ! Tanácskozzunk, fáradjunk s cselekedjünk, s csak ne kívánjuk még azt is, hogy a kormány érettünk szántson, vessen s csüireinkbe takarítson is. Csak eszünkbe se jusson, hogy gátot fogunk találni előmenetelünkben, mert Uralkodónk se kíván egyebet köz boldogságunknál, s ha némellyek közülünk nem részesek abban — Urunk tehet e arrul ? — vagy mi-magunk ?

Már mind ezek után — érzem rajtam a sor, hogy vélekedésimet, ugyan mit kellene egyben s másban előmenetelünk végett eszközölni ? — előadjam, mert hibát találni vajmi könnyű, s ahoz mindegyik tud, de jobbat előállítani — bizony nehéz, s abban szerencsés leszek e ? nagy kérdés.

Most csak pénz, kereskedés s gazdaságbeli tárgyakat kívánok fejtegetni, s így általányosan csak azokrul lesz szó. Ha tán egyebeket is bele kevernék — a mit tenni fogok e, nem e ? még magam se tudom, a mi azonban könnyen megeshetik — azért előre is en-

¹ szerepét

gedelmet s bocsánatot kérek, mert nekem már az a szokásom, vagy hogy jobban mondjam — hibám.

B É V E Z E T É S.

Nevetséges vagy inkább szomoru dolognak kell e mondani, ha valaki nagy számu gulája¹ s tölt gabnavermei mellett is koplal, vagy szinte éhen hal? Nevetséges vagy szomoru e, ha egy nagy birtokos, kinek kiterjedt termékeny szántóföldei, rétei, erdei, szőlei stb. vannak, ki nem adózik, s az országnak szinte semmi terhét nem viszi, s kinek sok ingyen dolgozik — ha egy illy birtokos mondom annyira elszegényül, hogy végre adóssági miatt semminél kevesebbje marad? Vig vagy szomoru játék tárgya e inkább, kérdem az Olvasót? Részemről nem tudom nevessek e, boszongodjam e? de hogy sokakra nézve a dolog hazánkban nem igen áll különben, bizonynyal tudom.

Magyarországban a termékeny föld kiterjedése s mennyisége olly bő, hogy annak csak haszon nélkül fekvő része is gazdaggá tenne más nemzetet; s ez kérdést nem szenved, mert nem vélekedés vagy okoskodás, hanem száraz és csálhatatlan számolás tárgya. Hogy pedig nem találkozik könnyen ország, melyben számossabb nevezetes birtokosak javaikra nézve naprul napra nevetségesebben vagy szomoruabban aljasodnának el, mint Magyar hazánkban, azon se lehet egy cseppet is kételkedni, hacsak szemeink hasznát venni akarjuk.

Máre ez mért van így — sennek ugy kell e lenni, vagy tán nem kellene; annak kifejtése lészen ezen rövid Értekezés tárgya.

Ha az országok s nemzetek előmenetelét, virágzását, vagy viszont azok hátramaradását s hervadását tekintjük, s mind azon okokat kifejteni iparkodunk, melyek növéseket előmozdították, vagy hátráltatták, s milly lépcsőkön emelkedtek fel, vagy süllyedtek le: ugy fogjuk találni — ámbár a sorsnak s vak szerencsének

¹ dunántúllasan gulya helyett

is nagy befolyása van — hogy legtöbbnyire felemelkedések oka az egészséges agyvelő, s a tudományok szoros rendszabási szerint felállított s folytatott intézetek voltak, s viszont; úgy fogjuk találni tovább, hogy a józan systema, akármily csekély fényű következési lennének is eleintén, még is a köz virágzás és boldogság valódi alapja, s viszont.

S ha valamelly tudomány méltó és férjfihoz illő, bizonyosan annál dicsőbb nem lehet, s egyszersmind édesb, mint embertársai java s boldogsága okainak nyomozása s kifejtése. Dicsőbb nem, mert az eredmények, melly szó erőből származik, legnagyobb fénye az, hogy az erős nem egyedül akar megelégedett lenni, örvendeni, szerencsésnek érzeni magát, a mi magányosan lenni nem is tudna; hanem hogy másokon is segíteni törekedik, jólétekre kezet nyújt, s többeket kíván boldogságra juttatni. Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében! De édesb sem, s tán kecsgetőbb sem, mert a vizsgálatok folyamatjában, s midőn mélyebben s mélyebben közelít a vizsgáló az alaphoz, mellyen az egész épület nyugszik, vagy azon maghoz, melly olly nagy fa növést okozta, midőn az akadályokat elhárítja, a ködöt eloszlatja, úgy fogja tapasztalni: hogy többnyire a nagy következtéseknek leg és legelső oka csekélységnek látszó dolog — s viszont: hogy gyakran a sok dolog, fáradozás és munkálódás hasznot nem hajt, sőt gátolja a jót, mint sok orvosszer a test rendes munkálódását inkább hátráltatja, mintsem elősegelné: hogy az igazság, józan bánásmód s a Mit kell tenni, a min többnyire fenakadunk, közönségesen közelebb van hozzánk, mintsem azt keresni szoktuk s magunk is gondolnók: hogy a természetnek, bal- s előítéletek és szokások s a t. által meg nem romlott útján bizonyosabban feltaláljuk szükséges tudnivalóinkat, mint egész könyvtárak elolvasása és sajátunkká tétele által s a t.

Annál pedig bájolóbb s mulatságosb foglalatosság ugyan nem könnyen lehet, mint a nagy következtések okait kikeresni, és az időjárás s avval összekötött törté-

netek minden szövedékit s fonódásit, és az egész esetnek, kezdetétől fogva végeig, mintegy csontalakját felállítani. Hány örvend csak egy rejtett szó kitalálásán! Hánynak áll legkellemesb s legfőbb foglalatossága C a l e m b o u r o k és C h a r a d o k¹ készítésében s megfejtésében, a mi többnyire csak hijábavaló s haszontalan észcsigázás, és idővesztés. Már valljon a kellemes időtöltésnek nem nagyobb sphaeráját leljük e, ha pusztá szók helyett inkább rejtett s nevezetes dolgok s okok kikeresésében s feltalálásában munkálkodunk? Én legalább mulatóságosbnak tartom kinyomozni s felvilágosítani azt, ha bár hasznául egy szót sem emlitek is, p. o. Franciaország kereskedése, szép és igen szerencsés fekvése mellett, még is mért olly csekély? Spanyolország mért szegényedett el minden kincse s aranya mellett is? Mért gyarapodnak némelly országok lakosi mezei gazdaság által, bár földjük rossz? S mért szegényülnek el, vagy csak bajjal élhetnek mások, jóllehet honjokban a föld jó? Mért hoz köszén s vasbánya több pénzt az emberek közé, mint arany és ezüsbánya s a t.?

Sok gondolkodók foglalatossági illy vizsgálatok voltak s ma is azok, s nem csak országokra s nemzetekre, hanem a tudományok minden ágazatira kisebb vagy nagyobb haszonnal terjednek ki, s kisebb vagy nagyobb mértékben szinte minden embernek természetébe vannak szöve, azon különbséggel, hogy a vizsgálatok vagy minden rend nélkül majd egyik majd másik tárgyul tétetnek, a mi igen közönséges és mindennapi; vagy pedig annak rende szerint s lépvést, azaz methodice történnek, a mi ellenben igen ritka.

Hogy nem a tanulás s tudományok mennyisége teszi az embert okossá, hanem azok megemésztése s jó elrendeltetése, azt nem csak nálunk, hanem mindenütt nyilván tapasztalhatjuk; mert ha minden státusbeli embereket összeveszünk, többet találunk életrevalót — ki élni tud s nem csak városban hanem minden helyzetben, s ilyen előttem az okos ember — azok közt, kik könyvből soha nem tanultak, mint azok közt, kik igen

¹ szójátékok, ma keresztrejtvényt írnánk

sokat, de rendetlenül tanultak s tudnak. Hány parasztgazda találkozik csak nálunk is, ki tiz tudálékos életrevaló szűk eszén könnyen kitesz? Ezek tudnak tán tiz nyelvet is imigy amugy; tán több ezer deák, francia s német verset is könyv nélkül; festéshez, hangászat-hoz is értenek mellesleg, mnemonikárul s magnetismus-rul is tudnak egyet s mást szólni s a t.; de ha szerencsésekre pénzes állapotba nem szülte volna őket a sors, tán kenyereket se tudnák keresni.

Azonban vizsgáljuk jó renddel s józan methodussal: sok birtokosink guláik s buzavermeik mellett is mért szegények? s mért vannak számosan, kik százezer forintnál több esztendei jövedelmikkel, közel járnak a koldusbothoz, vagy immár a Samaritanus irgalmasságára is kerültek? Fejtsük ki hideg vérrel s részrehajlás nélkül: mért nem viszik vagy vihetik iparkodó gazdáink gazdaságikat olly magas pontra, mint azt az éghajlat s föld engedné, s hogy hazánkban kereskedés mért nincs, — vagy legalább mért nincs olyan, a millyen lehetne?

Ugy látszik valamelly hibának kell lenni, mely a jót gátolja; vagy valamely hiánynak, mely miatt jó következtetések nem folyhatnak. És ezt iparkodjunk felkeresni. A tárgy nem felettébb unalmas s annak kifejtése egy Magyart bizonyosan jobban érdekel, s hozzá illőbb időtöltés, mint sok egyéb hiábavalóságok felfedezése. Ebben kiki velem egyet ért, hiszem, mert minden nemesebb ember nemzete hátramaradtán pirul, s aljasodásán szenved; mint viszont hazafiai előmenetelén örvend, s azok boldogsága teljes meglelégedéssel tölti be lelkét.

Vélekedésemet egyenesen kimondván azt tartom: mind azon szomorú következtetésnek, melyeket érintünk, s még bővebben fejtegetni fogunk, s melyeknek minden-napi tanui vagyunk, nincs főbb oka, mint pénzbeli összeköttetésünk hibás elrendeltetése, s az abból természetesen következő tökéletes hija minden Hitelnek. Ezen hiányt látom minden physikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrul se tud bizonyos Hitelt adni, s pénzben

szűkölködik ; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot, vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a Hitel hiját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20al 50el 100al 100tul vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100tul 20nál, 50nél, 100nál többet ir alá, azt bona fide soha sem cselekszi, hanem csalni akar. Már illy alkudozók közt, kiknek egyike embertársát nyuzza, másika pedig csálja, s hol Mephistopheles játsza a fő személyt, miként nevelkedhetik emberség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, s már anyatéjjel szívódik ezen gyönyörű régi elintézés, — ugyan kell e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli systemánk nem hozta e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár olly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehete harmadik rollát választania? Tegyük kezeinket szívünkre s tagadjuk, ha merjük ! Füleinket pedig dugjuk be azok előtt, kik nem is tudván jól, miről van szó, azt ordítják : maradjunk a réginél.

NÉHÁNY A TÁRGYAT MEGELŐZŐ ÉSZREVÉTEL.

Hányszor halljuk a bölcsesség s igazság némelly törvényt felebarátink ajkain, s hányszor terjesztünk mi is szép hangon s meleg öntettségessel némellyeket követésre méltóul elő, mint p. o. Ismerd meg magad, Az egyesült munka erősb, Egy nap se linea nélkül, Halljuk a más részt is, A rend mindennek lelke, s több efélet. S ugyan valljuk meg, melly ritkán hozzuk ezeket valóságra s életre tetteink által? Már csak vegyük az éppen említettek közül eleinte a bölcseségnek azon első mondását : Ismerd meg magad, s fejtsünk ki mindent, a mi vele összeköttetésben áll, s úgy fogjuk tapasztalni, hogy mindennapi foglalatosságinkban annak hasznát venni közönségesen elmulasztjuk.

Az önismeret külön véve, minden egyéb körülállások ismerete nélkül, csak csorba hasznót hajtana ; de a bölcsesség azt kívánja, hogy mindenki magát, azaz : testi s lelki tulajdonit ; körülményit u. m. nemzetiségét, vagyonát, hazáját, hazafiait ; összeköttetésit, azaz : szüleit, rokonit, gyermekit ; választottit, u. m. szerelmét, barátját, ismerősit olly tökéletesen ismérje, a mint azt agyvelői ereje csak engedi ; — a bölcsesség azt kívánja, hogy ezek kitanulása s kiismerése élete fő foglalatossága s fő tudománya legyen ; és hogy végre minden külön helyzetiben, önmagát s összeköttetésit keresztül látván s tökéletesen ismervén, ha úgy szabad mondanom házi esze szerint cselekedjen.

A legmagányosabb ember is számos oldalu, úgy hogy még egy remete is különféle helyzetésekben van ; mert ő egyszerre a Mindenható teremtménye, Király jobbágya, Haza polgárja, atyja fia, testvérei bátyja vagy öccse, embertársai felebarátja s a t. S ha mind azokat teljesen nem isméri, t. i. önmaga oldalait — nem is fejlődhetik olly tökéletességre, vagy a mi éppen egy, olly boldogságra, mint az valósággal tehetségében volna. Azért látunk mindenoldalu ismeretek hija miatt annyi különben jó atyát, ki egyébaránt nem jó hazafi ; viszont sok jó hazafit, ki nem jó férj ; számos jó háztársat, ki nem jó gyermek, nem jó rokon ; sok jó gazdát, ki nem jó polgár ; számos törvénytudót, ki minden egyében tudatlan — s több eféle.

A ki pedig úgy akar cselekedni, hogy valaha azt meg ne bánja, vagy tán meg ne sirassa is, annak mind azon pontot, mellyen áll, mindazt, a mi azon ponthoz ér s üt, tökéletesen ismerni elkerülhetetlenül szükséges ; mert a cselekvés olly szoros összeköttetésben áll magunk s körülállásink mibenlétével, hogy az csak ebből folyhat józanon.

Ki világosan érzi s tudja, hogy egészsége gyenge, bátorsága csekély, az katonává nem lesz ; ki azt nem tudja — mert magát nem ismeri — az tán azzá lesz, de hihetőleg a csatában nem jelen, hanem hátul az ispotályban fog lenni, avagy előrehaladáskor arriere-

gardehoz, hátravonuláskor pedig avant-gardehoz fog kérérdzeni, s így korán veszni, vagy kikacagtatni, midőn más sphaerában tán hazafiai megbecsülését s megelégedett hosszú életet találhatott volna fel. — Ki jól tudja, hogy szemei gyengék, azok hasznát kimélve fogja venni, s így hihetőleg a nap sugárinak még vén korában is örülni; ki ellenben azt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, s végre többet tudhat ugyan mint mások, de sokkal kevesebbet vagy tán semmit se lát. A ki nyilván tudja, hogy az elme három főtehetségei: képzelet, emlékezet s ítélet tökéletes arányban nincsenek benne egyesülve, nem fog felemelkedésre vágyani, nem fogja munkássági körének tágulását kívánni, mert világosan látja maga előtt: hogy annál kárhozatos elbizottság és vakság nincs, mint másoknak tanácsolni, vagy másokat vezetni akarni ahoz kívántató talentum nélkül; s hogy azok, kik ezen hiányokat nem érezvén, magokat kolomposokká s vezérekké tétetik, több kárt okoznak, mint hasznot, és sok fáradozásikért, ha még olly tiszta szándékból folytak is, dicséret s hála helyett gunyt s gyűlölséget aratnak — sőt némellykor áldás helyett felebarátikat könyekbe borítják, s a t.

Már ezek szerint a vagyonos nem fogja pénzét elásni, mint viszont a vagyontalan nem fog tehetségintul költeni. A ki tudja, hogy hazája a nemzetek lehető legmagasb felemelkedési polcához közel áll, arra fog törekedni, hogy azt azon, meddig csak lehet, fentartani segítse; ki pedig látja, hogy hazája még serdülő koru, annak geographiai helyzetését, éghajlatát s lakosait fogja vizsgálni, hogy előmenetele rugóit kifejthesse. Már ha egy Muszka tartaná hazáját bortermésre leg-helyesebbnek, s annak másunnan behozatát kárhóztatná, nem cselekedne bölcsebben, mint ha a Peloponesusi lakos hegyeit, völgyeit buzával, vagy a Magyar sik mezeit olajfával vagy riskásával ültetné el. Éppen ugy ellenkezne a természettel parasztgazda markában a kormány zablája, mint a kapa vagy cséplő uralkodóiban. Szinte olly nevetséges az egészséges

fiatal ember patikások s orvosok kezében, mint a beteges öreg ur fiatal menyasszonyával négy szem közt. Így van egyéb körülmények meg vagy nem ismerésével is. Mennél jobban átlátja azokat az ember, annál józanabbak tettei. S ha jól át gondoljuk a mondottakat, úgy látszik, az emberi nyomoruságok nagy része ezen bölcsesség törvényének nem használásából származik.

Ha körül tekintünk, itt látunk nyavalyában sílődőt, mert erejét, ott kétségbe esettet, mert vagyonát vélte nagyobbbnak. Emitt lézeng ügyefogyott, amott gyalázatba merült, mert ez hazáját, amaz hazafiait nem ismerte. Ott koldul az egykori gazdag kereskedő, mert az ország fekvését, szokását nem látta tisztán. Amott megvonul a valaha pompás birtokos, mert se vagyona, se adóssága, se hazája nem tűnt soha esze s szíve elibe. Amarra teng az elbukott árendás, mert földje vegyületét, ereje mennyiségét, s a közel vásár szerencsáját nem ismerte. Emitt szomorkodik a néhanapján szabad s vig legény, most férj, mert a házasságból csak édest, de keserűt nem várt. Amott kinlódik az életen keresztül egy szerencsétlen házaspár, különvéve mindegyike nagy érdemű, de nem egymáshoz illő — nem ismerték egymást — s a t.

Mind ebből következtessük: hogy a józan kifejlésre, megbirálásra s cselekvésre az önismeretnek — a szó egész kiterjedésében — használása az életben mindennek előtt szükséges.

Erőltetés nélkül s természetesen fog folyni ebből sok mindenféle hasznos, p. o.: a régi nem jó, mivel régi, hanem jó és rossz is lehet. Az új pedig nem rossz, mivel új, hanem jó és rossz is lehet. A mi magyar, mivel magyar még nem helyes, hanem helyes és helytelen is lehet; s a külföldi nem megvetendő, mert külföldi, hanem megvetendő és elfogadható is lehet. A régi szokás sem nem jó azért, mert szokás, sem nem tiszteletre méltó, mert régi, hanem éppen olly hibáavaló s erkölcstelen, mint szent és bölcs is lehet s a t. Ezek által pedig szoros tudományi rend szerint haladván elő, sok

régi mondás, mely sanctionálva lenni látszott, elbomlik s örökre elnémul. Csak lássuk.

Minden jobbitás és előmenetel ellen sokan legkisebb önismeret nélkül így kelnek ki: "A nemzetiséget nem kell rontani, mi Magyarok vagyunk, ne utánazzuk a Franciát, Angolt, Németet." „Csak ne tegyünk semmit nemzeti szellemünk és sajátságunk ellen.” Illy módon a régi jóval a régi rossz is örökön örökké megmaradna, az új jó pedig soha életre nem kaphatna, s ez kívánható, ohajtható e?

Tagadhatatlan, hogy a szellem és sajátság minden nemzet legsarkalatosb intézetire nézve szent, s annak megsemmisítése a nemzetiség halálát elmulthatlanul siettetí; de ha kislelküleg makacson minden javítást kirekeszt, a legszebb, leghasznosb s legszükségeseb előmenetelnek lesz gátja, hiábavalóságokon s szemfényvesztéseken alapul, s annál veszedelmesb, mennél erősebben ragaszkodik hozzá a sokaság. És ugyan mi az a nemzeti szellem, az a sajátság? az már készen jön a világra, mint valamelly állat? egyszerre sül mint a zsemlye? vagy pedig már érett korban kezd tüstént lehelni s élni, mint Pygmalion márványa? Avagy csak lassan ered, halkkal nő, nevededik s fejlődik ki?

Ha az első igaz, akkor éppen olly igazán lehetne azt is állítani, hogy Amerikának s Ujhollandiának némelly vad nemzetiségi az ő nemzeti szellemek és sajátságok elromlása nélkül, általjában semmiben sem mehetnek elő, hanem már arra vannak kárhóztatva, hogy tulajdon állati vadságokban örökön örökké maradjanak meg.

Egy magányos ember ugyan mikor végzi tanulását, azaz öntökéletesítését? Akkor mikor iskolából kilép, mikor pappá vagy ügyvéddé leszen, tán mikor megházasodik? vagy 30 esztendőskorában, vagy mikor? S így melly időpont az, midőn egy nemzet már olly magas lépcsőn áll, hogy legkisebb változás vagy újság a nemzeti lelket megrontaná; s mikor van az, midőn már annyira áll kifejtve, hogy a legkisebb előmenetel vagy javítás nemzeti zománcának kettétörése nélkül ne eszközlöthetnék? Már mi Magyarok mikor voltunk olly igen

érették, hogy egykissé még jobban megértnünk nem lehetett volna? ugyan mikor? Szent László idejében, vagy midőn Mátyás híres könyvtára még áll a Visegrád egész fényében? Vagy midőn az ország összesereglett Rendei Mária Theresia Királyjok védelmére igaz magyar szabad ember s hiv jobbágy érzésével kardot rántottak, s a sebes hirnél is elébb Berlinbe termett hős Hadik s a t. Bármilly édesen melegítse is ezek emlékezete lelkeinket, csak egy szebb jövődönk maradjon szép előjelei s villám csillanatu jelenési, s állandóbb és szelidebb világosságot ígérnek. Haladjunk!

Csak ebből is látszik részrehajlás nélkül, mennyi nevetséges fejlík ki a dolognak egy kis rendes vizsgálatá által.

Ha gazdaság jobb elrendelésértül van szó, hány kél ki így: „Ez Belgiumban, Olaszországban jó lehet, de nálunk a nemzeti spiritus, a sajátság” s a t. Ha pénzbeli hitelről van szó — hány szájában hallom azon bölcsen átgondoltnak látszó themát „A Cambium Mercantile” igen kívánatos volna, de az alkotmány, a régi familiák fennmaradását illető gond s helyzetetésünk azt nálunk lehetetlené teszik” És így mások különfélekép.

Ha pedig a második igaz, hogy t. i. a nemzetiség csak lassan s halkkal fejlík ki, nő és nevededik, akkor úgy hiszem mindenkinek, ki a nemzet tagja, minden időben és minden körülállásokban leg és legfőbb kötelessége, hogy annak előmenetelét s javát, mennyire erejében áll, előmozdítani helyzetetéséhez képest törekedjen, s a bölcsesség azon két más rendszabásit, melyeket előadánk, kövesse: a z e g y e s ü l t m u n k a e r ő s b, e g y n a p s e l i n e a n é l k ü l, mert csak egyesülés s állhatatosság által győzhet a halandó mindenben. A mi pedig a Miképent, s H o g y a n t illeti, a mi legfőbb kérdés, vegyük a bölcsesség azon két utolsó mondását, melyekről szólánk, segédül: Halljuk a más részt is. A rend mindennek lelke, mert úgy fogjuk találni hidegvérü fontolgtatás után,

¹ a kereskedelmi váltójogra vonatkozó törvény

hogy többnyire a legszebb s legjózanabbnak látszó planum s projectumnak, s a legnagyobb fáradozások s munkálkodásoknak azért nincs s nem is lehet várt és ohajtott sikere, mert önkényesen minden felvilágosító Ellenzés nélkül, s így természetesen csak féloldalulag s hiányosan koholtattak, készítették, s végre nem azon rendben kezdődtek s folytatódtak, melyet a dolog természete kívánt volna.

Milly következői vannak az egyesületeknek, s azok mit állítottak már fel csillagunkon, külföldön láthatjuk, s ha még az sem elég, kézzel foghatjuk, s így azon nem kételkedhetünk. Azonban az egyesületek lelkéről, melyet más helyen már érinték, igen kis számuaknak van tiszta értelmek. Legtöbben azt gondolják, hogy az egyesület az, hol sokan fizetnek s egy parancsol, — pedig nem az a dolog veleje, hanem hogy soknak nem csak vagyonbeli, hanem lelki tulajdona is egy célérés végett összesedjen. Britániában például alig tehetni oly kicsapongó projectumot, hogy arra aláírást tüstént kapni mód ne volna, s azon utazó, ki mindennek csak héját, de belsejét semminek se szokta látni, vándorlásiban sokszor jóízűen elneveti magát a szigeti lakos originalitásán vagy tán éppen bohóságán.

Mi nézzük inkább a dolgot közelebbről, minekelőtte nevetnénk, s aztán ítéljünk ; mert vajmi kelletlen érzés valakinek nagyobb felsőségét utóbb elismerni, kit előbb gondolatlanul gunyoltunk. Ha azon plánumot adná valaki p. o. hogy Amerikát vízcsatorna által ketté vágja, s így a Mexikói tenger-öblöt a Békes-tengerrel egyesíti, melynek sikere valóban elég bizonytalan volna, még is tüstént találna elég Aláíró t, de — s itt vigyázzunk, mert ezen tengely körül forog a műv — Előfizető t egyetlenegyét sem. Kik aláírták magokat, egyedül öneszek s belátások által vezetettvén neveznek ki több személyből álló választottságot, mely az ügyet minden részről megforgatja, nézi, vizsgálja, legnagyobb világosságra fejti — s nem nyakra főre, hanem a tárgy fontossága szerint több esztendeig is s végre józan véleményét beadja. Ha az ajánlás kivihető s hasznot ígér, elfogadják,

s az aláírtak egy jutalmas intézetben¹, mellynek kivitelbeli s pénzbeli dolgaiban a választottság fővigyázattal van, részesülnek; mind azok pedig, kik magokat alá nem írták, abból ki vannak rekesztve, mivel az actiák száma tán meg volt határozva. Ha pedig szemfényvesztésnek találják a dolgot, vagy nyilvános csalás, s pusztá száraz theoria sülné ki abból, elszakittatik az árkus, vége a dolognak, s mindenkinek pénze zsebiben.

Nálunk legelső lépés fizetés szokott lenni; aztán minden hozzájárulásunk, minden publicitás s minden számadás nélkül, — végre véletlen azt halljuk valakitől, hogy ö n t ö z g e t é s r ü l, ráfizetésről van szó, vagy a dolog elbomlott, semmi se lett belőle. És mi ezek után csudálkozunk, az egyesületeknek mért van másutt s mért nincs nálunk sikere!

Sokan tudom azon sophismával állnak ez ellen készen „még is éppen Britanniában mért nem sül el annyi, mért van ott annyi megbukás, a miről nálunk szó sincs” Azon hadivezér, ki számos ágyut elfog, némellykor el is veszthet néhányat. Többször esik lóval s lóru, ki annak hátán sokszor jár, mint ki rá se ül. Sokban csatlakozik az, ki sokat próbál, s többször hibázik az, ki ébren van, mint a ki alszik. Ki pénzét elássa, az meg nem bukik, s kincsét se veszti el, ha csak el nem lopják, de értékének semmi hasznát nem is veszi, s rá nézve arany és kő egy becsü. Azon álló hid, mellyet a Dunán senki nem próbál, el sem is bomolhat s a t. De mit vesztegessen a szót; azt legalább nem tagadhatni, hogy az egyesületeknek az előadott móddal vitt szerkeztetése által a sorsra épült számolások szerint minden esetre nagyobb a siker híhetősége, s kisebb a sikertelenség veszedelme.

Hitel, első kiadás, 1—33. l. (Kihagyás nélkül).

részvénytársaságban

Szerktű: A mai Széchenyi.

25. A MAGYAR BIRTOKOS SZEGÉNYEBB, MINT BIRTOKÁHOZ KÉPEST LENNIE KELLENE

A birtokrul s vagyonrul is, mint minden egyébrül elágozik az értelem, s az tulajdonkép a szenvedelmek s érzések számtalan ellenkezési s árnyékozási miatt mindeddig nálunk, sőt másutt is sokak előtt homályban dereng. Az egyetértő legszámosb két felekezet az, mellynek egy része az aranyat s pénzt véli, másika a földet s fekvő jószágot tartja birtoknak, vagyonnak; véleményem szerint pedig se kincs, se mező nem az, hanem azok haszonvehetősége. Mit birt Robinson szigetén aranyában, s vallyon mit ér kiterjedt határa, erdeje és sivatagja némelly Magyarnak?

A pénznek csak úgy van értéke s becse, ha azért az élet számos javait magunknak meg is szerezhetjük; mint nem különben a földnek csak úgy, ha az számunkra az élet számos javait megtermi. S így az a birtokos s vagyonos, ki magának s övéinek az élet számos javait mindenkor s mindenütt bizonyosan megszerezheti; s birtoka és vagyona nagysága vagy kicsinsége azon arányban áll, mellyben ő az élet több vagy kevesebb javait magának megszerezni képes mindenkor s mindenütt. Szegény pedig az, ki csak ritkán s nem mindenütt, s nem bizonyosan juthat az élet javaihoz, és szegénysége annál nagyobb, mennél bizonytalanabb a lehetőség élte szükségeit kipótolni.

Az ideális vagyon, mint p. o. olly tőkepénz, mellyet se le nem tesznek, se kamatját nem fizetik, vagy olly erdő vagy mocsár, melly jövedelmet nem hoz, nem egyéb álomnál, s haszna se nagyobb, mert se kenyeret az éhesnek, se ruhát a meztelennek nem nyújt; s mennél bizonytalanabb a tőke vagy kamat fizetése vagy a jövedelem, annál inkább képzelethez s füst-höz hasonlítható a birtok, a vagyon. Ha száz esztendő alatt fizetik vissza pénzemet vagy annak kamatját, nekem semmim sincs, s nem is lesz soha; ha husz esztendő alatt, akkor tán lesz valamim, tán nem, mert

ki tudja, még akkor élek e? s így folytatva. Mit ért fűszeres ebédje Párisban, s jó meleg mentéje Vilnában az éhséggel s hideggel küszködő Gallusnak¹ Berezinánál? Mit értek a Sárközi és Siói berkek, melyek most hasznos kaszálók,² elholt eleinknek? — Semmit. — s a t.

A pénznek, földnek s minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket s másikat minden pillanatban arra fordíthatom, a mire tetszik. Mennél szaporábban juthatok pénzemhez vagy földemhez, s mennél rövidebb idő alatt cserélhetem az elsőt a másikért s viszont; vagy egyiket s másikat egyéb életjavakért, annál többet ér nekem száz vagy millio forintom, tíz vagy száz ezer hold földem, s viszont minden becse meg is szűnhet, mert az érték szorosán a pillantathoz van kötve. A szomjus embernek friss ital, fáradtnak ágy, fázónak tűz, tengeren küzdőnek part, félénknak bástya vagy domboldal annak idejében többet ér, mint a világ minden egyéb kincse. S azért látunk sokszor vagy onos embert kevés birtokkal, s úgy szólván igen szegényt iszonyu vagyonnal, mert vajmi sok életjavakat természetből ki csekély vagyon helyes körülmények közt, s Croesus kincse sem elegendő, még szükség ki-elégítésre is, ha azzal bátran s tetszésünk szerint nem élhetünk.

S íme csak ez a kevés is elég annak kifejtésére, hogy pénzéhez s földéhez képest mért szegény a magyar tőkepénzes és földesur. Az első nem teheti pénzét olly helyre — ha ládájába nem csukja — honnan mindég tetszése szerint ki is vehetné, s attul rendes kamat folya is. A másik pedig kiterjedt zsiros dűlőji mellett se kap jószágira sok kéregetés, industria s datur modus in rebus³ nélkül bizonyosan s okvetetlenül egy forintot is. Meglehet, tán becsületes képére ezreket is; — de ez más.

¹ Napoleonnak

² mielőtt, a Hítel megjelenése előtt néhány évtizeddel, lecsapolták az ottani mocsarakat

³ okkal-móddal, azaz nagy fáradtsággal

Nem szegényebb e tehát nálunk a becsületes tőkepénzes, mint természet szerint lennie kellene? Az országban minden van, a mi Hitelt adhatna, fekvő jószág, ház, marha, gabna, bor s a t. De ő vagyonát nem állíthatja ezen alapokra, hanem fővényre vagy hogy jobban mondjam, levegőre állítani kénytelen. Ha körülnéző s óvakodó, esztendeig is elhever ládájában tőkéje, s ez által nem gyarapodik, s végre olly érzéssel eresztí pénzt más kezébe, mint valaha Mongolfier¹ veszedelmes hajóját levegőnek, — bizonyosan nem tudván, látja e azt még valaha, vagy legalább híreét hallja e még egykor!

Vége minekutána minden észbeli erőltetés s vizsgálattal — mellyekkel a circulus quadraturáját² ki lehetne találni — pénzt úgy nevezett bátorságos helyre tette le, sokszor már egy pár év után azt tapasztalta, hogy se pénze tőkéjét, se kamatját többé nem látja, de minden ember által dus capitalistának tartatik, s igen szigorú s fősvény hirre kap, ha pénzt — melly tulajdonkép nem övé s mellyet soha nem is lát — nem költi, s abból se felebaráti segedelmére, se a közjó előmozdítása végett nem ad s nem áldozik. Ha minden boszut s mérget, s még ezek mellett a pörben elköltendő pénzt tekintjük s számba vesszük, nekem legalább tréfán kívül úgy látszik, hogy tizszer boldogabb az, kinek semmi tőkepénze nincs, mint az, ki illy forma tőkepénzt, azaz csak annak emlékezetét bírja. Tantalusi kinnál én nagyobbbat nem ismerék.

Ha pedig a pénzes ember nem szerfelett nagy scrupulista, nem könnyebben lesz e helyzetetésünkben uzsorássá, mint másutt? A ki törvényes kamatnál többet kíván, az előttem uzsorás, akárhogy himezzük a dolgot. De nálunk sok ember jó szívvvel adná pénzt 5 s 6tal 100tul, ha tőkepénze feneken s nem levegőn, hypothekán s nem hypothesisen állhatna, és sokkal szívesebben, mint 10 s 20al 100tul bizonyosság s Hitel nélkül; s ha ezen utólsót teszik is, sokan eleintén a

¹a léghajó feltalálója a XVIII. század végén

²a kör négyzögítését

törvénynek ebéli hiányos létével csendesítik el lelki-isméreteket; mint sok katona ellenség előtt szükség-ből csak egyszer élven máséval, végre megrögzött rablónak lesz; úgy ama pénzes néhány megilletődés után rendes uzsorássá válik, ki többé pirulni nem tud. S erre a törvények hiányossága vezet, melyeknek az embert éppen ellenkező utra kellene idézni s kényszeríteni!

De hát még a földesurak s földbirtokosak mi állapotban vannak, s azoknak természet ellen való szegénységekről mit mondjak? Ha egynek pénzre van szüksége, minden jószági mellett is ugyan kaphat e törvényes kamatra elegendőt könnyen és tüstént? Hány van köztünk, ki nem kéntelen termését, gyapját s a t. bizonyos időszakonként, sőt némelykor még idő előtt s árán alul is eladni? S hánynak, ki már a *praecipitium*¹ fenekén nyugszik, legömbörödése első kezdete s oka nem egyéb volt, mint egy pár ezerre való szüksége, melyért akkori birtoka ezernyi hitelt adhatt volna, de melyet rendes és világos Hitel hija miatt csak felette nagy uzsorával kaphatott? Hány birtokost ismerek magam, ki mindég pénzben szűkölködik, s kinek kincse maga előtt mindég el van zárva?

Vegyünk egy példát elő: ha valakinek százezer forint bizonyos jövedelme van s egy millió adóssága, az hatvan ezer forint kamatot fog fizetni, s így neki esztendei kiadásira negyven ezer forint marad, s éppen annyi birtokkal bír mint az, kinek adóssága nincs, s tiszta esztendei jövedelme csak negyven ezer forint. Ez axioma, s ennek az életben is úgy kellene lenni, s hol Hitel van, a dolog mindenütt úgy is áll; de nálunk az elsőnek semmije sincs, vagy nem sokára semmije se lesz, midőn a másiknak negyven ezer forint jövedelme van.

41—45. l.

Hogy a magyar birtokos ne pusztuljon el az adott körülmények között, ahhoz észszerű nevelés és tapasztalat szükséges.

a szakadék, vagyoni bukás

26. S így szükséges a dologhoz, vagy legalább annak philosophiájához valamennyire értenünk, ezt pedig másképp nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás — elkészítés — által.

Mennyit irtak már az elsőrül jó Isten, s melly sok jót, derekast! De hány ember olvasta, melly kevés emésztette meg, s ugyan kik hozták életbe? Ezzel is csak úgy vagyunk, mint fen a bölcsesség előadott állításival; kiki elmondogatja, s kevés vagy senki se követi. A nevelésről mindenki szól s okoskodik, hasznát, sőt szükségét átlátja, de magára s másokra nézve mi hasznót von belőle? Hány tud élni magához s körülállásihoz képest? Nézzünk körül; magyar birtokosink kivált a dúsbak közt hány a jó gazda, törvényértő, szónok, hazaismerő, honvédő? S nem mind ezt kellene e mesterségünk szerint tudnunk, midőn tán sok más egyébhez inkább értünk, s azokban pedig csak melleleg s félszegen vagy éppen nem vagyunk jártasok.

Erről azonban nem mindenki tehet, mert némelyeket szinte már gyermekkorukban kell tanulnunk, s ha nem tudjuk, szüleink hibája. Mindég csak azon kötelességekről szólunk, mellyekkel szüleinkhez köttetünk, azokról soha vagy ritkán, mellyekkel gyermekink iránt tartozunk, holott ezek még szentebbek. Hála az egeknek, hogy Szüleim, kiknek áldom hamvait, ezt éppen úgy hitték, s azért illy szó illik is ajkaimra! Ha kötelességünk háladatosaknak lenni lételünkért — melly előttünk tán nem is kívánatos — s azért mivel éhen nem hagytak halni, vagy mivel mint egy agárkölyket messze a háztul kostba adtak, ahogy XIV. Lajos hires idejében volt szokás, nem százszor nagyobb kötelességünk e olly lényről gondoskodnunk, mellyet mi idéztünk életbe, s mellynek szerencséje s nyomorusága nagy részint kezünkben van?

A nevelés s kivált az első benyomások bámulandó következtetésük; úgy hogy annak hija s ezeknek ereje miatt sokan se lelki, se testi javaikkal bölcsen élni nem tudnak, gyakorta legszorosb szükségikhez tartozó

isméretekben szűkölködnek, s az által természetesen olly kábultságba s végre olly nyomorúságra jutnak, mint azon mesteremberek, kik mesterségeket nem értik.

Ki dob el kenyeret egy hamar közülünk készakarva, s ha a zsemlye bélét vagy kenyér héját elvetjük is, nem rendül e meg bennünk valamelly érzés, mintha nem jól cselekednénk, s inkább titkon dobjuk félre, vagy zsebünkbe dugjuk, mintsem más előtt hajtánók el; és mért? mert dajkánk mondá egykor „kenyeret vesztegetni nagy bűn“ s a t. s való is magában a dolog, hogy Isten áldását elhajtani nem kell, mert azzal a szegény élélhet s a t. De az különös, hogy tán éppen az, ki egy darab kenyér elvetésén szinte megdöbben, százazreket, mellyekért még annyi kenyeret lehetne vásárlani, legkisebb megilletődés nélkül szór ki. S mért? mert későbbi dajkái, szülei t. i. s nevelői vagy nem voltak, vagy nem mondták neki, „pénzt, vagyont kivetni bűn“ vagy ha mondták is, nem olly jó móddal s aggódo nyájassággal mondták, mint azt első dajkája éneke zengé fülébe.

Az éjféli óra zendülése — mintha felébresztené a mult lelkét — mellünket összevonja, s belső illetődéssel sejdítjük nyitva állni a régi idő ércapuit — s borzadva véljük érezni szorosb összeköttetését az élőeknek a holtakkal. Hány bajnok, ki a harcmezőn félni, rettegni nem tud, ki bátor szemmel nézi a halált, gyengül el könnyen az éjféli csend magányában a temető halvány emléki közt? s mért? mert gyermekkorában száz meg száz mese nyomta lágy velejébe eltörölhetlen nyomdokát, hogy az éjféli óra által függ a jelen a multtal, az emberinem lelkekkel össze! Mi fekete színhez kapcsoljuk a gyász ideáját, a Chinaiak fehérhez; mert kedvesinket mi fekete öltözetben sirattuk, s láttunk sirni másokat, ők fehérben. S nincs olly okoskodás, olly önmeggyőzés, olly erő, melly kised korunk első behatását kiirthatná.

Hány észrevételre ad mind ez alkalmat? s kívátl olly szülékben, kik magokat nem ugy sokszoroz-

z á k, mint az állatok — hanem az ember méltóságát is fen akarják tartani.

Életbe léptünkör mindent elkövetnek elgyengülésünkre. A tiszta levegőt tőlünk elzárják, mintha méreg volna; tej helyett levesekkel fulasztanak s a természet utjátul, mely közel van hozzánk, egészen eltávoznak, mert azt igen is távol keresik; később ideinkben pedig szinte mindenre tanítanak, csak életbölcseségre nem. Vagy kirekesztőleg lelki tulajdonokat, vagy egyoldalulag csak testi tehetségünket élesztik s gyakorolják, mintha egyedül lélek vagy csupa test volna személyünk. Ismértünket s ügyességünket is nem annyira idomitják valódi haszonvételre, hanem csakhogy meglegyenek, mint ama filigrán remek, melyet csak nézni lehet — mert haszonvétel által ketté törnék.

Sem azon könyvtudós, ki testével tehetetlen, sem azon gymnasta¹, ki lelkének hasznát nem tudja venni, nem tökéletes ember. Mind testi mind lelki tehetségeknek teljes idomzatban kell kifejtve lenniük, hogy az ember a lehető legnagyobb tökéletességre emelkedhessen. A lélek úgy megkívánja az eledelt, mint a szív s a test — s az is elbágyad, elhervad a nélkül.

Ugynevezett világba léptünkör — mintha az előtt abból kirekesztve lettünk volna s azért abba nem ritkán úgy is lépünk belé, mintha holdbul jönnénk, — annyi bal szokásra találunk s annyi bevett életrendszabásra, melyeknek alapjuk nincs, de melyeket igaznak tartanak, s tán mi is tartunk — mert mindenkinek száján forognak — hogy természetesen vagy mi is a többiekkel egy sorban járnunk kényszernek, vagy viz ellen uszóknak tartatunk.

„Az én fiaim társaságokba, theatrumokba s a t. nem fognak menni, minekelőtte iskoláikat nem végezték el“ így okoskodnak gravitással² sokan. És a köznép, mivel ezt már sok okos embernek tartatott uriszemély mondá, még ugyan egészséges belátás s elrendelésnek tartja; midőn csak egy kis részrehajlatlan fontolgatás után is éppen olly nevetségre méltó

¹ testgyakorló ² méltósággal

s természettel összeütköző nevelésmódnak leljük, mint-ha az anyaveréb fiával csak esztendőś korában próbál-gattatná a repülést s a róka megnőtt-koru kölkével a ravaszkodást s a t. Nem, nem, az embernek esni kell, és sokszor esni, míg maga lábán tud állni; essék tehát inkább akkor, míg teste gyenge de hajlékony, csontjai vékonyak de engedők. Minden törés vagy seb, akár testi akár lelki — nem olly veszedelmes akkor, mint meglett-korunkban.

Tapasztalást pénzért venni vagy hagyományképen kapni nem lehet — fizetni kell azért mindég és mind-egyiknek; a különbség csak az, hogy egyik minden testi szerencsáját s lelki egész nyugalma-t veszti a tapasztat-lási alkuban, másik pedig a veszedelmes vásárbul még birtokának jobb részét megmenti. S nem ez e a nevelés célja? Minden törekedésünk nem a szerencsének e, vagy ha azt az egek megtagadják, legalább a megelé-gedésnek elérése? S idomulásunk az élethez vallyon eszközli, vagy elősegíti e ennek elérését?

A köznép a szerencsét kincs és hatalom cirkalmával méri. Sokszor halljuk állítani egy olyanrul, ki magas születésű gazdag ifju, „Ej be boldog!” noha az, körül mondják, tán sokszor közel a kétségbeeséshez halálos keserűséggel éli napjait. Van az emberben valami, melyben minden a világon mint egy tükörben mutatkozik. Ha tiszta ezen tükör s mindent rózsá szin-nel fest, akkor meglegedett az ember; ha homályos s abban minden setéten tűnik elő, akkor boldogtalan. S azért látunk sok szerencsétlent, kit szerencsésnek lehetne gondolni; s viszont sok meglegedtet alacsony helyzetben, kinek alig van élme.

Ezen Valami pedig általjában véve nem egyéb ha-nem elromlottság vagy el nem romlottság. És ugyan ezt mi eszközölheti vagy hátrálhatja jobban, mint az első benyomások, anyatéjjel szitt s gyermeki korunk elő-fogalmái, a mi nem egyéb, mint a célirányos vagy elhibázott nevelés, mely jövődő életünk s sorsunk vig vagy szomorú létét határozza el.

Ha végre már szárnyinkon repülünk, hány bal vélekedéssel kell küzködnünk — s mennyire lep el akaratunk ellen minden felvigyázásunk mellett is a rozsdá, a penész, mint a levegő, melyet be kell szívnunk, legyen az egészséges, legyen bár hideglelés.

A mi testi tehetséginket illeti, hány képzi¹ magát nagyobb tekintetű embernek, mivel nem jó gyalogló, lovon nem jár, uszni, viaskodni, evezni, sikánkozni² s több efélét nem tud s azt véli, hogy az csak ifjúsághoz s alacsonyabb rendűekhez illik. Pedig bizonyosan testére és így egész személyére nézve tökéletes ember az, ki több gymnastikai ügyességgel bír. — A mi ellenben lelki tulajdonink kifejtését illeti, némelly azt általjában csak hazai tudományokra, némelly pedig egyedül külföldiekre, s nem különben ugynevezett szép művészi vagy speculativa nyomozásokra terjeszti. Ha nem tudunk franciául, szép társaságban kikacagnak, ha nem tudunk magyarul, szánakozást gerjesztünk hazánkfiainban. Ha sokat nyargalunk, gyaloglunk, uszunk s a t. némellyek előtt komoly, férfiúi tekintetünk szinte veszályban forog, mert ezek gyakorlása mély ítéletek szerint minden lelki tulajdont kirekeszt; ha pedig mindég csak olvasunk, ülünk, jóllehet egy kevéssé sétálgatunk, végre akaratunk ellen is úgy meghizunk s mindenesetre annyira elgyengülünk s asszonyosodunk, hogy Insurrecióhoz³ többé nem állhatunk, ha ott nem csak vitézi öltözetet s titulust akarunk halászni, hanem ugyancsak derekasan katonáskodni is.

Egyik ma azért kárhoztat, mert harisnyát viselünk, s inasunk német ruhában jár, vagy hogy lovunk farka rövid. Másik vadságunk s betyárságunkért üldöz, s nevetségesnek látja, hogy még utszán s lóháton is pipázunk. Egy harmadik mindent megbocsátna, csak szakálunk ne volna oly hosszú; de felejtí, hogy csak két életforgás előtt eldődinknek, kikre annyira szeretünk provócalgatni⁴, igen hosszú szakálok volt, s akkor megint bizonyosan ők hitték, hogy elbomlik a világ, ha azon szép férfiúi fekete, vagy patriarchai hó szakál-

¹ képzeli ² koresolyázni ³ nemesi hadfőlkeléshez ⁴ hivatkozgatni

hoz beretva közelít! mintha polgári erénynek szakál volna fészke, ugymint Samson óriási ereje — az írás szerint — hajában volt. Egy más megint késő ebédleést gyűlöl mint halálos bünt, s azt ki későn, s tán munka után eszik, magánál, ki korán s tán munka előtt nyeli sültjeit, sokkal csekélyebb embernek tartja. S számtalan több eféle, melynek előadására hónapok kellenének!

S illy helyzetben addig vergődünk a „mit tegyek s mit fognak mondani” közt, míg mindenkinek szolgájává s előítéletek rabjaivá leszünk, vagy keblünket bezárva, az élet piacát odahagyván, igazi egoistákká válunk.

S nem ezen két osztály teszi e az emberi társaság nagy részét, melynek egyike rablánc által lebilincseltetve minden magasb s nemesb repülésre erőtlen; másika pedig elkeseredve se felebarátinak, se hazájának nem él, hanem csak önmagának s elszakadását a világtul mint embergyűlölő kezdi s közönségesen mint Sybarita végzi, ki se lelkét, se szívét többé semmivel sem táplálja. S pedig Magyar boldogan vagy csak megelégedetten is miként élhet illy erkölcsi eledel nélkül, ezt kérdem részrehajlás nélkül? A Magyar, kinek nagyobb része lélek?

De hol a hiba? Hogy a nevelés tárgyiban t. i. testünk kifejlődése, statusunkhoz¹ szükséges tanulásink s társaságban mulhatlanul tudnivalóink közt nincs összehangzás, sulyegyen; s hogy közönségesen sokban igen is haladtunk, s így másban egészen hátramaradtunk, mely elég oka tökéletlenségünknek.

A gymnastikát igen későn kezdjük s azért minden ágozatiban, mint kellene, azt jóformán soha meg sem is tanuljuk. Bajos is 30 esztendőös embernek ügyetlenül a vizet verni s abbul untig inni, vagy a jegen nem sokkal igézőbb alakban jelenni meg, mint valamelly lóforma állat, melyet néha juhnyáj közt is látunk, midőn mellettünk ügyes mozdulatokkal a legkisebb gyerekek is a vízben vagy jegen egymást versengve üzik. S azért, ha szüleink irántunk kötelességiket e részben elmulaszták, tán többé nem is kezdünk ezen gyakorlásokhoz, a mi

¹ állásunkhoz, rangunkhoz

által, akárhogy tagadjuk is, valamelly csorba marad rajtunk.

Mesterségbeli tanulásinkat se folytatjuk olly állhatatossággal, mint azt tenni kellene s bizonyosan tennők is, ha magunkat őszintén kérdeznők, s így elhatározottan tudnók, mihez kell fognunk. Mi igen sok oldalra daraboljuk természeti talentuminkat s azért közönségesen tudunk ex omnibus aliquid, ex toto nihil¹, — s így se olly jó s ügyes katonák, se olly törvénytudók és szónokok, se olly jó gazdák nem lehetünk — mint azok, kik minden idejeket s törekedéseiket ezek közül csak egyre különösen fordítják.

A mit végre az életben s társaságban tudni kellene, igen is messze keressük, s köztünk sokan azt gondolják, hogy öntartásunk mennél feszesb, csafartabb, piperésb s különösebb, annál kellemesb s tetszetősb, holott az egyenes, természetes s férfiúi egyszerűség, kivált Magyarban, minden bizonnyal kirekesztőbb [nem egyéb, mint a] legnemesebb s kedveltetőbb mód élni világát. Viseletünk s külsőnkre nézve kívántatót vagy keveset, vagy tán igen is sokat tanulunk, s az által becsünk egy részét megint elvesztjük. A külső pedig sokkal fontosb mint gondolkodók; mit ér a legszebb Pentelikei márvány, ha kifaragva nincs? De lehet belőle Belvederi Apollo s csak annyi, és nem több; mert minden még tökéletesbre való törekedés — megsemmisítné a remeket. Illy formán milly nevetséges lehet földünk is, ha valami igen különöst s igen tökéletest akar mutatni, vagy abban keresi eredetiségét s magát g e n i e n e k véli, ha se nem nyiri se nem fésüli haját, kezeit pedig mint Newton soha se mossa!

S így nevelés, tanulás, idomulás kell. De mint eszközöljük ezeket? számos mestert mikép fizethetünk, jó nevelőket mi módon tarthatunk, minden szorgalmat melly uton fordíthatunk gyermekink kimivelésére, hazánkat s a külföldet hogy ismertethetjük meg velek? Hiszen mindez szörnyű sokba telik. Pénz kell tehát! De ezt megint ugyan ki adja? Kell tehát előmenetel a gazdaságban, kell kereskedés! De

¹ mindenből valamit, egészen semmit

ezeokról csak álmodni se lehet bizonyosság s Hitel nélkül.

Honunk felemelkedésének mélyebb köve tehát a Hitel a nevelésnél ugy e? S ezért mely hijábavaló beszéd, melyet sokszor köz tapssal kéntelenitetünk hallani „maradjunk szabadok, habár szegények leszünk is” — mert akárki mit ábrándoz, csak a vagyonos nemzet szabad, s egyes személyekről Franklin azt mondja „könnyebben összerogy az üres, mint a teli zsák”. Az, ki jobban bírja magát, rendszerint függetlenebb mint az, ki néha más segedelmére kényszerül, többet tudhat, mert élelmére nincs annyi gond, több ideje marad öntapasztalására, gyermekeit jobban nevelheti s a t. S ha lépve megyünk előre, ugy látszik, hogy a mező virágzása, kereskedés sikere s lakosok fényes bőre a szabadsággal mindég karöltve jár; a szegénységből ellenben elaljasodás, abból pedig végre szolgaság leendő, vagy pásztori s rabló életmód, mely farkashoz illő inkább mint emberhez, ki szebb s hatalmasb lelkek rokona.

49—57. l.

27. A MAGYAR NEM BIRJA MAGÁT OLLY JÓL, MINT KÖRÜLMÉNYI ENGEDNÉK

Ki minden nélkül el tud lenni és semmi szükségai nincsenek, irigylésre méltó, tagadni nem lehet; s kivált ha egy ollyan szabadulhat meg az élet számos kötelitül, ki annak minden javait ismeri is, s nem ollyan, kinek minden nélkül ellenni kell, és szegénysége s nyomorúsága soha sem éreztete vele valami jobbat. Azonban se Zeno, se Rancé¹ iskolái nem illenek a mai józanabb időkorhoz helyesebben, mint Epikurosé vagy Voltaireé, mert az emberiség diszére jóformán el van már döntve, hogy a lehető legnagyobb szerencsét sem a magátul mindent megtagadó, sem az örömeiben undorodásig uszó nem találja fel, hanem

¹ az egyik sztolkus bölcselő, a másik a trappista rend szigorú újjászervezője

az, ki lehető legtöbb keserű érzések eltávoztatása mellett, mérsékelve még édes gerjedelmekkel is örvend. S így ne gondoljuk, hogy az, ki nem szegény, már jól is bírja magát, mert a ki jóllakott, kinek ruhája s hajléka van, bár sokan boldognak tartják, és szegénynek általjában nem is mondhatni, még messze van azon megelégedés pontjátul, melyet elérni minden ember törekedik. Ki állati része jólétében gondolja feltalálni belső csendét, nem ismeri nemesb lelkek szép örömit, s boldogsága nem lehet sokkal nagyobb, mint az állaté, mely nem tudja "honnan, mi, hová" s azért éppen úgy méltó az irgalomra, kinek módja nincs lelki tehetségei kifejtéséhez, mint kinek kenyeke nincs; szánakozásra éppen úgy, ki lelki eledelt nem bírhat el, mint kinek gyomra testi táplálást nem emészthet; s ha valamelyiknek hátramaradni vagy veszni kellene, veszne inkább az agyag. De nem szükség, sőt öncsorbulásunk lenne, míg emberi létel sorsunk, ha csak egyik részünk kényei vagy a másiknak reményei volnának kielégítve. Se magasb lelkek, se állatok nem vagyunk, hanem emberek; élünk azért mint emberek, csakhogy halhatatlan részünk soha ne váljon rabbá.

Azon okoskodás, boldog ki nem ismeri a jót, mert így nem is óhajtja, már elavult — s éppen olly józan, mint a kő szerencsés, mert semmije se fáj. Nem negativa, hanem positiva szerencsére van alkotva az ember, csakhogy kész sültet ne várjon házához, de a földdel vivjon meg, hogy azt megszerezhesse magának; úgy minden bizonnyal nincs a Magyar szegénység-tűrésre teremtve, hanem hogy mindegyik azt mondhatta magáról, jól birom magam. Ennek értelme pedig ugyan tág, s ezt sem érhetjük el emberhez illendően az országuton, vagy kandallónál ülve, mert számtalan szükségünk van, melyeket kielégítnünk kell, minekelőtte magunkról azt mondhatnók, jól bírjuk magunkat; s mely igen nevednek azok napról napra, a mint a mesterségek s tudományok inkább s inkább fejledeznek, s mi állatiságunkbul mind jobban jobban kilábolunk. Azonban azt a mit az Örökkévaló csak rest-

tül tagadott meg, a fáradozónak pedig azért nehezíté, hogy munkája gyümölcse annál édesb legyen, kirekesztőleg csak bölcs elintézés s állhatatos munkásság által tehetjük sajátunkká.

Szép termékeny mező, csinos ház, falusi élet kellemei, vadászat, paripa s több eféle mit érnek, egy kis külföldi tudósítás, az emberiség egyben másban előmenetelének rajza, jó könyvek használása nélkül, s ki ura ugyan már az elsőbbeknek, de utóbbiakkal nem él, jól bírja e magát? Vagy azon férj, kinek felesége szép és hű, gyermekei vidorok s erősek — de ki a közjóra nézve süket és vak, s hazája előmenetele lelkét éppen úgy nem deríti, mint annak hátramaradásán nem pirul? Egyik s másik is mennyi számtalan kellemes érzésben nem részes! Vagy tán az bírja jól magát, ki városban s külföldön keresi az élet minden kellemét, s kinek hazafiai és számos jobbgáyi csak unalmas vagy ijesztő álmok képében jelennek meg; vagy az, ki mindég otthon nem is sejdíti, melly megillető s szívrehatóképen tudta a gyenge ember a természet némelly titkait már felfedezni, az örök sötétséget némellyekben szürkületre birni s mennyire közelíthetett elme ereje s lelke tisztasága által a legfőbb tökéletességhez!

Léleknek a testtel szoros egybehangzása tökéletes élet s meglegedés; azok teljes elválása halál. — S csak az bírja igazán lelkét s testét jól, ki egyik s másikkal minden lehető eledelével bővelkedik.

Sok függ a körülményektől, mellyeket kinek kinek helyzetében ismerni kell, nehogy eledelkeresésben minduntalan víz ellen evezzen, s vitorláí szél nélkül vergőldjenek, s ő végre éhen haljon.

Az Angol nem bírhatja magát jól éppen azon módon, mint a Muszka, Magyar nem olly módon, mint az Olasz, a Chinai nem azon mint a Török. Mindegyiknek helyzetében különb izü, különb mennyiségű az eledel, úgy hogy hirtelen változtatás veszélybe hozhatná az egész organismust, midőn lassu elszokás

az alábbvaló eleségtől s halk elfogadása a nemesebbnek csak hasznos s egészséges lehet.

Szinte mindenki jobban birhatja magát szorgalma után, akárhol jött a világra. S hát még hazánk földén! A föld birtokos józan elintézés által sokszorozhatja jövedelmét. S ez csak magunktól függ. Már az Angol földbirtokos ezt nem teheti, mert mezeje igen nagy javítást nem szenved, földje vénebb lévén a mienknél. A tőkepenzes józan elintézés után 12 esztendő alatt tőkéjét kettőztetheti, s ez is csak magunktól függ. — Már a Török tőkepenzes ezt nem teheti, mert veszedelemben forog, ha kamatoltatni akarja, s gondosan el nem zárja. Mi igen sokat tudnánk termeszteni, de kereskedési fekvésünk nem felettébb kedvező. — Gallia fekvése ellenben kivitelre dicsőséges; de ott megint Bánáti, Bácskai mező nincs.

Igy van minden hazában felesleg és hiány, s csak az, ki azokat tökéletesen ismeri, szerezhethet lassan lassan magának s hazafiainak több birtokot. S nem az cselekszik bölcsen, ki hazaszeretét abban helyezeti, hogy minden idejét annak dicséretére pazarolja, hanem inkább az, ki hátramaradásit fejtegeti s boldogításában elősegélleni fáradozik. A mi igazán jó s kitünő, nem kell annak dicséret; fénylik a gyémánt magában is. S nem ritkán egy becsületes ember, ha Leonidáshoz, Montaignehez, Pitthez s a t. hasonlítjuk, nevetségessé válik; s az ki hevében neki használni akart, inkább ártott, s ama két francia közmondásra emlékeztet qui dit trop, ne dit rien.¹ Il n'y a pas de plus grand malheur, que d'avoir un sot ami.²

Kell tehát ismerni hazánk javait, hiányit s helyzetünk minden oldalit, mert csak így birhatjuk valódiilag jól magunkat. Hogy az országban a mi hátra van, előre menjen, s ne talán félre, ahoz legény kell a gátra s ember, a szó legvelősb értelmében! Kell nemzetiség, mert csak úgy birhatja kiki jól, ha az marad, mivé Isten alkotá; Török Török, Angol Angol, Magyar Magyar

¹ki túlsokat mond, semmit se mond ²nincs nagyobb baj, mint egy ostoba barát

s a t. Az igaz Török nem gyengül el Várna düledékin, hanem halni kész, vagy csak urának s nemzetének élni; nemzetiség vivja ki a Trafalgari s Abukiri veszélyeket; ekép gyűlöli az igaz Magyar a homályt és cimborát s a legjobb hazafi törvényes Királyának leghivebb jobbágya is.

S ugyan hány áll köztünk őszintén a lelki függetlenség középpontján, valljon! S ki nem hajlik kissé egy vagy más részre. Mintha Király és hazaszeretet olyan volna, mint ecet és olaj, melly soha egygyé nem vegyül. S mennyire nem idegenit el ezen balvélemény sok becsületes hazafit egymástul, kik a legfontosabbakban egyenlőn éreznek, gondolnak, s kiket szorosabb barátság kötne össze, ha egymást jól ismernék! S mily ellenkező gát ezen szomoru heterogeneitas hazánkban! Melly többek közt annak is oka, hogy Hitel nincs, és ez, hogy igazi serény földművelés, kereskedés nincs, s ez hogy magát a Magyar olly jól nem bírja, mint körülményi engednék. Ezen heterogeneitas annak is oka, hogy a törzsökös Magyar, ki egy lépésnyire sem akar a világban haladni, midőn még a föld is forog, ugy áll az igen is külföldies Magyar ellenében, mint Róma és Alba a Horatiusok és Curiatiusok megküzdésekkor — mint ellenségek, s nem mint földiek s barátok — holott legjózanabb volna egyiknek s másiknak is egy kissé engedni s egymáshoz közelitni.

Mi nem állhatna fel polgári erény és egyesületek által hazánk dicsére s Urunk dicsőségére anyaföldünkön!

Most sok, a Hitel hija s mindenek előtt állapotunk nem ismerése miatt t. i. hogy Hitelünk nincs, magát olly szomoru állapotba helyeztette, hogy nem csak illő fentartására nem marad neki elegendő, de még legszen-
tebb kötelességeinek se tehet eleget, s a neki őszintén kölcsönözött pénznek se tőkáját se kamatját nem fizetheti, melly talán egy becsületes háznépnek mindene! A nemzetiség soha szembetűnően s szívrehatóan nem szólott hozzá, hogy illy hátramaradásbul hazafiaival kilábolni törekedjen — s így most apathíája s elkorcsos-

sodása miatt olly helyen áll, mellyrül azt látja tisztán, ha felébred pillantatig émelgő szédelésibül, hogy számos ártatlanra nézve ő egy rablónál nem jobb, vagy egy gyujtogatónál nem különb¹. Mert arra nézve, ki tesz em ezer forintjának se tőkését se kamatját nem kapja, a következés éppen ollyan, mintha azt valaki tőle ellopta volna, azon különbséggel mindazáltal, hogy az egyik rablót, ki előtt ládánkat zárva tarthatjuk, a törvények üldözik, e másikat pedig, kinek bizodalommal nyitva áll kincstárunk, majdnem pártolják.

S milly keserűen élték illy idő s vagyon-pazarlók napjaikat, mennyire törekedtek, hogy idejeket mint mondani szokás megöljék — az időt, melyet egy Isten se idézhet többé vissza! Tudjuk meg csak, szeretik e hazájokat? De csak jószágikat se ismerik. — Barátjaik e hazafiaiknak? De még anyanyelveket se tudják. — Valamelly spekulativa, szép vagy empyrica tudományokban foglalatoskodók s jártasok e? — Éppen nem. — Jó gazdák tehát, ujat próbálók? Oh nem, sőt sequestrum-rul² szólnak. — Örömben, vigságban töltik tán napjaikat, s távul kerüli őket a gond? Koránt sem, sőt unalom nyavalájában sinlődnék. — S hát ugyan mik, tán rossz emberek, kik ugy élnek mintha Isten se volna, s az élet után mindennek vége? Éppen nem, inkább szelidség s jámborság példái. — Ah, tehát semmik, növényországba való becestelen palánták, s még annyi hasznót se hajtanak mint egy fa, mert az legalább árnyékot ad s tűzre jó, — s annál veszedelmesbek, mennél méltóbbak mentségre s mennél megbocsáthatóbbaknak látszatnak gyengeségeik. Ugy nevezett jó emberek, senki sem irtózik tőlük, mint azokat se kerüli senki, kiket sárga színek még nem árul el, de belsőképen már keblekben a mirigy. Volna bár inkább vétkek olly rut, hogy a még el nem romlott ifju tőlök undorodna! mert könnyebben kikerülné a már külsőjével is émelgést indító hibát, mint azt, melly bizonyos eltüntető gyöngeség lepleivel fedezgeti szégyenit.

¹ olyan birtokosokra vonatkozik, akik kölcsönöket vettek fel és a magyar törvényekkel takarózva, nem fizetik azokat vissza ² a nemesi birtoknak hivatalosan kimondott zára, melynél azonban a hitelezők alig kapnak valamit vissza

Némelly érzi hátramaradását, vagy tévelgő uton járását, s legalább pénzbeli összeköttetésiben akarja tisztán tartani lelkét s özvegy s árva hitelezőji sorsán megilletődik. De nem tud magán erőt venni s pompás s fényes életmódjárul lemondani; mert nem ismeri az emberékesítő büszkeség s alacsony hiuság közt a különbséget. Büszkének véli magát, hogy ugy nevezett rangja szerint élni meg nem szün, s őtet a sors csapási nem verhetik le; midőn azonban valódiképen más pénzét költi¹, és semmi egyéb, mint csak hiu. — A nemes büszkeség inkább rongyban jár, és száraz kenyeret rág, mint sem azzal élne, a mi nem övé.

Sok, hiv emberit kéntelen kenyér nélkül elbocsátni: más, ki függetlenebb lehetne, magát olly helyzetbe zavarja, hogy sok hijábavalót, ki szolgálja lehetne s kit belsőképen megvet, süvegelni s előtte hajladozni kényszerítik. De minek terjesszem ezek előszámítását végtelenre. Szánakozásra méltók, kik magokat érdekelve érzik s kivált azok, kik szebb tulajdonokkal, keserves érzéssel néznek életekre vissza, s kiknek szerencsétlenségeket nem annyira magoknak, mint hiányos nevelésnek s Hitel hijának tulajdonithatni.

Illyen 'legények a gáton', természet szerint józan változást nem tehetnek, vagy az áradó balvéleményeket nem tarthatják fel. Minden csak felsőbbbségnek enged, legyen az erkölcsi, legyen physikai.

Ha valaki egy szinte olly világos igazságot, mint kétszer kettő négy, rekedt vagy gyenge szóval hirdet, tán senki se hiszi, mert tán senki se fogja hallani; de azon igaz szó, melly szabad mellbül derekasan hangzik, előbb utóbb elfogadásra talál.

Ha kívánjuk hölgyeink megmagyarosodását, tegyük azt a mi magyar elfogadhatóvá, tetszetővé is. Eszközzük azt felsőbbbségünk által. Ne várjuk el, hogy Szépeink lenni szeressenek olly hazánkfia társaságában, ki tán zsiros csizmában látogatja meg őket, pipaszaggal tölti el

¹ a kölcsönvett pénzt, melyet a nemesi törvények védelme alatt nem fizet vissza

a házat, s beszéde közben a tiszta padlatra jókat köp, s vagy alacsony hízkeléssel felhőkig dicséri, ha jó reggelt tudnak magyarul mondani; vagy mindenrül oktatólag beszél, ámbar a negyedik vármegyében se volt; vagy egy originált akar mutatni, kinek esze szinte könyökében s ki mindent össze vissza habar vagy némán és szolgaként az ajtónál áll s a t. Mert természetes, hogy társasága egy olly külföldinek sokkal kellemetesebb, ki messze járt, sokat látott, a legnagyobb következtetések kutfejen, s a legnevezetesebb történetek tanuja volt, s mulatságos előadása s életrevaló módja által órákat pillanatokká varázsol. Ne legyünk irántok igazságtalanok, s csak kérdezzük magunkat: helyzetéseinkben nem szeretnők e mi is inkább az utazott, kicsinosodott idegen társaságát, mint egy durva előítéletekkel megtöltött földinkét!

Nem kívánunk e inkább ollyan emberek körében lenni, kiktől élni tanulhatunk, mint sem ollyanokéban, kik nevetséges tanácsok s faragatlan dicséretetek által belsőköt nem kevésbé sértik, mint részrehajló vagy tán alaptalan okoskodásikkal untatnak? Ne fáradjunk annak megmutatásában, mert ugy is hijában lenne, hogy magyar leánynak illőbb volna magyarral mulatni s a t. ha a külföldi magaviselete bátrabb, ügyesebb, kellemesebb s tetszetősben tud körülte forogni. Egymáshoz vonzódásra, barátságra, szerelemre, megtetszésre s arra a mi mulat, semmi egyéb nem kényszerithet, hanem csak felsőbbség és báj! Egyedül tiszteletre lehet valakit kényszeríteni, egyébre semmire, a mit ha ugyan megérdemlünk, még halálos ellenségünk se tagadhat meg tőlünk.

Ne törekedjünk hijába a víznek hegy ellen vitelére, s ne remélljük, hogy a teher felfelé essék; de eszközöljük inkább azt, hogy nem csak tiszteletre, de még barátságra, sőt szeretetre méltók is legyünk, hogy tapasztalásink, szebb szokásink, s öntartásunk társaságunkat kívánatossá, mulatságossá s bájolóvá tegye. Ne vádoljuk asszonyinkat, mert bennünk a hiba. Álljon csak nemzetiségünk s magyarságunk olly szép fényben, hogy

a szemérmes szüz bátran, habár pirulva is, egész világ előtt ismerhesse meg, hogy minket szeret, s boldog lenne életét miénkkel megosztani; ne féljünk, mind megmagyarosodik a jóra való, s kinek férje férfi.

Eppen úgy ne kívánjuk hátráltatni, hogy könyveket, erőműveket, gazdasági műszereket, egy s más házi butorokat, lovakat s a t. inkább külföldről szerezzünk, mint ide haza vásároljunk, de készítsünk helyesebbeket, tenyésztessünk jobbakat. — Ne mondjuk mindjárt hazafitlanságnak, ha egy külföldi könyv külsője jobban tetszik, mint egy magyaré; sőt nézzük azt inkább jobb ízlés előmenetelének, s készítsünk még helyesebbeket, ha lehet. Ha pedig belseje jobban mulat, írjunk eszesebbet, s tegyünk a sajtó szabadságául józan javallatot. Ne akarjuk, hogy egész világ minket vegyen mintául — modellául — a vén t. i. az ifjat, s az erősebb engedjen a gyengébbnek, tanultabb a tanulatlanoknak; alkalmazzassuk inkább magunkat a többiekhez, kivált a műveltebb nemzetekhez; mint közönségesen a fiu követi apja nyomdokát, s az ügyetlenebb az ügyesebbet, s nem viszont.

Olasz énekes jobban fog énekelni, mint földink, akármilly magasságra gondoljuk is azt idétlen dicséretink által emelni. — Az angol telivér kifutja lovunkat, akármilly rossz szemmel néznők is. Didot párisi betűinél szebbet nyomtatóink nem állítanak elő, akármily mondanak is. Az Éjszakamerikai hajós bizonyosan kitesz Pest s Budai csónakászinon. Como s Belagio vidéke sokkal kiesb, mint Somlyó vagy Badacsony tájéka. A földművelés Angliában s Belgiumban a mienket határtalanul felülhaladja. Madeira, Sheri borok tiz esztendeig is elvannak jól a hajó fenekén, a Hegyaljai pedig sokszor még pincében is elromlik, — akármilly rossz néven vegyék ezen állítást sokan. Telelni minden kétség kívül kellemetesebb Nápolyban vagy Párisban, mint Szabadkán vagy Esztergomban, és számtalan több efélék. Szóval azt mondani extra Hungariam non est vita, hijabavaló s kacagást vagy szánakozást okozó beszéd.

Hanem azért, mert honnunknál van boldogabb éghajlatu vidék is, hol ugyszólván se nyár, se tél nincs, — azért, hogy több idegen nemzet annyival előbbre van lelki műveltségében, mint mi, és sokan köztünk még azt se tudják, mi az igazi szabadság, — vagy azért, mert másutt a társasági kellem, tudományok bája s a bajnoki becsület jobb fényben állanak már, mint nálunk s a t. azért az el nem fajult Magyar még se fogja anyaföldét kevésbé imádni, vagy azt éppen elhagyni, mert van valami ki nem mondható, mi a nemesb embert ellenállhatlan erővel csatolja hazájához, legyen az bár kopár mező, bár berkes lapány, vagy hósivatag.

Ha azonban nem a haza hátramaradási s szennyei teszik azon bájt, melly minket hozzája vonz, — hanem a legszentebb kötelesség érzése, azt mindenben elősegíteni s felemelni, akkor meg kell ismerni magunkban s körülményinkben a jót, de a rosszat is.

A nemzetek valódi ereje vadságon, fanatismuson, vagy tökéletes kiműveltségen épül. Közép ebben veszedelem nélkül nem lehet, mint nem is lehet károsh a félszeg felvilágosodásnál s tudománynál. Mi már ősi vadságunk nagy részét, melly Osmán dühének valaha határt vont, letettük, elhagyott bennünk a hitbeli viszálykodás s hasonlás ördöge, hála az egeknek — de most, midőn ősi bálványunk megsemmisült szinte két nemzetiség közt¹ s így igen gyengék vagyunk, s mind addig azok is maradunk, míg a felvilágosodás félutjából ki nem lábolunk s azon pontra nem emelkedünk, mellyrül minden vadságot s fanatismust meggyőzhetünk; mint az ordító oroszánt bátran várja be a jól fegyverezett ember s meggyőzi. Ne kételkedjünk, a lelki erő s ész végre bizonyosan minden testi erőlködésen diadalmaszkodik.

Ki józanabb nemzetiség kifejlésére vágy s legerősb fegyverekkel akar felruházkodni, az, mennyire tehetségében áll, az egész föld színét bejárja. Ha a sors magas helyzetetésben hozta e világra, leereszkedik néha ön-

¹ az ősmagyar vad erő német és török közt elfogyott

kényesen, s felkeresi a szegénységet, a nyomorúságot, mert azok a legjobb s leghivebb tanítók; gyalog utazik, s magányosan s kevés pénzzel; s ollyasokra akad, a miket alig gyanított volna előbb, s majd nem sokára egészen felvilágosodik előtte belső érdeme könnyű léte, élet-philosophiája csekélysege, s hogy sok szivességet, szeretetet s barátságot nem egyébnek köszönhet, hanem tán csak véletlen születésének, pénzének s összeköttetésének; s hogy egy harmadik, ha megkülönbözteti is cimmal vagy dicsérettel őtet, valósággal magasabbra még se emelheti s egyedül maga által lehet csak jelessé akármiben. Észre fogja venni, milly szomorú, önerejével a sarat emberül ki nem állhatni s az élnetlenség lenyomó érzésében vagy Hercegi palást, vagy Grófi korona alá bujni, vagy pénzes láda mögé rejtetni kéntelenített. Tapasztalni fogja, milly szép s nemes érzés lakja sokszor a szántóvető hajlékát, s hogy nagyobb szerencsére méltó. Meg fog végre abban győződni, hogy semmi sem melegíti belsejét kellemesebbül, mint azon érzés, hogy ő, a mi, maga által az, s hogy senki és semmi nem teheti őtet nyomorulttá, mert ő minden életjavakkal olly bölcsen s édes örömet élni is fog tudni, mint azok nélkül megelégedten el is lenni.

Illy világi bölcsék mozdítják elő a józan nemzeti szellemet s ilyenek nagyobb vagy kisebb száma alkotja egy ország nagyobb vagy kisebb erejét.

Minden felsőbbség jobbára idomítástul függ. A rosszabb ló, ha idomitatott, meggyőzi a jobbat melly idomítva nincs. Úgy éppen azon egy ember, vagy ezred minden ellenséggel diadalmi hiedellel szállhat szembe, vagy eggyel se, a mint ahoz el van vagy el nincs készítve. Mai időben a legelszántabb bátorság is semmivé lesz a hidegvérű combinatio előtt, mert az ész meggyőzi a testet. Gyakorolni kell tehát magunkat az újabb taktika és strategia rendszabási szerint az ország védelmére, hiszen alkotmányunk szerint született katonák vagyunk. Indisciplinált sokaság, bár mi dühös lenne is megtámadása, mai időben végre meggyőzetve széllyed el. Azonban jó katona rövid idő alatt senki se lehet,

ahoz tudomány s hosszas gyakorlás kell, mint se tökéletesen jó, se felettébb rossz ember se lesz egyszerre senki. Hát a jóban s igazán nemesben hány esztendei gyakorlás szükséges életünk minden pillanatában olly rendületlen önállásra, hogy se szépség bája, se nagyra-vágyás kísértete, se popularitás tömjénje meg nem tántorithasson minket. Elpuhulhat lassan lassan egy egész nemzet, melly valaha fél világot megráza, mint viszont hosszas ostrom alatt végre még az asszonyok is megszokják a bombákat s ágyu-golyóbisokat. — Annyi ereje van az idomulásnak, a szokásnak.

Az a mi valaha nemzetiségünk talpköve s ereje volt, időjárástól elbomlott, s jól mondja hazánk koszos lantosa,

Óh más magyar kar mennyköve villogott
Atila véres harcai közt s a t.

s a mi elmúlt, ne akarjuk azt megint életbe visszaidézni, mert lehetetlen — úgy mint elfolyt óráink se térnek soha vissza többé. Szükséges inkább — nehogy homokon állapodjon minden lételünk, — új nemzetiségünk lelkét mind jobban kifejtenünk. Eléggé meg nem becsülhető szerencse, hogy a Mindenható olly században engedett élnünk, mellyben nem korlátlan bátorság s felhevült képzelet, vagy testi erő, hanem csak polgári erény s felvilágosodott emberi elme tesz a nemzetek tartós sarkalatját. A vad ember nem erős védelme, nem keményebb pajzsa az országnak, mint a tanult, a szelid; készülünk ezért inkább éppen olly erősek s bátrak lenni harcban, mint régi apáink valának, de kiműveltebbek, tanultabbak, nyájasbak, mint ők s kivált otthon.

Ne oszoljon meg a magyar erő többé soha, de szerencsében mint veszélyben legyen törvényes Urának leg-hűbb s legerősb támasza, — hiszen még a külföld is azért dicsér, hogy Királyunkat, Szabadságunkat egyenlően szeretjük; legyen a thronus mindennek közép-pontja, s azon szív, mellyhez a legtávolabb ezek is kapcsolva vannak.

S évek tünése után virágozzék egy nemesb s fel-
emeltebb Aera következtében a Hazá, mint örömré
készült kert, melyben idegen a nyomorult, hol az ember
méltósága szent s melyben erény s ész a legszebb dísz!
S honunk érdemes leányi, kiket ezen munkám szinte
illet, legyetek ti segédei egy szebb, egy józanabb kez-
detnek! vezessétek Ti mint valaha Spárta anyja fiait
tokat az érdem s erény mezejére! fejtsetek benne ki
már gyenge koraikban minden szépre s nemesre vágyást.
Neveljétek bátrakká, igazságszeretőkké, adott szavaik-
nak teljesítőjökké, szóval férfiakká. S ha valaha sivatag,
termő kies vidékké, posvány gazdag gyümölcsökkel
viruló ligetté válik a hazában, ha a magyar név min-
denütt tiszteletet gerjeszt, s a magyar híre mindenben
előmenetelért a földkereken elterjed, legyen az édes
jutalmatok. Most a világ számos nemzeti alig tud-
ják hogy vagyunk! s némelly idegen ritkán hallván
magyar szót még főbb városinkban is, azt kérdi, ugyan
hol van Magyarország? — S ha magyar szó nem zeng
a magyar asszony ajkain, s ő tán csak a külföld gond-
jaiban vesz részt, s csak az érdekli, a mi Párisban vagy
Londonban történik, midőn nem is gyanítja házában a
rendetlenséget, a zavart, — s ha némán nézi a fiatal
hölgy a hazafiuság legszebb tetteit, s azt anyanyelvén
dicsérni sem tudja, nem használ akkor többé semmi, és

Jár számkivetetten az árva fiu

S dalt zengedez és dala oly szomorú s a t.

De ne tartsunk illy elaljasodástul, mert nem féle-
lem s hideg tisztelet köt többé sok szerencsés gyerme-
ket érdemes szüleihez, hanem a természet legszebb
kötele, a szeretet — s nem hiszik többé a szülék, hogy
külső fény s felszínség elég a magasbra szülnék min-
den csinosodására, és senki nem mer ilyeseket már
tréfán kívül mondani, a nagy urat rossz írásáru is-
mérhetni meg s a t. hanem kiki azt gondolja, s arrul
van meggyőződve, hogy a szép név csak érdemesre
illik, úgy mint a kényes ruha jól nőttre, midőn a
görbét, kit senki észre nem vett volna, csak elcsufítja

s nevetségessé teszi, s hogy a régi nemzetségbeliek csak abban nyertesek, hogy eldődeknek nemes nyomdokot követni szinte kéntelenek, nehogy azok őket tán be ne fogadják — s rokonságokbul kitagadják. Hány szép régi magyar név jeleli már hazánk serdülő fiait, s Kálmán, Béla, Gejza, Gyula, László, Dénes s a t. nevek mennyire nem gerjesztik sziveinket édesen érzett öröme, ha meggondoljuk, hogy mai anyáink nemesb része nem is fogja tűrni, hogy fiai, illy neveknek uj becs, uj diszt ne adjanak.

Mi pedig a szebb lelkű asszonyt ne véljük olyan-nak, ki csak hijábavalóságokkal s ötet kecsegtetővel tud mulatni, s előtte minden komolyabb s nemesb idegen. Ne gondoljuk, hogy külsőnk s felszíniségünk, bár mi tetszős s kedves lenne is, hajlandóságokat már megnyerik. Óh nem! Csak férfiúi báj — melly lelki s testi erőn alapul — dobogtatja sebesebben az el nem romlott asszonyi lényt, s az olvasztja a kő szívet végre nyájas viszonzásra.

S mi köti az emberiséget rejtett s titkos lak-helyében erősb láncokkal össze, mint egymáshoz vonzó szénvedelmünk? S vallyon mi egyéb teszi ezen báj-kötelek öröklétét, mint az adott szó szentsége s egymásban helyzetetett bizodalom? Tanitsatok tehát Ti már gyermekkorunkban mindenek előtt igazságszeretést s a csalfa, hazug Szó s Tett gyűlöletére; mert hány vagyonos elszegényülésével, mennyi szerencsétlen köny árjával, hány repedt sziv néma fájdalommal tölti be a hazug szó, csalfa tett a világot!

Legyen csak bizodalom a házások és szeretők közt, hihessen barát barátnak, kösse csak bizonyos Hitel polgárt polgárhoz, kereskedőt földművelőhöz, s milly kevés idő alatt terem a megelégedés s tán a szerencse is ott, hol eddig még soha sem mutatta magát!

S így mindég világosabb lesz, hogy Bizonyosság és Hitel nélkül hijába törekszik az ember jól birni magát, — s hogy annak tökéletes hija miatt, sok

számos birtokos legkisebb hibája nélkül is, a sors ajándékinak igaz hasznát nem csak nem veheti, de még sokszor üngét, melyet visel, se képes kifizetni.

61—75. l.

"A Magyar Gazda ma nem viheti mezeit a lehető legmagasabb virágzásra" c. fejezetből.

28. Az Egyetértés hja, melyet így is magyarázhatni, "Neked sincs, nekem sincs, mert nem értjük egymást" csalhatatlan oka többek közt annak is, hogy Hazánk jó részét víz bírja, posvány fedi, s hogy sokszor — s ezen ne kételkedjünk — valami rossz kotyogó malom hátráltatja egy egész vidék virágzását! Ha igazán s öncsalás nélkül akarjuk számba venni, milly kevés mai napi haszon tartja paralizálva némelly vidékek jövőendő bizonyos nagy hasznát, s óriási előmenetelét — csak indignatioval szemlélhetjük a Körös berkeit, Tisza, Dráva, Bodrog kiöntését, Hanságot s a t. mellyeken ezernyi familiák élhetnének boldogul, mellyek tán most nyomorúsággal küzködnek, vagy egészen új nemzetségek támadnának, mellyek által az ország ereje s disze hathatósan öregedne. Milly szép tartományokat nyerhetnének egy csepp vérontás nélkül a hazának! s mennyire szelidülne s nyájiasodna még anyaföldünk levegője is, ha nád és zsombék helyett, mellyben most róka s farkas csatangol, kies mezők s mosolygó lakhelyek támadnának! Az egyetértés hja oka, hogy a föld gyomrában fekvő legnagyobb kincs, a vas és kőszén, csak kis mennyiségben jut napvilágra; — oka, hogy sokszor hazánkfiainak része éhezik, midőn része feleslegben tombol, s a haza olly testhez hasonló, mellyben a vér nem kereng; — oka, hogy sokszor némelly helyeken természetnyinkben fuladunk, mellyek kis becsüek ide haza, — de kincssé válnának Amphitrite kék kristályán!

S mért nem értjük egymást? Mert kiki külön b külön időkört tűz ki munkásságának. Egyik csak magának s magáért él; s így előtte a mai haszon, habár nem nagy is, legfontosabb; —

másik övéinek s utóinak szenteli napjait s így annak a mai kár, melly idővel hajt csak hasznót, nem sajnos s azt könnyen türi, — s a t. S ime itt állunk megint az egyesületek mindenekelőtti szükségénél, mert kiki vagy rövidebb, vagy hosszabb időre terjeszti plánumit s így azok közt p. o. kinek 2 vagy 5 esztendőre, s kinek 15 vagy 30ra van esze, egyesség minden biztonnyal nem lehet soha, s ezen hiányt kirekesztőleg csak az egyesületek lelke pótolhatja ki, mert hidegvérű s minden oldalú vizsgálat, melly indulatosságon tul van, olly világosságba hozza végre a mai kis haszonnak tán holnapi nagy kárát, vagy viszont az ideig óráiglani elmaradás s veszteségnek jövődöbeli nagy előmenetelét s nyereségét, hogy a magát s magát legszeretöbb is fog holnapra gondoskodni s áldozni; s az, ki eddig csak mindég holnapután akart vigadni s ma busult, még ez órában éli világát s ürit ki velünk egy pár pohár Mádi tőke nedvét azok jólétére, kiknek ezen munkát szentelém. S éljenek boldog megelégedésben!

A Hitel hija oka, hogy senki nem jobbithatja földeit olly mértékben, mint természet szerint lehetőknek kellene lennie. Egy erős ló közönséges uton s kocsin 200 mázsát nem fog huzni, ez természetes; de hogy 2 vagy 3 mázsánál többet ne huzzon, az természetlen s mindenkinek is szemébe tűnik, mert a ló erejét s mázsa terhét kombinálni kiki tudja. Hogy hazánkban 50 ezer hold birtok fél millió jövedelmet pengőben ma nem hozhat, az is természetes; de hogy 30, 40 ezernél ne hozhatna többet s pedig veszedelem nélkül, az a természettel összeütközik s még is úgy áll a dolog. Már ezt megint nem mindegyik tudja egyeztetni s azért vegyünk elő példát.

Gyors Pálnak 200 ezer forint adóssága van — s csak pengőben vegyünk mindent — nehogy tán valakit papirospénz által, minekelőtte arrul szó lesz, botránoztassunk — s közép számmal 28 ezer forint jövedelme. Pál ur sem a jelent, sem a jövődöt kirekesztőleg nem szereti, de vigan éli a jelent, s amellet a

jövendő álmaiban is szép reménnyel ringatja szivét; ha mindazáltal valamelly időhöz inkább hajol — az a jelenvaló, mert jobban kedveli a mit már megfogott, mint azt, a mit csak foghatni reméll — s e részben azon ezrektől különbözteti meg magát, kik csak mindég azt óhajtják, a mi nem övék, s kiknek még a nád-méz is keserüvé válik ajkaikon; vagy azoktól, kiknek szebb jövendő soha nem nevet s csak a szűk jelen virágít tudják szedni; szóval Pál ur középuton szeret élni s javainak ma és holnap is kívánja hasznát venni. Ez characteri főrajza.

Birtoka 70 ezer hold s hazánk olly tájékán, hol föld s vásár türhető. Törvényes kamatot fizet 12 ezer forintot s ezt legnagyobb pontossággal cselekszi, mert minden adósságát, igazi hypothekát adni nem tudván, becsületbeli adósságnak tekintí. Egyéb terhei is vannak, melyeket éppen olly szentül visz, ugymint több egyesületek tagja s számos aláírások részese, s ezekre kell 1 ezer forint. Falusi háztartása s városi lakása, akár ott lakik, akár nem, meg 3 ezerre s így marad szabad rendelkezésre 12 ezer forint. Igazán véve tehát ez valóságos jövedelme, mert az említett kiadásokat becsülettel alig, vagy éppen nem kisebbithetni. Kamatot fizetni, kötelezésnek eleget tenni, olly szent tartozás, mint nem lopni, nem rabolni. Otthon szomszédit szívesen látni, városban jobb társaságban élni, elkerülhetlen s egyszersmind kellemes szükség. Már 12 ezer forinttal ugyan mit fog tenni Pál ur? Ha csilagát, melybe sorsa helyezteté, csak egy kissé is meg akarja tekintetni s úgy, mint a jó gazda birtokát ismeri, ő mint ember lakhelyét csak a határszéleken is meg kívánja vizsgálni, legalább is kell esztendei utazásra 10 ezer forint. Ha az universum vagy hazájára nézve csorbának látja, hogy vele magva szakad, ő lévén az utolsó csemete, feleséget vesz s egy pár év alatt tele a ház apró néppel, s 10 ezer forint megint nem lesz felesleg. Ha nőtelen éli hazaföldén napjait, annyi unalmat lel házánál, s ha birtokához képest nem költ, lova, szakácsa s a t. nincs, jó barátinak

száma olly szük, hogy 10 ezer forint egy kis előmenetelre a világban alig lesz elegendő; — szint ugy nem, ha valamelly gyűjteményt állit fel, vagy tán éppen antiquarius¹.

S így ha 10 ezer forintnál több el nem kél személyére, a mi legnagyobb csuda volna illy helyzetben — a 70 ezer hold birtok javításra esztendei 2 ezer forint marad, melly olly kiterjedésre annyi, mint egy szekér só a Dunába. Ezen 2 ezer forint meg se fog látszani s olly kevés, hogy alig hajt hasznót. S így Pál ur azon dilemmában áll, hogy vagy télen gubában s nyáron pórén harminc esztendeig mindegyre oda haza lakjék és javitson, vagy a 70 ezer holdat szinte in statu quo hagyja, mert javításra adósságot tenni, a mi pénzbeli elrendeltetésünkben, bizonyosan nem csak az ügyetlen gazdát, de még a józan Gyors Pál urat is tönkre hozná; habár eleinte csak 5tel 6tal fizetné is 100zát, midőn javítási tán 10et s többet is hoznának 100tul.

S itt látszik legvilágosabban, milly természetlenségbe helyezteti a Hitel hija a magyar gazdát! Ugy lenne Pál ur boldog, ha sorsához képest élhetne s egyszerűen jószágit javithatná is; most vagy egyik, vagy másikkul ki van rekesztve; ugy boldogulhatna, ha 200 ezer forint adóssága mellé még 200 ezer forintot venne fel s azt józanon jószágiba investiálná, hanem egy uttal bizonyos is lehetne, a mirül ma senki sem az, hogy ok nélkül pénzt fel nem mondják, a mitül az adós egyedül akkor szokott lenni mentt, midőn a hitelező tudja, hogy pénzéhez juthat kétség kívül szinte minden órában.

Ha tapasztalás nem mutatná, melly Hitelt szül ezen lehetőség, minden pillanatban pénzéhez juthatni, azt csak természetes pszichologiai érzésünk is megbizonyitná, hogy ezen könnyűség minden órában magunkéhoz juthatni, mennyi nyugalmat s lelki csendet terjeszt keblünkbe! mellynek hija sokszor legkisebb

¹ könyv- és régiséggyűjtő, minő volt Széchenyi atyja, Ferenc gróf

ok nélkül lázítja fel a hitelezőt s buktatja el szinte kincsei közt az adóst! S nem így van?

Tudom néhányan így fognak ezek ellen kikelni: „nem mondhatni, hogy mindenütt hátra volna a mezei gazdaság s még nálam is már egy és más előre ment, hogy pedig hypothekát nem tudna adni a magyar földesur, az éppen nem áll s ugyan hol tudna adni valaki bizonyosabbat?“ Ki azt: hogy egy kis váltó gazdaságot, egy pár birkaaklot állított s mivel már egy canalist huzott, jobbágyit regulázta s kis bükkönyt, lóhert természet, ugyancsak derekas ipartartásnak tartja — ámbár igen meglehet, hogy mostani állapotunkban ez legjózanabb — az minden bizonnyal csak mindég anyaföldét tapodta, soha külön nem volt, jobbat nem látott s így a tárgyról csak úgy ítélhet, mint vak a színekről — s ilyenekkel keserves világosságot keresni. A mi pedig a hypothekát illeti, ne gondoljuk, hogy az igazán mienk legyen, a mihez mindég csak holnap s tán soha, vagy igen későn juthatunk.

S továbbá vegyük tekintetbe, hogy adott hypothekánkat — bár az tán igen felséges — a külföldi s legközelebb szomszédságunkbeli pénzesek ollyanok általjában elismerni nem akarják; s ezen állításomat azon számosak legjobban bizonyíthatják, kik pénzt kerestek külön, de magoknak — mert mások számára volt elég a ládában — nem kaptak.

„Hisz a *liquidi debiti*¹ pör elvégződik hat esztendő alatt“ új ellenvetés! Ha ezt megengedem is, noha tapasztalásom szerint igen kételkedve, mit ér a hypotheka, ha teszem tőkém, a mi mindenem, 1830-ban adom ki, s több esztendőig kamatját, sőt hirt se kapom, éltemen azonban unalom, kedvetlenség, pénz szűke rágódik s végre 1835-ben, éppen egy esztendővel a szerencsés executió előtt, meghalok; vagy ha életben maradok is, az adós a törvényes foglalást ellenállással hátráltatja s ha új galiba után az ítélet végrehajtatott, az elfoglaltat, melly még kérdés miként

¹ az egyszerű, aránylag gyors lefolyású adóssági per

kamatolna, ismét erőszakosan visszaveszi¹ s a t. S nincs e ezen rajz az életből merítve? És még is jó hypothekárul mernek némellyek szólani!

87—92. 1.

29. A ROBOT VAGY SZAKMÁNY

létele még nagyobb figyelmet érdemel s azon kárt, mely belőle háramlik, éppen olly bajosan tagadhatni, mint azt hogy $2 \times 2 = 4$. 60 ezer robot egy esztendőben szint azon munkát viszi végbe, melyet 20 ezer napszámmal könnyen el lehetne végezni. S ki nem tapasztalta, ki robotban is, s béresei által, de kivált contractus szerint dolgoztatott, hogy azon munkát, melyet egy egész helyes² jobbágy rossz ekéjével, filigrán szekerével, gyenge marhájával 52 nap, vagy ügyetlen cselédje s gyenge koru gyermeki által 104 nap tud végezni, maga béresével, jó szerszámmal s erős marhával, vagy contractus szerint a mondott idő egy harmad része alatt nem vihette volna végbe! A manipulans gazda soha sem tudja ott, hol robottal dolgoztat, a munka s erő közt forgó helyes aránylatot feltalálni s vagy igen sok vagy igen kevés munkást rendel; vagy ha eltalálná is az igazi idomzatot, előre nem látható eset következésében sokszor vagy igen sokan vagy igen kevesen állnak ki a munkára s így az uraság dolga — a gazda keményebb vagy szelidebb karaktere hozzájárultával sok helyen gyakorta vagy elkeseredve, vagy nevetve vitetik végbe. S már ha egy véghatárnak lenni kell, hála hogy jobbára henyélve s időpazarolva vitetik, mintsem hogy a parasztság, mely a haza legszámosb s így legfőbb tekintetre méltó része, véres veritéke által eszközöltessék az itt amott szebbnek látszó művelés. Igaz, a henyélő s rest mezei gazda sorsa, ha másképp vidám s tetszetes is, a mi egyébaránt nem hévmértéke a szerencsének, többnyire

¹ minderre a törvényes gyakorlat szerint meg volt a joga a nemes birtokosnak

² egész házhelyes vagy telkes

olyan szokott lenni, mint a tücsöké, mely nyáron danol s télen koplal —; de ellenben se bot se vessző nem hozott még egy országot is virulásra s csak halvány s rossz illatu virágokat termeszt a kényszerítve dolgozó kéz ; — s akárki mit mond, csak azon társaságbeli szabadság, mely mindenkinek helyzetése szerint igazait s terheit kiszabja, emelheti fel az egészet legdicsőbb pontra ; s kit a sors alacsony helyzetbe tett, hol kézi munka által teljesítheti be célját, az ne vesztegesse óráit hijába, hanem állhatatos munka legyen foglalatossága, de arra ösztöne s vágyódása is legyen. S azon okoskodó, ki éretlen philanthropiai érzésből a parasztgazda vállairul le akarja venni a munka terhét, szerencséjére nem tesz több jót, mint az, ki őtőle minden szebb örömet, mely önbecs s lelki függetlenségre van oltva, el akar tiltani.

Unalom a rosszra hajló embert rosszra, jóra hajlót boldogtalanná teszi, s valóban szánakozásra méltó, kinek az életben dolga nincs. Nem az tesz igazán jót embertársival, ki őket, már mikor elnyomorultak, Rumfordi levesekkel¹ tartogatja, hanem a ki úgy intézi dolgait, hogy tenkre ne juthassanak s magok tudják munkásságik által elejét venni jövőendő elaljasodásoknak. Fáradjon a szántóvető ember még jobban, mint most fárad, de nyugta s jutalma is szebb legyen. Most a magyar paraszt szeméire sokszor vetett restségének oka, ha annak legbelsőbb velejére ereszkedünk, többnyire nem egyéb — ámbár mindenféle álorcát vesz magára, — mint a bizonytalanság s gyarapodhatásáru l kétségbeesés.

Éppen úgy nem lehet soha azon gazdaságbeli tiszt oly serény, kinek jutalma mindig egy, akár fárad akár henyél, mint a ki becsületes uton állhatatos munkásságának hasznát is érheti. A mi pedig a kézimunka veszteségét illeti, mely iszonyu az minden esztendőben ! Megengedem, hogy számolásom hibás s hogy robot által két harmad rész munka nem vész el, mert gyengékornak is mennek robotba s azok ellen meglett idejü béreseket számlálhatnánk. Vegyünk azért számítá-sunkban csak egy harmadnyi veszteséget s hogy annyi

¹ Rumford grófról, aki olcsó és tápláló leves kioskztásával jótékonykodott

elvész, tán még az se tagadná, ki a robot feltalálója volt ; vegyük továbbá számba az 52 vasárnapot, a sok ünnepet, bucsut, vásárt, rossz időt, katonák körül jobbára elfecsérlett erőt s a t. s azt fogjuk következtetni, hogy nem annyira népesedésünk csekély, hanem systemánk hiányos ; hogy nem azért fedi posvány s diszteleníti sivatag a hazát, mert nincs ember, nincs kéz, hanem azért, mert annyi munka fogamatlan vész el. — Hát még az ingyen utcsinálásnál, melyre gyakran 4—5 mérföldről hajtatik az adózónép, és sokszor más 4—5 mérföldről visz egy dézsa kövecset, s a t. mennyit vesz a köz gyarapodás ! Egy berek-száritásnál próba tétetvén, az világosodott ki, hogy azon kiállított munkások, kik végrevitt ásások szerint fizettettek, tizenháromszor annyit dolgoztak, mint kik ingyen kinszerítették munkára.

Senki sem akarja azt, hogy a munkáló ember ne nyugodjon — hisz mért fárad egyébért, mint testi s lelki csend végett ; sem azt, hogy vasárnap s ünnep ne legyen, mert meg kell adni lélekisméretesen a mi Istené ; senki, hogy bucsu, vásár s más alkalommal a jobbágy ne vigadjon s a t. de azt a természet úgy kívánja meg, mint a józan belátás, hogy ha kiáll dolgára, azt emberül vigye is véghez. Már hacsak a robot által okozott harmadrész veszteséget vesszük is fel, 30 millió napszámnál, mely minden esztendőben szolgáltatik hazánkban, 10 millió vész el ! És ha ezen erő el nem veszne s ésszel lenne javításra fordítva, ugyan mit állitana elő csak 30 esztendő forgása alatt is !

99—102. l.

RENDELÉSEK FELESLEGE

Gazdaságban valami igen különös adja magát elő, hogy t. i. az igen jól kidolgozott rendeléseknek s igen szőrszálas instructióknak azért nincs olykor várt vagy legkisebb haszna is, mert az igen józanon s tán sok fáradsággal készült rendelés részint jósága

miatt annyira megnyugtató, részint terhes készítése minden egyéb munkátul szinte feloldani látszik, hogy a legfőbb gazdasági actus — sine quo non — némellykor elmarad, a felvígyázat, az utánalátás! S feltehetni általános rendszabásul: hogy mennél több a firkáló, lineázó, rajzoló s a t. vagy mennél dicasterialisabb¹ lábra lép valamely gazdaság, annál rosszabbul szántanak, rendetlenebbül vetnek, trágyáznak s a t.

Sok egyébben is így van a dolog s nem felszínes azon közmondás: hol sok a szó, ott kevés a tett.

A szederfa-ültetésről, selyem bogár-tenyésztésről József Császár idejétől fogva maig mennyi parancsolat jött ment, mennyit irtak felőle s a t. s ugyan mi sikere lön ezen, Magyarországra nézve olly nevezetes kincstárnak? mely ha ügyvel s ésszel vitetnék, gyapjubeli jövedelminket felülhaladná — bátran mondhatni: Semmi, — mert a kevés a semminek legközelebb szomszédja, s ugyan mért? mert nem volt igazi felvígyázat, nem volt józan utánalátás — s ma sincs s azért ma sem lesz igazi sikere a tárgynak. És ez ugyan nagy kár! Dráva, Kulpa regulatiója sokszor ki van dolgozva papiroson s több efélék — de egy nincs: felvígyázat, utánalátás s a t.

A mi pedig a kereskedést illeti, kétséget nem szenved, hogy az igen sok beleavatkozás rendszerint több kárt okoz, mint a semmi beleavatkozás — s hogy kereskedést se mozdíthatni elő parancs által, mint valamely termék se fog kiterjedtebb időre meghagyás, intés s a t. következtében nagyobb mennyiségben természetelni, hanem csak úgy, ha nyereséget ad vagy legalább ígér.

Igaz, vajmi nehéz s kivált nemzeti gazdaság tárgyaiban — kitanulni: mi az ok, s mi a következtetés, s hogy nem ritkán a következtetést vesszük forrásnak, s azért lassan lassan el is szárad ügyünk s intézetünk, mint azon összeszivárgott víz, melynek kutfeje nincs s csak esőből támadt! S jobb így — ha kivált, mint

¹ Állami hivatal mintájára

fentebb emlitém számos időjárást veszünk össze — kereskedési tárgyban mindent a dolog öntermészeti folyásának átengedni, mint sokat mesterkéltni, mert sokszor a jó szándéku segítségül olyan gát lesz, mellyen minden megakad. S mennyi elhibázottat lehetne nálunk mutatni, mert igen is számos avatkozott belé s a sok szakács elsózta a levest.

129—130. 1. „Magyarországnak kereskedése nincs“ c. fejezetből

31 A HITEL TÁGOSB ÉRTELEMBEN

Tudniüllik : hinni s hihetni egymásnak. A hit azon lánc, mellyel az emberiség össze van kapcsolva a Mindenhatóval; a szó szentsége köti az uralkodót elváthatatlanul hiv jobbagyihoz, s ezek tántorithatatlan hivsége alkotja a thronus rendithetetlen erejét. Az igaz szó kutfeje a házassági boldogság, valódi becsület s cselekvények egyenességének s így minden szerencsének.

A hit olly part, mellyre végre még az is elérkezik, ki annak hazájában soha sem is lakott s rossz tettei s bűnei őtet inkább az élet fürgetegei közt tartották, hol szédítő örömek, kincsek s ál magasztalásokba merülve még az is nyughatik eltompulva egy darabig, kinek lélekismérete nem tiszta, de kinek annál keserűbb egykori felébredése !

Boldogak, kiket nem nyavala, testi gyengeség vagy haláltuli rettegés kinszerit végre térden csuszni a kereszthez, hanem kik már éltek legszebb éveiben, midőn fiatalság, egészség s jólét érzése szinte halhatatlanság előőrömeivel tölti be őket, ha már akkor, mondom, önkényt, szeretetből a legfőbb Jóhoz emelték fel lelkeket, a Legtökéletesbhez s ha nem csak szóval, hanem tetteik által is gyakorlák Vallások igazi értelmét s nem csak a közel veszély inditá őket Istenimádásra, hanem minden nemesb és szebb gerjedelem s azon ki nem magyarázható belső aggodás, mellyet minden tiszta szívé ember érez magában, halhatatlan részinek

minden alacsony s ocsmány indulatoktól megszabadítása végett. S nem tölti e be, ha a természet minden egyéb csudáiról hallgatunk is, csak egy csillagos éj csende s harmoniája lelkünket édesen a legszebb reményekkel egy következő jobb létről s magasb emelkedésünkre; s nem ellenkezik e még mostani eszünkkel is, ha az egész mindenség tökéletes rendjét csudáljuk, annak elgondolása, hogy a tanutlan erény örökön örökké rejtekben maradna s minden időre szinte veszítve lenne? A hős tette, ki magát elszánja és százasok élete megmentése végett maga alatt a puskaportárt fellobbantja s hazájaért hal, örökké fennmarad. — Azon fáradozásoknak, melyekkel a hív hazafi éjenként foglalatoskodik, se vagyonát, se idejét, se egészségét a közjó előmozdítása végett nem kímélvén, midőn tán hazafiai azért még sárral is dobálják — vagy azon jótévő felebarát csendes munkálódásának, melyek által az ügyefogyott s szivetörött nyomorultnak enyhítést, a kétségbeesettnek lélekerőt ad, bizonyosan van tanuja s valahára azok legtisztább fényben ragyogni fognak. S gondoljuk? hogy mind azon szép diadalmak, melyeket sokszor négy fal közt az erény a legbájosabb csábokon nyer, mind azon néma aggodalmak, melyek vajmi sok tiszta lényt — kik egy gyűlölt férj karjai közt az élet ki nem mondható kinjait elszánással hiven türik, midőn szívek egy másért remeg — idő előtt sirba teritnek, örökön örökké, minden jel s jutalom nélkül felejtésbe fognak merülni? S hány bajnok dült oda élő bizonyosság nélkül a vérengző mezőn, hány vitéz csontját fedi néma föld s a mennyei gerjedelemről hallgat, mely a deréket pillantatig isteni erőre emelé? Hány virradás leli a fáradozó hazafit nem is gyanított nehéz munkája mellett, midőn azt szinte napköltekor végzi? Mennyi áldozat foly le tanu nélkül a feledék határtalan tengerébe? S hány haldokló áldja utolsó vonaglatiban a hű barátot, ki éjenként ápolgatja a szerencsétlent s nyugalmat és lelki békét piheg reá végpillantatiban is a nélkül, hogy töredező szava hallatnék? S hány tiszta kebel imádja éjféli csendben

térdre borulva irgalmas Istenét, hogy a bűnös szerelem sulya gyenge szívét ne repessze el? Azonban a mit éjjeli setétség fed, nem hozza világra napsugár mindenkor azonnal.

De illy áldozatok, illy tettek csak szemeink előtt vonulnak el. Lakhelyek dicsőbb, mint a millyent a szív legszentebb ömledési sejdithetnének; s hazájok mentt a guny s irigység legkeserűbb tajtékátul — s élni fognak és fenmaradni még akkor is, midőn magyar hazánkrul, de még csillagunkrul sem lesz többé semmi nyom. S a természet szörnyű hazugság volna, az egész egyetem csuf mystificatio; haza-szeretet, anyai könyek, szerelem, barátság iszonyu tréfa, ha ez másképp lehetne. S kételkedhetünk e? Mi szép egy nyári reggel, mi remek egy virágzó asszonyi lény — s az agyagban, melly oly kevés idejű, mi tökéletes már az irány s idomzat? Mi nagynak s milly felette tökéletesnek kell a harmoniának még a lelkekben lenni? Midőn egy szép hajnal bibora, egy ártatlan hölgy képe oly tiszta és igaz, hogy képzelhetünk a lelkevilág egybehangzásában hazugságot, mystificációt?

A szó szentsége azon biró, melly uralkodó és nép közt ítél, s ha az egyszer megsemmisül, hijába szól a törvény s minden társasági rend és szerencsének vége. A szó szentsége uralkodóban az, a mi Istenben a legszebb tökéletesség: az örökkévaló legfőbb igazság, s valamint vallás és hit a legvadabb embert is összekapcsolja a Mindenhatóval, szintugy köti hűség s engedelmesség a polgárt igaz urához. S nem valódi szón alapul e házások közt a szerencse? mert milly becse van oly hűségnek, mellyet őrzni kell? S nem igazság tart e elválhatlanul barátot baráthoz s hazafiakat, akármi magas vagy alacsony helyzetűek legyenek is, egymáshoz?

De mind ezen szép tulajdonoknak nincs e mélyebb forrása s honnan származnak?

POLGÁRI ERÉNYBÜL

S ime már megint mélyebbre ereszkedtünk! Nem teszük most már hegyek meredeki, folyók mélységi, tengerek szélessége, várak erőssége a haza valódi erejét s bátorságát. Nem teszi azt az alkotmányok szabadabb vagy függőbb léte; az most már csupán azon emberektől függ, kik az országot lakják.

Bár mi szerencsétlen helyzetetésű legyen is az ország, bár milly láncok által legyen is lebilincselve a nemzet, előbb utóbb még is szabadabb létre viv, ha lakosiban a polgári erény tiszta vére buzog. S viszont akármiilyen boldog fekvésű legyen is egy ország, bár milly szabadságokkal birjanak is lakosi, lassan lassan még is rabigába görbed, ha romlott a tiszta erkölcs s polgári erény nem fénylik többé!

De a polgári erény igazi s tökéletes értelmét nem ismeri mindenki, és sok azért nem találja fel soha, mert igen is távol keresi, midőn olly közel van hozzá, hogy azt a parasztember, ugy mint a legmagasb polcu minden pillantatban feltalálhatja s gyakorolhatja is. A legnagyobb felekezet csak hiúságbul jó polgár s csak ott heves hazafi, hol közel a tanu s bizonyos a taps. Egy rész felemelkedésre vágy, másik popularitást hajhász, s egyik a másik szemire veti gyengeségét s önhibáját erénynek tartja. Ki ur akar lenni, képzelete szerint csak rendfentartás, anarchiaelmellőzés végett s hogy parancsai körét nagyobbítsa, forog, kérkedik, izzad s haladása kedviért előszobákban unalommal tengeti napjait, és sokszor, mint Arisztippos, térden esedez, de nem másokért, hanem magáért; ki pedig a nép bábja kíván lenni, azzal csalja magát, hogy ő a régi jó fentartása végett, hogy a nemzeti szellem s drága szabadság éljen, áldozza fel magát; midőn nem is tudja, mi a szabadság s a korlátlanságot, betyárságot tartja annak s a nemzet palladiumát nem ritkán kirekesztőleg magyar táncra és zsinóros nadrágra állítja. Mind a két rész dicséretet, s hasznót vadász; csakhogy egyiknek az udvari töm-

jén kellemesb, másiknak pedig a popularis illat; cselekvények azonban egyenlően zavaros s tisztátlan forrásból fakad, csak hogy izlések különbözö. Fényleni soknak legfőbb célja, nem — használni.

A polgári erény valódi értelmében nem illyeket szül, de a kötelességek teljesítésének kutfeje s nem egyéb mint anyaföldhez s honiakhoz vonzódo szeretet s az uralkodóhoz viseltető hivség tartalma. Cimje nem alacsony hizelkedés s határtalan dicséret; egekbe nem emeli a halandót s mint Istent térden nem imád senkit; nyelve szemérmes, de férfiui, bátor szózatú, fő tulajdona: törvényes urát, — hazáját, földieit legjobb tehetsége s ereje szerint szolgálni. — A becsületes férfiú mindenkinek megadja az övét, s a másé elvételét szintugy gyüloli, mint önmaga jusáruul könnyen nem mond le, sőt azt védeni tudja. S bizunk e olly katonában s valljon legény lesz e csatában, ki előljárujátul megérdemlett s hiven megszolgált zsoldját minden ok nélkül levonatni engedi a nélkül, hogy ut és mód szerint, annak idejében szót ne tegyen róla? S olly királyok valljon fénylenek e históriában, érdemlettek e olly magas helyezettést, kik legszentebb jusaikruul, ha kinszerítve is, lemondtak s koronáikat emberül védelmezni nem tudták. Legyen legfőbb tisztelet Isten után Királyé, polgár maradjon maga köriben s teljesitse, mire alkotva van, hiven; ellenben a legkisebb is örüljön bátran s háborgatás nélkül a sors ajándékinak, vagy veritéke szerzeményinek.

De minekelötte magasbra emelkedhetik az ember s tulajdoni kifejlödhetnek s a polgári vagy nemzeti erény mélyebb gyökereket verhet, mindenek előtt szükséges, hogy legyen

NEMZETISÉG

Mert lenni kell előbb s csak aztán lehet jóra, derékre, erényesre kifejleni. Szintugy mint a határtalan csillagvilágban minden vagy nagyobb vagy kisebb részekre szakad s magában egy egészt alkot; napok,

planeták s a mit nem látunk, úgy lefelé a legkisebb is részekre oszlik s megint egy egészsze összesedik: csepp, gyümölcs, a legkicsinyebb férgek oeconomiája. Ez a természet rende. A részek támadnak, mulnak, minden forogva mozog

..... egymást
Váltja örök romolás s teremtés.¹

ujbul vén, vénbül uj lesz — s csak az egyetem örök. Úgy az ember akármilly vad állapotu legyen is, társalkodik s az egész emberinem nemzetekre, nemzetiségekre, házastársakra ágzik. S éppen az, a mi lélektelen testekben attractio, repulsio, az a nemzetekben a hon szeretete s védelme. Mélyebben fekszik azért lelkünkben, mint sokan gondolnák, azon ki nem mondható édes aggodalom, melly anyaföldünkhöz vonz s melly a halandó port félistenné magasithatja, s lelki rothanat jele, hol a természet ezen szent törvényi ki vannak már dörzsölve. S nem különben, mint a kiégő üstökcsillag iszonyu forgásában se határt se utat nem tart, de mint átok a végtelen üregben maga magát emészti s napsystemákat rendit meg, úgy bolyong cél s törvény nélkül a hazátlan, hiv jobbágyokat csábit el, meglegedett polgárba nyugtalan bizalmatlanságot önt s végre maga kétségbe esvén, nem ritkán önkezivel végzi örömtelen éltét. S mind ezek után hány dicsekedik még is azzal, hogy Cosmopolita!!! Gyengeség, hiba halandótul elválhatlan, de azokkal kérkedni az elromlottság legmélyebb lépcsője; hol a szemérem eltűnt, ott az élet minden bájainak vége. Szerencsére sok olyast beszél, a mit maga sem ért s olyannal dicsekedik, a mi gyalázatjára válik. A Cosmopolita tágasb szívűnek tartja magát s így jobbnak mint másokat. Ő minden embertársit hordozza szívében, midőn a patriota főképen csak hazafiait. Ő magasb értelműnek képzi magát, mert minden régi szokáson, bévett itéleten áthág, egyszerű keresztény, török, atheista lehet s chamaeleoni ügyességgel szabhatja magát a körülállásokhoz, a hasz-

¹ Berzsenyi-Idézet

noshoz. — De illy tehetség átermészet s többnyire igen sok vagy bal tudománynak éretlen és savanyu gyümölcse s az emberbül, ki minden sajátságát elveszti, olly csufot tesz, mint nevetséges a szelid farkas s kacajra méltó a láncon idomtalanul táncoló medve s csuf a legvékonyabb vesszőtül is rettegő kalitkás oroszlán.

Milly szomoru sors öntagjainak egymásutáni lassu sorvadását nyilván érzeni s az életerő fogyatkozását naprul napra csalhatlanabbul észrevenni — s ennél csak annak kinja lehet még fájdalmasb, ki kénytelen átlátni, hogy ő egy rothadó nemzet tagja ; mert százszor könnyebb testi mint lelki aljasodást szenvedni. Hol pedig a nemzetiség semmivé vált, hol a lakosok elkorcsosodtak, vagy hol a nemzeti szellem és sajátság hiábavalóságokon, gyermeki bábokon alapul már, ott, ha a sokaság vakságában nem is gyanítja, keserü, de csalhatatlan tekintettel nézi a gondba merült hazafi, mikép folydogál le szemenkint a hátramaradt kevés fővény a nemzet életórája üvegszelencéjébe.

Ha nemzeteket egyes személyekkel hasonlítunk össze, akkor a nemzetiség nem egyéb, mint rokonok közti szeretet, barátság s a familiabeli becsület fenntartását eszközölő ébredés ; ha pedig mélyebben tekintjük, mint előbb érintém, akkor az emberi lény minden ereibe s lelke legbelsőbb rejtekibe szótt természeti tulajdon, melyet az önbecs megsemmisítése nélkül szinte olly lehetetlen kiirtani, mint bizonyos, hogy a szív kiszakittatása után világunkon többé élni nem lehet. S ha a világ történetit vizsgáljuk, nem áll e a nemzetiség legszebb fényében mint azon szent varázserő, melly valaha Marathon mezeit dicsőíté s Thermopyle kőszirteit legnemesb vérrel pirosítá ; s nem érezzük e, hogy futja át velőnk közepét valami édes érzelem, melly egész létünket előzőnli, ha kérdés forog magyar honunk disze s boldogsága felől?

Boldogak mi, hogy köztünk inkább a fiatalság jelei s hibái láthatók s hogy még távol tőlünk a vénység s koporsó ! mert azon gyávák s elfajultak, kiknek száma, tagadni nem lehet, elég nagy s kik midőn ezeket olvas-

sák, tán kacagnak s gunyolnak, mit árthatnak nemzeti-ségünknek s hogy gátolhatják annak szebb s tökéletesb kifejlődését? Nem kell attul félni. Ők csak olyanok, mint ama hasztalan félénk katonák, kik mindég rosszat jövendőnek, a legkisebb veszélynél szaladásnak erednek s oly messze távoznak, hogy alig éri el őket a hír, hogy nélkülök is kiküzdék a csatát — s aztán béke idején legtöbb szó szájokban.

A mi nem önhaszon szomjából, hanem tiszta szándékból ered, s a mi igazán szép, ámbár sok akadállyal küzd is eleinte, előbb utóbb még is minden bizyonnyal méltatásra, pártfogókra talál; mint az igazság, bár mi nagyon sértené is fényes előtünésekor némellynek szemeit, végre a szántóvető ember kalibáját úgy meglakja, mint ahogy tanácsban ül s bátran tartózkodik márvány palotákban.

Igaz, hogy hazánk most nem igen van divatban, s a külföld alig tudja, hogy vagyunk. Mintha valami kut fenékén ülnénk, se lelki, se testi productuminknak nincs hire. Igaz, hogy sok, émelygető hizelkedési s határnélküli harsány magasztalási által nekünk, minden jó szándéka mellett is, több kárt okozott, mint legdühösb ellenségünk minden ügyességével tehetett volna. Igaz hogy sok, annyi káposzta, juhászbunda s pipaszagot s több efélet kevert nemzeti szellemünkbe, hogy a gyengébb rész egy ideig szinte szégyenlé a magyarságot s jobb izlésűnek s palléroztabbnak tartá magát, ha külföldieskedett. A mit igen természetesnek látok, s megint azt tanácslom, inkább magunkban keressük a hibát, mert minden hazafiságunk mellett se tapsolhatunk bizony, teszem: a szegedi sárnak, hortobágyi vidéknek, pesti kövezetnek, Duna partjainak, szennyes theátrumának, csömörindító utonálló számtalan koldulóinak s a t. S hogy illyeseket minden erővel szeretetni akartunk s szinte magunkra fogtuk, hogy szeretjük, legfőbb oka a magyarság divatlanságának.

De azért, mivel ezeket mondom, ne bátorodjék neki a Cosmopolita, ki tudom utazásiban sokkal szebb intézeteket is látott s ne higye, hogy vele valaha egy-

értelmű lehessenek. Ő így okoskodik „ubi bene ibi patria ; jóllehet Magyar vagyok, de azért Angol s Francia is s a t. lehetek, mindenütt a tökéletest szedem, a hiányost ott hagyom s az egész föld kereke enyim s hazám”. Más szavakkal ez annyit tészén „Én feleségemet hiven szeretem, de másét is, — hazám drága, de másnak honja is ; — s így, ha feleségemet meguntam, elhagyom, kivált ha szebbet látok ; háboruban pedig az erősebbel tartok s ha győz hazám, heves hazafi, ha pedig meggyőzöttek, minden kis előítéleteken tulemelkedett világpolgár leszek,” — — Illy cselekvőmód, meg kell vallani, előmenetelre a világon igen ügyes s tán hasznos is lehet, de nem éppen legnemesb.

Már én másképp látom a dolgot s úgy hiszem : hogy csak honnosi s övéi közt élhet megelégedten az ember, ha már egyszer körülnézte a világot s létének dele elérkezett, s mennél hátrább van hazája, annál inkább tartozik annak elővitelén fáradozni, mint a jó rokon éppen akkor marad leginkább odahaza, midőn otthon legszükségeseb s közel a veszedelem ; s hogy nincs olly ürügy, melly minden időre való kivándorlást megbo csáthatóvá tehetne abban, ki hazája számos ajándékit vevé ; mert anyaföldét elhagyni nem egyéb, mint azt elárulni ; s hogy végre, ha már minden életiskolán keresztül mentünk, semmi sem oltja el megelégedési szomjunkat, mint néhány élő honnosink megbecsülése s utóink áldása. S boldogabb a Hottentot s Kakerlák¹ fajabeliei közt, mint a természetlen világpolgár Londonban, Párizsban, mert ő mindenütt, még a legnagyobb sokaság közt is mindég csak idegen !

Ami pedig a nemzetiség küljeleit illeti, korántsem tartom azokat megvetendőknék. Egyszerű architektura künn, szép festés, kárpit, alkalmas butorok benn, igen is emelik a ház becsét ; csakhogy illyeseket ne tartsuk az építmény alapjainak s e külső szín mellett a dolog belsejéről se felejtkezzünk el. Azonban a külső is sokkal fontosb, mint azt általányosan venni szokás, mert mit látunk a külsőn kívül egyebet? S mire ala-

¹ néger törzs

pitsuk ítéletünket valakirül, kit nem ismerünk s kirül soha se hallottunk semmit, ha külsejére nem? S ha rongyos házat látunk, fogunk-e abban csinos lakást gyanítani s keresni? S ugyan mért gondolnánk szép beltulajdonokat annál, ki külsőleg nem csak nem csinos, de olyan mint a madárváz; s hogy kereshetünk rendes lelki tulajdonokat annál, ki minden testi foglalatosságiban rendetlen s ügyetlen? Nem mondom, hogy külsőrül belsőre csálhatatlanul ítélnénk, mert igen is tudom: az igen keveset mutató s ígérő személy nem ritkán legszebb belső tulajdonokkal díszeskedik. De csak azt kértem, min ismérhetni meg azokat? Egyébként a szebb szokású társaságokat csak olyan sérteti meg büntetlenül rongyos és tisztátlan öltözete, andalgó vigyázatlansági, házi butorok eltörése s efélék által, ki az ellenmérő serpenyűbe tudomány- vagy érdemsúlyt vethet; de kinek nincs mit oda vetni ellensúlynak, annak hasznát csak kacajra vehetni; ez sommás becse, minden egyébre hasztalan.

Egy hadisereg valódi erejét nem teszi az öltözet színe, egyedsége, szabása, s ékessége; legyen az tartós s védje idő sanyarai ellen azt, kit ruház, ez főcélja. Hanem a főcélon kívül hány mellékes van még, melyeket a bölcs kormány tekintetbe is vesz. — S milly különböző érzéssel állja ki, teszem, a magyar huszár a sarat nemzeti öltözetében, mintha plundra, hosszú kaput vagy egyéb gunya s hacuga lógna derekán. Így más legény a jó öltözetű paraszt gazda fia, mint a ronggyal fedezkedő; s mi magunk sokszor kirekesztőleg köntösünk ügyetlen szabása, kopott vagy szurtos léte miatt társaságokban minden lelki felemelkedésünk mellett is, feszülten érezzük magunkat s az ajtónál állunk hallgatva. Alig gondolhatnók, illy kicsinységek milly nagy befolyással bírnak ránk tanultabbakra s mi nagyobb még a népre! Csak hogy illyeseket alapoknak nem kell venni, mert a magyar ember nemzetisége egyenes, bátor s komoly férfiúi érzés a szó legtágosb értelmében, szabadság-imádás, hon legforróbb szeretete s az élet kész elhagyása törvényes Királyaért, Ezen alapul

sajátságunk, ez régi nemzeti szellemünk, s becsültesd meg künn a magyar nevet, van szívünkbe vésve. Ezeket fejtsük ki mind jobban. Illy tulajdonok, s nem ám pengő sarkantyú, vitézkötés — tán vitézség nélkül — s nem panyókás mente, nem sinór, borítás, paszománt, kócsagtoll, turi-süveg, atilakalpag, zrinyi-dolmány s t. i. fogják szépeinket magyarosítani, honunkat felemelni, mindenki bizodalmát megnyerni s a külföldet arra kinszeríteni, hogy egy tökéletes férfit említesénél mindég Magyar jusson eszibe.

Ketté törik Ozmánnak nemzeti szelleme, ha fatumot nem hisz többé s elgyengül valahai dühös megtámadása, ha az eszeveszett Delhi¹ csata közben nem zengi többé viadalmi énekét :

Látom, látom szép szemekkel
Egy Istenszűz leng elém,
És kendővel zöld kendővel
Bájosolygva int felém,
S édesen hi — tárogatva
Kebli a menny-kéjeket — :
„Jer, siess, mivel szeretlek,
Hintsd be csókkal hölgyedet !“ s a t.

Mi lesz az Angolbul, ha a szabadságra épült alkotmányt minden ébredéssel nem tartja fen, s honszeretet s férfias egyenes életmód eltávozik a szántóvető csinos de egyszerű hajlékából. J o h n B u l l piperés, kényes ellágyult Dandyvá, s a Peerage² olly elzárt helyé válik, hogy azok, kik belőle ki vannak rekesztve, szintugy bolyongnak, mint Ádám s Éva kívül a paradicsomon, midőn egy Herceg s egy Lord Cherubkint áll Éden kapui mellett. — Mi a Franciából? ha nemzeti palladiuma, a becsület, nem áll olly tisztán, mint a kristál egész szűzességében? S ugyan mi egyéb tartá fen tévedései s szomorú véres zivatarai közt s mi emelte mostani szerencsés létére, ha becsület nem? — Távozzon el isteni félelem s egészséges egyszerű természet a Moszka néptől, csusszon közé is főbb rendeknek sokban megvetést érdemlő romlottsága, s azon ország, mely a két

¹ dell, törökül : hős ² angol főúri rang

hemisphaerát lepi el s nap keltét s nyugtát egy pillanatban szemléli, úgy pattan szélyt egymástul, mint azon iszonyu boltozat, melynek ékköve nincs. Nevedjek jobban s jobban kicsapongó nyereség s haszonles az Éjszakamerikaiban, s Washington s Franklin nemzetsége óriási nem lesz.

Milly ritka az egészséges s ép több századi tölgy! Közönségesen a fiatal sugár sarjadékból görbe vén fa lesz, melynek ágai rothadnak. Növések a földtől függ; ha ez jó s mély, egyenesek s magasok, ha sovány s felszínes, görbék s törpék maradnak. — Gyermekekből is sokszor, férfikorok egészen kimaradván, vének lesznek, s itt akárki mit mond, úgy látszik valóban gyakorta van saltus in natura.¹ Nemzetek is szint így támadnak s vénségre s halálra jutnak — férfikorok elmarad. — Mennél rosszabb s felszínesb alapjok, annál rutabb, nemtelenebb növések s bizonyosb mulandóságok; s viszont.

Ki fákat ültet, előre tudhatja hihetőleg, milly növések lehet s lenni fog, ha azon helyet, hova ülteti, előbb gondosan megvizsgálja. Így a nemzetek növét, kifejlődését s éltek hosszát is néminemű igazsággal előre jövendölhetni, ha alapjok vagy szellemek miségét szorgalommal nyomozzuk s azt átlátni lelki erőnk megengedi, — vagy inkább ha testi gyáva létünk lelünk tehetségét nem gátolja.

Ebből nagy erőltetés nélkül sok mindenféle következés foly. Szemünkbe fog tűnni: hogy azon alapnál, melly tudományt kirekeszt, asszonytársinkat egyedül állati vágyaink s ösztöneink tárgyivá teendi s őket mennyek országából kizárja s a t. tán erősbet is képzelhetni; — hogy azon sarkalat, melly intolerantiát s elválási hevet rejt, korántsem olly valódi s erős, mint gondolnók; — hogy egy szép érzés s gerjedelem, melly minden tántorító kecssei mellett is csak ideale marad, sok rut salakkal van vegyülve, mint a becsület fentartására kettősviadal s a t. s korántsem olly valódi talpkő, mint tán sok hinné — s végre, hogy minden,

¹ ugrás a természetben

a mi fényhez, füsthez, illathoz, homokhoz és sárhoz hasonlítható, — gondolom kiki érthet — nemzeti alapnak nem egyéb, nem jobb, hasznosb s nem ígér nagyobb kifejlődést, mint mikor a fa levegőbe, mocsárba, vízbe, sziklára s a t. ültettetik. Észre fogjuk venni, hogy csak az „Igaz” valódi alapja a nemzetiségnek s hogy

— minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledül s rabigába görbed.

Tisztán fogjuk látni, hogy egyedül az erény, bár mi csuf kísérőkkel volt is néha környezve a régi világban, oka nehány nemzet gigási felemelkedésének, s hogy dicső lételeket századokig fentartotta, bálványimádásik, ember-áldozatik s egyéb a természetnek illy szennyei és szörnyei közt a polgári erkölcs! — S végre meg leszünk abban győződve, hogy a keresztény vallás zavaratlan forrásán megtisztult erkölcsi jó, ma legegészesb mint leghosszabb életidőt ígérő feneke a nemzetiségnek. S hogy hazánk akkor lesz boldog, ha illy felemelkedett nemzeti szellem éleszti földieinket, mellynek felébredésére ugy volna kötelességünk magunkat ösztönzeni, mint Darius pohárnoka neki minden nap azt jelenté komoly figyelemmel: Király, emlékezzél a görögökrül! — Így mi emlékezzünk nemzetiségünkrül.

Nehezebb sovány földön, silány éghajlat alatt s messze jó vásártul gazdálkodni, mint hol a természet pazarolva jutalmaz minden fáradozást. — Nehéz olly várat védelmezni, és sok lelki erő kell hozzá, hol a világ szemei elől elvonultan a legjobb siker sem lehet egyéb, mint hosszú nyomorúság után a vár omladéki alatt tanu s taps nélkül temetőhelyre találni. S csuda ott szépet alkotni, derekast irni, hol nincs megismerő, nincs olvasó s a t.

Könnyü azért sok szépnek véghezvitele más nemzeteknél, a mi nálunk igen nehéz. Minekünk az erény sokkal magasb lépcsőjén kell állni, mint másoknak, ha igazán kívánunk használni. Zrinyi fényes végét

ki tudja, ki ismeri külföldön s számtalan más derékeink halhatatlan tetteit? Játékszinünk olly keskeny s csak szinte olyan, mint valamelly privátházban, hol a játzóknál nincsen sokkal több néző! S az a kevés, a mi Zrinyirül más hazákba átsugárzott, nem inkább Körnernek tette é mint magunké? Midőn a világ történetinek rajza kitörülhetlenül festi Salamin, Platea s Leuktra dicső napjait és szinte az egész emberiség számos halandók nevét keletrül nyugotig tisztelettel emliti s nevezi, hazánk historiája azonban néma s halhatatlan eldődink, mint jeles egykoruink s eldődink csak előttünk isméretesek s rólok is csak a kisebb s tehetlenebb rész tud.

Midőn másutt sassal repül a költő képzelete a határtalan kékben, s ezernyi embertárs osztja szive hevét s vele sir, vele mosolyg; nálunk nem mer emelkedni, nehogy tollait veszítse. S ha még is köd, szélvész s zivatarok közt merészen fellövell, szinte csak maga, kevés más nézőkkel méri felemelkedési magasságát! — S iparkodjunk, hogy itt is ne mint Körner Zrinyit, a külföld hozza igazi fényébe, vagy hogy jobban mondjam közünkbe Berzsenyieket, Kisfaludyakat, s a t. hogy ne a külföld ismértesse meg velünk Virág munkáit, az Erdélyi Muzeum s Literaturánk egyéb szépeit. Siessünk s vegyük magunk elő azon sok derekast, a mi hazánkban rejtve van; s ne türjük, hogy megelőzzön minket az idegen, s azt tapsolja s dicsérje, a mit nem is gyanitunk, hogy mienk vagy annak még hátat is fordítunk, s mi magunk tiporjuk otrombán saját szülteinket, midőn még a rhinoceros se sérti tulajdon borját.

S hát egy s más hasznos létesítésében mennyi akadály s gát minden oldalrul! Milly kevés jóakaró s becsületes elősegélő! Hány factio s hány utbanálló! Valóban annak, ki nálunk igazán kíván használni, szünetnélküli öntagadás életmunkája, s minden várható jutalma az önbecsérzés s önisméret. S azért nálunk székséges az erény mint másutt!

Az egészséges nemzetiségnek pedig egy főkisirője

a nemzeti nyelv, mert míg az fenmarad, a nemzet is él, bár mi sinlődvé is sokszor — mint erről számos a példa — de ha az egyszer elnémul, akkor csak gyászfűt terem a hon, mely a voltakéért szomorúan eregeti földre csüggeteg lombjait.

De miből támadhat a nemzetiség, hogyan fejlődhetik ki erősebb- s magasabban? Társalkodás, s gondolatok közlése által, s így a nemzetiség alatt fekszik még a

CONCENTRATIO

Az emberek egymást közönségesen vagy igen magasra emelik vagy legalsóbb lépcsőre állítják, s magokruhi ítéletükben is szintolly ritkán tartanak közép-utat, mint csaknem minden egyébben. Falun nevelt s alacsony helyeztetésű azt hiszi sokszor, hogy minden városi lakos romlott, s a magas születésű elfajult, — némelly előkelőt pedig könnyen félistennek tart. Az úgy nevezett nagyvilágban nevelt pedig, künn a mező- ségen csak faragatlan társakat képzel, s egy szeren- csétlen rablórul, ki tán borhevében vagy pajkosságbul agyon üté a zsidót, s egy pár forintját elvevé s végre akasztófára kerüle, azt gondolja, abból minden emberi érzés ki volt rekesztve, és szinte gyönyörüséget érze vérontásban s a t. Embertársink se nem olyan jók, se nem olyan rosszak, mint azt mindent nagyító kép- zeletünk festeni szokta. A legjobbak esnek, buknak, s a legromlottakban is van jó. S csudálva látnók némelly nagy ember gyengeségit, hibáit, mellyeket az idő s távolság rejt csak el szemünk elől, — mint közön- ségesen a legrosszabb hirben és szagban lévőkrül, vég- tére, ha jobban megismérkedünk velek, azt szoktuk mondani: Nem olly rossz, s nem olly romlott mint állították s gondoltuk, s a német példabeszédre emlé- kezünk, hogy Asmodaeus korántsem olly fekete, mint a milyennek festik. Az embernek nincs elég ereje se tökéletesen jónak, sem elhatárázottan rosznak lenni;

hanem a legerősb is majd felemeltetik lelke által, majd teste gyarlói huzzák le a földre.

A dolog illy fektében ugyan mint képzelhetni társaságot, békességet és csendet? Nehéz; s azért látunk még ma is szinte örök háboruban s üldözésekben lévő vad nemzetségeket. Mennél jobban megismerkednek az emberek, annál tökéletesebben eltűnik az őket rémitő váz, s annál jobban átlátják, hogy utóljára, ha ideig-óráig nem is, de minden bizonnyal végesleg abban fogja találni kiki legnagyobb jólétét, boldogságát, s ezek bátorságos birtokát: ha mind-egyik természeti szabadságának egy részét a társaságbeli szabadság megnyerése végett feláldozza. Így támadtak társaságok, országlások, s egy nemzet ereje azon idomzatban nő vagy apad, melyben, vagy még egyes familiák is háborgásban élnek egymással, vagy a társalkodás legfőbb polera s a társasági szabadság leg-tökéletesb kifejlődésre emelkedett már. Ezek a vég-határok. Az első eset következtetést láthatjuk Amerika, Afrika, Ujhollandia némelly nyomorult lakosi közt; — a másik gyümölcseit pedig Britanniában, Francia-, Németországban s a t.

Két ember közt, de még egyes főben is rendszerint van valamelly discussio. S így hogyan képzelhetni egy egész nemzetet, hol csupán egy gondolkozásmód lenne s tökéletes egyenlőségűek a száz meg száz természetesen előforduló tárgyak körüli képzeletek? S ebből tagadhatatlanul az foly: hogy mindenütt van meglegedett, s még számos meg nem elégedett; olyan, ki minden rendelést felhőkbe emel, s olyan is, ki mindent ocsmányol s gyaláz; udvari, nép embere s számtalan eféle árnyékozások. S valamint egyik a másikkal nem tud józanon itélni, hanem vagy nagyitva vagy kisebbitve, szint úgy emeli mindegyik rész maga pártbeliét igen magasra, a más felekezetű vagy vallásuakat, — ha szabad úgy kitennem — pedig sárba dönti. A nép embere a hivatalbelieket vagy Urunknál kedveseket igen gyakran hazaárulóknak, lelkek fenekéig

elromlott s minden ármánnyal s rossz mesterkedéssel felruházott uri személyeknek tartja, kikben többé természetes szó sincs, s kik minden lépésüket valamelly mélyen kigondolt plánum szerint intézik, midőn nem ritkán csak oroszlánbőr függ rajtok. — A hivatalt s felemelkedést vadászó ellenben mindenütt zavart, titkos egyesületeket s több efélet lát, midőn közönségesen csak farkasbunda, s így csak héja s külseje teszi nemes viselőjét olly gyanuszinéssé. S így a két rész többnyire úgy áll egymás elleniben, mint azon uri személy — ki pőréen éjfélután kiment a holdat, vagy nem tudom, mit keresni, — a kéménytisztítóval, azt kísértetnek, ez pedig a nagyságost léleknek tartván. S nem különben főz mérget s bosszut, a bizalmatlankodás s feketevéri képzelgés hozzájárultával, ezen két osztály, és szánozkodást érdemel, mint a két egymást ijesztő fehér s fekete jelenés, egy derekas hasrágás után a házicseléd által jól kikacagtatván, még most is bámulná tán egymást, ha a nap, — azon megbecsülhetetlen világosság, nem mutatta volna meg mind a kettőnek igen nevetséges s éppen nem ijesztő mibenlétét. S itt csak az a különbség, hogy a kéményseprő költeménye kacajra gerjeszt, s néhány óra múlva minden félelemnek vége, — az osztályok közötti bokrosság, bizodalmatlanság s visszavonás pedig évekig tarthat, legszomorubb, ha nem positiva, de bizonyosan negativa károknak kutfeje, és nem szüntethetni meg egyébkép mint mesterséges egyesítés által, melly az egymástul tartó felekezetekre nézve nem egyéb, mint a nap jótévő sugára az említett két ijedkezőre volt.

S ugyan mit tehetni egyesség, s így egyesülés, s illy módon megismerkedés, s eképen közepesedés vagy egy középpontraagyűjtés nélkül? Dicsekhetünk e azzal, hogy lelki erőnk, belátásunk, tudományunk, éltünk hossza elégséges egyedül s minden segéd nélkül valami igazán nagyot s tartóst a föld kerekén létesíthetni? minekutána szinte legközönségesb foglalatosságinkban, építésben, gazdaságban, mindennapi életünkben s a t. olly nagy számuak együttmunkálkodása

szükséges, s csak egy findzsa kávéhoz is két hemisphaera productuma kívántatik! — Mai világban, — s csuda hogy annyi idő kelle illy egyszerűség kitalálására — már kiki átlátja: hogy egy magányos ember semmi, s csak egyesületnek van hosszú élete, s igazi sulya.

Egyébaránt minden ollyas szövetkezés s egyesület, melly homályban támad, s mellynek cimje titok, jobbára bünös, s így az egészre nézve káros következésü.¹ Illy alattomos társaságokban sokszor eleinte a cél igen szép, időjárástával pedig csak köpönyeggé válik, melly a bűnt s rosszat fedi, mert nincs bizonyosb mint az, hogy akkor, midőn az első hév már kigőzölgött, kirekesztőleg csak önhaszonkeresés a társaság egyes tagjainak minden foglalatossága, — s hogy elvégre a kisebb, de ügyesb rész halássza az intézet minden hasznait, s többnyire a legnemesbeket is fekete galád tetekbe keveri, és sokszor a legártatlanbakat is vesztőhelyre hozza. Én legalább olly társaságokban nem bizok, mellyek titkos aláírások s esküvésekkel vannak erősítve. A szövetségbeli vagy érzi szívében azon forró kívánást s eltökélett akaratot, felebarátját, hazáját, az emberiséget szolgálni, vagy nem érzi; ha érzi: az esküvés felesleg, szükségtelen s hasztalan; ha nem érzi: ki fogja őtet annak teljesítésére vagy meg nem szegésére kinszeríteni? A szövetség más tagjai? Errül alig van példa, s illy hűtelen tagoknak csak megbüntetését s nem hűtlenségek akadályoztatását találjuk a sok számos titkos összeköttetések évráiziban. — Egy két ember vagy számosabbnak véleménye nem olly mágusi korlát, mellyen az indulatos vagy félénk némellykor áthágni ne merne, s csak a hatalmas közvélemény azon törvényszék, mellytől a legerősb is fél s retteg; — s azért igen különbözik azon szent szó és esküvés, mellyet az uralkodó népének, s a bíró igazságszolgáltatás végett s a t. nyiltan tenni szokott,

¹ A titkos társaságok e jellemzését azért illesztí be ide, hogy az alább ajánlott egyesülési elvet az akkori kormány előtt — a Martinovics-összeesküvés és hasonlóknak után — elfogadhatóvá tegye.

azon alattomos lekötelezéstől, mellyel setétben a szövethetők ön gyengeségük ellen páncél gyanánt szoktak felruházkodni.

Hanem vegyük ezen kívül még a dolog pszichológiai részét is. Legmélyebb belső ihlet szerint úgy érezzük, mintha setétség bűnnek, világosság pedig erénynek volna kísértője; s hol a fedezés szükséges, ott mindég rejténivalót, rutat s bűnöst szoktunk előre feltenni. S így azon béfejezéssel végzem ezen elmélkedésimet, hogy az egyesületek palladiuma „a világosság; a tagoknak olly misége, hogy rájuk az egyesülés sikeréből haszon is folyhasson, legyen erkölcsi, legyen markolható; s az egész egyetemnek kezesség-adhatása.“

A világosság áldott hasznát tudom, nem tagadja senki, hozzuk azért ujonnan emlékeztünkbe: hogy következés ok nélkül lehetetlen. — Nem igaz azért vagy legalább nem hihető, hogy egy külföldi, magyar intézetekre tetemes áldozatokat tegyen a nélkül, hogy valamelly rejtett s mellékes célja ne legyen; s így csak honbeliektől várhatni hü járulást olly tárgyakhoz, mellyek minden haszna erkölcsi s nem pénz. A Persa, Spanyol vagy Chinai fog e igen örülni magyar hazánk előmenetelén, ha áldozatiból rá semmi nyereség sem háramol, s az actiájából — részvényéből — ötlet illető dividend — osztalék — nem egyéb erkölcsi örömnél? Ez természet ellen volna, s csak honáért munkálódhatik kiki tisztább szándékbul, magasabb célbul.

Az egyetemnek kezesség-adhatása pedig tagjainak erkölcsi s vagyonszerűsúlyán alapulhat, úgy hogy az egyesület a kormánynak az által legyen mindég kezében, nem azon értelemben hogy ez abba avatkozzon, hanem hogy a részvevőket, ha nem jóra vezetne az intézet, test és vagyonszerűsúlyán is felelet alá vonhassa. Ha számos minden vagyonszerűsúlyán szűkölködő külföldi nálunk titkon állana össze valamelly szép s hasznos végbevitel végett, nem lehetnénk e szinte bizonyosak, hogy a szép s hasznos csak cégér s egyedül önhaszon

az egész szövetség alapja; s nem cselekszik e bölcsen olly kormány, melly illy sarkalaton nyugvó társaságokat megsemmisit? S csak ujabb időkben is, milly pestist terjeszthetett volna a világra s még hazánkra is az illy elfajzott és setét összecsoportozások árja, ha azokat Urunk hatalmas kézzel nem fojtotta volna el?

Ha ellenben számos hazafi, kik között sok jó birtokos, áll össze s a nap legvilágosb sugárit keresve keresvén egyesül valamelly intézet felállítására, s el nem savanyult ember természetere szerint elég jutalmat talál a közjó előmozdításában; akkor azokat a bölcs kormány, mint a tapasztalás mutatja is, összeállani s cselekedni minden akadály nélkül engedendi. Ezen utolsó állítást sok azért hozta volna csak kevés idő előtt még kérdésbe, mert imigy illendően gondolt kisurranni a hátulsó ajtócskán s pár szomoru forintját megmenteni, mellyet esztelenül vagy izetlen örömekre s csak magára költ inkább, mint közjóra s hazája felemelésére. Hála az Egeknek, hogy ezen bujósdi lyuk be van tapasztva s így egy hátulsó ajtócskával kevesebbünk immár!

Minden, a mi a hazafiakat nyilván gyűjti össze, még ha legcsekélyebb ok lenne is, hasznos és jó s áldott következési számlálhatlanok. Concentratióból — közepesülésből — foly mondtuk nemzetiség, s ebből nemzeti erény. Összeköttetése s fejlődése illyesek által eszközöltetik lépcsőnkint: A pusztán lakó, tán bámulására, némelly jó oldalra talál a városiban, az ellenben sok dicsérni-valót, amit nem is gyanított, a gubásban. Számos hazafi, ki egymást hevesen gyűlölés ezáltal az életnek vajmi sok vissza soha nem térő pillantatit minden ok nélkül elkeseríté, végre megbékül, s ezentul egymással s nem egymás ellen dolgozik. Az utazott, a sok faragatlan s hogy egyenesen kimondjam, nem mindég józan szokások s előítéletek közt felnőtt mindég idehaza ülőben, ha közelebbbrül nézi, sok szépet s fényest fog észrevenni, mellynek a vastag rozsdá nem engedi távulra is tündöklését. Az pedig, ki körülállási miatt hazáját soha kívülről, de

csak mindég belülről láthatá, lassan lassan tán pirulva fogja megvallani: hogy ő előbb olyanokat ítél el s kárhoztatott, a mikrül legkisebb tiszta s rendelt képze se vala, másokat megvetett s a kényes öltözetűeket — kik zsebkendőjökben szép szagot hordanak, jó táncolók s a t. vagy kik csak vizet isznak s legtöbbnyire édesekkel élnek — általában puha s asszonyos urfíknak tartotta; midőn annak ugyancsak legénynek kell lenni, ki a Gallussal vagy Törökkel megmérkőzni bátor.

A kereskedőkrüli balvélekedés lassankint eltűnik s a földesur, ha nem avatkozik is kereskedésbe, olly státus elősegéllését minden iparral s tehetséggel fogja eszközleni, melly egy országot a másikkal tart kapcsolatban. Mind azon betyárságok, mellyek hazánkat csak disztelenítik, s a vitézségnek nem különb jelei, mint részegség az erőnek s bátorságnak, lassan elenyésznek; nevelés, csinosodás, türedelem — tolerancia — egyszóval az egész nemzet disze s valódi ereje pedig nőtten nő.

A mesterséges egybegyűlést — concentratiót — végre vagy a véletlen de csak rövid időre, vagy az emberi bölcsesség tartós haszonná eszközli. S eként minden kifejlődés, előmenetel, erő, érték és szerencsének legmélyebb sarkalatja

A KIMÜVELT EMBERFŐ

Ennél lejjebb nem bocsátkozhatunk. Ezen kis gyökérbül származik boldogság, s viszont átok is az emberiségre, csakhogy az első századokra terjed, s közönségesen akkor fénylik legjobban, midőn szerzője már a föld alatt, az átok pedig s a t. jobbadán egyszerre tűnik el.

Az ész erő, s így az ész boldogság. — Tekintsünk csak mélyen a legnagyobb következtetések elveire s fenekire, s mint a nyári reggel olly tisztán fogjuk látni, mennyi bámulásra méltó szivárgott s nem másunnan, mint emberi agyvelőbül a világra, Con-

futsee, Bacon, Franklin és számtalan mások marok nagyságu veleibül!

A véletlen, mely igen sokban látszik legelső rugó s indítóoknak lenni, — úgy áll az emberi főhöz, mint a földben lévő arany a bányászhoz, vagy hogy többet mondjak, az országuton fekvő gyűrű az utazóhoz; kiásó vagy felvevő nélkül egyik sem ér semmit: az arany föld gyomrában marad örökké, a gyűrű sárba tipratik.

A tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma. Ezek Statistikája az ország legérdekesebb — leginteressánsabb — része. Nem termékeny lapány, hegyek, ásványok, éghajlat s a t. teszik a közérőt, hanem az ész, mely azokat józanon használni tudja. Igazibb súly s erő az emberi agyvelőnél nincs. Ennek több vagy kevesebb léte a nemzetnek több vagy kevesebb szerencséje. Mi nagy erő egy vagy több 100 ezer ember, fő nélkül? Nézzük a történeteket a Duna folyta körül 1828 és aztán 1829ben.¹ Nem a sok katona vívja ki a csatát diadallal, hanem a tábornok által jól elkészült s bölcseséggel vezetett bajnok. Nem annyira a fegyverhordók 5—600 ezres számátul kell félni, hanem azon morale pondustul — erkölcsi súlytul — mely tán annyi ember közt hihetőleg rejtekezhetik. S milly természetes, hogy valamelly háboru kimenetelelül annak mindég meg kell csatlakoznia, ki az ellenség számát s ágyuit veszi csak számba, nem pedig a hadinép műveltségét s vezérinek esztét. — S azért bölcsen cselekszünk, ha — mint hajdan Carthago Lacedaemonbul hitt hadvezért, Sicilia Athenébül törvényhozókat, úgy mi is csak kevés idő előtt építőmestereket Olaszországbul — ma mechanikusokat Britanniából hozatunk s a t. S midőn szinte mindent mechanikai sarkigazságokra lehet végre visszaidézni, tagadhatlan, hogy a kormányzónak vagy fővezérnek maga dolgában úgy szólván mechanikusnak — műszerésznek — kell lenni, hogy alattlévőit jó sikerrel vihesse. Sokszor, ha csak olly szakácsok forognak a

¹ az akkori orosz-török háborúban

konyhában, kik előbb soha sem főztek, vagy csak uri kocsisok ülnek a bakon, illy javaslatot volnánk hajlandók adni: Bizony hozassunk inkább valahonnan egy bölcset.

Nem hihetni, milly nagy hasznu azon igen egyszerű, természetes, s még is olly ritka őszinte önvalomás: Ehez én nem tudok, s így egészen másra bízom. — Birtokosink közt hány lenne dus, ha dolgai után soha se látott és sok fáradság helyett inkább mulatozott volna; emberhalál mennyivel kevésb, ha egy fiatal tábornok helyett mingyárt tapasztalt vezér fogta volna markába a hadipálcát! mennyivel kevésb hátramaradás, elaljasodás, nyomoruság s tán szomorú epedések, ha számtalan systema, projectum s még experimentumok helyett is tüstént az előbbi vagy külföldi tapasztalásokat vettük volna példányul s illesztettük volna hazánkra!

Nem nevetséges e nézni olly gazdát, ki teszem sáfrányt akar ültetni, s mindent próbál, időt, pénzt, békestűrést áldoz fel, s erővel önmaga akarja kitalálni a leghelyesb vele-bánást, vén szomszédját pedig, ki egész életében jó sikerrel termesztí az, nem látogatja meg s tőle utmutatást nem kér. — Gazdaság s kereskedés dolgában pedig szórul szóra így vagyunk, s higye az Olvasó, hogy úgy vagyunk, s Istenért! nem mivel én mondom; hanem maga szemeivel vizsgálja meg.

A Török e részben minden egyéb hátramaradási mellett igen eszes. Ő a vár- s hajóépítést, ágyuöntést s a t. mindég idegenre bizza, s így ezek meglehetősen is vannak elintézve nála; s most midőn már bort is iszik törvényesen, s így termesztetni is fog, ne legyen jó próféta, de fogadom, nem sokára drágábbat — nem akarám mondani jobbat, quia de gustibus etc. — is fog készíteni, mint mi; mert ő olly emberekre fogja bízni a tárgy-elrendelést, kiknek mestersége; mig mi magunk kevergetjük mustainkat s experimentumokat vég nélkül teszünk, és sokszor tárgykörüli minden tudományunk abban áll, hogy természetesen gondoljuk vinni a dolgot, midőn csak tudatlanul visszüik. — Mi a ter-

mészet, mi a természet-szerinti vitelmód? tudja valaki? S még is nálunk a borzagyváló annak szent törvényei szerint véli keverésmódját intézgetni, ámbár végre közönségesen falusi kádár forumára szorul! —

Korántsem hagyom egyébaránt az Ozmán apathiáját helyben; de ránk nézve inkább azt szeretném, ha Francia, — mint az Angol Debrecenből akarát vinni a gubaszövőt hazájába, — innen vinné a szőlőnevelőt, pintért, s a t. mintsem hogy tán minekünk volna rájuk szükségünk, mert az annak lenne jele, hogy nálunk a borkészítési morale pondus nagyobb, mint nálók, s így e részben hatalmasbak vagyunk, mint ők. Így méltán dicsekedhetünk azzal, hogy egy csehországi társaság csak nem régiben magyar földmérőre szorult.

Egyébaránt igen is tudom, hogy idegen vezér, idegen törvényhozó, idegen tanító mai felvilágosodásban általányosan több kár mint haszon, s nem igen különb figurát játszik az új hazában, mint egy harmadik személy egy házaspár közt; mert odahaza ugyancsak kiki önkénye szerint szeret élni, s ha itt amott ujitni, javítani kell is, s akar is, azt inkább kiki maga cselekszi, mint más által vitetné végbe.

Nagy szerencse, hogy az agyvelő hazánkban szép mennyiségű, csak hogy itt amott kifejlődése hátra van, — s így ha még szokásban lenne is bölceket s tanulatokat felkeresni s hozatni, megkérő követtséginket messzire fárasztani nem kellene.

Nem a sok kéz, de az ügyes kéz festi az évrাজi képet, készíti az órát, erőművet s a t. De még kapálni s kivált kaszálni se tud száz ügyetlen kéz annyit s úgy, mint ötven gyakorlott. S ebből az következik: hogy a munka-felosztás, mint kiki tudja már, emeli az emberi fő tehetségét lehető legmagasb tökéletességre. Természetes hogy az, ki mindég eggyel foglalatatos, azt ügyesebben tudja vinni, mint az, ki husz tárgyban munkás. Ha husz embert képzelünk, hol mindegyik mindennap félcipőt varrni, félívnit leírni, két beretvát élesíteni, egy táncleckét adni, félóráig vashámorban dolgozni, két beteg után látni, s több

efélét tudna, képzelhetni e józanon azt, hogy ezen husz ember illy módon annyit s olly tökéletesen tudjon végbe vinni, mintha egyike óraműves, másika hámosor, táncmester s a t. lenne kirekesztőleg? s ezen progressio szoros tudományi igazsággal még nagyobb osztalékra vitethetik, mint minden manufacturában¹ vitetik is, — s ezek tökéletessége a munka lehető legnagyobb felosztásán alapul. Azon idealis arkádiai életmód, hogy minden a háznál készüljön, nem századunkra illő többé, s az ki mindenhez tud egy kicsinyt, jól közönségesen semmihez sem ért.

A háztartás igen kicsinyben országgláshoz hasonlítható. Ha az elsőben a vadásznak főzni, kocsisnak fagyaltat készíteni, szakácsnak nyargalni, cukrásznak vasalni, szobatisztitónak beretválni s a t. kellene, milly következtetést lehetne várni? S mindennek sarkalatja, a morale pondus, milly hasztalanul volna rakva? S országglásban nagyobb kisebb mértékben szinte mindig így vesz el a nemzet legfőbb ereje. S vizsgálja szeme s esze szerint kiki őszintén ezt vitatásomban, igazam van e vagy sem? —

Mennyivel számosb jó és tökéletes építőmester, fegyvergyártó, ács, tímár, asztalos s a t. van egy országban, annál rövidebb idő alatt s így kevésb idő-veszteséggel fognak erős építmények, jó fegyverek s butorok s a t. előállíttatni, s azon mestereknek öszveleg ügyessége, vagy inkább azon lelki mennyiség, melly mind ezen tárgyak körül úgy szólván a teremő erő, határozza el egy nemzetnek a többiek közt ebéli feljebb vagy alantabb létét. A gazdák kisebb vagy mélyebb tudománya mérlege az ország földművelési erejének. A vezérek több, kevésb józan tanultsága s ügyessége pedig a nemzet támadó vagy védő erejének scálája. Végre a kormányozó, birtokosak, s így lefelé minden lakos, a magok álláspontjokra alkalmas tulajdonok könnyebb vagy nehezebb sulya, az Egész valódi erejének vagy várható kifejlődhetésének staterája, szóval:

¹ kézi, ill. gyáripárban

a köz intelligencia — értelmesség — azon jel, mellynél fogvást a bölcs a nemzeteket mázsálja. S az mennél nagyobb, annál kevesebbet szorul másokra, s így annál függetlenebb, szabadabb s erősb a nemzet.

Ezek szerint mindegyiknek tehetségében áll, akár-milly alacsony helyzetű legyen is, — s ez milly kellemesen hevítő önértés! — nemzete erejét nagyobbítani. Hanem azt — mint már előbb érintém valahol — mindenki csak a maga természeti álláshelye tökéletes betöltése által teljesítheti. Sokszor alacsony lépcsőn nyert tudomány egészen új életerőt hoz egy nemzetbe, mint Watt az Angolok közé a gőz-machina által. De többnyire felemelkedtebb helyről szívárogoz le az erény és tudomány, Regis ad exemplum s a t. — s úgy nem tehetnének bölcsebben, mint kegyes Fejedelmünk egyszerű igazi patriarchai életmódját, melly egy koronázott fő legtartósb fénye, minden tettinkben szorosan utánazni; úgy a földesurnak az volna többek közt kötelessége, hogy a jobb gazdaság s elevenebb kereskedés józan systemája s ennek elismerése őáltala szivárgana lassan lassan az ország minden lakosiba. Nem parasztagazda kezdheti a birka s lónemesítést, őneki azt végezni kell. S nem a tudja Isten honnan közinkbe esteknek — kiknek egy petákjuk, de még egy káposzta-fejek sincs — s kiknek ereikben a vér egyaránt folydogál, magasodjék bár a haza, bár bomoljon — nem azoknak összeállása azon szép tiszta kutfő, melyből a nemzetiség s polgári erénynek derék hivei emelkednek a halandók közé — valóban nem — de azon hazafiui egyesületekből fakadnak, mellyek egyszerű, de legmagasb címje: Mindenkinék, idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forró s állhatatos járulása a közjóhoz. Legyen őszhaj, vén fő fiatal vállakon, ellenség előtt nyert vitézi szép karcolatok s erőltetett vizsgálat redőzeti s tudomány benyomási a homlokon — a zsidótul béke¹ — jobbágyok szeretete, külföld becsülése a társaság ismértető jele — s mennyi halhatatlan eredend belőle!

¹ azaz el nem adósodva a zsidó pénzembernél

Mi szelid s jótévő, de egyszersmind ellenállhatatlan hatalom illy egyesület! S engedelmeskedni illyesnek tán tanácsosb, mint neki parancsolni akarni — neve közvélemény!

Mennél magasb születésű pedig a hazafi s mennél dusabb, annál jobban nevelheti s terjesztheti a köz értelmességet s így a haza erejét. A földesur jobbágyságai lelki s testi csinosodására legsikereseb befolyással lehet, midőn, mint a tapasztalás mutatja, a jobbágyság, szelid erkölcei, de sokszor még nyomorúsága se mozdit egy hüvelknyit is a földesur állati vagy növényi életén; pedig csak a földesur igazságos léte, ember-séges gondolkodásmódja s tanácsa emelheti a szántóvetőt nagyobb méltóságra, — s ez viszont teheti őtet vagyonosb, becsültebb, szerencsésb földesurrá. — A kormány atyai gondoskodása, törvényekre szoros ügyelése s hív jobbágyságra helyezettett bizodalma teszi a nemzetet boldoggá s erőssé, midőn ennek erkölcsi sulya azon sarkalat, mellyen biztosan s rendületlen állhat még akkor is a királyszék, mikor a világnak fele másutt fel volna zendülve már s bontakozva.

S egy főbül mennyi hatalom ered sokszor s hogy ragaszkodik, mint planeták a naphoz, számtalan emberi lény egy fényes észhez? Hány élt már, ki százada utját maga jelelé ki, s nemzete létét századokkal hosszabbítá s viszont! Egy orvos gyógyít, a másik öl; de azon szer, mellyet Philippus¹ nyujtott, keserű-hasznos vala. Bár olly nagylelkűséggel vennék mindég a nemzetek öntapasztalások hasznát, és szintolly nemes diadalmaikat nyernének önmagokon, mint a hogy a nagy ember valaha fenséges érzéssel s félelem nélkül ürité a jótévő serleget.

156—184. I. „Mit kell tenni s min kell kezdeni“ c. fejezetből

¹ Nagy Sándor orvosa

Ki igen keveset vagy semmit se tud, annak természetesen fájdalmas a tudatlansága miatti szemrehányás, s kegyetlenebb alig lehet valami, mint a tudományok s ismeretek hiját a jó indulatuban nevetségessé tenni. Nem sértheti ellenben a kiművelt eszűt, tudóst s életrevalót olly észrevétel p. o. : hogy ő chinai nyelven nem beszél, uszni, kávéfőzni s a t. nem tud. Kegyetlen igaz, annak, kinek egész tudománya ugy áll mint 2, olly ismeretek hiját előhozni, melyek ugy állanak mint 1 vagy $1\frac{1}{2}$, mert lehuzván a nem ismeretet az ismerettől, annyi észprovisio marad csak, mellyen mint lelki szegénységen méltán pirulni kell. Ha ellenben az ismeret s tudomány ugy áll mint 100, nem nagy csorbát okoz az egész észbeli funduson egy két három ismeret hija — bár mi szükséges lenne is — s nem lesz az, kinek ebéli kis hátramaradás szemeire lobbantatik, ha egyébaránt igazságos, az által megbántva, mert mindent tudni lehetetlen s azért mindent nem tudni nem szégyen; egy s más hasznosra ingereltetni pedig s felébresztetni inkább kívánatos s köszönetet érdemel.

Fiatal magyar hazánkban olly valódi ismeretekkel bővelkedik köztünk sok, annyi a szép nemes s dicsőretre méltó, hogy azon szó, melly a pénzállapot nemismérése körül forog s melly ezen munka tárgya, megbántó szemrehányás, megsértés nem lehet. Hogy pedig a dologhoz nem értünk, vagy érteni nem akarunk, ha eddig nem mutattam volna is még meg, végre Olvasóim pénzes ládáikat s erszényeiket vagy egyéb kincseiket hívom állításim erősítésére bizonyságul. Azokban több eloquentia van, mint minden egyéb okoskodásokban, és szivrehatóbban szólnak mellettem, mint akármilly élő tanu; és ki mondhatja köztünk, hogy egy kevésse több pénzre nem volna szüksége? Boldogok, kik ebben egyet nem értenek velem s capacitálva nincsenek, mert ugy látszik pénzek elég van. De a nagyobb rész

tudom, ha nyíltan nem is — a mi a mostani Hitelt ronthatná, — belsőképen mindazáltal kezét fog velem.

S tagadhatni e, hogy hazaszeretetünk sokszor csak pusztá szó, és szép gerjedelem marad, melyet a szél hord el; s nem mivel tisztátlan, vagy színeskedő kebelből fakad, hanem mivel pénzünk nincs. Életünk legszebb idejét odahaza fecséreljük el s alig teszünk emberhez illőt, midőn a világ fergetegiben kellene tapasztalást s élettudományt gyűjteni s hasznos ismeretekkel édes hazánkba visszatérni; s nem azért mert vakondok gyanánt félünk a világtul s csak határunkból se merünk kibujni, hanem mivel pénzünk nincs. Gyermeink nevelésére, jószágink javítására, ön kelleminkre alig fordíthatunk valamit, és szinte mindég krétát kell kezünkben tartanunk szünetlen számoló gonddal, hogy el ne bukjunk; s nem azért mivel magzatinkat nem szeretjük, gazdaságinkat előmozdítani nem kívánnánk, nem törekednénk, — s alkalmas lakást, szép könyvtárt, tiszta cselédséget, jó asztalt, s a t. nem kedvelnénk, vagy olly különös multságunkra válna számadásink szoros és szőrszálhasogató vitele, a mi érzésem szerint majdnem elég elkeseríteni az életet — hanem mivel pénzünk nincs s így mindenütt — köztünk maradjon a szó, de ki kell mondanom — szegénységünk áll gát gyanánt legszentebb hazafiui kötelességink, kellemeink, kívánatink s minden akaratink ellen.

Egyik — s a legvagyonosbak közül — a külföldet lakja, még pedig takarékossgal; másik egy két telet városban tölt, vagy jószágin kastélt állít; harmadik gazdasági próbákat tesz, néhány keleti vagy angol lovat tart — negyedik szívesen látja házánál jó barátit s a haza és külföld áldását vig örömben osztja meg vele s a t. kiki tetszése szerint, ugymint urakhoz illik; s mi sül ki belőle? Minden ember álmélkodására, többször mint nem, sequestrum. S mindenkinek szájában: „az Istenért hová teheté pénzét.“ És mért? Nem azért, mert vagyonostul — kiben szinte olly hiba a vagyont nem költeni, mint vagyontalanban többet

költeni mint a mije van — el volna tiltva az utazás, városban téli lakás, kastélepités, gazdasági próbatétel, keleti vagy angol lótarás, jó udvar s a t. hanem mert szegények vagyunk, nem bírjuk jól magunkat.

Fő okait előadtam s a tárgyat tehetségem szerint felvilágosítottam, sokat azon szándékból ismétlettem is, a mi egyébaránt hiba, hogy némelly állításom azon számok elibe is jusson, kik munkámat felette száraz s unalmas léte miatt rendesen nem olvassák, hanem csak itt amott szemelgetik; s most se mondhatok s ha végnélkül terjeszkedném is vizsgálatimba, egyebet: hanem hogy a Hitel s pénzbeli rendelkezésink jó lábon nem állnak, jó karban nincsenek — melly pénzünk szükinek, vagy szegénységünknek valódi oka — s hogy éppen azért, mivel egyéb számos intézetink igazán jó karban, erős lábon állnak, éppen azért józanabbat nem tehetünk azon nyilvános és őszinte vallásnál, hogy e részben hátra vagyunk, és systemánk nem ér semmit — s így előre lépni s abban javítást tenni kell.

S ebéli hátramaradásunk, mivel annyi dicséretre méltó van bennünk, korunk s körülállásinkhoz képest mi szegényeinkre válhat? Nagy szegényeinkre valóságosan, ha jónak hirdetjük, vagy palástolgatni kívánjuk, — a mi egyébaránt mai világban senkinek hatalmában nincs többé, — s a mellett makacson maradunk meg a mi helytelen, s az idő lelkéhez nem illik ezentul; nagy becsületünkre ellenben, ha bebizonyítjuk a világ előtt, hogy hátramaradni nem tudunk, s ott hol hiányt érzünk magunkban, nőtten nő lángoló akaratum s győzhetetlen állhatatosságunk előre lépni, javítani. A sok dicséretre méltót s fényest pedig, a mi bennünk van, és megengedi, hogy egész világ előtt bátran megvallhassuk: Ehez nem tudunk, itt hátra vagyunk s a t. — én hozzam elő? Én legyek nemzetem elsősegei s diszei hirdetője, tárogatósíposa? Soha! Illy szennyet, illy salakot hozni hazámra nem vágyom, mert igen is jól tudom, milly rossz illatu az öndicséret. Tegyük ezt külföldiek, s minekünk csak az legyen legaggodalmasb gondunk, hogy ők tehessék is

azt, s mindenért s mindenben dicsérhessenek s magasztalhassanak is — mi hallgassunk. Vajmi szép s tiszteltre méltó a szerény érdem, s nincs nevetségesebb, kivált ha nem nálunk fordulna elő, mert így inkább szomorú, némelly alkalomnál számos hazafit egybegyűlve látni, kik egymást viszontagolva felhőkig emelik s olly kicsapongó dicséretekkel s émelygetős hizelkedésekkel tömjénezik, hogy a józan gondolkodó így szól magában : Hazám illy aljasodásra, illy rothadásra jutottál immár ! — Nincs a világ évráiziban név, nem lehelt Athenében s Rómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb mint csak hiu hazánkfia nem hasonlított volna. Nézzük csak gyalázatunk s porba csuszásink számtalan tanujeleit, elég van kinyomtatva — s Aristidest, Demosthenest, Leonidást, Catot, Brutust, Scipiót vég nélkül találunk benne ; mintha köztünk csak egy termének, mint a káposzta vagy dinnye ! — Nem illy szolgálai dicséret emelheti halandó embertársinkat magasb lépcsőre, valóban nem ; mert a lelki rab csak úgy szól, mint haszna vagy félelme sugja ; s valóban a nemesb és büszkébb érzésű — mert semmit se gyűlöl erősebben rossz társaságnál — ollyasokkal, kiknek minden érdemek s becsek nem egyéb születésnél, titulusnál, kincsnél, egy helyen állni nem kíván s ha azok dicsértetnek, ő inkább egészen ismételtenül s taps nélkül ohajtja hazafiui kötelességit gyakorlani s folytatni ; mert a szolgaszájbul jövő dicséret előtte csak bántalom, s tudok olyanokat is, kiknek némelly ajakról rágalom s gyalázás jobb ízün esik, mint minden magasztalás s felhőkig emelés eshetne.

Nem fogok én hazám dicsérője soha is lenni, mert az arra nem szorult, s egyébaránt magamat olly szoros kapcsolatban vélem hazámmal, hogy annak dicsérete nem látszik előttem helyesbnek, mintha valami rokonomat vagy önszemélyemet magasztalnám, s ha valamiben kivételt merek tenni, az egyedül és kirekesztőleg csak közjóra célzó adakozásunkat érdekli, mellyel bátran előállhatunk, mert abban sok nemzet előtt elsőset érdemlünk.

Sok azt gondolja, hogy az úgy nevezett közlélek, melly önhasznát a közhaszon mögé teszi s azt csak az egész előmozdításában s felemelkedésiben keresi, nálunk kimult, és az önszeretet s öntekintet ki nem irtható gyökeret vert, melly minden nemesb érzések kifejlődését gátolja ; — de koránt sincs úgy, jól tudom én azt ; s alig van ország, hol mesterkéletlen, igazi s felemelkedett hazaszeretet több mellben lángolna, habár titkon is, mint hazánkban.

A siker hija elvégre a legállhatatosbat is elgyengíti, elijeszti ; s az, ki teszem 9 esztendeig bajjal s mindég kárral vetett buzát, 10ben végre abban fogja hagyni. Hazánkban szinte minden, a mit eddig magányosak s társaságok próbáltak, csak elbomlást, összedülést, elhibázottat mutat, szóval: a sikeretlenség címjét viseli. S mennyi fundatio — alapítvány — mennyi áldozat van, mellyek lételet a nagyobb rész azért nem is gyanítja, mert sikerek nincs ; sárba vannak dobva s hasznok tudatlanul vagy elfecséreltetett, vagy idegen kezekre jutott — s még is — s itt az igazi hazafiság meg nem csálható jele — még is kész a nagyobb rész legkisebb meghívásra is minden ollyashoz járulni, a mi a közjó előmozdítását igéri, azaz készen állnak mind a becses buzát még tizedszer is elvetni, s ezen vakság, szép remény fejében minden hasztalan törekedést s fáradozást elfelejteni tudni s új erővel mindég kiállni, teszi azon magyar nemzeti szellemet, mellyet köztünk ki ki érez, de tán senki világosan még ki nem mondott, s melly országunk egykori bizonyos felemelkedését, a mit senki se gátolhat, nyilván igéri.

Lenne bár egyetlen egy classicus emlékün, mellyet gyermekinknek s a külföldinek édes büszke érzéssel mutathatnánk : „Ezt őseink nagy áldozatokkal állították, azt számos esztendő lefolyta után mi fogjuk végezni hazánk diszére.” Lenne olly végbe vitt tárgy szemünk előtt csak egy ! — mellyhez több esztendőig érzékeny

s szinte fájdalmas áldozatokkal járultunk, mennyire emelné az lelkünket! Ismérem én a Magyarat, — illy egyesülési jelek alatt, mellyek az igazi nagyság cimeit s mellyeknek eddig mindég hijával volt, szépen egybe olvadna s egy testté válna mind azon számtalan felekezet, mellyet vallás, írói góg, státus, személyes haszon, mania s a t. úgy mint a könnyen eldarabolható követ a fővény, eddig egymáshoz csak gyengén tartott s hazánkat töredékeny mosaikhoz tette hasonlónak, midőn ha akarnók, olly könnyen válna gránittá.

Nem tagadhatni, hogy ezen közlélek él bennünk s hogyha legnagyobb áldozatokra mingyárt készen nem vagyunk s oda nem is adjuk mindenünket, nem azért akadozunk, mert szívesen s édes örömet nem tennénk mindent, a mi csak telik tőlünk, hanem mert félünk, hogy nagy áldozatink haszon s jel nélkül úgy oszlanak el, mint egy csepvíz a tengerben, azaz : úgy mint eddig szinte minden áldozatink sokszor csak nyomdokot se hagytak magok után. S nem úgy van? De erről ne szóljunk többé, nehogy lelki nagyságunkon bámulni látszatnánk, mintha a Nagy és Szép nem könnyen vehetné eredetét keblünkben.

A sok részből pedig, mellyek nem csak összekapcsolva nincsenek, de vonzó erő helyett még szinte visszalökő erőt rejtenek magokban, mikép lehessen alkotni gránitot, valóban sokkal könnyebb mint gondolnók : csak igen messze ne keressük a ragaszt, hanem magunkban. Kiki szeresse felebarátjában a hazafit s embert, s ne nézze, mi módon vet számot Istenével s melly uton igyekezik mennyek országát elérni; ne kárhoztassa íróbajtársát — be jó illik ide ez a baj! — mert teszem némellykor e-t ír ő vagy j-t y, vagy bul-t rul-t ből ról helyett, s a t. ; ne üldözze honbeliét csak azért, mert Gróf vagy Báró s viszont, s végre ne vessen meg senkit, mivel tisztviselő, kereskedő, polgár, vagy paraszt s viszont. A gránit-erejü egész alkotása egyenlően függ mindegyiktől, csakhogy valóságosan használás s ne fénylés élessze lelkét s az tiszta legyen

minden irigységtől. Ebből áll az egész mesterség s ebben kiki mester lehet, — milly felséges érzés !

Egyébaránt nem lesz itt felesleg, hogy hazánk utóbbi felemelkedése előmenetelét s hogy az mi módon történhet, még tisztábban láthassuk — egy két szót mondani a

KÖTELESSÉGEKRÜL

Hol kötelesség van, ott jusnak is ; hol pedig jus, szabadság s privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenni ! Ezek elválhatlanok, a különbség egyedül az : hogy első esetben mind azok, kiknek polgári életek csak kötelességik által tűnik szembe, jusaikat számtalanszor tapasztalják áthágnatni, másodikban pedig mind azok, kik szabadok s privilegiumokkal bírnak, kötelességikről közönségesen el szoktak felejtkezni.

A magyar Nemes olly irigylésre méltó helyzetben él a világon, hogy szerencsésb sorsu szülöttet csillagunokon találni bajos. Ha leveleket s ujságokat házátnul eltílt s izmos kapusa van, ki várába nem ereszt senkit, élte fogytáig azon édes andalgásban ringattathatja magát, hogy ő egy külön s boldogabb planeta lakosa, mellyben minden csak öröm s vig időtöltés, gond, fáradság, munka pedig semmi. Ő az országnak semmiféle terhét nem viseli, nem adózik, se nem katonáskodik, se gyűlésre nem jár, ha nem akar ; — mert ezeket mind mások által vitetheti végbe — szóval : őtet az Alkotó felséges jó kedviben olyanná teremté, ki a világ legszebb örö mire s az élet legédeseb érzésire született ! És, gaudeant bene nati !¹

Vannak köztünk — gondolná e az ember — kik Magyarországnak 500dik, de ollyanok is, kik hazánk 100ad részét bírják, sőt még olly dusak is, ha minden erdőt, homoksisivatagot, mocsárt, havast és szigeteket, mellyek a világon vannak, felszámolunk is, kik az egész földkerék 17.000dik, Európa 1100dik, az Austriai biro-

¹ Örvendjenek az így, nemesen születettek

dalom 86dik és szegény jó anyaföldünk 30dik részének urai!

S ha egy illyes ur reggel felébred s csak pillantatig emeli szivbeli gerjedelmit az örök Tökéletességhez s boldog sorsát számos millió embertársiával hasonlítja össze, kik csak márul holnapra se tudják, mint fognak élni, fejeket hová fogják hajtani; mikép lehet.... annyi istenajándékért nem éreznie legbelsőjében egy bizonyos ellenállhatlan vágyást, bőven nyert áldásiért nem csak üres szavakkal, de valódi tettek által is mutatni hálát?

S im ebből foly legszentebb kötelességünk egész tartalma! Melly nem egyéb, mint Szép sorsunk — melly a kegyes istenek ajándéka — férfias fentartása egy részről; a haza diszére s felemelkedésére buzgó törekedés pedig más részről. Ez teszi az igazi el nem fajult jó Magyar életkörét! Ezek közt mozog s fáradoz ő mig lehell, s nem úgy mint sok, ki se védelmezni nem tudja Isten ajándékát, se érettek tettebeli háláját nyilvánosítani. S milly közel áll hozzánk mind ez s melly ritkán jut még is eszünkbe! S midőn Cicerot de officiis etc. etc. elragadtatással olvassuk s másutt a hazafiság dicső tetteit felhőkig emeljük — magunk nem vagyunk jó s buzgó hazafiak; vagy a mi több, még azon keveseket is, kik azok, rágalmazzuk, üldözzük! De éppen, — mivel a legegyszerűbb s legtudatlanabb is ki tudná segéd nélkül találni a halhatatlan tettek ezen szent forrását, azért nem akadunk közönségesen rá, hanem mindég másutt s másban keressük a hibát, melly, mint már többször isméltém, csak magunkban van.

Nézzünk magasb helyre s tekintsük kegyes Fejedelmünket, Ő általa legnagyobb veszély közt is mindinkább erősödött a királyszék s a szerencsés kormányos minden zivataron keresztül végre áldott békeséget hozott népeire; azonban legmagasb helyzetében mennyit fáradoz! mennyit munkálkodik! korán reggel s későn estve, midőn mi annyival alacsonyabb helyzetetésűek tán még álom karjaiban vagy még örömek közt vagyunk. Urunk dicső fenségében mint hatalmas király él, de

egyszersmind legnagyobb lélekismérettel gyakorolja szent kötelességit. — Tegyen kiki köztünk önkörében úgy, mint Ó magas helyén; kövessünk olly szép példát, mert mennél nagyobb a születés, kincs, talentom s több az üres idő, annál többet vár tőlünk a haza, és méltán. Ezen lépcsők szerint kiki ön álláshelyén könnyen átláthatja s minden tanító nélkül elismérheti kötelességit, s nagy fáradság nélkül észre veheti, teljesíti e azokat, vagy sem.

Sorsunk legédesb oldala pedig az, hogy mindent, a mit hazánk előmenetelére tenni akarunk, ö n k é n y e s e n teszünk. S ezt hívom részemről legszebb privilegiumunknak; mert vajmi kinos valamire kinszerítettnei, a mit tenni nem szeretünk s önkényből nem is tennők! ellenben nincs szabad mellnek édesb érzés, mint még a legveszedelmesbhez is szabadon járulhatni.

Független helyzetetésünk s ebből folyó természetes kötelességünk következésiben pedig látunk hazánkfiak közt vagy igazán jó vagy egészen elromlott embereket; középszerű e tekintetben alig van. Kik irigylésre méltó sorsokat észrevették s azt szem előtt tartják, hálaérzésből készek mindenkor élteikkel s mindenekkel a haza mellett kiállni; kik pedig azt gondolják, hogy a magyarföld része nekik *cum omni et pleno jure competál*¹ s ők jobb s nemesb csontból s vérből származtak, mint a haza többi lakosi, s így csak ünnepelésre s minden örömek kiűritésére születteknek vélik magokat a nélkül, hogy mind ezekért legkisebb jót vinének végbe, — azok valóban megvetésre méltók s megakva a nemzet utálatjával egyedül az által használhatnak honunknak, a mit megemésztének — vagy szűgyenünkre kün a világban hordozzák állati kéjek közt s unalomban gyalázatos léteket.

De a mihez könnyen jut az ember, azt közönségesen nem becsüli s másként bánik azon kincsel, melyet szerzett, mint a mellyet világba léptekor már készen talált. Hány volna kész e föld gömbölyegén feláldozni vérének egy részét, ha helyünkre léphetne, mig mi szabadságin-

minden és teljes joggal övök; akkori jogi kifejezés

kat sokszor nem csak nem becsüljük, de szinte lábainkkal tapodjuk. Sok az által gondolja megmutatni felsőbb-ségét s kiterjedt ismertetit, hogy hazánk hiányit s hibáit minden tekintet s kimélet nélkül s kivált idegenek előtt rendre kürtöli s még ollyasokkal is megismérteti, miknek csakugyan rokonok közt kellene maradni; — nem tesz ellenben javításokra legkisebbet is, sőt még azt rá-galmazza s kárhoztatja, ki azon fogyatkozások gondatlan hirdetése helyett honbeli józan társaival inkább tanácskozik, mi módon lehetne segíteni s orvosolni rajtok.

Haza sérveivel és szennyeivel dicsekedni csak alacsony vagy gyáva lelkek sajátja, azoknak el nem ismerése s tán még felhőkig emelése — mint sokszor tapasztaljuk — ellenben vakság s tudatlanság jele. Nem tudom mellyik veszedelmesb s ártalmasb; de valamint csak az valódi Magyar, ki jusait védelmezni, egyszersmind Uráért vérét ontani s hona előmeneteliért legszebb javait feláldozni tudja: ugy csak az érti hazafi kötelességit józanul, ki a hiányt, a csorbát látja, de azon egyszersmind tehetsége szerint segíteni törekedik is.

A kormány érettünk mindent nem tehet, ugy mi földesurak mindent jobbágyinkért nem végezhetünk. Minden rendnek van külön foglalatossága s máséba nem elegyedhetik a nélkül, hogy az egész rendes forgását zavarba ne hozza. A földbirtokos helyezete olyan, hogy azon a józan gondolkodó s ki a külföldet is bejárta, és így Eldoradorul vagy Utopiárul többé nem ábrándoz — nem panaszkodhatik, mert lehető jobb lételünket semmi a világon nem hátráltatja, csak ön apathiánk, tudatlanságunk s a legkárosb előítéletekhez bojtörjány ragaszkodásunk. Nem panaszkodhatik ellenben a jobbágy, ha földé, rétje s a t. elég, s bátorsága van, hogy természeti jusait áthágní soha se tapasztalhasa. Nem a Király hibája, ha rossz gazdák vagyunk és szép birtokinkat elpazaroljuk; hasonlóképen nem mi tehetünk arról, ha jobbágyunk rendesen se nem szánt, se nem vet, földéire trágyát soha se hord, hanem resten s korhelyen éli napjait.

Ha a kormány a földesurnak módot ad, benne bizik s tenni hagyja, ez pedig a jobbágnak bizonyos és bátor-ságos birtokot nyújt, akkor egy rész se panaszkodhatik — s ön köriben minden hátramaradásának senki más nem oka, egyedül önmaga, akárhogy akarná is másra tolni a hibát. S így midőn a kegyelmes Isten magyarföld birtokossá teremtett, én legalább önkötelessé-gimet szeretem mindennek előtt fejtegetni s ezen érteke-zést legfőképen velem egy helyzetetésüekhez intézem. S ime nyíltan azon vallást teszem: hogy hazánk előmenetele s magasb felemelkedése legfőbb gátjai mi tehetős birtoko-sak vagyunk.

Ha az alacsony sorsu és szegény tudatlan s előíté-letekkel teljes, szemére vetheti e azt a magasb szüle-tésü, a dus, ki tán egy kis külső simitáson kívül még tu-datlanabb, s lerázott hazai előítéletek helyett sokkal veszedelmesb külföldi balítéletekkel s legkicsapongóbb ujtások szomjával tér vissza hazájába? S ha erkölce s esze határtalanul jobban ki volna is csinosítva s az élet minden előre látható s nemlátható eseteire felkészítve, azért jobbnak tarthatná e ő magát azon sok számos hazafi-társainál, kik csak nagy fáradsággal kiskörben, és szinte csak önmagokbul szerezhetnek valódi tudo-mányt s élettapasztalást? Midőn a tehetősnek egyedül kényétül függ önmagát kipallérozni, az egész világ s legjelesb emberek társalkodása nyitva, postalovak, ha-jók, egész könyvtárok s facultások szolgálatjára — azonban a tehetetlen szinte mindenbül ki van zárva s könyveket is alig szerezhethet s cseléd és szolga közt kény-telen tölteni élte legszebb napjait! S még is nem csak a proportione,¹ de valóságosan több igazi s férfihoz illő tudomány van Magyarországon a közép, mint a fő ren-düek közt.

Ránk gazdagabbakra nézve ez milly szomorú phoe-nomenon! Némellyeknek tudom, ezen szert elnyelni keserü lesz. Sajnálom! de tán használhat, adná Isten! S mennyi jót és hasznost lehetne még belőle következ-

¹ viszonylagosan

tetni! De a jóvérű elérte földije barátságos tanácsát; kiben pedig elfajult a vér, annak még sarkantyú se használna. Azonban az illyesek lassan lassan úgy is kihalnak országunk hasznára és az emberiség diszére.

De valamint igazi bölcseségünk s ebből folyó lelki tisztaságunk s nemesb vágyaink hija legfőbb gátja hazánk emelkedésének, — mint imént említém, — szintugy sarjazzhatik, ha lelki tehetségünket jobban kifejtjük, egyetértő, elszánt s állhatatos akaratu kézfogásunkból s egyesülésünkben minden, a mi jobb embernek édes, nemzeteknek disz, uralkodóknak fény.

Ha országunk nagyjai s tehetős birtokosai egy és más közhasznu cél végett mind egyet értenének s közakarattal s közerővel törekednének a haza javát előmozdítani, mi lenne néhány esztendő, mi félszázad múlva honunkból? Mi volna nehéz, mi ki nem vihető?

S csak illy módon s illy uton emelkedhetik leginkább magyar honunk.

Tudom illy okoskodás nem csak az elaljasultakban — kik magasb repülést senkiben sem sejdítnék, mert magok mindég csak földön csusznak — de még sok szebb lelkűekben is jámborszivű álom és szép ábrándozás képében jelen meg, mint valami eszközölhetlen, mint valami, a mi soha és sehol se volt még s így nem is lesz. De könnyen szembetűnik, hogy én éppen nem evezek levegőben, hanem csak azt hiszem s kívánom, a mi lehető s minden becsületes ember kötelessége, s nem költők elmefuttatási vagy ábrándozók szelid ohajtási.

Ha más országban közhasznu dolgok elősegállítását kiki elzárja erszényit, megbocsáthatónak tartom, s tán én is úgy tennék, ha ott laknám, mert jövedelmem egy részét a kormány vonná le adóul s az országlás terhére viselni segítné. Némelly vidéken a jövedelem úgy áll mint 100 s abból 60 azé, a kié, 40 pedig adó. Illy helyzetben kötelességi alapim ábrándozások volnának, nem tagadom; — de munkám kirekesztőleg Magyarországnak, magyar rokonok számára s magyarul van írva . . . Ezt nem kell felejtetni. — Azon 40 a 100-tul, de ha egyetlenegy volna is csak, nagyon megkönnyíti

a lélekisméretet s egészen megváltoztatja az esetet s azt másutt szinte nevetségessé teheti, a mi nálunk semmi egyéb, mint hideg vérrel átgondolt szent kötelesség. S ki nálunk 1, 2, de 20 négyszeg mérföldet bír — s abbul a mit természetni tud, egy garas se vonatik le, nem fogja e maga legigazságtalanabbnak itélni — ha csak egy pillantatig veti rá gondolatit s Istenben hisz — hogy ő mindenbül ki van hagyva, a mi az igazi polgár becsülete s disze, s nem fog e maga magán elpirulni : hogy illy különböztetésért, illy tetemes áldásért, eddig önkényt nem tett már sokkal többet, mint a mit más hazákban tennie kellett volna.

A legszabadabb emberek adót fizetnek, egyre s másra kinszerítve vannak, csak a magyar Nemes nem fizet semmit s napjait töltheti mint neki tetszik. Az eset egészen különböző nálunk és másutt, s azért gondolatim is a kötelességrül egészen más színűek s más értelműek lehetnek, mint a millyenek eddig ismértések a nélkül, hogy kicsapongók volnának, mint a millyeknek tán első tekintetre látszatnak.

S ha általjában a magyar Nemesség tulajdonit s characteret fővonásit legmélyebb gyökerinél vizsgáljuk, nem fejlődik e ki nyilvánosan előttünk : hogy ezen most említett kötelesség alapjait az igazi Magyar születésétül fogva mindég szívében hordja, habár azokat világosan soha ki nem fejezte is? Honnan fakad azon bálványimádása anyaföldéhez, törvényes királyához rendíthetlen hűsége, hazája felemelésére s legnagyobb áldozatokra készsége, mellyek őtet minden nemzetektül megkülönböztetik? Nem másunnan, mint az igazság azon örök szent forrásából: hogy a hol jus, szabadság s privilegiumok vannak, ott bizonyosan kötelességeknek is kell lenniük.

A jobb lelkű ember, ha már ifjusági heveibül kihűlt, legszebb örömit hazája előmenetelének eszközlésében találja, s lelke soha sem lehet nyugott, mig maga magának csak azt mondhatja: „Neked hazád mindent ad a te hazádnak soha semmit.” De illy elaljasodás messze van még tőlünk ;

számtalan igazi nemes, s nem csak magyar Nemesember, lakja még országunkat. Tudom én azt jobban mint sok ki azt hiszi: hogy már mindennek vége, s a legszebb gerjedelmek s legállhatatosb munkálódások is hasztalanok már ezentúl, s így inkább jobb hiába nem fáradozni. Eképen gondolkoznak sok erős vár félénk védei, kik erősségek elbomlását s összedülését várton várják és szinte ohajtják: hogy a védelem terhitül s veszedelmitül szabadok legyenek egyszer — s rabságban, bár mi rut legyen is az, legalább élteket menthessék meg.

Azonban a ki szendereg vagy elaludt, az nem halt még meg, sőt jóízű álmából még elevenebben szokott felébredni. S ha köztünk sok csak fruges consumere nati¹ gyanánt tiporta is eddig a földet, nem halt még azért meg, korántsem, hanem csak alszik. Nehány kevés, igaz, olly tompulásba van merülve, hogy e szomoru nyugalásból, melly kábakórság inkább mint álom, a végső itéleti trombitán kívül semmi egyéb nem képes őket felserkenteni; — vegetáljanak egyébaránt vagy éljenek illyesek növény vagy állati módra mint eddig, tovább is, nem nagy gondom; csak a világ Ura őrizzen minket olly álmaktul, millyeket ők álmodnak némellykor s annál józanabbul ébredjünk fel mi, egy nemesb aera Hiv fia i!

Nyerjünk szép diadalmakat önmagunkon, merjünk nagyok s igazán nemesek lenni, s mondjuk ki himezés nélkül: hogy az, ki szerencsés helyzetünkben a közjóra törekedésből akármilyen szín vagy ürügy alatt kivonatkodik s hazája boldogítására legjobb tehetsége szerint nem tesz mindent, semmi ember s a haza gyalázatja, mint viszont az — s ezt is szemben tartjuk — esztelen s olly házba való, millyen Magyarországban még nincs, ki többet vesz vállaira, mint a mennyit elbirni tud s gyenge velejű ábrándozásiban mindég vérét önteni s mindenét a haza oltárán akarja feláldozni, midőn vére s értéke csak úgy használhat igazán honjának, ha az első se lassan se sebesen, de

¹ csak a kész elfogyasztására született, azaz nemesember

rendesen foly, s nem ám a földre, de ön becses ereiben; a másik pedig, ha a józan veleélés ötét mindég a tehetsékek közé állítja is, mert mit ér az akarat tehetség nélkül?

Bölcsebb azt önkényesen s nemes indulattal tenni most, mire az idő s világ szelleme elébb utóbb mulhatlanul úgy is kinszeritend; mert akárki mit mond, olly igaz, mint a napfény: hogy mostani világban, midőn kiki lát, gondolkozik, okoskodik s annyi jó ad fractionem panis,¹ nem erős lábon áll olly Rend, melly még naprul napra nőtten nő — s az ország minden javát huzza, és semmi terhét nem viszi.

S ha szívünk nem sugalja is munkás és bőkezű járulásunkat a haza előmeneteléhez, fogadjuk legalább eszünk tanácsát! Tudom, sok van köztünk, ki soha sem álmodá azon szép álmot: hogy hazafiai s az emberiség javára feláldozni magát édes, s így ébrenté azok hív szolgálja valóban nem is lehet soha. Milly szánakozásra méltók olly állati tengetegek, kik az ember legszebb örömit nem is gyanítják, sőt sokszor, a halhatatlanság honjában élőket rendetlen képzelgésik miatt, mint ők mondják, sajnálják; midőn inkább ők igen is földi szagokért legkisebb irigylésre sem érdemesek. Azonban midőn hazánk lakosinak, ha nem is szép de ugyan nagy része olly érzésű, és számos feje s nem szíve szerint cselekszik, s inkább az önjót mint a közjót tekinti; én mind azokat, kiknek szívek se nem tágul, se össze nem szorul, akármi legyen is Magyarország sorsa, ezek nevében kérem s intem: legyenek a szó egész értelmében jó hazafiak, mert ha becsület, dicsőség, hazafiak szeretete nem mozdítóok is előttök, tekintsék nem csak a hasznót, melly áldozatikbul valaha bizonyosan rájuk sokszorozva háramland vissza, de még inkább s legfőképp ön s kivált utóik bátorságát.

Szív és ész egyenlően helyben hagyja kötelesség-alapimat, s illyesekkel önmagát végre nyilvánosan megismértetni nemességünk nemesítése.

¹ kenyértörésre kerül a sor, — célzás az európai demokratikus mozgalmakra

Ebben is milly szerencsések vagyunk! Legszebb honi tettinkbül legnagyobb haszon is foly, s az, a mi diszünkre s nemzeti fényünkre szolgál, egyszersmind nagyobb bátorságunk talpköve. A mi sorsunk olyan, mint a boldog vőlegényé, ki vakon s csak szépségi s kellemiért imádja szive édes rokonát, s később, midőn az Istenek serlegébül az élet legégőbb kéjit már ki-ürité vele s csendesb és tartósb örömek után vágy, még azt is veszi észre, hogy igen sok pénze is van bájos hölgyének.

S ugyan mire lehet — ha magunkkali megelégedés fő szemügyünk, s azon belső csend, melyet minden halandó némiképen megnyerhet, ha egyébaránt meg is tagadták tőle az Istenek a szerencsét — mire lehet, mondom, fáradságot s áldozatot eszesebb s ügyesebben fordítani mint a közjóra? Ki pénzét csak vendéglésre költi, az által egy jó barátot se szerez, de mindazokat megsérti, kiket szivesen látna ugyan házánál, ha palotájába több férne — s így minden egyébben. A legnagyobb szépség is elhalványul, a legjobb ló is kiadja páráját; egymásra halmozott gyűjtemények, melyeket senki sem néz, egymásra rakott könyvek, melyeket senki nem olvas, rutul elporosodnak s a t. Közhasznu intézetek ellenben, csinos épületek, melyekben a nemzet kincsei tartatnak s melyekbül a köz-értelmesség nőtten terjed, szép hidak, jó utak, helyes communicatiók, virágzó vidékek, melyek a hazát gazdagítják, midőn mindenki sorsát javítják s emelik, századokon hatnak keresztül s kétségen kívül jobban kielégítik lelkünket, mint közönséges pénzfecsérlésünk. Valóban tágosabb billikombul s nagyobb kortyokban innók az örömet, ha az egész világ előtt illyeseket tudnánk előmutatni, mint mikor magányba csukva olvassuk aranyinkat s rettegünk, ha nyitva áll a ház, s éjenkint ebeink nyugtalanok; vagy minden értékünket egy felette nagy kastély rakására fordítjuk, melyet magunknak építünk, s melly nagy pompája miatt nem ritkán úgy áll a nyomoru falusi kalibák közt, mintha gunyolni akarná azokat; vagy ha előítéletink, tudat-

lanságunk, s hiúkodásunk következésiben odahaza őrizgetjük juhainkat, hazánkfiaival ellenségesen élünk, s egyedül magunkat, s csak mindég magunkat ápolgatjuk, vagy a mi több, bosszus kajánsággal mások törekedését gátoljuk s a t.

A mi pedig legszebb s megint legszerencsésebb, hogy a közjóra törekedés, s önmagunkért s mieinkért való fáradozás egyenlően kitelik tőlünk, s csak úgy tesz bennünket hasznos s egyszersmind boldog polgárokká, ha ezen kötelességeket egymás mellett gyakoroljuk is. A jó hazafi egyszersmind jó gazda is lehet, s kell is lennie, mert csak a takarékos és jó rendű lehet közönségesen hasznos s nem csak lármázó hazafi. A községért munkálódás ellenben lelkünket az önbecsérzésnek azon édes csendével tölti be, melynek végeztével magunk dolgainak vitele könnyűnek, minden egyéb foglalatosságok pedig mulatságnak látszanak. Milly jó izü, munka után pihenni! Ki nem érzette azt, hát még olly munka után, melly nem csak a testet fárasztá, hanem egyszersmind a lelket magasbra is emelé!

Eledel nélkül sem állat, se növény nem élhet, nem lehet. Ugy az ember se; csakhogya neki még többféle eledelre van szüksége. S valóban mi mindenét kell táplálnia, minekelőtte azt mondhatná magáról „emberhez illendően élek”? — Eledel kell testének, mert a nélkül meghal, s mennyiféle: étel, ital, meleg, álm, s a t. Eledel fejének, mert a nélkül állat marad s milly különféle: társasági rendszabások ismérete, ház körüli munka, világi tudomány s a t. Eledel végre szívének, mert másképp vad marad, s hánynemü: fiui, rokonbeli szeretet, barátság, szerelem, hazaszeretet s a t.

Már, ki csak testét hizlalja, annak esze végre faggyuvá, szíve pedig kiaszott bőrré válik; ki csak eszt táplálja, sovány, embergyűlölő, gyenge, félördög leendő; ki ellenben kirekesztőleg csak szívbeli elegelekkel él, nem egyéb testesült sopánkodásnál. S így complicált létünkben nem lehetünk egyoldalú táplálattal belsőképp nyugottak s megelégedtek. Mert bár

mi fényes legyen is bőrünk, bár mennyit tudjunk is s a világ szépei bár milly nagy számban enyhítsék is szivszomjunkat: lesz azért, ha ezen eledelek csak egy neme kimarad is, mindég valami üresség mibennünk, mellynek neve ifjukorban *unalom*, vénségben pedig *életgyűlölet*.

Ezen utólsókból bátran azon következtetést huzhatjuk: hogy a magyar Nemes, ha egyéb nem akar is lenni, mint örömeiben sokáig s undorodás nélkül uszó sybarita, bölcsebbet nem tehet: mintha ideje s értéke egy részét hazájának szenteli, mert így elnyelvén a férfiasb eledelt, többi táplálékai, mellyeket magához venni szokott, majd annál jobb ízűen fognak esni, s nem olly könnyen irtózást okozni; mint vajmi jó a fagyalt, hideg ital, könnyű sütemény s illyesek; de minden bizonynyal hamar csömmört okoznának, ha annak idejében nem volna marhahus, jó kenyér, Érmelléki vagy Váli bor s több illyek elégségesen kész szolgálatunkra.

Ha valamit mondtam eddig, a mi egyenesen az életből van véve, ugyan nem ezen utólsó állításom igazsága e az? Hijába gondolja elrejtteni a mélyebben néző szemei elől — a nevető ajak, pillantati jókedv, tánc, ünneplés, nagyság, vagy hogy jobban mondjam, a vén név, hosszú titulus és sok pénz körülményei — azon belső epedést s életunalmat, melly némelly honbeli boldogtalanabbá tesz legutólsó jobbágynál s legalacsonyabb cselédjénél. S hány lenne köztünk megelégedett, ki ma éppen nem az, ha csak vagy egyszer jutna eszébe megpróbálni: milly könnyű s jutalmazó jó hazafinak lenni; soknak — ki mindennel bővelkedik, a mit e világ csak nyujthat embert boldoggá tenni — kacajt vagy szánakozást érdemlő életunalma nem abbul ered e, hogy kirekesztőleg csak maga dolgait és önszemélyét hordozta s hordozza keblében, s az örömek szűk köriben forog; midőn születése szerint olly dicső sphaerában haladhatna, millyen csak kevés s kiválasztott lények pályatére, s mellyen virágokkal ékesített életut, myrtus koszoru, Istenek itala, hazafiak

dicsérete s halhatatlan név már bölcsőtől váltva kísérik a halandót. — Ha végre mind ezek egymás után eltűnnek, s ezen dicső kísérok helyett unalom, csömör, életfáradtság, hazafiak gyűlölete, idegenek megvetése, túskekorona s a t. környezi csak fejét s lakja palotáját, s fizetett szeretőt és fizetett jóbarátot kivéve, csak az társalkodik vele, ki düledező udvarából egyet s mást akar szerezni magának, ki tehet róla? egyedül ő maga!

Az ember lélek és test, s az elsőnek örömei, ha földi szennyein valamennyire tulemelkede már, sokkal felülhaladják az agyag legforróbb vágyainak kielégítését. És még is sok — a min senki sem csudálkozik többé, mert mindennapivá lőn — úgy szólván éjjel nappal azon töri fejét: mikép hagyhassa dicső pályáján Sardanapalt messze hátra; midőn azonban legszebb s legédesb lelki örömeiről s jusairul elfelejtkezik, s azoktól békes türelessel hagyja magát megfosztani, vagy a mi több, azt maga cselekszi, maga hajítja el s ön lábaival tiporja azokat semmivé! — És számos palotáinkat nem lakják e illyes I z é k, melyek szomorú de legnagyobb szerencséjükre nem is gyanítják, mennyit vesztek azon kivetkeztetés által, melyet moráliter személyeken végbe vinni engedtek, vagy magok tettek; s milly kár, hogy dicső céljokat elhibázták s az emberiség gyalázatjára legszebb ékességiktől megfosztva hitvány ágyasok s pénzes zsidók rabjai, midőn őket az Alkotó hatalmas urakká teremté, kik mind csatapiacon, mind országgyűlésin olly sugárzó fényben jelenhetnének meg!

S mennyit nem lehetne még előhozni állításim józansága támogatására t. i. hogy a magyar földesur csak úgy lehet igazán szerencsés, ha a szó legsúlyosb értelmében hiv jobbágy, és buzgó hazafi — de okoskodásom végtelenre terjedne; tekintsük azért röviden, kötelesség-alapimról hihetőleg mit fognak mondani, s minő hangú lesz az azokat követő s tőlem annyiszor szórul szóra hallott zaj és

L Á R M A

„Illyeseket hogy mondhat egy született magyar Mágnás s hogy teheti a vele egy rendüeket a haza előtt guny s gyűlölet tárgyivá s nevetségessékké, s mit akar? A régi szép rendet eldönteni veszedelmes principiumival s mindent zürzavarba hozni? s a t.”

Igazságokat, habár keserűk is, végre kimondani nem csak hasznos, sőt szükséges; mert az önisméret minden előmenetel s jobbulásnak legelső kezdete; kellemetlen ugyan, de józanabb azokat honbelitül, rokontul hallani, mint inkább idegen vagy veszedelmes hazai figyelmeztetőre s dorgálóra várni; kik mibenlétünket annyira ismerik, hogy némelly hátramaradásink s hiányos rendelkezésink titka olly nagy lett, vagy hogy hibátlanabbul mondjam, olly tágra n ő t t, hogy mindenütt kilátszik s egy, hazánk minden gyapiából készitendő köpönyeg alá se férne már el többé. S így az által hiszem legszentebb kötelességim teljesítését, hogy Mágnás létemre illyeseket nem hallgatok el, hanem egyenesen s himezés nélkül kimondani merek. Mert valóban nem csak dicséretre méltóbb valamelly hibát — eltagadás s abban megrögzés helyett megismérni s abból kilábolni, hanem határtalanul bölcsőbb s tanácsosb is.

A görbe, nagy fülü, kaszás lábu, ha eszes, maga fogja magát a természet mostohasága végett gunyolni s így idegen gunyul ment lenni s egyéb lehető elsősegeit s kellettő tulajdonit pedig életi nyájassága által annál szebb fényben előtüntetni. Ki mind ezeket tagadni s fedezgetni akarja, nem csak hijába fáradoz, sőt azon veszélybe esik, hogy kiki ujjal mutat rá s kacagja. És így bölcsőbbet nem tehetni az ö n v á d o l á s n á l, ha így lehet mondani, még akkor is, midőn a kellemetlen létbül s hátramaradásbül kilábolni lehetetlen. De hát ha ezen kilábolás nem csak nem lehetetlen, sőt igen könnyü, és szinte semmi fáradságba se kerül s önmagunktul függ: akkor a hiányok s homályok eltagadása s rejtegetése csak azt bizonyítja,

hogy azokból kiemelkedni nincs szándékunk vagy nincs erőnk.

A képzelet mindent nagyobbra fest mint a valóság lenni szokott, s csak tőlünk függ p. o. magasb tornyot a Strassburginál, tágosb szentegyházat a Római sz. Péterénél, nagyobb hajót egy spanyol lineahajónál képzelni. Így egy cseppet se nehéz jobb utakat, műveltebb mezőket, kiesb vidékeket, serényebb kereskedést, helyesb communicatiókat, vigabb falukat, tisztább városokat, jobb vendégfogadókat, nagyobb culturát, kiterjedtebb s több oldalú tudományt, nyájassb hospitalitást, értelmesb rendeletü curiát vagy kastélt, nemesb patriotismust, több közlelket, polgári erényt — s kevesebb sárt, port, nádat, korlátlan partu vizeket, hasztalan erdőket, becstelen lapányokat, bozótot, kevesb egoismust, s egy részről a legalaptalanabb hiuságot, más részről a határnélküli hajlékonyságot, alattvalók iránt dölyföt, előljáró előtt porbancsuszást, kevesebb előítéletet, balvéleményt, tudatlanságot, féktelen betyárságot s a t. — magunknak képzelni, mint a millyen s mennyi valósággal találtatik honunkban.

Ennél fogva nem hívja meg a Magyar vendégét soha fényes táblára, nagy bálra, pompás udvarába, hanem egy kis barátságos ebédre vagy táncmulatságra, szegény házához, s a t. — s így sokszor a képzelet igen kevésre s kicsinyre lévén elkészülve, a meglehetőst, türhetőst is jónak s különösnek tartja a hivatalos. Nincs veszedelmesb mint valamelly elsőségnek kicsapongó reputatiója — becsesítése — mert valóságban mindég kevesbet találunk, mint azt képzeletünk festi, midőn azonban az árnyékban szerénykedő szépet s érdemest kiki csudálva szemléli. S nem szolgálhatni valakit gonoszabbul, mint ha dicséretink által igen magasra emeljük, a mi által őtet ugyszólván egy magas toronyra állítjuk, mellyről szégyen nélkül nem ereszkedhetik le s magát olly magas helyen nem is tarthatja sokáig — s így arrul, azaz a közvéleményben a legfőbb pontrul egyszerre a legalacsonyabbikra szokott sülljedni.

Nemzetekkel, hazákkal szinte így van, s főképp ollyanokkal, melyeket nem igen ismérnek s melyek körül eddig mindig valami homály s köd boronga. S így ha némely állításim nagyitva adnák is elő hiányink s hátramaradásinkat, annál jobban fogja csudálni a külföldi magyar, vagy az igazi külföldi azt, amit ő helytelennek s rossznak vélt, s a mit türhetős sőt jó karban talál; midőn azonban azon igazságok, melyeket előadék, ma hónap bizonyosan jó s hasznos következeket fognak szülni.

A mi pedig a nevetségest, gyűlöletest s veszedelmes principiumokat s a t. illeti, valóban igaz: hogy számos hazánkfiainak életmódja s öntartása ugyan-csak nem kacajra gerjeszt, hanem a szemeket könybe borítja, s nem annyira gyűlöletre — mert ki gunyolhatja, ki gyűlölheti az igazán szerencsétlent? — mint inkább keresztény irgalomra méltó. S így mind azokat, kik magokat érintve s némely rajzimbán hü hasonlattal festve érzik — ha már magok akarják elérulni magokat — arra kérem, változtassák utóbbi tetteik által mai állításimat hazugsággá; mert mindaddig, míg se nem jó polgárok, se nem jó gazdák, se rendet se takarékoságot, se józan életet nem tartanak, mind addig senki se fogja hinni, hogy azok, kik velek egy értelemben nincsenek, velek kezét nem fognak, pénzeiket nem úgy pazarolják, jusaikat nem úgy tiporják, s napjaikat nem úgy ölik mint ők — veszedelmes emberek; hanem azt fogják hinni: hogy kiki önmaga színét viselvén, s nem más csak ön tulajdoni által lehetővé s lévén valóságosan nevetségessé s gyűlöletessé, bizonnyal nem olly birtokosak fogják a fentebb előadott kötelességekről értesítő gondolatokat helyteleneknek tartani s megtámadni, kik Urunk közelebbi tisztjei s kik élteket köz szolgálatra szentelék, hanem ollyanok, kiknek se vagyonok rendben, se rokonbeli összekötetésük tisztában, se jobbagyik se gazdaságok jó állapotban nincsenek. Sőt kiki arrul lesz meggyőződve: hogy azoktól kell tartani s azok fogják az egész egyetemet minden kétségen kívül végre zavarba s veszélybe hozni,

kik már mindeneket eltékozlák, s gyermekiknek egy garast se hagynának, ha az valóban nagy tiszteletet érdemlő atyai tehetségekben állana, s a birtok s vagyon sequestrum vagy majoratus által valamennyire mentesítve nem volna, — s nem azoktól, kik a haza ügyében fáradozván, anyaföldöket mind magosbra emelni törekednek, midőn a bal- s előítéleteket kiirtani, valódi s életrevaló ismereteket, tudalmakat mind jobban s jobban terjesztetni iparkodnak; — hogy azok valóban a veszedelmesek, kik mindent mutatók csak Magyarat nem, s kik a rendetlenség közepéből mindég csak jó rendről s áldott nyugalomról habaráznak, helyesb ekében pedig, lóherben, jobb vendéglőben, versenyfutásban, tudományos társaságban, s tán még egy magyar dictionariumban is véres revolútiót látnak, s kik azokat hirdetik ügyes észfogással veszedelmes principiumuaknak, kik nem az ő nyomaikat tapodják, hanem az által hiszik tántoríthatatlan hűségeket királyjokhoz megmutatni s azt egész Európa által elismértetni, hogy legédesb jusok szerint szavaikról s tetteikről lerántván a homályt, kétségést, alattomost, hypocrisist s minden álságot, oly szívesen áldoznak ideik, vagyoniok s fáradozásikkal honjok elősegéllésére, mint készek is fejedelmikért véreket ontani egy cseppig mindenütt s mindenkor!

„Néhai bölcs és dicső atyáink s eldődeink is csak úgy éltek mint mi, azért ne akarjunk jobbak lenni mint ők, s így ne változtassunk semmit; sok, a mi theoriában szép s a jobb szívűt de mélyebben nem gondolkozót bájolja s elcsábítja, praxisban ki nem vihető. S mikép mondhatni, hogy az ország semmi terhét sem viseljük, hiszen az indirecta teher szinte elnyom, s efelett nem insurgálunk e,¹ ha kívántatik? s másutt a külföldön jobban mén a dolog? s a t.”

Néhai bölcs és dicső atyáink s eldődeink éppen nem éltek úgy mint mi, hanem kemény vadságokban háboruhoz s veszélyekhez edzve lóháton vagy váraik-

¹ adót ugyan nem fizetnek, de sok nem-egyenest adószerű terhük van és a nemesi felkelésben is részt kell venniök, — az idézőjelbe tett bekezdés persze az ellenfelek nézetét adja vissza.

ban, sánc és mocsár közt igazán nagyok voltak; mi ellenben ellágyultan s elpuhulva se vadságunk se civilizációi sulyunk által félelmesekek többé nem vagyunk. Megváltozott az idő, s azzal mi. S így könnyebb az eldődiekre provocálni, mint megmutatni: hogy csak ők is úgy kocsiztak s henyéltek mint mi, s őhelyettek is mindég csak az adófizető kelt ki ellenség eleibe, s akkor is jobban levágta a Török fejét mint ők; a mit ma minden bizonnal jobban tudna mint mi. De ha megengedtük magunkon azon cardinalis változást végbe vitetni, mellyen az okos csak örülhet, mert az új úton mindent elhomályosíthat, a mi eddig magyar földön dicső valaha csak volt — azon cardinalis változást mondom, hogy örökös katonákból kirekesztőleg földművelők, tudósok, írók, ügyvédek s efélék legyünk, midőn azonban csak az adófizető nép katonáskodik igazán — hogy ellenezhetjük józanul s igazságosan azon változásokat, mellyek a fő kivetkeztetés¹ természetes kísérői?

Mi most éppen — ha úgy szabad kimagyarázni magamat — az oroszán, a mi hajdanta valóban voltunk is, s a jó fegyverzetű férfiu közt állunk. A régi iskolabeliek mindég vissza akarnak vezetni oroszlánságunkra s ebben nem cselekesznek ítéletem szerint természetesebben s mélyebb belátással, mintha egy 32 esztendő férfiut megint 18 esztendőssé akarnának varázsolni, vagy az emberiséget rák gyanánt hátra léptetgetni; vagy mábul tegnapot csinálni, s így minden igyekezetik s intésiknek a mathesis rende szerint nem lehet egyéb következése durvaságnál, gőgnél, betyárságnál s hosszú bajusznál. Én inkább fegyvert fogni tanácslok; azon fegyver pedig, mellyet ajánlok nem egyéb, mint már előbb is mondám, kicsinosított emberfőnél. Ebből ered minden, mert a bölcsesség erő és szerencse. S így csak a csinosodás van itt ott még hátra, mert hála az Egeknek, feje van mindegyikünknek.

A mi pedig a theoriát és praxist illeti, mellyel némellyek minden körülállásban elő szoktak állni: tudjuk azt igen is jól, hogy könnyebb házat, hidat

¹ az ősi harcasságból

rajzolni, mint építeni; könnyebb erőművet kigondolni, mint mozgásba hozni; könnyebb tökéletes respublicákat s országlásmódokat képzelni, mint csak egy falusi bíró dolgait is derekasan s emberül végezni; . . . de tudjuk ellenben azt is, hogy ezen thema a rest, rosszakaró s kivált az interessált szájában olyan, mint a méreg s a legjózanabb javítást, legbizonyosb előlépést is sokszor gyökerestül megsemmisíti p. o. hogy a vármegye-házi cassa mindég legnagyobb bátorságban legyen, azzal visszaélés ne történhessék s bukás ne kövesse, mint sokszor a régieket dicsérők közt lenni szokott, illy komoly tekintetű okoskodók előtt, kivált ha magok kezei alatt van, „theoriában szép, de praxisban ki nem vihető“.¹ Hogy a hus limitatiója eltörültesse s illy könnyű egy garasba se telő javítás által a mezei gazdaság egy pár év alatt századi szökkenést tegyen, „theoriában igen is szép, de praxisban ki nem vihető.“ S valljon mért lenne ki nem vihető? . . . mert az által némellyeknek, kik a tanácsban ülnek s mindég a régi rendet emlegetik — egy jövedelmi részek,² . . . midőn a hus felemeltetik, elmaradna . . . s így az új theoriából származó praxis s mint ők mondogatják az ujitásokból fakadó zavar rájuk nézve természetesen semmit sem érne s káros lenne. Hogy a földbirtokosak utak csinálásához s egyéb communicatiók létesítéséhez járuljanak s így elevenséget s egészen új életet hozzanak hazájokba, „theoriában szép, de praxisban ki nem vihető“, — s ugyan mért? mivel a vásárhoz közel lakónak a rossz ut ideig óráig hasznos, mert a concurrentiát kizárja, legfőképen pedig azért, mivel ha megszűnik a régi rend, megint uti biztosok jövedelme maradna el³ . . . s a t.

¹ A kéziratban, az Iványi—Grünwald-féle kiadás szerint, itt ez van: Tudom én igen is jól a talpokát

² A kéziratban, a pontozás helyén, ez van: melyet mészáros keziből huznak

³ A kéziratban, a pontozás helyén, ez van: egy bizonyos helységből vármegye utcsinálásra ki kellene állni 100 szekérnek és 30 áll ki, de a kövek mellett egy kis pénzt is hoz magával. — Mind a három eset súlyos vád a vármegyei tisztviselők ellen; a jobbágyságtól behajtott megyei pénztár összegett elkötik, a hus árát a megye területére megvesztegetés hatása alatt állapítják meg, utcsinálás alól pénzürt mentesítnek jobbágyságot

És ilyen praxisok, mint p. o. legeltetésben, hol a földesur lassan lassan minden legelőből kiszorítja jobbágyit, vagy utcsinálásban, hol 14 napra idegen tájakra hajtják el a szegény parasztot s ott bitangkép jobbára esztelenül s így hijába pazérlott munka közt marháját legelő hija miatt romlani s veszni látja, midőn azonban maga synylódik vagy pénzét a csapzékben költeni kénytelen végre ha ő készítette el az utat, csak szinte megint egyedül ő maga fizet vámot tőle ; vagy forspontozásban, midőn a jobb lovas jobbágy földesurának vagy tiszteinek ingyen szolgáló kocsisa ; vagy vármegyeház-építésben, hol közönségesen egy pár szabad oblatum után a munka s költség legnagyobb terhét azon osztály viszi, mellynek a vármegyeház néha nem egyéb kinzó helynél; vagy országgyűlési költségek vitelében, mellyen az, ki a költségeket viszi, repraesentálva nincs . . . és számtalan eféle praxisok ugyancsak jó szép s nemes elintézések ! S lehet é azokat rendnek s igazságnak hívni? s ugyan változtatások ki nem vihető e? s tán veszedelmet hozna hazánkra? "Ó szegény ! hol marad elpirulásod" S még is hány ügyes hypocrita teszi ilyesek által a sokaságot bolonddá, melly vak heviben rá merne eskünni, hogy alkotmányunk illy égbé kiáltó s a természettel összeütköző sarkalatokon áll.

A mi pedig az indirecta terhek vitelét, melly minket, a mint állítják, elnyom, vagy háborukori felkelésünket illeti : arrul most inkább hallgatok, s más időre hagyom, mert igen sokáig kellene az absurdumok tengerén hajóznom, minekelőtte józan partra juthatnék. Azonban nem hiszem : hogy ezen sokszor előhozott tetemes súly t. i. az indirecta teher agyon nyomott volna eddig csak egyetlenegy magyar Nemest is — tán parasztnak sajnosan esett, az meglehet ; s éppen olly nehezen képzelhetek magamnak, akár mint hevitem is fel s kinezam fejemet, egy olly hadi sereget, melly a mai nevelés s életmód következtében a legvadabb s dühös ellen-séggel győződelem-hihetőséggel szállhatna szembe, melly jobbára csak Nemesekből, Mágnásokbul, Lordokbul, Pairekből, Püspökökből s ország Zászlósibul volna szer-

keztetve, kik a nemzetek tábornoki, hadnagyai voltak régi világban!

S hogy másutt sincs jobb világ, külföldön se megy jobban a dolog, az ránk nézve mit következtet? Ezen állítást tagadni is lehetne, mert igazságos ítélet előtt Magyarország minden lakosát s nem kirekesztőleg a Nemeseket kellene csak kihallgatni: s továbbá, ha sehol se volna is a jólét olly indigena mint nálunk, mért kellene azért a középszerűség szomorú pontján megállani, ha mindnyájan határ nélkül szerencsések lehetünk még s arra szeretett Királyunk atyai gonddal kezét is nyujt?

”Még igen is kora illyeseket mondani — szerzőhöz nem illők, országgyűlésre valók; egyébaránt nem tanácsos annyit változtatni egyszerre, hanem csak hal-kan s egymást követve. Efelett mi közünk nekünk ahoz, ha Magyarország félszázad után fog is virágozni... mi akkor nem élünk már s a t.”

Némelly emberek mindenre — kivéven a mi közvetlenül önhasznokat következőt — csak azt tudják mondani: még kora s nem ma, de még ezer esztendő múlva is mindég csak azt mondanák. Van is, tagadni nem lehet, sok az időt megelőző, mint p. o. lónak gyepre hozása idomítás nélkül, urfinak examenadása tanulás nélkül, soknak házassodása tapasztalás nélkül, repraesentativum systema¹ köz értelmesség nélkül s a t. . . De a Publicumnak valami hasznosra elkészítését tán nem ezek közé számlálhatni, sőt ugy látszik, hogy némelly tárgynak egyszerre — minekelőtte a tanácskozáknak tökéletes világos ismérete lenne még róla — tanácskozás végetti felvétele inkább tartozik azon nevendékek társaságába, kik születésekből apjokat előzték meg.

Mit ér a legjobb vadász, legjobb munkás, legjobb deák, legbátrabb ember előkészület nélkül; az elsőnek puskája nem süll el, a másodiknak ekéje biccen ki, kaszája tompán vág, a harmadik minden esze s talentuma mellett is második osztályba jő, a negyedik

s kivált mostani időkben haszontalan katona, s a t. Minden idomitástul, elkészítéstül függ! s a legjózanabb systemákat s intézéseket minden előkészület nélkül, azaz rendetlen képzeletek igazítása s rendezése, hamis bényomások, vakító elfogultságok s megrögzött bal-ítéletek kiirtása s a tudnivalók nagyobb kiterjesztése előtt tanácskozásba hozni nem egyéb, mint magot vetni kemény földbe, mely se szántva se trágyázva se boronálva nincs, s ennek következtetésében látjuk s tapasztaljuk sok összeülők közepiből, és sok fáradság után is sokszor mikép veszi eredetét a semmi, és ez B-re emlékeztetvén azt mondatja velünk "Ils travaillèrent beaucoup, mais firent très peu"¹ s erről megfontolásra csak ennyit!

Igen sokat kezdeni egyszerre, igaz, többnyire igen ártalmas s az ki így cselekszik, nem dolgozik nagyobb sikerrel, mint azon agár, mely egy izben több nyulat hajhász; . . ellenben nem lehet p. o. gazdaságban az idén ökröket vásárlani, esztendőre kutakat ásni, harmadikban béreslakást építeni, negyedikben szekereket, ekéket készíteni s a t. de soknak szinte egyszerre kell megtörténni, hogy a sok elkészült tagok részarányos egybefogó egészet alkossanak. A józanabb gazdasággal s kereskedéssel olly szorosan függ a legelők felosztása, husárosítás eltörlése, Hitel, papirospénz s több eféle össze, hogy ugy szólván csak egyszerre mehetnek előre. Így van sok egyéb fontosban is. S kezdeni kell valamikor, mint nem különben nem lehet mindég alunni, hanem végre fel is kell ébredni.

S hogy sok nem bánja, mi lesz hazájából holta után, azt igen is elhiszem, sőt bizonyos vagyok benne, mert látom, hogy élteben se törődik vele sokat. De a nemes nem így gondolkozik, — a mit megvallani nem szégyell — s azt hiszi, ha bár egyedül maga maradna is, hogy egy becsületes embert kirekesztőleg csak az boldogíthat vénülő korában, ha férfi ideje férfias munkálódási által megérdemlé s előre sejdíti, hogy haza-

¹ sokat dolgoztak, de keveset végeztek, egy B-vel kezdődő nevű, ismeretlen frótól

fiai leglelkeseb része valaha, ha ő többé nincs s minden irigységnek s megsértett önszeretetnek vége — hamvai felett azt fogja rebegni: "Itt a föld igazán nemes csontokat, igazán becsületes hazafit borít." Mert mi melegitheti a nemes vért édesebben s mi által felelhet az ember jobban meg titoktele ittlétének, mellyben minden kétes s rejtett s hol még a legvilágosabban látó szebb lelki felemelkedéssel is csak sejdithet, — mint midőn ön álláshelyén, mellyre a sors állítá, hazája s ez által a mindenség tökéletesbitéséhez tehetsége szerint járul!

Azért ha másnak hazája fejős tehén gyanánt jelenik is meg, nekünk azon remény maradjon mindég legszebb örömünk, hogy magyar honunk mind magasbra fog emelkedni még; s leszünk e tanuji annak, vagy sem, a hatalmas Istenekre bizzuk s ugy fáradozunk, mint halhatatlan lelküek, kik az idő mohátul mentek. S ki tudja, ha soha többé halotti álmunkbul nem ébrednénk is fel, ki szerencsésebb: az e, ki a fákat ülteté, ápolgatá s azok lassu de meg nem szünő növéset tapasztalá; vagy az, ki megnőtt korokban nyugodott s henyélt csak árnyékok alatt?

"S milly jussal mondhatja a szerző mind ezeket, ki bizta rá; minket tán vezetni akar s a t. Ő bizonyosan mellékes célt vágy elérni s nagy lelkü állításai egyedül kifüggesztett cégér, melly által a lágy velejüket mystificálja, midőn magában nevet s önhasznát lesi s a t."

Ezen megtámadás személyemet illeti egyenesen s így azt megcáfolni sok tekintetben bajos, mert önszemélyérül szólni annyi mint a szebb társasági rendet sérteni, s így tán tanácsosb lenne hallgatni s a rólam való ítéletet az Olvasóra bizni. Azonban illy megtámadást nem csak rossz néven nem veszek, sőt annak ugy annyira örülök, — mert részint a büszkeség szava, részint pedig azoknak, kik némellyeket a velem tartástul nagy becsü tanácsokkal elvonni akarnak, igazi mystificatiója, — hogy nehány kis megjegyzésimet elhallgatni nem vagyok elég erős.

Ollyasokat, kik jusomat gondolatim előadásira nézve kétlik vagy el is akarják tagadni s magokat általam vezettetni nem engedik, csak dicsérhetek; mert ők az által azt bizonyítják, hogy több észbeli erőt érezvén magokban, mint bennem tapasztalnak, önszemélyeket hiszik vezetőkké alkotva. S illy nemes önérzet, illy büszke felemelkedés legnagyobb tiszteletre méltó; s éljenek! Ne is menjenek illyesek senki mögött, de a legnemesbek mellett, vagy előttök is — csak rajta! —

Galileire nem bizta senki a föld maga körül forgásának kitalálását; Newtonra senki a nehézség törvényei felfedezését; ugy nem bizta senki Franklinra azt, a mit emléke mutat s a mi egyszersmind dicső élettrajza: eripuit coelo fulmen, sceptrumque tyrannis.¹ De ők halhatatlan pályákat minden titulus, protectio, salarium s efélék nélkül — s a nélkül hogy más emberek által rájuk lett volna bizva, eljárták s úgy látszik meghívások az emberiség felvilágosítása végett magasb helyről történt, mint a milly magas hely e földön van. S így jeles megtámadóim — mert ollyasokrukr itt nincs szó, kik csak hibát tudnak találni, magok pedig soha sem visznek végbe semmit — ne várjanak senkire, járjanak elől, mint a például felhozott három böcs, szívesen leszek követőjök; adjanak jó tanácsot, oktassanak bölcseségre; erősítsék meg önpéldájok s tetteik által, a mire oktatnak — leghivebb tanítványok én fogok lenni. A miben hibáztam, ők igazítsák el — s fussanak velem egy pályát. Nem kívánok egyebet, mint hazafiságomban általok meggyőzetni; s nem ohajtok semmit buzgóbban, minthogy hazafi kötelességim gyakorlásában általok messze hagyassam hátra, mert így — s ezt büszke érzéssel merem állítani — az ország nem sokára ugyan más képet mutatna!

Sok, igaz, azt is rossz néven veszi s a ki bizta rá-t veti szememre, hogy némelly Magyarokat szégyen, guny, satyra s egyéb tőlem kitelhető üldözés

¹ az égtől elragadta a villámot (a villámhárítóval), a zsarnokoktól az uralkodást

által anyai nyelvek — melyet tulajdonkép anyanyelvnek sok magyar házbán többé nevezni nem lehet, — megtanulására kinszeríteni akarok. Már ez ugyancsak nagy szemtelenség s égbekiáltó igaztalanság, azt nem tagadhatni — s én azt csak vak hevemben teszem ; mert hogy is kívánhatni azt okossággal s mérséklettel egy Magyartul, s kivált ha több ezer jobbágynak : hogy még magyarul is tudjon, midőn hazai dolgokban ugy sem igen jártas? Hisz ez igen is nagy praetensio lenne — és szinte a természet törvényivel ütköznék össze !

Akármihez s mi ellen való vak bizodalom vagy bizodalmatlanság pedig a lágy velőnek s felette gyenge ítélőerőnek legnagyobb betűkkel irt testimonialisa. Rézzé válik e az arany a rossznak vélt markában, vagy arannyá a réz a jónak gondolt kezei közt? Nem változik biz az egy cseppet sem, akárki markolja is — csak hogy ismerni kell. Szint így van a gondolattal, okoskodással, állításokkal. A rossz ember sokszor jót és eszest mond, mint nem különben sok hiábavalót s esztelent a jó. A maga lábán állni s maga eszivel gondolkodni tudó nem hagyja magát, mint a nép, fényes beszéd, kellemes előadás s ügyes sophismák által elcsábítatni, de mindenkor és mindenütt a dolog velejére tekint s ezt a szerint fogadja el, azt ugy veti vissza. S ki azt mondja : „Ne higgyetek neki, mystificál” az mystificálja inkább hallgatóit, mert nyíltan szűk eszü s keskeny belátásuaknak nyilatkoztatja, kik magok se nem látnak, sem ítélni nem tudnak.

S ezek szerint a rólam való ítéletet — s valljon mi a fő célom s mily jutalmat s hasznót vadászok — kinek kinek önbelátására s megbíralására bizom, — midőn azt hiszem, hogy hazám java előmozdítására minden tőlem kitelhetőt cselekedni szinte olly jusom van, mint egy, se igen magas, se felette alacsony helyzetű katonának tagadhatatlan jusa van, — a mi legszebb bére — minden tőle kitelhetőt a diadalomnyerés végett elkövetni ; s ezen fényes jusombul, melyet a legitimitas legszentebb törvényei szerint, mint az Isten

legszebb ajándékát tekintem s becsülni tudom s mellyet tőlem míg élek el nem fog ragadni senki, folynak személyemre azon kötelességek, mellyeket fentebb előhoztam.

Az ötödik, hatodik s számtalan többi megtámadókat, kik okoskodásim ellen minden bizonnyal hydraként fel fognak kelni, még s most megcáfolni nem akarom. Legyen az utolsó szó Olvasómé. Thema van elég s így berekesztésem vége legyen még egy barátságos s már többször érintett rövid

TANÁCS

A legnagyobb igazságbul minden részre a legnagyobb haszon is foly, úgy mint kirekesztőleg csak a természet örökös rendszabási szerint alkotott tárgy — legyen erkölcsi, legyen lelketlen — rejtí magában a lehetőség, siker s állandóság mineműségét. A legfőbb igazság erkölcsi világban az, a mi mechanikában az öröklétü axioma.

Nem kényüinktül függ tehát p. o. a vizeket erre vagy amarra vinni, mert azoknak nem parancsolhatunk, — nem kényüinktül gőz-erőművben a lombikot nagyobbra kisebbre, az emelőket hosszszabra rövidebbre készíteni, — szorító erőművben a csőket hosszásokhoz képest szűkebbre tágabbra rendelni, mert ezek közt mathesisi idomzatnak lenni kell s a t. hanem szükséges — ha igazán józant akarunk előállítani, hogy a természet örök rendszabási szerint eszközlésinket a víz, gőz, levegő s a t. változatlan tulajdonikhoz alkalmaztassuk. S szinte így nem önkényüinktül függ a társaság, alkotmány s országolás józan léte; nem tetszésüinktül s jó szívü ohajtásinktul függ embertársinkat s honbelieinket jobb létre emelni, boldogítani; hanem az csak a lehető legigazságosb elrendezésbül, azaz: a természet eldönthetlen szent törvényei hü teljesítésébül eredhet; — szóval semmi sem

közelíthet a tökéletesbhez, ha sarkalatja nem talpigazság. —

Ezek következtetésében tanácsom semmi egyéb, hanem hogy "Hazánkban mindenkinek, vagy legalább a lehető legnagyobb résznek, gyomra, feje és erszénye ne legyen üres — sőt hogy kiki magának több s több életjavakat s kellemeket szerezni iparkodjon — de azokat fáradozása után minden hihetőséggel el is érhesse s azokat elérvén bátorságban bírassa is." —

Mennél több marhahúst eszik, mennél több bort iszik, mennél több posztó ruhát visel s a t. a nép, annál jobb lábra kap a termeszto s nincs mit rettegnie a vásár változásai, külföldi tilalmak, banquerotte s lankadó kereskedés miatt — mert minden terméke szinte már mezein kél el; — s mennél számos házi butort, csinos konyha s ebédszereket s egyéb életalkalmat s a t. szerez magának a sokaság, annál jobban emelkedik a mesterember s kalmár, s mennyivel több a belső termesztes s nagyobb a kívánság külföldi javakkal is élni, annál jobban diszlik a kereskedés.

És így a serényebb földművelést, nagyobb ipart, virágzóbb kereskedést, szóval: a jobban bírást, s a gazdagabb lételt megelőzi — s ezen talpigazságon áll a földbirtokosnak, ha úgy szabad mondani, kincstára — „Az ország lakosi legnagyobb részének olly körülmények közé helyeztetése, hogy az nem csak marha de még borjuhust is ehessék; nem csak savanyu de még ugyancsak jó bort is ihassék; nem csak posztó ruhát viselhessen, de még kárpitot is használhasson s a t.” — röviden s olly világosan mint lehet: hogy az adófizető nép halkkal azon erkölcsiségre emeltessék s a jobban fáradozó és iparkodó test és észbeli törekezésnek azon bizonyos és bátoros jutalmát is nyerje, mellyek nélkül akárki mit mond, egy ország sem emelkedhetett ki eddig s egy se fog kiszabadulni a középszerűség s alacsony állás szomorú köreiből soha!

Azon közmondás : gazdag paraszt teszi a gazdag földesurat, honunkban nem mindég teljesül be, sőt mai időkhez többé nem illő feudális létünk következtetésében, mint igazság, szinte sehol sem áll ; mert a birtokosra nézve ideig óráig csaknem mindenütt hasznosb a lelketlen pusztá, mint a népesített határ.¹ Azonban, ezen most említett közmondás, mely valóban talpigazságon alapul, nem azért válik köztünk hasztalan állítássá, mert valami hiányt rejt magában, hanem azért nem illik mostani helyzetetésünkre, mert jobbágyink vagy nem birják igazán jól magokat, hanem csak a mi képzeletünkben ; vagy nem birják jól magokat olly módon, mely a földesurnak is hasznos lenne, azaz nem birják közönségesen magokat szorgalmasb ipariáik után jól, hanem csak tágos mezeik és számos marháik következtetésében ; s így természetesen jobb s gazdagabb létek sem uroknak sem az országnak sok hasznót nem hajt.

A magyar szántóvető közönségesen, komoly férfiusága következtetésében, nem törekedik úgy mint sváb vagy szász szomszédja némelly életjavak megszerzése végett — s így se maga nem birja magát olly jól, se földesurának, se a községnek nem olly hasznos jobbágya s embere, mint az. De ebből nem az következik: hogy a magyar földműves régi s részint mostani, semmit vagy igen keveset óhajtó s így igen keveset szemfüleskedő henye apathiájában hagyassék, hanem, hogy renyheségi hajlandósága miatt inkább a legnagyobb inger s azon magusi erejü indítóok használtassék, mely más országokban, mint a tapasztalás mutatja, olly csudákat művelt, hogy azokon alig bámulhatni elegendőleg s melyek következtetésében p. o. Britannia, esztendőnkint szinte 8 millió mázsa vasat készít, 1½ millió mázsa gyapjút, 2 millió pamutot és számtalan illyest varázsol leghasznosb s kellemesb mindenfélékké ; mig mi tán 200 ezer mázsa töredékeny vasat se tudunk előállítani, — egy kis durva posztót, pamutbul s egyéb-

¹ a nagy kiterjedésű pusztákon csekély költséggel, kevés emberrel nagy állat-, főként juhtenyésztést folytattak

bül pedig a semmihez igen közeljárót készítgetünk s a t.

A belső comsumtio birja a közönséget a lehető legjobb s gazdagabb létre; hogy pedig a legnagyobb rész az élet legszükségesb, nem különben legkellemesb javait fogyasztani forrón kívánja s a z o n k i v á n a t n a k e l e g e t i s t e h e s s e n, elkerülhetlenül szükséges mint conditio sine qua non: hogy minden statusbeli — személyes függetlensége s vérebe mélyen rejtett s gyökerezett nemzetisége leöltése nélkül — állati vad-ságát hagyja el s józanabb philosophia alapjain, mely keresztény vallás által megtisztult, fejthesse ki halhatatlan emberi méltóságát.

Errül pedig nem is álmodhatni bizonyos s bátor-ságos birtok s azon lehetőség sőt hihetőség nélkül: hogy fáradozási után határtalanul jobban bírassa magát. S erre módot nem nyújthat senki más a földes-urakon s tehetősbeben kívül.

Ezen utólsóknak kell tehát, részint a szív ösztöne s még inkább az ész tanácsa szerint önmagokon nemes — vagy ha egyenesen ki akarjuk mondani — józan diadalmakat nyerni, tudniillik: az ország terhének egy részét vállaikra venni s így a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni.

Illy concessiók — mellyektől a nagyobb rész azért retteg, mivel se természet törvényeit nem isméri ele-gendőleg, se más nemzetek tapasztalásit használni nem tudja — csak ideig óráiglaní nyomást s kárt vonza-nának az áldozókra, s az igazán nemes tett legjózanabb cselekvésnek is mutatkoznék csak rövid idő alatt; mert ahelyett, hogy most az adófizető napról napra tehetetlenebb lesz s mi birtokosok és nemesemberek se vagyunk gazdagok, sőt mindég szegényebbek leszünk — igazságosb rendelkezés után a szántóvető is, mi is jobban bírónk magunkat; ahelyett, hogy most az adó-fizető a rárótt csekély adót se képes fizetni s erejéből olly bizonyosan mint $2 \times 2 = 4$ mind jobban s jobban fog kifogyni, mi köztünk pedig a messzebbre tekintők titkolhatlan belső aggódással magokban azt kérdik:

ugyan mi lesz ennek vége? — a 19dik századhoz illő előmenetel s magasodás által a haza szükségéi bőven kipótoltatnának, mi végre kiszabadulnánk azon kellemetlen dilemmából, mellynél fogva vagy kénytelenek vagyunk éltünk fogytáig ispánkodni, vagy legszebb napjainkban sequestrum alatt sinlődni — drága hazánk pedig a többi európai nemzetek közt helyet foglalna s a jövőndő olly tisztán s reménytele derülne fel szemünk előtt! midőn ma ránk nézve nem csak beborult, de kétes is.

Valóban nem gondolhatni át belső megilletődés nélkül más nemzetek reformációinak philosophiáját s milly csudálatos utakon s milly számos keserű epedések s gyászos történetek kísérésével tetszik az isteni gondviselésnek az embereket boldogságokra vezetni, kik buta hevekben s egymásellentí kajánságik s üldözéseik közt mind addig szokták lábaikkal tiporni önhasznokat és szerencséjeket, míg vagy kegyetlenségikben s vérontásikban kifáradván, vak Véletlen által tűnik fel köztük a szent igazság s annak áldása, vagy lelki tehetségik emelik őket a jobblétel s bátrabb s boldogabb élet köré közé.

Britannia s Franciaország vérzivatarjai mit bizonyítanak egyebet, mint szegénység miatti megvívást? mert mindazon borzasztó convulsiók, melyek egy s más országot olly fertelmesen megráztak, mi egyébbül vették legvalódibb eredeteket, mint abból: hogy a tehetős rész, melly hatalommal volt felruházva, a haza minden terhinek vitelét az alacsonyabb de a hazafiak nagyobb részin akará mindég hagyni — amit ez végkép tűrni és szenvedni nem tudott s nem akart s elvégre rabláncait ketté törte, azoknak, kik őket ugy szólván fogva tartották, legnagyobb ijedtekre s ideigleni károokra tagadhatatlan, de egyzersmind legnagyobb valódi hasznokra s mai tartós jólétekre is; mert ezen kinszerített változások következtében ők most határ nélkül s minden tekintetben jobban bírják magokat s boldogabbak, mint régi helyzetekben lennének, mellyért annyit fáradtak

s harcoltak s mellynek további fentartása végett, le g
n a g y o b b s z e r e n c s é j e k r e , a csatát elvesz
tették. —

Hogy Britanniában hajdan a privilegiált földesur
készebb volt inkább vérét ontani, mint feudális alkot-
mányából egy hüvelyknyit is engedni — a minek kö-
vetkezésében ha t. i. józanabb intézkedésre nem kin-
szerítettett volna, ma szintolly szegény s tehetetlen
lenne mint mi vagyunk — azt m i n e k ü n k igen
természetesnek s megbocsáthatónak kell látnunk s ítél-
nünk; mert mi se kívánczunk az elavult rozsdás
systema bilincseiből kiszabadulni, ámbár mi példa-
használás által igen is jól s minden bizonnyal tud-
hatjuk — s ha nem tudjuk, csak önhibánk — milly
valódi lételre s eleven életre juthatna hazánk minden
honbelink³ felszabadítása s polgári jusokban részesül-
hetése által. Az Angol előtt példa nem volt: hogy
valljon mit szülne az alkotmány egyenlő kiterjesztése
az ország minden lakósira; s azért ha ott hajdan az
előítéletekkel teljes földesur önkényesen jobbagyinak
concessiókat egyben s másban tenni nem akart, s arra
ötet végre önléte miatti aggódása kinszerité, van e
annál természetesebb? — mint valóban nincs természet-
lenebb: hogy mi illy nyilvános utmutatásokat nem csak
nem követünk, de még jobb felvilágosításával s ki-
fejtésével se foglalatoskodunk, sőt azokrul hallani se
szeretünk, jöllehet egész existenciánk homokon alapul.

Ki a külföld mai állapotját s némelly vidéknek
mostoha fekvése mellett még is bámulásra méltó virág-
zását ismeri — melly progressive terjed, — s aztán
hazánk szomorú állását tekinti s hogy mindenekben
századi távulságban kullog más nemzetek után ezen
föld, melly kimerithetlen szendergő kincseket rejt ölé-
ben — akkor valóban a legéletrevalóbb is elszomorodik,
a legerősb is elgyengül — kívált ha átgondolja: hogy
nem csak a tudatlan, de még a tudományosb rész is
minden gyökeres előmenetel s javítás ellen szegül —
s jobbára porban vagy mocsárok közt senyedő jószágait,
üres ládáját s azon boldogító praerogatíváját, — hogy

igen kevésből semmit se kell adóznia, midőn egyéb képviselői jusa alig van, — olly vitézi hévvel s bajnoki állhatatossággal védelmezi, — mellyekkel, ha józanra fordíttatnának, legnagyobb csudákat lehetne vinni végbe, — hogy észtehetség, példa s a természet örök törvényei alig kaphatnak a sok szivköd, hiusági gőzölgs s elmesetéség közt napvilágra!

A tudatlan egyoldalú s mindég idehaza ülő azt hiszi s rá esküdne, hogy a külföld minket csudálva irigyl s csak Magyarország van eszében — ugymint sok falusi lakos maga ismételten kis határát igen híresnek s ön tetteit s törekedését világszertieknek véli — midőn honunkról a külföld alig tud valamit, azzal egy cseppet se gondol s küljságokban se szoktunk róla közönségesen egyebet olvasni, mint hogy erre sok eső volt, ott egy nagy falu égett el, amott egy kis földingásocska volt s a t. — a határjából ki nem bujt honfoglaló pedig előítéleteit, tudatlanságát és születési gögjét házábanál s övéi közt úgy védi, mint hajdan Ilion palladiumát!

A tudományosb ellenben elisméri civilizáltabb országok elsősegeit, s mint tapasztaljuk, honját kerüli s rendszerint azokban tartózkodik; — minden hazai változástul pedig úgy retteg, hogy inkább régi hátramaradásában, bár mi utálatos legyen is az előtte, kívánczik megmaradni, — és szemét a jövőendő előtt, hol rózsaszínűt nem sejdít, behunyván azt rebesgeti: „Boldog a mai Gallus, Angol, ki már átesett a crisen s most annak csak áldását tapasztalja; — de bezzeg nem volt ám az ki akkor élt! maradjon minden veszteg mig élünk, forduljon meg akkor a világ, ha mi már nem vagyunk többé.” —

S nem így okoskodik e jobbára a kicsinosodott s előre tekintő rész? A mit magzatlanak se bocsáthatni meg, ollyannak pedig annál kevésbbé, kit számos gyermeki s unokái élnek tul, kik szüleiktől egészen soha se szakíthatnak el! S nem ezen egy rettentő cristül rettegés e legnagyobb gátja lehető tökéletesülésünknek? Semmi egyéb, meg kell őszintén vallani — de azt is egyszersmind: hogy minden rettegősködésünk

kirekesztőleg csak éretlen képzelgésünkből származik ; holott hatalmunktul függ „legkisebb mozgás és veszély nélkül éppen olly magasra hatni, mint a nálunk régibb, de éppen azért kevesb tapasztalásu nemzetek csak sok évi vérengző zendületek s küzdelmek által juthattak.”

Ugyan hol alapodik annak igazsága : hogy halálos betegség nélkül igazi férfiségra nem fejlődhetni ki — dussá nem lehetni előleges bukás nélkül — erényessé nem, bűnhődés s töredelem hijával, — józanná nem, eszelősködés nélkül, — igazságossá nem, kinszeritlenül? s a t.

Vaccina feltalálása előtt mennyivel nagyobb számú kisdöd hala meg mint most ; de azért mert sok szülő tudatlanságában több gyermekét veszté el himlőben, minekelőtte vaccinához nyult volna, nem az következik : hogy minekünk is több gyermeket kell feláldoznunk s illy szomorú crisen átésnünk utóbb magzatink megmentése végett ; hanem hogy mi ujabbak s így több tapasztalásuak legkisebb crisen se vagyunk kénytelenek átvergődni, hanem minden gyermekinket elsőül utolsóig a természet örök, habár titoktele törvényei szerint a himlőtől megóhatjuk. Ujabb időben több függőhid bomlott el s még több gőzhajó pattant szerte ; de azért, mivel általok annyi veszté már életét, — s most mind a hid mind a gőzhajó türhető bátorságu létre kapott — nem az következik : hogy minekünk is szintazon crisen kell átésnünk s így bizonyos számú Magyar kénytelen hiddal leomlani, vagy gőzzel levegőbe repülni, minekelőtte bátorságos függő hid s gőzhajó hazánkat is diszesíthetné ; hanem hogy minekünk nem kell, ha eszünk hasznát akarjuk venni, mind ezeket A-nál kezdenünk s experimentumok által időt vesztenünk s végre magunkat éppen azon crisekbe kevernünk, mellyektől annyira rettegünk s méltán — hanem inkább más nemzetek tapasztalásit — melly próbák világiak s az egész emberiség sajátai — kell hasznunkra forditnunk.

Minden egyébbel szint így van. S éppen azért mivel a mai felvilágositott s jobbadán a vak eset által olly ha-

talomra emeltetett Angol mosolyogva tekint azon időkre vissza, melyekben őseit a legelők elválasztására, limitációk, céhek, dézma, robot eltörlésére s egy és más concessiókra — melyek következtében Albion szigete világunknak úgy szólván középpontja — nem annyira eszek s belátások, mint kénytelenség bír, — m i n e k ü n k nem kell azon valóban nevetséges s végre szánakozást indító s legnagyobb bajokat szülő ujjhuzásokon, egyetnemértéseken, viszongásokon, egymásellentéseken s a t. — melyek az angol történetek rajzait sok éveken által annyira eldisztelenítik, — keresztül szomorkodnunk, „Hanem hogy minekünk ránk, gyermekinkre s honunk minden lakósira nézve legszentebb kötelességünk: ö n k é n y e s e n s i g y m i n d e n z a v a r n é l k ü l állapotunkhoz s hazánkhoz alkalmaztatva azon ideigóráiglani áldozatokat tenni, melyeknek más nemzetek előmenetelüket köszönhetik.”

Lehetne mondani, kétséget nem szenved: „Ugyan mért kellene álladalmunkat s régen gyökerre kapott intézetünket uj formákkal, uj törvényekkel toldani, mért uj utat nyesni oda, hol már tágas szabad járást látunk?” De erre nem kész e a cáfolhatatlan felelet? Mit bizonyít a jelenlét? Szegénységet, hátramaradást s itt ott szinte penész és rothadás jeleit.

Ha szent István, szent László s Kálmán Fejedelmink törvényei a nemzet gyermeki korát ápolgatók is, s Nagy Lajos a serdülőt nagyobb isméretekre készíté, minden intézetik még is milly felette különbözők az 1729diki törvényektől s milly szükségesek voltak ezen újabb idei józan ujitások arra, hogy lelki fejlődésünkben csak annyira is juthatánk, hová nagy nehezen érkezünk?

A 11- s 14dik század törvényei elégtelenek s hibásak voltak a 17dik század szükségéire s így a 17dik századiak elégtelenek s hibásak a 19dik századéira, ugymint minden bizonnyal mai napokban — habár a bölcsesség serlegét legutolsó cseppig kiürítő is — nem fogunk hazánk javára s diszére mindent olly józanon elintézhetni, hogy azon utóink koronkint s fokonkint határ-

talánul ne javíthatnának még, mert a lehető legnagyobb tökéletesülés csak jövőendő s boldogabb nemzetségek sajátja! És éppen azért mert hazánk s alkotmányunk a legszomorubb helyzetetések közt s a legsarkalatosb változások által se bomlott meg, sőt mai időkben százszorta boldogabb mint a régi zavarban és setéségekben volt, — éppen azért a legnagyobb ujitások által, ha józanok, ma se fog megrendülni, hanem mind erősbre s tartósra fejtekezni.

Ki azt állítja: „8 századon fénylik keresztül alkotmányunk mozdulatlan” nem végzé iskolái philosophiáját s nézze felébredése végett törvénykönyveinket!

Lehetne továbbá mondani: „Ma meglehetősen vagyunk s ugyan hol a garancia, hogy mostani kis szabadságinkbul, ha változásnak ered egyszer alkotmányunk, végkép nem fogunk kivetkeztenni?” — De mily szomorú, magában nem bizó, szűk eszű s félénk lelkű okoskodás az ilyen! —

Ha az időhez s a század szelleméhez illő változások s ujitások által hazánk java s boldogsága még akkor se szenvedett csorbát — s ma mindnyájan határtalanul boldogabbak s bátorságosb helyzetetésűek vagyunk, mint eldődeink! — még akkor se, mondom, midőn tudományi súlyunk s lelki fejlődésünk olly alacsony lépcsőn állott, s a királyi székekben Péter, Aba Samu, II. Lajos ült — hazánkat Török birta — a Nemest Caraffa, s az Eperjesi szék ítélte — ha mind ezek s több illyesek által se szenvedett csorbát, mellyeknél fogva úgy szólván a multért, mostért s jövőendőért bűnhődénk nagy részben: — miként retteghetünk mai napokban az Istenért, hogy úgy mondjam azon áldásoktul, mellyek szeretett Fejedelmünk atyai gondviselése és számos bölcs hazánkfiái férfias tanácskozásai elesztő kutfőiből honunk vidékire áradni fognak?

Mi Fejedelminknek engedelmeskedünk s utolsó pihenetig hív jobbágyi vagyunk, ez megismértető jelünk, ez ősi szokásunk — de csak ollyant hordozunk igazán szívéinkben, ki hatalmas Urunk, de egyszersmind kegyes Atyánk is, mint mai Fejedelmünk. A Király

disze, hatalma s dicsősége ellenben nem alapul tudatlanokon, szegényeken, elkorcsultakon s rabszolgákon uralkodás által.

S ime itt jelen meg lehető jobb s bátrabb lételünk legbiztosabb garantiája! mellyet részemről törvényes és szeretett Királyunk igazság-szeretetiben, erős lelki-ben s rólunk való atyai gondoskodásában találunk fel egyrészlül — más részlül pedig a magyar s á g n e m e s k i f e j l ő d é s é b e n, — mert hijába, nem lehetünk más nemzetbeliek önbecsünk elvesztése nélkül, — azaz önerköcsi sulyunkban keresek mindég.

Ezt tárgitsuk, ezt szaporítsuk tehát minden módon, minden uton, mert ez Védangyalunk. — Csinosítsuk értelmünket, terjesszük tapasztalásinkat, keressük fel a tudóst, társalkodjunk az elmetehetőssel, nagyobbítsuk könyvtárinkat, jutalmazzuk a tudományokban, művészetekben fáradozót, haladót — üljünk kocsira, szálljunk hajóra s nézzük a világot — s emeljük hazánkat dicsőbb nemzetek sorába!

De mind ezekről, drága Olvasóm! mindaddig le kell mondanunk, sőt álmodnunk se szabad, míg szegénységünk, a tudatlanság, előítéletek s balvélemények közt, valódi szolgaságban fogva tart bennünket. Pénzünk s valóságos tehetségünk pedig addig soha se lesz, míg a Hitel lábra nem áll hazánkban.

VÉGSZÓ.

Ha ezen előadott tárgy értelmét s több elágozást csendes vérrel átgondolom, senki sem érzi s nem tudja jobban mint én, milly különféle s nem mindenkor legkellemesb bényomásokat okozand a közönségre. Jó-akaróim száma kevesedni, rosszakaróimé nőni fog, s így rám nézve fáradozásom láthatólag több kárt hozand, mint hasznot. Lesznek ellenben, ha bár kevesen is, olyanok reméllem, kik lelkem és szándékom tisztaságát elismerendik; — lesz továbbá egy bizonyos Valami legbelsőmben, a mi tul fogja élni az előítéletek

s balvélekedések mulandóságát. — Azok hajlandósága, — mert korántsem érzem magamat elég erőnek egyedül is ellehetni a világon — lélekisméretem csende s azon remény: „lesz egykor haszna munkálkodásimnak” minden jutalmam.

A hazaszeretetet sokan úgy képzik mint Amort, bekötött szemekkel. Így hátramaradást, hibát nem láthatnak, míg a sűrű kendő homlokok körül; ha ez egyszer leesik, minden báj is egyszerre megsemmisül. A hon igaz szeretete, vallásom szerint valamely nemesb s állandóbb gerjedelmek tartalma, nem vak szerelem, s azért nincs is olly változó phasisok alá vetve, mint azon magusi de még is tökéletlen érzés, melly csak nyomorúságunkra emlékeztet, midőn pillantatokig fél-istenné magasít s megint minden szép vágyink mellett is porba gázol.

Ha mindent nem dicsérek hazámban, abból foly: mert hazámhoz nem olly gyenge kötelék csatol, mint valaha Venus fiát Psychéhez — a világosság hija. — Ha anyaföldünk mocsárit, kopárságit emlitem s nem dicsérem: hazaszeretetből ered; mert inkább viruló kerteket kívánnék ott szemlélni, hol ma vadkacsa s vadlud, vagy homok és por. — Ha előítéleteket megtámadni, balvélekedéseket gyengíteni, oszlatni s a tudatlanság sokszori büszke szavát nevetséges hanggá iparkodom változtatni: hazaszeretetből cselekszem; mert soha sem hihetem, hogy előítélet, balvélekedés s tudatlanság alapja lehessen egy nemzet előmenetelének s boldogságának. — Ha itt amott az elaljasodást, romlottságot s rothadást keserű szavakkal festem: honom imádásából teszem; mert illy nyaválák ellen csak a *corrosiv* szert tartom használhatónak. — Ha végre hazánkban mindent tökéletesb létre óhajtok emelni, a középszerűnek, melly ocsmánnyal rokon, gyűlöletéből származik s kivált azon középszerű gyűlöletéből, melly hazánk fényét homályosítja. Legyenek egyéb nemzetek hátramaradásokban megelégedtek, ne vágyjanak előre, magasra — nem gondom; de köztünk csak az melegít-heti szívemet édesen: ha az Isten legszebb ajándéka,

az emberi ész, mind nagyobbra emeli Királyunk hatalmát s Hazánk disztét. Csak az teheti éltetmet előttem kedvessé, ha mostani már ugy is szép helyzetetésünköl mind magasbra lépni keresünk erőt magunkban, melyet bizonyára találunk is.

Szándékom tisztá — mondásim azonban helyesek e, az más. Ezeket makacsul pártolni nem akarom ; mert igen jól tudom : mi nehéz legjobb akarattal is jót alkotni, és az ahoz vezető módokat megfoghatólag előadni.

De javallatim nem kötelezők, s így azokat el is lehet fogadni, ha jók ; s még könnyebben visszavetni, ha rosszak. Magamat hazám igen kis szolgájának tartom ; de azt hiszem : hogy a legkisebbnek is vannak nagy és számos kötelességi. S így ha egyet mást érinték, vagy emlékezetbe tünteték, azt, ha jól megfontolja tettemet, rossz néven senki se veheti. Ha valamely hiv szolga urát eszmélteti „Idő volna már valamire, — egy és más neki ártalmas, egyéb pedig igen hasznos lenne”, azért az igazságos ur, ha eleinte forró vére miatt elveszti is békétürését, s kemény szavakkal fogadja szolgájának sokszor tán untató s kellemetlen jelentésit, mégis megvallja végre : „ezen hivnek sokat köszönhetek, bár javallatit nem fogadtam is el mindég, de szándéka becsületes volt.” Nekem ugy látszik s — tán minden csalódás vagy önkecsgetetés nélkül — hogy külföldön tett többszöri utazásim, helyszinen szerzett tapasztalásim, és sok jeles emberekkel gyakorlott társalkodásim által egyrül másrül világosb, kiterjedtebb s több oldalú értelmem lehet, mint sok más nem olly kedvező állapotban voltak ; s így azt bátorlalom remélni : hogy e munkában előterjesztett s a mindennapi vélekedéstől eltávozó jegyzésimet honunk valódi jóakarói rossz néven nem veendik ; mert azokrül említést kirekesztőleg azért tevék, mivel használni kívánok.

Egy csillagász régi cselédje — ha nem tudja is egyébaránt a mathesis legegyszerűbb törvényeit, — csillagvizsgálásban, t. i. miképen kell a műszereket állítani, felkészíteni, forgatni s a t. még is nagyobb

hasznunkra leend, mint valamely más igen erős mathematicus, ki nem jártas illyesekben. Senki se magyarázandja gorombaságra, ki igazságos, ha illy szolgál forgolódik s mesterkedik leginkább a toronyban, mert kiki azt fogja mondani: „Természetes, annyi esztendő alatt valami csak ragadhatott rá.” S így velem! Ha némelyeket láttam, tapasztaltam s eredetek s forrásiknál szemléltem, a mit mások nem tapasztalhattak — azért nem azt állítom, hogy nekem több érdemem van mint másoknak, — hanem hogy körülállásim sok másokénál kedvezőbbek voltak s hogy azokat kötelességem szerint használni törekedvén, itt amott rám is ragadhatott valami.

Az nem tud pirulni, ki azzal dicsekedik, hogy több tudománya vagy több pénze van, mint felebarátjának; de szinte egyenlő, sőt még nagyobb hiba, egyet s mást a közönség java elől eltemetni. — Megvetést érdemel azon dus, kinek erszénye csak önkéji elégitésére van nyitva, s a közjó előmozdítására mindig zárt; — úgy szánakozást vagy dorgálást érdemel az, ki sértés félelméből vagy egyéb mellékes szempontokból tudományt s tapasztalásit elássa hazafiai elől.

Sok szerénységi köpönyeg alá bujik, hogy ő ezt s amazt inkább tudósbakra, bölcsébbekre hagyja, midőn igazán azért nem avatkozik a dologba, mert vagy nincs bátorsága, vagy tüsténti önnyereségét nem látja belőle. Ki pedig a közönségnek akar használni, legelső kötelessége: magárulegészen elfelejtkezni. S ki ezt nem cselekedheti, nem is lesz soha valódi hasznos embere hazájának.

Gyermekek boldogságáért fáradozni, s éltek tava-
zában tőlök megfosztatni — ollyat imádni, ki gyűlöl — hívnek tartott baráttul megcsalatni: szivrepesztő kinok; — de türhetőbbek, mint minden hazánkfiaitul kárhoztatni, elhagyni; s még illy áldozatra is késznek kell lenni az igazán lelkes hazafinak. Curtiust szoktuk említeni, mint a honszeretet legfényesb képzelvét; s mi nagy volt tette? Tán gyűlöletes életét legszebb halhatatlanságért egy ugrással elcserélni, mi nagy mesterség ez? Hány volna köztünk Magyarok közt, kik ha olly

téjjel nevekedtünk volna mint Curtius, s olly meggyőződéssel bírnánk mint ő, hogy halálunk használ, inkább ma ülnénk a bátor szürke derekára mint holnap; — de nálunk több s nemesb hazafiság kell hol sokszor tanu helyett zordon magány, dicséret s taps helyett fanyar visszavonulás, elhidegülés, s egy részről tán gyűlölet, másíkrul veszély! Mi nehéz félórára valamiért felhevülni? de esztendőig tűrni lelki sérelmet: ehhez kell a szó legsúlyosb értelmében — férfiu. —

Csak ezek szerint is látja az Olvasó: hogy igen is jól tudom, miben fáradozom s mit várhatok. Előre el vagyok készülve a rossz hazafi nevezetre; mert átaljában mindent nem dicsértem s mindent felhőkíg nem emeltem. Sok tán azt fogja mondani: „Ocsmányolja hazáját.”

Két gazda közül ki cselekszik józanabbul: az e, ki magára s másokra fogja, hogy egész határja legjobb buzaföld s így vakságában földi legnagyobb részét javítás nélkül hagyja; vagy az ki magában így szól: Része birtokomnak jó karban áll, részét víz bírja, bectelen fák vagy bozót fedi, része pedig sovány, homokos föld, s így árkokat kell vonnom, irtanom, ültetnem s a t. Mellyik jobb gazda e kettő közül: az e, ki még hosszuszőrű juhaival is megelégszik s azt gondolja minden bizonnyal, hogy már a szorgalom Zenithén áll; vagy az ki kételkedik s lassankint durva s olcsó gyapju helyett selymest s drágát iparkodik nyírni; — így mellyik józanabb patriota, az e ki azt mondja: Be szép azon sok mocsár melly hazánkban van, milly jók s kellemesek az utak, milly rendesen forog minden, milly élet s elevenség van a földművelés s kereskedésben, mennyi pénzünk van, mi nagy hire Magyarországnak kün s a t. s így minden javítás ellen vak hévvel kél ki; — vagy az, ki azon törekedik, hogy mocsár kaszálóvá, sülyteteg sárárkolat kemény uttá, rendetlenség renddé váljon, — hogy vér-akadozási helyett a haza szíve uj erőre kapjon, s a legtávulabb erebbe uj életet lövelgessen, s a külföld, mellynek nagy része létünket még nem is gyanítja, ha nagy fényét nem is,

legalább értékét s belbecsét ismérje el hazánknak. — Az első cselekvőmód jó h a z a f i s á g meg nem csáltható jele, és szeretetünket méltán gerjeszti, de haszna semmi, kára pedig sokszor számtalan; másik cselekvőmód pedig j ó z a n h a z a f i s á g s ez hasznót hajt e nem e? Nézzük régibb nemzetek évrájit, ha öneszünk nyilván nem teszi előnkbe, hogy a k i n e m l á t, soha sem használhat de árthat; s csak az hajthat hasznót, a k i l á t. Vegyük rendre francia, holland, német, angol s a t. nevezetes általunk ismert hazafiak életét, s azt fogjuk találni: hogy nem a vak használ honjának, hanem a szemes, nem a mindent dicsérő, hanem az igazmondó.

„Nevetségessé teszi hazáját” — ezt is fogja néhány pengetni — mert némelly rajzimbán tulajdon rutalmokra fognak ismerni. Ezek ne gondolják: hogy ők teszik s alkotják a hazát s ne tolják azt, a mi egyedül s egyenesen őket illeti, a hazára. Hogy a londoni vagy párizsi cloakok jó szagát nem dicsérem, nem becsmérlem azért egynek tisztaságát, másnak kellemeit; s hogy némelly egyes személy rothadását emlitem, nem hozok én az által homályt hazámra. Egyébaránt olly nagy egy nemzet, egy magányos személy ellenben olly kicsi, hogy egyesnek nincs hatalmában amaszt nevetségessé tenni. Mit árthat a régi s erős várnak, ha valaki vak mérgében sárt s követ hajit ellene? Nem mozdul meg rendületlen fala, s csak önerejét emészti az esztelen megtámadó. De árthatnak az apródok s még a férgek is nagy számu sokaságban — s ezek inkább mint minden egyéb „örlik meg erős gyökerit a valahai kevély tölgynek”. Azon egyes személy, ki nem alattomosan cselekszik, sőt minden gondolati s szavairul igyekszik lerázni a homályt és kétest, s minden tetteiről félre vonni a fátyolt s lepleget; ki nem hát mögött rágalmaz — hanem egyenesen szembe szól, az mi kárt tehet? Ha igaz a mit mond: nem árt, hanem használ; — ha alaptalan: elhordja a szél s kicsapongó elmefuttatását elnyomja a közértelem s valódiság sulya. Én nem gyermekekhez szólok, kiknek lágy agyvelejekben az

előítélet és sophisma könnyen gyökeret verhet, de férfiakhoz ; ítéljenek ! — Nem mondom, hogy csalhatatlan vagyok. —

Sok azt hiszi, ki törvényalkotmányunkat olyannak képi mint egy harisnya, — melynek egész léte könnyen semmivé válhat, ha csak egy szem oldatik is fel — hogy legkisebb javítástétellel is felfordul minden. Azt hitte hajdan az Angol, a Holland is ; de drágán fizetné most meg, ha némelly eszesek s mélyebben gondolkodók nem kinszerítették volna, úgy szólván, okoskodásik terhe által a sokaságot előítéleti s balvélekedésből kigázolni s javításik által szinte a félvilág kincseit honjokba halmozni. Semmi sem áll csendesen a világon, még a nap systemák is mozognak, — tehát csak Magyarország álljon s vesztegeljen mozdulatlan? Nem nevetséges törekedés-e ez? Vagy azt gondoljuk : hogy a Lajtától Feketetőig, s Beszkéd bérceitől Drávaig fekvő, csak 4000 négyszeg mérföldnyi tartomány az universum közepe — melly körül milliárd világok forognak? Istenért ! nyissuk fel szemeinket, vegyük hasznát eszünknek. Minekünk is mozdulnunk kell, akár akarjuk, akár nem s nehogy hátrafelé nyomattassunk, lép-jünk inkább előre !

Munkám tartalmából kiki azt fogja látni : hogy a végsőségeket s tulságokat gyűlölöm s békítés barátja vagyok, szeretném a számos felekezetet egyesíteni, s inkább a lehető jót akarom elérni közép uton, mint a képzelt jót, mellyet tán csak más világon lelendünk fel, levegő utakon. Nem nézek én, megvallom, annyit hátra, mint sok hazámfia, hanem inkább előre ; nincs annyi gondom tudni 'valaha mik voltunk', de inkább átnézni, 'idővel mik lehetünk s mik leendünk'. A Mult elesett hatalmunkból, a Jövendőnek urai vagyunk. Ne bajlódjunk azért hijábavaló reminiscenciákkal, de birjuk inkább elszánt hazafiságunk s hiv egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra. Sokan azt gondolják : 'Magyarország — volt ; — én azt szeretem hinni : lesz !'

VILÁG. 1831.

A „Hitel“ öt hónap alatt három kiadást ért meg s hatása oly nagy volt, hogy a régi viszonyokhoz ragaszkodók közül gróf Dessewffy József, Kazinczy barátja, irodalmilag művelt, de politikában és gazdaságban elmaradt idősebb főúr szükségeseznek látta a „Hitel“-re válaszolni. Dessewffy műve „A Hitel című munka Taglalatja“ adott alkalmat Széchenyinek a „Világ“ megírására.

Ez a munkája talán a „Hitel“-nél is kevesebb szigorú beosztással készült, benne nézeteit megvilágosító lelkes fejtegetések mindegyre váltakoznak Dessewffyt illető polemikus részekkel, melyekben, mint maga mondja, — „tűzzel, méreggel, türehtlen gúny-fulánkkal“ akarta megsemmisíteni a Dessewffy könyvében fejét felemelő elavult felfogást. Ha azonban laza is külső kompozíciója a „Világ“-nak — látszólag összefüggéstelen fejezetekre oszlik — annál szilárdabb a mű belső logikája, mely mindegyik részletet elválaszthatlanul köt össze egymással. Benne a nemzeti megújulás főfeltételeit és megvalósítható útját részletesebben rajzolja, mint a „Hitel“-ben, az országban uralkodó szerencsétlen ideákat jellemzi, tisztázza a szív- és észvezette politika különbségeit, a megújulás eszközeként pedig egyrészt a magyar nyelvet, másrészt az egyesülést jelöli ki. Ez utóbbi elv kifejtésével bomlik ki az olvasó előtt a reformprogramm egésze: egyesülés, az ország szívében való központosítás kívánja a Casinót, a Pest-Buda közti állóhidat, a nemességtől összehozandó pénzalapot, melylyel a magyarság önmagán segítsen, a lóversenyt, a borkezelés országos megjavítását. Mindez csak a Szabadság elvével valósítható meg, amelylyel szemben állnak a nemesi előjogok; — ez a könyv még melegebben szól a szegény jobbágyról és még hevesebben támadja a nemesek kiváltságos helyzetét.

Fejezetei: Ajánlás — Az egész munka veleje — Előszó — Ön- és körülmény-isméreti töredékek (alcímek: megelégedés alapjai — Magyarország állapota — további vizsgálat — a kormány) — A Taglalatban előforduló néhány állítás (az ország terhei és képviselői jus — nemesi felkelés — robot s tized — hitel) — Szerencsétlen ideák — Vallomások (az ó és új — a gazda s hazafi — a magyar nyelv — character és bizodalom) — Ész és szív — Egyesületek (Casino — Szabadság —

boraink jobb sikere végett) — Pesti lóverseny — Töredékek egy angol leveleibül — Végző.

A szövegeket a „Világ”-nak a Magy. Tud. Akadémia kiadásában 1904-ben megjelent lenyomatából vettem.

AZ ELŐSZÓBÓL ¹

33 Régen nyomta Honunkat már a megbántott Egek azon átka, hogy érteni, megfogni egymást nem tudtuk, vagy nem akartuk. Kisebb, tehetetlenebb nemzetek, önállásokat, saját nyelvöket, tulajdon kormányokat századokig fentartották, míg a Magyar Magyararal ellenségeskedvén Kelet és Nyugotnak véres verseny-tárgyává lőn, s végre tőle mindenben különböz nemzetekkel ragadott össze. Ezt csekély számunknak, sik s tengertelen hazánknak, szomszédink elsőséginek tulajdonithatjuk e, vagy Eldődink vad s kaján egymás-ellentiségiknek, tudják az egek! Vélekedjen a multrul kiki, mint ismeri honévrajzink velejét. Itt hasztalan s egyébiránt lehetetlen is mai körülményink közt azon okokat mind rendre kinyomozni s világra hozni, mellyek következésében csak ott állunk 19dik században, ahol állunk! — — — Elég ha mai álladalmunk határi közt mi ujab s nemesb század fiai, eleink példáját nem követvén vagy szerencsésbek lévén mint ők, kezét fogunk, vállat vetünk, s elszánt akaratunk által, mellynek előbb utóbb semmi a világon ellent nem állhat, Hunniát a hatalmasb Országok sorába emeljük.

Csak kevés év előtt, mellyek alig tesznek egy két emberélet-hosszat, a lassu, de mindennapi elmagyartalanodás, ha szabad ugy mondani elnemzetlenülés végpontjára látszott juttatni a Magyar létét. Valamint egyéb kisebb nemzetségek hatalmasbak által nyelettek el, ugy látszott a magyar sajátság külső értelmesség sulya által örökre elolvadni. A Nemzet mély álomba merült nagyobb része nem is sejdíté, hogy majd majd ki leszen törölve a Nemzetek sorából; idegen bölcsel-

¹ a kurzíve szedett címek a jelen kötet kiadójától származnak

kedők elhunydását jövendölék; sokan keserű aggodalommal, melynek kinzó fulánkját nyelv tökéletesen ki nem fejezé még soha, érzék Nemzetök közel végét. És így vonaglott s haldoklott a Haza több lassu s terhes esztendőig; míg végre honfiak szeretete s egyetértése megengesztelé az Istenek régi haragját; s ők egy szebb hajnal-sejditésre ébreszték fel a Magyarat.

A halál s élet közt vívódott Nemzet újra lehelni, s a honfiakat remény-sugár kezdé melegíteni. Elhajíták magokru'l idegen Nemzetiség bélyegit s hosszú Őnfeladás után a természet szent utjára visszatértek, s ismét Magyarok kezdenek lenni. Emlékezzünk 1790dik s az előtti időkre! Van e ki nem értene?

Élt megint a Nemzet és nőtt azóta s mind inkább erősödött. Gyönyörű átgondolni, közel sirvermétül mint lépett vissza élők közé; a gyenge, a bágyadt mint diadalmaskodott ellenségén, ifjúságának s belső erejének milly jeleit mutatá, midőn maga magát rontani mindig hiába igyekezhvén, új életre lobbant, a hogy kiméletlenebbül tapodni kezdék; — tekintsünk vissza! —

Rége'nt tán a Magyar veszedelmesb ellensége volt hazájának minden szomszédinál, s tán önmaga rombolta el minden időkre azon szép Jövendőt, melynek áldási — — — — — melegitnének minket s mieinket most, s egykor még nagyobb fényben utóinkat. De éppen azért, mivel úgy volt valaha, s már ők dulták anyaföldöket örök meghasonlásik által, mi mostaniak is úgy cselekedjünk? indulatosság s hiúságnaknak mi is feláldozzuk a közjót? Nem, nem, — mi a régiek viszongási említésével se kinozzuk magunkat — mert Multat Isten se varázsolhat vissza többé — hanem használjuk a Jelent úgy mint a sors forgatja s engedi. A hajdankor élők pedig szenderegjenek s aludjanak nyugottan, rágalmazni őket nem kívánom; mert hálá! szivesb, szelidebb s reméllem, tartósb barátság szelleme köt minket most élőket össze, miután velek együtt a vadság egyéb kísértőivel elhunyt s temettetett! Dicsérni azonban őket, mint sokan azért, mert előbb futották emberi pályájokat le mint mi, nem tudom.

Elég érzennem: "Él Magyar, áll Buda még" s Jövendők habár zavartabb is, mind tisztábbra s nyájásra derülhet; elég nyilván tudnom: köztünk új erő mint fejledez napról napra jobban, s hány hazafi van, ki nem kíván, nem óhajt egyebet, mint Hona javát s Fejedelme hatalmát.

13—15. l.

MAGYARORSZÁG ÁLLAPOTJA

Gondold Magadat¹ vagy 10—15 évvel vissza s tekintsd velem honunk akkori mibenvoltát, s kövess onnan a most folyó időkhöz. A mit kihagyok véletlen vagy kinszerítve, képzeld hozzá.

Hazánk rutul el van darabolva pártfelek, hitvallás, külön nemzetek s municipális alkotmányunk által. A pártfelek vagy 5 részre, a hitvallás tán 6-ra, külön nemzetek vagy 10-re, municipális alkotmányunk 52-re s így összesen 73 külön részre szakítják honunkat, ide nem számítván a Jászok, Kunok s a t. kerületeit, királyi városokat s a t. S mi gyengeségünk okát nem látjuk át — sőt sokan közülünk nem is sejtik, milly gyengék vagyunk — pedig ezen elboncolás teszi hazánkat egy beteg, egy haldokló testhez hasonlónak, melyben a vér nem kereng. S ha valóban tisztán kívánunk látni, e szomorú heterogeneitásban keressük a múlt idők viszontagságait, melyek annyiszor gyászba boríták anyaföldünket; e természet-elleni állásban keressük a jelenkor szégyenit, mely mindedig a nem ismert, meg nem nevezett kisdud Nemzetek sorába törpeszt minket.

A római Clerusról, görög s protestáns Papokról egyet sem szólok, s mindenkinek önitéletére hagyom elhatározni: sok részre szakított hazánkban szolgálnak e boltozatot összetartó ékkövekül, vagy sem?

¹ Széchenyi itt és a következőkben gróf Dessewffy Józsefet szólítgatja meg, kinek a „Hitel” ellen írt „Taglalat”-ával polemizál

A főrendű Birtokosok közönségesen — s nem mondom nincs sok kivétel, mert az mindenütt van — keveset aggódnak a honrul, vagy kün költik pénziket, s élik napjaikat, vagy ha idehaza tengenek is, semmi mód nem szolgálják hazájokat, se tisztviselés által, se mint egyes emberek, ha bár volna is ahhoz való tudományok, tehetségök; vagy minden hazai dolgokban járatlanok s úgy töltik idejüket, mintha legkisebb javaiban sem részesülnének a Magyarföldnek, s nekik nem is volna szabad néminemüleg avatkozniok a kormányba; midőn a természet szent törvényiből az foly, hogy a hazátul bő mértékben nyert áldásikért viszony-idomzatban feloldhatatlan kötelességik is vannak, állásikhoz pedig, mellyekbe őket az Isteni végzés úgy iktatá mint a fejedelmet királyi székbe, a legitimitás eldönthetetlen törvénye szerint, bizonyos jusok is vannak kötve. Csak azon felséges just: vármegye- s országgyűlésin, minden hivatal nélkül is szabadon szólhatni; derekasan s fenéig átvizsgált gondolatokat a közönségtől elfogadtatni; tudomány s értelmességi súly által a kormányra befolyini s több eféle, hány használja s gyakorolja józanon lelkes s állhatatos pártatlansággal? hány tudja becsülni azon számos sorsajándék közt csak e most említett elsőséget? mellyet más hazákban sokan szivvérök nagy résziért készek volnának megvásárolni; hol sokszor annyi esztendőig, sőt emberkorokig hallgatni kell, a leghasznosb ideákat elfojtni, a legéletrevalóbb tudományokat agyban, kebelben hervasztva rejtegetni, és szinte tudatlannak látszani — mig szólni szabad, s akkor is jobbára csak úgy kell szólni, nem mint a mondó érzi szíven s meggyőződik lelkében, hanem mint mások gondolkoznak s kívánják, vagy parancsolják.

Legnagyobb palotáinkban a magyar nyelv idegen, ritkán fogadják szívesen, s ha megjelen is néha különös alkalmaknál, s úgy szólván, kivétel gyanánt, csak úgy lövell a számos külföldi szózaton keresztül, mint vilám a borult ég hasadékin. A szegény számkivetett csak előszobákban s istállóiban cselédek közt tartóz-

codik inkább, s a ház ékessége az asszony, ki mindent elevenít s a legszárabb dolgokra is bájt hint, nem érti, s ha érti is, hátat fordít neki!

A Nemeség rendszerint, — s itt is van számtalan módosítás s kivétel — melynek a jószerecsén kívül egyedül köszönhetjük fenmaradott polgári létünket, de egyszersmind azt is, hogy szinte minden keresztény nemzetek közt leghátrább vagyunk, — csaknem minden tehetségit kirekesztőleg hazai tudományokra fordítja. A külföldet nem ismervén eléggé, hazáját értékén túl becsüli, újabb találmányokrul, melyeknek más hazák olly sok áldást köszönnek, tiszta képzelete nincs, s így számtalan javítás ellen vak hévvel kel ki. Sok a korlátlanágot tartja szabadságnak, s abban helyzi elsőségét, hogy zablátlanágaért csak későn sujthatja őt a törvény, melyet sokszor ki is játszhat, a miért, nem tagadhatni, néhány ugyan valóságos privilegiált rendbontó betyárkodik is közöttünk! de annál keményebben bűnhődik az ártatlan nagyobb rész, melly néhány féketlen miatt valóban igen rossz szagban áll a külföld előtt, melly a magyar nemesembert hazájában csak önkény-vezérlettnak képi. — Sok, habár nem hiszi is a féktelenséget szabadságnak, belsőjében nem fejtheti ki tökéletesen a társasági szabadság philosophiáját, s azt gondolja valóságosan szabadnak, ki nem adózik! — Igen sok pedig — s itt a kivétel tán ritkább — Börne Lajosra emlékeztet, ki német földieiről nem ócsárlásbul, hanem inkább ébresztésbul azt mondja "Ich theile die Deutschen in zwei Klassen: in Hofräthe und in solche, die es seyn möchten." Legtöbbeknél pedig hibázik az élettudomány azon ága, melly mulhatlan szükséges más nemzetek megismeréséhez és szép társaságban éléshez.

S honszeretet, minden önségtől kitisztult honszeretet, Mágnásban, Nemesben ahozképest, hogy szinte kirekesztőleg rájuk halmozult a haza legszebb áldása, a szabad birtok, koránt sincs elég; de annál több az egymásellentiség!

Sokszor nagyobb alkalmaknál — s e tárgyul,

érzem, tudnék néhány úgy nevezett Vigjátékot irni, ha tartalma nem volna inkább szomorú — nagyobb alkalmaknál mondom, foly nagy méltósággal a köztanácskozás. Az Elölülő igen igen mély gondolkozó hírére kap, mert egyet sem szól; ha pedig szól, deák nyelven konyhaszagot terjeszt, anyanyelvén ellenben nem ritkán bakot lő; vagy mászgondolta s mástettefel érdeklő beszédet olvas, s természetével olly heterogen elembe látszik lenni, midőn honfitársival közjóért fáradoz, hogy szinte szánakozásra gerjeszt. Tökéletesen végzett munka után számtalan Vivat kiáltás közt leforog az ebéd, és kávé s néhány szép szó-csere után, tisztán válik el a két felekezet; könnyebben kezd lehelni, s midőn a lassan mozgó nap külön eseteit emlékezetbe hozza vissza, az egyik rész elkeseredett gunnyal neveti pipa honi dolgok körüli járatlanságát és számos botlást a Mágánsnak s méltán; midőn a másik rész a házi asszonnyal, leányival a Nemesember faragatlanságán, viaszolt padlaton ollykori elcsuszlásán jó ízű kacag; s mind a két rész örül a barátságosan töltött nap lehunyásának. S illy scéna az életben számtalan, s annak valóban keserű tanuja: milly gyenge hazánk, hol, úgy szólván, azon egy status — mellynek jussai szinte egyenlők, s melly a haza legtöbb áldását szívja, s így legnagyobb tehetségű is, — illy, rokon-elleni lábon él egymással. A honi dolgokban tudatlan Mágás sokkal vétkebb mint a szebb szokásokban járatlan Nemesember; azonban egy részrehajlatlan bírótán így szólna: "Becsesebb a faragatlan gyémánt a simított kovánál, hanem a gyémánt is csak köszörlés által jut igazi értékre."

Azon kevesek pedig, kik valóban szeretik honjokat, vagy ha nem szeretik is annyira, becsületes meggyőződésből készek tehetségükig érte áldozni, vagy összezavarják a régi rozsdás rögzött szokásokkal a nemzeti szellem valódi lelkét s nem abban helyezik a nemzetiség utóbbi kifejlését, a mit előítéletektől szabad ész javasol; hanem abban, a mit az idő lassanként élet-

módunkká szentelt fel, ámbár az is néhány év előtt éppen olly kevésbé volt magyar, mint az sem minden magyar, a mi századunkban igen igen illenék honunkra, — vagy ha előítéleteik néhány legióin diadalmaskodtak is már, és ideáikat valamennyire rectificáltak, nem törekednek hazánk javára s emelkedésére concentrice egy pontbul közakarattal, hanem excentrice hazánk külön s egymást alig ismerő részein, és szinte magok egyes erejökben bizván.

A Polgárság, melly úgy szólván egyedüli képviselője az ország művészeti s mesterségi értelmességének, nagyobb részint nem magyar, s nem is vágy azzá lenni; holott a magyar hon levegőjét szivja, kenyerét eszi, borát issza, s nincs is egyéb hazája e tágos világ hátán a magyar földön kívül. Ellenben az is igaz, a felsőbb Rendek nem igen édesgetik magokhoz s nem nagy pártolásra méltatják azon statust, melly practikai értelmessége, kereskedési tudománya s ügyessége által olly sok jót tehetne hazánknak. Ugy hogy a szó valódi szoros értelmében derék művészeti, mesterségi s kereskedői Rend nincs is hazánkban még, s mindaddig nem is leend, míg a törvény személyit s vagyont legerősb védelme alá nem veendi, s azt a közönség nagyobbra mint eddig, nem becsülendi!

A Parasztság sok nemzetbelire van tagolva, s a sváb értelmes munkássága, a Tót irthatatlan termékenysége, az Oláh szokásihoz makacs ragaszkodása, a Rác kereskedési ügyessége s a t. mind szűkebb határok közé szorítják a törzsökös Magyart, ki tán — ha független férfiúi öntartás az izlésnek legvalódibb mérője — minden kivétel nélkül az országnak legszebb lakósa. Ezen [magyar parasztság], a több s összeleg vett részekhez idomozva nem sokkal nagyobb szám, melly a Magyarság utolsó gyámola, csekély számban nemz mint az oroszlan; míg Tót, Német s Oláh úgy szaporodik mint gomba az erdőn. A Magyar független önérzésében kerüli a munkát, s büszke vadsággal félreteszi a lelki előmenetel s csinosodás legszükségesebb eszközit napkeleti komolyságában.

A külön Hitvallás pedig e felekezeti elhasonlásokat még egyes ágaikon is felosztja. Annyi bizonyos, de tán több — keserű versenygés van Pápista s Reformatus mint Gallus és Angol közt. Sok derék magyar helység, mellynek lakosi olly egyenesen s karcsun nőttek fel, mint egy fiatal fenyő liget, s képvonás, állás s mozgásban olly rokon egyenlők, még azok sem alkotnak iránylag kis körükben egy szívet, egy testet; s a kereszt — a türelem s felebaráti szeretet dicső jele — sokszor egy a mennyországbul kirekesztő vázzá alacsonyittatik le s a kakas, a lelki ébredés példázója, ellenséges bizodalmatlanság cégérévé disztelenítettik. Alig van Társaság, Egyesület, Intézet, melly a hitvallási irigykedés ördögétül ment, már kezdetekor ne rejtené keblében a halál okát. Csak romja látszik itt-ott sokszor olly tiszta szándékbul fakadt honi Intézetek alapinak. Legyen kihagyva csak egy felekezet, — legyen a tárgy, nem születés s hitvallás, hanem tudomány s észbeli tehetség szerint szerkesztve; s a Siker, ugy ítélem, már lehetetlen! A honszeretet csekély sulya, a Szép, Nagy s Dicsőnek olly kevés kebelben forrón érzett hatalma nem olvaszthatják egy szép nemzeti összhanggá mind azon nyomorult önség-haszonles-szüklélek-félénkség-hiuság-sugta előítéletek disztelen kongásit, mellyek az Egybehangzás, Egyesség, Egyetértés, Erő s Érény minden varázsit ketté törik, és szinte valahai létének sejdítését is tülhangozzák.

A hazánkat látogató, tovább köztünk mulató külföldi nem tudja, nem gyanítja — ha tekinti nyelvünket — Magyarországbán lételet s csak három négy mérföldnyi egyenes mentében is sok helyen, ha anyanyelvöken szeretne szólni a lakosokkal, három négy nyelvértésre lenne kárhoztatva.

El van így természetesen s időik folyta által boncolva a magyar Nemzet — vagy inkább Nép — huszonegy igen külön részre, mellyek megint 52 külön darabra, azaz éppen annyi vármegyére vannak mesterségesen elszakítva.

Képviselői Országlás — ha egy Nemzet elérte már az Értelmesség magasb lépcsőjét — municipalis¹ felosztás által tarthatja e fen legnagyobb hihetőséggel függetlenségét? itt nem akarom fejtegetni, mert egészen félre vezetne; hanem, hogy mai állásunkhoz alkalmazva, municipalis Alkotmányunknak köszönhetjük mi Nemeseink s az Ország egyéb privilégiált felekezeti mai álladalmunkat s valahai előmenetelünk lehetőségét, arrul, sok évi feszített gondolkozás után, olly tökéletesen meg vagyok győződve, hogy e meggyőződésben élni s halni kész lennék. A külön Megyék egymástul tisztán elvált ítélő és szabad tanácskozásu székei alkotják egyoldalú szabadságunk talpkövét. Azok, vagy inkább azoknak szónokai menték meg a magyar hont elolvadástud, bizonyos megsemmisítéstül — ugy mint az elvált több boglyákban is nagyobb a bátorság, mert ha mennykő út is néhányba, megtartja Isten a többit.

Ellenben e függetlenségi palladiumnak, ugy mint minden még legszebbnek is a világon, egy igen rut oldala van, melly a vérnek leglassubb keringését okozván, mindenben halálos hátramaradást szül! Nem gondol Vas Abaujjal; Kecskemétnek legkisebb gondja is nagyobb, mintha lesüllyedne Lőcse a föld közepéig; mit bánja Csalóköz Mosonyt, habár Dunába fulladna; Tolna vizeit Pestre torlasztja; Győr a Hanságnak vet gátot, s több eféle öröklő országos sérelminkben látható; — s így feloszlik az ugy is nem igen nagy Királyság 52 piciny királyságra, s a világ nagy szinpadán csak igen lassan, s végre tán olly ut felé halad, mint chinai gálya fergetegben, midőn ahogy beszélük, mind-egyik hajós maga esze szerint cselekvén, sziklák közé zavarják a hajót s ha törik, egyenként meritgetik, lapátolgatják a beomló vizet, míg a savanyu nagy hab örökre egyesíti őket.

Legszomorubb pedig, hogy éppen az, a mi független állásunknak valódi oka, s minket, ugy szólván, gyuladástul ment meg, más részről egészen elgyengit,

¹ törvényhatósági, azaz vármegyei és városi

marasmus által veszni enged s így szinte egy serleggel életet s halált nyújt.

A felvilágosodásban progressive előhaladó nemzetek sorából kinyomva, a réginel maradni lehetetlen, mert a külértelmesség sulya idővel még nyomdokát s emlékezetét is kitörli a valahai Magyaroknak; előrelépés, változtatás ellenben egy egészen eldarabolt országban, hol annyi az egymással viszázkodó felekezet, a kormány pedig egy, veszély nélkül alig eszközölhető.

Palliativ javítások nem érnek semmit, mert a gyógyszer hevitő vagy altató erejének kigőzölgével, még nagyobb bágyadságba vagy fájdalomnak közé esik a test; gyökeres javításoknak pedig, habár legcélirányosb sőt legsürgetőbbek is — mint a közvélekedés tartja de én nem hiszem — homlokkal állnak ellen leg-sarkalatosb törvényink. A régi rozsdából s azon kettős dilemmából, melybe helyze a sors, kilábolni tehát szinte lehetetlen; mert vagy cáfolhatatlanul igaz: "el van kárhoztatva a Magyar hátramaradás vagy elbomlás által veszni", ha t. i. alkotmányával a perfectibilis öszve-nem-férhető; vagy a külön részek egyesítése lehetetlen, s így minden fáradozás hasztalan; avagy ha ez nem igaz, olly felette nagy az előitéletek nyomasztó terhe, olly könnyű a rectificált isméretek sulya, hogy minden előre s világra törekedés hihetőleg sikertelen.

Egyesek szavai, kik világosan látják a hon pirulás-
okozó alacsony mibenlétét ahoz képest a mi lehetne, elvesznek a sok felekezet egymást üldöző vad orditási, vagy csak önhaszonleső nyomorult rimánykodási közt. A köz intelligentia sulya, azon egyedüleg valódi féke az önkénynek, más nemzetekéhez hasonlítva szerfelett csekély. A hatalmasb résznek szinte minden valódi tudománya latin Classicus, rabulistikai törvény, szór-szálhasogatás, s költői tárgyakra van szorítva. Életre-
való isméretek olly ritkán vannak elszórva a képzelet határtalan mezőin, mint hajók a tágos Oceán habjain; szorgalom, gazdasági, művészeti s kereskedési értelmesség alig van; úgy annyira, hogy ha gazdasági ismé-

retinken tán nem is, művészeti, s kereskedési szellemünkön minden bizonnyal kifog még a Török is. Hány tökéletes magyar mesterember van az egyesült hazában? hány magyar kereskedő? A Török — bizony pedig nem szeretem idézni például — selyem, gyapju, pamut, bőrben s a t. olly ügyes kézműves, mint akár Francia akár Angol; s kereskedési ügyessége türhető, s milly nagy számban! mert nem gondolnám hibázom, ha csak az Európában élő tökéletes mesteremberek s kereskedők — pedig török — s nem mint sokan gondolják görög vagy örmény mesteremberek s kereskedők számát 300.000-re teszem. A kormány pedig, melly alatt e szorgalom kifejlett, egészen török! Ezt ne felejtsük.

A kisebb Nemesség nőtten nő, s előrelátható: tiz nemesember jut majdmajd egy sovány hold földre. Művészetet, kereskedést üzni éretlen büszkesége nem engedi, s méltósága ellen tartja, becsületesen, ügyesség s tudománnyal fáradozni vagyon után; hanem inkább dologtalan henyél otthon, s nemesemberhez illőbb foglalatosságnak tartja, nyulfiakat anyjok hasában lődözni, vagy semmit sem tenni.

Gazdasági mibenlétünk hiányos principiumok következtetésében, mellyek minden fényesb előmenet ellen szegülnek, nem ép; nemzeti, eredeti szokásink pedig éppen nincsenek, s a mik vagyunk, a mit tudunk, csak utánzás következtetésében vagyunk s tudjuk; a mi éppen úgy van más nemzeteknél is, csak azon különbséggel, hogy mi utánzásinkban makacsul ragaszkodván a régihez, s úgy szólván csak kinszerítve alkalmazkodván a többséghez, nem velejét s észleti — rationabilis — okát tekintettük az átvett javítások s új szokásoknak, hanem csak felszíniségeiket ruháztuk magunkra.

Lelki független ember, összevén minden rendbelit, kik valamelly hathatós fordulást tehetnének létünkben, hány van? Hány mer jobbágyi, hív s alázas, de egyszersmind férfiúi önérzéssel királyszék elibe lépni, s a fejedelem atyai keblébe a hon kíváratit bátran kiönteni? Ki mer tiszta lélekismereti bátorsággal viszont a honi előítéletek seregével szembeszállni, s

hazafiaiát éppen ott támadni meg, hol mint a nyavalyának gyöker-helye, a vágás legkinzóbb? S ha lennének is ily hazafiaiak, kiknek szándéka olly tiszta mint kristály, valyon van e elég lelki tehetségek s élettudományok jó szándékaikat nemcsak egekbe fohászkodni, hanem azok gyümölcsit is az élők közé előteremteni? S ha tudományok van, van e még hihető élet is előttök? Van e bennök erő a felbőszült rágalom, megsértett hiuság s önszeretet marconzásait férfiasan kiállni? S nincsenek e hitelezők kezeiben, s vagyoni tehetségek van e, nemes józan szándékaikat sikeresen előre is mozdítani?

Nagyon elszomorodám e lelki függetleneket ke-resvén, mivel csak néhányat leltem, s azon kevés — úgy gondolám akkor — a sok honfelejtett külföldiskedőken, az itthoni előítéletek tárnokain, az elpuhult született-katonák — kik lóháton nem ültek még soha — nagy seregin, s a zsidó markában lévő számtalan külön szintéken soha, — bár legtisztább szándékkal, cherub tanácsadóval, félszázad folytában, minden testi s lelki erővel, legjobb vagyonbeli rendben — sem fog diadal-maskodni.

Felhevült s rendetlen képzelet e vagy a tavasz életkornak szóval ki nem fejezhető édes vágya? nem tudom: de azon álom: egy nagy s dicső nemzethez tartozni, szívem legtitkosb hurjait édeni harmoniában ringatá mindenkor. Illyesekkel kérkedni nem mertem, sőt titokban tartám inkább; mert nagyobb kin alig van — s forróságban jeges vízbe ugráshoz hasonló — mint: hideg visszavonulással s zárt kebellet találkozni a haza szeretettül lángoló tárt szívnek. Marathon mezein, Phile hasadási közt én is — — — — — leg-édesbeket álmodtam — — — s milly kicsinynek, milly szűknek lelém hazámat! — — — — — A rothadás szaga ébreszte fel, s összezsugorodott mellembe temetém el szívem kinjait. Lelkem olly bágyadt volt!

Az „Ön és körülményisméreti töredékek“ c. fejezetből, a magyar társadalom egyenetlenségének, szertetagoltságának rajza, s hogy lelki függetlenek alig vannak 43—50. l.

A multban nemzeti Nagyságot, legalább olyant, mellyen a Magyar tul ne emelkedhetnék, ítéletünk szerint nem találtunk, mert a mult Nagyságának köemlékek s roppant épületek romjai egyedüli tanuji; minden egyebek, mint könyvek, mesterművek, közhasznu találmanýok az idő által elenyésznek, nevezetes építmények hijával pedig, mellyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejedelem sem volt még; de hazánkban ollyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg — vagy mocsárvár, sőt még az annyiszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül — melly ugyan a debreceni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt — nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra.

Ugyanazon fejezetből, mint az előző. 52. 1.

A MAGYARSÁG ÁTALAKULÁSA NEMZETISÉG ÉS KÖZÉRTELMESSÉG ÁLTAL

36 A multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, ítéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem olly hajlandó szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkbe merülni, s inkább a jövőndőt tartánk szemünk előtt.

A sötét jövőndő pedig kizárólag csak azon fel-tétel alatt mutatkozik biborszínű távolban: ha a Magyarság közértelmesség által fejlőd ki tökéletesen. S minél mélyebben vizsgáltuk a haza lakosit, szomszéd közötti állását, geographiai helyzetét, természet-ajándékot s több eféjét, s minél jobban törekedtünk kitanulni azon okot, melly-ből áldott következtéseknek kellene a honra áradni, annál tisztábban látszott előttünk — a mi végre tökéletes meggyőződésre lön — hogy minden lehető előmenetelünk kirekesztőleg értelmességi súlyunk nagyob-

bitásában s csinosodóbb nemzetiségünkben verhet tartós gyökeret ; hogy minden, a mi nem áll valódi nemzeti-ségen, s valóságos — minden előítélet s szemfényvesztésektől megtisztult — értelmességen, alaptalan, s előbb utóbb bizonytalannal elbomlik.

1822-ben az idők folyamatja s bizonyos esetek felébreszték az ébren szunnyadozó vagy is inkább az alunni igen szerető Magyar, s valódi honszeretet s önbizakodásu erőnek jelei mutatkoznak itt ott ; s bennünk mind erősb hitté vált, — hogy ha valami felemelheti még a hazát ön boldogságára, Ura örök dicsőségére s hozzá illő magasságra, az semmi egyéb nem lehet mint **Nemzetiség s Közértelmesség.**

A sarkalatos nagy ok tisztán feküdt előttünk ; hanem a Mikép s hogyan nyithatni meg a gazdag kútforrás, homályban maradt.

Magyarosítani! De mikép s milly eszközökkel? A világon minden csak superioritásnak enged, ez szoros tudományi törvény, s a Magyar, szinte mindenben csak tanuló lehet, s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a Magyarságot minden szennyeiből, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen. Hanem megint ezt mi módon valósíthatni oly hazában, hol annyi az előítélet, s oly kevés a valódi élettudomány? Előítéleteket kiirtani s valódi élettudományt terjeszteni pedig milly eszközökkel lehet geographiai szerencsétlen helyzetünkben, melly minket szinte minden közösüléstől elszigetel, s a nemzeti versenyiség — mellynek más nemzetek legfőképp köszönhetik csudálatos kifejlődéseiket — hasznos gyümölcsöt velünk nem is sejteti? Külföldet kevesen járlák, s ha járták is, nem ismerik ; vagy ha elsősegei tisztán ismeretesek is előttök, hátramaradt szegény hazájokat nem merik bátor egyenességgel oly színekkel festeni, mint az nekiek jelent meg ; s így kellőképp nem ismervén s tulbecsülvén honát s maga magát a jámbor itthon-ülő Földi, ítéletihez s tudományihoz makacsul ragaszkodik ; mert azokat legjőzabbnak s életre legvalódibbakkak tartja ; oly tágos tükörnek készítésén pedig — melly-

ben mindegyik tisztán ismérhetné magát meg elsőtől utolsóig, ki a hazát tudva vagy tudatlan tapodja, a közjón vak hévvel ront, vagy azt hideg gunnyal önti le, vagy a mi legközönségesb, henyélve here gyanánt teng s a t. — olly roppant tükörnek, mellyben mind azon számtalan hiven találná magát ábrázolva, kik igazságos s nemes lelkök sugtában azt hiszik s hirdetik: "honunk minden lakosinak áldott a sorsa, mert magoknak, sok birtokban szülötteknek, hála Isten, jól van dolgok"; szóval: illy remek s legszükségeseb munkának létesítésén mi kevesen csak nem kétségbe estünk.

Azonban azon Izlés — nem akarom egyébnek nevezni — inkább sikeretlen fáradni a köz és haza javáért s felemelkedéséért, mint sikerrel önhaszon és személyes magasb állás végett, nem engedé elolvadni tiszta szándékunkat férfiúi keblinkben. Mélyen éreztük: rajtunk a sor jeget törni s megkezdeni a nehéz munkát; nem toltuk mi a kormányra, hogy elpuhultunk, elnémetesedtünk; mert miért engedték azon méltatlanságokat végbevitetni magunkon; nem vetettük mi a szántóvető, polgárság s tehetetlenebb nemességre hazánk alacsony állását, s közértelmességünk csekély létét; nem kárhoztattuk mi eldődinket, hogy jó tengerpartig nem vittek minket, ha vihettek volna, midőn

A félvilággal szembe szállott
Nemzeteket tapodó haragjok s a t.

s nem panaszkodtunk mi az Ég végzési ellen, hogy szerteboncolt hazánkat egy testbe szorítá egyéb külön színű nemzetekkel; nem kerestük mi sem a sors határozásiban a hibát, sem más felekezetűek szemeikben a szálkát; hanem egyenesen magunkat s velünk egy rendűeket vádoltuk hátramaradásunk s hazánk alacsony állása miatt. Rémvázként szolgáltak a Véletlentől nyert számos áldásink, mellyek ugy szólván, szemrehányák oktanul pazérlott legszebb esztendőinket, természeti idomaink fejletlen parányiságát, már a bölcsőben talált nevezetes vagyónink észnélküli eldarabolását, s midőn már szinte gyűlöletre méltóknak kezdők

ítélni magunkat, semmi egyéb mint a még hihetőleg előttünk fekvő élet s mind azon jó, melyet még létesíthetni reméllénk, s erős akaratra gyámitott tiszta szándékunk mentének meg az önvád türhetetlen fulánkitul. De midőn azt kelle tapasztalnunk: hogy a velünk egy rendűek nagyobb száma, s kiket az Isten hasonlíthatatlanul szebb tehetségekkel áldott meg mint minket, még hasztalanabban éltek napjaikat, s munkátlanlás, izetlen örömek, tudatlanság, rendetlenség s unalom közt vénültek meg, akkor, megvallom: hiúságunk alighogy valami belső meglegedést nem érzett volna velünk, ha egy szebb ösztön tüstént nem birt vala egy hozzánk méltóbb elhatározásra, kötelességünket mert eddig jól nem teljesítettük, s éppen azért mivel olly kevesen vagyunk, jövődöben kettőztetett erővel s állhatatossággal végbeinni. Őrajtok magasb állásuakon, sokkal több vagyonuakon, hosszabb életűeken lett volna a sor — a helyett hogy minket kisebbeket, tehetetleneket, ifjabbakat állati életek vagy életi álmok által úgy szólván inficiáltak — példával előttünk járni, a királyszek támaszai s hon oszlopai lenni, a mik lenni nem tudtak. S ha köztük csak kevesen tölték be valódi becsök által az idegen irigylette helyeket, s akkor is egyesítés s minden erőnek egy fő célra összesítése helyett inkább egyedül s így sikeretlenül fáradtak tisztoköreikben, midőn a nagyobb rész bágyadt kábultságában alig mutatott egyéb életerőt, mint lábbal tiprását legszebb jusainak; azért mi szent kötelességünk teljesítésétül még nem hittük felszabadítva magunkat, s nem mérvén gyenge erőnket, gyarló tehetségünket, hanem bizván szándékunk tisztaságában s Isten segítségével, olly érzéssel fogánk a nagy munkához, mint mikor egyedüles ember orvos-tudomány s gyógyszer nélkül rideg pusztán halálos álmokórságban fekvő felebarátját leli, s azt addig ápolgatja s iparkodik visszahozni életbe, míg tudós s tapasztaltabbak érkeznek.

A hon vizei korlátlan dühökben mindig öntsék el az ország legtermékenyebb vidékit, s az örök posvá-

nyok méreglehelő önkényök mindig kint s halált szüljenek? Severin¹ bércei s Duna kőszirtei mindig gátolják a világ egyéb lakosival közösülésünket? Szabadságruli idétlen képzetünk s törvényink bal magyarázata századokig tiltsa tőlünk el a közösülés kellemit? Egyetlen egy sovány esztendő gyászba borítsa jövődöben is — mint már annyiszor — a fél hazát? A népre vetett idomlag olly csekély adó mind terhesb legyen idő folytával? A haza szívét, Buda s Pestet, álló-hid soha ne kösse egybe? S elbomolhatlan színház örökre meg legyen tagadva azon nemzettül, melynek nyelvén kívül, ugy szólván, semmi sajátja? — — — — — Hát annyi fundációink? — — — A földművelés jobb ismérete soha ne ruházzon zöld szint naptul aszott meztelen pusztáinkra s avar fenyérinkre? Manufactura, fabrika, kereskedés hazánk gazdagságát soha ne emelje magasbra? Külföld előtt mindig isméletlen maradjon a Magyar? s több eféle.

Nem, nem! szebb létre méltó hazánkknak ki kell vetkezni e szánakozást vagy megvetést érdemlő szeny-nyebül, s mi illy égető, a 19-dik századra s keresztények közé többé nem illő szégyeneket henyélve s karnyugva tekinteni tovább nem tudtunk. Semmi esküvés, csak honszeretet s kötelesség-érzés által egyesülve, megállapodtunk néhányan: mindent elkövetni, vigasztaljon bár remény-sugár, bár nem, a mi tőlünk csak telik; mind azt, a mit fentebb említék, s még tizannyit, a mirül egy szót sem szóltam, — jóllehet honunknak rá nagy szüksége van — mozgásba s életbe hozni.

Te most, Barátom, hihetőleg nevetsz — — eszelősnék gondolsz s imigy szólsz Magadban s később tán még nyomtatni is fogod: "illy óriási munkákat egy két ember akar végbevinni — — s illyesekkel még kérkedni is mer a szemtelen — — — — —"

A mire én azt felelem: hogy valamint az Elkorcsosodás s Tudatlanság azon ok, melyből mindenféle számíthatlan rossznak szükségképen következni kell; ugy a Nemzetiség s Közértelmesség azon nagy ok,

¹ Turnu Severin, a Vaskaput érti

mellybül előbb utóbb mind az, a mit említék, s még tizszer sőt százszor annyi, minden bizonnyal következni fog.

Azon sok újabb remek munkák, mellyek a külföldet s főkép Britanniát dicsőítik, szorosan véve nem kirekesztőleg a mostani élők vagy csak rövid idő előtt elhunytak eszközlési, hanem lételők már a mult századokban gyökerezik. Milly számos előitéleteken kelle diadalmaskodni, hány bal isméretet eligazítani s józanítani, mennyi egyes szerencse-próbálókat egy nagy célérés végett egyesíteni előbb, hogysem egy tökéletes linea — vagy gőzhajó készülhete ; — roppant vashidak s utak egy testté forrasztathaták az országot ; a szántóvető kis kertté változtathatá a természet kezeiből kopáron átvett szomorú vidékeket ! s több eféle.

Mennyi temérdeknek kelle valóságba s életbe lépni előbb, hogysem illyesek végbevitelérül némi hihetőséggel csak álmodni is lehetett volna ! A bámulásra méltó szigetnek mind azon csudái, mellyek előtt az igazságos ember megilletődéssel nyul süvegéhez, egy Bacon, Gibbon, Young, Watt, Smith s t. i. lelkéből vevék valódi eredetöket, s nem annyira azok eszközlési, kik a józanon rakott alapokra állíták csak remekeiket. Olly mélyen fekszenek azonban az igazi nagyság fenékkövei, hogy azok mindenki szemeibe nem könnyen tűnnek, midőn a superaedificatumokon¹ bámul a sokaság.

Te is, tisztelt Barátom, tudom mint sok más, szivkeserűséggel nézitek a civilisált nemzetek sorában olly alacsony állását honunknak. Ti is szeretnétek látni rakoncátlan vizeink fékülését, mocsárink kiszáraitását, honunknak vasut által az Ádriai- s Dunánk megtisztítandó medrével a Feketetenger szoros egybeköttetését ; Nektek is jól esnék kemény utakon repülni, midőn most annyiszor helybül sem tudtok mozdulni, vagy halálos unalommal lézengve zuzott testeitekbül szinte kirázódik a lélek ; Ti szivetek is reszketne örömtül, ha legelső palotátul a legutolsó kalibáig minde-

¹ felépítményeken

nünnen bőség s mosolygó kép tűnnék Előtökbe ; Ti is szeretnétek, ha a népen fekvő adó könnyű lenne, s az kétannyit tudna elbirni nevetve ; s mennyire tágulna kebletek, tagadhatod e Barátom, ha állóhid Buda s Pestet, a hon eldarabolt szívét, örökre egybekapcsolná — — — s nemzeti színházban Thalia s Melpomene magyar nyelven üdvözlőné a nemzetiség, honszeretet s jobbágyi hiveség halhatatlan tetteit ! Milly meglegedést szülne Bennetek haza oltárára rakott áldozatink valahai haszna ; mennyire vidámitná fel lelketeket, ha ábrázatlan pusztáitokon árnyék alatt legelnének nyájaitok, gulyáitok ; s művészet s kereskedés gyarapitná mind a szegényt mind a dust ! S milly különböző érzéssel élnétek napjaitokat, ha nyugottul keletig nagy s kicsiny ismerné a Magyart, s mély tisztelettel említné nevét s a t. Tudom Barátom, Te mind ezeket nem különben mint én, ohajtanád valósulva látni ; azonban nem értesz velem egyet azon okokban, melyekből ítéletem szerint egyedül következhetik Magyarország hihető előmenetele.

53—58. l. Ugyanazon fejezetből, mint az előző kettő

A NEMZETI EGYESÍTÉS LÉPÉSEI: LÓVER- SENY, TUDÓS TÁRSASÁG, CASINO

37 Köz pontba-egyesítés, a mi, mint mondtam, leghihetőbben adhat gyakori elmesurlódásokra alkalmat, legbizonyosabban nagyobbítja a közértelmesség súlyát.

Példák által magyarosítani, mesterséges intézetek segítségével egyesíteni, ez volt vezér szándékunk s foglalatosságunk. Hogy pedig a Magyarsághoz csak keveset tudánk édesgetni, sőt a leghosszabb bajszuak elfordultak tőlünk, az — ki kell egyenesen mondanom — azért esett, mert nem tárogatóval s dudával, s penészes szokások, káposzta vagy pipa szagával jártuk a verbungost, hanem hazafiságunkat valódi áldozatokkal páros honszeretetre, magyar nyelvre, — mellytől megint a

bajusztalan magyarok ijedtek vissza, azt gondolván, a Magyar revoltál¹, mert magyarul beszél — honszeretetre s honnyelvre mondom, mely egy nemzetnek, úgy szólván, lelke, s hiányink velős megismerésére s azok férfias orvoslására alapítottuk! Hanem ez utat meggondolással választottuk, előre tudván, hogy habár eleinte lassan haladunk is, s csak néhányan maradunk, idővel mégis minden hang s szag elmuland, s az igazság pártfogó hívei napról napra szaporodni fognak. Elérjük e azon időt — — — — — arrul nem gondolkoztunk. — —

Mesterséges intézetek által egyesíteni, ez volt, min megakadtunk. S gondolnád e Barátom, hogy sok fő-törés s vizsgálat után, ez előtt már vagy tíz évvel éppen azon balgatagságnak látszó Lóversenyezést, melyet Taglatatodban rövid látással tehetséged szerint piszkolsz és mocskolsz, tartottuk egy ártatlan oknak, mely minket minden esztendőben legalább egyszer hazánk közepén egyesítvén, magunkat egymással s erőnkkel megismérmétkethetne, s idővel a nagy nyílványosság által az elnyomatott érdemet, vagy usurpált reputációkat emberben úgy mint lóban eligazítaná. Nem titok — s azt soha nem kerestük — de tán Te nem tudod, hogy mint érintém, vagy tíz év előtt sokan és sokszor gyülekeztünk nálam Bécsben össze — hol szabadsággal² Szüléimet voltam látogatni — egy Pesten felállítandó Lóverseny végett. Magyarország közepén egyesíteni a honfiakat, s ez által a lótenyésztést s a t. előmozdítani volt a cél; a tanácskozás magyar nyelven folyt. Akkor midőn még mindent rózsaszínűben látott ifjabb lelkem, s Téged csak jó hirednél fogva ismértelek — Veled találkozni ohajtván — nem hittem volna soha, hogy majd egykor, midőn a haza szívében engem összehozand Veled egy általam más kevesekkel felállított intézet, Te légy az, ki legindulatosabban keljen ki azon ok ellen, melynek következtetésében, mint a tapasztalás később mutatá, már sok az előtt egymást alig ismerte hazafi barátságosan kezelt fogott. A dolog azonban akkor egészen nem érhetett meg, s csak az idő

¹ fellázad ² mint katonatiszt, szabadságot kapott

fejté ki. S ha visszaemlékezem, hogy akkor is magyarországi szülöttek voltak előrehaladásunk legnagyobb gátai, valóban szinte megakad a vér ereimben. Vonjunk azonban illyesekre vastag fátyolt; mert a nemesb lelkű kétségbeesvén könnyen kárhoztathatná születése óráját. — — —

Hallom most rossz akaróim gunykongását: "Lóversenyre alapíták a mélyen gondolkozók a nemzetiség nagyobb kifejlését, a közértelmesség tágitását, — furcsa methodus, meg kell vallani."

Mire azt válaszolom: A tiszta szándékuak nem Lóversenyzésre, de arra, a mit az eszközöl t. i. Egyesülésre alapíták összeboncolt s így erőtlen hazájok lehető előmenetelét. A gyenge eszköz sokszor leghatásbbs sikerü, s nem ritkán egy szikra félévőst semmisít meg; s nem kell mély gondolkozó, csak el nem savanyult s romlatlan emberi ész átlátni azt: hogy minden, bár legcsekélyebb is, a mi concentrálhatná excentrica hazánkat, számíthatlan hasznót hajtani kénytelen. E felett a sok évi tapasztalás azt mutatja, hogy legyen az emberi előmenetek hosszú láncolatjában csak néhány tökéletesen kitisztult karika, a többiről is minden biztonnyal — pedig szinte magától — elvész a rozsda, mert a tudatlanság s előítélet egymásra halmozása olyan, mint egy boltozat, melly legnagyobb erőnek is ellentáll, de legyen kivéve csak egy két köve, s külső erő odajárulta nélkül is összebomlik magában.

Elhozta végre a hatalmas idő, melly a kisded Makkból, ha nem romlott és senki nem gázolja el, egy termő tölgyfát sőt tölgyerdőt varázsol az élők közé, az 1825-diki Országgyűlést. A pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyítja be a világnak, hogy Magyarország Fejedelme nagy hatalmu Ur, mert élő s fiatal, nem vén s megholt nemzeten uralkodik. Mibenünk pedig milly édes remények tüntek fel, azt betűkkel, mint érzésinknek olly tökéletlen tolmácsjegyeivel nem írhatom le. Mennyi erőnek voltunk tanúi, csak-hogy eldarabolt erőnek! mennyi függetlenségnek, csak-

hogy tökéletlen irányzatu függetlenségnek! mennyi szabadság-szomjnak, csakhogy tisztán el nem igazított szabadság-szeretetnek! s a t. Egy kis egyeztető, úgy látszott előttünk, elég lenne az eldarabolt gyenge hazából erős egészet alkotni! S mind világosabban meggyőződött a napok folyamata, hogy nem csalatkozunk, midőn a közértelmesség s nemzetiség kifejtését állítottuk a hon lehető előmenetele legmélyebb sarkalatjának. Magyarosítani s egyesíteni! im ez vala mindig szemünk előtt, mert ez vagy semmi más, fogja emelni s képes csak emelni Urunk hatalmát s Honunk állapotját egy magyar Fejdelemhez s egy magyar Nemzethez illő s méltó magasságra. Irtózva hallotta sok Magyar a közönséges helyen kívül és szokás ellen tőlünk tapasztalatlanoktól, kizokogott beszédink alig érthetőségét;¹ de hangja magyar volt, és számos rokon kebelre hatott. Voltak, kik mesterségesen szöve egy hosszú álélet képzeltébe, veszedelmes ujitásnak vevék a természet legrégibb törvényét, az anya nyelvén szólást! Jó gondolatokra, kacajra nógata másokat; mások komédiának hirdetésk s a t. de eljő az idő, melyben a nevető részt elfelejtendi vagy emlékezetét megvetendi a közönség, midőn a jövődő a szónokok ügyetlenségének megbocsátand, kik a helyett, hogy magokat közitélet alá elszánták, inkább hallgattak volna, ha mások, ékesszólók, hozták volna néminemüleg a tanácskozás nyelvét a természet útjára vissza. S egy két tiszta szándéku ember, habár nem olly tudós is, e tárgyban milly fordulást tön, tagadhatni e?

Jött most a tudós Társasági javalat, s néhányan sem többet sem kevesebbet mint hazánk iránt tartozó szent kötelességünket teljesítettük; — egekbe emeltek — Temagad illusztráltál verseiddel — s a kötelességi tetteket, mert olly ritkák — keserű mondani — nagy lelkű halhatatlan tetteknek hirdetésk, melyeken a sokaság mint különös jelenésüeken bámult. S lesz valaha egy kor, reméllem, melly jobban

¹ arra céloz, hogy az 1825. országgyűlésen a mágánások tábláján ő és társai magyarul beszéltek

fog csudálkozni azokon, kik magas állásaikhoz képest egy olly tárgyul vonták segédkezeiket vissza, melly a közértelmesség s nemzetiség kifejtését olly hathatósan gyámolja; mint azokon, kik a nagy hasznót, melyet hajtanak, átlátván, ahoz erejük szerint járultak!

Javalatba jött egy más intézet is, melly szintugy mint a Lóverseny, egyesülésre vezet; s az, egy a haza közepén felállítandó *Casino* volt, mellyben a honfiak jöhetnek össze. Más javalatok is tétettek, s idővel, reméllem, életbe is fognak lépni. Mindünnen élet s erő fejledezett, a legnehézbnek kivitele könnyűnek látszott, s egy uj reggel kezde viradni a Magyarra.

Elforgott azóta mai napig az idő, s kiki tudja, ha mindenben honunk nem haladott is nevezetesen, sokban még is igen előre hatott, s mennyi hasznos mag van elhintve, melly kis gonddal, kis öntözgetéssel előbb utóbb elmulhatlanul csirázni, virágozni fog. Engem legalább, ha öt, tiz, husz évvel tekintek vissza, s akkori álladalmunkat a maihoz hasonlítom, ámbár vesém jó állapotban nincs, a mai nap sugara még is olly édesen melegit, hogy a Jövendő is vigan s bibor színben mosolyg előmbe.

64—67. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

SEÉCHENYI ÁLMA A MAGYAR JÖVŐRŐL

38 Volt nekem sok esztendő előtt Pesten átutaztomban egy különös álmom, ha szabad, elmondom. "Messze távolban számos nagy tekintetű, vénnél vénebb Urak, kiken hószin szakál lengett, az akkor élőknek egy vasládát látszottak kijelelni, s őket kéroleg s fenyegetőleg arra birni, hogy az abban rejtező kincset egész elszánással s férfiui állhatatossággal védjék. Állottak a hiv szó- és tanácsfogadók hosszu időkig a láda mellett, s bajnoki mód védelmezték, — sok el is vezett miatta; — míg azonban a rozsdá rágni kezdé a ládát, s ők éheztek, fáztak, sokat szenvedtek, fanyarogtak mellette, s

csak kevesen használhaták a vén láda oldalát garádkép. Szívszorongva szántam szegényeket, s mennyire álomba merülten okoskodhatni, úgy emlékezem, megszólítani kívántam őket: vennék ki a ládában hiába heverő kincset, s adnák kamatra, mert — — — — — midőn egy mennyei fény minden szót elolvasztott számban és szent retteget ragyogó méltósággal az idők Szelleme, — s gondold csak, magyar ruhában — a kincset őrző számtalanok közibe lépett, s felnyitá a vasládát, melyben semmi sem volt — — egy kis kézíraton kívül, s mondá: "kik Benneteket annyi sanyaruságtűrésre kárhoztattak: a régi tudatlanság s megőszült előítéletek Atyái, Nagyatyái, Szépapái s harmad negyed Ősapái s a t. voltak, tekintetek most valódi kincsekre" s olvasá: "A magyar egy gyermek nép, most semmi, de minden lehet, mert lelki s testi erő rejtezik fiatal keblében. Minden lehet, ha át akarja látni, hogy semmi. Csak két ellensége van, az Előítélet s Elbizottság. Szép jövőendő várja ha — — —" itt egy a magyar fővárosban ablakom előtt sárban elakadt német furmán¹ tüdeit-fárasztó lovaira kiáltozásával felébreszte, — — — s akaratom ellen is napestig feudális alkotmányunk jutott eszembe.

Én ezt álmodtam, mások tudom megint mást álmodtak, s tán most is álmodoznak: hogy fényes palotákban aranyon, ezüstön feküsznek, ambrosziát esznek, nectárt isznak, s több efélét; midőn felébredéskor én azt tapasztaltam: a fényesb világ előtt rendre visszajednek a tudatlanság s előítélet fehér szakálu hősei; — a többi álmodók nagy része pedig azt fogja tán venni észre, ha felébred: hogy szalmafüdél alatt lakik, földön fekszik, korompélyt eszik, vizet iszik s a t. S illy ébredések, ha kellemetlenek is eleinte bár, kis időforgás után igen hasznosak, mert minden ijesztő s kecsegtető álmoknak határt vonnak, s az ébrültek létét egy kis munka s fáradozás után képzelet helyett valódi élet-

jóval ruházzák fel. A való pedig, akárki mit mond, többet ér a képzeletnél.

68—69. l. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A KÖZTEHERVISELÉSRŐL

39 Nincs igazságosb mint mindenkinek az ország terhei viseléséhez járulása; s míg csak egy rész visz terhet, a másik nem, vagy egyik sokkal többet visz a másíknál, vagy egy rész azon terhet, melyet valaha jobbadán maga vitt, időforgás által segítve vagy kinszerítve, másra tolá: mind addig nincs valódi összhangzásban, s így beteg, gyenge a haza. Édes örömet kezdet fogok tehát Veled: fizessünk vámot, vigyük a házitárt,¹ vigyük az országgyűlési terheket feliben a taksással; de Te bird a nemesi közönséget illy engedékekre, s én mélyen hajtom meg magam Előtted! Lásd, illy javításokat ugy szeretek mint Te, azonban következeknek hiszem, s azért nem egyenesen velök kezdem javaslatimat; hanem inkább azon okokat törekedem felállítani, melyekből azoknak mulhatlanul folyni kell. Rajtad csudálkozom: — — sok esztendő lefolytában hányszor szóltál Te s több más publice s private ezen tárgyrul, mennyire nem fárasztátok tüdeiteket; s milly szerencsével? — mondhatni rák előmenettel; — mert jól lehet most több szó hallatik is concessiokrul privativim mint azelőtt, azért in publico még sem haladott a tárgy egy tapodtnyit is, "S vagy nincs idő, — s nincs helyén, — vagy másutt kell segítni az adófizetőn; s majd ha ex professo vétetik pertractatióba,² akkor — — — s a t." így hangzik örökön örökké a szántóvető sorsára hozott ítélet. Nem is könnyült állapotja egy mákszemmel is, sőt érezhetőleg terhesült; mert ki nem tudja, hány jobbágy marhája — az ő legnagyobb kincse — veszett oda jobb utcsinálás miatt; a házi terhek³ meny-

¹ a vármegyei házipénztárba nemes is adózzék ² rendes országgyűlési tárgyként tárgyalják ³ a megyei házipénztárba fizetett jobbágyadók

nyire nevedektek, s hányszor olvadtak el — hogy ne mondjam ellopattak — azok kezei közt, kívül valami homályost feltenni, Isten mentsen, nem is szabad; s ki nem érzi, hogy az országgyűlési terh mind türelemből nyomja s nyomandja az adófizető vállait? Nem legtermészetesebb azonban, hogy illy, az igazsággal tökéletesen összekötött lépésekre a sokaságot mai értelmessége s vagyonához képest birni általánosan lehetetlen?

79—80. 1. "A Taglatban előforduló néhány állítás" c. fejezetből

A MAGYAR BORTERMELÉS ÉS -KERESKEDÉS

40 Kereskedésre akarod állítani a nagyobb szorgalmat? De felejtetted, vagy hogy határozottabban mondjam, nem tudod, szinte semmink sincs kereskedésre.

Látom most, milly nagyon mereszted rám szemeid! Te engem rossz számlálónak hirdetsz, s a Taglatban két vagy három helyen hamisan is citálsz, a mit egyébiránt csak tolcsuszásnak vagy biccenésnek veszek; de én viszont Téged tartlak rossz számlálónak — — — mert mint látszik, minden idomzaton túl becsülöd honunk javait, a mi néhány könnyen felfuvalkodó honfoglgyainkra legveszedelmesb méreg, mert őket ketté pattanás veszedelmébe hozza. 209-dik lapodon azt mondod: *de nem az-az oka, hogy kevesebb vagy rosszabb a magyar gabona az orosznál, a miért nem vitetik ki annyi gabona országunkból, a mennyi kivitetethetnék. A mi ép borunk, jobb és olcsóbb is mint a franciáé, és így nem a természet csekélyisége oka a ki nem vihetésnek.*

Ez állításodnál károsbat egész Taglatodban nem mondottál, mivel megint a régi rozsdás helyzetekbe fogsz néhányat visszarántani, kik már kételkedni kezdenek, s a tárgyon józan változást tenni képesek is lennének; s így a soha meg nem ismérés s örök illusio

következésében, melyet úgy szólván inoculálsz,¹ a gabona- s borkereskedésnek többet ártottál, mint legnagyobb s magasb vámok árthatnának.

Hogy boraink jók lehetnének, arrul nincs szó, hanem hogy jobbak lehetnének e a Franciákénál, az más kérdés, melyet most senki a világon nem dönthet el. A bor jóságát annak tartóssága, egy helyről másra kárnélküli szállíthatása s a nagy és fizető (vevő) szám izlete határozza el. De még efelett is vannak bizonyos törvények, melyeket némi tekintetbe venni érdemes: t. i. a szőlőhegy vagy kert éghajlata s fekvése, föld vegyülete s mibenléte t. i. mellyen a szőlő áll, a tőke fajtája s neme, a tőkévelő bánás- és szüretelés mód, kádárság, pincemesterség. Már ez milly állapotban van Franciaországban s nálunk? A helyzet, föld nem igen különböző: Hegyaljai, Budai, Somlai, Badacsonyi fekvés helyes — de ne gondoljuk a Bordeauxi, Burgundi, Côte-Rotini s a t. fekvést s éghajlatot kevesebbé helyesnek; jó most a tőke faja s neme; már e részben úgy áll a francia szőlő miénkhez mint tiz egyhez. Midőn ők a legnemesb szőlőfajokat, melyek csak föld-kerekünkön vannak, hazájokba viszik s megnemesítik, az alávalókat pedig elhánnyják, mi a legnemesb fajtájukat szinte még név szerint sem ismérjük, azon jobb félüket pedig, melyeket birunk, nem olly gonddal szaporítjuk, mint kellene; sőt sok helyen alábbvalókért, mert ezek több nedvet adnak, kiküszöböljük. A szőlőkerti vagy hegyi munka — az egész bortárgy hosszú láncolatjában — azon egyedüli ág, mellyben noha korántsem olly tökéletesen mint Franciaországban, még is türhető lépcsőn áll a honi értelem; de mi haszna? a szüretelés hiányos módja, kádárság s pincemesterség körüli szivreható tudatlanság mindent elront, a mit a kevert s nem legnemesb szőlőtőkén napesti gond, fáradság s úgy szólván véres veríték valamennyire javítani képes volt!

S ha ezek után, melyek úgy állnak, mint mondom,

¹ beoltasz

— a mi éppen nem sajnós, mert csak tőlünk függ a javítás — sokkal jobbak a franc borok, azaz tartósbak, szállíthatóbbak, s a világnak jobban tetszenek mint a mieink, ugyan nagy csuda e? Én igen-igen természetesen tartom, sőt ama nagy csudán bámulok inkább, hogy magyar boraink, minekutána, úgy szólván, mindent elkövetünk s követünk elrontásokra, még is olly jók, mint a millyenek; a mi arra szolgál legnagyobb bizonyosságul: milly rendkívül jó boraink lehetnének, ha megismérni akarnók rossz bánásmódunkat, s magunkon erőt vevén a tárgyon fordulást tennénk, s mindezekre gyökeres javítást hoznánk divatba.

De mit ér minden fáradozás, ha a nemzeti hiúságokat kecségtetőleg olly nagy érdemü férfiak állnak elő mint Te, s azt mondják: "A mi ép borunk jobb s olcsóbb mint a franciáé." Illyesnek milly sikere van? Az elbizott falusi gazda, a helyett hogy jobbat tanulna, Gróf Desewffy Jósef egészségére iszik, s így harsog az egekbe: "Igaza van a nagy hazafinak, jobb a mi borunk a franciánál, de vám miatt kivinni lehetetlen," s a szorgalom félszázadra visszahökken! — Valóban nem illy szolgáltatokat vár a haza egy utazott s tudós magyar Mágnástul — — — nem hogy magának egy kis hirt s nevet szerezni akarván, tömjénezzze a tudatlanságot s restséget, hanem hogy a dolgokat valódi mibenlétükben világosítsa fel, vagy ha azt nem teheti, hallgasson.

Nem akarok bortárgyi s kereskedési fejtegetéseket itt még mélyebb fontolatra vetni — ámbár minden datumokkal megerősített sajnós elbeszélésekkel foliantokat tudnék tölteni, azonban néhány közelebbi török utamban e tárgy felül nyert tapasztalásimat most röviden előadni nem tartom haszthalannak. Fel fogja tán becsületes egyenes szólásmódom, ha keserűn hangzik is, nagyobb szorgalom s tudományra ébresztetni azokat, kiket Te, jól meg nem gondolt tömjénezgetésid által régi előítéletik közt altattál el, s a hibát, melly csak magokban van, általok másutt kerestetéd.

Konstantinápolban vagy 10 év előtt egy pénzes idegen Ur telepedék le, s fényes háztartására szükséges borokat részint Francia részint Magyarországbul rendele. Megérkezett 3—4 hónap alatt Franciaországbul a szállítás. Nagy ládákba voltak rakva a palackok. Egy sem törött; mind egyenlő, jól levonva, jól bedugva — — — s egy sem romlott, mind tiszta, kellemes. Az urra, mint háznépüre ez jó benyomást tőn — — — s az első örült, mert jóra fordítá pénzét, s vendégeit jó borral tarthatá, de örültek cselédei is, mert a házi gazdát olesó s jó bora vig kedvben tartá; csinosb lőn a pince, s a borokkal semmi fáradság — — — —. Elérkezett végre egy hosszú év leforgása után a magyar bor, — és a ládák azonnal kinyittattak; sok széna és szalma közt csak itt ott rejtezék egyegy keskeny nyaku rosszul bedugott palackocska, része összetörött, része kifolyt, része elromlott. A benyomás kellemetlen volt! Még többször próbálá a hozzám igen szives Ur magyar borokkal szerencsáját, de hasztalan.

A mostani Sultan Mahmud hallá vagy 4 év előtt a Tokajinak hírért. Történetbül volt valakinek hat palackja — egész Konstantinápolban hat palack! — s neki hármát átengede. Igen megtetszék a török Urnak a magyar serbet, s lángolva megkíváná. Többen iparkodtak neki nagyobb mennyiséget szerezni; — a bor unalomig hosszú idő után végre meg is jöve — de romlottan — s a Sultán ezóta tokajirul többé hallani sem akart. S pedig, tudom, legjobb félébül küldének neki, legalább kóstolólul, mert világosnál világosb volt, hogy az lenne egy valódi debouché és consumo,¹ ha a Török Császár sok millió jobbágyival kezdené meg — több századi vizivás után — a magyar borivást! S ez kezünkben volt, hanem elhibáztuk!

Vagy 12 év előtt, midőn legelőször voltam Konstantinápolban, egy ismerősöm két száz palack Champagneit, mellyet adósságban vett át, maga nem élván vele, nem adhatott el, s Muszkaországba küldé; taval ott létemben pedig tán 200 ezer palackot is el lehetett

¹ kiszabadulás a zsákutcából és fogyasztás

volna adni, annyira megváltozott e részben a dolog Törökországban, s nem csak az egész roppant város van előntve francia borokkal, hanem a körülötte vidék is; sőt már maga a Török is természet józan principiumok szerint igen jót; s így e kezünkben volt kereskedésből ki vagyunk szorítva, a mit azonban elhibáztunk s miért? Mert olyasok mint Te, drága Barátom, azt predikálták szünet nélkül "a magyar bor legjobb a világon; de nem lehet kelete a vám miatt — — s a t." S így elaludt a Magyar; holott ha Pesten ezer palackot Dunába vetnénk, magában érne tán el ötszáz Konstantinápolba, olly erős még a Fekete-tengeren is a víz folyamata dél felé; midőn azonban a Francia a mappára nézván s Dunánkat a közel török birodalomba folyni látván, még jobban felébredt, s tudom, félt, hogy mi fogjuk elragadni előle a pályadijt, s nem tömjénezte magát, nem dicsérte borait siker előtt; hanem minden figyelmét, szorgalmát arra fordítá, hogy borait mind kellemesbre készítse, s egészen közizléshez illessze. S most hónapul vagy 50 millio frank értékű bort visznek ki esztendőnként külföldre!

Nem hiszed Barátom, kün milly rossz hire van a magyar bornak, s gondolod tán, hogy ezen örvendek? s lelkemnek jól esik midőn illy sajnos igazságokkal megrakva kell honomba visszatérnem, hol jobban szeretnének tán, ha illyeseket elhallgatnék. S volna bár egyedül borunk rossz hirben!

Azonban csak tőlünk függ e létből kilábolni, s mindenben jobb hirre kapni — — a mihez reméllem, hathatósan fogok járulni, mert elég lelki erőt adott a sors; s így kész vagyok hazámiai gyűlöletét szenvedni inkább, mint gyáva dicséretim vagy gyenge palástolásim által rejtegetni előttök azt, a mire legnagyobb szükségök s a mi nem egyéb, mint a V a l ó!

Török birodalombul visszatérvén, még mielőtt azt egészen elhagytam, egy nagy Urnál ebédelék. Borok ezek valának: Semendriai,¹ Champagnei s Austriai! Az első török, a másik mindenütt bevett, s így ezen nem

¹ szendrői, Szerbiából, mely akkor török tartomány volt

csudálkoztam; hanem azon kelle bámulnom: mikép jöhetne Magyarországon keresztül az austriai egy olly országba, melly honunkkal határos, s egy olly asztalra, mellyen magyar bor nem állott. Kérdém, magyar borral látom itt nem élnék, ugyan mi lehet oka, mert hiszen annak elsőségerül kérdés sincs. "Sokszor hozattunk, de közönségesen romlottan vagy várákosításinknak meg-nem-felelő minémiségben került kezeinkbe, s így felhagytunk vele; — — — kevés esztendő múlva magunknak is lesz elegendő." Ez volt a felelet.

Én nem nyughatám, s azon gondolat: mikép jöhetne austriai bor Belgrádba, mert onnét vette az említett Ur, fejemből ki nem mehet; nyomozni kezdém, s gondold csak, mi sült ki belőle: hogy az austriai bort közel Pesthez Kőbányán szűrték — — s engem a liferans mindenekre kért, ne árulnám el s ne mondanám ki titkát, mert ő azt csak azon okból tévé, mivel a magyar bor hírére anathema fekszik, s így, hogy ő azt eladhassa, austriainak keresztelé!

Nevetségesb, károsb e ezeknél fogva, midőn majd-majd kénytelenek leszünk a Tokajit, ha el akarjuk adni, Grintzinginek, vagy tudja Isten, minek bér-málni, ide haza az embereket nagy prosopopaeával arrul meggyőzni "hogy a külföldi nagyon csudálja a magyar bort, inni szeretné édesörömet — — de a vám miatt kivinni lehetetlen."

Ki tiltotta s ki tiltja ma meg rendbehozni Dúnánkat, s borainkkal arra, merre a természet s vizek folyamatja elég világosan kijelelik, az egész világot elárasztani? Semmi egyéb, mint eldarabolt létünk — s ellentiségünkben szükségképen következő lelki s testi gyengeségünk.

Egyébiránt jóllehet Törökország felé borkereskedésünk szinte egészen el van hibázva, mivel éppen azok, kik e részben nagy változást tehetnek, mert regis ad exemplum etc. — mivel mondom, éppen azok tévék félre a magyar bort, s kedvelék meg a franciát, azért e szorgalmatlanságon még is néminemüleg segíthetni.

Egy ember azonban ily nagy és szövevényes tárgyban hathatós fordulást nem tehet, az kirekesztóleg egy józanon felállított s minden önkecsegtetést lenyomó Egyesület gyámola alatt boldogulhat csak.

Mindenek előtt meg kell minmagunknak világosan vallani: hogy derék borkereskedésünk, azaz olly boradás s vevés, melly kereskedési nevet érdemlene, ma, vagy hogy jobban mondjam, mai időkben nem lehet, habár minden vám megszűnnék is, sőt ha kivitelre jutalom tétetnék is; mert a kádárság s pincemesterség az értelem legalacsonyabb lépcsőjén áll, s im ez — a mint Te igen szereted magyarázni Magad, a dolog Bibéje.

A legvitéz embernek csatára előbb készülni kell, mert máskép győri ütközet lesz belőle. Az íróknak előbb mindenrül jól értesülniek kell, mert máskép nevetség lesz belőle. A bornak jól kell előbb készülni, mert máskép, ha jó pincéből kiviszik, ecet lesz belőle s a t.

Vegyük a dolgot practice. Ha Neked valaki Philadelphiából, vagy ne is menjünk annyira, ha Konstantinápolból ilyest írna — s látod az aequatorrul¹ egy szót sem szólok — "Az Ur mint becsületes ember világ-szerte isméretes, kérem küldjön 50 vagy csak 10 ezer palack Tokajit, 50 vagy csak 10 ezer palack Ménesit, 5 vagy csak 1 ezer akó Budait, meg annyi Somlait, meg annyi Szerednyeit s a t." Magadra mernéd e vállalni ezen iránylag kis mennyiség küldését? Kérlek Istenért Barátom, ne csald meg Tenmagad, s ne csábits el másokat, mert valóban még keserű könnyekkel sirathatnád meg azon nagy kárt, mellyet minden jószívű szándékid mellett, a dologhoz nem értvén, hazádra hozhatnál. Lásd nekem e részben nagy tapasztalásom van, a mit datumokkal s olly okoskodásokkal bizonyíthatok be, melyekre ellenvetés lehetetlen, mert cáfolhatlanul megmutatható számokra vannak alapítva. Az egész országban négy, öt helyen kívül nincs egy pince

¹ az egyenlítőről, melyen egész lehetetlen átvinni, a hőség miatt, a rosszul készült magyar bort

is olly rendben, hogy abbul messzebb földre, s kivált tengeren keresztül, borokat bátorsággal küldeni lehetne, embereket pedig, néhánynt kivévén, éppen nem ismerek, kik a bor dolgát A-tul Z-ig ex asse értenék; s tudnák: mikép kell a borokkal szürettül kezdve a dugasz-benyomásig s elpakolásig banni. Sokat foglalatostkodtam kün s ben e tárggyal, és szőlőtők, szüretelők, hordók, palackok közt napokat, heteket töltöttem; — a hazában pedig kevés mennyiségben, hanem a minemüséget s különbözőséget tekintvén, úgy hiszem, csak kevésnek van jobb pincéje mint magamnak, külföldre is küldöttem, s mások által küldettem honi borokat, de minél nagyobb tapasztalást nyerek e részben, annál erősb meggyőződésé válik bennem: hogy legelőbb is bordolgaink belső organisációját — szőlőtő nemesítéstül fogva egész a palackfuvásig — kell tökéletes rendbe hoznunk, s csak aztán beszélhetünk kereskedésről. S mikép hiszem ezen jobb organisatiót legsikeresebbül életbe hozni, azt a pesti Casinóruhi cikkben adandom elő.¹

Boraink hire s kelete minden esztendőben csekélyebb. Ítéletem szerint e kellemetlen valóságot, mely axiomai fénnel szurja szemeinket s így azt legpalástolóbb patriotismussal sem tagadhatni, közelebbbrül ez okoknak tulajdonitom: elhagytuk régi egyszerű methodusunkat, mely meglehető volt, a külföldi jó methodust pedig tökéletesen megtanulni hiúságunk — mert azt gondoltuk, a borkörülti tárgy igen könnyű — eddig nem engedé, s így bor dolgában olly forma állásba tettük magunkat, millyenbe helyezetté magát egy ollyas, ki baltáját, mellyel ügyesen hajítani tud, félre tenné, s puskát ragadna, mellyet sem tölteni, sem cél-nak irányzani nem ért; vagy a millyenbe valóban belé is civilisálta magát a mostani török lovaskatona, ki bástya-nyergét, mellybül ki nem esik senki olly könnyen, elhagyá, s csuszamos angol nyeregbe ült, azon lavintani nem tanult még meg, s olyanokat zuhan a

¹ ahol a pesti Casinóval kapcsolatban mintaborpincét javasol, l. hátrább 230. lapon

földre, hogy szintugy csak porzik. Azon idomzatban, melyben mi borkörülti értelmünkben veszteg álltunk meg, hátramentünk, vagy éppen köz példabeszédként két szék közt pad alá estünk, azon idomzatban haladott a Francia, Rajnai, Portugalliai, Sicilii s a t. ezen igen szövevényes tudományban, mely chemiai vizsgálatok alá vétetvén, naprul napra nagyobb tökélyre fejlődik, s csak 30 év leforgása alatt olly nevezetes előlépéseket tön, hogy a mostan készült francia bor, jósága, tartóssága, egészséges léte, olcsósága s egyéb minemüségai tekintetibül, nem is hasonlítható a régi időkben készülthez. Már, minekutána — s mind ez általányosan van mondva, mert kivétel mindenütt van — a külföldinek borkörülti értelmessége mind magasbra ment, és szünet nélkül magasbra megy, a mi honi borkörülti értelmességünk pedig mind alább szállott, s naprul napra alább száll, olly divergentia támadott a külföldi s mi boraink valódi becsében, hogy az egyik igen tetszik s drágán, a másik pedig éppen nem tetszik s még olcsón sem kél el. Ez állításomat, ha kételkedni akarsz, Európa számos borivói erősítendik meg. Ez tehát egy oka: "miért csekélyebb boraink hire s kelete minden esztendőben."

Jó most a másik ok. A helyett, hogy nemes szőlő-tőket ültetnénk, ügyes kádárokat, tanult pincemes-tereket magunkhoz édesgetnénk, szóval: borkörülti értelmünket nagyobbítnók, tágitnók, s borainkat a nagy s pénzes borivó közönség izléséhez alkalmaznók, mit teszünk? "A magyar bort nagy bölcsen legjobbnak hirdetjük a föld kerekén, s azt praetendáljuk, hogy izlését a nagy Világ a kis Hunnia izléséhez szabja"; mire nézve a külföldi, soknak rodomontádai¹ után ítélvén az egész országrul, legkisebb javítási kíváнатot rólunk nem tesz fel, mindnyájunkra anathemát kiált, s így még azokat is kerüli, kik borkörülti tudományikat nem írásik vagy szép beszédik, hanem resultátumok által bizonyítják be, mint teszem G. B. I. kinek pincéje például szolgálhat, s mely csak tán azért nines külföldön olly hir

¹ nagyhangú dicsekvései

s becsben, millyent érdemlene, mert Magyarorszában van, mellynek borait a külföld nem becsüli.

Jó most a harmadik ok. Megcsaltuk a külföldit számtalanszor, s vigyázzunk erre: — többször akarunk ellen, mint akarattal — a mi azonban a vevőt tekintvén majd egyre megy, mert romlott borát helyre nem állítandja azon megnyugtató, hogy valóban nem akartak neki rossz bort küldeni, hanem, tudja Isten miért, az uton biz elromlott; s e miatt a külföldi borkörülti tudatlanságunktul nem kevesebbé tartván, mint néhány rossz lelkűnek csalfaságitul, lassanként elkerült, midőn azon kevés számu bortermesztő, ki hazánkban él s tudományt emberséggel kapcsol össze, iránylag hiába fárad, hiába izzad, mert őtet is a sokaság közé keverik, s neki sem hisznek. A mesében sem hitték a farkas jelenlétét, mikor valóban a nyáj közt volt, mert sokszor hiába fáradtak; úgy nekünk sem hisznek, ha végre jó borunk van is, mert annyiszor s olly kicsapongón magasztaltuk az alávalót, s ők számtalanszor, nolle vagy velle, csalattak meg; — — — — — különbséggel mindazáltal, hogy a mesében a hazug pásztor bűnhődik legjobban, midőn nálunk a legbecsületesebb s fáradozóbb borgazdák károsodnak legkegyényebben, mivel sokszor náluk több rend s csinoság lévén, őket borzagyválók gyanánt kerülik, vagy ha jobban adják is valamivel boraikat, korántsem nyerik el megérdemlett jutalmikat, hanem csak szinte azok categoriájába esnek vissza, kik gondatlan szorgalmatlanságokért nem jutalmat, hanem dorgálást érdemlenének. A Francia, Rajnai s a t. ellenben mikép munkálódik? Nem hiszem természete szerint becsületesebb lenne a Magyarnál — s mind ez, kérlek ne felejtsd, legáltalánosabban van mondva, mert kivétel nélkül szinte semmi sincs a világon — nem hiszem, mondom, becsületesebb lenne a Magyarnál, de sokkal nagyobb borkörülti ismerete miatt, véletlen s akaratja ellen annyiszor nem csal, mint a kádárságot, pince-mesterséget nem igen értő Magyar, s így a becsületesebb Francia, Rajnai s a t. nem szed rá annyi vevőt rom-

lékony borokkal mint a becsületes Magyar ; a csaláshoz hajlandó Francia, Rajnai s a t. pedig hosszabb időre számlál, mivel tudja, hogy az, kit már megcsalt egyszer s ki minden esztendőben jó, mert hazájában sikere van a borkereskedésnek, másodszor nem jövend, s így ő maga veszt legtöbbet, ha csal ; midőn Magyarországon, mert a kereskedésnek sikere nincs, s így a vevő ritkán is fordul meg, a csaláshoz hajlandó úgy nyuzza bőrét annak, ki egyszer kezibe jött, a mint csak lehet. Ez bor dolgában úgy áll, mint vendégfogadókkal ; olly helyen hol több van, s több vendég fordul meg s nagy a nyilvánosság, ott a kicsapongó számolás ritka ; olly helyen pedig, hol kevés vagy csak egy korcsma, ritka a vendég, s nyilvánosság nincs, ott a dupla kréta s huza-vona mindennapi.

Ez pedig a negyedik ok : jól készült boraink mennyisége igen csekély, úgy hogy azzal rendes, félbe nem szakadó kereskedést üzni nem vagyunk képesek. Voltam sokszor asztaloknál, hol így szólítanak fel : "már ez a bor nem jobb e Madeiránál, Sherynél" s a t. A mire felelek itéletem szerint, nem ; de hagyján, tegyük fel hogy jobb, s valami külkereskedőnek igen megtetszenék, s ez így szólna : "egy aranyat adok egy palackért, hanem vagy 10 ezer palackra van szükségem," s akkor rendszerint az sült ki : csak néhány akó van a pincében s raritas !! Ez pedig kereskedésre nem való. Találsz itt ott egy jó hordó Neszmélyit, Somlait s a t. nem tagadom, de kereskedésre ezer meg ezer hordó kell, mind jó s egy forma, s minden esztendőben rendszeren. Már a részrehajlatlan, magát s hazáját tul nem becsülő Olvasót kérdem : ezt ma ki tudjuk e állítani? Én azt felelem rá, nem ; midőn azt nyilatkoztatom itt : hogy csalfa vagy nagyított datumokkal magát s honfiait tömjénezní s elcsábítani nem honszeretet, hanem gyenge főből eredő s majom-nőre emlékeztető szivömledés, melly mint mondják, fiát hozzá vonzó nagy szeretetből sokszor karjai közt agyon nyomja. Én azt tartom józan patriotismusnak, a helyett hogy resten s büszkén azt mondjuk "mindenünk van", inkább ésszel s

üggyel fáradozzunk, hogy "mindenünk legyen". A Francia, Rajnai s a t. oly mennyiségben természet jó s valódi kereskedésre készült bort, hogy nincs azon kicsapongónak látszó kérdés s vevőszándék, melynek megfelelni ne tudnának, s ennek bebizonyítása végett, ajánlom magam néhány száz ezer palacknak, legyen Champagnei — Medoc, Madeira, Rajnai s a t. — esztendőnként tán legfeljebb 5—6 percent kárral — a mi romlik, a mi törik — oda állítására, hova Te, kedves Barátom, rendelended.

Im az ötödik s legfontosb ok: a gazdagabb rész természetes gondatlansága t. i. s a hatalmas szokás. Az emberek s kivált dusabbak igen kívánják a jót, de keresni restek, s nem mindig akarják, vagy ha akarják is, nem tudják rendszerint, hol keressék; s így nem elég a jót készíteni, hanem azt ajánlani s az ahhoz férhetést könnyíteni is kell. Már e részben mit tettünk? Valóban mondhatni semmit, mert mint szokásom mondani: a kevés a semminek tőszomszédja, s ha nem keres minket a vevő, bizony soha vele nem találkozunk; s így sem adás sem vevés, mert mi őtet nem keressük. Mit művel e tekintetben a rajnai, francia Termesztő s a t. Ő sem keresi a vevőt, de azokat megbizotti által keresteti, s illy közép személy, ki a Termesztő s Fogyasztó közt áll, az a minek legnagyobb hiával vagyunk, s a millynek a Termesztő azon nagy hasznót köszöni, hogy az mindig mozogván s hasonlítván, s a vevők izlését nyomozván, őt a tett javításokra figyelmeztetheti, s eszközlést az uralkodó izléshezi alkalmaztatásra irányozhatja; midőn a Fogyasztót minden gond s kereséstől felmenti, s kívánsága szerint a világ minden borait pincéjébe állítja. Illy közép személyeknek, kik szorosan sem termesztő, sem fogyasztó sorban nem állnak, köszönhetik a francia, angol s a t. Termesztők s Kézművészek kész javaiknak olly nagy mértékben eladhatását. A gazda szeme szükséges a mezőn s ház körül, a művészé pedig a fonó-orsóra, takácsszékre s a t. midőn a nagy kereskedő számláló-asztalánál csendesen ül, nagy hajókat mozgat a világ körül, s milliókat

forгат. Illy közép személyek pedig, kik ezen egymástul, fontos foglalatosságik szerint, különálló felekezeteket érdeketbe — contactusba — hozzák, mint mondám, egy helyről másra mozognak, mindent kifürkésznek, hasonlítanak; a természetöt és fabricánst aemulatióra gerjesztik; a kereskedöt arra határozzák, milly javakkal kereskedjék; a nagy közönséget végre különös vagy életkellem nagyobbító s lehetőségig olcsó javakkal ismértetik meg, s azt azokkal csábitgatják. S ez, Barátom, az adás-vevés láncolatja. Már nálunk sem kereskedő, sem olly közép személy, kirül szólék — s kit addig is, mig jobb szót találunk Agensnek hívni akarok — nem boldogulhat, vagy ha boldogulhat is, hogy a szóban meg ne akadjunk, korántsem emelkedhetik olly gazdag s egyszersmind bátorságos létre, mint Európának szinte minden egyéb nemzetinél, s így inkább azoknál tartózkodik, mint közöttünk; minél fogva más országok nagy mértékben élnek azon haszonnal, mellyet kereskedő s agens okvetetlenül hajt; mi Magyarok pedig azzal csak igen igen csekély mértékben gyönyörködünk. S valyon, miért nem boldogulhat tökéletes s tartós virágzásig köztünk kereskedő s agens? Mert azt a P. l. ae T. 9-nus¹ s a természetői hitelnek hiánya apodictice lehetetlenné teszi. Ez merész állítás ugy e? Azonban tán megmutatandom, s e tárgyat később megint felveheted; mert most még egy pár szót akarok említeni a hatalmas szokásról.

Ki nem érzi ön keblében, milly erősen ragaszkodik ahoz, mihez már egyszer megszokott? S ki tagadhatja, mennyi idő kell, a legcéliánytalanabb, sőt több kellemetlent, mint kellemetst szülő szokások kiirtására is? hát még olly szokásbuli kivetkezésre, mellyek ép itéleten, s józan izlésen alapulnak? Sok idő kellett ennél fogva a Franciának, Rajnainak s a t. mig a mi meg lehets borainktul elszoktathaták a Silésiait s kivált a Lengyelt, de végre megnem-szünő szorgalmok s borok ügyesb készitismódja által többnyire csak ugyan el-

¹ Partis primae titulus nonus, Verbőczy Hármaskönyve, II. könyv 9. szakasza, mely a nemesi kiváltságokat tartalmazza

szoktaták, s ők most a francia, német s a t. borokat viszont úgy megszokták, hogy éjjeli s nappali gond s fáradtság nélkül rövid idő alatt azoknál még sokkal jobb borokat sem fogadnának el, hát még azoknál sokkal alábbvalókat s tüstént? Hazánk valódi javára kérlek, ne mystificáljuk minmagunkat, mert ennél nagyobb esztelenség nincs. Midőn francia bort iszol, ha több palackot is, tágul jó kedved, s tán egy kissé hóbortos léssz; a magyar bortul pedig, ha mélyen tekintesz a pohárba, fejed fáj, vagy megrészegülsz, s temperamentumod szerint vagy ujjat huzni akarsz s vért szomjuzol, vagy mindent feketénél feketébbnek látsz körülted, s legsötétebb melancholiába süllyedsz. E tulajdon pedig a hibás lefejtés s fermentationnak¹ hiányos procedurájából következik, a mi számos chemiai vizsgálat által tökéletes világosságra jött.

Ezen öt főokot összevonván azt következtetem végre: hogy boraink hire s kelete évről évre azért csökkentebb, mert kereskedni akarunk borkörülti ismeretünk józanítása s tökéletesb belső elrendelése előtt; a mi más szóval nem egyéb: "aratni akarunk szántás előtt; vagy — — — —"

96—105. l. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

A MAGYAR GABONA-, ÁLLAT- ÉS GYAPJU-KERESKEDÉS

41 Sok balhiedelmink közt az is foglal egy igen nagy helyet, mellyről már a Hitelben tevék említést, hogy sokan teljes meggyőződéssel azt hiszik: g a b n á i n k k a l az egész világot elboríthatnók, a magyar buzának párja nincs, egyéb termékinkkel pedig t. i. marhával, gyapjuval, ásványinkkal, fánkkel s a t. fényes kereskedést üzhethénk, csak volna derekas tengerpart. — Ezen okoskodás azonban, mert csak képzeleten s jó szándéku ohajtásokon alapul, tüstént tönkre dül, ha datumok és számok állíttatnak ellene, mellyek a józan

¹ erjesztésnek

megfontolót kinszeritik a dolgokrul ekép itélni: "Ha Magyarországnak legderekabb tengerpartja volna is, azaz olyan révpartja, mely hegyek által nem lenne a hontul elszakítva, sőt folyókkal volna szorosan a hazával összezsugorítva, még akkor sem lenne Hunniának nevezetes kereskedése; míg szabadsági, birtoki, gazdasági s pénzbeli rendelkezési azon lépcsőn állnak, a millyenen állnak ma; ellenben ha szabadsági, birtoki, gazdasági s pénzbeli rendszerei a természet törvényi szerint lennének kifejtve, még mai geographiai állásában is, azaz hegyek által megszaggatott, vagy a Duna-torkolaton más hatalom kezében lévő tengerpartja mellett is, legnevezeteseb kereskedése lehetne. Errül most világosabban nem szólhatok, gondoljon felőle kiki, a hogy érti vagy értheti.

Gabnánk — olly termékeny országra nézve mint Hunnia, melyet hegyes vidékekkel, hol tizszer több szorgalommal még tizszer kevésb terem, nem hasonlíthatni össze — igen igen kevés marad kivitelre. Legjobb s termékenyebb esztendőben, ha összesen minden gabnafajbul 2, 3 millió pozsonyi mérőt vihetünk ki, többet nem, s mi ez olly nagy terjedelmű, s olly zsíros telkekhez képest, millyenekkel tán egy haza sem kérkedhetik Európában annyira, mint a Magyar? *S z i n t e s e m m i* mint mondám. Hanem most azt kérdem: mit viszünk akkor ki, midőn az esztendő rossz s terméketlen? *É p p e n s e m m i t!* vagy ha a haza egy részéből viszünk is ki valamit, hihetőleg éhségi halál kocogat a másikon a szegény szántóvető ajtaján! S illyest minek tagadni? hiszen a dolog ugy-léte nem egyéb mint játékszini titok, mely az egész világ előtt tárva áll. Egy esztendőben van egy kicsi kivinni való, másikon nincs, sőt behozni kellene; s így a gabna nálunk nem rendes kereskedési cikkely: mert a szükséges kereskedési összeköttetés nem szakadhat félbe, hanem annak lehetőleg mindig szorosan kell fenállni, s ez hogy lehet, ha egyszer van, másszor nincs?

A bánáti buza azt hiszem vagy 20 év előtt nagy mennyiségben legjobb volt a világban, hanem most az

odessai nem csak a mennyiséget, hanem a jóságot is tekintvén elibe kapott. Már erről ki tud igazabbat mondani, az e, ki mindig vagy sok esztendő óta odahaza ült; vagy az, kinek Európa nagy részét csak közelebből bejárni volt alkalmá, kérdelek Barátom? s állításomat pecsétetes oklevelekkel bebizonyítani kész vagyok, ha szavamnak nem hiszesz; szavamnak mondom, mellynek illy tárgyak körül bizony nem azért ereszték egy kis féket, s valóban nem azon okból hangoztatom azt egy kissé erősebben, hogy gazdáink borát, gabnáját s a t. ócsároljam, hanem hogy őket nagyobb szorgalomra s kettőztetett munkálódásra gerjesszem s ösztönözzem.

A kereskedési concurrentia úgy szólván háboru. Már ha kém gyanánt küldetném az ellenhad mibenlétét megvizsgálni, s készakarva hunynám bé szemeimet, s az ellenség egy s más elsőségét, p. o. több ágyuit, jobb fegyverit, erős lovait, nagyobb számát látni sem akarom, s az ellenhad állapotját megvetőleg jelentném; valyon használnék e? S ha éltémnek nagy részét külső országokban töltöttem, s a mennyire lelki s testi tehetőségim engedék, mindent kikémlék, a mi előmben nevetett, s szemeim előtt szerencsetelin felvirult s a mit valaha honunk javára fordítani reméllék, s ha most azon magvakat, mellyek más hazák valahai kopár s rideg voltát tündérkertté varázslák, anyaföldünkön is törekedem elvetni, teszek e, midőn a küldolgok valódi mibenlétét igazi fényökben rajzolom, egyebet kötelességemnél? Ki illyesekben önmagát csalja, valóban a hazáját csalja, hazámat, földieimet pedig, Isten látja lelkemet, csalni nem akarom! Kedvesb vendég az, ki jó híreket hoz, tudom; azonban használ e annyit mint az, ki a balhiedelmekről s vakító képzelgésekről erős lélekkel rántja le a lepleget? kérdem!

Gabna-körülتي ismertetinkkel éppen úgy állunk, mint bortermesztésinkkel; s mivel ez utolsót hosszabbban fejtegetém, habár nem kimerítőleg is, Téged Barátom gabna dolgában arra utasítalak vissza, mivel szinte minden szó egy kis módosítással — a mit Ten-

magad eszközrendszert — úgy illik gabnánk természetére, mint borunk készítésére.

Jön a marha-kereskedelem. A mi Gr. St. ebéli sikertelen fáradozásait illeti, melyről munkád 102-dik lapján téves említést, arról semmi egyéb mondandóm nincs, mert legkisebb datummal nem bírok, mint a Hitel 126-dik lapját itt újra idéznem: közönségesen nem boldogul a kereskedő-gazda, mint csaknem mindig tenkre jut a gazda-kereskedő. Ezt pedig ugyan igaznak találандjuk, ha csak magunk körül tekintni kívánunk. Mindenkinek maga mesterségében kell maradni, mert általánosan kiki csak úgy boldogulhat. Hanem vizsgáljuk egy pillanattal a marha-kereskedést.

Ezen tárgy hazánkra nézve, ítéletem szerint, legnevezetesebb, mert legközelebbi bor- s gabna-kereskedésre sok évi s többrendű elő-munkálódás szükséges: nemes szőlőkültetése, jobb közösülési módok s a t.; marha-kereskedésre ellenben h a t h a t ó s k e z d e t n e k, — mert ökör fajtánk meglehetősen, s élő jószágoknak jó út nem multhatlan szükség — nem kell egyéb mint földeink természetesen elosztása; s hogy azok a természet változhatlan törvényi szerint elosztva nincsenek, az abból látszik tagadhatlanul; mert, mint tudva van, száraz esztendőben sok helyen szinte egy négyszeg magyar mérföld sem tarthat ki legelővel egy hitvány gulyát, midőn igen jól tudjuk, hogy más, velünk egy éghajlatú országokban, hol a föld még székesb vagy rosszabb mint honunk némely helyein, a földeknek a természet törvényihez közelítőbb elosztásánál fogva, egy négyszeg mérföldön számos ember és számtalan marha legszáraz esztendőben is kertben s virágok közt lakik.

S hogy csak tőlünk függ — mert kizárólag hatalmunkban van földeink természetesen elosztása — két de három annyi marhát előállítani, mint ma állithatunk ki, azt úgy hiszem, apodictice meg tudom mutatni, s így ahoz képest legalább — hogy szókon ne akadjunk meg — olly marha-kereskedésünk ma nincs, a millyen könnyen lehetne.

Ennek megmutatása azonban, s valyon, mit értek a földek természetes elosztása s elrendelése által, most igen igen félrevezetne; s így még egy két szót a fentebb megpendített gyapjunk, ásványink s fánkbeli kereskedésről.

Gyapjunk: s tudom sokan, kik gáncsot keresnek e darabos töredékekben — a mint hogy abban bizonyosan sokat találandnak is — így ítéltek már: "Elfelejté a gyapjut!" de nem felejtettem — gyapjunk mondom, mellyet kivisznek, azon számosb symptómákhoz tartozik, mellyeknél fogva legbiztosabban kitanulhatni honunk valódi szegény s tehetetlen létét; mert ha a gyapju-jövedelemből leróvatik azon pénz, melly posztóra kimegy — a mit elegendő mennyiségben magunknak is kellene már készíteni — a fenmaradt somma valóban nagy tekintetet nem érdemel; de bezeg annál nagyobbat belső fogyasztásunk kis léte, melly ha volna — a mint hogy e mostani százhhoz illenék is, hogy legyen, s Hunnia számos lakosi ne rongy s vászonban, hanem posztó köntösben járjanak — minden olly nagynak látszó gyapjunk mennyisége sem volna elég csak minmagunk szükségére is. S im ez azon kutfő, mellyet meg kellene nyitnunk minél hamarébb, s melly a bor, gabna, gyapju-termesztőre több hasznot hozna, mint minden képzeletbeli, sőt valódi kereskedés is; mert sem vám, sem ut, sem külföldi tilalmak, sem kármentés s a t. terhei nem nyomnák a terméket, melly úgy szólván mindenkinek mezején vagy udvarán kelne el.

A belső fogyasztás azon tárgy, mellynek hasznárol könyveket írhatni, és számtalan beszédek tarthatni a nélkül, hogy kimerítve volna; s ennek köszönik gazdagabb országok valódi virágzásokat s erejüket. A belső fogyasztás pedig azon köz kíváncson s akaraton alapul, mellyre nézve a lehető legnagyobb rész nem csak sürgető szükségít kielégíteni, hanem számos életjával s kellemmel gyönyörködni is ohajtozik; számos életjót s kellemet továbbá a közönség csak kétszerezett munka s fáradozás által szerezhet. S így a belső

fogyasztásnak legmélyebb talpköve a tulajdon birtok, s a törvények nem csak papirosan lévő, de valódi oltalma, mert ezek alkotják azon mágusi ingert, melly által, mint a tapasztalás olly nyilván mutatja, a legrestebb is munkássá, s a legbaromiabb is végre csinosodott polgárrá lesz.

110—113. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A MAGYAR NYELV

42 Már honi nyelvünkben azon legfőbb feltétel, mellyben rejtezik minden, s melly a lehető legmagasb fénypontra birhatja nemzetünket, t. i. a férfiuierő, megvan; s mondhatni tán egy nyelvben sincs annyi, s ha van, legalább nincs több. S im ezen ereje nyelvünknek — mellynek törzsök eredetét Ásia négy vizei közé állítani korántsem olly balgatagság mint azt sokan gondolják — tartá fen eddig létünket; s azon nagy csuda, mellyen olly sokan bámulnak, hogy a Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze más nemzetekkel, nem egyéb mint legtermészetesb következése nyelve erejének, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes, s minket, ha minmagunk nem leendünk életmentőnk gyilkosai, olly lépcsőken s időirányban fog állítani magasbra, vagy hozzánk nem illő középszerűségbe lebilincselni: millyenben egyesült fáradozásink, egyszivü s emberséges munkálódásink által azt csinosítani, nemesíteni, emelni fogjuk; vagy egymás utjában állván, egymást sárral dobálván, azon tapodni s a hazafiság isteni homloka körüli virágkoszoruk helyett a hiusági bálvány halántéki körül fonni halálillatu koszorukat!

S így ítéletem szerint az, ki honi nyelvünk mellett van, nemzetünk életét hordja szívében; az pedig, ki ellene szegül, sejdítlen — mert nem akarom hinni, sejtve valaki hazagyilkos lehetne — annak halálát reggeti keblében.

Azért, mivel egy idegen hangon füttyülni tanult

kalitkai madár tán jobban fizettetik, mint az, ki erdei énekit csattogja csak; azért az ember becse, ha átermészet sugtában az anyanyelv helyett idegent állít, nem nagyobbul, hanem kevesül, mert a holt nyelvű Classicus messze áll a hazafi mögött; s valóban csak átermészet szomoru szineivel van felékesítve az, ki anyanyelvén nem beszélhet, sőt azt nem is érti, s csak idegen szózatokkal teheti ki korcs érzelmit.

S véntül fiatalig, dustul szegényig, a legjelesb férfaktul legbájolóbb hölgyeinkig, ki csak honunk éltét, nemes emelkedését s egykori dicsőségét szomjazza, tegyen anyanyelvünkért a mit lehet; mert vele Mindent, a mi nemzetünk sőt az emberiség diszére méltó, kivihetni, nélküle Semmit! Tudósink pedig az idő lelkéhez, más művelt nyelvek csinosági állásfokához, s a tudományok, művészetek, mesterségek s találmányok mindegyre fejlődőbb haladásikhoz idomulva, s mind ezekkel mindenkor versenypályát futva, magasb szempontbul tekintsék nyelvünket mint eddig; fejteggessék ki minden kecsét, kellemeit e nagy kincsünknek, s hathatós erejébe bizván ne gondolják, megpattan mindjárt keleti zománca, ha nemesb, delibb, fellengősb, s tán csak szokatlan mintákba alakittatik, s némelly még kopár vidéke dél s nyugot mosolygó virányival, vidító s lelkesítő csemetéivel gazdagittatik.

A Magyarinak még nem volt olly időszaka, hogy igazi társalkodási — conversatiói — tonusa lett volna. A hajdankor komolyabb vonási, a bajnoki tulajdonokhoz — mellyeknek a testi erő vala legfőbbike — természetesen ragadó durvaság, a csata vihari s fegyverközi élet, a nyájashb, szelidebb s gyengéd érzésű kebelnek saját gerjedelmit elnyomák; s így mind azon varázsteli kíváнат — melly csak Musák s virágok közt fejledez, s előítéletleni társaságokban tudomány, tet-szeni vágy, nemesb szerelem s a kicsinosult polgári élet számnélküli árnyékozásiban nyerhet egyedül néminemű lételt — a Magyarban, kinek sorsa olly kaján volt, mélyen aludt. Az idők azonban egy uj, egy szebb aerát derítének az emberek közé; s azon idomzatban, melly-

ben a lélek s annak érzelmi mind jobban tágultak, s az emberi szükségek mind számosbakra szaporodtak, lón napról napra elégtelenebb a honi nyelv, s a természet szent törvényi szerint — mert az érző szív csak ömledésben lel nyugtot, s a főnek szülötte világot kér — mintegy hiánypótléku csusztak be az idegen szózatok, melyeket kivált a gyengébb rész, az asszony, a tudós, a csinosultabb társalkodó lassanként elfogadott, s korántsem annyira ujságszomjbul, vagy a honi nyelv vétkes megvetésébül, hanem azon ellenállhatatlan okbul, hogy a kebelnek mindazon gyengéd ihletit és sugalmi — melyeket a szép nemnek csak legjelesbei ismérnek, s azok létét sok, kivált szobatudós nem is sejtí — s a főnek mind azon villanásit, melyeket megint még többen, s kivált asszonyok nem gyanitnak, honi nyelven korántsem lehetett kifejezni olly könnyen s olly jól, mint a németen, francián s a t. ! S im ez egy fő oka, miért bágyadt el annyira, s olly haldoklólag élt a különben olly erős fiatalságu magyar nyelv azóta, hogy a világosság mind jobban kezde diadalmaskodni a sötétségen. A zavart ideák sulya azt hiteté el a nagyobb résszel, hogy a szelid, a nyájas, a gyengéd érző, — gyenge ; s erős csak az, ki faragatlan, durva s érzéketlen. S így sok tudósink s előkelő országos emberink nem csak akkor, sőt ma is, természet-elleni alapokra állíták s állítják okoskodásik s befolyásikat ; s egy részrül a szép nemet kárhoztatják, hogy inkább németez, franciáz, mint magyaroskodna, azon íróit pedig hazaárulónak itélik, ki külföldieskedik : más részrül pedig a nyelv ujra öntése, tágítása s nemesítése ellen szegülnek tehetségök szerint ; s így nem tesznek józanabbul, mint ha valaki egy forrás elmaradása miatt heveskedne, melyet önmaga zárt el ; mert az, ki még mostani bár műveltebb nyelvünkkel is ki akarná tiltani a jobban nevelt asszonyok s tudósok közül a nálunk szokásban lévő idegen nyelveket, arra kárhoztatná a szebb nemet s a műveltebbeket, hogy keblökbe temessék s fejükbe fojtsák érzelmik s gondolatiknak azon leggyengédebbkeit, melyeket még most csak inkább

azon, a nagy világban már századok óta zengő nyelveken tehetni ki; s ez felmulja az emberi hatalmat, mert a természet törvényeivel ütközik össze; midőn viszont a magyar nyelv előmenetelének gátolása által azok tehetségire raknak zsibbasztó bilincseket, kik tán képesek lennének az eredeti honi nyelvet, mellyben annyi a fiatalság, s erő, ugy kifejtteni, hogy mind a szép nem, mind a tudós, nem erőltetett hazafiságbul csak, hanem természetes hajlandóságbul is inkább választaná érzelmi s gondolati tolmácsául a honi nyelvet, mint az idegent; s így, mint mondám, a rossz következtetéseket kárhoztatják, midőn egyszersmind azon okokat iparkodnak paralyzálni, mellyekbül a jó következtéseknek multhatatlanul kellene folyniok!

Ha tehát inkább zeng most még a csinosult magyar asszony ajkin vagy szebb társaságokban az idegen szózat mint a honi, azon ne csudálkozzunk, s ne tulajdonítsuk éppen annak, mintha hazánk leányai megvetnék a hont, hanem a természet azon kivételnélküli törvényének, hogy előbb utóbb a felsőbbtség mindig elnyomja a selejtességet. S így ha azt akarjuk, hogy hölgyeink magyarul beszéljenek, s nem egy két szót, vagy néha néha áldozatbul, hanem természetes vonzódás s izlésbül, s magok közt is: szebbítsük, tágítsuk, nemesítsük nyelvünket; annak fogékonysága pedig — minthogy nyelvünk óriási fejlődésre képes — minden kétségen tul van; de ahoz se szoba-philologia, se könyvekbül tanult philosophia korántsem elég; hanem azt csak azon lelki felemelkedés eszközölheti, melly az emberi szót nem mint célt tekinti, hanem mint eszközt; melly által a nemzetek magasbra, s egyes emberek az erény felsőbb állására juthatnak, s így a mindenség tökéletesítettik.

Közelebbbrüli esztendőkbén nyelvünk csudálatosan haladott; de azért igen távul van még a tökéletesség azon pontjátul is, mellyet egy állandó J á t é k s z i n kíván, hol nem csak hősi vagy bohósági darabok adatnak, mellyeket a közönség könnyen tart helyeseknek, ha az iszonyu fegyvercsattogás, vastagon kent tréfa

s több illy ál-inyt csiklandó látvány s táplálék bőven nyújtatik, — hanem hol az életnek olly scenái is festetnek, melyek kirekesztőleg csak nemesb s fentebb társaságok tulajdonai.

163—166. I. A „Vallomások“ c. fejezetből

BESZÉLGETÉS EGY ANGOL PÉNZÜGYNÖKKEL

43 Számosb év előtt — midőn Te 128-dik lapod szerint "Hazánkban sokat gyalog járva utazál s paraszt házakat látogatál, mig én London s Paris piacinak kövezetét, mint mondod, tapodám" — összehozott ez utóbbi városban a Véletlen egy nagy Urnál több angol Agenssel, kik nevezeteseb angol társaságoktól küldetve, a nálók mód nélkül felhalmozott tőkepénzeket a continensen kamatkölcsönre adni kívánák. Ez éppen közel azon időszak előtt esett, melly az akkor Britanniában történt olly számos bukás — fallimentum — miatt, szinte mindenki előtt, s így bizonyosan Előtted is isméretes! Olly nagy volt azon időben bizonyos okok miatt a pénzáradás, de egyszersmind a pénzkörülti könnyelműség is Angliában, — hogy alig vala tárgy, melyre legnevezeteseb tőkét nem lehetett volna kapni. Azon időben koholtattak a columbiai, görög, spanyol s több illyes pénz-kölcsönzések és szerződések! S mondhatom, életemben akkor láttam legtisztábban: milly könnyűden s kevés formalitással vitetnek sokszor a legóriásibb dolgok végbe; midőn más részről a leghiábavalóbb kicsinységek körül annyi-szor olly felette nagy a gravitás, cerimonia s pompa! — Így szólta meg az említett Agensek legelsőbbike:

"Az Ur hazája ugy e Törökországgal szomszéd, hanem jó tengerpartja nincs, de földje igen termékeny, mondják — —; ugyan vannak e benne jó közösülések, vízcsatornák, vasutak s t. i.? s nem óhajtanának e az Urak egyet s mást mint hidakat, posványok száritását, vizek regulatióit eszközölni, a mihez nagy

tehetség kell, mellyel az Urak nem bírnak még — — ? mi készen vagyunk akarmit is átvenni, s nem csak pénzt adunk hozzá, de végbe is vesszük, a mit az Urak kívánnak, s a sikerért jót is állunk s a t. ! —”

Erre felelni nem voltam mindjárt kész — mert szívenem fekütt mind azon határnélküli jus proprietatis,¹ vámfizetés-körülti zavart idea, s azon szóval ki nem mondható egymásellentiség s több eféle, mellyek összeleg illy ajánlások hasznábul minket eddig úgy szólván még mindig kirekesztve tartanak ; s e régi rozsdákba s émelygető penészekbe az idegent vezetni nem kívánván, így válaszoltam végre : Volna bizony szükségünk egyre másra drága Uram, — azonban így is megvagyunk némileg ; s nem hiszem, az Urnak ajánlását, őszintén szólva, becsülettel elfogadhatnók, mert pénzbeli törvényink még nincsenek tökéletesen kifejtve, s egyesek sem adhatnak bizonyos vagy legalább tüsténti visszafizetésbeli hypothekát — — — — az egész nemzet pedig még eddig nem szokott illy tárgyakat k ö z - ü g g y é — cause commune — tenni — — — ; s így bizony csak később fogunk kérni néhány hid, vizeink s egyéb közösülésink rendbehozása s több eféleért, majd mikor Hitelt adni képesek leszünk ; mert most tudom, az Urak inkább másuvá teszik le milliomikat, mint nálunk, hol van ugyan becsületes ember szám nélkül, s több mint hitszegő, de jó törvényü pénz-hitel nincs !

Ő erre megint így : ”Nincsenek még kifejtve a hitel törvényi az Urak közt? Ez valóban nagy baj és szomorú ; mert illy megrögzött képzeteket eligazítani, s a közönséget maga legnagyobb hasznával megismertetni, egy emberélet hossza alig elég ; ezt mutatja még Angliának egykori pénzkörülti sötétes időszaka is ; azonban nem hihető, hogy az Urak, kiknek olvasottságok s ismértek tudom nagy, a mostani felderült 19-dik században, olly annyira lehetnének önmagok ellenségei — — — hogy törvényikben illy javításokat, más nemzetek példáira — — — rövid idő alatt ne eszközlené-

¹ nemesi birtokjog

nek — — — vagy legalább más módokat ne találának, ha a törvény nem javíttatik is, — melyek által a hitelezők néminemüleg megnyugtathatnának — — — teszem például : hogy bizonyos sommáig egy földesur jót álljon a másikért — — — s az egész szerződés, — — — melly köztünk fenállna, úgy szólván a Nemzeti becsület oltalma alá lenne állítva ; — — — s így, bár nincsenek tökéletes hiteltörvényeik is az Uraknak, azért tán még is léphetnének valami egyezésre.”

S a sok millióra meghatalmazott — ha akarám vala, s azon nagy Ur unszolásinak, kinél vele megismerkedém, engedék vala — Párisbul 8 nap alatt velem együtt honunkban lett volna. Azonban ezt tenni nem akarám, s minden biztatásnak ellen is álltam ! S valóban nem azért, hogy Páris következtét továbbá is tapodjam, — hanem mert nem tudtam megcsalni magamat, s belső keserrel kénytelen valék így okoskodni : — — — azon helyzet, mellyben ezen ember áll, azt hozza magával, hogy néhány hét alatt több millió iránt végezzen ; már ennek eszközlésére ugyan hová fogom vinni őt, ha teszem Magyarországon volna is már — — — ugyan hol leli fel a Nemzetet ? Csak az iniciatívát hol kezdjük ? — — — ? Vagy a pesti hét választó fejedelmi kávéházban ? Vagy vármegyérül vármegyére, városrul városra, várrul várra, curiárul curiára utazzam vele forsponton ? Mennyi előítélet s gőgre, milly elfofoaltság s elbizottságra fog akadni, s mennyire döbbend meg az éretlen képzetek s költői theoriák azon fertelmes oceanján, mellynek szinte minden határon más színü habján lesz kénytelen evezni ! — Mai körülállásinkban hazamba menetele legkisebb jót sem következtethet, mert annyi divergentiáink közt lehetetlen legkisebb egyezésre is lépnünk vele, — s így megjelese csak árthat ; mert óvakodni fog, s visszatartóztatni másokat, ne vesztegessék jövődjére idejüket hasztalanul egy olly honban, melly a felvilágosodásban még annyira van hátra, hogy nemzeti tárgyak végbevitelére nem csak egyesülni nem tud s maga magán segitni nem mer ; hanem midőn vagy nem is akar előre haladni, vagy

minden előmenetelét az isteni gondviseléستül vagy a kormányتul várja, még azt sem sejditi, mi a közlélek — public spirit — ! Velem utazása Magyarországba tehát most nem használhat, sőt bizonyosan elrontja illy esetekre nézve a jövendőt ; mert minden elhibázott s így hasztalan fáradozás és próba a siker óráját mód nélkül hátrítja, késleti ; s ekép szivszorongva bucsuzám el pénzesemtől.

203—205. I. Az „Egyesületek“ c. fejezetből

A KIFEJLETT EMBERŐ

44 Az emberi halhatatlan léleks annak legfőbb széke, az emberi agyvelő jeleli ki a cultura ösvényét, s csak az bírja a nemzeteket lehető legmagasb civilisatiói fokra és semmi egyéb ! Ha egy határban 100 ezer ökör van, s esztendőnként egy millió mérő gabna terem, azt még nem nevezem nagy gazdagságnak ; de ha csak egy két ép s tökéletesen kifejlett emberő van ott, azt nagy kincsnek tartom, — mert azon egy két vagy csak egyetlenegy emberi agyvelőből elébb utóbb hasonlíthatlanul több ökör s gabna, s mind az, a mi a nép gazdagságával összekötve van, multhatlanul, vagy legnagyobb hihetőséggel eredend ; midőn viszont a Világ minden termékei s ökrei, lombikozva s összefőzve sem alkothatnának egyetlenegy ép s tökéletesen kifejlett emberőt ! melly minden nagy, szép s nemesnek nemző oka, s e csillagon a legnagyobb hatalom : a mit csak azon egy okbul nem tud s nem gyanít a sokaság, mert uralkodása olly könnyű s olly szelid !

220. I. A „Casino“ c. fejezetből

A PEST-BUDAI HID

45 Egy Pest s Buda-köztí állóhid p. o. — melly minden bizonnyal nem csak a jég által nem rontatnék el, de egyszersmind a két várost nagyobb vízáradási veszélybe sem hozná, a mi a feltételek nehézbike, s kőből

vagy vasbul, s annyi jövő századra lenne építve, a meny-nyit a Magyaroknak mindig emelkedve keresztül élni ohajtának — legalább is 4 millió pengő forintba kerülne. S hogy annyiba minden bizonnyal — ha nem többé — arrul jót merek állni, mert állításom olly számokon alapul, melyeket senki más kérdésbe nem vehet, mint azok, kik jó szívű ábrándozásik közt szántszándékkal akarják elcsábíttatni magokat mind azon szánakozásra méltó lágy-velejű projectansok által, kik a legóriásabb tárgyak könnyű, felette olcsó s bizonyos végbevitelét ígérk, s így theoretikai ki nem főtt javaslatikkal annyiszor csak-nem bolonddá teszik a szép s jó, de egyszersmind a felette olcsó s könnyen kivihető után vágyó közönséget; a mi egyáltalában képtelenség. — S valyon illy sommát hihetőleg ki fogunk e állithatni s állítani egy hid építésre, ha nem nézzük mai adakozásink készségét s legfőképp tehetségét nagyító-üvegen? Feleljünk erre inkább őszinteséggel, mint önmystificációval, mert ez valóban nem csak férfihoz illőbb cselekvésmód, hanem hazánk előmenetelére olly elhatározó ut is, melynek egyikén a nemzeti felemelkedés éppen olly bizonyos, mint a másikon a vég elaljasodás; mert őszinte megismerése hátramaradt álladalmunknak, áldás; az önmystificáló felfuvalkodás alacsony létünkben lehető legnagyobb átok. Feleletünk pedig illyen leszen: Nemcsak most nem álmodhatunk olly nehéz s drága tárgyak felállításáruul mint p. o. egy Pest s Buda-közi kő- vagy vashid, hanem ollyasokat soha nem is fogunk végbevitetni, a mik említésre vagy irigylésre méltók, s a nemzeti nagyságnak valódi jelei lennének; míg előbb egy s más nem kap még életre! És ezen utolsó sorra figyelmezzünk, mert ezen fordul meg teszem egy hidnak építése, vagy fel nem építése.

S valyon miért nem építhetünk már most hidat, azaz: miért nincs már ma 4 milliónk? Korántsem azért, mintha 4 milliót nem bírnánk, s nem tudnánk könnyen kiállítani, hanem azért, mert azon köz intelligentia eléggé kifejtve még nincs, melly egyedüli nemzőoka — nézzük a régít, nézzük az újat — ama csudákat művelő hon-

szeretet s nemzeti sajátságának, melynek alig állhata valami ellent, míg Görög Görög, Római Római volt; s melynek minden, még az elemek is hódolni kénytelenek, míg Angol Angol marad, Francia még Franciább, Teuto pedig Teuto, — s mi végre igazán Magyarok leszünk! —

236—237. l. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

NEMZETEK SZABADSÁGA

46 Az emberi nem arra van kárhoztatva, hogy szinte legkisebbjéért is fáradjon s kínos verítékkal legyen kénytelen megvinni az elemekkel. Már pedig a szabadság legfőbb jó, s ekép bizonyos, hogy az soha nem lehet vad, tudatlan, rest s önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, ki nemesített keblétül ösztönöztetve, s csinosult értelme által vezetve, szintugy meg tudja becsülni mindenkinek sorstul nyert sajátját, valamint önmaga tulajdonát védelmezni bátor — szóval: kinek nem ajkin forog csak, de törülhetlen betűkkel szívébe is van vésve a keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: "A mit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd." Ezt azonban éppen olly könnyű kimondani, mint nehéz teljesíteni, s egy ember élete nem elég hosszú ezen isteni javaslatot, melly a valódi szabadságnak egyedüli talpköve, olly nagy tökéletességre hozni, hogy azon a polgári társaság minden törvényei nyugodjanak! Nemzetségeknek születni s halni kelle, Nemzeteknek lenni s szünni előbb, míg szerencsés százdunkban teljes elismért igazsággá lón: hogy nem csak veszély nélkül minden, ki az Isten tágas égboltozata alatt él, szabad lehet, hanem hogy csak azon országokban legbátrabb a hatalmas fejedelemtül lefelé a legtehetetlenebb napszámosig a lehető legnagyobb rész, melyekben mindenki sorstul nyert körei közt szabadon foroghat — —; s valamint a szabadság valódi lelkét csak tökéletesen igazságos s kifejelett ember ismérheti, ugy csak azon nemzetek lehetnek valóban szabadok, melyek

a cultura s civilisatiónak azon lépcsőjén állnak már, mellyrül azt látja a nagyobb rész, hogy csak úgy boldogulhat az egyes valósággal s tartólag, ha mindenkinek sajátja megbecsültetik s így természeti jusa szentnek tartatik.

Illy culturára, illy civilisatióra azonban, melly a nemzeti szerencsének egyedüli igazságos mérlege, a közönséget kevés év és egy eset soha nem birhatják, hanem ahoz hosszabb idő s számos eset összefolyása szükséges, mint teszem: más nemzetek példája, böles törvények, mellyek a divatos s mindig előreható szellemhez alkalmaztatva időről időre javittatnak, szabadsági iskolák, s nem ritkán kirekesztőleg, hosszú s tűrhetetlen nyomások s a t. S fájdalom mondani, valamint a nyomoruság legjobb tanítója az embernek s a szükség az iparkodási rugónak leghathatós kifejtője, szint úgy legtöbb nemzet is csak nyomoruság crise alatt jutott el azon érettségre s felébredési pillanatra, mellynél fogva most az Istenek legszebb ajándéka a m e n y n y e i s z a b a d s á g bátran él közötté, s nem csak néhány palotára szorítva s ott is csonkítva, hanem a szántóvető kalibáiban is. — Azonban mert más és előbbi nemzetek, kik előtt úgy szólván példa nem volt, csak hosszú sanyaruságok után értek meg s ébredtek fel ön boldogságok s dicsőségek eszközzésére, azért nem szükség, hogy a későbbi nemzetek is, kik előtt nem egy, de annyi példa van, hasonlóan éljék át a véres nyomoruság éveit, hanem példa, jó törvények és szabadsági iskolák által rövid idő alatt olly érettségre ébredhetnek, mellynek következése köz szabadság s így a nemzeti boldogság s dicsőség!

Hasznos példa-felfogásra értelmi súly s más nemzetekről tökéletes ismeret kell, — józan törvényhozásra pedig keresztény philosophia; — szabadsági iskolák gyanánt végre mind azon intézetek használhatnak leghathatósabban, hol a részesek egyenlő jusokkal élván, nincs első s nincs utolsó, s hol a köz szabadság fentartása végett — s im ez a dolog philosophiája — mindenki szoros törvények alá van vetve, s így a ter-

mészeti szabadságnak egy részét a társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen ; a mi nem egyéb mint a vad függetlenséget, mely inkább ragadozó állathoz illő, felcserélni azon keresztényi szabadsággal, mely a halandót lehető legmagasb fokára állítja.

249—250. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

A Nemzeti Kaszinóval kapcsolatosan felállítandó országos mintapincéről szól a következő részlet.

47 BORAINK JOBB SIKERE VÉGETT

A borkörülti fentebb okoskodásim vagy helytelenek, vagy helyesek, s azokat a borral foglalatatoskodók vagy józanul felfogni, vagy elfacsarni fogják. — Ez mikép áll, mindennek előtt practice tökéletes világra kell hozni, mert hiedelmem szerint mindenben a leg és legelső teendőnk, világosan megismérni s tudni a dolgok jelen pillanati mibenlétét. Ezt pedig csak úgy tartom bor dolgában eszközölhetőnek : ha Magyarország lehető minden borai, lehető legjobb minéműségeikben egy pincében egyesítettnek. Ennek szükségét s az ebből hihetőleg származandó nagy hasznot, számos év előtt több nagyérdemű hazánkfia átlátta már, s egy illy pince felállításán tanácskozott. Miért nem állíttatott azonban eddig is fel, azt valóban nem tudom ; nem volt e a dolog eléggé kifejtve ; mellék szempontok nem engedék e a k ö z j ó t e k i n t e t é t, s a t. előttem ismételten ; — egyébiránt tudni is tökéletesen felesleg, midőn a fődolog nyilvános t. i. "hogyan illy pince nincs" s ekép a külföldi kereskedő többféle nemét magyar borainknak, s olly jó minéműségben, milyennel azok bírnak — az egyesült hazában sehol nem találja némileg koncentrálva, mint tán néhány Nagyaink asztalán, s ott is nem mint adásvevési cikkelyt ; vagy néhány kereskedőnél, — — — kik előtt a közhaszon nem legelső — — — ! s ennél fogva a külföldi nem tudja — — de még tovább megyek, s azt mondom — még magunk sem tudjuk elhatárizottan : mit bírnak bor dolgában.

Illy pince-felállítás egyébiránt csak használhat de semmi esetre sem árthat, s ekép azt minél-előbb elrendelni kötelességünk volna, a mi ellen tudom a tágas hazában, tán néhány borhamisítót kivéve, senki nemcsak nem szegezné magát, sőt az egész közönség, a termesztő úgy valamint a fogyasztó, örülne rajta. Ezek után csak arrul lehet kérdés: mikép kellene illy honi példány- vagy mustrapincét kezdeni és fentartani? —

A Casinóban most is vannak többféle, s néhány jeles borok, de korántsem olly nagy különféleségben s olly jó mineműségben, hogy azoknál fogva bár ki is a magyar borokrul általányosan véve az igazsághoz csak legtávolabb járuló ítéletet is hozhatna. Az intézet felállításakor többek közt a bor-állapot is különös szemügyre vétetett, s az intézkedők számos tanácskozási közt előfordult ezen tárgy-körüli fejtegetés, — de csak az idő hozta azt olly világba, hogy arrul már most tapasztalás után, s így józanabbul lehet okoskodni.

A társaság egy lehető tökéletes honi példány-pince által két célt akar érni, — t. i. hogy a természetőknek egy uj ág nyitassék, mellyen boraikat a világgal még jobban megismértethetnék mint eddig, és minden interventio nélkül; s hogy az intézetben megfordulók honunk lehető legtöbb s legjobb boraival illő áron élhessenek. Az intézeti pénztár azonban sem a külön borok megvásárlását, sem az abbul folyó rendes pincemesterség költekezését nem engedé; s ekép a különrészesek kértettek meg: "küldenének öntermésikből csekély mennyiségű borokat, s már palackba fejtve a Casino pincéjébe, — s határoznák tetszésök szerint meg boraik árát" — midőn más részről az intézet udvari-mesterére, ki közvetetlenül a Választottság s Igazgatóság felvigyázása alatt van, bizaték az e borok körüli gond, s az azokruli szoros számadás. — Számos részes szives készséggel teljesíté a társaság ezen kívánságát; s rövid idő alatt többféle jó borral volt az intézet pincéje ellátva. — Azonban — s mondjuk ki a dolgot mint van, mert minek hizelkednénk egymásnak tucsapongólag, a mi illy dolgok körül valóban csalással

egyenlő — a bor legnagyobb része olly hibásan volt palackra fejtve, bedugva s a t. hogy nemcsak nem lehet a borok jóságáról itélni, vagy azért jót állni — hanem sok már megérkezte előtt ecet vala, vagy nem sokára azzá vált. E kellemetlen tapasztalás után — hogy t. i. hazánkknak csak igen kevés részeiben értenek tökéletesen a bornak palackba vonásához — a társaság megkérte a részeseket : "küldenék ezentul boraikat hordóban, ha odahaza nem lenne alkalmok azokat célirányosan palackra fejthetni" s ideig-óráiglani pincemesterséget állított, azaz : egy közönséges kádárt fogadott, ki az udvari-mester szoros ügyelése alatt a hordóban érkezett borokat palackokra fejtse. Ezen új rendelkezés azonban sok munkára s izetlenségre adott alkalmat, s a dolog olly kevés pontosságu felvigyázat alatt vitetik, hogy az hosszabb időre jó követkevést apodictice nem szülhet. S e mellett a factum szól legerősebben ; mert nem tagadhatni, hogy az intézet pincéje felállítása sokkal jobb lábon állt, mint ma, minekutána most már több évig forog ; s így ha nem lenne is rosszabb lábon, csak az által is ment hátrafelé, hogy előre nem ment ! — A dolog tökéletesítése miatt egyébiránt mint mondtam már sok szó váltatott — javaslatok készültek, s minden közgyűlésből több részes küldetett ki : vennék a dolgot fontolóra s fejtenék ki, milly módon lehetne célt érni? Gondolkoztunk, én legalább e tárgyul eleget ; de megvallom nem nagy sikerrel, mig az idő s a vele összekötött tapasztalás e részben egyre s másra tanított ; s most már practice szólhatunk a dologhoz. Saját javasolásom e részben im ez :

Válasszon az egész társaság önkebléből három férfit, kinek honszeretetében s közjót előmozdító állhatatos fáradozásiban tökéletesen bizhatik ; s legyenek ezek azon hatalommal felruházva, hogy a Casino költségén olly pincemestert fogadjanak — a világ akár milly szegletében keressék és találják is — ki a borkörüli szövvényes mesterséget Á-tul Z-ig tökéletesen s practice érti. — Ha ezen ember megjött, — ki alatt nem közönséges kádárt vagy ollyant értek, ki egy pa-

lackbul másikba tudja tölteni a bort, s kire általánosan azért rója a közönség a pincemester nevet, mivel e mesterséget igen könnyűnek hiszi, a mi legfőbb oka, hogy e részben olly hátra vagyunk ; mert bizonyos, hogy azt soha tökéletesen nem tanulhatni meg, a minek valódi tudalmában s isméréiben valaki már magát hiszi, a nélkül, hogy valóban tudná s ismerné azt, — ha ezen ember mondom megjött, tartassék választottsági ülés, s vizsgáltságok mindennek előtt meg a társaság pénztára, s a mi költhető pénz van, azon vétessék, s ha célnak tökéletesen megfelelőket nem lehetne találni, fuvassék — de Magyarországon — az első szükségre kívántató több ezer nagyobb kisebb palack, — a mi pénz fenmarad, azon vásároltassanak honi kész borok 10—20 akóként s a lehető legjobb minéműségben, s így nem szorosan a termesztőknél, kik mint tudjuk nem ritkán a legrosszabbat birják, — hanem ott, hol kaphatni. A bevásárlás pedig, nehogy a nyilvánosság áldása elmaradjon, vagy az említett biztosság kellemetlen szemrehányásoknak ki legyen téve, ekép történjék : a választottság az intézeti kiadható pénzalaphoz képest egy kis számítást készít, mellyből némileg kisül, milly mennyiségű, s milly nemű bor vásároltathatik mindjárt kezdetkor, s ezekre nézve felszólítja a küldöttség az egész közönséget ujságok által, — hogy t. i. a Casino 10—20 akó Somlait, Neszmélyit, Kőbányait s a t. vásárlani kíván, s ez okbul két két kis palackot kér kóstoláspéldányul. — — — Ha ez meg van — a min nem kételkedhetni, mert a kereskedőket ha kiveszem is, hihető hogy illy intézetnek néhány termesztő jóakarója csak lesz — felnyittatik egy választottsági ülésben, mellybe még a társaságba nem keblesített, de e tárgyhoz értő személyeket is meg lehetne hívni, egyik palack ; — s ha a bor legjobb mineműségűnek találtatik, alkura lép a bizottság, a Pestre szállítást az eladóra hagyván. Ha pedig megjön végre a hordóban lévő bor — néhány nap alatt, a bizottság, udvar- s pince-mestere által összehasonlittatik vele a fentartott második palackban lévő, — s ha ugyanazon egy, általadatik a hordó a pin-

cemesternek, ki azzal mestersége szerint bánik s lassanként palackra fejt; ki azonban az udvari-mesternek nem parancsa, hanem ellenőrsége alatt van, s efelett minden lehuzandó borból, azaz: midőn már palackba vonásra megtisztult és elcsendesült, 2 vagy 3 palackot a bizottságnak átad, mellynél fogva ez mindig világosan tudhatja: a borokkal hamisítgatás történik e? S ez lenne a Casino pincéjének kezdete.

287—290. 1. Ugyanazon fejezetből, mint az előzők

LÓTENYÉSZTÉS ÉS LÓVERSENY

48 Midőn számos év előtt legelőször vitetének keleti s arab lovak Britanniába — mellyek a mostani angol telivérnek nemzőji — akkor ottan a közönség éppen olly indulatossággal szegült a keleti ló ellen, mint a magyar közönség ma szegezkezik az angol telivér ellen; s valóban mulatságos mind azon scenát s esetet itt pontiglan ismételve látni, mellyek sok év előtt történtenek ott. Versenyfutás állittatott rövid körre, s kifutá a keleti vér az akkori angol honi vért. "Lovaink nem olly sebesek, de győzősbekek" — — így okoskodának ezután az akkori előítéletek sáfári, — s a kört hoszszabíták; de az angol még rosszabbnak mutatkozott. "A versenyfutás nem jó próba s a t." így kiáltának megint a sötétség bajnoki, kik mindent szeretnek ha vén, s úgy hinnék az emberi nemet boldognak, ha helybül tapodt nyit sem mozdulna, — s erre idő jártával minden kigondolható próbák tétettek, de a nemesb vér általányosan mindig győzött a nemtelenen, ugy annyira, hogy most közönségesen elismért dolog: hogy az Angol telivér — nehéz teher lassu huzáson kívül — mindenben ki tesz a félvérün vagy nemtelenen. Azon időkben éppen olly emberek is laktak Britanniában mint Te, kik minden tárgy felvilágosítására görög s latin classicusokat citálgattak, de a számos factumok elnyomák a poesist; minek következésében Britannia

minden célra nézve a világon legjobb lovakat nevel, s olly mennyiségben, hogy lóval derekas kereskedést üz is. Már hogy náluk a ló-reformatio lassan ment, az természetes s megbocsátható, mert előttök józan példa nem volt; — ha csak ábrándozásink közt azt nem akarjuk állítani: hogy Eumenes vagy Alcibiades s a t. nekik lótenyésztő például szolgálhatának — hanem ha nálunk lassan, vagy éppen nem menne a lótenyésztési reformatio, az valóban természetelleni s meg nem bocsátható lenne, mert előttünk olly kézzel fogható példa áll; s méltán vethetnék utóink egykor szemünkre, ha azt vak makacságunknál fogva nem akarnók elfogadni s hasznunkra fordítani.

Tégedet kérdezlek: mered e azon állításomat, hogy szinte egy[etlen] célra tökéletesen megfelelő lovakkal sem bir Magyarország elegendő számban, factummal megcáfolni? Ha egy idegen, becsületedben, jóakaratomban bizván Neked így írna: "Uram, háboruba indulok, hat paripára van szükségem, de nehéz, vagy 180 fontos ember vagyok, s nem szeretném rossz gebe miatt éltetmet vagy szabadságomat kockáztatni, itt küldök 3000 aranyat, küldj számomra 6 paripát." Valyon mit tennél? Képzeld Magadat elevenen — s ez könnyen elsül Nálad, mert képzeleti tehetséged igen nagy — e helyzetbe; nem volnál e illy kérelem által egy kissé meglepve s nem mellőznéd e a dolgot inkább el, vagy ha el nem mellőznéd, — nem volnál e, ha a magyar lóbeli becsület valóban sziveden fekünnék, a mit nem kétlek — ugyan sokáig keresni s keresgélteni kénytelen, míg csak hat illyes, nehézterhet könnyen bíró, de egyzsersmind sebes háttas lovat tudnál találni? Ne csald meg Magad s másokat e részben, kérlek Barátom, mert máskép illy-féle ló helyett, csak illy-féle lónak képzeletével fogunk örökön örökké birni. Lásd én azt hiszem: illy célnak tökéletesen megfelelő lovat szinte egyetlenegy sem fogsz találni az egyesült hazában — de ez tulajdítás lehet — hanem hogy sokat, vagy csak elegendő számban találni nem fogsz, arrul jót állok. Jó most egy

más kérés: "szereznél 6 könnyű paripát, török háborura Török ellen, ugyancsak sebest s kantárost, de a mellett jó lépőt, hideg vérűt, szembetűnő szép állásut s a t." — hol találnád azokat? Én azt hiszem, találnál, találnál türhetőt, de korántsem tökéletest, s mennyi fáradozás s keresgetés után! Megint más kérés: "szereznél 6 négyes felette szép s egyenlő testállásu csapatot, nehéz koci szolgálatra városba" ugyan hol vennéd megint ezeket? Nem is találod! Egyébiránt ez mind csekélység; de tegyük fel: az ország vagy a kormány megkérne: "állíts ki tiz ezer lovat nehéz ágyuba s társzekérbe, tiz ezret nehéz, s husz ezret könnyű lovasságnak." Valyon ki mernéd e állítani magok céljoknak tökéletesen megfelelőleg? Tudom erre azt válaszolod: "Nem az én dolgom, de kiállítja a zsidó." A mire viszont azt mondom: kiállítja minden bizonnal, s még többet is — — —, s csak azon egy okbul olly könnyen, — mert nem bánja ha elakad is minden ágyu s társzekér, ha elcsipik is a nehéz lovast, elbomlik is a könnyű ló, szóval: ha elvész is a csata, — — csak "assentálják lovát, s pénzét nyereséggel együtt kapja ki" a mi nála fő cél; de már ez nem lehet fő célja egy magyar Mág-násnak, — s közölök az, ki mámoros képzeleti s theoriai ábrándozási közt, Magyarország lótenyésztésének mai álladalmát dicséri, vagy csak mentegeti is, az által lesz hazájának nem barátja, hanem valódi ellensége: hogy a közönséget, melly jobbat nem lát, s így össze nem hasonlithat, ebéli hátramaradási közt elaltatja, minek következése az, hogy a honnak mind közösülési mind véd ereje igen csekély, s így az, a helyett hogy leg-
alább a ló d o l g á b a n! mint már szarvasmarhában némileg úgy is az, független lenne, a mi szerfelett könnyen lehetne is, örök függésben s ekép szolgálásban marad.

STADIUM 1833

Széchenyi e művét a magyar radikalizmus kézikönyvének nevezték. Ma is annak nevezhetjük egyrészt pozitív javaslatai, másrészt hangja és szelleme miatt. Tizenkét pontjában a Verbőczy Hármaskönyvétől megalapozott százados helyzetet kívánja megdönteni, a jobbágy és nemes közötti viszonyt az emberiség kíváncsi szerinti gyökeresen átalakítani. A jobbágy személyes szabadsága, birtoklási joga, a törvény előtti egyenlőség teljes jobbágyfelszabadítást jelentett, — a rendi alkotmány megváltoztatását a nemesség részvétele az adók egy része viselésében, az országgyűlés hatáskörének kiterjesztése az anyagi élet fontos területeire, a tárgyalások nyilvánossá tétele stb.

A munka szelleme még eltökéltebb arra, hogy irgalom nélkül széttröge az emberiséget megtagadó rendi berendezést, — Széchenyi oly hevesen és annyira tartózkodás nélkül támadja a nemesi életet, hogy agresszivitásban őt azóta sem múlta felül a magyarság egyetlen társadalmi bírálója sem. Álláspontja azonban mindvégig a legmagasabb: a tiszta erkölcs talapzatáról támadja a meglevőt, melyet erkölcstelennek tart, s emellett mindegyre kimutatja azon anyagi hasznokat is, melyeket a nemesség elérhetne és élvezhetne, ha idejét múlt, embertelen jogállásáról lemondana.

Fejezetei: Előszó — XII törvény — Hitel — Aviticitas — Fiscalitas — Jus proprietatis — Törvény előtti egyenlőség — Törvényes pártvéd — A házi pénztár s országgyűlési költségeknek mindenkivel idom-szerint viselése — A vizek, utak s belvámok terheinek mindenkivel egyenlő viselése s azoknak országgyűlési elrendelése — A monopoliumok, céhek, limitációk s egyéb illyes intézetek örökre eltörlése — Végszó.

A szöveget a „Stadium“-nak a M. Tud. Akadémia kiadásában 1905-ben megjelent lenyomatából vettem.

ALKOTMÁNYOS REFORM SZÜKSÉGE

49 Ha alkotmányunkban, mely nemzetiségünkre, szokásinkra annyira behatott és hat — mert a törvény életet vagy halált okozhat — nyolcszáz és annyi eszten-deig éppen semmi nem javítottatott s változtatott volna,

és eleink makacson s homlokkal álltak légyen a hatalmas időjárásnak ellene, akkor teljes meggyőződés szerint most már nem is volna polgári létünk, s tán még mélyebb helyre süllyedve nézné a világ a Magyar, mint a Bolgárt, Serbust s a t. mellyeknek szintugy valának régibb időkben fényvillanáspillanati; de más részről azt is hiszem erősen, ugyan külön helyt foglalnánk a nemzetek sorában ma, ha ősi törvényhozóink s országos embereink az értelmi súly nagyobb kifejlődése s a magyar nemzetiség valódi felemelkedése s terjesztése által ösztönözve, időszakként, nem mindig csak felszínleg s palliativkép reszelgettek s foltozgattak volna törvényinket, s nem mindig jobbára csupa régi teoriákba merülve, vagy mindig csak idegen kéztől s másoktól várván üdvösségöket, ugy szólván egy helyt vesztettek volna: hanem ha gyökeres s a célnak megfelelő reformatiók által, 800 ezernyi súlyu talpkő helyett lassanként 10 milliónyi súlyut raktak, latin teoriák helyett velünk élő, de régibb s több tapasztalásu alkotmányos nemzetek praxisával élni akartak, s idegen gratia, gyámol és segítség-koldulás helyett, saját nemzetiségökben, ön keblökben s karjaikban s az ország minden lakosi felszabadításában biztak volna.

De ugy történt, hogy mind ezt bizony elhibázták, s azért most csak az a kérdés: el akarjuk e magunkat végkép töröltetni a nemzetek sorából a nélkül, hogy a világ évrájában a Magyar legalább elhunytá után egy fényes lapot foglaljon; el akarunk e annyira korcsosulni, hogy a jövődő még valahai létünket is kérdésbe hozza, s mi mint Magyarok egykori sirhantunk fölött soha ne érdemeljünk e a később élendő nagy nemzetek emlékezetében néhai nagyságunknak egy érdem- emlékéti is? vagy ezentul is csigakép akarunk mindig mászni, s örökké azt állitván "népünk semmi polgári létre nem érett még" jövődő 800 évek alatt is olly bágyadtan emelkedni a tökéletesb felé, mint eddig alig emelkedénk? Ha eltöröltetésre szántuk magunkat el — minthogy sok hazánkfia ugy látszik, arra el is szánta már magát, mert

nem törődik mi lesz a honbul, csak életén keresztül meleg kályha mögött pénzes ládáján ülve, cum otio — — —, sed sine dignitate, nyugalomban élhesse állati örömit, és szíhassa egy kis hivatalutáni tömjénét —; vagy ha töprengésünket s legtöbb nemzetek-előtti isméretlen vagy csekély becsben tartott létünket annyira imádjuk, hogy az azokbuli kilábolástul rettegünk, oh akkor kövessük törvényhozásinkban s alkotmányi rendezkedésinkben jobbadán közvetlen eleink példáját: hagyjuk el mi is nemzeti nyelvünket, kisdedinket s kivált leányinkat arra ne tanítsuk, úgy hogy ők is, mint a maiak, kerüljék a honi hangot, s annak természetes ellenségi legyenek, mit nem értenek; latin bilincsekbe szorítsuk mi is hazai érzésünket, úgy hogy azok soha ne engedjék lelkünk egész felemelkedését, magyarságunk tökéletes kifejtését; küszöböljük mi is ki a gymnastika minden ágazatit — quia gravitas decet virum¹ — és szolgáltsuk lassanként mint ők egy bágyadt testbe lelkeinket rabbá; vastagítsuk mi is vég nélkül törvénykönyveinket fekete és fejér parancsokkal, úgy hogy az ügyes annak tekervényi közt megfoghassa a becsületest; áruljuk mi is el egymást és a hazát egy hosszabbacska névért — — — — vagy egy nyugodalmas puha karszékért; opponáljunk kormányunknak csak mi is jobbadán akkor, mikor törvényes uton jár, s engedjünk midőn abbul kitér; köszönjünk mi is, midőn törvényesen kívánni lehetne, s éljünk viszont legilletlenebb szavakkal s módokkal, midőn köszönni kellene; ne tanuljunk mi is sokat, vagy ha már tanulunk valamit, semmi egyebet ne tanuljunk, mint konyhadeákságot vagy rabulistai fogásokat; mi se utazzunk mint ők, és semmit sem látván, s így mibenlétünket s állásunkat soha józanul össze nem hasonlithatván s így soha el nem ismerhetvén becsüljük tul minden intézetinket, s puffadozva kiáltozzuk s harsogtassuk Magyarország dicsőségét; keserítsük türhetetlen gögünk által polgárinkat, és szorítsuk az adófizetőt mindig mindig szorosb korlátok közé; regulázzuk őket, s vigyük el néha néha

¹ mivel méltóság illik a férfúhoz

a házi pénztárt, de a nemesi tolvajt éppen ne vagy csak gyengén büntessük; készítsünk szép utakat, de azokért ne fizessünk s a t., s a t., s a t. Eszközöljük csak mind ezt egy darabig még; oh akkor, ne kételkedjünk, minden bizonnyal elérjük a dicső célt!!! t. i. a magyarság végelhunyát, vagy legszerencsés esetben annak még néhány évig marasmus-közi tengését — — — !

18—20. l. Az Előszóból

A JOBBÁGYSÁG POLITIKAI FELSZABADÍTÁSÁRÓL

50 *Hunnia minden lakosinak polgári létet adni!* im ez, a mit 1832-ben teljes meggyőződéseim szerint, honunkra nézve nemcsak nem időelőttinek, sőt szinte már időutáninak tartok. Hanem valamin minden bizonnyal jobb lett volna 1792-ben gyökeresen megjavítani alkotmányunkat — a minthogy annak szükségít az akkori deputationalis munkák után itélvén, felette jól átlátták 40 esztendővel ifjabb s így tapasztalatlanabb eleink — úgy 1832-ben sokkal józanabb azt végre, időhozta abususból kivetkeztetni s a természet alapira állítani, mint megint más 40 esztendőt csendesesen bevárni akarni, s így folyvást; mert elvégre bizony késő lesz, s akkor hazánk egy az egekbe dicsően emelkedett Építmény helyett, melynek sarkalatja tartós, egy minden sarkaiból kidült Rommá fog bomlani, melly alatt a Magyarnak még emlékezete is elenyészend —.

Honunk minden lakosinak a nemzet sorába iktatása bizonyos életet terjesztend; 9 milliónak ezentul is abbuli kirekesztése ellenben elkerülhetlen halált hozand anyaföldünkre. Ez lélekisméreti vallomásom!

38. l. Az Előszó végén

XII TÖRVÉNY.

- I. A hitel haszna és kára mindenkit egyenlőn ér.

Kifejtés. Hypothekául mindenki sajátját adhatja, t. i. ingó vagy ingatlan vagyonát. A szerződések között — bármily rendűek, t. i. akár nemesek akár nemtelenek legyenek is azok — hitel dolgában legkisebb különbség sincs. A szerződésközi kérdéseket kirekesztőleg csak az arra törvényesen kirendelt mercantile forum, vagy a polgári hitelszék ítélheti el. Ezen két hitelszék — t. i. a mercantile forum és a polgári hitelszék, melyekről magasb appellata nincsen, minden tárgyat szoros és betűről betűre magyarázott rendszabási szerint dönt s ítél el.

- II. Az ősiségi jog (jus aviticitatis) örökre el van törölve.

Kifejtés. Akárminemű jószágot valaki ezen törvény kihirdetése után az illető Felek tudtával örökösen elad, azt a vevőtől vagy annak hagyományositul, se az eladó se annak nemzetsége semmi ürügy alatt többé vissza nem veheti, s az örökös eladást soha meg nem semmisítheti.

- III. A magszakadásból származó fiscalitások örökre megszűnnek.

Kifejtés. Minden birtoknak más kézre átmenetelével azonban, legyen az akár vétel, akár successio, akár testamentum, akár ajándék s a t. a jószágnak törvényes becse után egy percent fizettetik a kormány kincstárába, és senki sem léphet jószága teljes birtokába mindaddig, míg ezen említett laudemiumot a kormánynak le nem teszi, vagy az iránt elég bátorságot elő nem mutat.

- IV. Magyarországon mindenki birhat ingó és ingatlan jószágot mint sajátot (jus proprietatis).

Kifejtés. A magyar nemesember azonban polgári és colonialis funduson¹ kívül, mindent ingyen bir, a nemtelen pedig minden hold után a föld és fekvés mineműsége szerint, esztendőnként egy ezüst ötöst, hetest vagy tizest fizet, vagy magát minden további adótul az által szabaddítja örökre fel, hogy földeinek tizenkettődik részét köz adó alá veti.

- V. Mindenki egyenlőn áll a törvény ótalma és sulya alatt.

Kifejtés. A Partis I-ae 9-nus² — mint az embernek méltóságához szükségkép tartozó — az egész ország lakosira terjesztetik; de egyszersmind minden abususból ki is tisztittatik. Az ítélő székek procedurája pedig a lehető legrövidebb időre szorittatik.

- VI. A nemtelenek is választanak magoknak megyei pártvédet.

Kifejtés. Minden három esztendőben a vármegyeszéki restaurációk alkalmával beküldik a megyebeli külön helységek votumikat a vármegyeházba; s így a votum többsége nevezi ki a vármegye fiscalisát.

- VII. A házi pénztár s országgyűlési költségekhez idom szerint mindenki fizet.

- VIII. A vizek, utak s bel vám elrendelése mindenkit egyenlőn ér s országgyűlési tárgyak.

Kifejtés. Ezek annyira kötelezők, hogy az, ki azoknak bármilly ügy alatt ellent áll, hazasértő, s hazasértési bírságba esik.

- IX. Monopoliumok, céhek, limitációk s egyéb illyes a köz szorgalmat és concurrentiát akadályozó intézetek örökre eltöröltetnek.

¹ jobbágytelken ² lásd fentebb a 213. lapon

- X. Magyarországbán csak magyar nyelven szóló törvény, parancs, ítélet kötelez.
- XI. Minden törvényhatóság csak a helytartó Tanács közbenjárása által hallja a fejedelmi szót.
- XII. Ítéletek mint tanácskozások csak nyilvánosan (publice) tartatnak.

Már hogy miért nem javaslok más törvényeket, miért éppen ezen tizenkettőt, s végre miért kezdem javaslatimat a Hitellel, ez nem pusztá kedvem születtje, de annak bizonyos oka van.

A Hitel lábra állítását tettem systemám talpkövéül, mert annak nem léte, mint a honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti; léte pedig még a legtehetőlenebbeket is bizonyosan előmozdítná, mint azt viszont a külföld példája bizonyítja; s ekép annak felállítása, minthogy azáltal szinte minden egyes nyerne, a közjóra s haszonra magusi befolyással lenne. — Tehát

1-szer A Hitel.

De Hitelt, ha egy osztályt sem akarunk az abbuli kirekesztés által felette keményen büntetni, mindaddig nem állithatni fel valódi sikerrel, míg nincs

2-szer eltörölve az Aviticitas.

Ennek eltörlése pedig szükségkép maga után vonja

3-szer A Fiscalitas megszűnését.

Minthogy továbbá nem elég, ha a hitelező az ingatlant csak exequálhatja, de azt nekie teljes bátorságban birhatni is kell, mert máskép kis kamatra pénzt nem fog adni; többször lehetne pedig a hitelező nemtelen mint magyar nemes: szükségkép foly mindenkire a

4-szer Jus proprietatis.

Ha pedig a nemtelen is birhat ingatlant, kell neki teljes személy s vagyombeli bátorság, azaz

5-szer Törvény-előtti egyformaság.

És — mert sikertelen a törvény, ha azt mindig csak egy felekezet magyarázza —

6-szer Törvényes pártvéd.

Ezen utolsó két törvény azt vonja maga után, hogy

7-szer A házi pénztár s országgyűlési költségek a nemestül is idomzat szerint viseltessenek.

Ezen törvények következtésében új életre ébredend a hon, s nagyobb lévén a mozgás, szükségkép foly, hogy

8-szer A vizek elrendelése, utak készítése s jó karban tartása, valamint a bel vámok — mindenkitül egyenlőn fizetve — országgyűlési tárgyak legyenek ; mert ilyesekben harmonia és szoros egybehangzás kell.

De mind e mellett a szorgalom hatalmasan nem léphet elő ; s így félre kell vetni mint káros akadályt

9-szer A monopoliumokat, céheket, limitatiókat s egyéb ilyes intézeteket örökre.

De hogy egészen el ne külföldiesedjék az ország, s a kül intelligencia még könnyebben és szaporábban ne nyomjon el minden nemzeti sajátságot mint most

10-szer 1835-dik esztendő 1-ső napjátul fogva csak magyar nyelven írott s iratandó törvény, ítélet, parancs, folyamodás, alkotandó contractus, egyezés, számadás s a t. lesz hazánkban kötelező erejű !

Mind ez azonban még nem elég a magyar hon dolgainak rendes forgására ; a felsőbb parancsolatokban legnagyobb egyformaság kell, s ekép

11-szer Csak a helytartó Tanács közbevetése és befo-
lyása által kormányoztassunk.

S mind ennek fő garantiája legyen

12-szer A nyilvánosság.

Tegyük fel, ha ezen törvények velejükre nézve fennállnának — velejükre nézve mondom, mert felvilágosítandó s módosítandó bennök elég van — valljon mi lenne következtések?

Tudom ezen kérdésre a felelet szinte annyi ágra oszlanék, mint a mennyi főbül állna azon emberszám, mellynek tétetnék; mert tán nincs ország a világon, hol annyira elszakadozna a köz dolgokruli vélekedés mint honunkban. Azonban azt hiszem: a nagyobb rész így kiáltana fel "Felette veszedelmesek volnának ezen törvények, s nem is állhatnak fel a nélkül, hogy alkotmányunkat sarkaibul ki ne döntsék" —; mire én viszont azt válaszolom: Éppen ezen törvények nyujtanak egyedüli bátorságot minden felekezeteknek, nélkülök a veszély — — — s felállítások nemcsak nem rendíti meg alkotmányunk sarkait, de azokat több századi viharok ellen megint felacélozza, sőt nélkülök bizonyosan várható polgári létünk elbomlása.

Minden nemzetnek bizonyos crisen át kell esni, melly annál erőszakosb, annál tartósb, minél kevésbet alapulának köz erőművének addigi rugóji a természet örök szent törvényein, s minél tovább hevert a tisztítlan. Ez axioma, — ha a világ évrája nem hazugság.

Ennek törvénye szerint mi Magyarok is kénytelenek vagyunk átesni egy crisen — — — ez bizonyos. A kérdés csak az: Ezen crisis mindent feldöntsön e, s honunkat a belvihar egy még gyászosb sivataggá tegye e, mint a milyen vala IV. Béla s IV. László idejében a Tatárok átka alatt; vagy pedig olly szeliden járja e át hazánkat, hogy midőn alkotmányunkat kivetkezteti elavult, sértő s káros intézeteiből, törvényinket javítsa-nemesítse — s mindenki sajátját bátorságba s tiszteletbe helyezze?

Én egy szelid s convulsio-nélküli reformatiót kívánok! Erre kiszt lelkem; s ha ezt az Olvasó nem hinné, a mi tán megtörténhetnék — mert tudom, sokan legvilágosb szavaimat is elfacsarják, s legőszintébb valomásim alatt is tudja Isten mit keresnek — azt akarom hozzá tenni: honom nyugalmit fentartani, boldogságát előmozdítani, kiszt h a s z n o m is.

39—43. l.

A PARASZTSÁG, A MAGYARSÁG FENTARTÓJA

52 Mindaddig a szántóvető sorsát nemcsak illusorie, de valósággal felemelő javaslatban az ő három correlatiói soha nem fognak megegyezni — legalább spontanee nem — míg mind a fő kormány, mind a bel kormány,¹ mind a földesur nem hiszik, s arrul tökéletesen meggyőződve nincsenek, hogy nemcsak kár nem háramlik rájuk, ha a szántóvetőnek valódi haszna eszközöltetik, hanem hogy mind a fejedelmi erő, mind az országi bátorság, mind a földesurasági boldog lét mindaddig semmi egyéb, mint hamisan kecsegtető szerencsétlen illusio, míg az ország legszámosbinak léte nem erős, nem bátor s nem boldog.

Errül tökéletesen meg kell győződve lennünk, s csak akkor remélhetjük *józanul*, az az: nem mint gyermekek minden hihetőségek ellen, hanem mint férfiak minden hihetőségek után: hogy mind a fő s bel kormány, mind a földesur, köz akarattal, minél előbb a Nemzet sorába fogják iktatni a Népet. Ne várjuk a terh feléltét, de használjuk mechanikában annak középonti vágját; s éppen így, ne keressünk halandóban önkárára sürgető ösztönt, hanem annak megint haszonutáni szomját ébresszük nemes célra, közhaszonra!

A mondottnak igaz létét pedig nem tagadhatja senki, mert az, emberi természetből meritett, psychologiai factum. S ha régi chronicáinkat, sőt még törvény-

¹ főkormány a bécsi, bel a helytartótanács Budán

könyvinket is vizsgáljuk, melyekben annyi nyomai vannak az egykori szántóvető jobb sorsának, midőn az ország külön részeiben a nemesség is adózott; jobban ő vitte az országgyűlési terheket; a domesticai adóban ő is osztozott és számtalan eféle: nem azt leszünk kénytelenek következtetni, hogy tanácskozásink által a szántóvető sorsa javult, hanem hogy az, számos tanácskozásink vagy is inkább viszálykodásink után, mindig mindig szorosb korlátok közé szorítva, végre valóban misera plebs contribuenssé vált.

S mi arra jutottunk, hogy 19ik században — midőn az ember méltósága szent kezd lenni — pirulás nélkül publice beszélünk, egész Európa hallatára, de misera plebe contribuente; ¹ s a külföldnek ez-iránti türelemét csak előtte ismételten létünknek köszönhetjük, melynek következtetésében az azon hiedelemben van: tán csak egy kis sectárul van szó, mely vallás s több eféle miatt sanyarittatik, — midőn azonban 9 milliórul forog kérdés, ki hű jobbágy, s milly hű! jó katona s milly jó! szóval: ki minden terhek türeldelmes viselője s melynek olly nagy része a magyarság utolsó záloga, reménye, fentartója!

46—47. I. A „XII Törvény“ c. fejezetből

BESZÉLGETÉS VAN-PENG ÉS SIMAHÁZY KÖZT

53 Képzeljünk magunknak egy Hollandust, kinek neve Van-Peng, s ki sikeres előbbi veszélyes próbák által felettéb megpénzesült, s ámbár még most is üzi tőkéjének egy részével tenger moraji s szélvészközi nyereségvadászatát, még is tőkéjének nagyobb része két perccel már holland földön fekszik, mint legbátorságosb hypothekán. Hallja most: van egy igen termékeny, de felette műveletlen s nagy részint víz alatt synlódó ország a Duna folytában, hol a lakosok elég eszesek pénzért felette bátor hypothekát adni, s a hitelezőt

¹ a nyomorult adózó népről

minden módon pártolni. Hallja ezen felül, hogy ott a rendes kamati láb 3-ra 4-re sőt 5-re is elirányzkodott már. Kocsira ül; s midőn utközben, minden gondolat nélkül egy fő gondolat villog szüntelen, t. i. "jobb az 5 percent mint a 2, de 4 is jobb sőt még 3 is jobb, ha egyenlő a bátorság", végre elér akármedly Tisza s Duna-közi helyre, melyet itt Simaháznak, akármedly földesurhoz, kit megint Simaháznak akarunk nevezni.

Szivesen s magyar vendégszeretéssel fogadja Simaházy Vendégét, ki némileg Hollandiában képezvén magát, mert ott is sima itt is sima, ott is pipa itt is pipa, igen kellemesen érzi magát. Örömmel teli lebegnek azonban felettök Magyarország s Hollandiának védangyali; mert hihető, mind a két haza sokat nyer, ha mind a két nemzetbeli azt találja és birandja, a mit keres, s a mire szüksége van, t. i. a Hollandus jó hypothekát és hármát, négyet, ötöt száztul, a Magyar ellenben nagy, olcsó és háborítlan tőkét.

Van-Peng "Egy millió pengő forintul szabadon rendelkezhetek, s azok az Ur szolgálatjára készek. Azonban nem tudom milly bátorságot adhat az Ur nekem, tesék ezt egy kissé felvilágosítani."

Simaházy "Nyiltan s őszintén akarok az Urhoz szólni. Atyám után felette sok adóságim maradtak, úgy hogy a legnagyobb zavarba jőnék, ha passiv capitalisimat felmondanák; s ekép felette szivesen veszem az Urnak egy millióját 5 sőt 6 percentre át; de jószágimra — melyek három milliónál többet érnek, ámbár mostani időkben rosszul kamatoznak — azt nem merem intabuláltatni, minthogy az annyira feljeshethetné hitelezőimet, hogy tán mind felmondanák tőkéiket, s én — mert adósságom két millió, de ez legnagyobb titok, s Kegyedet is kérem ne szóljon Istenért erről egy szót is — az Urnak egy milliója mellett is legnagyobb zavarba jöhetnék."

Van-Peng (félre) "Hm! illy sötétben s illy titkok közt manipuláltatnak itt a dolgok? ez már nem tetszik." (Simaházyhoz) "Mit akar tehát az Ur hypothekául adni?"

Simaházy "Van 40 ezer birkám, legalább 300 ezer forintot érő épüлетim, három nagy s butorozott kastélyom, s ezek felett oda engedem az Urnak 10 esztendőre gyapjumat, huszra gubacsomat s a t., s mind ezt egybekötve a fundus instructussal, a mi összeleg legalább is másfél milliót ér, — a mire szavamat adhatom, s hogy az csupa *acquisitum*¹ a mivel szabadon disponálhatok — mind ezt, legédesb Van-Peng, im ajánlom az Urnak hypothekául, s e felett ígérem, hogy soha, soha meg nem fogja bánni velemi összeköttetését. Egyéb-iránt szívesen többet is adok hatnál, mert illy kicsiny-ségeken én messze tul vagyok s a t."

Van-Peng (félre) "Jaj a hosszú ut; de bánom, hogy eljöttem!" (*Simaházyhoz*) "Nem kételkedem egy cseppet is Uraságod becsületes szaván; de mind az, a mit hypothekául ajánl, annyi eseteknek van kitéve, hogy azt valóban nem fogadhatom el. De tudja e az Ur mit? Én két milliórúl is disponálhatok s minden adósságit átveszem — — — s ezentul csak én magam leszek hitelezője. Pénzemet öttel, s ha azt sokalja négyvel is odaadom, ok nélkül fel nem mondom, de ingatlan jószágot adjon viszont hypothekául."

Simaházy "Szívesen, igen szívesen, drága Van-Peng Ur!"

Van-Peng "Ez jól van: de világosítsa most fel az Ur kérem, milly bátorságot ad nekem az Ur ingatlan jószágá? mennyi annak értéke törvényes becsülés után, s aztán milly szaporán foly pöröm ugy le, hogy a hypotheka birtokába juthassak, ha az Ur, vagy ha ezt fel nem akarjuk is tenni, ha az Ur successori engem ki akar-nának sajátombul játszani s a t.?"

Jó most *Simaházy* még idegenek iránt is becsületes fiscalisának — a mi elég ritka — e tárgy körüli őszinte vallomása; fiskalisának mondom, mert *Simaházy* maga nem ért a dologhoz, — és Van-Peng megtudja végkép hiteli törvényinknek részint csiga előmenetelét, t. i. hogy sok-szor az első helyen intabulált sem nyulhat husz esztendei pörlekedés után a tőkéhez, vagy annak kamatához;

¹ szerzett, nem öröklött birtok

részint chamaeleoni színét, t. i. hogy sok de patria bene meritis¹ könnyen elbujhatik a sequestrum favori alá, s akkor a hitelezők pénzek-utáni egész örömük sokszor arra szorittatik, hogy *egy szál gyertyavilágnál* bámulhatják az adósnak *illuminált palotáját*; részint igazságelleniségét, t. i. hogy a kamat kamatja minden esetre elvész, s in executionem nem pénz, de önkény által assignált aequivalens, s nem ritkán nihil valens² mocsár, erdő etc. adatik át; részint levegőbe rakott alapját, t. i. hogy ha átvesz is pénz helyett végkép valami jószágot, abban csak úgy ül mint a nyul bátortalan fekhelyében, mert abból ötet minden pillanatban kiugrathatja — s főképp *ha nem nemes* — az exequálnak rokona, szomszédja, minden nemes, vagy a fiscus.

Van-Peng magában erre így okoskodik "Ezen országnak jó hitele hire bitorlott reputatio. Meglehet azonban, hogy a *Magyarok* gondolkozása vagy képzelők szerint, hiteli systemájok felette jó; de az én gondolkozásom s meggyőződése szerint az felette rossz — — s ekép minél előbb megint haza sietek."

79—82. I. Az „Aviticitas” fejezetből

MISTER IRWING ÉS A SZERZŐ BESZÉLGETÉSE

54 *Irwing.* "Mi nem lehetne ezen országbul, hol még annyi fiatalság s nemzeti szikra rejtez! De mondja meg, miért nem történt mind ez már több század előtt; mi hátráltatá illy egyszerű s még is mágusi befolyásu javítások eszközlését?"

Én. "Erre nem felelhetek úgy, mint tudom a dolgot, mert igen is sokat kellene mondanom, s akkor — — — hallgatni kell; de azon okoknak, melyeket kifejteni hatalmamban van, legfőbbike az, hogy a nagy közönség általában azt hitte: lehetetlen — a vám s harmincad léte s a népesedés hija miatt boldogulni; s ekép más

¹ a haza iránt érdemeket szerzett, azaz nemes

² egyértékű, nem ritkán semmit érő

módok keresése helyett részint elkeseredett apathiába süllyedett, részint édes restségben pipára gyujtott ; azok szavai pedig az enyimmal együtt, kik így szólottak "Felette nagy baj a vám s harmincad, több nép sem ártana, igaz ; de mind ezen akadályok mellett sőt ellenére is, igen könnyen lehet az ország belső kifejtése által minden Magyar boldog" — mint hazafitlan theoriák minden haszon nélkül elhangzottak. Azonban most már máskép van a dolog, minthogy a hitel áll, és sok nem kétli többé, hogy mi, saját körünkben, s magunk által is segíthetünk magunkon. Hanem ezen sok közt édes Irwing, milly kevés van megint, ki azt tudná : mikép segíthetünk magunkon. Legtöbbször azt hiszik — s ez ámbár tuláállításnak látszik, még is pontiglan igaz — hogy magunkon csak úgy segíthetünk, ha a nagyobb részt szolgai helyzetetésében, örök fogságban tartjuk ; midőn — s tudom ebben Ön velem egyetért — eldönthetlen igazság, hogy mi kirekesztőleg csak úgy boldogulhatunk, ha a nagyobb részen gyökeresen segítünk !

Irwing. "És ezt a 19-ik században 1835-ben Hunniában nem látná át a nagyobb rész? Lehetetlen ! Hiszen ez szinte minden keresztény nemzetek közt élő példa által rég bebizonyított igazság !"

Én. "S nálunk éppen élő példa mutatja, hogy a nagyobb rész ezt át nem látja, vagy átlátásának sikere nincs ; mert gondolja csak, hogy szinte 10 millió közt több mint 9 millió nem bírhat ingatlan sajátot — — — minek következtében, úgy szólván az egész haza csak úgy munkáltatik mint idegen föld, mert szinte senki sem munkálja magáét, hanem mindenki másét."

Irwing. "Oh most látom, miért hiszik sokan hogy Hunniában nincs elég kéz ! A szerencsétlenek soha nem tudták vagy nem akarták magokat a szántóvetőnek sorsába gondolni ; mert máskép lehetetlen, hogy előttök ismeretlen lehetne : milly mágusi befolyása van a szorgalomra a birtoki sajátságoknak. Nincs olly akadály, mellyen az emberi állhatatosság ne győzne, ha a munkálók magokért s övéikért fáradoznak ; midőn a leg-

kisebb nehézségek előtt is visszajed a mindig másért izzadó szolgál. Örök erdők volnának még ma is Eri s Hudson partjai s Pennsylvania egy iszonyu vadonság, ha oda egy szolganép, hol csak minden 20-ik ur, milliói számban telepedett volna is le; midőn eddig nem is mért irányilag csekély emberszám — mert magán s magáért dolgozott — olly csudákat művelt, hogy a gondolkozók közt az már őszintén elismért igazsággá lőn: hogy nem a nép sokasága okozza egy vidék virágzását, hanem a nép mineműsége. Ki a saját birtokruli kérdést mellékesnek s érdeknélkülinek tartja, oh annak keblében minden nemesb érzés már rég elfásult, vagy még soha nem is ébredt fel. Nem sejdíti az a házi boldogság legszebb örömit, s vak érzéketlenségében lábbal tapodja az anyai gondot, az atyai szorgalmat, a kisedek ártatlan vágýását, s oktan szörnyetegként azt szakítja ketté, a mi emberek közt legszentebb: a viszonérzés, szeretet, háladat s ekép minden polgári erények legerősb kötelékit. Nem lehet jó ember! — — Most már könnyen meg tudom magyarázni magamnak, miért jártam Ön hazájában sokszor egy hosszú napon is keresztül, a nélkül hogy egészségtelen mocsárok s ábrázatlan lapályok közül kimerülhettem vagy csak egy élő fát is láthattam volna. Hol ember emberen ural kodik önkénnyel, ott virág helyett halotti ravatal földi a mezőt, s az egész természet gyászol!”

Én. Mennyi sympathiát nem érzek Ön iránt! Minden szava lelkem legbelsejéből viszhangzik. Bár hallanák némelly hazámfiái, mert ha én mondom, tán nem lesz sikere!

Irving. "Azt nem hihetem — — — illy önfeledésbe még soha nem sülyedt egy nemzet is."

Én. Nem is vádoló a nemzetet, nem a nagyobb részt, mert abban kimerithetlen nemes érzés rejtezik, habár fejletlenül is, s ha ezt nem hinném, régóta a világ más részébe vitt volna már sorsom; elbirja az nagylelküleg az őszinte szót, s még az érdemtelen vádot, sőt a megbántást is bocsátni, felejtni tudja, ha átlátja

s elisméri a szándék tisztaságát. De nem úgy sok, ki megbántott személyét, elevenre festett hiuságát s feltakart önségét, megbántott hazának, megsértett honi jó hírnek s megtámadott közhaszonnak kiáltja ; a mit nem is tudván mit tesz, sokszor lehangosabban utána rikit a megcsalatott sokaság. Ezen faj, melly úgy tartja embertársát örök árnyék alatt, mint kóró a mezei virágot — gondolja csak édes Irwing ! — azt meri állítani, "hogy a szántóvető nem érett meg : sajátot birni." Erre, kérdem Önt, mit felelhetni? Ha azt mondanák "Bár volna neki is tulajdona ; de mikép lehetne azt eszközölni más sajátinak elvétele, más jusainak megcsonkítása nélkül." Oh akkor minden jól volna. De ők azt mondják "Nem érett még tulajdonra, t. i. nem állhat még az emberi jusok legalsóbb lépcsőjén." S így a boldogtalanok teljesen hisznek más emberfeletti igazaikban, s minden megilletődés nélkül úgy birják embertársikat, mint a tündér világban felsőbb hatalmak alatt görbed a gyarló ember.

Irwing. "Az emberiségnek illy ellenségei mindenütt vannak ; de nincs elég hatalmok az igazság mindenkor elnyomására. Ne essék azért kétségbe ; Ön hazáját is felderítendi annak mindent kifejtő világossága. A Magyar, Európát szinte már 9 század óta lakja ; s ekép lehetetlen, hogy népe nem volna még érett polgári létre, mellynek massája a köz szorgalomnak, gazdagságnak, civilisációnak, moralitásnak, s ekép a köz boldogságnak s köz békeségnek legerősb talpköve s legbiztosb garantiája. Az embernek lelki tehetségit fogva tartani a kegyetlenségek legszivtelenebbike ; mert a testet egy iránylag olly rövid életen keresztül börtönbe zárni, vagy azt egy fejjel rövidíteni meg, bármilly szivrepesztő s kinos legyen is az, még is semmi azon irgalmatlansághoz képest, mellyel ember embertársának halhatatlan részét csorbitni kívánná. Illy tettért az egykori Bíró előtt soha nem lehetne megfelelni. S ha valóban *készakarva* fogta volna el 9 századiglan Ön hazájában a jótévő napot egy rész a másiktul, és *szántszándékkal* hagyott volna sorvadni hazafi az örök árnyék

homályában: oh akkor feloldhatlan átok nyomná Hunniát, melyet egy Isten sem oldhatna többé fel. Ha elég érett az országnak szinte minden^{terheit} annyi szá-
zadoktul fogva viselni — a mit mi külföldiek sokan igen jól tudunk, de éppen nem dicsérhetünk — akkor minden kétségen kívül a polgári létre is elég érett már, s ha valóban nem lenne arra eléggé kifejtve, s mit soha nem hihetek, akkor minden szégyen csak azokra háram-
lanék, kik bűnös önfeledésben — mert illyesben szánt-
szándékot lehetetlennek tartok — mind a két résznek t. i. a gazdagnak úgy mint a szegénynek, legnyilvánosb kárára fogva tartották a köz értelmet, mely egy országnak egyedüli boldogság-elve, minthogy *értelmi suly erő, s erő boldogság*; minek következtében az egész ország szegény és gyöngye a helyett, hogy gazdag s erős lenne, s ekép Hunnia korántsem olyan boldog mint amilyen olly könnyen lehetne.

Irwing. "Magyarországrul nincs nagy ismeretem — a mit, úgy hiszem, igazsággal szememre nem hánthatni, mert hire felette kicsi, s tanulni és utánozni való benne alig van —; de csak úgy, mint keresztül utaztam annak némi részein, még is tökéletesen tudom: hogy azon számos kisdud nemzetségei közt, mint a Tót, Oláh, Sváb s a t., egyben sincs félig is annyi erő, mint az eredeti Magyarban. Igaz: a Sváb, s még tán a Tót is, munká-
sabb, mint ő; de éppen ezen dologtalansága, ezen komolysága, mely szerint ő még Magyaroktul is — a mit nem ritkán csodálkozva hallottam — legrosszabb föld-
művelőnek tartatik, előttem bizonyos jel, hogy ő nem azért henyélő, mivel tunya, hanem mivel fáradozásra, férfias öntudatja után, nincs elég ok. Adjatok neki csak elég ingert, t. i. tulajdoni just, s ne kételkedjete, hátra hagyja ő még mezei dolgokban is országtok minden egyéb kevert s korcs coloniáit. S ezt, t. i. hogy a Magyarban nagyobb mértékben van meg mind azon tulajdon, mely egy *szabad gazdához* megkívántató, mint Hunniának akármilly színű s keverékű, sőt sok más

országnak már elibertált¹ lakosiban is, ítéletem szerint az supponáltatja s hiteti legfőkép, mert ő általányosan tunya, házsártos, önkényes vendégfogadás, kulcsár, inas s a t. szóval : felette *rossz szolgál*. Választási körötök nem nagy, mert mostani álladalmotokban mint én, ki elfogultlan vagyok, ismérem azt ; Rátok nézve csak kettő közt forog a kérdés : hogy vagy tovább is emberhez nem illő helyzetben fogva tartsátok földieitek, hazafiaitok legnagyobb részét, vagy azokat emberhez illő polgári létre emeljétek ; a mi más szavakkal ennyi : vagy szégyen és szegénység közt bátortalanul tovább is hervadni, vagy igazi dicsőség s valódi gazdagságtul ragyogván legnagyobb bátorságban virágozni. S ha szégyen s dicsőség közt forog a kérdés, minthogy itt középut nincs, valljon mit fog választani a magyar Nemes?" —

Én. "Csudálom mennyire ismeri Ön a magyar dologtalanság s henyeségnek valódi kútfejét, s milly igazán keresi azt a férfiúi öntudatnak s komolyságnak felette nagy mértékében. Én is ugy láttam a dolgot mindig, s keserűn vérzett sokszor szívem s most is vérzik, hogy annyi honosim sorvadnak baromi tulajdonok közt, kik egy kis célirányos kifejtés s utmutatás után a hazának olly dicső polgári s a fejedelemnek olly erős és hasznos jobbágysai lehetnének. Igazán mondja Ön, hogy minekünk ezentul csak a dicsőség és szégyen közt lehet választanunk. És ha Ön kérdi : valljon mit fog ezen kettő közt hazámfia választani? bátran mondhatom — s ha ezt nem mondhatnám, akkor valóban áldanám azon kezet, melly még ez órában keresztül ütné szívemet — hogy egyet sem véve ki, kinek ereiben még magyar vér foly, mindnyájan a legnagyobb kár s veszély ellenére is, a dicsőség templumnak építésére törekednének ; s ha az máskép nem emelkedhetnék, ön sirboltikra lennének készek azt építeni fel. Azonban remélhetni e, hogy annyi fejletlenség s ekép tudatlanság, annyi előítélet s ekép makacsság terhe alul, melly általában a magyar Közönségen fekszik, ki fog tisztán

¹ felszabadított

világlani a most említett alternativa —? Én egyenesen megvallom: Nem hiszem. S ekép hallja csak édes Irwing, mikép gondolom s reméllem én a legnagyobb résszel azt saját s honi dicsőségéért megismértetni? Itt ezt Önnek őszintén meg mondom: A h a s z o n u t á n i v á g y által, melly nagyobb, kisebb mértékben, mindenkinek mellében rejtezik, s ekép az egyetértés s egyesülésnek legbiztosb ragasztéka. Nincs hazámfiarul alacsony vagy rossz ideám, sőt legjobb van; ugy annyira, hogy értök még arra is elszánom magamat, hogy egy darabig fukar pénzbálványozónak tartsanak, mert tudom, hogy mindnyájan, bármi nagyon lettek volna is teoriáim nyereség- s haszonutáni jegétül irántam elhidegölve, velem tüstént megbékülendnek, ha egyszer tökéletesen elértik, hogy hathatósan s közönségesen felébredt nyereség s haszonutáni szomjbul okvetlenül köziparkodás és sikeres munkásság támad; ez pedig, valamint a henyeség minden bűnnek, szintugy de viszont a legtöbb házi s négy fal-közti erénynek kutféje; ennek továbbá több vagy kevesebb léte, a honi erő, béke s boldogság egyedüli hévmérője; s ez végre egy nemzetnek másik feletti nagyobb sulya. Én tehát jól átgondolt elv szerint, azon alternativa helyett: dicsőség vagy szégyen — a mi az egyik vagy másik eszközlésmódnak utolsó vége — mint utakat az egyikhez vagy másikhöz érhetni, érni, vagy szükségkép érni, a h a s z n o t állítom a v e s z t e s é g g e l antithesisbe. — S most Isten áldja meg kedves Irwing, mert én megint 1832-be akarok visszatérni,¹ s a haszonvágy principiumánál fogva egyenest hazámfiához szólni. Éljen boldogul! Ha azonban hallgatni akarja mit mondok —, s milly nyomorult kis fogásokkal vagyok sokszor kénytelen az ocsmányt még természetén tul is elrutitni, hogy az erény annál szebb világban emelkedjék ki — a mi valóban felette szomorú, t. i. hogy sokszor csak illy módok szülik a sikert — azon igen igen fogok örülni, mert olly tanu, mint Ön, csak bátorithatja a tiszta szándékot.

106—110. és 112—114. l. A „Jus proprietatis“ fejezetből

¹ a beszélgetést a könyv megjelenése utánra, 1835-re tette

*A NEMESI JOG VÉDELME:
KITERJESZTENI AZT A JOBBÁGYOKRA*

55 A Partis 1-ae 9-us¹ ránk magyar Nemésekre nézve olly égi malaszt, hogy azt valóban úgy kell tekintünk, mint védangyalunkat, ki ha egyszer elhagy, borura fordul a derű s minden férfihoz illő örömnék vége. Legszentebb kötelességünk tehát ezen mennyei védnek viszon-védjét venni.

S eddig úgy hiszem — a mennyire én ismérem a magyar nemességet — velem e szakaszban a nagyobb rész pontiglan kezét fog. Már a mi a módokat illeti, melyek által ezen legbecsesb sajátunkat örök bátorlétben fen is lehessen tartani, az más kérdés; s itt megint meg kell vallanom: igen félek, hogy honfitársim nagy része ezen cél elérése végett inkább természetelleni mint természet-szerinti módokhoz lesz hajlandó vagy legalább még most hajlandó nyulni.

Egy bizonyos könyvben ez áll "Milly rőffel Ti mérték másoknak, ollyannal fognak azok viszont nektek mérni." S ha nem akarjuk magunkat készakarva s legfájdalmasabban megcsalni, azt fogjuk találni, hogy ezen állítás valóságát t. i. hogy azt büntetlen soha nem lehet megsérteni, minden század, minden esztendő, minden nap, minden óra, eltörülhetlen betűkkel bizonyítja; minthogy bizodalmatlanság bizodalmatlanságot, gyűlölség gyűlölséget, önkény önkényt, irgalmatlanság irgalmatlanságot, szóval: a nyomás ellennyomást okoz; s ha nem egy óra, egy nap, egy esztendő, de minden bizonnal s annál nagyobb erővel — egy, két vagy több század leforgása után is.

S ha ezen isteni szót, melly az örök igazság magyarázata, nem akarjuk kétségbe vonni, azt sem tagadhatjuk, hogy a P. 1-ae 9-us égi malasztját ennekutána mindkül mind bel megtámadások ellen csak úgy fogjuk köztünk örök bátorlétben legbiztosabban fenttarthatni, ha annak férfihoz illő méltóságát hazánk minden lakosira ruházzuk, azaz: ha jobbágyinknak olly rőffel mérünk,

¹ 1. fentebb a 213. lapon

millyennel kívánjuk, hogy megint a kormány nekünk ezentul is mérjen!

138—139. I. A „Törvény-előtti egyenlőség“ c. fejezetből

A JOBBÁGYOK TÖRVÉNYELŐTTI EGYENLŐSÉGE

56 S most, midőn az igazi nemes Magyart honunk diszéért kérem : ne hagyja magát azon tompa alacsony-ság hőseitül elcsábíttatni s fertőztetni, kik honunk mocs-kait részint jó szándékból soha el nem akarják ismérni, mert így hiszik a nemzeti becsületet legsikeresebben fen-tartani (! ! !), részint jó okoknál fogva elemőket t. i. az émelygető sárt minden módon leplezgetik, a mi által fény s felemelkedés helyett Hunnia csak mindig közel kering koporsója körül, — most egyenesen s practice, nem poros diplomák s nyomorult szőrszálhasogatások után, hanem Isten előtt kérdem, mi uralkodjék rajtunk nemeseken : Önkény e vagy Törvény? Tudom azt fogja erre felelni a nemesb nagyobb rész : Törvény! S ha ezt férfiul elszánással kívánja, arra is rá fog állni nemeslel-küleg s édes örömet, hogy a nemtelent se ítélje soha is önkény többé, hanem semmi egyéb, mint Törvény!

Azok, kik bona fide azt hiszik : Senkinek e tágas világon nincs annyi belátása, igazságszeretete, hogy róluk önkénnyel ítélhessen, s ekép a törvénytelenység, ha őket illeti, legnagyobb csufság előttök, más részről arrul vannak meggyőződve, hogy a salus publica leg-nagyobb veszedelembé jöhetne, ha viszont saját ön-kénykedésiknek volnának szárnyai szegve, s ekép a tör-vénytelenység, ha másokat illet, felette helyes ; a mi más szavakkal nem több, mint azt kívánni vagy köve-telni, hogy éppen az, a mi magoknak legtűrhetetlenebb, másoktól békével legyen türve, s éppen az, a mi őket, t. i. a nemeseket tekintve, az egész respublicát sarkai-bul kidöntené, másokat t. i. a nemteleneket tekintvén, viszont a közbátorságnak legnagyobb garantiája legyen; melly praetensiók azonban annyira ellenkeznek a valódi

nemes és őszinte igazságos ember becsületével, hogy itt minden keserűség nélkül barátságosan szólitom fel az igazi Magyart, hogy semmi egyébért, csak igazság szeretetért, mondjunk nemes lelkűleg s önként azon hatalomról le, millyel részint a törvény, részint az usus, és tán legnagyobb mértékben az abusus fegyverze minket földesurakat fel jobbágyink ellen, s emeljük őket messze minden gyarló emberi szenvedelmink, indulatink s önkényes hatalmaskodásink felül, az örök igazság s részrehajlatlan törvény magas széke elé, hol csak az erény lehet paizs, s semmi más a világon.

147—148. I. Ugyanazon fejezetből, mint az előző

A JOBBÁGY VÉDELME A FÖLDESÚRRAL SZEMBEN

57 Hogy eddig a dolog, mint állott, jó lehetett, nem vizsgálom sőt megengedem ; hanem valamint van idő, midőn a természet jussai szerint, a gyermek felszabadul szülei hatalmok alul, s egy önálló férfinak atyja köteles némi jussokat átengedni, s felette sok zavar támadna, ha egy 40, 50 esztendő ember vagy is inkább fiu mindenben atyjának jó kedve s önkénye alá lenne vetve : ugy azt hiszem, 900 esztendő leforgása alatt, csakugyan annyira megérhetett s meg is ért már a magyar szántóvető, hogy pártvédjének választása,¹ tökéletesen tulajdon belátására s akaratjára bizathatik minden veszély nélkül. Ha ügyetlenül választ, meg fogja magának bocsátni, s jobbat választ ; vagy ha még ügyetlenebbül választ, magának ismét megbocsátni s ugy tovább ; melly szép moderatio, mert az emberi természet legmélyebb tulajdonin alapul, minden panasznak legbizonyosb orvos-szere s minden felingerlésnek legbiztosb óvadéka — praeservativuma —.

Most a természetelleni usus, a talionak² szivűnkre nem eléggé vehető de bizonyos bosszuján felül —

¹ a jobbágyot pörleiben, melyekben a földesúr és a nemesi vármegye ítélte a vármegyétől kirendelt megyei ügyész, tehát nemesember képviselte

² visszatörlesztésnek

mellyet érteni lehet inkább mint kifejtegetni — még másféle okvetetlen anomaliákat is szül. A becsületes és gyengéd-érzésű földesur sokszor nem tudja uriszékeken mi tévő legyen, mikor — a mi annyszor történik — jobbágyinak kívánságival legközelebb haszna jön összeütközésbe ; s ekép — mert közte és a szántóvető közt olly bíró, kiben ezen utolsó tökéletesen biznék, nincsen, — magát nem ritkán olly mostoha ítélethozásra elhatározni kénytelen, nehogy az öntudat kristálja még csak távolruli homálytul is szeplősittessék, mellyet a legigazságtalanabbul kemény bíró sem mondott volna ki.

S ha őszintén meg akarjuk vallani miért veszik a felsőbb dicasteriumok, mint p. o. a Kancellária, a Helytartó Tanács, annyszor s tán minden idomzaton tul — miokbul elég panasz hallatik is — a földbirtokos ellen a szántóvető pártját : nem fogjuk tagadhatni, vagy legalább hinnünk kell, hogy az egyéb okokon tul tán azért is történik, mivel általányosan mindig a szántóvető szokta huzni a rövidebb szalmát, s ekép általánosan inkább a szántóvetőnek kell fogni pártját. A mi ellen igazságos panaszunk nem lehet, mert csak ugy tesznek velünk, mint mi másokkal ! S im itt igen szembetűnőleg látszik, milly okvetlenül szül végre az önkény mindig önkényt.

Sokan, tudom, azt fogják erre megjegyezni, hogy a Megyék nem ritkán felette nagyon pártolják a szántóvetőt hatalmas földesura ellen ; de erre csak azt felelem : Igen is mód nélkül sokszor történik ez, a mi felette dicséretes ; hanem viszont azt bátorkodom kérdezni : mindig csak az igazság szeretetért történik e ez, vagy néha nem azon irigy indulatosságtól sugtában e, mellyel némi communitások, némi nagy birtokosak ellen viseltetnek?

S hát a nem becsületes s nem gyengéd-érzésű földesurak mikép bánhatnak s mikép is bánnak jobbágyikkal? Irjak e itt fel, vagy inkább naplókönyveimből le némi kis anekdotát? Ezt csak felszólításra fogom tenni, ha az t. i. olly helyről jó, melly megérdemli a feleletet,

azonban addig is magamat akarom citálni a legártatlanabb és a honban minden napi s minden órai esetben. Nem ritkán változásokat kívántam tenni s tettem is jószágimban. Házhely és földcserére volt szükség.¹

Én. De nem fogják e sajnálni jobbágyim régi földkeit?

Tisztartó. "Egy cseppet sem Méltóságos Ur, hiszen adunk nekik jobbakat."

Én. — a jobbágyokhoz — Barátim, nékem földeitekre szükségem van s a t.

Jobbágyok. "Már mondta a Tens Tisztartó Ur —
— Legyen Nagysága szegény fiainak atyja — — —"

Én. Nem foglak Benneteket soha is elhagyni s a t.
S im kész volt a mennyei szabad egyezés!!!

De hát miért nem szóltak jobbágyim? így tudakoztam később, midőn megtudtam, hogy abbul vetettem őket ki, a mi nékem előítélet nélkül sovány földnek s rongyos szalmafedélnek látszott, a mi azonban az ő szemökben — mert ott élték napjaik édeni idejét — paradicsom volt! S abbul én hajtottam őket ki! De miért nem szólottak? Mert engem ritkán láttak, minthogy körülállásim a sokszori velök lakást nem engedék, a tisztartó pedig minden esztendőben 365 nap volt rajtok; s ekép a probabilis — mert azt se tudták bizonyosan — gratia, ugy állott rájok nézve a lehető sőt hihető disgratiához, mint 14 nap 365 nap-hoz; s így a hallgatás tán a legjózanabb volt!

S most midőn azt állitom, hogy sokszor a földesur a legjobb akarattal sem tudhatja meg, Jobbágyinak legbelsejökben mi baj, mi bu, mi szomorúság van — s az egy hidegvérű igazságtalan Vampyr, ki azt hiszi: bennök semmi érzés nincs — Istenhez kiáltok "Világosítsa fel a köz bátorság s kiseded honfi utóink kedviért, a Magyarinak azon részét, mely törvényeket hoz, s birja arra, hogy a most említett két felekezet-közi igazok kiszolgáltatásának basisa se Véletlen, se Írgalom, se

¹ azaz a földesúr saját érdekéből elvette egyes jobbágyainak házat és földjét, s máshova utasította őket, ami ellen semmit nem tehettek

Indulatosság többé ne legyen, hanem egyedül Igazság.”

Ne büntesse ezentul a scrupulosus földesur maga magát, s ne favorisálja sem a Kancellária sem a Helytartó Tanács a szántóvetőt szoros igazságon tul, a nemesi közönségek pedig ne ostorozzák a szegény gazdag urakat, kik úgy is ha nem elegendőleg bár, de bizony szépen vannak a köz megvetés által flagellálva már; s a mindent merészlő földesurak végre ne vampyrokodhassanak büntetlen, de védje a szántóvetőt az, kit maga magának választ. S mindnyájan, a rosszakat kivéve, valóban meg leszünk elégedve! Cserélni, a legalkalmasb sőt a legjobb földeket magunkévá tenni s a t. ezentul is fogunk, csak hogy az egyezés valóban mind a két részről szabad s nem a szabad egyezésnek satyrája leszen.

163—166. I. A „Törvényes pártvéd“ c. fejezetből

VISSZAÉLÉSEK A MEGYEI HÁZI- PÉNZTÁRNÁL

58 ”Ritkán történnek illy visszaélések,¹ s ha meg-
esnek, büntetést is vonnak magok után, s aztán másutt
is előfordulnak.” Így szólnak sokan. S igaz, hogy nem
történnek mindennap, büntetést is okoznak, másutt is
disztelenitik a világot; de valljon ritka s nem elég e,
ha illyesek minden félszázadban történhetnek, s hogy
egy kissé többször is történnek, mint minden félszázadban
egyszer, tán nem éppen tulállitás; s aztán más
felekezeteknek sokkal könnyebb hibáikra szabott büntetésekhez képest olly lágyan fenyittetnek, hogy a
büntetés — mint a tapasztalás mutatja — az illetőkre
kevés benyomást okoz, a nagy közönséget pedig, retentő
példa helyett csak nevelteti vagy boszontja. S a
mi másutt is rosszul történik, nekünk — mint már
valahol fentebb emlitém — csak gyáva és pirulást

¹ hogy a jobbágyoktól beszedett pénzeket a megyei tisztviselők ellenőrzés
hijján elkezelik

okozó ürügyképen szolgálhat, hogy az nálunk is hijá-nyosan eszközölthetessék ; de ezen feljül még azon megjegyzést merem tenni — melyet igen igen mélyen kérek emlékezetbe vésni — hogy ott, hol a szabad tisztválasztás s a képviselési formának több fővonási állnak már, ott mindennek rendesebb és tökéletesebben kell — vagy kellene forognia, mint hol ebéli nagy, szép s eléggé meg nem becsülhető szabadságok még nincsenek, s hogy egy képviseleti alkotmány mindaddig felette nagy veszélyben van, s azt csak a véletlen tartja fen, míg egy felekezet szabadsága az egészre nézve csaknem több kárt okoz, mint a mennyit egynek legkorlátlanabb önkénye hozhatna.

Ha most valaki¹ azt veti szememre "Azon cassa, mely a Ti nyilvános szükségiteket is pótolja s Rátok van bízva, noha ahoz semmit sem fizettek, Nálatok sokszor elolvad, ugy e Földi?" Mit mondhatok rá? Hallgatnom, pirulnom s keseregnem kell ; mert ha azt válaszolom : Ez Nálatok is megtörténik, nem fog e ismét ugy felelhetni "Meg bizony ; de hiszen nem magunk választjuk tisztviselőinket, s egyébiránt constitúciónk nincs, Nektek pedig van !" Ha továbbá tudakolja "De hát illyes előkelő tolvajnak Nálatok mi baja?" Mit felelhetek megint erre? Óh szégyen ! nem azt, hogy testünköl illyes rothadt részeket tüzzel vassal kiirtunk s azokat megsemmisítjük, hanem illyes sophismákat : Óh ugy is meg van eléggé büntetve illy szerencsétlen a köz becsület elvesztése által, s hiszen aztán mindent vissza kell adnia, ha van valamie s a t. Mire a Sógor így felelhet "Óh akkor nem kell büntetni senkit, vagy annál kevesebbet, mennyivel nagyobbát vétett, minthogy lélekismérete ugy is eléggé fogja furdalni s kinozni a szegényt".

Ha illyesek fejtegetésével igazságos lélekkel s progressive menünk elő, okvetetlenül azt leszünk kénytelenek találni s megismérni, hogy az illy lágy törvények

¹ egy ausztriai ember

következése s azok pártolása egyenesen absurdumokra vezet.

180—181. I. A „Házi pénztár s országgyűlési költségek“ c. fejezetből

DUNASZABÁLYOZÁS

59 Az országgyűlésnek csak négy dolgot kellene közösen s minden illetők hozzájárulásával dönteni el, s ugyan is, hogy

A Duna akár mikép s mi módon, de tökéletesen rendeltessék is.

Ezen elrendelés terhét idomzat szerint mindenki vigye, ki viszont annak hasznában részesül.

Az, ki ezen ország-hozta parancsnak akár positive, akár per vim inertiae, ellenszegzi magát, hazasértés birságába essék, és mint ollyas, vagyona vagy szabadsága, sőt még élte vesztével is lakoljon.

S végre szabad szavazással s nem kinevezés által olly bizottságot válasszon, mellyben bizik, s melly, minthogy a lehető legnagyobb tekintettel birna, a legnagyobb feleletnek is ki volna téve, s a közönséget munkálódásirul, országgyűlésen kívül, minden lehető módon s mindig a legnagyobb ébredtségben s tudomásban tartaná, országgyűlésen pedig a legkisebbrül is felelne s számot adna.

A vizkörültk munkák philosophiája abban áll, hogy azok elrendelése vagy hasztalan vagy hasznos. Ha bizonyosan hasztalan, akkor azzal fel kell hagyni, mert a gyógyszernek mindig könnyebb terhűnek kell lenni mint a nyavalyának; ha pedig bizonyosan hasznos: akkor eldönthetlen igazság, hogy annak eszközlését azok tartozzák vinni, kik a haszonban részesülnek, és pedig olly irányban, mint a millyenben több vagy kevésb hasznót aratnak.

219—220. I. A „Vizek, utak s belvámok“ c. fejezetből

A NEMESI ELŐJOGOK: A TERMELES
AKADÁLYAI

60 És itt kérem az Olvasót, ha tán éppen földbirtokos, ismérje meg végre legvalódibb hasznának olly igen gazdag kutfejét, melly nyitva áll, s mellybül csak meritni kell!

Most termékink s készitményink hazánkban alig kelnek el, s ha elkelnek is, árok minden esetre felette potom. De valljon miért? mert nincs vevő! Vevő pedig miért nincs! mert a legnagyobb rész nem birhat ingatlan földet mint sajátot; mert nincs *de facto* a törvények által eléggé pártolva, hanem *de facto* az ország mind kül- mind belterheit csak ő viseli; mert a Monopoliumok, Céhek, Limitatiók s a t. minden szorgalomágra halál-lepleget vonnak; szóval: mert az ország legtöbb lakosi sem testi sem lelkikép nincsenek emberhez illőleg kifejtve, s valljon miért nincsenek annyira kifejtve mint a mennyire mind rájuk, mind ránk, mind az egészre nézve leghasznosb, legbátoritóbb, legdicsebb lenne? Mert nincsenek — — — — eman cipálva.

Most csak néhány ezer nemzetség áll egy szabad alkotmány paizsa alatt, a milliók alóla *de facto* ki vannak rekesztve, vagy is inkább csak a szabad ég alatt állnak; hanem éppen azért, mert csak az ég alatt állnak, s így sokszor csak az ég hallja panaszikat, nincs is a természet elleni igazságtalan rendelkezésnek valódi áldása; mert a helyett, hogy azon kevesek, kik a polgári szabadság körei közt állnak, gazdagok, nagy befolyásuak, szerencsések s bátorlétűek volnának, naprul napra mind mélyebbre süllyednek; legrégibb s egykor legdusabb nemzetségink vég elpusztuláshoz közelitnek, — kisebb nemességünk nagy részint már most is szűkölködéssel küzd, s majd majd nyomoruságra jut; befolyásunk nem nagyobb mint köz intelligentiánk, melly felette parányi, s a szerencsétül vajmi távol vagyunk,

mert sok közülünk állati tobzódásban már rég elnyoma magában minden nemesb érzést, minden lelki felemelkedést; ezek kifejtése nélkül pedig valljon lehet e ember szerencsés? — — — — sok pedig vérző szívvel nézi a Jövendőt! — s a t.

254—255. I. A „Monopóllumok, céhek, limitációk“ c. fejezetből

HUNNIA. 1834—35.

A Stádiumbeli Tizenkét törvény közül ott csak az első kilencet fejtette ki, a három utolsót, mely a magyar nyelvvel foglalkozott, későbbi munkára hagyta. Ez a későbbi munka, melyen 1834-től dolgozott (v. ö. Viszota, Széchenyi Naplói, 4, XIV. és LXXII. l.), teljesen nem készült el, nem is jelent meg a maga idején, — Széchenyi csak 1858-ban adatta ki bizalmas híve, Török János által; a munkát ugyan a budai főkörmányzóság akkor lefoglalta, illetőleg eltiltotta, de az egészet később, 1866-ban Török az 1858-i évszám alatt változtatlanul kiadta. Lényeges tárgya: a latin nyelv helyébe miként kell a magyar nyelvet a közdolgok végzésében állítani; erre vonatkozó nézetei még lelkes, optimista hangulatúak: ha kellő józansággal és megfontoltan történik a „hivatali egy-nyelvűség“ bevezetése, a bennlakó nem-magyarok is el fogják fogadni, mint egyetlen lehetséges és természetes dolgot. A szöveget Török János kiadásából, Pest 1858, idézem.

A MAGYAR NYELV ORSZÁGOS HASZNÁLATÁRÓL

A magyar nemzetiség felébredése nem jelent más népeknek elnyomást vagy mellőzést, a magyarság csak ott akarja bevezetni nyelvét, ahol ez természetes is:

61 Nem is kíván azért az egyesült magyar nemzeti test természetellenit, s nem is akarja másban megtámadni azt, mit maga szeretne nyugalomban birni, hanem mindenkinek sajátját tisztelvén s megbecsülvén, minden vágyainak egybevonatja csak oda járul: "hogy a latin nyelv helyibe iktassék a magyar", azon nyelv helyibe, mely tudományos hasznán kívül, mikor tudósok sajátja, senkié többé a világban, hanem egyedül a halálé.

Az ország megyei törvényhatóságai úgy hiszem már mind magyarul tanácskoznak; az országgyűlési két házban sokkal több magyar szó hallik mint deák,

s nincs senki ott, ki magyarul ne tudna, ne értene; az ország egyéb törvényhatósági pedig, akár merre tekintünk, mindinkább magyarosodnak, s napról napra, óráról órára kétségbevehetlenül látszik, mennyivel tágitja, a halálnak mindenből kiszorítása által, körét az élet úgy, hogy hosszú béketűrése, kimerithetlen türelme s századi mérséklete után a Nemzetnek, midőn minden előkészületek is talpon állnak már, valóban itt az idő, további halogatás nélkül féligmeddigi lététől megszabadítani a Magyarot, s őt elvégre tökéletesen beiktatni a magát boszutlan sértetni soha nem hagyta természet utjába, hogy aztán lehessen és szeressen is lenni békében, s ne kelljen a lélek öröki nyughatlanságai közt, akarátja ellen is ingadoznia szünetlen.

E célnak elérésére pedig, melynek tökéletes elérte előtt soha nem lesz nyugodt, s elérte nélkül soha nem lesz boldog a Magyar, csak egyedül az szükséges, hogy Te Uram, felírásinkat magyar nyelven fogadd el, s hozzánk viszont magyar nyelven szólj'. Mert a többi magamagától fog legkisebb ingadozások nélkül elrendelkezni, s majd-majd minden háboritástól menten, csak azt fogjuk érezni, hogy vége szakadt a régi éjeknek, szebb reggel derült ránk, s végre, értjük is egymást'.

Ugyanis életre fognak fordíttatni akadály nélkül a holt törvények betűi, s mind kitisztításáról törvényinknek, mind azoknak életbehozásáról az országgyűlés fog intézkedni. Életre lesznek továbbá fordítva legkisebb nehézség nélkül mostani iskoláink holt könyvei, s mindenütt magamagától s erőtetés nélkül fog csirázni a rég elnyomatott magyar nyelv, hol tudniillik maga határában van, s miért is csiráznék egyebütt? — úgy hogy, Uram, magunk is fogunk csudálkozni, mily szaporán fog győzni az élet a halálon, mily kevés idő alatt veti testéből az öt századokig emésztette tövist ki, s mily szép irányt is tart, mennyi egésséggel lövelli a hon dermedező részeibe másoknak legkisebb sérelme

nélkül a meleget, ha csak természetes munkálódásiban
tulgond s tulbölcsesség nem háborítja, nem gátolja azt.

183—5. 1.

62 A magyar nyelv hivatalosításának ügye körül
tehát korántsem az forog kérdésben: "Kisebb rosztat
kelljen-e választani a nagyobb rosznak elkerülése vé-
gett", de a kérdés így áll: "Mi jobb, mi tanácsosb,
tovább is hagyni a Magyarban minden megalégületlen-
ségének okát, míg bajától halni fog, vagy életmentésére
akármít is követni el, s így meg nem szűnő aggódások
kinjai közt lenni örökleget; vagy megmentvén a Magyar-
t hervasztó latin szalagitól, és az életnek ismét vissza-
adván, őt testestől lelkestől nyerni s minden időkre
vásárlani meg, s ekép a kölcsönös bizodalom áldásai
közt élni a legszebb viszonyok nyugalmát?"

Mire a felelet ez, hogy valóban tanácsosb s jobb
elvégre a természet utjába térni és könnyű móddal s
bizonyos sikerrel lépni a vizsonti elégedtség köreibé,
mint a természet utjába soha vissza nem térvén s min-
dig növekedő gondoktól sanyaru tévedések országában
tespedni vég nélkül. S így a kérdés nem rossz és rossz,
de áldás és lehető legnagyobb átok közt forog.

A magyar nyelv, igaz, nem általános szózata Ma-
gyarország lakóinak. De hát tán a latin az? kérdem.
Még kevésbé. S így nem tanácsosb-e tulszövevényi ve-
szedelünk közt kevesíteni inkább a nyelvek számát,
mint azt ok nélkül szaporítani? Bizonyára, s legfőképp,
mert senki nem jó a világra latin nyelvvel, de ezt —
mivel nincs kellő helyén, tudniillik a tudósok közt —
mint legkeserűbb orvosságot veszi be az ifjúság, mi-
nélfogva honunk nem magyar lakosai, ha saját nyel-
veiket s szokásikat háborítlan látják, s így lecsendesül
bennük az indulat, lassanként hivatalra nézve szive-
sebben is fogják tanulni a magyart, mint a diák
nyelvet, kivált ha a Magyarnak nem ingerlett nemes
s liberális bánásmódja is felébresztendi bennük a ro-
konvért; és még inkább, mert lehetlen az életnek,
függetlenségi s kiképződési vágnak, mely Magyar-

országnak minden nemzetbelie közt napról napra mindinkább ébredez, több sympathiát érezni a halállal, mint az étlettel.

Tanácsosaid sem tudnak mind magyarul, az is igaz, de hiszen latinul sem tud mindnyája. Hanem, Uram király, őszintén mondva, nem volna-e legszentebb kötelességünk, azon országnak legalább nyelvét tudni, melynek sorsába avatkoznak? melyet ha nem tudnak, midőn királyi parancsod szerint a hadnagynak is kell magyarul tudni, ki magyar ezredben szolgál, akaratunk ellen is azon régi mondásra emlékeztet: "Bocsánat adatik a nagy bünösöknek, midőn a kis bünösök elítéltetnek". Mert mi egy osztály az egész országhoz, és annak érdeki ezéihez?

Miután tehát a magyar nyelvnek latin helyibe iktatása által senkinek se természeti, se polgári joga nem sértetnék meg Magyarországon, más részről pedig nem oly nagy baj, egy nyelvvel többet tudni, vagy holt nyelv helyett inkább élő tanulni, és így tanácsosaid, kik Magyarország dolgaiban részt vesznek, méltán a magyarral is összebarátkozhatnának elvégre, ellenállhatatlanul az foly, hogy a Magyarnak nyelve körüli kívánata nem csak teljesíthető s könnyen, nemcsak igazságos, és nagyon, hanem teljesítése felette hasznos is, valamint nem teljesítése legkárosb volna.

Az egész egyedül s kirekesztőleg királyi akaratodtól függ; mert szólj egy szót, és rögtön halálból életre virul a Magyar. A kimondott elvnek alkalmazása pedig sok és fáradságos munkába ugyan, de semmi bajba kerülni nem fog; s az egész kis alkalmatlanság tán tanácsosaid csak azon néhányait fogja érni, kik noha diákul sem tudnak — mi ma volna jó — végre mégis átlátandják, mily nehéz még csak nyelve tudta nélkül is egy egész nemzetről hozni igazságos ítéletet; úgy hogy csak akarjad Te Uram, és a magyar nyelv hivatásítása körül legkisebb nehézség többé nincs, s így a Magyarnak forró kívánata felette könnyen teljesíthető.

PESTI POR ÉS SÁR. 1834—37.

Széchenyi ennek a művének csak kisebb részében foglalkozik Budapestnek porából, homokából, piszkából való kitisztításával, nagyobb részében azt magyarázza, hogyan kell egészséges életmódot biztosító házakat építeni, s a magyar vidéket és természetet nem tönkretenni, hanem megszépíteni. E munkáját is Török Jánosnak adta, mint a Hunniát, aki ezt csak 1866-ban tudta Pesten kiadni, s e kiadásból vettem a szöveget. Döblingben újabb hosszabb bevezetést írt hozzá, mely azonban csak 1925-ben, a Blick-nek Tolnai Vilmostól készített új kiadásában jelent meg nyomtatásban.

BUDA-PEST PORA, PISZKA ÉS FEJLESZTÉSE

63 Néhány évvel ezelőtt a pesti kereskedőség épületéből,¹ — hol akkoron laktam — Vác felé tekint, csekély személyemet látogatásával megbecsülendő P. ur. Alkonyat tája volt, s a nem régiben bőven esett eső különös elevenességgel ruházá fel a budai hegyek ormait, s a legszebb zöld függött a pesti s budai szigetekről a Dunának tiszta tükreibe, s P. elragadtatással, mint ki örülni s büszkélkedni mer barátján, gyermekén, hazáján, kezemet szoritva hangosan kiáltja az egekbe: "Már ennél gyönyörűbb vidék, kiesb fekvés nem létezhet."

Több hónappal később, midőn napról napra szárazabb lőn a táj s a valaha volt esőnek legcsekélyebb jelei is végkép eltűntek, a véletlen viszont H.-val hozott össze. Ezzel történetből egészen kocsin jöttem a városig a Kerepesi uton, s oly vastag széllel s még vastagabb porral szemközt, hogy H. hozzám, szorosan mellette ülőhöz enyelgőleg "Istenhozzád"-ot intéz, s mi egy-

¹ a pesti Dunaparton, a mai Ferenc József-téren

darabig nem mint ködben levők — mert ez kevés volna — hanem mint lavinával borítottak, betüszterint egy cseppet sem láttuk egymást, s végre midőn némi lankadásra fordult a porvész, H. így kezdi beszédét: "Ennél kutyább helyet, az Ur Isten még haragjában sem alkotott."

3. 1.

64 Buda-Pesten, teszem például, felette sokan anynyira megérttek már látásukban, ítélő erejükben, hogy már siker lehetőségével fel lehetne szólítani őket mind azon áldozatra, mi testvérvárosink csinosulásira szükséges. De ilyféle megjegyzések "Berlinben, Odessában még több a por; Bukarestben épen nincs kövezet; sár pedig télen mindenütt van; s hol látni szebb házakat? mindenki csudálja (!). Nincs város mely rövid idő alatt nagyobb kifejlésre nőtt volna, mint Pest", s több efféle, elég a resteket még inkább restségi szurkokba¹ iktatni, a könnyen ijedőket a csinosodás ujság elvei által visszaretteneni, a Sohamozdikát s mindent gátlókat pedig igazi elemőkbe, porba s sárba még mélyebben ültetni stb.; a béketűrők osztálya végre, mely nálunk legnagyobb, bona fide azt hiszi "Por, sár s egyéb undokság — nota bene oly mennyiségben, mint azokban Buda-Pesten vagyunk kénytelenek részesülni — emberi létünkhez szorosan ragasztvák, s ekép azoktól magunkat soha meg nem szabadíthatván, azokat tűrnünk, és így port és sárt keresztényi türelmességgel nyelnünk s gázolnunk kell".

Másik oka tespedtségünknek "annak nem tudása, mikép segíthetnénk bajainkon", mely bajokat azokra nézve, kik télen nyáron Pesten-Budán maradni kénytelenek, én legalább valódi szerencsétlenségnek tartok, mint-hogy saját izlésem szerint akármit szenvednék inkább, mint a természet szép színeitől örökké eltiltva s kénytelen lenni, például Buda-Pesten a szőke Dunát, szennyos dunapartokat, kiégett budai szőlőket, kertnélküli házakat, minden fátul eltiltott utcák- s tereket, szóval az egész láthatárt mindig s mindent hamuszínű köntös-

¹ restségtől okozott piszkukban hagyni

ben nézni s a természet sokszínű bájai helyett, örökleget a homok bajaival küzödni.

10—11. l.

65 Nem-cselekvésünk másik okát "Nem tudásnak — Tudatlanságnak, mint segítsünk magunkon" bátorodom nevezni s pedig, mert eddigelé, én legalább e tárgyra nézve valamely kimerítő javaslatnak csak sejdítésére sem akadtam sem írásban, sem beszédben, tettben pedig még kevésbé.

Egyik öntöztetni akarja az utcákat, másik seper-tetni, amaz fákat javasol ültettetni, emez a kövezet javítása által hiszi az egész bajt orvosolhatónak stb. Ez mind helyes; de mindegyik önlátására hajlik inkább, s azt már elégségesnek, kimerítőnek tartja a nélkül, hogy bajainkon segíteni minden oldalról s mindenképen kész volna módot is javasolni. Ítéletem szerint pedig csak úgy lehet a két város nyomorjain némileg diadalmaszkodni s kellemeit nevelni, "ha ennek eszközzésére kivétel nélkül minden lehető rugó mozgásba tétetik s abban célirányosan meg is tartatik állandóul".

Józan észrend után tehát legelsőben is azt kellene eszközölnünk, mi városaink lakhatására szükséges; továbbá mi azok kellemeit nevelné, — s végül mi kifejelettebb s dicsőbb nemzetiség jeléül, egy nemzet egyesülési középpontjához tán már illenék is.

"Lakhatása" valamely helynek a bevett ideáktul és szokástul függ ugyan; de mai világban vannak némi általánosan megkivánt és közönségesen bevett testi és lelki kényelmek, melyek hijával civilizált ember — kivált hosszabb időre soha sehol lenni nem szeret. Ugy hogy kisebb vagy nagyobb lakhatása valamely helynek, saját értelmem és kifejezésem szerint, mindazon kényelemnek több vagy kevesebb léte által határozatit el, melyeket civilizáltabb ember nélkülözni nem akar. Minélfogva átléphetlen akadályokat kivéve, házi, political egybeköttetéseket s honi vonzódást nem említve — mindig oda fog sietni a civilizáltabb sokaság, hol a már szükségessé vált kényelmek találhatók;

azon helyeket pedig kerülni fogja, hol ezen kényelmek nincsenek.

Ha Buda-Pesten a hivatal, iskola s kalmárság le nem bilicselne senkit, és pör, vásár, gyógyász, vagy a geographiai középpont és Duna — melyet sokszor legjobb akarattal sem kerülhetni el — soha senkit oda nem kényszerítne ; azt hisszük : sok ember lakná a két várost? Valóban kevés, és többnyire csak olyan, kinek jobb helye nincs.

Nem tűnik-e ebből elő, ha állításom helyes, hogy Buda-Pest nem bir mostani természeti mibenlétében azon magához vonzó egyesítő erővel, varázsszal, mely nemzeti kifejlődésünkre oly jótékony, oly áldott következésü volna? Nekem úgy látszik nem bir, legalább azon mértékben nem, mint kívánnunk, ohajtnunk kellene. S azt hiszem, mindenkinek úgy fog látszani, ki józan szemmel nézi azt, a mit sok, éretlen honszeretet mámorától körülfogva látni nem tud, tán nem akar.

Ezelőtt csak husz évvel nem ötlött oly erővel szemünkbe mind azon hiány, melynek látása most annyira botránkoztat ! Pedig husz évvel ezelőtt Pest csak nem volt az, mi ma ; fa sem volt több, por sem volt kevésb ! Mind igaz ; de akkor inkább vala egyhangzásban a rondaság a még akkor aránylag ronda helylyel, mint a rondaság ma a már csinosb épületü és elrendeltebb utcájú várossal. Akkor midőn egyes házak közt Kemnitzeré legelső és szinte egyedüli volt, mi is minden praetensio nélküliek valánk ; de most már jól esik nekünk is, ha Buda-Pestet, mint szebb városok során állót emlegetni kezdik. Akkor Buda-Pest egyszerű, tán egy kissé szennyos öltözetühez vala hasonló, kinek mezt-vagy bocskoros-lába nem ötlött szembe ; most számos épület tűnik előnkbe, mint arany és ezüst diszruhájában valaki, ki azonban nem porozta le magát, és csizma nélkül porban vagy sárban áll ; és im ez az — mert a jobb izlésüvel egy hangzásban többé nincs — mi szálkaként egyre bökdös és kinoz. Ezelőtt oly messze valánk a jobb rendtül, nagyobb csinoságtul, hogy akkor szinte nem vala lehetséges, vagy tán nem is igen jutott eszünk-

be, mind azt előszámlálni, mire legsürgetőbb szükségünk vala; most azonban annyira haladánk, hogy némileg szinte már arról tanácskozhatunk "mikép kell egyet s mászt tökéletesb kifejlésre birni, s mi van még hátra".

18—16. l.

66 Pestvárosa vizhordta (alluviumi) homokon áll, melynek nagy mélységét köztünk kiki ismeri, ki naponként épülő házaink alaprakását szemlélte. Csak báró Orczyak artézi kutja szerint mintegy 100 öl vastagságu homokon élünk s mozgunk, melyet lassu századok folyában hihetőleg Dunánk hordott oda számunkra! Szerencse, hogy közmondások nem szoktak igazabbak lenni mint mendemondák; mert máskép valóban odébb kellene ismét vándorlanunk, nehogy homokra építsük reményinket, jövődönket!

Helybenmaradni azonban — tudniillik mi honunk s Buda-Pestnek fekvését — s nem egyéb körülményeit illeti, józanabb; de más részről szükséges e kis sort is "por rakványon, ocsmány homokon lakunk" annyira beverni fejünkbe, mennyire csak lehet, hogy azt javítási fejtegetésink s munkásságink közben soha el ne felejtjük.

Pestnek környéke szintugy homok s homok; és valaha hihetőleg tenger volt, melynek Buda, Mátra, Bihar hegyei vetettek határt. Testvérvárosink egyike, a Duna bal-parti, tehát — horribile dictu, de ki kell mondanunk — legtanácsosb ilyesnek egyenesen szemközt nézni — "Undok homokon áll, — s porlepve szinte minden felől ismét undok homoktól van körülvéve".

18. l.

A MAGYAR HÁZ BAJAI: NEDVESSÉG, TŰZ- VESZÉLY, ZAJ STB.

67 Egészen száraz ház hol és hány van hazánkban? Sokkal kevesebb — ha őszintén vizsgáljuk — mint gondolnók, s nem ritkán vettem belső mosolylyal észre:

”Mikép hervadoz rét s mező szárazság miatt, s viszont a gazda vagy földesur mint kinlódik nedves raktárokkal, nedves lakházzal, midőn egy kissé több értelmesség — melynek következményei ilyféle felfedezések volnának : ”Egy ember semmi, szétvonó sokaság még kevesb, s csak egy soron állók, valami” — honunk annyi elaszott mezein a tikkasztó szárazságnak elejét venné, s azt raktárinkba, lakjainkba számüzné, s ekép odakün s ideben is segítve s vízi és száraz kórságból kigyógyulván, mind a nedvességet, mind a szárazságot kellő helyre utasitná. Józanul intézett egyesületek könnyen eszközölhetnek ilyeseket, s kivált Magyarországon, hol csak Duna s Tisza folytában több kincs fekszik rejtve, mint a mennyit távolról sem sejt tizedik, sőt századik sem.

De ha még száraz házak sincsenek nagy számmal honunkban, miután a földszinti sor szinte mindegyikben nedves, és így rendszerint az egész ház rossz, s csak felette ritkán fele jó, mert emeletes még gyéren lelhető, valamint a pincefeletti se mindenütti ; mikép vagyunk még tűz elleni biztosság, csend, szagtalanság, füstnélküliség, s a többi feltétellel a jó lakásnak? — Tűznek — kevés kivétellel — Magyarország minden faluja, minden városa legveszedelmesben ki van téve. Biztos raktárak alig léteznek legkisebb szám és terjedtségben is ; s akár-mily hadnak néhányszori s csata közti elő- s hátranyomulása tönkre döntené a fél hazát, de némi alföldi helységet izzé-porrá égetne csak néhány jól irányzott granát is ; midőn Német-, de kivált Olasz- és Franciaországban a legvérengzőbb háborúval járó tűznek sem volt soha is újabb időkben, mindent elpusztító következése. S hát kenderszáritás, zsirkiszalasztás, pipa, sőt gaz boszu által hány helység lesz, béke közepett, a korlátlan lángok szivrepesztő áldozatja ! Ugy hogy a jó s biztos lakásnak mi magyarok általában véve, ugy szolván, még csak bölcsőjében sem vagyunk. Csend legtöbb lakjainkban ismeretlen dolog. Szagtalanság épen ugy. — Egy kis füst ködnél, ellenkező szélnél pedig, mintha elmulhatatlanul minden lakhoz szorosan volna kötve, valamint légvonat is, a sokszor nem legjobb környező

légnek dacára. — Tágas ablakok inkább újabb házak sajátai, de ezekben, rendszerint vékony falaik miatt nem hűs, hanem meleg a nyár, s nem meleg, hanem vajmi hideg sokszor a tél; a jó vastag, mindent kizáró falak ellenben csak régiebb épületekben találkoztak, melyekben megint az ablakok ritkasága s kicsinysége a baj. — S hát a belső elosztás; hányadán állunk még erre nézve! Legtöbb épületeink oly egyszerűséggel vagy inkább oly szivvreható együgyűséggel — simplicítással — vannak elrendelve, miszerint a háznak tán több mint negyede folyosó, s öröki egybeütközés nélkül még sem folyhat rendesen benne a szolgálat, s ekép — mert elvégre legtöbb ettől függ — lakhatásuk sem hiány nélküli, sőt felette sok kellemetlenséggel egybeszótt.

31—33. 1.

A VIDÉKI NEMESI KURIÁK HIÁNYAI

68 Nemesi curia faluhelyen. Pincén áll a lak, s ekép tűrhetőleg száraz. Falai vastagok s boltra kanyarodnak, mi, éghajlatunkat véve számba, felette józan, s megval-lom, sok ily házat ismerek, mely mind télen, mind nyá-ron nagyon jó lakásu, sem meleg, sem hideg, hanem mindig kellőleg hűs vagy mérséklett. Teteje cserépre verve, ablakai, ajtajai szinte elég tágasak; s így igen sokban megfelel a jobb lakok feltételeinek. Hová van rakva azonban? Homloka az utcára, oldala s háta az udvarnak, s e mögött kert, gazdasági épület. Por, kocsi-zörgés, gulya, nyáj, sörtés, kutya sat. egy oldalról; liba, kacsa, megint kutya és a gazdaság minden fertelme más oldalról, német mondás szerint: "a legelső kézről" legkisebb közbevetés nélkül! S hát a belső elosztás és szag? Egy szoba mint a másik, mindnyája mint olvasó egy ambitusra fűzve, s azért egyikben mint másikban épen azon szag: pipa, konyha, s az ambitus végén igen gondosan felállított árny- vagy inkább zsarnok-szék, minthogy senkit sem kimél, de kivétel nélkül mindenkire egyforma büntetést ró, bár használja árnyékait szeren-

cséjére rendesen ; bár szerencsétlenségére csak ritkán. S ha felnyitják a közép ajtókat s minden terem egybefügg — mit a francia a szó minden s legrejtettebb értelmében valóban felette helyesen *e n f i l a d e*-nak nevez — akkor az elkülönzés minden kelleme megszűnik a nélkül, hogy eggyé válnék a ház belseje, s egyhanguságát ily egyenes sinoron függő 4—6—8 teremnek semmi sem vághatja ketté, mint ha ismét becsukatnak ajtai, s többé fel nem nyitvatnak, hanem az egész háznak, minden szobáin keresztül, kúphelyül használására ! — Már ezek nagy hibák, s ki nem barátja a lármának, lud-s kacsa-fecsegésnek, kutyaugatásnak s ilyeseknek, ki gyűlöli a közbirtokot, legalább szobákat tekintve, s e mellett nemcsak jó szagban szeret lenni és élni, de a természet illatai s színei után is eseng egy küssé : az — ha tán sejdíten is — nem fogja magát ily lakokban oly jól érezni, mintha a jó lak fenn érintett minden feltétele ki volna elégítve.

34—35. l.

DIALOG A MAGYAR TÁJ MEGJAVÍTÁSÁRÓL

69 *Vizlaki.* Én pedig arról bizonyossá tehetem, mind-ezen föltételt egyesítve sehol sem lelendi. Magyarországnak legnagyobb része, ha csalódní s ezáltal minden javítási ösztönt magunkban elaltatni nem akarunk, erdóktól s fáktól rideg rut rónaság, homok s mocsárból áll. Felföldje nincs ugyan dombos erdős tájékok híjával, de ott ismét részint se hajózható folyók, se tó nincs, részint minden közlekedés s posta nélküliek. A Fertő nem eleven, de valósággal holt tó, melyen semmi mozgás, egyetlen egy kis vitorla nincs, melynek partjai, a nyugoti s déli szírtelen dombocskáit kivéve, oly alacsonyok, oly mélyek, hogy nincs ok, miért ne menne az egész tó legelső alkalommal odébb, miáltal a bájlak kilátása a vízre egészben megszűnnék ! A Balaton, a sokak által felhőkíg emelt Balaton sem nyújt lakásokra különösen kedvező fekvéseket. Somogyi partjai laposak, szalai partjairól pedig kies ugyan a tükre, de val-

jon mi van azon tul? Nem határtalan kékség, mint a fejedelmi tenger sikkja, nem felhőkbe nyúló kies bércek, hanem alacsony, egyenes vonalak, a somogyi berkek s viránytalan dombok. Nevezetesebb tó ezen kívül pedig az országban nincs. S hát a Duna partjai? mondjuk ki hiábavaló önkecsegtetés nélkül, hol bájteliiek? s ha Vise-grád körül azok is Hunnia határai közt, de költőileg felfogva, lakházra egyetlen egy oly pontot sem lelhetni egész hosszában, melyről nyugodt lelkiismerettel német kifejezés szerint azt lehetne mondani, "ez semmit nem hagy kívánni hátra." — S hát Drávánk, Tiszánk, Szávánkról mit mondjunk? Jobb ha azokat elő sem hozzuk. Nincs szegényebb ország kies fekvésekre nézve, mint Hunnia, higgye el kedves Sárgafi ur. Összevissza utaztam nagy részét, s ha némi kies vidékre akadtam is, mit nem tagadhatok, általánosan véve nem voltak azok, ha így szabad kimagyaráznom magamat, "mindennapi életre haszonvehetők." Nagy határoktól környezve minden emberi közelség nélkül s kitéve a vész minden düheinek, vagy tőszomszédságban minden ronda helynek, vagy valami szegényrésznek (parthie honteuse-nek) stb. — Megvallom, a jó s kellemes lakhatást én is az élet egyik legnagyobb szerencsésének tartom, s mi okból eleget is forgattam alkalmazását fejemben — s nem mondom, hogy emlékezet okáért N. N. nedv lakomat ¹ fenn nem tartom s e mellett más egészen új lakot nem építek, ha erre valamely kies hely elcsábíthatna, s pedig kivált néhány évvel ezelőtt valóban nem voltam igen vonakodó. De hiába, Hunniában olyat sehol sem leltem, ellenállásom magam meggyőzésére bizony nem volt a legnagyobb diadal.

Szabályi. Bocsásson meg, de soha nem szoktam családások üvegein nézni keresztül, úgy hiszem, felette mostoha ítéllettel érdekli hazája vidékét. Anglia jobb lakházainak helyes fekvése s kitétele — egyet sem véve ki, — nem csupa természetadomány, hanem jobbadán mesterség utáni: azaz: nagyobb civilisatio s ebből eredő közszorgalomnak következménye, mint lecsapolt

¹ kedv lak helyett, a nedvességre célozva

vizenyős lápokból kiemelkedő dombosabb helyek, szomorú s meztelen ingoványokból vízcsatornák s számtalan ültetvények által varázsolt gyönyörű völgyek, farkas-lakta vadonságból fejledező bájmagányok; ember nem járhatta zordon tájakból felséges utak által bűbájolt remek kertek stb. Vegyünk, például a Balatonból derék csatornát a Dunába, járja azt s ezt 10—12 gőzhajó s néhány ezer kisebb nagyobb vitorlás, s környezze partjait angol civilisatio, angol szellem csak egy századig — nem, de csak félszázadig, s nem száz, de ezer meg ezer kies lak fogja bizonyítani a helyesnél helyesebb fekvések s kitételek számnélküliségét partjai körül, midőn mostani körülményei között, igaz nem volna könnyű kimutatni, hova illenék körülötte nemcsak költői, de gyakorlati bájlak is legjobban.

S noha ezen arányban s ily könnyen nem ölthetne szebb képet magára a Magyarhon minden tájéka, mint a Balaton-melléki vidék, egyéb minden részeiben is több kifejthetési anyag rejlik, mint gondolnók.

75—78. 1.

PESTEN A MAGYAR TÁJ- ÉS MULTNAK MEGFELELŐ ÉPÍTÉSZET KELL

70 *Szabályi.* Pest, a mindegyre fejledező fiatal Pest semmi sajátsággal sem bir, s félig-meddig muszka légben, félig-meddig olasz minta¹ után épült uj része — az órul hallgassunk — úgy áll a mindennapi próza hamuszínü köntösében, mintha a magyar nemzet minden eredetiségéből kikopott s élte poesisát rég kilehelte volna már. S ugyan mi nyereséggel, kérdem? Csak azzal, hogy keleti zománcát elunván, azt józanabbal vagy csak mással sem váltá fel, s így még prózában sem tett nagy előmenetelt. Pest építményei — s innen kellene kiszivárgani Magyarország részeibe a józanabb izlésnek — sem költői nimbusban nem állnak, sem lehető

¹ az akkor divatos klasszicista (empire) stílust érti, melyet angliai „góth” építészettel szeretett volna felváltatni

legnagyobb lakkellemet nem nyujtanak; s természetesen, mert nincs Magyarországhoz illő képtük, nincs saját ábrázatuk. Nem mondhatom, midőn legelőször mentem a Dunán Pestre, mennyi s mily külön benyomást tőn e város rám. Bámultam roppant s diszes építményein s nagy kifejlési szellemén, s nem azért, mintha ilyeseket s pedig sokkal nagyobb arányban nem tapasztaltam volna már egyebütt, hanem mert váratlan volt előttem a szemlélt. Partra szállván, kérdem, "hol a régi város, a hajdankori Scythia sarjadéknak egykori lakja, hol fejedelminek udvara?" És sem Pesten sem Budán romját, de még csak egy hátramaradt nagyobbacska kövét sem mutathatja nekem senki. Nézem az új lakványokat, s önként gerjed bennem e kérdés "Hát Magyarország közepett olasz minta szerint épült házakban lakik a mai magyar?" s ezen — mert előttem még váratlanabb — még inkább bámulok.

Nevezetes multja e nemzetnek úgy látszik soha nem volt — így szólék magamban — mert nemzeti nagyság, melyet néparadások fel fellobbanó villámival összekeverni nem kell, csak tartósb csinosodással, vagy legalább tartósb fényüzéssel jár, ez pedig, Magyarország éghajlatát tekintve, noha durva, de erős építményeket tesz fel, ilyesek azonban csak oly anyagbul készülhetnek némi tartóssággal, melyet tűz nem ront, lég nem emészt, szél nem bir, víz nem hord, s ilyes maradvány Magyarország határai közt sehol sem bizonyítja a multnak egykori tartósb fényét. De ezért, mert multja nem volt tartós fényü, világosb jövődjője se legyen a magyarnak, ezen minden európai nemzetektül elkülönzött, s annyi s oly külön sajátságokkal bíró keleti sarjadéknak? Lehetetlen! Csak maga magát ne rontsa, s éghajlata s körülményei minden árnyéklatit felfogván, tanulja végkép meg a józan építés fő elveit. Építsen, ne rontson. Így ha azon sajátsággal bírnának a pesti házak, milyennel mind költői mind lakszellemi tekintetben birniok kellene, mód nélkül nyernének lakosai, s így nyerne az egész ország is, ha építményeiben,

az olasz helyébe az éjszakázásiai góth mintát állitná minden lehető javításaival.

Anglia építőmesterei jó idő óta felfogták az építés ez elveit, és nagyobb uri lakjaikban jobbadán ők is elhagyák az olasz, s ekkép éghajlatukhoz sehogy sem illő minta utáni építést, s a komolyabb góth izlésnek hódolván, s ezt éghajlatuk s szellemükhöz alkalmazva, telepvényeiket csudálatos sikerrel javíták.

Én. Nem volna tehát legcélrányosb, ilyesnek adni lételt Magyarorszában? Alig van valami, minek jobban örvidenék, mint látni hazánkban oly építményt, melynek komoly typusa oly annyira illenék nemzetünk mind ködbe burkolt visszaemlékezetihez, mind oly vastag lepellel bevont jövendőjéhez is, s így kétségtelenül sok utáznál találna, mi lassanként az egész országot sajátább s méltóbb tekintettel ruházná fel.

102—4. 1.

FAÜLTETÉS ÉS KÖSZÉN

71 Mennyire emelkedett Anglia, mióta sem szalmasem fa-tüzzel nem él, hanem mind erőműveit mind szükségait s házi kéjeit a köszénnek állhatatos s így mindent meggyőző tüzével forgatja, pótolja, eszközli! Hallgatva minden erkölcsi kifejlődésérül, minek vizsgálata nagyon is messze vezetne, anyagilag szinte két akkorára nőtt — annyira s oly általánosan van földalatti léte kifejtve — s ekkép más országokhoz hasonlítva mintha "emeleti" azok pedig csak "földszintiek" volnának, jóllehet ezek is bányásznak nagyobb kisebb kiterjedésben, de Angliához képest szinte alig észrevehetőleg. S földtére, a helyett hogy rutult volna, csak azóta fejlett ki igazi bájjra, mert semmi egyéb mint köszén vete határt azon irgalmatlan fagyilkolásnak, mely azelőtt Anglia virányaít szintugy diszteleníté, mint mai napokban még mindig lealázza azon vidékek tekintetét, sőt sokat csuf kopárságra kárhoztat, hol nagyobb számban telepedik ember. S mintha magasb civilisatiót csak ily keserű

áldozatokkal lehetne megvásárlani, alig tapasztalhatjuk nagy kiterjedésben valahol azt, Britannián kívül, a természetnek vad, el nem mesterkélt kezei közt; s így mintha vagy le kellene mondanunk malasztairul, ha százados tölgyek reményszíneiben esengünk ringattatni, mert ilyesek csak csendteli vadonok lakosi, honnan még távol a polgárisodás, vagy ennek karjaiba dülvén mintha csak bágyadt s hamu színben ölelhetnénk a megbénított s meggyilkolt nagy természet maradványait. S valóban Anglián kívül — mely azóta büszkélkedik a növénykirályok oly nagy s külön számával Europa minden vidéke fölött, mióta kőszént helyezett fa helyébe — jelenleg sehol sem lehet, egyes eseteket kivéve, egyszerre s úgy szólván egy ponton a legnagyobb civilisationnak, s a legbájlóbb vadonságnak is közepette létezni; mi, embertermészetünket, számtalan lelki s testi szükségünket, s ezernyi kisebb nagyobb szenvedelminket tekintve, tán még sem a legotrombább combinatio, s a lakkellemek ezer árnyéklatit s negédit is vevén kellő fontolóra, tán nem a legmostohább helyzet!

S mi furcsa, vagy inkább sanyar érzés — mert kimondhatlan keserrel futja el lelkünket — "E szebb, virágzóbb, zöld színűbb létre nem emelkedett Anglia, ezernyi akadály, ember, hazafi rakta akadály nélkül, hanem csak szerencsés kénytelenség birta arra, mi most mély combinatio s köz jóváhagyásnak gyümölcse látszik lenni, s minek ma mindenki örül."

Mily lecke nemzeteknek! Kőszént senki nem akart befogadni, kivált az akkori aristocratia szegezé magát ellene legerősben. Szaga, egészségtelennek vélt kipárolgása, fekete füstje, s kivált azon mocsok, mely a velebánással jár, mindannyi okok valának, melyek egy fát másik után döntének halálra, míg végre a szegényebb sorsu, fa hijátul kényszerítve, még kéjeire is kőszént használt, és ez napról napra közönségesebbé válván, lassanként még a legcimeresb előítéletek helyébe is az állott, hogy szaga, ha érett s vele okosan bánnak, nem kellemetlenebb mint akármi más égényé, kipárolgása pedig éppen nem egészségtelen, s fekete füstje s kormos

léte csak a restnek veszélyes, a tisztát ellenben még nagyobb tisztasági ébredtségre ingerli, sat.; úgy hogy most Angliában, hol a kinőtt egészséges vén fát ereklýe gyanánt tekintik, senki sem képzelheti, mily barbár kezek, vagy inkább mily "Marat" fők lehettek azok, melyek egy kis előitélet miatt annyi életet sirba gázolhatának.

S ha meggondoljuk, mily külön s ellenkező esetek fordultak meg századi lombosok árnyékai alatt, mennyi boldogságnak s kinnak voltak tanúi, mily jó és rossz idők változtak felettük, hány nemzedéket láttak emelkedni s lelépni ismét; nem, de ha csak egy pillanatig tekintünk is a mindenségbe, hol a mult és jelen, s a legkisebb a legnagyobbval oly szoros kapcsolatban áll, lehetetlen azokat, tán nem minden érzés nélkülüket s tán atyáink által ápoltakat minden illetődés nélkül végzetre kárhoztatnunk, s lehetetlen legkisebb vágyat sem éreznünk: utódaink számára ha nem többet legalább egy fát ültetni. Nem is nevetségi tárgy azért, a természet barátja előtt, azon vallási gyöngéd érzés, mellyel keleti népek a legkisebb növény iránt is viseltetnek, s azt nagygyá nevelni szorgoskodnak. Minden, mi szebbiti földtekénket, bármi kicsi legyen is, a mindenséget tökéletesíti, s boldog, ki ezt tiszta lélekkel eszközli, mert emberi céljához legközelebb járult.

Magyarország tére alatt tudtomra szinte mindenütt van kőszén, s noha legnagyobb része az eddig ismertnek nyers — de tán csak azért, mert nem keresik elég mélyen — több helyen a Kárpátok tövében oly érett s vegyületlen találkozik, melynél különb sehol sem, és egyik mint másik oly mennyiségben, hogy midőn a nyersebb, kiszámlálhatlan időkig táplálhatna ezer meg ezer gyárt, hol szagnélküliség nem fő feltétel; csak oly hosszú életet kívánnék a Magyaroknak, mennyi évig biztosan pótolhatná házszükségeit s még kéjeit is viszont teljesen megérett s szagtalan honi kőszene. S midőn ez kétségbehozhatlanul így áll s okvetlen még kimerithetlenebb arányban fog mutatkozni, ha minden határ egy kissé keresget maga színe alatt, s ha nem egyéb okbul is, legalább

kíváncsiságbul "tudni, min laktak eldődei s min maga" mi most csak felette kevés előtt ismeretes : bátran mondhatjuk mert ilyes egy kissé mélyebb vizsgálatnak mulhatlanul a lehető legnagyobb földalatti kincs — tudniillik kőszéntalálás lenne következése, — hogy Magyarország legtöbb részeiben "élő fát" kívágni, legyen fiatal legyen vén, valódi gyilkolás s oly abderitai tett, mely a köz neheztelés legszigorubb bélyegét érdemli. S ha ki Tisza vidékit ismeri, s azonkívül is látott valamit már, s veleje nem forr poetai lázban, hanem tudja, mennyire szebbitheti emberi kéz a legképtelenebb rónaságot is ; nem foghatja meg, mint gyűlölni az ottani lakos az élő fát annyira ; s pedig hogy gyűlöli, nincs kétség, mert másképp legalább a nevendéket ápolná, hol felnőtt nincs, és gondjai közt legalább e kis egyszerű igazság jutna tán eszébe, "hogy századi lombos ott nem lehet, hol a fákat már serdülő korukban megbénítják, sőt kivágják !" De nem ! És azért, ki az alföldi róna s mocsárság közt — mi a helyzet kellemeit illeti — tökéletesen kielégítve érzi magát, s viszont legkisebb színekkal ruházná fel tájékát, annak ereiben lehetetlen hogy néhány száztuli daru, farkas, vagy kacsavér ne lappangjon.

A FORRADALOM ELLENÉBEN

A FORRADALOM EMLÉKEI

A KELET NÉPE 1841

Széchenyi első nagy polemikus műve Kossuth ellenében. A reformmunka, melyet Széchenyi a Hitellel megindított, a 30-as évek végén szép reményekkel kecsegtetett, főként azért, hogy a bécsi kormány is hajlandónak látszott az országgyűléssel együttműködni a reform érdekében. Ennek jele volt többek között, hogy az 1839—40. országgyűlés végén a király kibocsátotta a politikai foglyokat, köztük az 1837-ben elfogott, s 1839-ben elítélt Kossuthot is, aki csakhamar engedélyt kapott a Pesti Hírlap szerkesztésére. Kossuthot ekkor már főként a fiatalság körében a hazáért elszenvedett mártírium dicsfénye övezte, ő eleinte mégis együtt akart haladni az addigi nemzetvezérekkel, Deákkal és Széchenyivel, ez utóbbit 1840 november 19-én Pestvármegye közgyűlésén nevezte el „legnagyobb magyar“-nak. Széchenyi tartózkodóan viselkedett Kossuthtal szemben, miután reformját a kormánnyal egyetértésben akarta végrehajtani, s Kossuth kezdettől fogva kormányellenes, élesen ellenzéki hangokat hallatott. Tartózkodása ellenérzéssé vált 1841 január 2-ától kezdve, amikor Kossuth megindította a Pesti Hírlapot, s annak vezércikkeiben a reform érdekében hevesen támadta a kormányt, a hatóságokat, a vármegyéket, a mágnásokat, s a magyar nyelv és szellem kizárólagosságának hangsúlyozásával a magyarság és a nem-magyar nemzetiségek viszonylatába is belenyúlt.

A Pesti Hírlap vezércikkei mindinkább felizgatták Széchenyit, aki békés evolúciót, a reformoknak a kormánnyal és a társadalmi osztályokkal egyetértésben leendő megvalósítását remélte, s ezt a folyamatot fenyegette megszakítással, sőt teljes felforgatással Kossuth heves, támadó taktikája. A reformok mibenlétében és szükségében megegyeztek egymással, hiszen azokat Kossuth is tőle vette, de Kossuth 1841 február 17-i vezércikke, melyben a reformról megmondotta, hogy az teljesülni fog „általok, ha nekik tetszik; nélkülök, sőt ellenök, ha kell“, — világossá tette, hogy nem fog Széchenyi békés útján megmaradni. Már pedig Széchenyi szerint a magyarság gyöngébb, semhogy e fontos átalakulási korszakában egyszerre ujjat húzzon a bécsi kormánnyal és a nem-magyar nemzetiségekkel, vagy hogy megengedhetné magának azt, hogy a reformot a birtokos osztályok ellenére hajtja végre, holott ezek már nem ellenségei a reformnak! Aki ezeket akarja,

az a magyarság bukását készíti elő : ezzel a meggyőződéssel fordult Kossuth ellen és írta a Kelet Népét.

A szöveget Ferenczi Zoltán 1925-i kiadásából vettem, mely a Klebelsberg-féle Fontes vállalatban jelent meg.

A MAGYAR SÜLYEDÉSE, MIN MÁR ATYJA IS BÁNKÓDOTT

MIÉRT FORDUL A MAGYAR A MULTBA?

72 Oh milly sokszor látám még mint gyenge fiu szegény atyámat buba merülve, s már akkor villant lelkemen keresztül, hogy magasbnak, valami sokkal nagyobb érdekűnek kell hatni rá, mint családi vagy házaseleti bajok keserűségeinek. Mert Epictetos elveivel megbarátkozott keresztény férfiu, mint ő vala, illy-féle gyötrelmeket mosollyal tűrt. Akkor nem birtam felfogni bánatait. Beh nagyok lehettek azok ! Később tudám s most tudom, hogy nemzetünk alacsony létét gyászolta. A magyarnak napról napra mélyebbre sülyedése, és azon reménynélküli nézet, miszerint nem sokára és elkerülhetlenül fogna éltünk végórája ütni, okozá olly sokszori keserű epedésit. Felfogá-e, hogy ránk nézve csak úgy lehet üdv, ha nemzetiségünk megmentését még alkotmányunk szeplőtlensége elibe tesszük, nem tudom. Tán nem tulajdonított a mind inkább lankadó testnek elég erőt s életet halálos álmai-bul kibontakozhatnia. S mióta annyi polgári erényekkel fénylő atyám, mint magyar reménytelen szállott sir-jába, azóta meg nem szünőleg hasonlitgatám más nemzetek életjeleit a magyarnak életfonalával össze ; mikép kiismerném : van-e még feltámadása körül remény vagy nincs-e többé. Életem legmélyebb feladása ez vala. S mindenben tapasztalám, hogy e keleti rajnak de éppen virága — mert salakja e nemzetnek mint a legnemesbnek is van — már már kétségbe esik, s buban s mély melancholiában eped mindig valami után, mi előtte is ismeretlen. Mig más nemzetek a jelenben lát-szanak élni, s jellemzetük megalégedés és jókedv, mintha

már elérték volna a nagy természetbeni állásukat, osztályrészüknek már birtokában volnának ; a magyar — kinek egész létét olly sötét titok fedi — vagy nem remél többé semmit, s a multban hiszi örökre eltemetve hirs nevét, vagy a nagy idők folyamátul vár lelki sebeire irt, s néha de csak átfutó csillámként, a messze jövőendőben sejti nemzeti fényét, s látja megnyilni egét.

215—216. l.

A MAGYAR FELÉBREDT, DE JÖVŐJE MÉG BIZONYTALAN

73 Ez azonban, hála az égnek, mind volt. Egyesek keserves panaszai, mint éles lélekharang, e köz haláli álmon keresztül végre sok hű kebelben találtak visszhangra, s mind inkább sejtjük, mind inkább hisszük, hogy nemzetünk még lesz. — Jóllehet még most is, sokszor zárva előttünk az ég, és elhagy bennünket a remény, mégis napról napra gyérebbek lesznek a hihetőségnek azon kinos számai, hogy voltunk, s kifejlődésünknek minden symptomái s kivált azon erő, melyet nemzeti testünk minden rossz nedvet s idegen anyagot magából kivetni törekvő küzdésében fejt ki, nyilván s egyenesen arra mutatnak, miszerint ha nemzetünk, fájdalom tán nem is lesz, de minden esetre és szoros számolásilag lehet.

Mivel azonban gyalázatosan a nemzetek sorából ki nem törültetünk többé — miért áldom sorsomat, s örömkönnyüket sirhatnék, mert hála, nékem is volt benne csekély részem — még korántsem következik az, hogy jövődönk teljesen biztos lenne. De ha biztos volna is az, s hosszú időkre terjedne, éppen nem foly, miszerint nemzeti kiképzésünknek azért okvetlen nem esnek, nemzeti terebélyedésünknek az emberiségre nézve okvetlen nyereségnek, s általános létünknek a nagy egyetem feldicsőítésére biztos lépcsőnek is kellene okvetlen lenni. Nem, nem, mind ez legkevésbé sem következik.

A pont, mellyen most állunk, az, vagy jobban mondva : nemzeti létünk körül tudomásunk ma csak az, hogy nemzetünk él, s hihetőleg élni fog ; tovább semmi. Miképen fejlődik azonban, becsülettel, haszonnal, diszszel fogja-e futni keresztül pályáját, vagy az emberiségnek azon számos vén népeihez lesz-e sorozva, mellyek előtt a szabadság, noha elemük, mindig fejletlen problema maradt, s mellyek ekkép csak a farkasnak függetlenségi köréig valának képesek felemelkedni ; vagy viszont azon nemzetek osztályába jut-e a magyar, mellyeknek fő tengelye az anyag, s csak mindig csak az anyag, irgalmas Isten ! ez még mind homályban rejtezik !

217. 1.

VESZÉLY FENYEGETI A MAGYART!

74 S valamint erőmet, bármilly csekély legyen is az, a hontul elvonni bűnnek tartom, úgy nem szököm kétségbeesésből rögtön elbizottságra, s mint hóbortos politikai költőnc hig velejével, meg nem emésztett theoriáival, s még is olly erős önhittséggel, nem této-vázok jobbra balra, hanem a miként akkor, midőn a legnagyobb rész még alutt, s csak a lelkesebbek nem estek kétségbe, bátorkodám, s egyedül hazafiui kötelességemnél s férfiui meggyőződésemmnél fogva a nemzetet halálos álmából kiméletlenül felriasztani, s hangosan azt hirdetni, hogy a magyar még lesz, hogy a magyarnak még lenni kell : azonképen kiállok szinte ma is sikra, számos évekkel vénebb ugyan, s így töröttebb testtel, de lélekben erősb, s azt harsogtatom az egekbe megint — bár induljanak holt testemen keresztül, bár gázoljanak becsület- és jó hiremben — Veszély fenyegeti a magyart. S valamint akkor mondtam — s erről ítéljen a jövő kor — Álomkórságban dermedez nemzetünk ; de még van idő a felébredésre, sok azonban többé nincs : úgy most megint azt mondom — bár hallanák, kiknek anyaföldünk drága — Zavarnak vezéreltetik a nemzet ; de van

még idő a bal irányok elejét venni, van idő az itt ott lappangó s még most tán igen, de később többé nem fékezhető tüzeket oltani, sok azonban már nincs !

218. 1.

*A NEMZETISÉGI VESZÉLY
HOGYAN BÁNJUNK A NEM-MAGYAR
NEMZETISÉGEKKEL?*

75 A magyarság ellenében, hogy egyéb sorvasztóirul később szóljak, a németiség áll ; ezen óriási súly — vagy tán másképp van? — egy felette csekély súly ellen. Kérem most — és én nem foghatom meg, hogy általában honosimnak olly kevés istenáldásuk van ezen átkot át nem látni — kérem józan tactika-e, ha ezen kis súlyt szünteleni egybeütkezésbe hozzuk a határtalanul nagyobb, és ezt nem kerültetjük inkább ; vagy más szavakkal : valljon jó tactika-e, ha = egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk, s abban el akarunk olvasztani = $\frac{3}{4}$ font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot ; $\frac{1}{2}$ font görögöt, 40 font vallásrokonnal egybefüggő görögöt ; $\frac{1}{2}$ font oláhot, szinte $\frac{1}{2}$ fonttal egybefüggő oláhot ; és végkép 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben lévő németet. — Hol vannak itt a hihetőség számai, hol ígérkezik itt siker? Én sem hihetőséget sem sikert nem látok ; de ellenben felette jól látom azt, mit, úgy látszik, mások éppen nem látnak, vagy nem akarnak látni, hogy az efféle vegytan-elleni vagy inkább bölcseségtan-elleni kísérletek által az egy font magyar fog olvadozni okvetlen és nem viszont, s hogy üssük csak lágy velejű, fenytéket érdemlő gyermekekként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német kődedény ellen is, mi számban annyival csekélyebbek, s a németnél értelmi súlyban annyival könnyebbek, és ne kételkedjünk : rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar.

Miért pezderkedni tehát ott megtámadólag, hol az ellenség éppen legerősb, mi viszont leggyengébbek

vagyunk, és ekkép részünkre agyőzedelem éppen olly lehetetlen, mint bizonyos a meggyőzetés? Hol mutatkozik itt isteni szikra, de még a legközönségeseb észnek is működése? Bizonyára én sem szikrát sem velőt ebben nem találok, s ha találok valamit, az valóban valami egészen más.

Nyelvünk törvényesítése által a magyarságot illetőleg meglehetősen állásba jutottunk; őrizzük ezt, de tovább a családi élet körébe — ha magától jó, hála az égnek — ne kényszerítsük tüzzel vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tüzzel vassal ismét visszaverettessünk s megsemmisítettessünk. Várjunk valamit az időtől is, és mindenek fölött — s ez a "józan tactika" — vigyünk honunkbani más népekkeli surlódásunkat olly mezőre, hol mi vagyunk erősebbek s ők a felette gyengék, t. i. az alkotmányira; vagy más szavakkal: vegyük be őket alkotmányunkba, hogy ők ismét bevegjenek minket, t. i. a magyarságot magukba. Előre tehát a jobb szárnnyal!

Ha most tótnak, németnek azt mondom: légy magyar, és más argumentumot neki felhozni nem vagyok képes, mint stat pro ratione voluntas¹ vagy hogy az valami különös nagy boldogság régi magyarnak születni, vagy új magyarnak felkenetni, és ekkép a régi koronának tagjává válni, és egyéb semmit; kérdem, mind tót mind német ha szembe nem is, mi egyébiránt szinte meglehet sőt hihető, de hátom mögött nem fog-e kacagni, de még hahotára is fakadni azon különös követelésen, mikép ő abbul magát kivetkeztesse — nemzetiségiből — miből a kivetkeztést mi, ha vérünk által történnék, vagy jobban mondva történik, mert hiszen még most is mindennap történik, lehető leggyalázatosb tettek hirdetjük és kiáltjuk ki; s valljon miért vetkeztesse ki magát? Egyedül azon ok miatt, mert az országnak alkotmányos fődele van, melly alatt 80 ezer kiváltságos család áll, s ha a rongyos földelen nem esik keresztül az eső, szárazon áll, ő azonban a csábitandó vagy a már megcsábitott, minden esetre künn fog ázni a szabad (!) ég alatt.

¹ a józan ok helyett az akarat parancsol

És a magyarságra illyféle nógatásink közt nem juthatna-e eszébe németnek, szlávnak, és ha eszébe jutna, nem volna-e jó gondolat, minket viszont az ő constitutiojára (!) csábitgatni, miután mi őket magyarságunkra csábitgatjuk ; az az, ha ő viszonzlag azt akarná velünk elfogadtatni, mi nála a leggyengébb oldal, miután mi is leggyengébb oldalunkkal akarjuk őt behálózni.

Milly felszines, kevésbé megemésztett nyers fogások mind azok, mik e részben elkövettetnek, de azért nem is egyebek, mint légfogások, ön-, s — fájdalom — hazarászedések.

Ha ellenben tóthoz, némethez és a magyarhon egyéb véreihez így szólok : "Hazátok néktek oda kün is van, de nekünk nincs sehol, csak ide ben, alkotmányt viszont Ti nem birtok, de birunk mi, és azért lépünk egyezésre ; és ennek fő vonási legyenek ezek : "Beszéljen kiki tótul, németül, oláhul, görögül, latinul, franciául, sőt sanscrit nyelven bár házi körében, mint kiki leginkább győzi szuszszal ; nem különben kinek-kinek legtokéletesb szabadságában álljon négy falai közt a nagy Istent közvetlen, vagy fia, a szent háromság, a nagy természet, sőt teremtésének közbevetése által imádni. Ezen gyönyörű engedményekért folyjon viszont mind az kirekesztőleg magyar nyelven, mi a nyilvános élet körébe vág, valamint a négy fal közti szabadon gyakorlott vallások is az Isten egének tág boltozatja alatt mindig csak egy érzelemre olvadozzanak, mellyet az erény, honszeretet és a dicsőség gerjeszt. — Hogy pedig legyen is ok magyarul beszélni, és azt nem erőltetve de szívesen cselekedhesse is sok, és az Istennek nyílt ege alatt minden nézetü, minden hitü, kölcsönös megbecsülésre, rokonszeretetre olvadozhasson is, és ekkép minden velő, minden kebel, egy nagy nemzeti érdekre forrhasson egybe : ám terjesztessék Hunnia határai közt a magyar alkotmánynak áldása mindenkire, úgy hogy a legkisebb se legyen abbul kizárva, de arra is, bármilly csekély részben s milly lépcsőkön, még is elhasson végre jótevő melege".

AZ ALKOTMÁNY KITERJESZTÉSE KELL

76 Jövedőnk biztosítása végett tehát most mindenk előtt alkotmányunk minél előbbi s minél tökéletesb kifejtésére, és annak a lehető legnagyobb számra ruházására kell törekednünk ; s pedig : mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg mind a magyarságot mind önmagunkat könnyebben és többekkel, és ekkép semmi egyéb által nem mozdíthatjuk olly sikeresen elő valamint nemzeti ügyünket, ugy saját hasznunkat is ; mik körül forog az egész.

251. 1.

KOSSUTH NÉPSZERŰSÉGE

77 A Pesti Hirlap szerkesztője — és ki fog világlni : magát szereti-e inkább, vagy a hazát — azon halandók egyike, kiket a véletlen, a körülmények játszi fordulata, tán az istenek, egy különös és a szokottnál magasb fénykörbe állítanak. Mint áldozat mutatkozik ő a fiatal képzeletben, áldozat, mely a nemzet legszentebb jogaiért szenvedett ;¹ s ekkép hatalma korlátlan, korlátlan mint a képzelet, mint az ömledező szívnek határtalansága. Nem fog ezen bálvány ereje ugyan mindig tartani ; mert valamint mindennek sőt a legjobbnak, ugy neki is megvannak ellenségei, kik őt a felhőkből csak hamar leszállítandják a földre. — "Könnyen jutott ő ezen celebritáshoz", így beszélnek s kérdik : "valljon mi nagy jót tett a hazának? Ujjhuzása a kormánnyal nemde majd végzavarba hozott, ha nem segítnek a nagy istenek, ki tudja, ő mibe bonyolított volna már, s nem törik, nem szakad-e eddigelé minden?" — "Szenvedett ő négy falai közt" — mondják — "de mit szenvedett? hiszen soha elzártnak jobb és kényelmesb dolga nem volt ; mit szenvedett ahhoz képest, mennyit mi szenvedtünk hosszú évek során keresztül, fény és köszönet s a nélkül, hogy valaki csak észre is vette volna, önként

¹ a Kossuthtól elszenvedett államfogházra vonatkozik

zárkózva négy falaink közé, éltünket az országai tudománynak, az országai szolgálatnak szentelvén?" S ekkép, mert száz illy hang emelkedik ellene s még száz, mely végkép mindent megtör, és csak a többé nem levőre nincs hatása, büvereje sem fog tartós lenni. Ma azonban a fiatalabb legpezsgőbb vérű nemzedéknek ő a hőse, ő a kedvence : ő adott mindennek jobb fordulatot, ő menté meg a hazát, ő fog minden bajainkból kirántani, s ő fogja, hallgassanak csak rá, a dicsőség és valóság isteni lakába vezérteni a magyart ! Szavai tehát, mert legyen bár e fénykör érdemlett vagy bitorlott, tartós vagy mulandó, az mindegy, minthogy annyi minden esetre bizonyos, hogy e fénykör e pillanatban — és Magyarország pillanatai drágák — környezi őt ; szavai tehát, mig ezen fasciatio, ezen varázs tart, mázsa-nehézségűek, és mind azoknál, kik e büvölet körében léteznek — és ezek száma nem kicsi — axiomafényűek.

— Igérje nekik a föld minden kincseit, és elhiszik ; igérje nekik magát a mennynek országát, és nem kételkednek. — Illy hatalommal emelni lehet de sülyeszteni is a hazát, s százszorta szerencsés az, kinek illy szép hivatás közt az első sikerül.

255—256. l.

A NÉPSZERÜSÉG VESZEDELME

78 Népszerűséggel egész életén keresztül soha senki nem használt az emberiségnek s hazafiainak annyit, mennyit használhatott volna, s mennyit tán használt magának, ha népszerűségét valami tartós jónak elérése végett áldozatul hozza vagy erre legalább mindig kész volt, és ekkép Magyarországon, hol a közértelem sulya olly parányi, sem lehet népszerűséggel illy lelkesedés nélkül használni sokat ; mert ha valahová, valóban ide illik Phocion nézete, ki minél erősebben érinteték köz taps által, annál inkább kétkedett felfogása helyességén. "Első szavánál egy nemzet figyelme vonul reá, egy nemzet bizalma

fordul felé, s első léptében felkarolja őt ama roppant erő¹ (Pesti Hirlap 14-ik sz.) — igen — "felkarolja őt ama roppant erő", t. i. a népszerűség, s viszi és sodorja őt, ha magát mint lelketlen törzsök felkaroltatni engedi; de nem ám azon képzeleti mennybe, melyet a forró vér olly szép színekkel fest, hanem azon ki nem gázolható tévutakba, melyekbe eddigelé minden féket szakasztott, szenvedelmét követő, és az ész körébe vissza nem tért nép — de egyetlen egyet sem véve ki — okvetlen eljutott, s melly tévutakba ennél fogva az olly kevésé kifejlett magyar is minden bizonnyal eljut, és szaporábban mint gondolnók, kivált ha érzelmei szent sugalásoknak, fel-fogásai axiomáknak, hajlamai, vágyai, szeplőtlen tisztaságuknak, irányai végre okvetlen üdvösséges célra vezetőkné és minden kivételen tulemelkedetteknek hirdettetnek bálványai által, és az ábrándozások illy édes mámorába a nép — "minthogy népszerűség nélkül ma már, az ébredés korában, egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni" (Pesti Hirlap 14-ik sz.) — mind inkább s inkább belé is édesgettetik, s abba elvégre úgy belé is sülyesztetik, mikép jaj annak aztán, ki a nép — olly csalhatatlan (!) — inspiratioinak vakon nem hisz, vakon nem hódol, sőt "népszerűségét mint rossz számoló még könnyelműen el is játsza". (Pesti Hirl. 14-ik sz.)

256—257. l.

KOSSUTH ELVEI HELYESEK, DE MODORA NEM

79 Mik után azt hiszem, elég világosan kitünik, hogy én a Pesti Hirlap szerkesztőjének szándéka tisztaságá-
rul de legkisebbé sem kételkedem, mit újra és újra ki-
jelentek; elveit is jobbadán és legfőbb vonásaikban osztom; sőt egy cseppet sem vonakodom ezennel kinyilat-

¹ a ritkítva szedettek e részletben idézetek a Pesti Hirlapból

koztatni, hogy azokat legnagyobb részben magaméivá teszem, sőt, legyen szabad mondani, legédesb atyai érzések közt jobbadán magaméinak ismerem ; és ekkép egyedül azon modor ellen lehet és van kifogásom, mely szerint mint ő hiszi, felemeli a hazát, mint hiszem viszont én : sirba dönti a magyart.

Illy magasra állítom, illy elválasztó pontnak tartom egybebonyolodott körülményeink közt a modornak okszerinti felfogását, vagy annak szerencsétlen elhibáztát. Ezen ponton forog a "fel" és az "alá".

272. 1.

80 A Pesti Hirlap szerkesztőjének nem szívében van a baj ; mert az bizonyosan nemes, mit az egész haza, többi közt, szüleihez vonzó fiui gerjedelminél fogva köz tapssal méltánylani is tudott ; sem velejében nincs a hiba, mert hiszen roppant s valóban ritka elmebeli tehetségirül senki csak legtávulabbrul sem kételkedik. Hanem taktikája, modorja hibás. E körül forog a dolog. De ez annyira hibás — tisztelet, becsület, de igazság is ! — hogy valamint a vigyázatlan háromszor gyújtja fel a házat, míg a gyujtogató csak egyszer : a következmény után ítélve, ő róla egyenesen azt lehetne gondolni, hogy szíve éppen nem jó, s feje sem sokkal jobb.

282. 1.

ÉSZ ÉS SZIV

81 Országglási rendszeremnek alapja az, hogy az észnek is külön működési köre van, a szívnek is, és hogy országglásban, valamint például a gyógytanban, egyedül az észnek szabad működni, a szívnek ellenben jóra, nemesre gerjesztésen kívül még motszanni sem. Ebből áll az egész.

293. 1.

82 A szív tehetségét kifejteni, kiképezni, nemesíteni legfőbb tisztt ; mert ember, ki nem érez, ki embertársra

sőt minden érző lény bajain nem olvadoz, s ki keblében nem hord vágyat e bajokat örömmel váltani fel, vagy azok megszüntetésére, vagy ha ez teljességgel nem lehetne, legalább lehető legnagyobb enyhítésére törekedni ereje szerint, az még az oktalan állatnál is alantibb ; mert legszebb tulajdonát, mellyel ez nem bir, parlagon hagyja. — Szoros kötelesség is ennél fogva mind egyesekre mind nemzetre nézve, kivált az élet gyermeki korában, mikor még az értelemnek nagy kora nincs, s minden benyomás sirig hat, a nemes érzelmek alapját minél erősebben vetni meg, hogy azon később a férfiúi kor dicsősége emelkedhessék. És jaj azon egyénnek, azon nemzetnek, melly életének már tavaszkorában fukar számoló ; mert lelkének, lelkületének zománca nincs. De jaj és kétszerte jaj viszont azon egyénnek és kivált azon nemzetnek is, melly férfiukorba lépén, mikor az értelem urodalmának kellene kezdődnie, még mindig szíve andalgásai után indul ; mert úgy jár mint trücsök, melly nyáron danol s télen koplal s emberre s kivált nemzetre nézve illy lágyvelő szülte létnél utálatosabb nincs. — Mindennek megvan célja s iránya, és az értelemnek kell parancsolni.

297. 1.

KOSSUTH CIKKE A TETSZHALOTTRÓL

83 A Pesti Hirlap 18-dik számának vezércikkje¹ — s csak senki ne mondja, hogy vezércikk bizonyos követeléssel nem jár, vagy ha nem jár is, hogy legalább bizonyos szint nem visel ; ez természete minden hirlapnak, s még annak is, melly egyedül másokból szed és compilál, s annál inkább természete annak, melly okoskodik, s még vezércikkek nimbusával is ellátja magát, úgy hogy színnélküli hirlap mai nap többé nem létezik,

¹ ebben a számban, 1841 márc. 3-án Kossuth vezércikke arról szól, hogy Bay József táblabíró sírja, halála után két évvel felbontatván, koporsójában nem, hanem a krypta ajtójánál találták : a tetszhalott feltörte kettős koporsóját, felvászorgott, ki akart menni, de ez nem sikerült, — Kossuth az esetet Victor Hugó fantáziával színezi ki, s utóbb kiderült, hogy az egész eset nem történt meg. Széchenyi a cikkben felelőtlen felizgatását látja a publikumnak

és csak abban áll az egész különbség, hogy egynek színezete, árnyéklata gyöngéd s burkolt, a másiké ellenben nyilván, minden tartózkodás és lepleg nélkül kitárt — a Pesti Hirlap 18-ik számának vezércikkje egy mesterül festett kép, és rám felette nagy benyomást tón; mert megvallom, én azon szerencsétlenekhez tartozom — egyébiránt úgy hiszem, sok ilyen van, ki bona fide éppen azt tartja, hogy "valószínűleg" és mint a Pesti lap szerkesztője mondani meri "kétségtelenül" Bay J. szörnyű sorsa vár rá, t. i. azon sors — az elevenül eltemetetés — melyet a Pesti lap szerkesztőjének valami levelezője mesélt, és mit ő mint pittoresque nagy hatással járó borzadalmat egy kissé mohócskán, mint később mutatkozik, felfogott — igen, én is azon szerencsétlenek egyike vagyok, kik fejből nem verhetik ki néha az elevenen eltemetési felette aggasztó prognostikont, miként nem ritkán én is érzem, milly hangosan (?) kocog keblemben oldalbordáimhoz a férfias, vagy tán éppen olly jól mondva a képzelet-fias szív, minek következtében, s hogy ez uttal megmutassam: mennyire bántam meg a pálinkaégetők elleni kikelésemet (!) — oh irgalmas Isten, ne hagyj minket még el, s mentsd meg magyar népedet még ezennel is — előlegesen el is rendelém: temetésem előtt kivegyék sokszor gyanuba vett és most, tudom, tökéletesen hitelét vesztő szívemet, s üvegbe szorítva pálinkában fürösszék; mi azonban tökéletesen még sem nyugtat meg, mert hátha elfelejtik kérésem, vagy rendeletemet azért sem teljesítik, mert rendelém, mi ma napi rendű; és ekkép tán hársam koporsóba szorítva befalaznak úgy, mikép még csak a sirbolt ajtajához se hurcolhassam magam, és egy felső kinzó hatalom elég erőt ad, illy szűk körben napokig, tán évekig, a kárhozatnak emberi erővel el nem bírható kínai közt létezhetni, miről — ha igaz — szintén van példa. Oh már ismét hallom (!) kocogni férfias szívemet, miszerint ha valaki, bizonyosan én óhajtanám, s ha csak önzésből volna is, hogy minden elkövetessék az elevenen sirba eresztés örök elmellőzésére.

Miután azonban kialuttam magamat

borzadásombul — mit a Pesti lap szerkesztője azon szempontból látszik kárhóztatni, hogy ilyféle kialvások után régi nyugalommal sem mit sem teszünk; és e tekintetben tökéletesen igaz van, és én csak azon ohajtást szeretném hozzáragasztani: bár életbe vágót soha se tennénk, míg egészen nem alutuk ki magunkat, vagy a német felette jó példabeszéd-ként: míg előbb egyet nem alvánk a felveendő tárgyak felett, s minden szenvedelmek bennünk nyugalomra nem tértek — miután mondom kialuttam magamat, a dolog gyakorlati részét kezdém fontolgatni s fejtegetni, hogy valljon valami hasznót fog-e hajtani az érintett Halottas házakról szóló vezércikk, mikor okoskodásom fonalán odébb és odébb indulva, azon előttem éppen nem váratlan — mert igen ismerem az ilyféle themákat — de tán mások előtt felette váratlan következményekre jutottam, hogy ezen cikk miatt alkalmasint egyetlen egy eleven emberrel sem fog kevesb ezentúl eltemettetni Magyarországon, és így haszna a pillanati ideg-felcsiklandozáson kívül = 0; más részről ellenben több ily cikk, de csak az érintett cikk is untig elégséges lehet, ha a benne lappangó szikra fogékony anyagra talál s oltó kéz nem segít, az egész most fejledező magyar nemzetet homlokegyenest dönteni sirba; mikép a felettünk leszakadó boltozatként függő veszély viszont, és egyedül egy kis borzadalom festése végett, határtalan.

Egész Európában alkalmasint nem temettetik elevenen el 20 év leforgása alatt egynél több; mikép azon, jóllehet pokoli, de éppen azért csak pillanatnyi nyomor, melyet az egy bizonyosan szenved, aránylag csak egy igen kis töredék a nyomornak azon nagy summájához képest, mely nemcsak az emberi sorshoz van kötve felsőbb s láthatatlan hatalmak által, hanem mely nyomor legfőképp emberi ál felfogások és ál rendeletek következtében éri, s nem az egyet, de a sokat. De ha minden évben még 10 temettetnék is elevenen Európában el, mi bizonyosan nem történik, még akkor is az elevenen sirba szállítás aránylag csak kis töredék volna.

Ám pedig tán a soknak és nem az egynek üdvét eszköz-
leni előlegesen, az országtudomány fő elve, nemde úgy ;
mikép az asszonyi szív vagy a képzelet-fias velő,
mellynek nincs szigorú gazdája, nem is járhat illyesek-
ben jó sikerrel s haszonhajtással el ; mert minden egyes
esetnél, minden kivételnél, mely képzeletére egy kissé
erősen hat és szivandalgásra mozdit, tüstént kész meg-
semmisíteni a fő szabályt, azaz tüstént kész feláldozni
a sokat az egyért ; és mi legkülönösebbnek látszó, jóllehet
nem egyéb, mint a szivömlések szoros láncolatban
levő következménye, mindig azon édes áttatások közt,
hogy a sokak érdekéért, a sokak jólétéért hadakozik —
tán nem volna rosszul mondva : hadarász.

Kár is volt ez okbul azon lap vezércikkében illy
aránylag csekély érdekű tárgyat felhozni, mely laptul
Magyarország ujjaszületését várja sok magyar, s bár
meg ne csalattassék; valóban kár volt s legfőképen azért,
mert még e tekintetben is nézetem szerint több kárt
mint hasznót hajtott, s pedig azon egyedüli, de hiszem,
az életből vett okbul, mert az egész egyébiránt mesteri
kézzel festett kép a-tul z-ig, mit később a 23-ik szám
186-ik lapján be kellett vallani, nem volt egyéb, mint
azon mystificatiók egyike, melyek most napirendiek,
s melyek csak egy kissé hosszabb időforgás alatt úgy hat-
nak a közönségre, mint a sok tüzre és a sok farkasra kiál-
tás ; t. i. hogy az, kit sokszor hiába fellármáztak : menne
tüzet oltani, sietne farkast kergetni, végre, mert mindig
mesének tartja a zajt, akkor sem indul, mikor valósággal
dul a tűz, mikor bona fide gazdálkodik a nyájban a
farkas.

318—19., 321. l.

KOSSUTH TULOZ

84 A Pesti Hirlap szerkesztője azonban — mint
hallom — és felette sok más, kik közt némi felette ko-
moly tekintetű — mit megint bizonyosan tudok —
azt mondják : "Hiszen mit a Pesti Hirlap tart, azt a

Hitel, a Világ, a Stadium s a t. rég megpendíté már ; miszerint ha én merném szavamat a Pesti Hirlap ellen emelni, akkor csak egyenesen saját állításimmal cáfoltatnám meg, saját fegyverimmal sujtatnám le, és saját egykor olly annyira körmölő körmeimmal szakítatnám ketté.”

Dicsőséges logika, mellyen jóllehet felette szomoru lelkem, még is jóízüt kell kacagnom, s ennél megcáfolási bevezetésnek valóban nem cselekedhetem egyebet ; minthogy tökéletesen emlékezetembe hozza bizonyos angol idomár felette mély kutfőből eredt veterinarius tudományát, ki mindig irgalmatlanul vágatá keze alatt lévő lovainak ereit ; Istenért — így szólék egyszer hozzá — bizony megöli lovait, hiszen már alig másznak ; miért csapolja le minden vérüket ! ”Én — vala a felelet — én csapolnám le? Korántsem ; hiszen én csak úgy cselekszem mint Robinson¹ s azért soha nem is vágok eret, mint csak akkor, mikor kell, és akkor sem ereszték soha is több vért, mint éppen csak annyit, mint a mennyi kell.” — Felséges utánzási ügyesség, vajmi mély felfogás ! — Mi a tatár ! nem üthetem fel a tojást ; galambocskám mit mivelt? ”Csak én is úgy megfőztem, mint a szakács ; hogy tán egy kissé továbbá főtt, hiszen az mindegy !” — ”Per amorem Dei, megfuladok !” Mi baja? ”Fánkocskát ettem a Vice-Ispány ur példájára ; igaz 101 darabot, mint a hány ágyut el szoktak lőni Urunk születésnapján s a t.” — Vagy több példát is hozzak elő? tán azt, mikor a legyet gazdája fején akarta agyonütni bizonyos komornok, s a legyet elhibázta, de a gazdát ugyancsak jól eltalálta ! s a t. ; — még több példát hozzak elő, kérdem, miből még inkább kivilágolják : hogy, valamint érvágás és érvágás, tojásfőzés és tojásfőzés, fánkevés és fánkok evése, légyütés és a légy helyett ember-ütés közt, igen igen nagy különbség van, jóllehet a thema mindig ugyanazon egy : úgy lehetnek és vannak a politikai mozgalmaknak is, vagy más szavakkal, a közönség-felostorozási és felkinzvási mütételeknek is, a felébresztő szertül kezdve a

¹ egy akkor híres angol lónevelő

heleborusig, mellytül a halak kiugrálnak a vizbül, bizonyos árnyéklatai és lépcsőzetei, mellyek szintugy, mint az igen is kevés étel is rossz, az igen is sok pedig még rosszabb, minden következmény nélküliek, vagy következményük nem kevesb, mint lángba lobbanás és okvetlen halál.

Ne mondja tehát senki, hogy a Pesti Hirlap is csak azt miveli, a mit én mivelttem; mert ha ezt mondja, nem állit annál de legkisebbé is bölcsebbet, mint ha azt akarná erősíteni, hogy mivel egy, tiz, száz is szám, azért egyenlő szám; mert egy font és ezer mázsza hasonlólag suly, azért ugyanazon suly; mert egy palack bor üdvös és kedvemelő lehet, azért egy hordó bornak is üdvösnek s kedvemelőnek, és tán még öregbitő fokozatban annak kell lenni; mert a hat láb hosszú felette kényelmesen fürdik öt láb mélységű vizben, azért ha nem is tud uszni, bátran belé lökhetni őt a Dunába akárhol is s a t., s a t.

332—333. l.

A REFORM MEGINDULT — TULZÁS ÉS USZITÁS MÁR NEM KELL

85 Nem mondom, hogy kivált polgári viszonyainkban már elértünk volna valami nevezetesebb lépcsőt, távul ettül; hiszen ugy szólván semmit, mi már életbe lépett volna, nem értünk még el — legalább ahhoz képest, mit saját ítéletem szerint elérnünk kell — mert hiszen még ma is állatilag teng vérünk legnagyobb része, és jöllehet sokkal kisebb mértékben, de azért ugy verik, ugy korbácsolják, ugy tömlöcözik, ugy akasztják őt, és szintén olly alant áll ő még most is, mint azelőtt; de azon fordulaton csakugyan átestünk már — és e tengely körül forog honi létünk egészen megváltozott diagnosisa — hogy ezelőtt a nagyobb rész éppen nem kételkedett, sőt tökéletesen meg volt győződve arról, mikép bot, vessző, akasztófa éppen olly szükséges a magyar pórnak, mint

nevetség őt saját lábaira állítani és minden polgári jogokban részesülésre felemelni akarni — — — most azonban, ha máttól holnapra nem lép Hunniában mindenki magasb lépcsőre, és még nem jutott minden magyar emberhez illőbb állásra, az nem azért van, mintha illyest a nagyobb rész tőle ezentúl is megtagadni akarna, hanem azért, mert az eszme tettelegi alkalmazása nem olly könnyű, mint annak javaslása és papirosra vetése.

E körül forog a dolog! És abban csalatkozik a Pesti Hirlap szerkesztője sok mással, hogy nem fogván fel honi létünk általános létét s voltát, bizonyos tenni nem akaró, makacs egyéneket tart egyedül szeme előtt, miszerint mindig azon hiedelemben van, mintha a többség még mindig nem akarna, holott jót állok, hogy a többség már akar, de nem tud, azaz szívesen bevenne alkotmányi bárkájába mindenkit, ha tudná, ezt mikép eszközölhetné saját elmerülése nélkül; és csak azért vonakodik, mert nem látja még át, hogy a legnagyobb igazság a leghasznosabb tett is, és becsületességnél jobb számítás e földön nincs.

86 Ez van tehát napi renden, kimutatni t. i. a mi képen-t; mert hogy tennünk kell s tennünk hasznos, azt már nem csak elismeri a nagyobb rész, sőt ezen érzelemtül kelletén túl fel is csordul.

Felette szűk és nedves házankrul, mellyben lakunk és most is lakunk, csak kevéssel ezelőtt a nagyobb rész azt állítá: "milly dicső lak ezen régi lak, kár volna csak egyetlen tégláját is kimozdítani helyéből". — Kérem, milly gyógyszer illet illy állapothoz? Nézetem szerint a felingerlő, észrehozó bors, atticus só, szurás, vágás, pióca s a t. Mit mond azonban most a nagyobb rész? "Bizony felette rossz lak ezen régi lak, a kevésnek sincs aránylag kényelmes és biztos helye benne, a nagy rész pedig egészen ki van zárva fedele alul; romboljuk azért le, és építsünk újat s dicsőt." S ezért most megint mi van a teendőnk során? Nemde, vagy legalább az én logikám szerint, éppen nem a régi építménynek tulságos

gáncsolása többé, mert annak hibás részeivel a benne levő minden jó is az egy tulságbul a másikba menő sokaságnak anathemája alatt fekszik, hanem valami jobb ujnak okszerinti kimutatása és a réginek mindaddigi megtartása, míg a kész ujat és valósággal jobbat helyibe is lehessen állítani — ha kívántatik rögtön; mert valóban, jóllehet már az is felette nevetséges, szűk és nedves lakban palotai illúziók közt döbrögieskedni, ezért még sokkal nevetségesb tetőtől talpig lerombolni a bármily szűk és nedves lakot is, hogy aztán az egész nemzet szabad — — igen, a szabad ég alatt lelje magát, mielőtt az uj vagy a reformálandó építmények rakása nem csak megkezdve nincs, sőt terve sem kész még; mi más szavakkal vagy más képpel előadva nem volna egyéb, mint bizonyos négy lábunak esete, melly az árnyékért elejté a fogai közt lévő koncot; milly szerepben én legalább magyar rokonomat látni nem kívánnám!

87 És ezért ne ingereljünk, ne ébresszünk szenvedelmeket, és ezeket ne uszítsuk egymásra systematice, s szakadatlan, mint a Pesti Hirlap szerkesztője; systematice s szakadatlan mondom, mert hogy itt ott s kivételenként nem volna többé szükséges a kis buzditás, sőt itt ott még a megszégyenítés is, azt nem akarom állítani. Minden még tenni való; s jóllehet gyönyörű lelkülettel bír honunk reménye, a mostani nemzedék, és minden nemesre kész, azért van még elég selejtes is anyaföldünk határai közt, kire még igen illik — jóllehet kiestünk már idejéből — mindenféle szelid tortura; csak-hogy illyes ne legyen, kivált olly lapnak meg nem szünő themája, melly olly nagy nimbusban áll, mint a Pesti Hirlap, de ez inkább egyenesen a miképen-t mutassa ki jó számolásilag, melly szerint mostani aránylag alacsony állásából biztosan magasra emelkedjék Hunnia.

*A NEMESI ADÓZÁST ÉS TÖRVÉNY ELŐTTI
EGYENLŐSÉGET A MINISZTERI FELELŐSSÉG-
TŐL FÜGGETLENÜL KELL BEVEZETNI*

88 Kész vagyok aránylagosan minden köz terhekben részt venni. S értsük egymást; nem bizonyos terhekben egyedül, mint például a házi pénztár viselésében, hanem kivétel nélkül minden lehető terhekben, s nem szabad ajánlkozásként egyedül, de törvényes kötelességgel; s mi több, a rám vett adónak mire fordítását sem kívánom ellenőrizni mindaddig, míg a polgár és pór illyesbül ki van szorítva; mert — köztünk maradjon a szó — egyedül nem-fizetési ürügynek tartom, s nem egyébnek mint hypocrisisnek ezen sokszor hallott szójárást: Szívesen adózom, ha felelős a ministerium, mi más szavakkal nem egyéb ezen — egyébiránt senkit, ki csak egy kissé okosabb, többé rá nem szedhető — syllogismusnál: "A ministeriumot papiroson tán igen, de gyakorlatilag feleletteher¹ alá nem vehetjük; miután illyes tehát mai körülményeink közt életbe nem fog lépni: ám pengessük csak szép hanggal, hogy édesörömet mi is úgy viselnők a köz terhet, mint a polgár, mint a pór, mint a zsidó, csak felelettel tartoznék a minister, és a liberalitás nem csak legszebb, de ugyancsak constitutionalis szagában állunk a többség előtt s a t." Illy olcsón sőt ingyen én legalább nem kívánom megvásárlani vagy inkább bitorlani a liberalitás színét; de midőn soha nem kívánok és nem fogok dolgozni a restért és szerzeményemet mindenki ellen erőm szerint védendem, a haza terhét testvéreileg vagyok kész hordani hazám minden szülöttjével, és mindaddig legkisebb feleletteher kívánása nélkül is, míg az ő adójáru sem számolnak. — Legyünk ebben tökéletesen egy lábra állítva, s azt hiszem, semmi nem fog testvéris nemzeti egybeolvasztásunkra sikeresebben működni — — —. A hiányok sokfélék, s még a bűnnek,

¹ felelősség alá nem vehetjük, a bécsi minisztériumra érti

a gyalázatnak is van bizonyos hiúsága, mit sokszor tapasztalhatni; mert hányszor nem halljuk, milly fenhargon s milly meglegedett büszke negéddel emlegeti sok, állati kicsapongását és elszórt életét. Így sok azzal dicsekszik — mi Magyarországon nem felette ritka thema — hogy soha semmit közhaszonra nem dolgozott, és soha semmit közhaszonra nem adózott; midőn inkább — nekem legalább úgy látszik — az lenne dicsekedési tárgy, ha valaki igen sokat dolgozik és igen nagy részt vesz a köz terhek hordásában, és amaz nem volna egyéb, mint fitogtatás. Én mindenek felett gyűlölöm a herének szerepét, s szívesebben sülyedek köz teher alatt — — — ha nemzeti, köz rokonkeblű összetartás nem bírja kivívni magának az ellenőrség jogait — — —. Illyes alkotmányos fő elv azonban csak akkor léphet életbe s igazi gyakorlatba, mikor nem csak egy része a nemzetnek, de a-tul z-ig az egész nemzet követel adómire-fordítási számadást. És ám addig, míg tökéletesen felnemzetesül a magyar, kész vagyok, mint mondtam, három évről három évre, t. i. minden országgyűlésen szintugy ellenőrség nélkül kivetni magamra is az adót, mint most vetjük ki azt Magyarország kiváltságtalan lakosira — — —.

Büntető törvényt rám, családomra és az ország minden lakosira egyenlőt, és szigorut kívánok. Ki állati, büntettség állatilag, és szűnjék meg végkép azon botrányoztató különbség, melly szerint éppen az legyez-tetik egyben, mi irgalmatlanul sujtatik másban; de józan irányba hozassék más részülr azon puhaszivű ábrándozás is, mintha ki lehetne küszöbölni közülünk minden állati büntetést, márul holnapra, és mielőtt köz nevelés kiemelé legalább a nagyobb részt, az állati tengés köreiből.

A haza védelmére írják össze velem és fiaimmal együtt az ország minden lakosit különbség nélkül, hadd huzzunk sorsot mindnyájan s a t. s a t. s a t.

Sytemámat, hogy t. i. a szivnek országglásban más szerepet nem szabad játszani, mint javasloít, felbuz-dítóit, és egyedül a hideg észrt illeti a kormányzás —

melly systemát, jóllehet régi mint a világ, elég szerénytelenül *systemámnak* nevezem; de csak azért, mert a sziv működéseinek teljes kirekesztésével minden tétova és habzás nélkül rendszerezve azt soha sem nem olvastam, sem nem hallottam más által előadva még — e systemát is ez uttal terjedelmesben, és alkalmazási tekintetben kívántam volna szőnyegre hozni; de nem győztem, és ekkép ennek is később szándékozom adni tökéletesb felvilágosítást.

Mi pedig a Pesti Hirlap cikkeit s kivált vezércikkeit illeti: hogy ezeknek is sokkal nagyobb részét quasi re infecta kell ezuttal és mindig csak a hely és idő szűke, s könnyen és szaporán dolgozni éppen nem tudó tulajdonomnál fogva minden érintés nélkül hagyni, különösen sajnálom; sajnálom pedig azért, mert egy kissé több üres idővel felette sokat hozhattam volna fel annak megmutatására, milly időkünti és mostani nemzeti diagnosisunkhoz éppen nem illő modor szerint kezelte a Pesti Hirlap szerkesztője köz polgárosodásunk legérdekeseb themáit. Leginkább sajnálom, hogy a Pesti Hirlap 9-ik számú vezércikkébeni¹ azon *tisztes öregnek*, ki mint mondja, *magyar, de nem nemes*, valóban nagyon pompás, de azért és tán éppen azért még is felette nevetséges declamátiojára nem válaszolathatok részletesen és *exasse* akárki — nem bánom a legközönségesb bécsi alma- és körte-eladónő — által, ki csak félig meddig bir gyakorlati ésszel, melly válasznak csontváza körülbelül volna: Ne nevettesse ki magát, s hagyjon fel illy szivandalgási felcsordulással, jó öreg ur; bizony mintha nem tudná, s csak most venné tátott szájjal észre, hogy a nemtelen nem bir Magyarországbán ingatlant; az ur talán azon magyar, ki Napoleont felemelkedési phasisaiban csak a consulságig kísérte, és ha az: *ám megsugom az urnak* — mert hiszen már a bécsi közpiacon is megtudtuk mindnyájan, és ekkép csuda, hogy illyes az ur előtt titok maradt;

¹ ezen „Birtoktalanság“ c. vezércikkében Kossuthnak csakugyan arról panaszkodik a magyar nem-nemes, hogy ha birtokot vesz saját pénzén, azt régi törvények és kúriai döntvények alapján a nemes elveheti tőle

vagy tán csak csintalanul dévajkodik és csak úgy tetteteti magát, mintha nem tudná — hogy a legutolsó országgyűlés óta — 1839/40 9-ik t. c. 7-dik §-a — mindenki szerezhet urbéri ingatlant Magyarországon, és már már csak hajszálon függ az ősiség,¹ és bizonyára nem sokára le is szakad, mikor aztán szerezhet maga is, ha van pénze, untig valót; és csak az által erősödhetik azon hajszál, mellyen függ az ősiség, ismét erősebb kötélle, ha tulhajtják a dolgot és jacobinus sapkát vonnak hegyibe; minthogy sok olyan ember van, ki mint ló, az árnyéktul, sőt mindennapi eledelétül, az ártatlan szénátul is megijed. Ne lamentáljon tehát olly színházi- és szívzaggatólag, mint kerges fuvattyu, ne is keressen elavult adatokat a codexben, mert hiszen az már nem szükséges, minthogy a közös haszonnak argumentuma már győzött, és kár azt gyengébbekkel beködözni s betömkelegezni; de keressen inkább pénzecskét zsebében, és másokat felingerlő praedicationok helyett vásároljon urbéri telket s majd hamar allodiumot; minthogy ingyen elosztani a hazát és minden szerzeményt, a sült galambot váró tunya, tudatlan, hóhortos st. eff. színezetűek közt egyenlőn, soha nem vala senkinek is szándoka, azokat tán kivéve, kik — — — —

394—396. 1.

*BUDA ÉS PEST MINT KÖZPONT — ŐSISÉG
ELTÖRLÉSE — VASUTAK — NEMZETI BANK —
NEVELÉS — ÉSZSZERŰ REFORM A KELET
NÉPE SZÁMÁRA*

89 A magyarság terjesztésével, mint már fentebb érintém, felette csinnyán kell haladni, s köz neheztelés érje azt, vagy inkább köz ellenzés, ki bár legtisztább szándékból is, de olly móddal jár el ezen minden magyar-nak legszentebb tisztében, mikép eszközlésének nem

¹ azaz meg lesz szüntetve

haladást, hanem okvetlen visszahatást kelljen következtetnie. E helyett azonban az alkotmánynak mindenkre terjesztése mozdittassék elő legsebesebben, mi természetszerint éppen nem eszközöltetik tulhajtás, hanem egyedül azon lépcsőzet által, melly aristocratiai létünknel fogva az alkotmányban s nem az alkotmányon künn fekszik; minthogy akármennyire terjedjen is vágyunk in ultima analysi, anarchia nélkül nem haladhatunk egyéb formákban elő mint aristokratiaikban, anarchiából pedig ránk nézve nemzetiség tekintetében soha nem forrhat ki ujjászületés, de szövevényes állapotunk — vagy inkább nyavalyánknaál fogva okvetlen be kell következní a halálnak; mit soha nem szabad felejtenünk. — E kérdést egyébiránt most se részletesebben se világosabban nem magyarázhatom.

Ereink vagy inkább: erőink egy egy célra öszszesítese végett elmulthatatlanul központot kell alkotni, melly parancs nélkül és egyedül varázsa által minden színű s minden körülményű magyart néha magába vonzon, és hosszabb időre is ott tartson; minthogy egyedül illy központ hozhatja illő arányba azon szétágazást, melly municipális alkotmányunk következménye. Bécs központja a közbirodalomnak ugyan, de nemzeti kifejlés tekintetében egyedül Buda és Pest válhatik a magyaroknak természetes gyűlpontjává; Budát és Pestet kell tehát, s ha máskép nem lehetne, nemzeti közérővel vagy legalább nemzeti pártolással nem csak minden lehető és kívált vízveszélytől gyökeresen megóvni, de minden magához vonzó varázssal is ellátni; — s mennyire lehetséges sőt aránylag könnyű ennek eszközlése, s elannyira, hogy kevés év leforgása alatt senki rá nem foghatna ismerni Buda- és Pestre, s mind nyári mind téli lakásra e két város Európának legkellemesb városaihoz lenne a legszigorubb igazság szerint sorozható; ezt be tudom bizonyítani, s engedjenek szabad kezét, s pártoljon csak a nemzet okszerintileg, végbe is viszem.

Az ősiségnek az ország belbecsét s ekkép egészségi erejét elnyomó zsibbadéka — minden visszaható erő,

és a fiscalitási jogok csorbitása nélkül egyébiránt, okkal móddal — mirül szinte máskor — minél előbb küszöböltessék ki anyaföldünkrül. — Emeltyüre van szükségünk, mind azon kincsek kiemelése végett, melyeket most sivatag és mocsár főd. A földbirtokost kell tehát hypothekával megajándékozni mindenek előtt — ez a szegnek feje — mert csak ez vonz maga után nem mesterkél, de valódi közgazdaságot; nagy hypothekája azonban mindaddig Magyarországbán általában véve a földbirtokosnak nincs, míg igazi tulajdona nincs, igazi tulajdon pedig és ősiség összeférhetetlen ellentét.

Miután szabad és biztos közlekedés nélkül éppen olly bágyadt egészségű és beteg a hon, mint azon test sem pezseghet erőtül, de hervadólág teng, mellynek ereiben szabadon s élénken nem foroghat a vér: készüljön — minthogy hazánkat lehető legjobb egészségre emelni minden módon kell, és ehhez minden magyarnak a legnagyobbtul a legkisebbig tehetség szerint járulni legszentebb kötelessége — készüljön mondom, Magyarországon keresztként átvezető biztos közlekedés keletrül nyugotnak és északrül délnek Pesten keresztül, legyen az bár kő- bár vas-ut, bár vízcsatorna, mi hely és körülmény szerint legcélszerűbbnek fog mutatkozni. Ezek eszközlése társulatokra legyen bizva, mellyek azonban, hogy meg is alakulhassanak, és ne csak papirosan veszszenek el, vagy már kezdetkor bukjanak meg, úgy álljanak az ország pártolása alatt, mikép a vállalatnak száztul öt tiszta jövedelmét minden esetre biztosítsa a hon, ha t. i. a nemzeti ellenőrség alatt álló vállalatok nem vergődhetnének legalább is illyes jövedelemre azon vámpénz után, mely a törvényhozás meghatározásával, vagy ha illyes részletekbe nem kívánna ereszkedni, annak legalább helybenhagyásával mindenki által volna fizetendő. — A már tervezett, vagy mi több: már életbe lépett közlekedési módokat pedig, mellyek azonban köz bizodalom s egyedül, mint gondolom, ennek hja miatt, mint például a Pozson—Nagyszombati vasut, nem bírják az idő mostoha fordulatának, vagy inkább a mesterségesen (!)

ránk hozott eseményeknek most egyszerre olly rögtön berohanó árja ellen sajátlag, minden segítség nélkül kivívni a sikert, az efféle hasznos vállalatokat is szintilly pártolásra méltassa az ország; mert bár hol mutatkozzék is a nemzeti testben rothadási jel — tönkre düllő vállalatok pedig nem egyebek — az egész test sinlik utána.

Miután nemzetet tekintve éppen olly balfogás pénzt nem venni fel, vagy mesterséges pénzt nem készíteni, hol erre bizonyos hypotheka van, mint balfogás adósságokba vergődni, vagy papiros pénzt kibocsátni, hol viszont arra hypotheka nincs: ám alakuljon legalább is 50 millió pengő forintnyi mesterséges pénzt kibocsátó nemzeti bank; minthogy ha illy kibocsátásoknak van helye valahol a világon, s nem csak haszonhajtási de hypotheka-nyujthatási tekintetben is: ugyan hol volna annak helye inkább mint Magyarországon; mert kérдем, hol van több lappangó, és csupán csak pénz hija miatt annyi ki nem fejlett kincs, mint éppen Magyarországon. Életbe is kell ezért léptetni illy intézetet minél hamarább, s nemcsak a köz meggazdagulás olly fontos tekinteténél, hanem azon még sokkal fontosabb oknál fogva is, miszerint, miután vérünk is sokkal élénkebben kering most, mint azelőtt, s ekkép a cselekvési és kiállítási vágy is sokkal nagyobb bennünk, mint valaha, tágabb cselekvési s erejét valamiben gyakorlói mezőt is kell nyitni a magyarnak, mint a millyennel eddigellé birt: előlegezett pénzerő nélkül azonban illy mező meg nem nyilhat, minthogy illy előleges hypomocion¹ nélkül a legszebb, legjózanabb vágy is bizony csak vágy marad örökleg, vagy rossz hatást vevén, mint mikor a töltött puskának csője bé van hegedve s elsül, felette nagy szerencsétlenséget okozhat; mit jó volna azoknak, kiket ezen óvakodási sor illet, néha egy kis gondolóra venni.

De sokkal fontosb mind ezeknél a köz nevelés tárgya. — Én csak kevéssel ezelőtt az általános nevelés

¹ támasz

ellen valék — mit sok tudom borzadással fog hallani — de nem különbségből valék ellene, vagy azért, mert kedvem éppen így csosszant, mi tán nem egy fényes indítványnak legmélyebb sarkalata; hanem egyedül azért, mert valamint nem tartom jó logikának — pedig csak ez visz sima uton célhoz — ha valaki, növendéket illetőleg azt mondaná: csak nőjjon, csak erősödjék, csak vastaguljon előbb, majd megtágítjuk köntöseit azután; de azt tartom jó logikának, ha valaki, úgy is tudván, hogy nőni fog a növendék teste, már előlegesen tágitja ruháit, mikép ne csak semmi ne hátráltassa növéstét, sőt ezt mozgás, gyakorlás s egyáltalában gymnastica által még nevelni is lehessen, és a nélkül, hogy szétszakadjon a köntös: úgy azt sem tartom józan logikának — ha t. i. egy tökéletes forradalmon nem akarjuk áthajtani a nemzetet, hanem ingadozás nélkül kívánunk nagy nemzetté emelkedni — ha nevelés által még mesterségesen is tágitatik a már magától is mindegyre növekedő nemzeti test, mielőtt elég tág köntöse, azaz elég tág politikai léte volna, mellybe azt megbomlási veszély nélkül úgy szólván, belé is lehetne nevelni. — Forradalom ránk nézve legveszélyesb halálos betegség, nemzeti élet pedig a legfőbb cél; ám reformáljuk tehát magunkat ingadozást okozó crisis nélkül, és e tekintetben már már meg van nyerve némileg a csata, ha most némi nemzeti sakkjátszók tul-tüze, de inneni felfogása miatt nem megy minden ismét veszendőbe; mert hiszen "kezd kezd lenni, sőt van van Magyarország minden lakosinak tágacskább politikai léte már", és ekkép hála az ég, valamint a terhes nyavalyából kilépettnek, ha bizonyos fokra felerősödött, szabad mozogni, és egygyel mással élni is, mi csak kevéssel ezelőtt tilos vala: úgy a haláli álmából felébredt magyarnak neveléséről is lehet veszély nélkül, sőt kell ezentul már gondoskodni, s adjon Isten erőt, s ezen legfontosb, legszentebb tárgynak okszerinti vizsgálásával is elé állok minél előbb.

Jóllehet első felfogásra, sőt hosszabb megfontolás

után is a nevelés tárgya mutatkozik nagy nemzeti sakkjátékunk azon vonásának, mellynek józan logika szerint minden más vonást alá kellene rendelni, mert ha nem akarjuk tagadni, bajaink legfőbb oka tán az, hogy nincs hazánkban, mint szokás mondani, elég gátra való alkalmas legény, de e helyett inkább csak szónok, irkafirkász, vagy egyedül nagyokat s kicsapongókat tervező van általánosan köztünk, és hibázik viszont azon józan, és minden láрма s pompa nélkül tenni s cselekedni tudó osztály, mellyből minden hivatalra s minden dologra lehetne találni elég, választásra alkalmas egyént, mi azonban korántsem lelki tulajdonunk vagy értelmi sulyunk hijából, hanem egyedül nevelésünk fonák és még is olly bonyolódott létéből veszi eredetét; mert valóban, ha csálni nem akarjuk magunkat, sehol sincs annyi sokat tanult s még is annyi egészen haszonvehetlen ember, mint nálunk, azoknak pedig, kik köztünk életbe vágóbb szerepet kívánnak játszani, kivált hivatali tekintetben — mert annyi a törvény, rendelet, szokás, tudnivaló sat. — valóban mindenhez értőknek s igazi ezermestereknek kell lenni, ha rögtön meg nem akarnak akadni, vagy ki nem esni; nevelésünk egész elhibázott, és így mint mondtam, úgy látszik, mintha semmi nem lehetne sürgetőbb, mint ennek minélelőbbi elrendelése, s kivált most, miután már már tágul az általános politikai lét, s e szerint a legjózanabb logika után is minden kettészakítási veszély nélkül lehet növesztetni a nemzeti testet és lelket; de mind e mellett a nevelés tárgya még sem a most teendő legelső vonás, s nem csak azon logikai, némileg még most is álló okbul, hogy a nemzeti politikai köntös noha sokkal tágabb már, még sem elég tág még — és sima uton emelni a hont a legfőbb szempont — hanem legfőképp azon okbul nem a legelső vonás, mert ezen tárgynak idővesztés nélküli s talpra esett elrendelése nem függ egyedül magunktul; mihez képest olly vonások vannak napi renden, mellyek ha nem volnának is teljesen szabad kézzel a leglogikaibb vonások, az által lesznek azokká, hogy egészen tőlünk függnek,

és eszközlésükben nincs hatalom, mely hátráltathatna — — — —. Más két tüsténti vonást ajánlok tehát addig is, míg e nagy nemzeti kérdés megéri, s jót állok, mikép ha tetteleg életbe lépnek, elmulhatlan be fog következni hazánkra boldogság és nemzetünkre dicsőség. S ugyanis :

Ne toljuk ezentul a hibákat s nemzeti hátramaradásunk okát, mint eddigelé vala szokás, általán véve mindig egy másra, s kivált a kormányra, s viszont ; jóllehet ezt igen sokszor tehetnök igazsággal : de keresük azokat egyenesen magunkban ; mert ha nem lelünk is minden hibát és hátramaradási minden okot magunkban, ám találunk váltig valót, egy cseppet se kételkedjünk, miken ha javítunk, rögtön óriási előmenetelt tesz honunk ; mert semmi, de egyáltalában semmi nem neveli, legyünk errül bizonyosak, valamelly nemzetnek valódi erejét annyira — és erre van szükségünk — mint ha minden tagja ugyancsak derekasan betölti és férfiasan megállja maga helyét ; illy jó gondolatra — és nem hiszem, hogy ennél, fejledező nemzetünket tekintve, jobb gondolat lehetne — azonban csak akkor szokott jőni az ember, mikor mindig másutt keresés és másra tolás helyett, magával számoló hangulattal saját keblébe nyul ; s azért tegyük ezt minél előbb s minél többen, és felette rövid idő alatt olly előmeneteleknek leszünk tanui, melyeken magunk is fogunk csudálkozni, kivált ha nem mulasztjuk el az ennél nem kevésbbé, sőt tán még üdvösb vonást is minél előbb életbe léptetni, mely nem egyéb, mint

Bizonyos kötelelességérzetnek felébresztése és közönségessé tétele, mely minden magyart, bár nagyot bár kicsit, bajnoki érzéssel kössön hazájához, mint egy elhagyott, s védlést s pártolást még mindig annyira megkívánó honhoz. Állna honunk erős lábon, ám akkor némileg fel volnánk oldva azon hőslélkü kötelelességérzettül, mely minden derékben, ha nem alszik vagy nem felejt el magát, minden lépteiben tetteleg él : "Védeni a gyengét". — Ámde kit magyarrá teremtett a legmagasb Ur, és nem szégyenli elhagyott,

még annyira gyenge vérének nem fogni bajnokilag pártját: az, ha nem alszik — és jó volna e részben elvégre egészen felébrednie — ha nem alszik mondom, és éber létben képes minden segítség nélkül magára hagyni a gyámolást még mindig annyira megkívánó hont, az, bármily magas, fényes helyzetű legyen is — legalább az én szótárom szerint — nem derék. Bajnoki pártolása honunknak azonban korántsem azon fellengzős enthusiasmus, melly szerint úgy szólván, mindenki a kolomp elővitelére hiszi magát meghiva lenni, vagy éppen a mai nagy divatu corteskedés, éppen nem; de egyenesen — a mennyire néhány szóval kitehetni illy felette fontost — bizonyos zarándoki komoly magamegtagadás, mellynél fogva inkább abba-hagyni mint ártani, sokkal inkább használni a honnak, mint fényleni sajátlag, kívánunk s törekedünk, és melly megtagadási hangulatnál fogva soha bármily kicsire is, mi a hazát illeti, igen nagyoknak nem, de mindenre inkább igen kicsinyeknek és elégteleneknek hisszük magunkat, s nem csak szóval, holt betűkkel, és mások cselekvéseinek gécnsolásával, de hasznos tettel is neveljük a köz állomány egészségét.

Ébresszük és tápláljuk lelkünkben e zarándoki érzést minden alkalommal, míg úgy szólván szokássá nem válik az bennünk, s öntsük azt azokba is bé, kikben az még nem létezik; minek következtében minél előbb ki birjunk lábolni nemzeti létünk azon stadiumából, hol még nem a néma és csendes kiállító erő látszik tetszeni annyira, mint a maga bőrébe férti nem tudó ifjusági negéd, melly csak ront, de nem alkot — — — és álljunk ennekokáért mindenek felett, s mennyire csak képesek vagyunk, minden tetteinkben, az értelem mezejére, s legyünk, valamint több előkelő nemzetek, természeti hangulat és régibb surlódás után felette sokban, legyünk mi a kelet népe elv szerint, s ekkép ha lehet mindenben: az oknak népe.

A budai hegyekben állítsunk temetőt, egy szabad ég alatti Valhallát. Legyen vérünk jobb része, vagy ha bukunk kell, legyen a magyar, kinek ehhez kedve

van, halálban legalább egyesülve, ha nem tudott életben egyesülni és nem bírta értelme által az elsülyedéstől megmenteni magát — — — —

Most azonban kezemből esik a toll ; magamra vett tisztem máshová hiv : ám induljon azért a csonka munka bevégzetlenül sorsának.

398—403. I.

KÉRÉS KOSSUTHHOZ

90 A Pesti Hirlap szerkesztőjéről sokan azt hiszik : legjobb akarattal sem tudna többé "engesztelő és csendes reformatioi szellemben irni, olly annyira volna forradalmi anyaggal saturálva, mikép ez már nedv- s véérébe ment volna át." És ez könnyen meglehet. Én azonban nem tudom, nem akarom hinni. Miszerint azon kéressel végzem is be e soraimat, hogy tépje bár személyemet a hogy tetszik minden ceremonia nélkül, de csak Istenért ne használja nimbusát és népszerűségét Magyarországnak zavarba hozására. — Még mindenre van idő, és azért iparkodtam minél előbb lépni fel ; de nem sokára többé nem lesz, mert mindennek megvan bizonyos pillanata, melly ha lepergett, valamint örökre oda van erény s becsület, ugy oda van élet is és minden remény.

403. I.

GARAT 1842

A Kelet Népére Kossuthon kívül többen válaszoltak, így báró Eötvös József és Vörösmarty Mihály is, akik teljes tisztelettel voltak Széchenyi hazafias aggodalmai iránt, de azokat többé-kevésbé alaptalanoknak, s Kossuth útját helyesnek találták. Kossuth pedig tovább folytatta politikai működését, melynek során mind erélyesebben lépett fel a nem-magyar nemzetiségek, főként a szlávság törekvései ellen. Hírlapi cikkein kívül a zágrábi illyrpárt magyarellenos igazításaira és erőszakoskodásaira azzal is válaszolt, hogy Pest-vármegye június 10-i közgyűlésén indítványt tett arra, hogy Horvátország „közigazgatásilag és törvényhozási tekintetben Magyarországtól elválasztatnék“. Híven nemzetiségi tekintetben vallott régi felfogásához, Széchenyi ily javaslatokban, melyek a nem-magyar népekhez való viszonyunkat gyökeresen érintették, de megvalósíthatók nem lévén, a kölcsönös gyűlöletet csak növelni voltak hivatottak, újból a magyarság veszedelmét látta, s ezekre írta meg válasz gyanánt a Garatot. Szándéka leplezetlenül mindent elmondani: „Jöjjön minden napfényre s minden kimélet nélkül. Isten neki; hadd éldelje a külföld s kivált a szomszéd, marcongásainknak s egymást a legundokabb sárral, a legkeserűbb epével hajgálásinknak bús bohózatát, s legyen végkép ő bíró köztünk“ — írja bevezetésében, s kerüljön minden a garatra, teszi hozzá: „s a hideg surlódásnak minden hengerein átmenve, végre a tápláló lisztből elválasztassék a korpa, a sepredék; miokbul Garat is lön e közleménynek címe“.

A maga idejében nem jelent meg a Garat, sőt kézírata elveszett, csak Viszota Gyula találta meg lapjait, ő állítja össze és kiadta Budapesten, 1912-ben. Ezt a kiadást használtam fel.

A „HANDABANDA“ HAZAI POLITIKA

91 A magyar állása felette különös, s valóban, ha tán a világon minden kivétel nélkül nem a legszövevényesb is, mit nem kívánok erősíteni, s mit tán kár volna ezuttal taglalni, minden esetre mégis a nemzetek körülményei közt bizonyosan a legbonyolódottabbak

egyike. Ez — azt hiszem — senki által kétségbe nem vett vagy legalább nem vehető tény. De ha ez áll, s e sarkolatot kellene azon számtalan időelőtti indítvány s megbocsáthatlan rögtönzés és handabandának, melytől szegény hazánk gőzölg, kimentésére és kiszépitésére alapjábul kiforgatni, s nem mindig lamentációkkal s széles phrasisokkal állni elő, ha — mondom — tény és megcáfolhatlan tény, hogy létünk a lehető legszövevényesb, igazi filigrán: akkor oly kevésbé tagadhatni, mikép kétszer kettő nem öt, hanem négy, azt is, hogy egyedül a lehető legnagyobb óvakodás, türelem és bölcsesség által tarthatja fenn magát a magyar, s köthet ki egykor a nemzeti üdv partjára; midőn viszont bizonyosan mindinkább összekeveredik, nagyobb és nagyobb forrongásba s végkép hagymázba esik, ha maga magára felette nem vigyáz és lépcsőnkénti felüdülés helyett, melyhez türelem, szilárd elszánás és bölcsesség kell, rögtönzés, hiu fénykeresés és felszinség pedig éppen nem kell, már most kiáll tulbizott bramarbásként a sikra, mindenkit kihívó, ledörgő és lemennykövező, vagy ha álprófétáknak ad hitelt, kikben semmi mélység, semmi tapintat, de annál több öntulbecsülés és innen fakadó arrogancia, vagy ha kuruzslóknak enged szabad kontárkodást, kik, bárhol fájjon is a nemzeti test, ha ez egész ország lenne is, mint például Horvátország, sok fejtörés nélkül, mint éppen indignatiójuk csosszan, minden tétova nélkül rögtön amputatiót javaslanak, s volna csak annyi erejük, a mennyi jóakarattjuk!! végbe is vinnék, kivált ha egy kis kialvásra nem engedtetnék nekik egy kis idő, midőn aztán felette ügyesen ugyan, de a kissé mélyebbre látó szemében felette szánakozásra méltólag ismét bekanyarítanak a magyar nemzet nagy dicsőségére, s azt hiszik a boldogok, hogy ily gögteli mennydörgés vagy inkább ilyféle göggel megterhelt felhőszakadás, mikor egész nemzetnek fejedelméhez hite vétetik kérdésbe s gyanuba, bosszu nélkül maradand.

15—17. l.

92 A magyar közönségben több tapintatot tettem fel, megvalloam, s erősen hittem, mikép ha eleinte az ezernyi szócsábtul és képzeleti eleven festvénytül, mely legközelebbi időkben hagymázálomként árasztaték elibe, egy kissé szédelegni is fogna, csakhamar ismét visszanyerendi azon egyensúlyát, melynek leginkább, vagy jobban mondva, melynek isteni befolyáson kívül szinte egyedül köszönheti nemzeti létének s némi szép szabadságinak, német, szláv és törökség közt, annyi századok óta fenntartását. Azonban nem ; s a helyett, hogy lassan-lassan észére jőne s azon egyszerű problémát fejtené meg magának, mikép szél ellen vitorlázni nem lehet, s minden efféle kísérlet a mathesis vastörvényei szerint elmulhatlanul nem előre, de hátra lök, e helyett mindinkább zajong bizonyos tárogatók után, melyeknek majd nyájas syrenei, majd dörgő zeusi, majd haragos peleusi themái s hangjai közt nem veszi észre a szerencsétlen botor, mennyire közelit már a virágok minden nemeivel behintett feneketlenhez ; vagy ha a próza jobban tetszik, mennyire van már azon farkasguzsban, mily közel áll már azon farkasgödörhöz, mely neki, tudja az ég ki által, ügyesen ásaték, s melybe bizonyosan bele is esik, csak adjon, adjon még egy darabig vakhitelt álprófétáknak, mikor aztán, nem mint éneklék, szánakozó nemzetek veszik a magyar sirját körül, de teli torokbul kacagó cselszövők hahotáznak le azon dicsó verembe, hová titkos kajánság és az ezt — akarom hinni — sejtetlen szolgáló vak, de hangos buzgalom dönté a magyart. Nem kétlem, fára köti magát akkor néhány maga keblébe nézett s kétségbeesett Ischariot, meg nem egy becsületes, de tulbuzgó és ekkép fegyverül vagy inkább "portékául" használt hazafi ájul el, mikor majd a rejtvény feloldatát látandja és észreveendi, mily gyönyörű szerepet játszott. Mi mind szivemelő és felette szép látvány leszen ugyan, de haszna az erkölcsi tanulmányon kívül — de nem ám a magyar, hanem mások számára — felette csekély ; mert süllyedjen egyszer a magyar csak a verembe, s majd látni fogjuk, mily gyűlölet gyül bosszukép

mindenünnen ellene, s pedig kölcsönül, azon ki nem menthető arrogancia és lenézés által hosszú évek során végkép a legnagyobb indignatióra érelve, melylyel nem a nemzet, mely mindig illedelmes vala, de néhány hetyke bitor, ki már szinte bevett szokásként mindig a nemzet nevében szemtelenkedik, széles sententiáit s felszines oktatásit árulgatni, németet, tótot, horvátot, rácot sat. — tán a zsidót kivéve, mert az, mint mondják, kész pénzzel fizet — s minden előkelőt s minden felsőbbséget egyiránt illet megbocsáthatlan durva faragatlansággal, vagy mi több : kiállhatlan s minden jobb vért bosszura gerjesztő kevélység- és göggel. — Ilyféle otromba barátok, lágyvelejű jóakarók hijával soha nem volt fajtánk ; de mióta nemzeti oraculumokkal áldott meg a sors, és systematice declamáltatik a triposrul szakadatlan munkássággal a rögtönzés, ijesztgetés, követelés s minden más-ajkuakkali s minden erőkkeli hajbakapásnak nagy haszna, most valóban félhetni, e dicső faj annyira elszaporodik, ha még jókor észére nem jó, mikép aztán nincs oly értelem, nincs oly cherubi ész, mely ily hősökkel vagy inkább ily hősök dacára ki tudná vivni a lét és nemlét közti eldöntő nagy csatát.

26—29. l.

A MAGYAR ACADEMIA KÖRÜL 1842

A Garat megírása után Széchenyi komoly lépéseket tett egyrészt Deák és a mérsékelt ellenzék megnyerésére, s Kossuth-tól eltávolítására, másrészt arra, hogy maga a kormány indítsa meg a reformmunkát. Bár Deákot nem sikerült Kossuthtól elválasztania, mégis kezdett komolyan reménykedni abban, hogy a politikai, társadalmi és gazdasági reform a kormány támogatásával békés úton meg fog valósulni. De nagy nyugalanság forrása volt számára az a publicisztikai vita, melyet nem is Kossuth, hanem az ezt követő fiatal liberális tollforgatók, köztük Pulszky Ferenc folytattak a tót, cseh, horvát nemzetiségű publicistákkal, s mely ebben az időben a német sajtóban is nagy feltűnést keltett. Mivel Pulszkyék nemzeti álláspontot képviseltek, Széchenyi megfigyelése szerint senki sem merte hibáikat kimutatni, — egyedül ő, megírván és a Magyar Tudományos Akadémia 1842 november 27-i nagygyűlésén felolvastván ezt az „Akadémiai beszédét“.

A szövegeket az első, pesti (1842) kiadásból vettem.

A KÜLSŐLEGES MAGYAROSÍTÁS ELLEN

93 „Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjesztetni a nyelvet, mint annak becsét, méltóságát, és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.” De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szereiről is a fátyolnak, hogy valljon „ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, innen következik-e, mi-kép neki ezért már magyarrá is kellett volna átalakulnia” Mert ha így, ám akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül „nyelv-mesterekre”, sőt legyünk rögtön magunk is mind azokká, „hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ”, s meg lesz mentve s fel-dicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajtáságot, illy

felette könnyű szerrel azonban, én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szolás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is, korántsem magyar még.

Ki nem látja itt a különbséget, és ki azon elfogult, ki előtt nem világlanék tisztán fel, milly ezer sajnós tévedések közt botorkál olly sok magyar e lehető legfontosb ügyünk körül.

Csüggedni érzem erőmet, tisztelt gyülekezet, és tehetségem parányiságának tudata görcsbe vonja keblemet, midőn ezen olly felette kényes életkérdés taglálásába bocsátkozom, mi már ezelőtt is nem egy izben történt, noha siker nélkül; s pedig kivált, mert valamilyen — tudom — nem egy capacitas saját vallomása szerint nem bír a dolgok mélyébe hatni, mielőtt gondolatának szót tudna találni, úgy én korlátozottabb tehetségű megint gondolatimat nem vagyok képes mindig szavakba foglalni, főképp ha annyira áradoznak belsőmben azok, mint a jelen olly felette fontos kérdés körül.

Axioma-tisztaságban vélem látni nézetem kirekesztő helyességét; midőn más részről tapasztalni vagyok kénytelen, hogy hazánkban még leghübb fiai s legkitünőbb tehetségei közül is többen, mintha nézetem csalódás volna, felette kevés kivétellel mind más, sőt éppen ellenkező utakon járnak azon cél felé, melynek eléréséhez szintugy s olly őszintén kötöm én is fajtánk megmentését és egykori feldicsőítését, mint, teljesen hiszem, ők. Egyeztető, közép utat ez esetben pedig nem látok. — Milly kinos epedések közt nézek én ennélfogva nemzetünk jövő sorsának elibe, kiki elérheti, ki fajtámhozi hűségemben bizik, minthogy vérünk egy részét nemzeti ügyünk fölött még mindig halálos fagyban szenderegni látom, és esküdni mernék, hogy bizony ez, sem megmenteni sem magasbra emelni nem fogja a hazát; midőn más részről azon irtóztatós

kép áll előttem — és itt lelkemet merném rákötni, hogy e kép nem tünemény, hanem valóság — mihez képest mindazon gyönyörű érzelem és szent lelkesedés, melly hazánknak, hála az ég, számra mindig növekedő hű fiaiban buzog, s mi a legnagyobbak, legdicőbbnek lehetne apadhatlan forrása, nemcsak nem fogja magasbra emelni, de még csak biztosítani sem a hont, sőt egyenesen meggyilkolni azt előbb, mint gondolnók, ha, mielőtt késő, legalább vérünk jelesbjei nem okulnak azon mesterségben: olly drága, de olly annyira kényes kincset, mint nemzetiség, nemzeti sajtáság, némi biztossággal, és a siker némi hihetőségével mikép lehessen őrizni, mikép lehessen ápolni s növesztetni leginkább, sőt ki-rekesztőleg.

Mint fentebb bizonyítám, senki nálam tágabb kört nem enged azon féltékenységnek, melly nemzeti hűség-ből eredve, bármit is nemzeti színbe öltetni vágyik. Ha jobban buzog a magyarnak vére, mint akárki másé, honának pusztá említésén is; ha már mennyekbe ragadtatni véli magát, mikor a magyar hölgynek ez-előtt olly sokáig néma ajkán a nemzeti hang zengede; ha életét kockára bocsátani kész, mikor vére mentőjét csak megkarcolva is gondolja: mind ez, jóllehet sok által még most is egyedül nyavalyás kitörésnek tartatik, felette helyes s vajmi örvendetes jelenet, mert ez egyedül a visszatért becsületérzés és a magához hű erőnek eredménye, s csak ebből pezsg élet és fejlőd. Ennélfogva még a kelleténél többet tenni buzgó fiatalság tuzását is némileg megbocsáthatóknak tartom; mert ki szegheti szárnyát az élet tavaszkorában azon lelkesedésnek, melly eget kér, hol megégeti ugyan néha magát, mellynek hiját azonban fiatal kebelben semmi a világon nem pótolhatja ki; mert az isteni szikrának nincs surrogatuma. S jaj, százszorta jaj azon fiatalnak, kinek lelke testében mindig megfért.

Férfitul azonban többet lehet, többet szabad követelni, s kivált ollytul, ki vezetői szerepre emelkedik. De itten buba merül lelkem, mert én legalább, felette kevés kivétellel, alig ismerek egy valóban buzgó magyart is —

és ezen őszinteséggel tartozom szent ügyünknek, melynek minden személyes tekintetét alávetek — ki, bármennyi ősz haj fedné is fejét, bármily tapasztalás és életbölcse-ség redőzte volna is egyébiránt velejét, mint elmetéve-dett, ha rögeszméje (fixe Idee) pendittetik meg, többé kevesebbé ki ne vetkeznék a kölcsönös méltányosság sőt az igazság szabályaibul is némileg, ha nyelvünk s nemzetiségünk ügye kerül szőnyegre. Illy alkalomnál a leghidegebb vérü elragadtatik, a legélesebb látásu vak-sággal van verve, és különben legméltányosb, legigazsá-gosb is, hajlandó felejteti, sőt néha valóban egészen is felejtí az örök igazságnak soha nem változó még azon legelső szabályát is — melyet egy alkalommal sem volna szabad szemből szalasztani — miszerint másnak soha olyast ne tégy, mit tőle nem fogadnál örömet. S annyira megy ez elfogultság, ezen felingerült állapot, mikép min-dennapi eset, kivált mostani a természetesen túl még mesterséggel is felcsigázott napokban, éppen azok ki-keléseit és gyanúsításait hallani legsértőbb változatok-ban, ha más ajku, egyenesen csak példájukat követve, ön vére mellett buzog, kik legcsiklandósbak saját nem-zetiségük körül. Valóban szomorú, szivrepesztő látvány. Boszútlan egy hajszált sem enged fején csak érinteni is, és ez helyes ; ámde mást üstökénél ragadni hajlandó, és ez is egyes viadalban vagy verekedésnél, mikor ember áll ember ellen, és anyagi erő s állati bátorság határoz legtöbbit, felette helyes lehet ; nemzetnek békés ujja-születési működésében azonban ha nem is gyávaság, valóban felette nagy bűn, és a legkimélőbb kitétel min-den esetre nem kevésb, mint szánakozásra méltó, maga magán uralkodni nem tudó pajzánság ; melynek, tisztelt gyülekezet, ha a mélyebben gondolkozók tapintata, és általján véve a nemzet sulya, mielőtt késő volna, féket, zablát nem vet : bizony mondom, a magyar nem "lesz", mint azt többen olly gyönyörtelien álmodánk, de rövid idő múlva egyedül e négy betű "volt" fogja illusztrálni valahai létét ; s pedig mert a nemzetek békés átalakulási működésében, mikor minden, bár a legkisebb erőszak is ellenhatást, és egyetlen egy igazságtalanság

ezer megboszulót szül, semmi nem győz, mint egyedül lelki felsőbbség és az örök való.

20—25 l.

94 "Jaj milly kevesen vagyunk — így sopánkodának — lehetetlen, mikép ennél fogva a roppant számu német- és szlávban el ne olvadjunk; terjeszteni kell tehát a nyelvet s nemzetiséget mindenek előtt." És ez felette helyes, csak hogy a "mikép" körül forog a siker, minthogy nem minden modor vezet célhoz, sőt a mostan divatozó attul egészen eltávolít. Engem soha nem ijesztett csekély számunk, de fenmaradhatásunkért annál erősebben rettegtem mindig azon okbul — s ezt ki kell végre mondani — mert fajtánk anyagi mint szellemi léte olly felette könnyű. Itt a baj, és essünk át elvégre az önmegismerésnek ezen legkeserűbb adagán — mert csak ez után javulhatunk teljes egészségre — mikép t. i. nem a mennyiség, hanem a minőség a szellemi erőnek sarkalata, s e szerint éppen nem azért forog veszélyben létünk, mert kevesen vagyunk, hanem mert sulyunk olly parányi. És ezt sok magyar sejtí, és azért tüzei saját magát s másokat törhetlen bátorságra, mi felette dicsőséges, csak hogy itt megint más csalképzetbe bukik, mi annak jele, hogy ha felébredett is már nagy száma, azért mindnyája korántsem ábrándult ki még; s a multat a jelennek s Magyarországnak azelőtti és mostani bajait összekevervén, olly hangulattal ül lovára most is, mintha jelenleg is törökkel vagy franciával kellene vívnia, észre sem vévén, hogy az nem kontyos, se nem veres sipkás, kivel dolga van, de egyenesen a civilisatio, mellyen kard nem fog, s melly előtt a legtündöklőbb vitézség is térdre esni kénytelen. S ugyanis a bátorság több árnyéklatu. Van t. i. ollyas, melly mindent megrohan, és még az ágyuszájtul sem fordul el; meg van ollyas is, melly kitűrni tud, s minden handabanda ellenére bevárja az alkalmas időt, meg a polgárok hevével szembeszállni, s hirtelenkedésünknek gátot vetni kész. Mindkettő maga helyén arany. Sok azt hiszi: az elsőben több anyagi,

tán állati vegyület, a másik nemüben ellenben több lelki vegyület van, s hogy az elsővel bírók e földön rendszerint — s legtöbb esetben a nélkül hogy tudnák — gép gyanánt szolgálnak ; midőn azon másik nemü bátorság tulajdonosai viszont rendszerint a gépforgatók. Már ez bármikép legyen is, tagadhatlan marad, hogy azon katonai bátorság, ha úgy nevezhetni, mellyhez képest a hős bárminek is nekirohanni kész, mit egyéb-iránt egy pohár pálinka, mint tudva van, néha igen elő-segit, még korántsem elég olly szövevényes s rendszerint olly hosszadalmas munka sikeres folytatására mint egy egész nemzetnek ujjászületési működése, hol az enthusiasmus ritkán használ, a hóbort pedig mindig árt, de egyedül a józan, a kiábrándult felfogás, és kirekesztőleg csak az összevető s kiszámító felsőbbség győz.

A nagyobb számban vélnek lelni üdvöt — boldog isten — mintha bizony például 30 millio barbar népben több magához vonzó, több magába olvasztó varázs volna mint bármely kis számban is, ha ez a civilisatio kincsétől felcsordul. — Ha ököltre, botra kerül a dolog, akkor meg-engedem, a nagyobb számban az olvasztói varázserő, a felsőbbség. De csak háboruban sem mindig, mert a néhány macedoni bors megtöri a számtalan persa borsót ; és a kis számu hellen dicsőíti fel Marathon sikjait ; még csak háboruban sem mindig, s hát minél kevesbé még a lelki tehetségek szabad surlódási mezején, s kivált mostani századunkban, mikor az erőszak előbb utóbb egyedül saját magának ássa sirját. — De ha egyenlő körülményileg a nagyobb számban a nagyobb erő, mit senki nem tagad, ugyan azt hisszük : nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire is, ki éppen kezeink közé jut, mint például meszet falra, vagy mázat fazékra? És azt hisszük : parancs már elégséges, hogy valaki nemzeti sajátságából kivetkezzék? Ugyan mi magyarok tünnök-e ezentul — ezentul mondom, mert egyszer már majdnem hogy megtették rajtunk, és igen is engedelmesek lettünk — tünnök-e mondom, ha bármilly hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb cikornya nélkül saját mintájára kaptázni, kivált ha e minta felette

messze fekünnék a tökélyesbtől, s valljon engedelmeskednénk-e olly parancsnak, sőt még olly törvénynek is, melly ha nemzeti hűtlenséget egyenesen nem követel is, sokak alkalmazása, és kivált tartalék-gondolatja által még is zsarnokká válnék? Azt remélem, azt hiszem, még akkor sem engedelmeskednénk, ha főről főre mind meggyeztünk volna illy szabályban, s annál kevésbé, ha ez nem történt vala így; mert e világon elidegenithetlen sajátok is vannak, miket tilos árúba bocsátni, mi ugyan nem egy hazai reformatornak peng ajkán, vajmi sok esetben vajmi pompásan, csakhogy rendszerint vagy nem olly sajátokra alkalmazva, mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, mikén valóban soha és semmi esetben tuladni nem szabad; vagy egyedül saját érdekeinket méltatva, másokéit azonban, régi de néha néha mégis fel-feltűnő Döbrögi szellemben, fitymálva, sőt gyanusítva.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi illyest nem követelnek. És ezt tudom, mert törvényeink egy hajszállal sem rendelték többet, mint hogy a holt latin szó helyébe az élő magyar lépjen, és a közigazgatás nyelve azon faj nyelve legyen, mellytől nemcsak az ország vevé nemzetét, hanem, melly az alkotmányos létnek is törzsöke. Minél semmi sem lehet igazságosb, méltányosb. És ha szorosan, de valósággal szorosan és nemcsak önámítgatásilag, ennél marad a magyar, és ha nem fénylik is legkedveltebb, legnagyobb divatu színben még — mi egyébiránt semmi esetre nem lehetne néhány rövid évek gyümölcse, mert hiszen kifejezett nemzetiség nem rögtön termő növény — vérünk legalább nem áll a maga ellen felbőszült szenvedelmek aggasztó veszélyivel szemközt úgy, mint ma.

27—31. 1.

95 Nem elég mai időkben törvényeket írni; de azok iránt sympathiát is kell gerjeszteni. És ha valaki ollyas törvénynek nem hódol, melly előtte gyűlöletes, mellytől természetü visszaszorad, sujthatja őt a betűnek szigorúsága ugyan, de célját vesztí; mert martírt emel, ez

pedig fanatizmust szül. És ha mindenki rögtön nem hódol oly törvénynek, mely csak idővel, s egyedül szeretetre méltó lét által vesztheti el sanyaruságát, illik-e sőt szabad-e nekünk magyaroknak minden átallás, minden illetődés nélkül olyasokra anathemát szórni, kik illy bünökbe esnek? Mi oly annyira kristálytiszták vagyunk-e? Nyuljunk keblünkbe s feleljünk őszintén: illik-e, szabad-e nekünk illyest tenni, kik szinte nemcsak pirulásra méltó hanyagok vagyunk törvényeink végrehajtásában, de még azoknak sem engedelmeskedünk mindig és mindnyájan, melyek hozatalában nemzeti lelkesedéstől forrott vérünk, vagy illyest legalább affektált a nagyobb rész.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen illy szomorú jelenetektől a kiábrándult, s mély bűba süllyed lelke: ha tapasztalja, hová vezethet vak hév és roszul fékzett lelkesedés, s hogy egyesek bűnös tulzásai néha milly rosz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.

34—35. 1.

96 Olvasztói felsőbbbséggel kell birni. Igen. Ámde bir-e illyessel az, ki szeretetre méltóság és rokonszenz gerjesztés helyett kuruzslóként csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé zsinórt varr, s mindent veres, zöld és fehérrel eltarkít, már azt hiszi, sziveket bájolt s velőket hódított? Vagy bir-e az olvasztói felsőbbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért e mesterséghez, ki hős ellenét, mert oly lelkesedéssel viv vére mellett, mint ő saját véreért, a helyett, hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sujtja, s hir-nevét alacsony gyanuval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogásu olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotjában, mielőtt elfogadhatóvá, izletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevetetni akarja? Vagy tán az, ki hatalom-csalódásai közt, mint oroszánt, a sikra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene

bőszítsen, ellene riasszon? Vagy tán az ért e gyöngéd mesterséghez, ki könnyebben s szaporábban nyerhető fény végett, prókatori szeszéllyel mindent gáncsol, mindent ellenez, a helyett, hogy inkább a hon bármilly késő javát is tüzné ki magának szempontul?

40—41. l.

97 S tisztelt gyülekezet, ha igaz, hogy egyedül az önmegismerés keserű gyümölcse által nyerheti el teljes egészségét az emberi lélek; s ha igaz, hogy egyedül ennek egészséges léte emelhet valamint embert úgy nemzetet is valódi hivatásának fényfokára: akkor üritsük a megismerésnek keserű serlegét fenéki ki, s valljuk meg, hogy tán nincs ország e földön, hol annyira össze volna zavarva a hazafiságnak magasztos eszméje a hazai nyelvvel, mihez képest nem egy gyalázattal megrakott, erkölcsi fekélytől émelygésig rossz szagú vérrokonunk tartatik mentségre s kiméltre méltónak, sőt nem ritkán még a legjobb hazafiság hitelében is áll, s pedig egyedül: mert magyarul jól pereg nyelve, nagy szónok s ügyesen tudja viselni a magyar szerepét; mintha a hazafiság e kül jelei már elégségesek volnának a hazafiság legveszélyesebb mirigyait eltakargatni. Mi nem egyebet jelent, mint velő elibe tenni külsőt, lényeg elibe színt, élet elibe halált; minthogy nincs elidegenítőbb, nincs semmi visszataszítóbb, méltó antipathiát gerjesztőbb, mint az üres, nyavalyás, bűnös kebelre rá-mázolt hazafiság.

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember mert magyar, még nem erényes ember, és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány illy külmázos dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert éppen nincs más tulajdona, és a vak hév által még is felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanussá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát és gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz. S im ez fő oka, miért áll a magyar hazafiság sokkal kisebb becsben, sőt nem legtisztább fényben a

világ nagy szinpadán, s miért nem képes civilisatiói sympathiát s hódító közvéleményt gerjeszteni a legmagasztosb magyar polgári erény is oda kün. Ám mert annyi bitor fényű álhazafiságtul van környezve és elrutitva, mely tapsot arat s bálványul emeltetik ide ben.

De forduljunk most el az undok képtül, hol a maszlagos fény üli bitor ünnepét, s habár iszonyattal vagyunk is kénytelenek látni, a rothadásnak mennyi jeleit viseli nemzeti testünk, azért ne csüggedjünk, sőt bizzunk magunkban, s fordítsuk reményinket egy vigasztalóbb kép felé, mely szinte tárva előttünk, mert noha számban kevesek, s ezek sem mind tiszták, azért megtörve még nem vagyunk, s nem egy hü kedély, nem egy nemes erény viraszt még vérünk mellett. S ha igaz, mikép egyetlen egynek erényeiért százezrek bűneit boszulatlan hagyja az egek haragja, miért nem volna remélénk szabad, hogy mindazon hűség, mely vérünkben most is él, s mind véres küzdelmink mind halálos nyugvásink közt, habár végre egyes lámpaként csak pislogva is, mindig élt és tökéletesen még soha el nem alutt, ne volna szintolly képes azon átkot is elhárítani fejünk fölől, melyet hazánknak — fájdalom mondani — a legrégibb időktül fogva máig nem egy hűtlene, nem egy álbölcse, mintha szándéklottan idézett vala ránk.

Bizzunk magunkban, bizzunk erőnkben, készületlen azonban soha ne lépünk sikra, s erőnkkel jobban gazdálkodjunk mint eddigelé; mert hiába, nemzetnek regeneratiói működésében, hol minden, s kivált az idő olly drága, és minden léptek annyira gátolvák, vajmi többet mozdit a szerény méh, a munkás hangya, mint a sok szópompa, meg a sok lelkesedési zaj. — S legyünk meggyőződve, minél közelebb emelkedhetünk minél többen azon nép-ideálhoz, melyet felhozék, annál biztosabban s szaporábban éri el vérünk földi üdvét; midőn viszont annál bizonyosabban és hamarább dül sirgödrébe, mennyivel inkább s többen távozunk attul; miszerint, tisztelt gyülekezet, féltékenyen óvakodva, hogy ne ártson, s törhetlen állhatatossággal működve, mikép használjon, köztünk többé kevésbé mindegyik,

sőt hazánk minden fia - vérünk mentője, népcsaládunk jótevője, nemzetünk feldicsőítője lehet. — Örömteljes öntudat; s azért töltse be helyét minden magyar, hű sáfárilag. S ha nem használ, de bukunk kell, s emberek előtt ki is leszen törölve emlékünks, legalább azon láthatatlan tanuk végett, kik előtt tán nem egészen megveszendőbe mind az, mi az emberi nemet felmagasztalja, mutassuk meg, hogy volt fajtánk közt nem egy, ki nemzeti fenállásért, nemzeti felnemesítésért utolsó lehetetig lankadatlan küzdve, szebb sorsra lett valaméltó.

VIEUXTEMPS 1843 MÁRCIUS 30

Széchenyi ily címen három cikket írt a Jelenkor 1843 márc. 30., ápr. 9. és 27. számába. Alkalmat e cikkekre a „Vieuxtemps-kaland“ adott, amikor Vieuxtemps Henrik hegedűművész a Nemzeti Színházban négy hangversenyt tartván, a német színházban is fellépett, s ott ezért jurátusoktól vezetett fiatalemberek kifütyölték. Ezt Kossuth is „botrányos színházi botránynak“ nevezte a Pesti Hírlapban — „nyomorult, garázda, piszkos tett“-nek, de kijelentette, hogy „10—12 színházi fütyt a magyar névnek sem híré, sem nevét nem képes bemocskolni“. Széchenyi ép az ellenkezőt hitte, s cikkeiben arról szolt, hogy az ilyen eljárás a németsegnél reakciót szül, megakasztja Budapest békés magyarosodását és a magyarsággal szembe állítja a nem-magyar nemzetiségeket.

98 Vannak dolgok, melyekben — jöllehet legnagyobb várákozásokat gerjesztenek, legnagyobb félelmeket okoznak — még sincs legkisebb is. Vannak felette parányiaknak látszó körülmények viszont, melyek habár sokaktul sejtetlenül mégis már magukban hordják a legbizonyosb kifejlésnek vagy legbizonyosb hanyatlásnak csiráját.

A Vieuxtemps-féle kaland, melly azt hiszem ismeretesb, hogysem annak részleteivel a közönséget ismét untatni volnék kénytelen, felfogásom szerint ezen utolsó körülmények osztályába esik, abba t. i. mellybül több kár, több veszély burjánzik, mint mennyi kivált a felszínes előtt első pillanatra mutatkoznék, ha hogy, mielőtt erőt venne s ekkép késő volna, nem irtatik ki a sebző szálka.

Nem tudom ugyan van e még azokban, kiknek számára legfőképp irom e sorokat, elég nyugott vér s elég méltánylat, a mondandókat szívükre venni s magukat javítani, mert felbőszültek a szenvedelmek némelly egyekben annyira már, mikép egyedül a hatalom vaskeze látszik ezentul képesnek lenni, őket észre s rendre hozni.

Tán minden haszon nélkül fogok is ez okbul a nyilvánosság mezejére kilépni, sőt új alkalmat nyújtani személyem lealacsonyíttatására. Ez azonban nem tán torit, köszönetet nem várok, saját elundokittatásomat pedig türni nem fogom. És ha egyetlenegy hü de szédelő vagy elcsábított kedély magába térve azt vallaná, hogy valódila fogom fel a dolgok mélyét, és igazat szólok; már megnyerendtettem jutalmam.

Sok nem lát a Vieuxtemps-féle botrányban egyebet, mint színházi kihágást. S ezt elhisszük; mert hiába nem mindenkinek jutott osztályrészül a dolgok mélyébe hathatni. Sok azonban észre sem vevén mit cselekszik, vagy magát csolja, vagy mások felfogását elég tompának gondolván másokat akar csalni, minthogy hasonlólag így szól de állításával ellentétesen, mikép t. i. csak színházi kihágás volna az egész; más részről nemcsak különös bűnnek nem tartja az érintett botrányt, mert hiszen csak a németben történt a scandalum, sőt még azon édes mámorban is ringatja magát, mintha ez által a magyar, a nemzeti (!) színház bizonyos diadalt vívott volna ki magának a német fölött, úgy hogy még csak egy párszor így, s mulhatlanul tönkre fogna veretni a német, s felette kedvessé válni a magyar színház, mi által aztán ez uton is elő lenne mozdítva a "nemzeti ügy" vajmi dicsőségesen. S mind ez mint utánragaszték valóban nem valami policiai kihágás színében jelenik meg, de egyenesen rivalitást árul el a német színház ellen. Igen: rivalitást!

S itt lappang a dolognak gyökérok! Igen, nem rejlik az egyebütt — ne keressük azt távul, mert hiszen előttünk áll az "ifju óriás" — mint azon vak hévben, sőt valóban mondhatni, azon dühösségben, melyhez képest bizonyos pártnak bizonyos lógosai¹ kiknek parancsolni a párt vezérei sem elég erővel, sem elég erénnyel nem birnak, mindenkibe betű szerint az ő liberalismusokkal együtt a "magyar nyelvet" s mint ők hiszik, ez által a magyarságot is belé korbácsolni törekednek.

¹ Kossuth pártjának fiatalaira vonatkozik

Már a dolgot e szempontból fogván fel — s azt hiszem, ha valaha, ez alkalommal sujtom a szegnek fejét — lehetetlen a felhozott eseményen tökéletesen el nem szomorodni, el nem csüggedni; mert az, bármily nagyon bámuljon is ezen állításomon a felszínes elbizottság meg a tompa felfogás, nem kevesebbet rejt csirájában, mint vérünk lehető legnagyobb compromissióját és innen eredő "veszélyeztetését".

Igen jól tartja egyébiránt a francia közmondás, hogy az, ki igen sokat mond, nem mond semmit; és ekkép — mert ez igaz — ez alkalommal rólam is így ítélhetne sok, s kivált, mert ha valahol, bizony nálunk nagy azon utálatos vitézkedők száma, kik minden aggodalomban, minden előrelátásban félelmet, gyáva vénasszonyiságot látni affectálnak, s igaz, a *salvus conductus* s a magyar nemesi praerogatívák sáncai mögött, s mert hiszen egy kánya a másiknak nem igen szokta kivájni a szemét, meg megint sokakkal, jó botosokkal kevesek sőt egyesek ellen vajmi hatalmas száju hősök is — — — nálunk mondom, hol az efféle "hazafiak" száma fájdalom nem csekély, a most felhozott esetet tekintve is nem egy fogja nézetemet, tudom, a túlféltékenység, a tul-gondosság azon sorába állítani, mely sorban mindazon gyáva panasz, szomoru sejtelem, s előre aggódás is áll, mely egyedül elgyöngült idegekben, fájós májban s nyavalyás képzeletben veszi eredetét némellyeknél. Én azonban azt hiszem, éppen nem mondok sokat, de egyedül "valót", ha az érintett botrányt sokkal többnek mint policiai kihágásnak, ha t. i. azt egyenesen német színház elleni surlódásnak tartom és ebből, hahogy a bajnak eleje nem vétetik, vérünk lehető legnagyobb compromissióját mulhatlanul bekövetkezni látom. És ezen hiedelemben azért vagyok, mert hiszen ezen surlódás is szinte azon Pandora szelencéjéből veszi eredetét, melyet bizonyos párt kettészakadásig megnyitott és melynek ingrediensei mind haladás mind nemzetiség dolgában már annyi reactiót szültek, úgy hogy csak még egy kicsit, s nyílt háboruban lesz vérünk minden hatalmakkal, minden nemzetiségekkel. És ez

valljon kíváncsi volna e? kértem mindazokat, kik még mentek a közhagymáztul és vissza akarnak emlékezni a multra, mikor a legaggasztóbb körülmények közt sínylett, végvonaglott nemzetiségünk, s mi e drága kincset, melyet néhány kevés, már most feldicsőült árny mentett meg annyi évvel ezelőtt, remény és borzalom közt vettük át és ez hü, meg nem törhető ápolásinknál fogva és a nagy Istenektől elősegítve, ismét élni és gyarapodni kezdett; e kincset kértem, mely nélkül nem lehet ránk nézve üdv, mielőtt teljes, vagy legalább több erőre fejlődnék, kockára akarnók állítani? Istenért ne bánjunk azzal könnyelműleg!

Mikor én tizenhét évvel ezelőtt — jóllehet itt sem rokonom, sem jószágom sem hivatalom nincs — Budapestre lakni jöttem, és ezt sem mulatság, sem időtöltés vagy éppen kékkeresés végett nem tevém, mert ha ez vala célom, bizony más helyet keresek és erre nézve minden bizonnyal alkalmasbat talállok is; hanem azért ütöttem itt fel sátoromat, mert azon hit lelkesítő keblemet, mely ma is lelkesíti, hogy dobogjon honunk szíve is csak egyszer nemzetileg, miután megyéinkben mind nagyobb életre virult a magyarság és nemzetté fogna válni az egész, minélfogva csekély erőmmel is e célnak, a célok tán legnehezebbikének előmozdításához sóvárogtam járulni; mikor tizenhét évvel ezelőtt mondom hazánk fővárosába telepedém le, bizony olly gyéren hallatszott még itt akkor a magyar szó s olly elszigetelve állott még a magyar nemzetiség, mikép erős képzelődő tehetség nélkül, némi egyes alkalmakat kivéve, valóban alig hihette magát bárki is Magyarországon. Ez idő óta azonban részint az új nemzedék lelkes felfogása s némellyeknek férfias türedekénysége, részint a városi lakosok jobb érdekének maguk részéről elismerése s újabb időkben legfőképp kormányunk loyaltása által annyira ment nemzetiségi ügyünk elő, hogy ma, jóllehet még felette távol vagyunk a céltul, még is színtolly kicsi a magyarul nem tudó vagy beszélni nem akaró lakosok száma általján véve már itt, mint volt azelőtt azon szám, mely vérünk nyelvét érté vagy hasz-

nálni akará. Ügyünk napról napra nőtt, s noha ez idő közben is nem egy vak buzgó többet rontott azon, mint a mennyit aztán számos szemes buzgó helyre hozhatott volna, azért általában mégis minden méltányosb gondolkozó előtt Budapesten egy gyönyörteli kép tárula napról napra mindinkább ki, mellyhez képest vérünk megmentve, új diszben mint kifejlett nemzet fogná egykor fel dicsőíteni az emberiség eseményeit.

Tizenkét évvel ezelőtt, mikor Pest városának választó polgárává lettem — mit azért hozok itt fel, mert ez által alkalmam lett mélyebben tekinthetni a dolgok lényegébe, mint tekintenek azok, kik mindig magyar körökben sőt mindig saját felekezeteik közt élván, végkép úgy szólnán bizonyos napirendszerben kerülnének, melly nézetük szerint az egész világ, mellyen kívül nincs egyéb, vagy olyas, "mi szinte tekintetbe volna veendő"; — tizenkét évvel ezelőtt mondom, mikor érintett megtiszteltetésem által egészen új viszonyokba jöván, alkalmam lett mélyebben tekinthetni a dolgok lényegébe, jöllehet már akkor kedvezőleg megindult vala az ügy, az itteni polgárság s kereskedőség köreiből vajmi bágyadtan fejledezett nemzetiségünk dolga. Mind azon házbirtokosok, kiknek gyönyörű házaik Pestet ékesítik, mellyekkel vajmi örömet kevélykedünk, mellyeknek azonban lehető legnagyobb része — köztünk maradjon a szó — sem magyarnak, sem magyar industriának nem köszöni létét — — — igen, házbirtokosaink legnagyobb része s legtehetősb kereskedőink, kik éppen nem csekély értelmi tehetség mellett minden esetre legtöbb pénzbeli súlyt képviselnek — mi vajmi erős factor mai időben — vagy éppen nem beszéltek magyarul vagy nem éreztek vérünkhöz különös hajlamot — s legfőképp azon ezer méltatlanságok miatt, mellyeket némely magyar kiváltságosak részéről meg nem szünőleg türniök kellett s mikről én egynél sokkal több esetet tudnék előhozni annak bebizonyítására, hogy a magyarnak soha nem volt nagyobb ellensége, mint saját maga — s pedig nem azért, mintha a nagyobb rész nem volna méltányos, vagy éppen a köz előmenetel-

nek lenne ellensége, hanem — és e bajban sinylődött a magyar mindig — mert a nagyobb rész soha tisztán fel nem fogván a polgári szabadság szellemét, melly szoros fék s innen eredő szoros rend nélkül nemcsak nem létezhetik, de nem is képzelhető, a szabadságot mindig valami farkasfüggetlenséggel keveré össze, s ekkép ezen tatár felfogásánál fogva, mellyhez képest jóformán tatár maradt is eddigelé minden institutióival együtt, vérének "némelleyeit", kik valamint mai időkben ugy régibb korban is szünetlenül compromittálták legszentebb ügyeinket, soha "nem akarta" kellő fékbe szorítani s kellő rendben tartani. Igen, "nem akarta", legalább ezt kell hinni, hogy t. i. felfogásánál fogva ezt nem tartotta szükségesnek; mert ha "akarta" volna, akkor egy egész nemzet(!!!) azt hiszem csak birhatott volna néhány rendbontóval és ma is birhatna, melly rész ugyan nem alkotja a nemzetet, mint a Pesti Hirlap szerkesztője 228-ik számu lapjában felette bölcsen mondja; mint abban is teljesen igazsága van, hogy 10—12 színházi fütty a magyar népnek sem hírét sem nevét nem képes bemocskolni, de felejtí — és itt is mint közönségesen a dolog felszínén marad vagy a dolog mélyébe ereszkedni nem mer (!) — hogy az által piszkoltatik be, és vajmi keserves vénasszonyi szerepbe esik bármilly nemzet és ekkép a magyar is, ha nem tiz, nem tizenkettő, de csak egyetlenegy rendbontót is fékezni mulaszt és garázdálkodásit büntetlenül türni elég gyáva. S itt a dolog veleje.

Nem, nem a legkisebb hajlamot sem érzett Pest-budának nagyobb számu s tehetős lakosa csak kevés évvel ezelőtt vérünk iránt. Számos s naprul napra számosb magyaroknak meg nem szünő méltánylata azonban lassanként ellensúlyt kezdett képezni azon gyalázatos "kihágási" szövetség ellen, melly tanulókból, jurátusokbul, kicsapott katonatisztekbul s féketlen uracsokbul egybevegyülve képezé az egykori dicsteljes emlékezetű hét választói kávéházban 25—30 évvel ezelőtt azon focust, mellynek gyalázatos emanatióji valóban sokkal rosszabb szagba hirbe állíták Pestet s e sze-

rint Magyarországot — mivel sok a főváros után ítélte az egészről — hogysem ez által vérünknek hirneve tetemesen ne csorbult volna, s pedig egyenesen a fentebb említett oknál fogva, mellyhez képest minden higgadtabb méltányosb ember jogositva lőn, vagy bizonyos sympathiát, bizonyos rokonságot bennünk a "hodie tibi cras mihi" számítása szerint feltenni, vagy és e kettő közül nincs kibujás — minket minden erő nélküli gyáváknak tartani, kik néhány garázdának sem tudnak parancsolni, de büntetlenül hagyjuk hirnevünket általuk bepiskolztatni, sőt közvetlen még társasági viszonyainkat is elkeseríttetni türjük.

Mind ezen szégyenünkre való kihágások ellen azonban, mint mondtam, napról napra erősb ellensúly fejlődött ki. Az ember mint ember mindinkább kezdé elnyerni méltánylatát, a nélkül, hogy bárki által is szőrszálhasogató vizsgálat alá kerülne, milly társasági lépcsőzeten áll, mit hisz és milly nyelven szól. A tanulótság pedig s kivált a juratusi karzat felfogván vérünk újjáalakulási szent ügyét, komolyabb tartást öltött magára s — legnagyobb dicséretére legyen mondvá — mind jobban megbecsülte önmagát és ez által a hont, ugy hogy elvégre már divattá vált magyarul tudni, magyarul szólni, és ha itt ott egyik másik irgalmatlanul töri is még nyelvünket, s ha több mint egy régi ajk nem is igen bírja már sajátjává tenni szózatunk sok "nak" és "nek"-jeit egyéb sajátságaival, azért valóban mondhatni, a jó akarat felette kevés kivétellel sehol nem hiányzik, miszerint ha mindenki nem buzgólkodik is nyelvünk mellett, alig létezik Pesten egyetlenegy ház, hol legalább a nevedek nemzedék azt nem értené, azt nem tanulná; mihez képest a tisztán s kivált messzebbre látó előtt fővárosinkban a magyarság dolga ma ugy mutatkozik, mint fűtől és más növényektől még árnyékban tartott de jól kikelt cser ültetvény, mellynek ezen-tul csak idő kell, felvigyázat és kimélet, mikép legvirulóbb lombossá váljék, melly azonban vajmi könnyen kárt is szenvedhet, sőt még gyökerestül is megsemmisíthetik, ha valakinek praesumptiója volna, az egészet igen

háborgatni, mikép a fiatal cserek szaporábban nőjenek, sőt valami vad vagy éppen házi állat még garázdálkodnék is abban ; mert valamint az első éppen ellenkező következményt szülne, ugy elegendő bizony mondom egyetlenegy tulzó vagy komor — — —, miszerint rutul megfertőztesse, számos évekre visszalökje, sőt egészen meg is semmisítse azt, mit polgári erény mentett meg, hazafiui hü kedély ápolt, s minek sikeres jövődjén százezrek biztos reménye csügg !

Valóban egyetlenegy illy experimentáló vagy garázda is bir efféle "megsemmisítő" hatalommal, Istenért ne csaljuk magunkat ezen életkérdés tárgyalásában ! Bir pedig azért, mert elmultak a rugékonyság nélküli ólomidők, mikor bármilly tett legott minden visszahatás nélkül meghevert, de annál élénkebb lét közé jutunk mindinkább, hol legkisebb indiscretio is ellenhatást szül. Ha tehát egyetlenegy találkozik is, ki szédelő vagy ravasz felfogásánál fogva a pesti német színház ellen azon célbul fomentál tartós rivalitást, hogy így a magyar színházon segítsen, s ehhezképest a "magyarságot" mozdítsa elő, mi által már nem egyedül színház van színház ellen rivalitásban, mi fel sem volna veendő, de egyenesen nemzetiség viv nemzetiség ellen — s e szempontbul kell felfogni a dolgot, ha öncsalás nélkül akarunk hatni annak mélyébe, mert ebbül burjánzik a veszély — ha tehát mondom csak egyetlenegy illyféle meggondolatlan vagy kaján létezik is, ki mint szállka systematicus ellenségeskedést fomentál a német színház s ekkép Budapestnek német, eddig még nem magyarosodott lakossága ellen, már ez is elég, hogy fővárosinkban, honunk szívében nemzeti ügyünk lehetőleg nagyobb veszélyek közé bonyolittassék. S pedig igen természetesen, mertha a német színház s ez által a németység támadtatik meg, legott szintén a magyar színház s e szerint a magyarság ellen is fog a visszahatás törvénye szerint mostani felébredt napjainkban támadni párt, melly a kölcsönnek dupla visszafizetését fogja kitüzni legsürgetőbb cselekedetinek szempontjául. S ha meg van egyszer inditva illy háboru, habár eleinte pro és

contra csak néhány egyéntül is, s kezdetekor el nem folytatik, úgy pereg az ellenállhatatlanul végig, kivált ha nemzetiségi fanatizmus is keveredik belé, mint tengeri csatát, ha egyszer megindult, sem állithatja meg senki, hanem addig foly az, míg egy rész megtörve nincs; minthogy valamint ebben a sok ágyudörgéstül s füsttül senki jól nem hall, jól nem lát: szintugy nem hall nem lát indulattul és bosszutul felhevítve viszontorlási háboruban is senki többé.

S illy háboru a Vieuxtemps-féle kaland által dicsőségesen és mély bölcsen meg lón inditva. Ámde szerencsésen már meg is termé viszontorlási gyümölcseit, mellyek ugyan még kicsinyek, de ne aggódjunk, okvetlen szép nagyra meg fognak nőni némelly hazai bölcsék és uj nemü Prometheusok ápolása által, kik — mint a Pesti Hirlap 196dik száma 810 lapja közép hasábján olvassuk — subscriptiót javasolnak, melly kirekesztőleg magyar színházba járásra kötelezzen, meg declarációt bizonyos r, á, rá, fogd rá-félét, hogy a magyar színház a jobb divatu, mi természet szerint igen tetszeni s hitelt nyerni és a dolgon egy jót fog rugni, de egyszersmind hovahamarabb ellensubscriptiót eszközölni — milly következmény az inditványozók belátási körén kün fekszik — melly viszont a magyar színházi látogatástul tilt el, és ellen declarációt, melly megint a magyart fogja a némethez képest aljasnak hirdetni. Ápolják csak illy kitünő bölcsék és bizonyos ujnemü Prometheusok mondom a viszontorlás gyümölcseit, kik ugyan nem éppen égbül, de tudja honnan ragadák nem szellemi de csak anyagi roszul gyuló világukat, s okvetlen megfognak egészen érni azok, s vérünk lesz kénytelen azok keserüségét kimondhatlan epedések és veszélyek közt megizlelni.

Igen igen: a Vieuxtemps-féle kaland által motivált megtámadás már megtermé gyümölcseit, mirül én tán jobban ítélek, mint a legelső jött ment vagy egyedül saját kis naprendszerében keringő, — mert sokáig lakom Pestbudát s aztán mert e két város felvirágzásában annyi sulyt helyezvén, tán nincs sok, ki olly vigyá-

zattal s annyi figyelemmel kísérte volna az itteni társasági viszonyok kifejlését mint én. S ugyanis : nincs ház, nincs család, nincs egyed az egész városban a rendbontó osztályzaton kívül, ki lehető legnagyobb indignálva ne volna az ismert botrány atrocitásán, úgy hogy a közönségnek még azon legméltányosb része is, melly részint vére iránti rokonszenvből, részint engesztelő hajlambul nem szokott engesztelhetlen bírálója lenni az afféle kicsapongásoknak, szinte vérét megtagadni hajlandó, a nem magyar pedig már már megbánni látszik, hogy magyarosodásnak indult, míg a magyarság ellenzői és kivált ezeknek tulzói — mert hiszen köztük sem hiányzik ezen species — egyenesen boszut lehelnek, s alig várják a pillanatot, mellyben visszafizethessék a kölcsönt ; mihez képest többek közt a város nem egy csapszékében, nem egy reuniójában, ment már véghez egyesülés vagy legalább illyes megpendítették, hogy azokban bármilly nyelven csak magyarul nem, volna szabad az ablakon kiugráltatás veszélye nélkül megszólalni s a t.

Mindez kicsiségnek látszik magában ugyan, nem tagadhatni ; de valóban éppen nem "kicsiség", hanem legfeljebb kicsi kezdete valami előre ki nem számítható — s meglehet, sőt hihetőkép valami felette nagynak, vagy inkább valami nagyon szomorunak ; mert ha már az egykori hét választó-kávéházi jancsár csapat is, mint fentebb érintém, és senki sem fogja tagadhatni, kimondhatlan vastag homályt vetett vérünkre, s ekkép nemzeti kifejlésünket hátrítá, jöllehet rugékonyság nélküliek valának azon idők, mikor a felhozott sereg operált s jobbadán csak bor meg pajzán negéd lelkesíté a "hon-olvasztókat" és egy jó kialakás néha sokára félbenszakitá kihágási rendszerüket : ugyan kérdem, milly következményeket volna kénytelen, nemzeti ügyünket tekintve, szülni mai időkben egy ujonnan organisált jancsári orta? Mai rugékony időben, mikor bármilly kicsi hatásnak elmulthatlanul megvan visszahatása s a legkisebbe is vegyül több kevesb politikai fanatizmus, melly következetes, minthogy hagymázos állapot s

mellybül ekkép a kialvás nem olly könnyü, nem olly szapora, mintha csak bor vagy pajzán negéd volna a vis motrix. Valóban alig számíthatni előre ki mindazon következményeket, mellyeknek egy illyféle ujonnan organisált török garde nationale működéseiből kellene, vérünket tekintve, okvetlen erednie.

S ugyan kérdem, miért ne organisálná magát egy efféle jancsári banda ismét, csakhogy egy kissé nagyobb-szerűleg s jobban rendezve, mint volt az egykori hét választói kávéházban tanyázott? Én valóban nem látom okát miért ne; sőt azt hiszem: felette hihetőleg össze fog vegyülni, mert hiszen minden elemekkel bőven el vagyunk látva, mellyek egy illyféle rendbontó cimboraság organisációjára csak megkívántatnak.

V a n ugyanis mindenek előtt egynél több házsártos semmirekellő, kinek minden kicsapongás élvezet, főkép ha kiváltságos s ekkép tudja, hogy kivált most, mikor a szabad választásoknál (?), mellyek egyébiránt országgyűlési alkalmakon kívül minden három évben előfordulnak, nem egy merész házsártos a sok megválasztatni akarók előtt sokkal inkább kimélendő, mint volna a közjó különös tekintetbe veendő, semmi esetre nagy baja nem lesz.

V a n e mellett akárhány nyavalyás vagy inkább felcsigázott honbálványzó, ki semmit be nem tud várni, kit a legnormálisb egészséghez visszatérés sem elégít ki, de mindent márul holnapra akarna elérni, s ki ekkép minden tulságra, minden erőtetésre, bár vezet célhoz, bár távolit attul, tökéletesen elkészült s csak vezetőre vár.

V a n ezenfelül ujságlap, melly meg nem szünőleg kacérkodik az enthusiasták seregével s kivált ezek némi egyénivel, mert hiába, ha ezek gratiáját vesztené, a lap divata is csökkenne, és ez az előfizetők számán csorbát üthetne, mi nagy hazai veszteség volna. Ezen három "v a n"-nak átellenében pedig:

N i n c s törvényesített mód illyféle közbotrányok eszközlőit nemcsak illusorie a jobb résznek inkább csak boszantására, de kellőleg is megbüntetni, sujtani.

N i n c s elég magyar — kereken ki kell mondani egyszer vagy inkább annyiszor a hányszor e nagy hibáját — ki felfogta volna, hogy nemzetünk becsületét nem az által őrizhetni s emelhetni magasabbra, ha vérünk selejteseit patrio more palástoljuk, s itt is összekevervén a szerepeket, gyóntató-atyákként bűneiket eltitkoljuk, de az által fog emelkedni vérünk nemcsak hirben de valódi tisztaságban is, mi a hirnél több, ha kiméletlenül kilökjük nemzeti családunkbul mind azt mi annak becsületét fertőztethetné ; n i n c s, mondom, elég magyar, ki úgy gondolkoznék, s ez okbul nem is fejlődhetik ki vérünk közt olly esprit de corps, melly némileg helyre üthetné policiai törvényink tökéletes hiját, mert ha találkozik is néha egyed, ki magasb szempontbul fogván fel vérünk átalakulási kérdését, ki merné mondani itéletét a rendbontók fölött, lesz a fenérített megválasztatni akaró s az előfizetőket elvesztetni nem akaró egyének mellett legalább egyre tiz szamaritánus is, ki csupa jószívüségbul — s köztünk maradjon a szó — tán egy kis szellemi és anyagi rokonság miatt, felbátorító szót és biztos asylumot fog bármilly alávaló, de az ő felfogása szerint inkább szánakozást, mint sujtást érdemlő rendbontó számára kitárni, mi által aztán természetesen — mert a sok szamaritánus közt illy formán nem egynek a tett után jobb a dolga mint a tett előtt — nem csak nem kevesedhetik a garázdák száma, sőt szinte még kereseti vagy legalább sympathiát gerjesztő időtöltéssé válik a kihágás mestersege s csak az lesz in ultima analysi vesztes, ki felszólalni merészlett, mert aztán nincs méltatlanság, melly Damocles kardjaként feje fölött ne függene ; miszerint józanabbnak is mutatkozik valami ellensúlyu esprit de corps-nak megalakitása helyett inkább mélyen hallgatni és türni.

Széchenyi írói és hírlapírói vitája Kossuthtal. Viszota Gyula kiad. I. 479—91. 1.

99 S im ez oka, miért tartottam elkerülhetlenül szükségesnek e színházi versenygést, melly — s itt vigyázzunk — csak egyes symptomája azon köz kórság-

nak, mely nemzetiségünk visszaszám módokkali terjesztését illetőleg honunkat zsibbasztja, legnagyobb világosságra kitárni. S ugyanis, mert rend után sovárogo keblem, minthogy csak rend mentheti meg s emelheti magasbra vérünket, rendet alapítani akarni pedig valóban vagy gyermekes ámitás, vagy zsarnoki ötlet, mielőtt mind egyik mind másik részről ki nem volna huzva azon tövis, mely meg nem szünőleg sérti részint a virulni akaró részint magát elnyomatni nem hagyó nemzetiségek sebeit; minthogy el lehet ugyan szemet hunyva gyermeki kedéllyel s önámításilag illy sebekből fordulni, sőt hatalom karjával még annyira le is nyomhatni azokat, mikép az öröklek felszínen maradó sokaság előtt minden az egészség legteljesb állapotjában mutatkozzék; ámde gyógyulást, gyökeres kigyógyulást — s azt hiszem annak eszközlése volna most a fő feladat — illy módon nem csak nem eszközölhetni, hanem elnyomás és halasztás által annyira fog növekedni az elfojtott baj, mikép az, mi ma még gyógyítható volna, elvégre orvosolhatlan lesz, s adott alkalommal, mint minden forrongásban levő, de magába szorított nyavalya, zabolázhatatlan s ekkép megsemmisítést szülő dühvel tör ki.

Álljanak azért félre azon nyomorult félszabályosak, kik azt kárognák: "kár volt a dolgot fölmelegíteni, mert ők csak folt- és rongyokkal hiszik nemzetünk létét s becsületét fentarthatni ezentul is, mint tevék eddigelé"; és segítsünk mi ujabbak — ez pedig lehet — a dolgon gyökeresen.

KÉT GARAS 1843

Az 1843—44. országgyűlés előtt világos lévén, hogy a kormány nem fogja akadályozni a közteherviselés kimondását, Kossuth azon eszmének csinált hírlapi propagandát, hogy a vármegyék szükségleteire kivetett, megyénként különböző nagyságú és változó házi adóban vállalja a nemesség a részesedést. Ezt a vármegyék nem fogadták el, mire Széchenyi lépett ki több cikksorozatban az ő telekdíjnak nevezett terve mellett, mely szerint holdankint két garas adót fizessen minden birtokos, ebből 100 millió szerezhető hitelművelettel, amely összeg Magyarország szellemi és anyagi szükségleteire fordíttassék egy, az országgyűlés felügyelete alatt álló közpénztárból. A tervet a háziadó kudarca után Kossuth is elfogadta és terjesztette, de az 1843—44-i országgyűlésen még sem lett törvény a közpénztárból és közteherviselésből, mert az alsótábla két és félmillió, a főrendiház csak egy millió évi adót volt hajlandó megszavazni, s az alsótábla nem ismervén el a főrendek összegváltoztatási jogát, a tárgyalások megszakadtak.

I. CIKK, 1843 AUG. 20

100 Uram Isten! Ugyan jól tettem-e, hogy f. hó 17-én közrebocsátott VII-dik számú "Az adó" című közleményemben, minden előleges vagy tán legalább elégséges *captatio benevolentiae* nélkül, kitártam nézetemet azon hozzájárulásról, melyben hazánk felemelésére nemcsak kötelesség-éber hazafiúilag, de okosan számoló férfiúilag is elvégre részt vennünk illő volna. Valóban nem tudom, jól tettem-e vagy rosszul. Tele vagyok scrupulussal.

Alig van ugyan is valami, mitül a magyar ember általján véve annyira fáznék, mint a fizetéstül. Miszerint nincs is vonakodóbb, késedelmesb, savanyubb hangulatu fizető a világ hátán, mint — tisztelet, becsület de igazság is — kelet-sarjadéku rokon vérem. Ez alkalma-

sint annak eredménye, hogy tán soha felesleges pénz nem volt, és tán mód nélkül sokszor megcsalták. Legyen ez egyébiránt akármiként, axioma marad, hogy eddigelé legalább a nagyobb rész a "nem fizetést" mindig valami szüzességi nimbus által képzelte körülövedve, melynek fertőztetlen létére állítá az emberi szabadságnak, a földi boldogság e főkellékének talpkövét.

Szólj most hozzá "röviden", hogy ez merő képzelenség, s az is bolond volt, ki illyest gondolt, valamint az egész szójárás és szüzességi praetensio valósággal nem is egyéb, mint kontár falusi mester-felfogás: és ugy huzza magát befelé, tövissel kifelé — a magyar ember t. i. — mint borz, vagy legalább olly rögtön és olly indignatioval fordít hátat, mint anda szende kisasszony, kit házasságra szólít fel udvarlója, minekelőtte kegyeibe tudta volna magát avatni.

A magyar embert fizetésre "betű szerint" csábitni kell. Ámde mi által lehet őt illyesre csábitni? Részint annak megmutatásával, hogy semmiből semmi nem lesz és ekkép valamint esztelen tett, pénzt fecsérteni: szint-olly kevésbé eszes tett viszont, nagyobb nyereség fejében semmit előlegezni nem akarni, tehát haszonkimutatás által; részint némi előítéletek legyőzésével, mihez képest egész fényében kitűnjék, hogy a jobb ember, nemzeti becsület, bizonyos nemzeti nagyság nélkül nem lehet boldog, miket azonban ingyen el nem érhetni, és ennél fogva szellemi győzokok által. E két varázsszer okvetlen diadalt szerez a legmakacsabbnál is; mert anyagi vagy szellemi, vagy e kettő összevéve rendszerint csak hat az emberekre. Illy általjánosan előhozva, szoros megmutatás nélkül azonban, hogy a javasolt előlegezés után valóban telni fog az erszény, vagy tágulni a kebel, vagy mindkettő, önámítás nélkül, vajmi kevés fizetési jó-akaróra tehetni szert; hol pedig a "nihil de nobis sine nobis" elve alkotja a polgári lét legmélyebb sarkalatát, ott néhány jóakarók megnyerése még nem diadal.

A közterhekbeni részesülés mind anyagi mind szellemi hasznát be kell ennél fogva előbb bizonyítani a nagyobb számnál, mielőtt tanácsos volna az illető részek

pénztáraikról disponálgatni ; annyi előítélet, elfogultság, szegénység és bizodalmatlanság közt azonban, mint a mennyi Magyarország lakosait és főképp kiváltságosainak nagy részét zsibbasztja, hol olly nagy szám mind anyagi mind szellemi tekintetben betű szerint állatilag teng, és a legnagyobb résznek, tisztújítási és követválasztási ünnepeleken kívül — ó irgalmas Isten — nemzeti becsületeiről, nemzeti nagyságról, de legtávolabbi felfogása sincs ; illy körülmények közt azonban kérdelem, mikor az elkerülhetlen reformációt úgy szólván bölcsőtül volna szükség kezdeni, és kivált szellemi tekintetben, mikép ez nemesüljön, a nagy résznek valódi Pál fordulásán kellene átesni, ugyan nem valami "hátravető"-e a legkisebb indiscretio is, és ennél fogva nem valóságos "megsemmisítő"-e minden éretlen zaklatás?

Isten bocsássa meg tehát, ha, mielőtt egy kissé jobban átlátta vala a nagyobb szám, hogy semmihez nem járulni nemcsak nem becsület, de valódi szégyen, és e mellett legotrombább számítás — mert természet elleni és ekkép nem áll tartós alapon — és ha, mielőtt egy kissé megkedvelé vala a tehetős rész a nemzeti nagyság élvezetét, nyersen kitáram mult számban, két garasos indítványomat.

Miután azonban e tekintetben már kapustul tört be a házba bizonyos párt, és Bedlam lakosához illő méltánylattel csábító szerként csak azt tárogatá, hogy ki a domesticába fizetni nem akar, semmirekellő, hazááruló s több efféle : tökéletesen kibűnhődve hiszem magamat, ha az indiscret korbácsolás által megcsökönysödött sokaságot — melly most fizetésről csak hallani sem akar, és ekkép alkalmasint e sorokat sem olvassa — nézetimre birni nem vagyok képes.

Tekintetbe vévén kiváltságos rokonim tehetetlenebb részének elaljasodását, tehetős részének viszont elfásult Sybarita hajlamát, nem is remélek azért jelen indítványomat illetőleg, sokat ; de azért nem csüggedek.

Hát ha csalatkoznám — s minő élvezet volna így csalatkozni — és több rokonszenvre, több pártolásra lelne eszmém, mint felteszem és nem volna olly botor

és olly énes a magyar, mint én bírálom őt, és elvégre ha most tüstint nem is, de mielőtt késő volna, keresztülmenne az általam szőnyegre hozott ügy: akkor nemcsak újra felelevenülne bennem azon hit, hogy Magyarország még "lesz", de többé nem kételkedném legnemesb átalakulásunk sikerén; mert ha elfogult, részint szegénységgel küzdő, részint becsületét és boldogságát álfényben kereső nép, annyi erőt tud venni magán, mikép száz millió pengő forint kiállítására egyesüljön, és mely nép úgy szólván illy lépéssel kezdi reformatioi működését — így kezdi mondom, mert hiszen eddigelé reformatio körül inkább csak fecsegtünk, mintsem tettünk volna — illy nép, a szónak egész értelmében, csakhamar nemzetté alakul, melly előtt szinte a lehetetlen is lehetővé válik.

Ki vele tehát, ha rendszer nélkül is, mi keblemen van, reménnyel, remény nélkül, bár siker bár ne, és jóakaróim számát nevelendem-e vagy viszont.

Fizessünk minden holdtul évenkénti két pengő garast. De értsük egymást. Ez csak legnagyobb általjában van mondva; mert felette nagy igazságtalanság volna, hogy például: valami mocsár, homoklapály, medverengeteg, sárcsató, és efféle tulajdon, egy-egy holdtul annyit fizessen, mint egy hold bánsági buzaföld, tolnai dohánytelep, felsővidéki lucernás, Pozsony körüli erdő, s illyes birtok méltánylag fizethetne. Némi tér ennél fogva — ha t. i. törvénnyé válnék az általjános elv — tán csak egy krajcárt, sőt még kevesebbet lenne köteles egy egy holdtul fizetni; midőn más tér viszont holdanként négy garassal, sőt még tán többel is meg fogna tiszteltetni. Allodium¹, sessio², közös, városi birtok, út sat. szinte külön tekintet alá esnek, de azért jöllehet nem egyiránt, még is hasonlólag telekdij alá lennének vonandók; minthogy ítéletem szerint azon főszabálytul nem kellene elállni, mikép minden holdtul, legyen az akárkié és akármilly minéműségű, fizettség bármily kis járuléka a haza felruházási kincstárához; mert azon egyeztetői szellem végett, melly most honunkban teljes-

¹ földesúri majorsági föld, nem jobbágytelek ² jobbágytelek

séggel nem létezik, de olly szükséges, és ekkép annak ápolására lehetőké minden módon és minden oldalról kellene járulni, nem volna egyetlen egy földbirtokos vagy csak földet tartó is azon becsületből kizárandó, mihez képest aránylag ő is járuljon az érintett kincstárhoz. Számtalan viszonyok lennének ez okbul elrendezendők és az új tervezethez szabandók, valamint szinte kellő szemügyre volna veendő a külön tájak virágzó vagy hervadt léte, kifejtetési tehetség, kereskedési viszonyok, szomszédság sat. — Roppant nehézségű, kigázolhatatlan egybebonnyolodottnak látszó tekintetek! Legyőzésük azonban éppen nem lehetetlen, sőt bátran mondhatni, ha az elv alkalmazásában itt ott minden érdekek tökéletes egyarányosságban nem is méltányoltathatnak, nemcsak ezerszer több esett el Buda alatt, mikor a hon megmentéséről volt szó — s most szinte ez esetben vagyunk — de minden tagosztálynál, minden végrendelet végrehajtásánál, aránylag szintén annyi nehézség és szövevény jön elő, ha több nem.

A dolog materialis lényege tehát egyedül a körülforog: valljon

Megbir-e az ország általján véve holdankénti két garas telekdíjt, a nélkül hogy csontvelejen ez által csorbát üssön?

Minden, a mi ezen kívül fekszik, mellékes tekintet; mert ha megbirja, akkor csak "akarni" kell, és nincs meggyőzhetlen akadály; ha ellenben nem bírja meg, ez esetben exculpálva van a magyar nemzet, ha eszmémet visszautasítja, és nem büne, ha hona hervadásban marad, ha t. i. hona bukik, minthogy lehetetlenre nem létezik kötelezés, és mai időben, mikor minden kétszeres progressioban halad, hervadt nemzeti állapot nem egyéb, mint enyészet.

Két garas évenkénti járulék egy holdtul, s kivált olly holdtul, a millyen felette sok van Magyarhonban, mellyen tulajdonkép semmi teher nem fekszik¹, olly

¹ a kisnemesi birtokok, melyek kölcsönt nem is kaptak, nem voltak megterhelve

kicsinységnek látszik, mikép tétova nélkül volna a leg-scrupulosusabb ember is hajlandó, illy járulékot legott az egész országra különbség nélkül kivetni. A dolog azonban olly fontos, hogy valóban igen méltányos azt egy kissé közelebbbrül fejtegetni.

Fentebb azt hoztuk fel, és úgy gondolom, minden lehető ellenvetéstül menten, hogy számtalan egy holdnyi tér, két garasos alapon, igazságosan de csak egy krajcárral sem terhelhető. Ha tehát a két garasos elvet általján véve fen akarjuk tartani, szükség, mihez képest némi egy holdnyi területre, ugyszólván pótlólag két garasnál többet rójunk. Már ha ez áll, akkor valamint például a Balaton közepén egy egy hold területre igazságos rendszer csak $\frac{1}{4}$ krajcárt fektetne, sőt tán ennyit sem : igen könnyen megeshetnék, hogy miután felette sok haszontalan négyszegtül gazdag (!) szegény honunk, egy egy első soru holdra tán évenkénti hat garast, sőt többet is kénytelen volna írni ép azon igazságos rendszer. Mind ez merő conjectura, de nem lehetetlen, és egyedül a felállított elvnek alkalmazásából világulhatna tökéletesen ki. Illy életbevágó dologban azonban efféle árnyéklatot szemből szalasztani nem szabad. Boncolgassuk azért a thémát még tovább.

Hat garas egy holdra, például banáti allodiumra, az sem látszik felette soknak ; s tudom, sok ember igen megelégednék, ha ezer, tizezer, sőt százezer illyféle banáti holdra tehetne szert, habár azon általján véve hat garasos telekdíjnál még egy kissé több fekünnék is.

Az életnek ezer viszonyai közt azonban gyakorlatilag másképp mutatkoznak a dolgok, mint azokat felette kényelmesen nem egy népboldogító oldja meg íróasztalánál vajmi könnyen.

Furcsán hangzik, és ezen nem egy "nép embere" fog megbotránkozni, tudom, de azért még is úgy van, hogy a holdkénti magasabb, például hat garasos telekdíj, általján véve inkább és sajnosabban érintené a nagy mint az egészen kis birtokosokat. S ugyanis, egy fél holdtul három garas, vagy egy holdtul hat garas, vagy végkép két holdtul évenkénti tizenkét garas, olly

egyedre nézve, ki tenyere után él, vagy fuvaros vagy kereskedik, bizony nem nagy állapot ; és ha ezen néhány garas járulékának következtében javulnak a közlekedések, nő a belfogyasztás, élénkül a kereskedelem, szóval, ha könnyebedik a kereset : lehetetlen volna néhány garast nagyobb gyümölcsöztetésre kiadni. Ámde illyest kell szülnie az aránylagos telekdijnak, és illyest fog is okvetlenül szülni, de természetesen nem a felhozott három, hat vagy tizenkét garas, hanem a százmilliót előteremtő összszelék, ha — és ez a feltétel — gyakorlati célszerűséggel kezeltetik az ; mit feltenni kell, mert másképp nincs csudaszer, melly a magyaron segíthetne ; s aztán kezünkben kell tartani ezen valóban csudákat művelhető emeltyüt, s azt helyesen kezelni.

A kevés holdnyi birtokos tehát, midőn sajnosan alig érintheti őt a két garasos alapon álló lehető legmagasb telekdij, hihetőleg csak hasznót aratand tervem alkalmazása által.

Nézzük most, mikép hatna tervem olly birtokosra, ki például százezer holdat Magyarhon kedvezőbb táján birván, holdkénti három garassal lenne általján véve az új rendszabály által megróva. Ez évenként háromezer garast, azaz tizenöt ezer forintot volna kénytelen fizetni, mi magában nem sok, mert százezer hold, három garas telekdijra classificálva, legalább is hoz tiszta 60.000 forintot évenként, miszerint 45.000 maradna az illető szabad rendelkezésére, a mennyivel fejedelmileg élélhetni. De ez csak akkor áll, ha nincs adóssággal megterhelve a felhozott terjedelem. Azonban kérdelem, van e sok illy jószág Magyarhonban? Alig létezik egyetlen egy is, de lehet mondani, a legnagyobb szám — és ez tán legtöbb esetben egyenesen eldődink büne — úgy meg van terhelve, mintha az érintett esetben 30.000 forint fekünnék a százezer holdon¹, miszerint annak tulajdonosa, atyja után valódilag csak 30.000 forint jövedelemnek lett ura ; s ha tervem szerint 15.000 ftot kellene évenként fizetnie, fele jövedelmét volna járulékként a telekdij után leszolgálni köteles ; a melly arányban a fél,

¹ ezen nagybirtoki viszonyokra I. a Hitelt

vagy egy, vagy két holdnyi birtokos soha nem lenne érintve.

Ezt azért hozám elő, mikép igazságtalanul, mostani szokás szerint, ne kiáltsák bizonyos reformerek a nagy birtokosokra ki mindjárt a crucifigét ha netalán, főkép eleintén, mielőtt minden gyámokaimat ki fogták vala hallgatni és fontolóra venni, tervemtől idegenebbek és attul vonakodóbbak volnának, mint a kisebb földbirtokosok és kivált a semmit nem bírók.

Nem minden arany, mi külső pompával jár; mindenki lagjobban tudja, hol nyomja őt a saru; és fél jövedelmet hosszasb ideig — tervem szerint harmincöt évig — évenként a hon investitiójára vinni, nem gyermekség; és ki kényelmesb élethez, tán egy kis hazai rendetlenséghez is szokván, illyest honunk javára, nemzetünk felvirágzására tenni képes, a nélkül hogy efféle tettének hasznát biztosan reméllené, annak keblét szilárdabb lelkiület lakja, mint amollyan uton utfélén találkozó emberét.

Azon kérdés tehát, melyet fentebb tévék: "valljon megbir-e az ország általján véve holdankénti két garas telekdíjt, a nélkül hogy csontvelején ez által csorbát üssön", az eddigi boncolgatás után gyakorlatban igazságilag ekkép módosítandó: valljon

Tervem egyes osztályokat, vagy ezeknek némi egyedeit nem fogja-e zsarnokilag minden méltányosságon tul érinteni? Mert hogy az ország összeleg elbir két garas telekdíjt, az legkisebb kétséget sem szenved. A haza javát azonban, noha azért sokat lehet és sokat is kell tenni, nem állithatni egyesek romjára; mit Magyarország némi statusbölcssei nem látszanak mindenkor elégségesen méltányolni.

Mindenek előtt kimutatandó ennél fogva az, hogy valljon létezik-e osztály vagy egyed e honban, kit tervem zsarnokilag sujtana. Mirül a jövő számban.

Széchenyi írói és hírlapírói vitája Kossuthtal, Viszota Gyula kiadása II. 3—10. l.

XXIV. CIKK, 1843 DEC. 31

101 Nézzük, most, mennyire néhány vonásban illyest tenni lehet: tulajdonkép s egy kissé határozottabban, mi körül, vagy inkább: minek elérése végett kívánnék az agitatio mezejére kilépni.

A végett, hogy addig is, míg az idő jobbat s célszerűbbet fejt ki, törvény által legyen eldöntve, mikép a bellica¹ és domestica² mellé, melyek már léteznek, egy harmadik kincstár alkottassék, és ez utolsó

1szer. Egyedül Magyarország szellemi és anyagi kifejtésére szolgáljon ;

2szor. Minden egyéb kincstároktul elkülönözve, egyedül saját körében forogjon ;

3szor. Budapesten felállítva, az országnak leg-szigorubb ellenőrsége alatt kezeltessek ;

4szer. E kincstár felállítására ne legyen ugyan egyetlen egy bármilly kis kutforrás is kizárva, nehogy azonban sok cél utáni iramlás végett, mint az sokszor történni szokott, egy se éressék el, mindenek előtt irassék ki általján véve Magyarországnak minden egy hold terére in thesi két garas, vagy legalább egy garas telekdij.

Ha ez — s értsük egymást — egyedül in thesi s csak bizonyos évekre, például harmincöt évre el van döntve törvény által, akkor küldessék ki országos választmány, melynek tisztje következőké volna :

1szer. Minden körülményt fontolóra véve, olly kulcsot dolgozni ki javaslatként, melyhez képest leg-igazságosb volna a két két vagy egy egy garast az ország külön részeire kivetni.

2szor. Mindenek előtt szemügyre venni a szegényebb sorsuakat s már valami adó alatt állókat, úgy hogy ezek vállait az új teher csak könnyen s inkább az általjánosság elve miatt érintse.

3szor. Kikutatni, mily finaciális műtétel által lehetne a telekdij után bekerekedő pénztehetséget leg-

¹ a jobbágytól fizetett hadiadó pénztára ² a házi, megyei adóé

magasbra emelni. És e tekintetben, mennyire szükségesnek fogja látni, magát a kormánynyal, vagy legalább ennek főembereivel, érintkezésbe hozni.

4szer. Lehető legkimerítőbb javaslatot kidolgozni, hogy tekintvén az ország általános javát, különös reflexióval levén a honnak mostohább vidékeire, valamint egyetemes szegényebb sorsuira, milly series és milly lépcsők szerint volna a telekdij alapján egy és más legcélszerűbben életbe hozandó.

5szer. Tervet készíteni az egész ügynek gyakorlati alkalmazása fölött; s végre

6szor. Az egészet, a jövő vagy a drága idő kimélése végett egy rendkívül tartandó országgyűlésnek benyújtani.

És ez uttal agitatioi eszmém fölött határozottabbat nem mondhatok; magamnak mindazáltal fentartván, hogy majd mikor netalán az agitatioi mezőre lépés végett, fel fognék szólíttatni, az addig is tervem ellen gördítendő nehézségek feloldási próbája mellett egy-szersmind a most előhozottakat is tehetségem szerint még jobban felvilágosítani s tán pótlani is fognám.

A pók, mint mondják, még mézből is mérget szí, a méh viszont még keserüből is édest.

Felszólítom ennélfogva mind azokat, kiknek vérünk jövendője őszintén fekszik lelkükön: nézzék előadásom hiányait engedelkenyen el, s ha lehet, vonjanak egy kis jót tiszta lelkü szándokombul.

Erő, magában bizás s ebből eredő bátorság jellemzi a férfit. A helyett tehát, hogy a casuisticának ezer bonyodalmiba bocsátkoznánk szűk prokátorilag: mi minden fog érni, ha egy egy garast vetünk ki egy egy holdra — mi körül, igaz, foliantokat lehetne írni, bizzunk inkább magunkban s eddig meg nem tört nemzeti zománcunkban, és írjunk ehezképest elvként minden holdra nem bánom ha nem is két vagy egy garast, legalább de tétova nélkül, egy krajcárt ki. Hiszen kezünkben marad az egész, s egyedül minhasznunkra fog fordíttatni az. Mitül rettegünk tehát? Illy csekély teher ha nincs is szoros tudományi szaba-

tossággal elosztva, bizony senkit nem nyom el. S ha valaki véletlenül általa még is erősebben volna megterhelve, azt a lelkes addig is, míg minden jobb és jobb rendre fejledez, szívesen elviselendi.

Oh szent haza, melynek nevével nem egy hiu csak kalmárságot űz, ébreszd a jobbakat szebb hasznukra. S legyen bármi kicsiny nyel is meg kezdve egy józanabb és igazságosb rendszernek aerája — — — s legalább, mint én itélek nemzeti létünkéről, én, ki ábránddal be nem érem, többé vérünk jövődjé fölött nem csüggedek, mert lássa csak a magyar, hogy hazafisága az égi lakosoknál viszhangra talál, s gyümölcsöt terem, s mint fentebb érintém: "Vetélkedni fog", de nem azon, mi ma teszi nyomorult ujjhuzásinak tárgyát — oh piruljunk! — hanem hogy ki tehet többet a honért.

S ha legnagyobb veszély kísérné is ügyemet — pedig legkisebb sem kíséri — még akkor sem kellene azt kísértetlenül hagyni. Mert ugyan biztos állásban vagyunk-e most? Oh ne csaljuk magunkat! Agg bárkánk, mind nemzeti, mind alkotványos tekintetben, bizony felette közel van a hajótöréshez, mert az indulatok vajmi magas habjai és a szenvedélyek kibontakozott szélvészei hányják vetik azt, s ekkép tán nem segíthetne rajtunk egy könnyen valami inkább, mint egy kis "gyakorlati part", melyre kikötve csakhamar átlátandjuk, hogy új elemekből csak Isten teremthet nemzetet s ekkép mi mint gyarló emberek, egyedül a létezők kifejtése s nemesítése által menthetjük meg és emelhetjük magasbra vérünket.

És most elvárom, mit mondanak az oppositio zászlója alatt álló haladás barátjai. Mert ha tervemet ellenzi vagy hallgatással veszi még Gr. Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Klauzál Gábor, Gr. Teleky László, B. Eötvös József, Gr. Ráday Gedeon, Bezerédi István, Szentkirályi Mórítz, Beöthy Ödön, Wenkheim Béla, Esterházy Mihály, Esterházy József is, akkor — — — várni fogok; s addig is, míg birom, honunk felvirágzására kisebb szerűket öntözgetni.

Mi azonban engem illet, valamint soha nem fogom az ellenséget egyedül vagy néhány bajtárssal megtámadni, de ha csak a fél ezred hajlandó is erre, már megyek: szintugy nem vagyok barátja a liberum oblatumnak;¹ ámde ha kiváltságos rokonim csak fele akarna is tervemben venni részt, s én már édes örömet fizetek. Hadd élvezze a többi, ha elég nyomorult erre, a mindenbeni "ingyent", én nem irigylem, sőt viszem hátamon, mert élvezni sovárgom "honunk diszét".

U. ott, 262—5. l.

¹ Önkéntes adóajánlás, nem törvény álta

POLITIKAI PROGRAMTÖREDÉKEK 1847

A Kossuth kezdeményére és izgatására létrejött anyagi jellegű társulások: Védegylet, az Első Magyar Kereskedelmi Társaság nem sokáig éltek ugyan, de az egyiknek közülök, az Iparegyesületnek, sikerült egy Hetilapnak nevezett folyóiratra engedélyt kapnia, s ennek közgazdasági rovatába írt újból vezércikkeket Kossuth 1846-ban. Több cikkben erőlyesen sürgette a közteherviselés megvalósítását közös adózás útján, s a nemesség azon részét, mely nem vállalná azt, kényszerrel fenyegette meg. Széchenyi ugyanakkor, már 1845 óta a kormány tagja volt, mint a József nádor elnöklete alatt működő kir. helytartótanácsban a közlekedésügyi osztály vezetője, s mint ilyen, Kossuthnak a társadalmi ellentéteket szító politikáját megint csak veszedelmesnek találta. Míg a Garat, Akadémiai Beszéd megírásánál a nemzetiségi ellentétek kiélezése ellen lépett fel, addig most elsősorban az osztályok egymás ellen támadásától tart, s azt akarja kizárni a magyar fejlődésből. Kossuthot leplezetlenül támadja benne, ez pedig utólag „olygarchikus döllyfel és keserű epével saturált betyáros gorombaságot“ és „szánakozásra méltó rémlátást és revolutio-szaglálást“ talált e munkában.

A szövegeket Vízota Gyula kiadásából, Gr. Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal, Budapest, 1930, II. kötet (a Klebelsberg-féle Fontes sorozatban) vettem.

AZ Ő SZEREPE A KORMÁNY MELLETT

102 Nem átalom kimondani — e jelen röpiratnak tulajdonkép főtengelye — hogy Magyarország ellenzéke, mint az átalján véve — (átalján véve, mert számos a kivétel) ma létezik s napról napra türelmetlenebb és indulatosb körjeleket árul el, — árul el, mondom, mert kitörésre nincsen mindenütt alkalma — nem csak hasznot nem hajt a honnak többé, de mind

az alkotmányt, mind a nemzetiséget oly bajokba s oly kétes állapotba sülyesztheti, mikbül aztán egy Isten sem mentheti meg fajtánkat, miután még Isten sem adhat életet az öngyilkosnak többé.

Mind azon fallaciák s éretlenségek között, melyek a jelen, mintegy vajadásban lévő nemzedéket jellemzik, többször lobbantaték az már szememre, mintha én, miután ellenzéki tag többé, vagy inkább "jelenleg" nem vagyok, az egész ellenzéket gyökerestül kiirtani s megsemmíteni törekedném. Nyomorult felfogás, s még nyomorultabb ráfogás!

Azért, mert egykor a vár védelmezését tartám legfőbb kötelességemnek, s magam is a védelmezők sorában állottam, ma megint azt mondom, "örök negatívummal semmire sem megyünk, s itt van ideje már — miután a századi védelem közt igen elbágyadtunk, elvégre a positivitas mezején is próbálnunk egy kis szerencsét, s személyemet tekintve minden körülményt utilisálni törekedem, miszerint valahára már valami nagyobb-szerűt is életbe léptessünk": ugyan, kérde, mert így szólok s így cselekszem, valljon ki akarom-e azért irtani a vár védőit, vagy csak kisebbitni is egyéni becsüket? Milly szomorú, vagy inkább, milly nevetséges hígvelejűség!

Minden időnek megvan a maga kelleke. És szerencsés, ki annak változékonyságát nemes céljaira ildommal felhasználni tudja; míg a rövidlátó, a makacs, az éretlen, s kivált rosszakaratu: viz, szél és körülmény elleni küzdelemben kimeríti erejét és szerencsét hiába hajhász.

Az ügyes hajós, ki célt érni akar, változva használja az ár folyamát, a szelek negédeit. Majd kóvályog, majd vesztegel; vitorláinak egész sorát akkor huzza fel, mikor minden körülmény kedvez; horgonyt vízszás időben vet. A bölcs tábornok szintugy rendezí ügyeit. Majd visszavonul és sáncok mögé állítja hadait, majd előre tör, s minden erejét egy pontra összesíti, a mint t. i. negatívot vagy positivitást parancsolnak a

körülmények. — Nemkülönben a higgadt politikus. Egy időben, t. i. mikor igazi vész fenyegeti a nemzet lételet, azon lesz, hogy minden, ki csak ér és nyom valamit, védelmileg álljon a gátra ki; míg olly időkben, mikor illy veszélyek nem léteznek, s ha léteznek, jobbadán a tulbuzgók agyveleiben léteznek, vagy hírük mester-ségesen van koholva, viszont azon fog iparkodni, hogy míg bizonyos számu hü tartaléksereg, tán az ország passiv osztálya, megnelemszünőleg örködik "ne quid detrimenti capiat respublica", addig a nemzet pezsgőbb része kiálljon a 'teremtés mezejére', és ott vilon ki minél nagyobb szerü és több diadalt.

És im ez azon szerep, mellynek viseléséhez én, mint az ujabbi magyar politikának egyik még mindig mozgani szerető 'régije', mennyire gyarló tehetségem engedi, közelitni iparkodom.

697—9. 1.

AZ ELLENZÉKISÉG ÉRDEMEI ÉS KÁRA

103 Mióta egybe van házasítva az austriai birodalommal hazánk, alig lehetett a legközelebbi időkg — mondjuk ki ezt kereken, mint azt már többször tevők — igazi hazafiságot más mezőn gyakorolni, mint az ellenzékin. — Mikor egybeolvasztási szándék vala napi renden, s ekkép nemzetiség és alkotmányos lét megnelemszünő veszély közt ingadozott: akkor a hü magyar, ki saját szerü felvirágzás és alkotmányos szabadság nélkül élni sem akar; s ehhez képest a világ bármilly előnyei sem lehetnek előtte izletesek, sőt inkább bosszantók, akkor természetes, hogy a nemzet jobb része elibe tevén még a vad függetlenséget is a legfényesb létnek, melly azonban nemzeti és alkotmányos áldozattal lett volna megvásárolva, nem tudott, nem akart haladni. — Azt tehát, hogy megvagyunk, és mint magyarok vagyunk meg, és ha bár egy igen fejletlen alkotmányt, de azért illyest még is birunk, egyenesen a magyarnak "ellenzéki", vagy más szavakkal kiteve: a

magyarnak magát egybeolvasztani és jogaibul kivetkeztetni nem engedő szellemének köszönhetjük.

Minden nemesb recollectio, minden nemzeti háladat, melly a fiatalabb vért önbecsével megismertetve, őt hazai hűségre buzditja, olyannyira van ehhez képest ellenzéki színben a magyarnak jobb részével azonosítva, hogy valóban nem csuda, ha ma, midőn minden nemzet részen áll, s elvégre a jó magyar sem alszik többé, ha ma az ellenzék még mindig olly nimbussal vétetik körül, melly a köz felfogás szerint szentesít.

Századokon keresztül, ugy szólván, vérbe vegyült és a haza valódi hivei által kimondhatlan elszántsággal, melly előtt megilletődve le kell venni süvegünket, ápolt gyökérfelfogást, mellynek nemzeti létünket köszönhetjük, nem lehet egy könnyen a közvéleményben kiirtani, de csak rectificálni sem; mig más részről nem kívánhatni, miszerint a nagy szám nemzeti javulásunk és a megváltozott körülmények mind azon gyengédebb árnyéklatit olly higgadtan és olly mélységben fogja fel és értse meg, mint a mennyi higgadság és mélység szükséges, hogy a még mindig nyavalygó magyar nemzet elvégre biztosan el is érje az egészség legmagasb fokát.

Nincs tehát semmi természetesb azon megrögzött eszménél, melly a magyar földön a sokaságban még mindig él, hogy az ellenzéki azon egyedüli vágás, mellynek nyomán üdvre emelkedhetik a magyar; mert hiszen, ha jó volt az ellenzéki tactika szinte eddigelé, mit bajosan tagadhatni; ha igaz, hogy az ellenzéki szellemnek köszönhetjük nemzeti és alkotmányos létünk fenmaradtát: ugyan miért volna e tactika most kevesebbé jó, sőt céltul visszalökő?

És ha ezen felfogáshoz még azon kényelem is vegyül, mellyhez képest az egyszerű "ellenzéki szín", az egyszerű "ellenzék sorába állás", minden legkisebb fáradtság nélkül már tapsot és éljent arat, mig az igazi hazafiság, e ritka erényt illető koszoru egyedül soha nem lankadó munkának, és mi több, kimerithetlen önmegtagadásnak lehet dija: ugyan nem volna-e inkább az

valódi csuda, ha az ellenzék sora ilyen körülmények közt mai időkben kisebbednék, miután ezer közt legalább is kilencszáz örömetesebb jut "könnyen", sőt ingyen hírnévhez, mintsem ilyesekért, hosszú évek során megtörhetlen hűséggel fáradozni szeretne?

702—4.

A MAGYAR, S VELE AUSZTRIA ELMARADÁSÁNAK OKAI

104 Legelsőben is ott, hogy az austriai kormány legközelebbi időig, nem méltatá eléggé, sőt éppen nem méltatta a magyarnak sem nemzetiségét, sem alkotmányát, de a közállodalmi bonyodalom egyszerűsítése végett, folyton folyvást az egésznek egybeolvasztására s minden részek egybeponosítására törekedett;

S aztán ott, hogy a magyar nemzetnek élénkebb, pezsgőbb része soha nem tudta, soha nem akarta, s most sem tudja, most sem akarja — és im itt fekszik a magyar ellenzéki hazafiak megbocsáthatlan büne — magát philosophiai felfogással azon eldönthetlen ténybe bele gondolni és e szerint bölcsen cselekedni is, hogy Magyarország az austriai tartományokkal biz egybe van házasítva, és a közállodalom egyik legfőbb kiegészítő részét képezi, úgy hogy egyedül e kapcsolatban találhat szerencsét, vagy sehol.

És ha ez igaz és a kijelent diagnosis nem helytelen, mit tagadni tán bajos volna, ugyan kérde: lehet-e bámulni mindennemű hátramaradásinkon? Ugy hiszem, éppen nem. Mert tengő s annyiakban sinlő állapotunk nem egyéb, mint természetes eredménye azon örökös aggodalom- és küzdelemnek, melly közt nemzetiség és alkotmány fölött virrasztva, annyi drága és helyrehozhatlan idő pergett le nemzeti életünkben a nélkül, hogy bármiben is a tizenkilencedik század követeléseire képest kellőleg s egy kissé nagyobb szabásokban haladhattunk volna. Sőt, ha átgondoljuk, mennyi

zsibasztó körülmény közt éltük napjainkat, s más részről nem tagadhatjuk, miszerint mind ennek dacára, kivált újabb időkben, még is tettünk némi meg nem vetendő előmenetelt, inkább azon kell csudálkoznunk, hogy csak ennyire is jutottunk mint a mennyire vagyunk; mi roppant kifejlődhetési képességünk legnagyobb kezessége.

Egy kissé hosszabb politikai pályámon ezen abnormis állás ingó voltát tetteleg tapasztaltam, és ekkép az általam felhozott thema jobb felvilágosítása végett, saját eljárásomra kívánok hivatkozhatni.

Én természetem és hajlandóságom szerint soha nem voltam ellenzék embere. Mert a negatio, az ellenőrség szerepe soha nem volt inyenre annyira, mint vala a kiállítási, az alkotási szerep. És még is politikai pályám kezdete óta és legnagyobb része folytában szinte a legközelebbi időig ellenzéki szerepet viseltem, noha ezen idő alatt is mindent elköveték, mi csak tehetségemben állott, nehogy hazafiui tisztem csupa negatiora legyen szorítkozva, de a positivitas mezején is közremunkáljak mennyire lehet, egy egy lépéssel elé. — Érzettem, sőt vajmi jól tudtam, hogy ezen kettős eljárás, kivált hosszabb időre és főképen nagyobbyszerűek életbe léptetésére, jó sikerrel nem folytatható, és pedig azon kérdésbe nem vehető oknál fogva, mert azon bosszantó benyomás, mellyet az ellenzék, míg emberek leszünk, a kormányra kénytelenül szül, nyílt ellentétben áll azon kedvező hangulattal, mellyben nagyobbyszerűek kivételére a kormánynak ringattatnia kell . . . és még is mint mondtam, vajmi hosszú időig egy uttal ellenzékeskedtem és némi alkotási ügyekben is fáradoztam. — De valljon miért? Egyedül azért — és ezen, ítéletem szerint olly annyira egyszerű és világos kötelesség teljesítés, még ma sem fér nem egy jámbor fejébe, de mint valami feloldhatlan rejtély lebeg előtte — mert legelsőben is a kormány legfőbb irányzata nemzet- s alkotmányellenes volt, s ekkép nem vala egyéb mint kötelesség: "ellenzékieg kiállni a gátra"; és aztán, mert olly mozdulatlanságban, olly irgalmatlan hátra maradási marasmusban pangott

hazánk, sinlett vérünk, hogy szinte kötelesség volt, mennyire illyféle kettős szerepben csak lehetséges vala, nemzeti és alkotmányos haladás végett is tenni lehető legtöbbet.

A mostani ellenzék politikai felfogása szorosan illy magasságra emelkedett, de minden megbántás nélkül legyen mondva, magasabbra még nem ; mert az ellenzék többé kevésbé jobbadán volt körömben forog, csak hogy sokkal több hévvel és gőzzel mint én, sőt felette nagy keserőséggel, s e szerint ellenzékeskedik is, a kormányt minden alkalommal gyanusítván, sőt nem ritkán legmérgesebben le is tajtékozván, és egy uttal a lehető legóriásibb reformkérdésekkel is vajudik, pedig — és aztán ez adja meg az egésznek igazi csipősségét — olly bizakodó kedélylyel, hogy ne mondjam "gyermeki éretlenséggel", mihez képest erősen hiszi, hogy hozzá vonzó sympathia- és szeretetből majd minden kívánságát tüstént teljesíteni a kormány, avagy azon ismeretes és felette bölcs téma szerint, mellyel — közbevetőleg legyen mondva — mai időben még a teljes hatalmu Napoleon sem merne kérkedni, "nélkületek, sőt ellenetek", a kormány és az ezt fentartó dynastia az ellenzék által majd le hagyja lábairul veretni magát.

Tatár felfogás és kuruc politikai mélység biz az egész, és nem több ; ne haragudjatok drága honosim, de bizony ki kell mondanom ; mert ha én nem cselekszem, ki cselekszi más? Pedig ha egy kissé mélyebbre nem visszük politikai tervezeteinket, bizony szinte csak kuruc és ezzel egybeházasított (!) "Heister"-féle eredményeket fogunk honunk mezejére idézni. Ez pedig kimondhatlan szomorú volna, valóban kimondhatlan szomorú ; mert hiszen még vesztünk sem lenne nagyobb, mint Vörösmarty olly édeskeserű zengi, de egyenesen "nevetséges", hasonlólag minden ollyas elbukáshoz, mellyre elég ok nincs, azaz, mellyet egy gyűszűbe fűző gyakorlati észszel is elkerülhetni, legalább a legközelebbi időkre még.

A FORRADALMI LÁZ BELSŐ LOGIKÁJA

105 Minden forradalmi állapotnak illyes szokott lenni természetes progressiója. Ugy szólván: Violentiai kotyavetye áll be a szónokok, a szereplők közé. — Mirabeau csakhamar pecsovicscsá válik Camilles Desmoulinshez mérve; ez pedig Dantonhoz állítva lesz azzá; de végre ő sem kerül el Robespierrehez hasonlítva ezen "qualificatiot"; míg berekesztésül: a forradalmi hagymáz-szabadság illusioit az önkény zsarnokkeze töri ketté.

Mi csak kezdetén vagyunk egy illyféle forradalmi láznak, de benn vagyunk, és annak legvégsőbb stádiumáig is okvetlen el fogunk jutni, ha a magyar ellenzék most legközelebbbrül tulsulyra bírna emelkedni; csak azon különbséggel, hogy vagy később minden forradalmi iszonyatokon keresztül fogunk eljutni a forradalmak azon végstádiumához, melyben a szabadsághoz szokottak Dante elkárhozottjával a legkinosb epedések közt elmondhatják: Non c'è più gran dolor sat; vagy tüstént minden anarchiai kitörések nélkül, de bizonyosan (!!!) jutunk oda el, a mint a kormány és az europai hatalmak rendfentartó politikája több vagy kevesebb, szaporább vagy később erőt fejtend ki.

Mostani körülményink között tehát, mikor a kormány szándéka irántunk nem csak abstracte jó és becsületes, de nemzetiségünket és alkotmányunkat tekintve sem készakarva sértő, s mind az, mi tán nem leghelyesben történik, nem azért történik így, mintha valami rejtett rossz cél volna a dologban, hanem mert bonyodalmaink között nem olly könnyű, kivált ha több elegyedik belé és illy mütételbe mindnyája még egészen belé nem okult, olly magyar és olly alkotmányos rend és táplálószereket találni ki, mint azt magyar felszéneseink, politikai "projectánsaink" és a dolog csak "egy oldalát látók" roppant serege könnyűnek gondolni látszik; mostani körülményeink között tehát, mondom,

”Nem kell, sőt nem szabad, hogy a magyar ellenzék bármiben is, kivált anticipative, tulsulyra emelkedjék”;

De minden magyarnak, kinek lelke magasb, szel-leme tisztább, mintsem hogy dicsvágybul, irigységbül, személy elleni antipathiabul, vagy végre nemtelen bosz-szuállásbul feláldozni volna képes a közjót, — olly magyarnak szóval, ki nem csak phrasisokkal és szem-fényvesztésekkel, de tetteleg szereti jobban a ”hazát mint saját magát”, szoros kötelessége, mindent, mi lélekismerettel és becsülettel nem ellenkező, elkövetni, hogy a magyar ellenzék, mostanság legalább, mielőtt a megújult kormánynak még ideje és alkalma sem volt célzatit a magyar nemzet előtt jóformán kitérni, tulsulyra ne emelkedjék; mert ha ez történik, mint érintém, előbb vagy utóbb, de bizonyosan bekövetkezik ránk a minden nemzetiségbül és alkotmánybul kivetkeztető rendfelállítás, mikor aztán késő lesz kiábrándulnunk, és azon ”édeshangu” ámitók ellen anathemákat szórunk, kik — meg akarjuk engedni — ”tisztasándékkal”, de ”költői felfogással” minket efféle kigázolhatlan mocsárokba vezetni elég szivesek és jók valának; vagy tán jobban mondva, kik a megsemmisítő gyilkot nemzeti és alkotmányos létünk életforrásába ütéek.

719—21. l.

A KORMÁNY BŰNEI

106 De hiába, sem a kormány nem tette meg a magáét, sem a nemzet. A kormány nem, mert elhagyván régi systemáját, melly szinte jobb volt a semminél, olly lethargiába esett, miszerint alig adá csak lételének is jelét s cselekvésre ekkép egyenesen feljogosítá a ”hazaikat”, miután régi igazság, hogy majd ’tesznek’ mások, ha nem ’teszen’ a kormány. És ha nem főz szakács, tehát főz kukta, sőt szakácsné!!! — A nemzet pedig szintugy nem, sőt még kevesebbé teljesíté kötelességét, mert — hogy hosszas ez alkalommal ne legyenek

— néhány kivételt ide nem értve, szinte semmit nem cselekedett, mi bár nemzetiségünket, bár alkotmányunkat, bár politikai eljárásunk modorát, a civilisált világ jelesbjeivel megkedveltette, megízleltette volna ; de nemzeti alkotmányos és politikai hitelének megromlására szinte végbevitt mindent.

Rajtam nem mult, hogy ez így ne történjék. Már jóval az 1825-iki év előtt nem egy alkalommal sürgettem az illetőket oda fent és szólaltam honunk mellett fel, hogy azt úgy paragon mostohaként sinyleni ne hagyják. — "Lajtán tul kezdődik a sötétség, és kelet felé e folyó képi a civilisatio határvonalát !" Hány izben hallottam magas helyekről¹ e sententiát. S fájdalom, nem tagadhattam, hogy ez igen sok tekintetben igaz. De éppen azért, mert ez némileg így van, ugyan miért nem eszközli tehát a kormány szent tiszte szerint ennek minélelőbbi jobbrafordulását. Ekkép okoskodám. Mire azonban mindig azon választ nyertem : "hogy a magyar alkotmány szent boltozat, melynek ha csak egy köve vétetik ki, okvetlen rogyik az egész !" Szép kép és még szebb figura, melynek már sok jámbor volt áldozata ; melly rám azonban soha nem birt legkisebb hatással is. S pedig, minthogy én legjobb akarat-tal s meglehetősen szemeim dacára sem voltam soha is képes, hazai intézetinkben valami 'boltozatot', vagy éppen valami 'szentet' észrevenni ; de annál tisztábban, sőt kézzelfoghatóbban állott előttem annak valósága, hogy a magyar elem nem csak beteg, hanem már rothadásnak is indult, s hogy azt ekkép, miszerint ismét életnek forduljon, nem holnap, de ha lehet még ma kell fekélyeiből kitisztítani.

Tiszta szándéku, sokszor ismételt, és azt hiszem, legalább egy kis méltánylást érdemlő szavaimnak azonban legkisebb hatása nem volt, — ha az nem, hogy személyem egyenesen felcsigázott phantastának bélyegeztetett, kiben igen is sok a képzelőtehetség, s ki ekkép mint örökös kapitány várhat, várhat, míg számtalan puskaport sem szagolt ujonccsoka parancs-

¹ főként Metternichel folytatott tárgyalásaiban

nokommá emelkedett, — s várhatnék még tán ma is, vagy kimondhatlan sok bosszu és kin közt leltem volna egy kis ki nem kerülhető előmenetelemet, ha hogy tizenhét évi nem kályha mögötti, de sok fáradtság s nem egy veszély közti katonáskodásom után, az 1825-iki országgyűlés alkalmával, mert ott férfiasan, s mi több, veres nadrágban és magyarul, de nem kevésbé a kormány mint a nemzet érdekében egész őszinteséggel valék felszólalni bátor, betű szerint a katonaságtul el nem dorongoltatom, mit — közbevetőleg legyen mondva — itt korántsem hozok panaszkép elő, de éppen ellenkezőleg annak bebizonyítására, hogy politikámban engem soha személyes érdek vagy valami bosszuvágy nem vezérlett, hanem egyedül honunknak becsületes belátásom szerinti java. Mert hiszen, ha ez nem lenne így, valljon nem fejték-e illy méltatlan bánás után a kormány ellen legalább egy kis keserűséget én is ki, a mai ellenzéknek némi dicső tagjaihoz képest, kik udvariak voltak mindig, mig emeltettek és reméllettek, t. i. ők maguk és magukért, ha bár vitte volna is nemzetiséget és alkotmányt az ármány, de tüstént az ellenzékhez simulvák, magátul értetődik: ezen dicső "bosszu-patrioták" — ej be rossz szagu mindez! — mióta észreveszik, hogy a kormány saját drágalátos személyük elibe teszi a hazát, teszi a közjót.

727—9. 1.

"ÖNISMERT"

107 Véggép még is mindig csak a nemzet maga dönti el, milly szellemben, milly szabályok szerint és milly vágások közt fog kormányoztatni; és e szerint Isten és igazságos ember előtt nincs legkisebb jogunk a kormány ellen azért panaszkodnunk, hogy elégséges sympathiát és cselekvőséget nemzetünk és alkotmányunk iránt nem fejtett ki; valóban nincs, mert hiszen mi magunk tapodtuk s vetettük úgy szólván kutyáknak legdrágább kincsünket, nemzetiségünk szeplőtlen

voltát, alkotmányunkat pedig vagy nem őriztük, vagy őriztük — millió honfitársainkrul jobbadán feledkezve — annak egyedül nyomorult kiváltságos oldalát ; mi aztán természet szerint senkinek, kiből csak egy kis igazság s felebaráti szeretet létezik, nem igen nevelhette hozzánk vonzó hajlamát vagy éppen rokonszenvét.

Oh, üritsük ki valahára, még mielőtt késő volna, az "önismeret felette keserű — igaz — de nemzeti javulásunkra olly jótékonyan ható, sőt elkerülhetlenül szükséges serlegét fenékig !" Mert csak akkor, és előbb soha nem, lesz megvetve felüdülésünk igazi alapja !

Ismerjük tehát el, s legyünk meggyőződve, hogy leg és legfőképp bizony csak saját magunk vagyunk azon bánásmódnak szerzői, mellyel minket a kormány eddigelé illetett, valamint ezentul is alkalmasint egyedül a nemzet több vagy kevesebb bölcsesége fogja e tekintetben eldönteni saját szerencsés vagy szerencsétlen sorsát, azaz : nemzeti és alkotmányos felvirágzását, vagy viszont ; mert szinte lehetetlen, hogy saját magunkon kívül teremjen, legfelsőbb regiokban, olly ritka philosophiai felfogás, melly nemzetünk ebbeli netalán mutatkozó hiányait pótolni volna képes ; sem nem hihető, mihez képest bármilly hatalom hátráltatni vagy éppen ketté bírná törni fajtánk sajátlagos kifejlését, hahogy azon erővel, melly vérünkben minden kétségen kívül rejlik, bölcsen sáfarkodni értünk.

735—6. 1.

AZ AUSZTRIAI KAPCSOLAT ÉS AZ ELLENZÉK

108 Mi engem illet, én egyenesen a legvastagabb fallaciának tartom, azt hihetni, hogy Magyarorszáiban separationalis ideákat bárki is, ki eszénél van, komolyan rejtse keblében. Hogy illyesre lehet itt ott hajlam és némi vágy, azt nem merném egészen tagadni ; mert hiszen fajtánk, ha tehette szerét — bármennyire szívesen dicsértesse, sőt saját maga is egy huzomban dicsérje tántorithatlan hűségi kvalitásaiért magát —

bizony pártütésre s elszakadásra mindig különös hajlamot mutatott. De nem hiszek, tán egyes örülteket kivéve, senkit is ezen eszmével impraegnálva azért, mert a legbutábbnak is elég esze van átlátni, hogy efféle vásár kettőn áll; és még akkor is, ha Magyarország, tudja Isten micsoda különös fatum által, el bírna szakítani magát, fajtánk legcsekélyebb száma, vele született irigy fondorkodása, lapos hona, és legfőképp sokkal erősebb szomszédai következtében, tán csak tizennégy napig sem volna képes fenállni, minden támasz vagy inkább valamely erős 'fentartó kéz' nélkül, önállóság; mi aztán természetesen nem lenne fényes csere.

Midőn azonban így vagyok meggyőződve, és jót mernék állni, mihez képest komoly szándéku separatista Magyarországon nincs; más részről tökéletesen kezet fogok azokkal, kik azt hiszik, mikép a magyar eddigelé még soha tökéletesen meg nem tudott barátkozni azon ideával, hogy az austriai birodalommal elválhatlanul egybeházasítva van. Honnét aztán nem csuda, ha a kormány sem birta egészen familiarisálni magát azon eszmével, mellyhez képest a magyar hont tekintve, nem valami homogen lényegű coloniával, de sajátlagos nemzetiségű és alkotmányos országgal van egybekapcsolva.

És ám ez azon tulajdonképi Pandora szelencéje, nem csak ránk magyarokra, de az egész austriai közbirodalomra nézve, mellyből oly kimondhatlan sok keserűség és viszonzagi ujjhuzás burjánzott közös kárunkra. Mert a helyett, hogy mi magyarok tétova és idővesztés nélkül ezen kapcsolat alapjára állítottuk volna kifejlésünk láncolatát; a kormány viszont minden hátulso kapu nélküli hajlamot mutatott volna nemzetiiségünk és alkotmányunk iránt, vagy ezeket legalább respectálta volna: e helyett mi magyarok 'akarom is, nem is-, birom is nem is'-féle hangulatban, majd nagy hetykén nemzet-függetlenségi és önállási álmokat álmodtunk, majd leverve és mély szomorúságba süllyedve, recollectionalis visiokban merengtünk; a kormány vi-

szont, mellynek szemében ezen 'kapkodási, majd elbizottságra fajuló, majd kétségbeeső lelkiület' természet szerint nem igen nevelheté vérünk tekintetét, de az egyenesen valami végvonaglási képben jelent meg, nem igen birta elhatározni magát, szapora véget vessen-e ezen látszólag haldokló állapotnak, avagy kifejtessen-e minden lehető gondot, az olly súlyosan beteg nemzeti test helyreállítására.

A kormány azonban, hála az Égnek és hála azon férfiaknak, kik a magyar nemzet egykori felvirulásán soha nem tudtak kétségbe esni, de csak kételkedni sem, ezen utolsóra határozá el magát — felette későn ugyan, fájdalom, de valahára még is — úgy hogy ha visszatekintünk csak a legközelebbbrül lefolyt 10, 15 évre is, lehetetlen legédesb örömezzetire nem fakadnunk, mert nyilván érezzük, nem csak hogy élünk, hanem hogy annyi életerő rejlik vérünkben, mihez képest felvirágzásunk sem maradhat el, ha mi magunk nem vágjuk életünk fonalát ketté!

És vajjon mind ezek után mit mivel mai napokban a magyar ellenzék? Nem csak elő nem segíti a systemájában egészen megváltozott kormány szándékait, nem csak nem törekedik a kormánynak mind azon nehézségeit könnyíteni, mellyek egy olyannyira szövevényes országlásban mint az austriai, szerfelettiek, mit minden méltányos, ha nincs is beavatva, Istentől nyert saját esze szerint is kénytelen lesz megismerni; de e helyett most legujabban, a nélkül, hogy csak legtávolabbról is tudná, 'mit fog a kormány jövő országgyűlésen kitálatni', mindent, mi csak tőle telik, elkövet, pártja szaporítására és a kormánynak minden módóni rágalmazására, gyűlöletessé tételére; ha pedig bárhol is, mint teszem minap Galliciában, gyűlnek bajai, még annyira vetemedik számos tagja, hogy minden tartalék nélkül egyenesen kitarja legnagyobb örömét! Mi, Isten bocsássa meg bűneinket, per associationem idearum, több ízben, mikor illyeseket hallani valék kénytelen, pedig olly egyének részéről, kik magyar privilegiumok, constitutionalis fávörök, magas állás és gazdagság nélkül,

csak egy jó paripa becsével sem érnének fel, egyenesen a pedellus némellykori működésének felette nagy hasznát, sőt szükségét, vagy éppen "sajnos elmulasztásait" hozta emlékezetembe.

És aztán azt gondoljuk, az efféle politikai eljárás üdvünkre szolgál? Milly szomorú és valóban csak gyermekekhez illő csalódás!

Az ellenzék tactikája, jobbadán sympathiák, antipathiák és pajtasság körül forog. Ha valakit nem kedvel, vagy nem cimborája, tüstént rossz embernek, sőt hazaárulónak hajlandó kikiáltani őt; midőn szeretett embere és pajtása szemében a gerendát sem látja; a szegény haza, nemzetünk felvirágzása pedig — s alkalmasint a nélkül, hogy csak maga is észrevenné — nála mindig alárendelt tekintet; mert hiszen a párt, egyedül a párt, és az ezzel szorosan összekötött uralkodási viszketeg az, mellynek mindent alárendel.

És e tekintetben a mostani ellenzék táborának bűne megbocsáthatlan. Mert annyi vélemény-türelmetlenséget, annyi gyűlöletet, annyi erőszakot, annyi terrorismust hozott nem csak a politika mezejére, de ezen szép ingredienseket bizonyos systemával még a társasági körökbe is olly sikeresen be tudta csepegtetni, mihez képest szinte ránk nehezült ismét vérünk régi átká "regnum in se divisum" sat., és alig létezik családi viszony többé, melly a politikai láz mérgétől nem volna némileg elfertőztetve már. — A 'pecsovics' nevezetét, bizonyos megvetést és egy sajátságos lenézést csatolván hozzá, ő találta fel, ő cultiválta, és ő alkalmazta minden különbség nélkül mindenkire, ki nem volt táborának tagja. S valóban csuda, ha már eddigelé minduntalan kardra és pisztolyra nem került a dolog, mi valóban nem az ellenzék érdeme, de egyenesen azon mérsékletnek tulajdonítható, mellyel az ellenzék ekkoráig találkozott, melly azonban adná Isten, hogy ne, de alkalmasint nem lesz kimeríthetlen; mert hiszen, hogy mást ne említsek, egyedül azon, mindig valamelyes megbántási szándékkal valakire kent 'pecsovics' cím is elég, a legundokabb csufondárok feltalálására és

kellő visszaszórására, mik aztán igen természetesen, mert az ellenzék superlative sérelmes, és e fölött neki minden szabad, másoknak ellenben semmi, olly 'nemzeti' (!?) bántalmak, mellyekre csak párviadallal válaszolhatni, vagy mik még kényelmesebben, de azért mindig a nemzet nagy dicsőségére (!) parádi modor szerint megbosszulandók.

745—9. 1.

"KURUC POLITIKA"

109 Hogy eddigelé csak féligmeddig tudtuk, vagy éppen nem tudtuk Bécsben létező hivatalos főurainkat kellőleg hasznosítani ; mi aztán természetesen csak úgy eszközöltetnék, ha itt az országban kellő támaszt talál-nának, és nem e helyett éppen megfordítva akadályt : ezt kár volna tagadni, minthogy ez mindenki által ismert s toties quoties ismételt elvitázhatlan tény. — És azért, mert a lefolyt idők kiestek hatalmunkból, de a jövő némileg még kezeinkben van, s mert valóban felette sajnós volna, nemzetünk kimondhatlan nagy kárára még tovább is folytatni ezen idétlen, hogy ne mondjam "kuruc politikát", nézzük csak egy kissé még közelebbről : ugyan mi lehet ezen visszatetsző eljá-rásnak oka?

"Uralkodási vágygyal egybeszótt gyermekies dac ; lovagiság körüli emésztetlen ideák ; s végre : fel nem fogása házassági viszonyinknak !"

Im, főkép e három kutfőből veszi politikai idétlen-ségünk eredetét !

Nemzeti jellemünknek a pajkosság s betyárság mellett többek közt még egy másik árnyoldala is van, és ez a 'dac'. Neveli ezen hajlamot pedig rozsdáibul ki nem tisztult alkotmányos szerkezetünk. — Másutt mi mindent nem kell tudni ; a becsületességnek, nemes viseletnek és erénynek milly összege, vagy legalább milly jeles ész, különös egyéniség vagy gazdagság szükség-es ahhoz, mikép a fiatal kezdő csak egy kitünőbb

állásba helyezhesse magát! Nálunk, ha Isten képébe hazudni nem merünk — és üritsétek ki hazánk el nem romlott fiai, kik számára ez irva van, e serleget fenékgig: s meg lesz mentve honunk — nálunk mondom, kivált legujabb időkben, efféle szerencsére semmi qualificatio, de még csak szónoklati tehetség sem kell; de egyedül dac és mosatlan szájból fakadó pizok a kormány és ennek kitünőbb emberei ellen is váltig elég, mihez képest az efféle szereplők rögtön egekbe emeltessenek, és például másoknak úgy tiszteltessenek felette sokak által, mint a hazának legnagyobb jótevői. Honnét aztán nem csuda — és ha ezen a közvélemény és törvényhozás kellő időben nem segít, bizonyosan oda vagyunk — hahogy nem létezik és soha nem is létezett e világ hátán olly nemzet még, mellynek legkényesebb kérdései körül olly felette nagy szamu tudatlannál tudatlanabb szakács olly sokáig viselne előkelő, sőt vezető szerepet.

754—5. 1.

”A LOVAGISÁG KÖRÜLTI ZAVART IDEA”

110 Szorosan egybe van kötve ezen, könnyű szerrel kitűnni akaró dacos uralkodási vágygyal, melly nem engedi, hogy hatalomra emelkedett hazánkfiat kellőleg hasznosítsuk, a lovagiság körüli mind azon zavart idea, mely kivált egy idő óta vajmi nagy confusiot csinált nem egy főben.

Lovagiság a szó valódi tiszta értelmében, bizony meg kell vallani, eddigelé nem igen tartozott a magyar-nak különösen kitűnő tulajdonihoz. Irigy fondorkodása, bosszuálló, cserbenhagyó hajlama, nem igen engedé nálunk ezen nem egészen új, de még is újabb koru erénynek általános kifejlését. — Mig a középkor civilisáltabb viszonyok közt mind tisztábbá és divatszerűbbé tévé annak, a becsülettel ollyannyira szoros kapcsolatban lévő eszméjét: addig a magyar, ázsiai s tán még egy kissé pogány lényegénél fogva — minthogy a lovagiság

eszméje egyenesen európai és keresztény termény, s minékünk csak szavunk sem volt e kitételre, de csak most legközelebbbrül gyártók azt — addig a magyar mindig összekeverte annak integrans kellékeit, és soha egészen felfogni nem volt képes, mikép párosulhat vitézség szelidséggel, a szó legszentebb megtartása hadi csellel, engedelmesség győzedelmi tehetséggel, a szép nemnek bálványzása szeplőtlen viselettel s így tovább, férfinai méltóságának és tekintélyének csorbitása nélkül ugyanazon egy személyben össze ; holott az igazi lovagiség, mellynek nagylelkűség a főalapja, nem csak magában egyesíti mind ezen ellentétben látszó tulajdonokat, de egyenesen ezek elválhatlansága feltételezi létét.

756—7. 1.

A "HÁZASSÁGI VISZONY" AUSZTRIÁVAL

111 Elősoroltuk annak már két okát, miért nem tudja felemelkedő kormányembereinek hasznát venni a magyar !

"Gyermekies és mindennel dacoló pajzánsága miatt legelsőben ; és másodszor, mert fejében a lovagiség körüli eszme általján nincs tisztában !"

A harmadik, általam vajmi sokszor ugyan, de mint látszik, eddigelé nem nagy sikerrel szőnyegre hozott s tárgyalt ok az, hogy csak igen kevés magyar képes azon különbséget egész mértékében felfogni, melly Magyarország és az örökös tartományok közt létezik. Mihezképest aztán, a legtöbb sem nem látván, hogy ott németiség, status-quo és autocratia a három fő elem, itt ellenben magyarság, progressio és alkotmány ; sem azt kellő figyelembe nem vevén, hogy a fenforgó esetben sem elválásról, sem egymás fölibe kerekedésről nem lehet csak szó is, de egyedül e kettő közt foroghat legitim választás, "Vagy örökös per-patvar és ujjhuzás közt nyomorogni, vagy jó házassági viszonyban mennyire lehet, élvezni az életet" ; igen ter-

mészetes mondom, hogy miután a legtöbb sem az egyik, sem a másik most érintett eszme valódiságával tökéletesen megbarátkozni ekkorig még nem tudott, politikai állásunk is napról napra, a mennyiben itt is, ott is mindinkább felhevülnek a kedélyek, kényesb, viszásb, veszélyesb, aggasztóbb lesz.

762—S. 1.

KOSSUTH IZGATÓI PÁLYÁJA

112 T. Kossuth Lajos ur, mikor politikai egünkön feltűnt — s akarjuk hinni : sem szerepviselési viszketeg, sem hiu dicsvágy, sem ezeknél éppen valami szennyesb szomj nem indítá őt, de egyenesen minden tisztátlan keverék nélküli zarándoki hazaszeretetet és honi hűség — akkor izgatásait, értetődik, mindig az ő sajátyszerű heroicus modorában, legelsőbbben is a nemesi és a főnemesi sphaerákban kezdé gyakorolni. — Annyi édes sejtelmekkel fűszerezett várákozásának azonban leg-távolabbrul sem felelt meg az eredmény. Mit várt, mit nem várt, és annyira süllyedt nemesi és főnemesi osztályinktul rövid idő alatt józanul mit várahatott, s mit nem : az nem idevaló, mert igen is messze vezetne. Elég az hozzá, hogy nem csak nem tudta magát, s kivált methodusát az illetők nagyobb részével megkedveltetni, de ezek róla egyenesen azt gondolák, habár nem mondák is, hogy ő bizony nem egyéb, mint fenhéjázó idealista, kitül ehhezképest leg-jobb óvakodni. Minek következtében aztán t. K. L. ur kiábrándult, s azon nevezetes mélységű conclusióra jutott, hogy mert ő t. K. L. táblabíró ur nem vala úgy szólván néhány hónapi legügyetlenebb működés után képes és az ő methodusa nem hatott semmit, a magyar általános nemességet mocskaibul kitisztítani s egy dicsőbb jövődőnek elibe vezérteni : ez okbul tehát olly bizonyos mint kétszer kettő négy — így okoskodott ő — hogy a magyar nemességi elem már olly poshadt mocsár, mellybül Isten sem volna — és

a majori fit denominatio — képes, valami derekast faragni; s e szerint új elemeket szükség keresni, tán teremteni!

Ezen első mystificatio után, melly önbizalmát nem csak nem gyengíté, nem csak haszontalan scrupulusokkal el nem tölté, de e helyett inkább csak edzé t. K. L. urnak férfiui akaratát s magasztos lelkiületét, ő a socialis térre szállott le, és a nemzetnek nagy hasznára s kivált a hazának nagy diszére, kereskedő, fabrikáns lőn.¹

Már mennyire van, ez új tért tekintve, kiábrándulási crisisben t. K. L. ur, azt officiose ugyan nem tudhatni még, mert ezt olly naif modorban, mint tévé első gymnasztikai küzdhomokárul elfordulva vagy azon inkább felfordulva, ez új körben számunkra még eddigelé nem tállalta ki. Mennyire mindazáltal azon büz és azon halovány szín után ítélhetni, mellyek a "magyar nemzeti (!) önálló (!) kereskedést" illetőleg olly fájdalomosan érinték a legnáthásb magyarnak orrát is, a magyar fabrikákat illetőleg pedig a legvérmesb phantasia előtt sem mutatkozhatik egyéb prognosticon, mint mindannyi új rom, hogy ne mondjuk 'cadaver'; miután, mondom, illy jelekkel terhesek az égi csillagzatok és t. K. L. ur leirhatlan aktivitásánál fogva több mezőn is tud forogni egyszerre, sőt ideárul ideára olly könnyen röppen át mint pille virágrul virágra, s efölött ebben neki is van elég tapintata; "szerencsésen megholtakra" hiába nem fecsérteni gondot és irt: ugy hisszük, ő sincs már igen távul azon másodizbeni tökéletes kiábrándulástul, mellyhez képest, dacára ropant fáradságának, s miután mindent elkövetett, mit férfiui energia és mélység, eszélyességgel és kitartással egybeházasítva csak végbevihet, a szegény magyar bizony a socialis téren kereskedés és gyár közt sem lelendi egykori nagyságának sarkalatát.

Qui perdidit numerum, incipiat iterum! Ezt tartja az állhatatos! S azért kérdem, miért ne próbálná haza-boldogító kísérleteit az igazi honfi még egy harmadik

¹ a Kossuthtól 1844-ben létesített Magyar Kereskedelmi Társaság, igazgatójának, Szabó Pálnak sikkasztásai miatt bukáshoz közel volt

mezőn is, habár kettőn már elsikamlott, mi igaz, egy kissé csökkenthetné önbizalmát.

T. Kossuth Lajos ur ez utolsó categoriába való, minthogy elég erővel áldá meg őt, hazánk javára, a kiváltságokat osztogató sors, efféle balesetek által nem csak lábairul le nem veretni magát, sőt Antaeusként mindig több erőt lelni magában, mennyivel többször esik, sőt terítették a fatumtul földre és ábrándul ki!

T. Kossuth Lajos ur ehhezképest, mint ultimum remedium, "Magyarországot alkotmányilag és nemzeti-leg megmenteni" — miután, mint ő hiszi, a nemesi rend elrothadt már, a socialis tér praxisban pedig vajmi sárosnak mutatkozik még — egyenesen és tartalék nélkül a 'népizgatóshoz' fogott.

Nem voltak ugyan eddigi működései is efféle symptomák hijával, miből az látszik, mintha ezen operatiot reservában pour la bonne bouche tartotta volna magának azon nem várt esetre fen, hahogy honboldogító eszméit jó módjával nem fognák elfogadni, és ő végkép kényszerítve érezné magát, azokat par force a nemzettel bekapatni. S ugy is történt, hogy eddigelé olly nagy s olly szapora szabásokban csakugyan nem fogadta el t. K. L. ur politikai eszméit a nemzet, s kivált omnipotens vezető sasnak, melly nem transigál, de csak tépni, s ha ezt nem bírja, körmölni kész, őt egyáltalában elismerni nem akarta; mihezképest, miután a magyar nemzet regeneratiojára mindent, mi csak tehetségében volt, előbb becsületesen kipróbált, elvégre utolsó szeréhez folyamodott és a Hetilapnak 1846-iki 100. és 103-dik számaiban minden tartózkodás nélkül lehető legvilágosabban s dictatorként — melly fénypontra ő maga magát candidálta is és választotta is — a magyar egyetemes nemességnek cikornya nélkül, mert a tactica előtte gyengeség, azt adja tudtára, hogy az rögtön felét fogja viselni minden hazai terheknek; a kormánynak pedig nyájas leereszkedéssel azt intimálja, hogy zászlóaljának — mellyet egyébiránt maga is felette keskenynek vall — bátran számíthat protectiojára,

ha hajszálig rá áll, t. i. a kormány arra — mert ő senki-
vel meg nem alkuszik — mit ő akar.

A jövődőnek kárpitjait nem bírja felleplezni a
gyarló ember. S így meglehet, vajmi magas pontra
emelheti még magát t. K. L. ur a netalán tökéletesen
felforgatott magyar statusgépezet romjain. Én azonban
e lehetőségnek dacára, még sem tudtam az adórul irt
ujabb rodomontádai olvasása alkalmával ezen ismeretes
francia mondatrul meg nem emlékezni, du sublime au
ridicule il n'y a qu'un pas. Mert ha az efféle dörgések,
villámok, fenyegetések és prophetiák után, mellyekkel
higgadt vérű (!) bölcs számításai (!) szerint most
izgat t. K. L. ur, még sem lesz az adóból legelső ország-
gyűlés után, s pedig szórul szóra az ő követelései modo-
rában, hovahamarább valami, és ő nem áll ez esetben
egy új Dózsaként legalább is néhány százezer feliz-
gatott adófizető élén a nemadózók ellen nyílt hadban,
minek csak megkísértése is, vallja meg maga, egy igen
furcsa comedia lenne; de akkor is csak szónokol,
perorál s irkál négy biztosító fal közt, vagy meleg
kályha mögött nagy kényelmesen, mint most, és az
egész achillesi harag egyedül a Hetilap hasábjain fogja
lelni kipárolgását: akkor ne vegye rossz néven s ne
haragudjék, ha jól lekacagjuk; sőt legyen okos, kacagjon
maga is, ábránduljon végkép ki, s átlátván, hogy illy
'huszárosan', mint ő szeretne járni, nem csak nem
boldogul az ember politikai pályán, de az embert még
egyenesen ki is nevetik; sőt ha az ember aztán nem
elégg okos, mikép ő is nevéssen, s az egészet csak 'tréfának'
canonisálja, vajmi könnyen még hűsre is fektethetik!

Sokan tudom, de csak azok sorából, kik a legtöbb
fogalmakat össze szokták zavarni, ezen barátságos
figyelmeztetést felette gyöngédtelennek fogják tartani.
S meglehet, hogy az; valamint tán az sem éppen
gyöngéd, valakit, ki például bográcsos hussal nagyon is
jóllakott s ennek következtében halálos beteg lön, de
szerencsésen fellábadt, arra integetni, ha kettőztetett
apetitussal esik efféle favorit étkének ismét, hogy
vigyázzon magára, — Ámde ha nem is éppen gyöngéd

az efféle promemoria, mirül kár volna sokáig vitatkozni, az bizony vajmi sokszor, kivált ha nem 'borsó a falra', igen hasznos lehet, mi megint eldönthetlen tény. *Avis au lecteur.*¹

778—81. I.

KOSSUTH ÉS SZÉCHENYI ELTÉRÉSE AZ ADÓ- ÜGYBEN

113 Én in thesi sem az örökváltság, sem a legáltalánosb közteherhordás ellen nem csak nem vagyok, sőt politikai vallásomnak, mint többször nyilvánítám, az képzí egyik fősarkalatát, hogy mig Magyarország általános lakosai nem gyakorolhatják Istentül nyert emberi tehetségeiket, s pedig kiforgathatlanul, becsületesen szerzett saját ingatlan földbirtokon; s mig nem lépett tökéletes életbe ezen rövid, de mindent kimerítő thema: "Gleiche Rechte, gleiche Lasten", mindaddig, bár mikép csudálkozzunk is bölcseségünkön, s bármilly nagy szabásokban mystifikáljuk is magunkat és másokat: bizony még is csak propylaeumain dolgoztunk egy felemelendő olly építménynek, melly egyedül elégit-heti ki a l e l k e s é s i g a z s á g s z e r e t ő, vagy más szavakkal — mellyek azonban éppen csak annyit fejez-nek ki, minthogy synonymok — a b ö l c s é s h e-ly e s e n s z á m i t ő ember keblét; s mellynek minél előbbi bevégezésén ekkép ernyedetlenül munkálni, minden hü és felvilágosodott hazafinak legszorosb kötelessége.

Én tehát, mint a tisztelt olvasó láthatja, t. K. urhoz hasonlólag nem csak azt óhajtom, hogy mindenki ülhessen e honban legkisebb faggatástul ment saját földbirtokba, ki effélét becsületes uton megszerezhetni elég szorgalmas vagy szerencsés; hanem hogy ennek könnyebb teljesíthetése végett szinte én is akarok, mint t. K. ur fizetni, jobbra, balra, előre, hátra; és e tekintetben még t. K. ur előtt állok, minthogy a minden teherhordás s ekkép a tökéletes compensatio

¹ ez utolsó bekezdés eredetiben jegyzetben volt

következtében én minden bizonnyal a "fizetni fogsz" sokkal szélesebb rovatába jutnék, mint ő. Mikép itt csak közbevetőleg legyen ez is mondva, sok azon csintalan gondolatra is jöhetne, hogy könnyű eszerint s vajmi ildomos t. K. ur részéről a közadózási trombitába olly jerichoi módon fúni, és azokkal olly édes izgatólag kacérkodni, kikre szintugy, sőt még kedvezőbben hatna a compensatio. Mit én azonban éppen nem hiszek, mert hiszen előttem is nagyon ismeretes az, hogy financialis operatio soha nem volt t. K. urnak 'forte'-ja s tiszta hazafisága ennél mindig magasb sphaerákban gyakorolta erejét.

A különbség köztünk, t. K. ur közt és köztem csak az :

Hogy én szerencsétlenségemre nem tudom elfelejteni azon aggasztó bonyodalmakat, mellyek közt születtünk, s mindig szemem elibe tolakodik azon vén recsegő építmény, mellyben élünk ; t. K. L. ur ellenben nagy szerencséjére egy tabula rasa-t lát maga előtt, s azon ugy vél gazdálkodhatni mint pusztán, mellynek földje jó, mellyen még semmi sincs, melly mi több : compossessoroktól is ment ; —

Hogy én agg és gyengélkedő létemre nem segíthetek azon, mikép tehetséginket mindig szoros computusba ne vegyem, és én azokkal aztán ugy ne sáfárkodjam mint éppen lehet ; t. K. ur ellenben az ifjuság javát élve, miután irva van, hogy Magyarország pillanatai drágák, nem fecsérli a drága időt illy 'Viertel-massregel'-ként, de bizván a nemzet — t. i. az auditorium — lelkesedésében, az ifju óriás (!) akaratában, s főkép keble istenének sugallásában, bizony nem computisál ő, de ha megharagszik és ha máskép nem megy, szinte egy pusztá 'teremtettével' is kész teremteni hazát ! —

Hogy én az engesztelésnek, capacitationak, kölcsönös érdek-kimutatásnak és kibékítésnek, szóval : a polgári csendes reformnak vagyok fel nem fogott, félreismert, és ekkép egyetemes, vagy legalább a hosszú,

sőt ősz szakállu fiatalság gratiajából kiesett szerencsétlen tanárja, t. K. ur ellenben a megnemszünő igaztásnak, fenyegetéseknek, minden alku-kirekesztésnek, a kormánynyali legmerészebb ujjhuzásnak, szóval: a már csak hajszálon függő revolutionnak sokak által egekbe emelt, sőt bajtársai által istenített hőse! —

Hogy én nem annyira könyvekből tanulván mint az életből, és körülményeinket nem csak mindig belülről tekintgetvén és bírálgatván a mindig idebenn lakóként, de néha kívülről, sőt minden oldalról is, nem tudom, sőt nem akarom ignorálni "házassági viszonyunkat", s e szerint, mert inkább kedvelem a jó házassági viszonyt, mint a szünni nem akaró perpatvarféle purgatoriumot, accomodans természetű vagyok; s így ha hazafiui kötelességemmel nem ellenkezik s jót látok abból eredni mindkét részre, bizony felette hajlandó vagyok alkudozásra is; t. K. ur ellenben azt tartván, mi köze van az önálló, független, vérrel szerzett Magyarországnak Austriához, természetesen olly vizsontorlást idéz elé, mihez képest a hasonlólag önálló független Austria elvégre szintolly phrasisokra fakadni kénytelenitethetnék, hogy neki viszont mi gondja Magyarországgal s így tovább; míg aztán szórul tette, tettről erőszakra, innen végre felette idéetlen "kudarokra" fejthetné ki magát az ollyannyira mély t. K. ur-féle statuspolitica; és végre:

Hogy én gyarló természetemnél fogva a földön lakom, s ekkép nem nyargalok egy maga-alkotta ideál után, a dolgokat úgy veszem mint azok vannak, és "elmebeli felsőbbség által hiszek egyedül győzhetni"; t. K. L. ur ellenben magas lelkiületénél fogva egy magabüvölte spanyol kastélyban és valami regényes tündérvilágban forog, mindig másképp veszi a dolgokat mint azok vannak, és nem látszik annyira győzni, mint inkább minden lehető elemekkel mindegyre veszecedni és birkózni akarni.

KOSSUTH ÖNTUDATLAN FORRADALMÁR

114 Fogja is ezeket [Széchenyi kritikáit] türni zarándoki elszánással t. K. ur, tudom. Csak egy állításom miatt tartok fellobbanó haragjátul. És ez : valljon mikép merem én azt rá fogni, hogy ő revolutionárius tendenciákkal volna terhes. Mert ez aztán a legnagyobb bajokba keverhetné az embert.

Bajba rendszerint saját maga keveri az ember magát ; mások rossz akarata vagy ügyetlensége sokkal ritkábban. Midőn az, ki jó időkben figyelmeztet, nem csak nem tanusít rossz szándékot, s nem csak nem ügyetlen, de egyenesen az viseltetik maga iránt lehető legrosszabb szándékkal s legügyetlenebbül, ki az intő szótul göggel fordítja el fülét.

S im itt vagyunk végkép azon pontnál, melyre legfőkép óhajtam annak megmutatásául figyelmeztetni a tisztelt olvasót, hogy t. K. ur csaknem mindenben, mihez fog, s ez esetben melly most van kérdésben, kétségtelenül szintazon szerepet játsza — mutatis mutandis — mint a millyesben több évvel ezelőtt bizonyos Cardinalis járt el bizonyos vadászaton olly mély felfogásilag, s kívált olly jó puskásilag. Ez t. i. mikor a nyulakat lövöldözne, mindig a hajtókat serétezte, noha ez természetesen ő bibornokságának csak legtávolabbrul sem lehetett szándoka, s bámultában indignatiotul csaknem se...gédjére esett, mikor ezt tudtára adták, s midőn nem egy azon véleményben látszott lenni, mintha ő ezt készakarva tenné !

Igy t. K. L. ur ! Mert tudom ő is indignatiotul forott azon állításomra fel, melyhez képest én mint revolutionariust jelelem ki őt.

Ámde én nem praetendálok, mintha t. K. L. ur készakarva vagy csak tudtával is volna egy "kitörendő revolutionnak" valamellyik főkolomposa. Én csak azt vagyok bátor erősíteni, hogy e tekintetben ő is csak ugy jár, mint a fenn idézett kancsal kovács, ki máshová néz és máshová üt, vagy mint az imént említett bibornok puskás, ki nyul helyett hajtót lő.

T. Kossuth Lajos ur, igen könnyen meglehet, mert ez vele vajmi szaporán megtörténik, ez esetben is a leghumánusabb hazaboldogító álmokat álmodja s korántsem sejti, milly garaboncás diák-féle viharos időket idéz magyar egünkre fel, de e helyett már anticipative élvezi mind azon jótétemények legdusabb percentjeit, melyeket nemzeti s alkotmányos tekintetben magas lelkiületénél és ernyedetlen hazafiságánál fogva szerencsés volt, mint az írásbeli leghübb sáfár, a jelen és jövő nemzedék legforróbb hálájára kispeculálni!

Azonban, miután nekünk magyaroknak egészen közönyös lehet, készakarva vagy véletlenül bonyolítánk-e forradalomba, ha illyesbe csakugyan bele bonyolítatánk, s reánk nézve vajmi szomorú vigasztalás volna, post festa megtudni, hogy azon "jégeső", melly ránk idéztetett, korántsem volt "rosszakaratnak" chemiai resultatuma, de egyedül csak "egy kis tévedés, egy kis inadvertentia" eredménye, — hadd illusztráljam annak bebizonyítására, hogy az mit mondok, szórul szóra, betűrül betüre úgy van mint mondom, legalább fővonásait azon vegytani processusnak, mellyben t. K. ur most alchymizálva politizál vagy politizálva alchymizál, s mellynek végeredménye chemiai, sőt szoros igazságilag nem lehet egyéb, mint Hora Gloska-féle tragoedia, hahogy "egész igazság"-i recipéje t. K. urnak a Hetilapban, mellyrül mindig azt szeretném mondani: "sutor ne ultra crepidam", ki nem szárad, az idéetlen izgatás el nem hangzik, vagy ha, mielőtt késő volna, a hatalom nem vet véget az efféle éretlen politikai viszketegnek!

786—8. 1.

115 És most térjünk vissza pillanati megállapodásomat megelőző azon szakaszára értekezésemnek, hol azon képet állítam a tisztelt olvasó elé, mellynél fogva t. K. L. ur

Legelőször az urbéri örökváltság eszméjét veté politikai lombikába;

S aztán azon követelését, hogy minden adó közös legyen.

Noha azt mondám, s most is azt állítom, mikép mind ezen két szer magában igen ártatlan, sőt általános bekapatása vajmi hasznos volna, azért még is, így egymás mellett lombikba helyezve, untig elégségesek arra, miszerint a legnagyobb fermentatioba menjenek át; s pedig, mert számtalan olly szer van, mint kiki tudja, melly magában ártatlan, de más szinte ártatlan szerrel egybevegyítve, tüstént vagy elvégre úgy megváltoztatja természetét, mikép néha még a legnagyobb méreg is válik belőle, főkép ha még valami élesztő is kevertetik hozzá.

S im t. Kossuth ur, akarjuk hinni, véletlenül — noha itt a véletlen olly szerencsésen (!) ütött ki, mintha a legármányosb combinationnak lenne eredménye — belé is keveri a politiko-vegytani lombikában letett két szerbe ezen élesztőt, melly egyedül azon ártatlannak látszó kicsinységből áll:

Hogy ő az urbéri örökváltság lehetőségét, mint *conditio sine qua non*, az adónak közös viselésétül tételezi fel.

Legtöbb közülünk ebben nem lát semmit. Ez azonban éppen nem argumentum arra, mikép ne volna benne valami, sőt felette sok. Mert hiszen ki tud köztünk politikai vegytanhoz valamit? Sőt, hogy kereken kimondjam, hol van nálunk azon sok, ki politikában orránál megszzebberre birna látni, noha ez is igen rövid?

Megmondom én, mikép lesz ebből forradalom, hahogy nem válik belőle abortus! — Midőn ismétlem, ha csakugyan véletlennek tulajdonítható az egész esemény, soha véletlen nem használt senkinek, ki reform után vágyott, forradalmi alap készítésére annyira, mint ezen többször érintett két szernek és élesztőnek amalgamisatioja fog bizonyosan használni, úgy hogy, valóban a legvérmesb franchoni Jacobin combinatiojának is becsületére válnék annak kigondolása; s pedig aztán az a nyereség benne, hogy "honi".

"Az egyik szer legmagasabbra potencirossza az adózónak acquisitioi vágyát, mihez még ha t. K. urnak remek tolla járul: nincs Nádudvarnak olly szikes telke,

mellyet a szegény mystificált adózó képzeletében Armida kertjének ne látna. És ez a pozitív hatás”.

”A másik szer ellenben éppen megfordítva, legmagasabbra potenciozza a nemesség irtózását a teherviseléstül, mit még ha t. K. urnak és adeptjeinek nemszünő dögönyözése fűszerez kellőleg: nincs ékes-szólás, melly az ekkép felpaprikázott nemességgel elhitethetné, hogy a nemfizetés bizony nem annyira becsület, mint volna inkább szégyen. És ez a negatív hatás”.

S most keverjük csak jól egybe ezen két szert; kurjantsuk folyvást egyiknek fülébe, hogy urbéri örökváltságából, melly aztán igazi eldorado, soha nem lesz semmi, míg nem visel a nemes is minden terhet mint a pór; a másiknak orditsuk ellenben szakadatlanul képebe, hogy ha nem adózik, adóztatni fog, ha nem megyen, menettetni fog; mi más szavakkal nem egyéb, mint egy felette elegans variatioja azon Sobri-féle éppen nem elegáns themának: pénzt vagy bört!

793—4. 1.

KOSSUTH MONDJON LE A POLITIKAI VEZÉRSÉGRŐL

116 Lássá, én Önrül nem csak azt tartom, hogy hazáját szereti, de mi több, még becsületes embernek is szeretném hinni, kire ennél fogva lehetetlen, bár mennyire volna is mások vagy saját maga által infascínálva, mikép legalább higgadtabb pillanatokban, mikor az ember magába száll, a férfiúi egyenes és őszinte hazafiúi szónak némi hatása ne volna.

Hadd mondjam el Önnek tehát négy szemközt — mert hiszen discretiojára biztosan számíthatok — milly phasisokban fog kénytelenül kifejezni Önnek az adó körrüti újabb fellépése, hahogy agitatiojának ezen új mezejéről ismét *le nem lép*; igen, *le nem lép*, mert hiszen Ön, ha azon megmarad, nem vonulhat vissza többé. Ön, mint Fernando Cortez, felgyújtá maga mö-

gött gályáit, s már nem menekülhet. Ön mint felbőszült kártyás, kimondá a 'va banque' mások vagy maga fölötti kocka-ítéletét, s ekkép ha le nem lép s vesz, akkor ingét, bőrért, sőt még lelkét is kénytelen lesz kockára vetni; ha ellenben nyertes, nyeresége körülbelül ez lesz:

Hevesebb követőit — minthogy Spartacus-féle hazafiakat már előre elitelt a tizenkilencedik század — s pedig lesznek hevesebb követői, kik mindig sántikáltak valamiben, és most, mint krokodil a napban, ők martyr-féle visiókban szeretnek gyönyörködni, kik nem fogják beérni szónoklattal s vezércikkék írásával, de odébb mennek; ezen hőöket, mondom, le fogja sujtani, el fogja nyomni, ki fogja az utbul tisztítani a hatalom karja; —

A felizgatott szerencsétlen adófizetők, kiknek kezében a hatalom örülség, miután kinosan át fogták tapasztalni a legkellemetlenebb érintkezések argumentumait a posteriori, irgalmatlanul hátraesnek azon szabad ember s birtokos-féle ideátul, melly oly gyönyörű színekben mutatkozik Önnek szerencsés, de oly igen csalékony phantasiája előtt, és melly lét elibe minél előbb vezetni honunk minden lakosát, Önnek éppen oly nemes és oly emberszerető, mint visszás uton hajhászott s ekkép okvetlen hajótörést, sőt kudarcot valló tendenciája; —

A honnak álladalma megrendül, és a legmélyebbre ható hazafiak, midőn kinosan fog vérzeni szivük annak elgondoltán, mennyire vihette volna bölcsesség a hon kifejlését s az ábrándozó incompetencia hová sülyeszté azt — *car l'insuffisance amène l'arbitraire*¹ — egyedül buzgó imádságban lesznek ultimum remedium gyanánt kénytelenek keresni statustudományt, s újra és újra megkérni a magyarok Istenét, hogy irgalmazzon kis-korúságunknak és segítsen; minthogy akkor, mikor tökéletes chaosba hozott az éretlen elbizottság s a felizgatott néptömegek dühe minden társasági viszonyt, egyedül Istenek segíthetnek vagy anyagi erő; —

¹ tehetetlenségből származik az önkény

A nemzetiség, mellyért olly sokáig olly embersegesen, olly hűn, s már már némi sikerrel vívtunk, alkalmasint utolsó agoniáját fogja élni ; —

S Ön? Ön, kit én nemcsak hazaszerető s becsületes, de jószívű embernek is szeretek hinni, ki előtt az erény nem üres hang, nem egyedül fényüzési függőcimer, Ön mit fog érezni, ha csakugyan még is ecsetem rajzi igaznak fognak mutatkozni, és Ön, ki már annyiszor kiábrándult — s erre untig oka is volt — elvégre még a körül is kibontakoznék azon édes illusioibul, mellyek Önt most még mindig sötétben tartják ; hogy :

Midőn statusbölcseséggel hitte magát telve lenni, csak phantasiával és önhittséggel volt saturálva ;

Midőn prophetának tartotta magát, nem csak nem látott semmit is előre, de még a fenforgó legegyszerűbb eseményeket sem birta látni tisztán ; s miglen teremtoi illusiokban ringatta magát, nem volt soha is egyéb, mint indítványozó és projectans, ki mindent kezd és mindenbe belé viszi a könnyen hívőket, egyet s mászt egy kis ideig fentartani tán képes, de bevégezni semmit sem tud ;

Midőn másokat akart vezetni, még saját magát sem birta kormányozni gyakorlatilag ;

Midőn új political messiásnak, egy mélyen behatósatusbölcsnek hitte magát, soha nem birt magasbra emelkedni, mint egy jószívű misericordianus nézpontjára, ki minden kis sebre irt szeretne kenni, hézagos számítások szerint kenyeret sütött a szegények számára, és ki borzasztólag előmozdítván a dologtalan-ság átkát, el van látva elég talentummal egy nemzeti nagy kórház megalapítására, de nemzetet, sülyedésnek indult nemzetet regenerálni soha nem fog ;

Midőn népeket gondolt boldogítani, zug-prókátorként szerencsétlenségükre csak felizgatójuk volt ; s hogy ekkép :

Midőn honunk institutióit rendezni, szilárdítani vélte, végképi zavarba bonyolítá azt ; szabadság terjesztése helyett, mi bálványa volt, szolgálabb állapotba sülyeszté a hazát ; nemzetiségünket pedig, melly, bár

ki mit mond is, egyedüli garantiája szabadabb institutióinknak, s azon egyedüli regenerationalis szikra, mely bennünk létezik, nem készakarva tán, megengedjük, végkép elejtette lábairul; s hogy ehhezképest

Még azon illusioiban is, mikor azt hitte: legalább kötelességét fogja teljesíteni, csalatkozott, mert működése több kárt okozott, mint hajtott volna hasznót, és idétlenségek elkövetése korántsem kötelességteljesítés még!

Akkor, mondom, ha Ön egyszer tökéletesen kiábrándulva leendett — mi meg fog történni, ne kételkedjék, mert önalkotta 'világa' nem realisabb mint déli báb és Ön nem fogja tagadhatni, hogy én jobban ismerem Önt, mint önmaga — akkor ugyan kérdem, fog-e de csak egyetlenegy vigasztaló érzést is lelni keblében?

Szándékának tisztaságával fog tán állni elé! Ámde kérdem, nem szomoru vigasztalás-e ez, ha abbul egy végkép feldult nemzetnek romja merül fel és egy meg-nemszűnő figyelmeztetés ezt hangoztatja füleibe: *l'enfer est peuplé des meilleures intentions?*¹

Vagy tán azzal fogja vigasztalni magát, hogy csak jogával élt? — Azonban ha erre megint a bölcsnek azon kétségbevehetlen állítása fog jutni eszébe, hogy „Nincs nagyobb bűn, mint másokat vezetni akarni, ahhoz való tulajdon nélkül”, ugyan nem fog-e vajmi keserű érzéssel visszaemlékezni mind azon illusióra, sőt megátkozni azokat, melyekből sem elég higgadtsága nem volt saját erejével kiemelkedni, sem elég erélye tűrni, hogy azokból mások elibertálják Önt?

És azért a Haza szent nevére kérem Önt, lépjen le agitatiojának azon veszélyteljes teréről, melyre ujabban állott, sőt nemesb érzelmihez fordulva, alázattal esedezem: mondjon le a politikai vezérségről is általán. Mert Ön, hiszen szavamnak, éppen nem arra való. Minthogy roppant eszének és kivált azon különös kitálalási talentumának dacára, mellyel bár mit is bekapatna kivált az ifjúsággal, okossága bizony

¹ a pokol teli van a legjobb szándékokkal

olly parányi, ítélőtehetsége pedig valóban olly szomoritólag kicsi, mihezképest csábításra, előitéletek terjesztésére, izgatásra el van ugyan s pedig nagy mértékben látva mindazon kellékekkel, mellyek az efféle szerepviseléshez megkívántatnak; ámde egyenesen tagadom, hogy csak egyetlen egyikével is birna azon qualificatióknak, mellyek politikai vezérségre, zavart eszmék rectificatiójára, és népek békés utoni boldogítására elkerülhetlen szükségesek. Tagadom pedig azért, mert valljon az, ki olly nevetségig csekély emberismerettel bir mint Ön; az, kinek számításai a legkedvezőbb revisio próba követ sem állják ki; az, ki a legegyszerűbb kérdések mélyébe sem hat legtávolabbrul is: az talán csak — s magától kérdem, ugy-e? — nem mutathat a politika tömkelegesen egyebet, mint vajmi nyomorult fővezért, vagy szánakozásra legméltóbb statusférfiut!

Szónoklat, bármilly fényes és bármilly tulipán, nem elég ehhez még, valamint azon kitálatási és bekapatási talentum sem, mellyet érinték, s mellyben Ön olly kitünőleg virtuóz, hogy engem akaratlanul is mindig azon hires francia szakácsmesterre emlékeztet, ki olly csipősen főzött és kivált olly cifrán tálalt, mikép ha kedve csoszszant, lovat, sőt rókát is bekapatott még a szemesebbel is; s csak azon kevesek maradtak csömörtül mentek, kik őt az efféle negédes furfangjairul már ismerték.

Lássa, drága honfim, Ön éppen olly kevésbé való politikai vezérnek mint én.

És miért nem vagyok én arravaló, azt majd más alkalommal elmondom, miből látni fogja, "mennyire ismerem magam".

Az én legjobb tulajdonságom olly hangya-féle minőség, mellyhez képest soha nem unom meg a munkát, habár toties quoties elszedik vagy elgázolják is előttem a tojást.

Öné pedig egy gyönyörű s felette éles szerszámhoz hasonló, melly judiciosus operator kezében csudákat teremthet elé.

Lépjen ehhezképest, még egyszer kérem szépen, a politikai vezérségrül le, szálljon a magas paripárul a

közlegények sorába, és utilisáltassa — értetődik a szó legnemesb értelmében — hazánk boldogítására valaki "okosabb" által magát; valamint én is, csekély kis titulusaim dacára, bizony hasonlólag a közlegények sorában találok legillőbb helyemet, s azok által engedem utilisáltatni csekély tehetségemet — szintugy értetődik a kitétel legnemesb sensusában, és szintugy hazánk boldogítására — kiket én tartok magamnál okosabbaknak.

E három kitétel: modor, tapintat és tactika, ha nem csalatkozom, én hoztam fel politikai értekezéseimben legelőször. — Nem tetszett egyike is! "Minek nekünk a modor, ha elvben egyetértünk!" így nyilatkozott az egyik; midőn a másik, inkább, kapustul szeretvén törni a házba, el nem ismerte a tapintat szükségét; a harmadik végre a tactikát oly eljárásnak gondolta vagy legalább hirdette, melly a magyar egyenességgel nem fér össze.

Aránylag csak kevés idő folyt le, s már a nagyobb szám nem kételkedik azon, hogy nem csak igen szükséges a helyes modor, bár a legdicsőbb elvek kivitelére, s nem csak igen egyeztethető a tapintat és tactika a politikai becsületességgel; sőt hogy célszerű modor, elégséges tapintat és helyes tactika nélkül lehet ugyan izgatni és lázítani sikeresen untig, s romba és tökéletes chaosba dönteni mindent, de ezen kellékek nélkül vajmi szomoru szerepet játszik bár a legkitünőbb ész is a politikai reform terén.

Most legközelebbtül a hasznosítás — utilisatio — kitételével éltem gyakrabban; és zugtak ez ellen is. Sőt egy politikai imperterritus még annyira is ment, hetvenkedve kinyilatkoztatni, hogy bizony ő senki által magát utilisáltatni nem engedi.

Szomoru tiltakozás, gondolám magamban. Én e részben egészen másképp gondolkozom és azt óhajtanám, bár utilisálhatna engem a fejedelemtül lefelé minden koldus, és halálom után még csontjaimnak sat. is vehetnék hasznát; mert aztán ez adná meg emberi érzelmeknek azon benső megnyugvást, mellyhez képest

elgondolhatnám : nem egészen becsnélküli részecskéje vagyok a hazának, az emberiségnek.

Ámde tudom, egy kis feleszmélés után ezen fogalom is engesztelődésre fog találni, és polgárosítást nyerni honunkban hováhamarább. Mert hasznosítani valakit — magátul értetődik, nem megvesztegetési vagy megcsalási sensusban — korántsem teszen annyit, mint valakit poggyászlóként valamivel megrakni, vagy őt éppen csábítási bilincsek közé szorítani — és ám ne szenvedje ezt senki — hanem a hasznosíthatás már magában feltesz olly tulajdonokat, mellyek hasznosak s mellyeket ekkép valaki élvezhetne és saját efféle tulajdonit cserébe ajánlva, azokat élvezni is kívánja.

Az emberek szinte minden viszonyai ezen alapon sarkallanak. Egyik utilisálja a másikat. Szerelem, barátság, tisztelet érzelme egész tisztaságukban, mik nem tartoznak az emberek közönséges viszonykapcsaihoz, tán nem állanak egészen ez alapon ; de ha csálni nem akarjuk magunkat, utoljára bizony a szerelem is elhidegül, a barátság is elfásul előbb utóbb, de még a tisztelet is elgyengül végre, hahogy a kölcsönös utilisationak, magától értetődik nemesb kapcsa nem szolgál a gyarló halandóknak némi kölcsönleges támaszul.

Többnnyire, én minden netaláni apprehensio elkerülése végett itt egész ünnepélyességgel kijelentem, hogy valamint én magamat senki által megvesztegettetni nem engedem és éber leszek, mikép senki ne mystificáljon, de más részről szerencsésnek érzendem magam, ha engem bárki is utilisálni kíván és én utilisálható is vagyok : ugy szinte egy cseppet sem tudok a megvesztegetés mesterségéhez, mystificálni pedig egyedül azon hiu kevélyeket szeretem, kik mystificálhatók ; ámde ha valakit, kivált hazánk érdekében utilisálhatónak tartok, és e szerint — mindig feltéve a szó legnemesb értelmében — utilisatioja után sóvárgok is, ez által nem csak legtávolabbrul sem kívánom becsmérlni őt, sőt ez inkább legbizonyosb megbecsülésem jele, minthogy én csak annyiban tudom becsülni az embereket, s ők tulajdonkép csak annyit is érnek, mint a mennyi

haszonhajthatás van bennük és valóságos hasznót hajtanak is; és viszont.

Ha azonban — quia constantia decet virum, vagy a fenforgó esetben, tán jobban mondva: ha fejesség is erény — Ön végig el akarja járni az egyszer felvett "nélkületek sőt ellenetek"-féle vili-táncát: ám tessék.

Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszerűség fel; vessen égő kanócot a szántóvető lakára, miszerint erővel kivivja magának az Ön-formulázta és ő-értelmezte "egész igazságot"; ostromozza a közbirodalom érdekeit legnagyobb ellentétre, s töltse meg mérgével a viszontorlás poharát csordulásig: ám lássa.

Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, s megvallani lesz kénytelen, hogy átok volt az, mit fejünkre hozott és nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hü is, ki Önnek csalálmait még idején ketté törni elég elszántsággal birt s tehetsége szerint ügyekezett volna.

AZ 1848-I NAPLÓBÓL

48 márciusának nagy átalakulásakor érezte Széchenyi, hogy ez az ő évtizedes reformtörekvéseinek diadalát is jelenti, de az örömmek nem tudta magát teljesen átengedni. Ahhoz túlságos gyors és erőszakos módon történt a változás, egyenesen azon a módon, melytől ő Kossuth elleni polémijában immár nyolc év óta folyton óvni törekedett a nemzetet. Széchenyi előtt nem volt titok, s nem is csinált magának illúziókat abból, hogy a magyar nemzet e nagy átalakulása a bécsi kormány és uralkodóház, majd a hazai nem-magyar nemzetiségek ellenzésével megy végbe. Már pedig politikájának alapigazsága volt, hogy a magyarság e két front ellenében nem tudja magát fenntartani. Innen naplóiban az aggódás, félelem, szorongás-érzései, melyek mindinkább elhatalmasodnak rajta, amint világossá lesz, hogy a fegyveres összeütközés kikerülhetetlen. S mivel az együttes osztrák és belső: szerb, horvát, román támadást végveszélynek ismerte fel, innen folyton növekvő elkeseredése azon miniszter társai ellen, akik ebben a küzdelemben optimista módon mentek bele, innen elsősorban Kossuth magatartásának rendkívül éles kritikája, innen egyúttal Batthyány Lajost támadó kifejezései, aki ekkor még Kossuthal tartott, hogy Széchenyi megőrülése után egyesegyedül vegye át a harcot Kossuthal és a radikálisokkal szemben. Innen egyúttal az a mély, lesújtó s lelkét pokol kínjaival eltöltő benyomás, melyet minden oly megjegyzés tett reá, mely szerint ez az átalakulás az ő műve! — lelki szorongásai növekedtével a reform megindítását nem büszke hazafias tettnek, hanem azon végzetes folyamat bűnösen könnyelmű megindításának tekintette, mely a nemzetet 48 végveszedelmébe vitte. Az utolsó, szeptember 4-i bejegyzés mutatja elméje elborulását, utána öngyilkossági kísérlete és Döbling elmeógyógyintézete következett.

A 48-i Naplót, s döblingi iratait Károlyi Árpád fedezte fel és adta ki "Gr. Széchenyi István döblingi irodalmi hagyatéka" c. nagy műve (a gr. Klebelsberg-féle Fontes kiadásban) I. kötetében, Budapesten, 1921-ben, az ő szövegét használtam fel itt, amikor is e hosszú, részletes naplóból csak a legjellemzőbb részleteket vettem át.

117 19. März 1848. Magyarország vagy inkább a magyar faj most van fordulóponton. Vagy ragyogva élni fog, vagy bukik örökre...

Eins oder das andere geschieht gewiss! Wann entschieden? In 14 Tagen werden sich bereits solche Symptome zeigen, nach welchen man sicher urteilen kann.

Wie stehen die Probabilitäten?

Der Tod s c h e i n t gewiss, denn wir leben 1° in Strohverhältnissen in jeder Hinsicht; 2° die Moralität ist auf der niedrigsten Stufe; 3° die jetzigen Führer sind vielmehr mit dem Teufel als mit Gott in Pakt; 4° Europa brennt¹; warum sollte Ungarn — a potiori — nicht versengt werden?

Einwenden kann man hingegen (als Symbole der Rettung) folgendes. Die Vorsicht nimmt sich 1° für Kinder, Getrunke und Einfältige o f t auf das Wunderbarste an. Magyarok Istene! 2° Gott lässt oft aus dem Samen, den der Teufel gestreut, das Edelste, das Moralischste entsprossen — wie z. B. aus Rom etc. etc. 3° Wo die Not am Höchsten ist, ist die Hülfe am Nächsten. 4° Die Jugend (?) unseres Stammes. 5° Die Probabilität dass der mongolische Stamm durch u n s representirt werden muss.

Enfin c'est assez faible!

Ich: Bleibe ehrlich auf der Barke, auf der der Ungar entweder sinken oder in den Hafen des Glücks (?) und der National-Entwicklung (!) einlaufen wird!

Ich empfehle meine Angehörigen, meinen Volkstamm, endlich mich selber in Deine Hände, o Gott!

19ten März. Um 8 früh Mixta². — Premier (Louis Batthányi) war nicht zugegen. — (Die Stunde zu früh).

Ich präsidire dem Zirkel³. Ist das nicht ominos? Vielleicht der letzte Landtag; — das Finale des Ganzen! Der Todtengesang: ex profundis! — Und ich muss dies leisten! NB dass kein Mensch auf meine Worte achtet!!! Es versteht mich keiner.

¹ a párizsi februári forradalomra és azt követő más mozgalmakra érte
² egyesülés, a felső- és alsótábla együtt ³ az alsóház kerületi ülésén, mely ez
 időben fontosabb volt, mint a plénum

118 *23-ten März.* Gott ist gerecht! Ich will mit Resignation Deine Schläge tragen!

Ich praesidiere im Zirkel. Louis Batthyány kommt zu mir... Ich soll ihn nicht stecken lassen etc. und pont et chaussé nehmen. Ich sage "Si vous avez besoin de moi: oui!"¹ — Jetzt hab ich mein Todesurteil unterschrieben! Ich komme gewiss unter das Messer!²

Später... Aviticität... Ich "Sicuti possidetis!" Louis B. liest seine Minister vor... Bei meinem Namen... der grösste Applaus! Ich fühle mich vernichtet!

279—80. I.

119 *24ten März.* "Man soll die Revolution nicht aufhalten"³ — wie weit aber? O Nemesis! Ich bin sehr ruhig! Mich trieb in meinem Patriotismus kein unreiner Gedanke! Ich war ein Reformier. Hetzte nie! Jesus Christus lehrte Liebe! Sie gingen so weit, eine Autodafé zu machen! Warum hätten sie denn meine Lehren — ich der ich im Vergleich ein rüddiger Hund bin — besser befolgen sollen? Ich sagte: "Bessert uns". — In Wien taten sie es nicht — Kossuth — haben angezündet! (?)

281.

120 *29. März. Mitternacht.* Soeben komme ich von Ministerconseil. Alle meine Hoffnungen sind geschwunden. Wenn Gott nicht hilft, so wird die französische Revolution von 1780 und 90 zu der gehalten, die sich bei uns entwickeln wird, als ein unschuldiges Lustspiel, als eine Localposse erscheinen.

286. I.

121 *11ten April.* 9 Uhr bei Kaiser. Jurement abgelegt⁴. Wir gehen im Primatialsaal. Louis Batthyány

¹ Batthyány kért, ne hagyja cserben, ő: ha szüksége van rá, maradok

² a forradalomba keveredve el fog pusztulni ³ megijedt kormánypártiak nézete

⁴ a Batthyány-minisztérium eskütétele

spricht... Kaiser antworten [i g y]. Kaiser geht weg. — Dann Erzherzog Stephan. Herrlicher Moment! Fühle mich ergriffen. Obschon das Grab sich vor mir aufmacht! — Ich zu Batthyány und Kossuth: Én sejtelemkép — Magyarország "lesz"! Ti az egészet valósíjtátok (!?).

294. I.

122 *15ten April.* Ich gehe in das Ministerconseil... Kossuth will dem Kaiser von Russland à peu près den Krieg erklären; will einen Monster Meeting von 30 tausend in Pesth organisiren, damit die Wiener (!?) erschrecken und dem polnischen Bauer die Robot etc. nachlassen etc. etc. Ich denke mir dabei: Jaj nekem, Istenem... Ferry Zichy¹ bei mir. Er wird mir zugeteilt! — Esse im Kasino. — Karoline, Adele.² Will nach Ofen zu Zichy und Lederer...³ kann aber nicht... weil Fackelmusik für die Minister! O Gott welche Fatigue!

296. I.

123 *17ten April.* So sehe ich heute! Unsere Rettung ist unmöglich! Wir werden uns, wie wütende Ratzen, gegenseitig auffressen! — Herrliches Wetter! Traurige Aussicht!... Selbst unser Leben nur so zu retten... wenn fremde Hilfe! Enfin, lieber sterben als auf diese hoffen. — Louis Batthyány haltet alle im Conseil ausser Kossuth für Poltrons!

297. I.

124 *18ten April.* Früher besetze ich mit A. Clark die Brücke¹... Brücke erscheint mir riesenhaft... kann nicht vollendet werden! Es ist der Babilonische Turm. Ursache unsere Vermischung.

298. I.

¹ gróf Zichy Ferenc, aki Széchenyi közlekedésügyi miniszteriumában államtitkár lett ² főúri hölgyek, akikkel találkozott ³ Lederer Ignác báró tábornagy, budai főparancsnok ⁴ ugyanekkor folyik a Lánchíd befejezése, a tartóláncok elhelyezése. Széchenyi különös módon attól tette függővé hitét a politikai helyzet tisztulására és a forradalom elkerülésére nézve, hogy sikerül-e a hidat befejezni

125 22ten April. 8 Uhr Abends Konferenz bei Louis Batthyány. — Kossuth: "Ezt a főherceget [István] szoktatni kell, hogy ne gondolja, hogy ő parancsol etc." "Lederer uram ne tréfázzon etc." Kossuth will Dreissigstamt¹ — Klauzál imperios dagegen. — Kossuth will Finanzspekulation auf Eötvös Foundationen.² Louis Batthyány und Szemere für Kossuth, — Deák, Klauzál, ich gegen... Kossuth, obwohl lächerlich... doch drohend! Übrigens nimmt unsere Konferenz stets mehr die Farbe einer Rebellion. Ist Loyalität da? Louis Batthyány ein burschikoser Bandit.

O Gott... ist in diesem Ministerium Tugend, echte Vaterlandsliebe... Moral, edle Hingebung, um das Land zu retten? No!³ Es ist Fluch darauf: Schlafen.

301—2. 1.

126 28ten April. Konstituzion in Wien proklamirt. Sie gefällt Deák.

Ist eine Probabilität dass ein Raitzen — (Ratzen) oder Kroaten-Reich entstehet? No! — Ist's wahrscheinlich, dass Ungarn (Magyarien) aufblüht? Wahrscheinlich, nein... aber möglich!... Wahrscheinlich ist das, dass wir durch eine Reaktion in das deutsche Element verschmelzen! — Lukács...⁴ Notär der ungar. Akademie: "Most már (mert szabadok vagyunk!?) nem bánom a magyarságot!" Gut... ich ziehe Akademie 60.000 zurück!

305. .

127 28ten April. Esse mit Deák Gefrornes. Er: "Kossuth mindent phantasiája után. Er ist überzeugt, wir fressen die Kroaten auf!" Sogar Csányi lacht darüber. Kossuth: "Minekünk a horvátok csak egy Frühstückre valók!" Das sagte er; man wird es ihm nie verzeihen, etc. Reakcion von allen Seiten. Deák sagte: "Es wäre

¹ mint pénzügyminiszter át akarja venni a határvámhivatalokat (harmincadokat), melyeknek intézésébe a bécsi kormányhatóságok is befolytak addig
² a vallás- és más egyházi, tanulmányi alapokból, melyek Eötvösnek, mint kultuszminiszternek voltak alárendelve ³ angolul! ⁴ Lukács Móric írő

mir persönlich leid, aber ein Glück für Kossuth wenn er jetzt stürbe!"

306. I.

128 *10ten Mai.* Schlafe wenig; liege bis 8 im Bett — also 11 volle Stunden. Trachte gefühllos zu werden. Wir Ungarn sind weg! Ein deutsches und ein slavisches Reich. A pajkos magyar kimarad! Die Juden werden — die auf unseren Rücken aus dem Morast reiten wollen — unsere einzigen Allirten sein!

311. I.

129 *20ten Mai.* Kossuth kam von Gödöllő herein. Ich nahm seinen Puls — — gar kein Fieber! Nur schwach — sagte er. Ueberhaupt spiele ich die subordinirteste Rolle. Darf mich quasi nicht muchsen. — Kossuth: "nincs itt mit félni a fiatal izgatóktól... legfeljebb 300 van. Ezeket agyonveretem, csak egy szóba kerül!!!" Zeigen alle sehr viel Courage! Ich werde von Louis Batthyány für einen Furchtsamen *déclariert*! weil ich Vorsicht übe! Es wird beschlossen, gegen "Március 15-dike" Process zu machen!

318. I.

130 *22ten Mai.* Ministerkonferenz bei Louis Batthyány. — Kossuth: "Menjen Pulszky¹ az orosz követ-hez, kérdezze meg kathegorice, benn van-e a muszka keze a szerb mozgalmakban — — mert azt nem t ű r h e t n i . . . bárcsak azok a kunok felülnének a csikók-ra! ? . . ." Ich und Deák stossen uns — Louis Batthyány ungehalten, dass Deák und etc. die Abreise des Erzherzogs verschoben haben.

320. I.

131 *26ten Mai.* Deák will sich mit mir in eine Kategorie setzen; dass wir nämlich nicht h e t z t e n

¹ Pulszky Ferenc, aki Bécsben a magyar külügyminiszter, hg. Esterházy Pál államtitkára volt

und somit unschuldig unter das Messer kommen. Er macht sich starke Illusionen! Wie liess er sich fegen!

323.1.

132 *13ten Juni.* Mache mir unendliche Vorwürfe, dass ich 1825 auf dem Landtag aufgetreten bin. — Ich bin Ursache dass Kossuth und Louis Batthyány so auftauchen konnten. — Gott vergebe mir! Ich habe es edel gedacht und paisable kombiniert!

333. 1.

133 *25ten Juni.* Leber sehr angegriffen! — Mache mir Vorwürfe! Irdisches und ewiges Leben verwirrt! Habe Ahnung eines baldigen grauenvollen Finale.

Eötvös: "Du bist glücklich: wenn das Ganze für Ungarn gut ausfällt... ist's Dein Verdienst... es wird Dir zugeschrieben, denn du hast angefangen; — geht es schlecht — — so kommt es auf Kossuth!"

Oft denke ich mir dass ich Ursache an allen diesen Konfusionen bin; dann muss ich über diese Eitelkeit auflachen.

Ungarn ist das einzige Volk und ich der einzige Mensch der an Leib und Seele zu Grunde gehen wird! Solche Träume beängstigen mich!

340. .

134 *18ten Juli.* Von 2 Uhr Morgens an kein Schlaf mehr! — O welche Vorwürfe ich mir mache! — Ich fürchte mich nicht wegen mir und der Meinigen; aber die Verantwortung, das ganze Land, die ganze Monarchie ins Verderben gestürzt zu haben! Finde keinen einzigen Lichtpunkt!

354.

135 *20ten Juli.* Képviselő Sitzung. Kossuth wie ein übermenschliches Wesen!¹ Aus dem Himmel

¹ Kossuthnak a képviselőházban e napon tartott hatalmas beszédének hatása alatt írja

entsprungen? Nein! Sondern aus der Hölle! — Er reisst Ungarn auf uns! Bald zerfällt das ganze in einen vollkommenen Chaos!... Louis Batthyány bringt vieles mit présence d'esprit in's Geleise.

356. I.

136 16ten August. Gehe schwimmen. Gehe auf einer Kette nach Ofen und zurück.¹

Konferenz bei Kossuth. "Ich sehe — azt mondja Kossuth — ein Heil in der Revolution..." sodann kommt der Erzherzog Stephan.

— Bald ist nun die Sauce fertig.

Ich bin ein Reactionnaire! So sagen sie. Már most mindent rá lehet fogni akárkire!... Gott, Dein Wille geschehe!

375. I.

137 29ten August. Kein Schlaf nur Beängstigung! Eine verfluchte Nacht zugebracht. Eine unaufhörliche Stimme in meinem Innern: "Du bist die Hauptursache von allen dem Gräul, was geschehen ist und dem Ocean von Blut, das ergossen wird". — Ich fühle mich "verdammt". Keinen Trost, keinen Lichtpunkt kann ich finden. Laufe wie ein Wahnsinniger herum und schlage mich auf den Kopf. Um 7 Uhr früh nach der Christina-Kirche um zu beichten! Finde ihn.²

Fahre nach Alt-Ofen... wegen Rettungsanstalten... Lamentiere vor A. Clark, Tasner und Kovács³ wie ein altes Weib! Képviseleti ház..., Grabes Stille. Madarász László: "előbb kellett volna... mind késő, — feleletre vonjuk a minisztereket." — Fahre wieder nach der Christina-Stadt⁴ — und schildere meine Verzweiflung... weil ich verdammt bin... und berufe mich auf einen Talisman meines Vaters, das ich leider zu spät gelesen!

¹ a Lánchíd egy láncon ment át, a legenda szerint fiát is magával vitte, ami azonban nem történt meg

² ismerőset, a plébánost, akinél gyónni szokott

³ Tasner Antal, titkára, Kovács Lajos, bizalmasa a Tiszaszabályozásnál, a minisztériumában osztályfőnöke

⁴ megint a plébánoshoz

Ich weiss mich nicht zu decidiren. Soll ich laufen oder mich hängen lassen — und von wem? vom Pöbel?

Ich muss zu Grunde gehen, ich muss gemartert werden, um ein bischen zu expiiren.

Magere ganz ab ... Sehe wie ein Leichnahm aus ! Esse nichts.

Bei Kossuth : "Sie haben Ihre Frau weggeschickt... geben Sie auf sich Acht ... ich schiesse auf die, die gegen uns sind !" Wie Marat kam er mir vor !

30ten August. Nicht eine Minute geschlafen ! 7 Uhr nach der Christina Stadt. — Beichte und kommunire. Gibt mir wenig Trost ! Bereue, das Crescence weg.¹ — Möchte sie zurückkommen lassen. E kapkodások. Mit Pepi Eötvös, der gegen Kossuth viel Wahres anführt. Ich mische mich in Nichts ! — Képviséleti ház ... Fürchterlich wahres Circulandum.² Von Wien. Armes Pesth ... in Blut und wegen Kossuth.

Moskovich³ bei mir. — Kein Mensch sieht die grässliche weltgeschichtliche Katastrophe, die uns bevorstehet. — Kann gar nichts machen. Bin in voller Verzweiflung. Gehe auf den Brückenketten herum. — Mit A. Clark fahre spazieren. Tierney rührt sich in seiner vollkommenen Sicherheit nicht. Ich fürchte, sie werden beide erschlagen !

31ten August. Furchtbare Nacht. Képviséleti ... Als ob wir im Grabe sässen. Kállay Ödön :⁴ "Ki a hitelt etc. irta, most minket el nem hagyhat !" Ich fühle die Hölle in meinem Herzen ! Früher Orosz⁵ (ohne Ironie) : "Sie müssen sich über diese Früchte freuen."

Beim Erzherzog, der voller Mut ; ... mich entschuldigt : ich würde mich zurückziehen etc. Er : "das hoffe ich nicht, das wäre feig ... etc."

¹ hogy feleségét és családját elküldte Pestről ² egy bécsi kormányiratra vonatkozik ³ pesti orvos ⁴ szélsőséges ellenzéki ⁵ mérsékelt publicista

Esse bei mir hastig. Ferry Zichy zurück. — Ich ganz offen: "gehe" ... und dann: "ich bin an allem diesem Ursache!" Er erblasst.

1ten September. Heute beschliesse ich mein Tagebuch! Gott erbarme sich meiner unglückseligen Seele!

2ten September. Alle Leute merken meinen jammervollen Zustand!

3ten September. Verzweifelt! Nacht-Konferenz. Kossuth krank!

In 48 Stunden alles Feuer und Flamme! Und kein Mensch will's mir glauben! Bin in der entsetzlichsten Stimmung. — Pistole ... und doch nicht. Schlafe gar nicht ... kann nicht einmal 5 Minuten auf einen Sessel sitzen.

Fürchterliche Gewissenbisse. Karoline¹ etc. etc. Ich fühle mich: verdammt!

Gott, erbarme Dich meiner!

Nicht einen Lichtpunkt im ganzen Univers kann ich entdecken.

Beim Erzherzog Stephan. Der ganz getrost! Und edel!

Früher bei Kossuth — "Én paktálok... bár az ördöggel, de Bécsnél és a dinasztiaival nem!"

4ten September. Schliefe 4 Stunden. Dann peitschten mich wieder die Eumeniden! — Will mich todtschieszen. — Tasner haltet mich ab! — Gehe zur Konferenz zu Kossuth. Sie dispensiren mich ... von weiterem Mitwirken ...! Ich bin entschlossen (?) hier zu leben, zu sterben! Nehme Abschied von Tierney, Adam. Schreibe Erzherzog Stephan in demselben Sinn!

Nie hat ein Mensch mehr Wirrwarr in die Welt gebracht ... als ich!

O Gott, erbarme Dich meiner!

¹ fiatalkorban meghalt sógornője, akibe szerelmes volt, s akinek halála miatt teljesen alaptalan szemrehányásokat tett magának

SZÉCHENYI JÓSLATA 1848 AUGUSZTUS VÉGÉN

Ezt a jóslatot Kemény Zsigmond báró tartotta fenn, aki Széchenyivel, elmebajának kitörése előtt néhány nappal beszélt, akkor hallotta tőle e jóslatszerű szavakat, melyeket Széchenyiről írt tanulmányában tett közzé. Ez a tanulmánya „Széchenyi István“ címen 1851-ben Pesten jelent meg a Csengery Antaltól kiadott „Magyar szónokok és statusférfiak“ c. kötetben, innen vettem át az alábbi részletet (511—12. lapról).

138 ... Batthyány és Deák Bécsbe mentek az érdekek kiegyenlítésének lehetőségére előkészítő utakat törni.

Ezen percekben Pesten a ministeriumban jóformán anarchia volt.

Az itt maradt tagok Bécsből vártak valami eredményt, mely kezökbe adhassa a tájékozási fonalat; de Kossuth ellenkezőleg gondolkodik, s augusztus hó végnapjaiban elhatározza nagyobb arányokban támaszkodni a nép szenvedélyeire.

Illy sorserejű percek alatt találkoztam egy barátomnál Széchenyivel.

Ő lázas ingerültséggel beszélé, miként Kossuth Budavárát véletlen megrohanás által elfoglalni, vagy amint kifejezte „a nemzet számára biztosítani“ akarja. Ezért kravalt készít. Háromezer brüsszeli fegyver van elrejtve, melyet az állomány költségén hozatott, de kézbe nem szolgáltatata. A nádor értesült az egész tervről; azonban fél minden eldöntő lépésektől.

Míg Széchenyi a történeteket elmondá, gerjedtsége percenként növekedett. Kezének üterei kiemelkedtek, s majdnem bogot formálának.

„Én a csillagokból olvasok, kiáltott könyezve föl. Vér és vér mindenütt! A testvér a testvért, a nép faj a

népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülden. Keresztet rajzolnak vérből a házakra, melyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a Kossuth neve, — flagellum Dei!“

Mi biztattuk, kicsinyítettük a veszélyt; de kértük, menjen rögtön a nádorhoz a körülmények szerinti intézkedések végett.

Ő estve 9 órakor kocsijába fogatott, igérvén, hogy visszajövet hozzánk betér az eredményekről tudósítani.

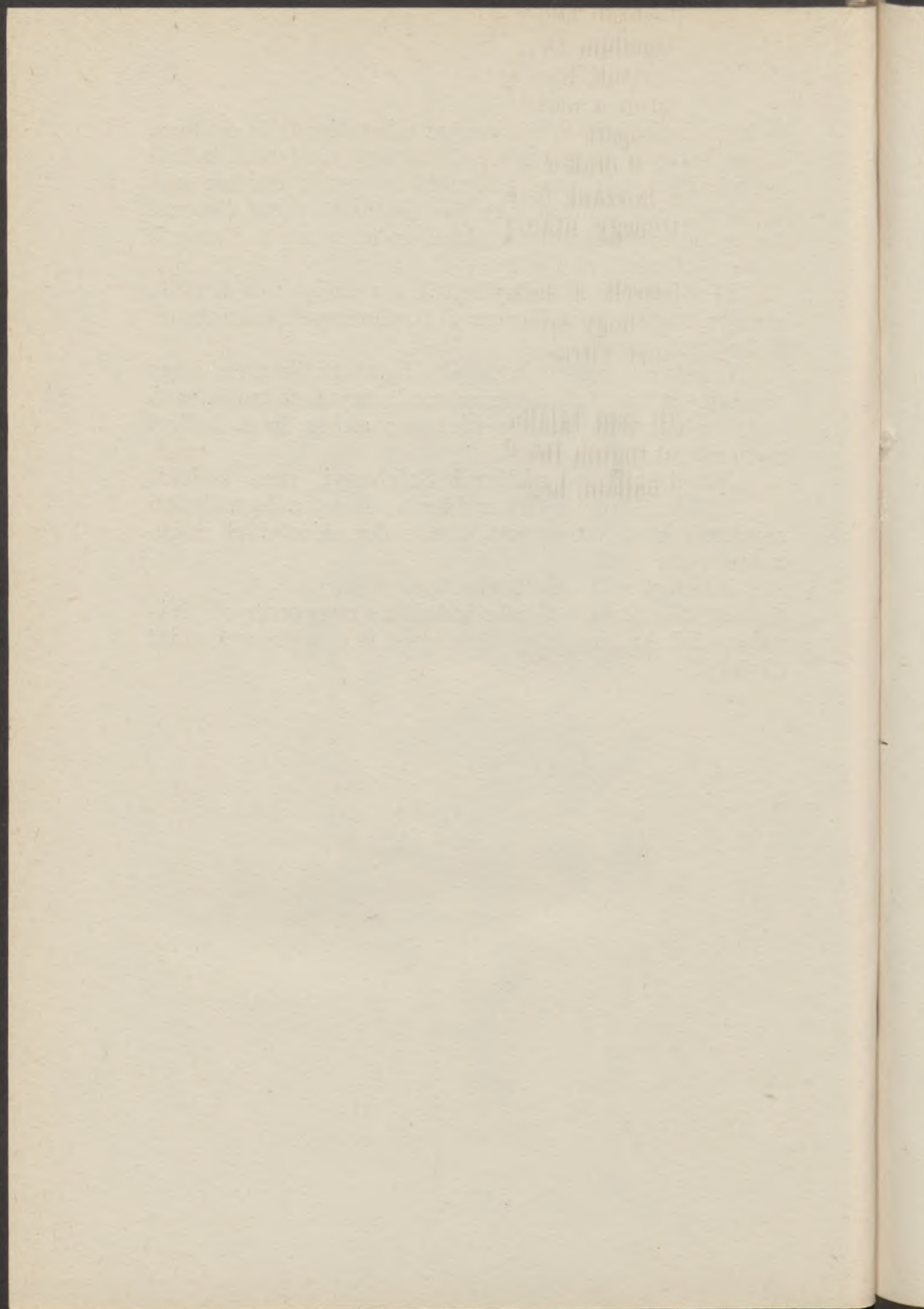
Én tizenegy utánig vártam; akkor haza kellett mennem.

Mit beszélt a nádorral Széchenyi, nem tudom.

Hallám, hogy éjfélkor érkezve haza, a legmélyebb izgalmak közt virrasztott, s a nádor nézeteivel elégtelen volt.

Másnap sem találkozhattam vele.

Azután rögtön Bécsbe indulék s negyvennyolc órával később hallám, hogy Széchenyi is odaérkezett, mint ő r ü l t.

DÖBLINGEN

LIBRARY

EGY DÖBLINGI LEVÉL

A döblingi elmeegógyintézetben való tartózkodás alatt, amikor az első időkben lelki sötétségben élt, több levelet írt, részben feleségének, részben az elmeegógyintézet orvostulajdonosának, dr. Görgennek; mindezen levelekben, melyeket kiadójuk: Károlyi Árpád vérfagyasztóknak nevezett, a fő-probléma az, hogy ő gonoszságában, reformmunkájával tönkretette Magyarországot. Az alábbi levél aránylag nyugodtabb idejéből származik.

139

21. April 1850. Döbling.

An Dr. Görgen.

Ob ich ein Narr bin, der an einer fixen Idée laborirt, oder ob mich die Nemesis ereilt hat, darüber kann kein anderer Mensch entscheiden als ich allein, nämlich mein Gewissen. Und das sagt mir laut, dass ich die Hölle verdiene. Vor mir ist der Himmel offen und ich bin von einer unsichtbaren geistigen Macht unüberwindlich zurückgehalten, mich in den Himmel zu begeben.

Es ist kein Laster, in welches ich nicht auf das allertiefste versunken bin. 1000-mal hat sich die Gelegenheit dargeboten, dass ich mich zum besseren wende; ich habe die Stimme Gottes nicht gehört. Es ist für mich alles unwiederbringlich verloren.

Ich bin Ursache, dass Ungarn unterging, dass die so edle, gar nicht gekannte, von vielen so gering geachtete, ja sogar von nicht wenigen verachtete magyarische Nation grade in dem Moment sich selbst den Todesstoss gab, als sie aufblühen und die Welt verherrlichen sollte und dieses gewiss auch getan hätte! Das Herz von Millionen Menschen ist gebrochen; viele Tausende starben in Verzweiflung, viele Tausende verzweifeln in Ketten; und eine unendliche Zahl von

edlen Menschen sank in verbrecherische Tat und hat vielleicht sogar sein Seelenheil eingebüsst.

Und nun, wer hat die Foundation der ungarischen Empörung gelegt? Kein Mensch als ich! Ja, ich habe die progressive, aber sich stets entwickelnde Reformation von Ungarn zu einer Berserkerwut angetrieben und alle Begriffe so verwirrt und verdunkelt, dass am Ende eine kleine Fraction, deren unsichtbares Haupt ich war, hinreichte, um auch die besonnensten und überhaupt die grösseren Massen in ein Labyrinth zu verstricken und in Abgrund zu ziehen. Mir war nichts heilig! Meiner Eitelkeit und einem augenblicklichen Genuss opferte ich Alles! Meine Eltern, meine Angehörigen, — und alle jene, die mich umgaben; nicht nur jene, die sich nur streng be —,¹ sondern auch alle die, die mich liebten, die mich anbeteten.

Ich soll einen Entschluss fassen! Und ich, Unglückseliger, kann nicht! Ich habe eine unwiderstehliche Sehnsucht in den Zirkel meiner Familie zurück zu kehren; aber die Macht meines Bewusstseins, diese fürchterliche Macht, die meine Verbrechen mir Tag und Nacht vor dem inneren Auge vorhält, lässt mich nicht mehr ruhig und glücklich werden! Und meiner Familie wiedergegeben, wäre für mich mehr als ein Glück, es wäre mir Seligkeit, die der tugendhafteste Mensch auf dieser Erde noch nicht empfunden hat. O es ist entsetzlich! Meine Frau sagte mir vorgestern, dass sie nichts am Leben erhalte, als die Hoffnung, mit mir wieder vereint zu werden, — reisst dieser F a d e n, so desperirt sie! Und ich kann diesen F a d e n nicht mehr anknüpfen; nein, ich würde ihn 1000-mal entzwei hauen, bestünde derselbe noch!

Tag und Nacht Verzweiflung, das ist meine einzige Habe!

Ich bin der Segestus! Ich bin der Antichrist, ich bin das grosse Vieh der Apocalyps! Ja, die ganze Offenbarung bezieht sich auf meine Person. Denn ich bahnte dem Ariman den Weg auf unseren Planeten!

¹ olvashatatlan szó

Er hauset noch und wird lange hausen. Und bei mir bestätigt sich die Prophezeiung, dass mich der Teufel bei lebendigen Leib festhalten wird. Ja, so gehet die Prophezeiung für mich weiter und von dem ist kein Entfliehen: "Du wirst in Deinem eigenen Unrat verlaufen und nach langen, langen Jahren in der grössten Verzweiflung krepieren — um sodann ewig in progressivem Masse alle Qualen der Hölle zu erleiden, wo der grösster Genuss sein wird, dir die Zunge abzu-beissen". Diese verfluchte Zunge, die so viel Unglück stiftete.

Széchenyi István m. pr.

(*Utóirat*): Der ungarische Stamm, der nobleste auf unserm Erdball, ist durch mich gemordet, gerade in dem Augenblick als derselbe im herrlichsten, aber lärm- und prunklosen Aufblühen begriffen war. Ich allein bin Ursache an der Masse des Elends, das die Magyaren traf.

Die Hölle ist zu seicht, die Ewigkeit zu kurz, die Höllenpein zu gelind, um mich Elenden, dem nichts in der Welt und im Himmel heilig war, zu züchtigen! O verflucht, vermaledeit!

ÖNISMERET 1857

Ezt a munkáját egészségének visszanyerése után írta Széchenyi Döblingben, s benne rendszertelenül, de az egyes részekben régi logikus kritikájával fejtegeti azon kérdéseket, melyek a józan magán- és közéletre fontosak, anélkül azonban, hogy a szó szoros értelmében politizálna. Gazdag élettapasztalata, kissé öreges körülményes beszédmódja, a beléfűzött anekdoták különösen érdekessé teszik e művet, melyet Tolnai Vilmos kiadásából (Döblingi hagyaték III. kötet, Fontes-kiadás) idézek.

A PESTI ÁRVÍZ

140 Buda-Pest tán több mint 150.000 lakossal és a boldogult elfelejtethlen nádorral együtt, számtalan igen tanult és okos lakossal, szinte három hónapig nézte és látta maga előtt a befagyott Dunát — s mirabile dictu — ennyi bölcsek közt, pedig én is ott voltam (!), de egyetlen egy jósló sem találkozott, ki előre megmondta volna, mily mérgesen, sőt kegyetlenül fogna sáfárkodni a Duna, ha egyszer megindul, minek következtében, hogy t. i. nem találkozott valami jótevő jósló, váratlanul be is tört a Duna úgy mint a nemvárt tolvaj éjjélkor, és oly szomorú csapással illeté Magyarország szívét, — több ezer ház dült ki sarkából, száz meg száz ember fult el, — mint annak hasonló példányát alig látta a hajdankor és az csak újabb időkben superálatott felsőbb kegyesség következtében.¹

S vajon miért nem akadt azon időben valami Jeremiás vagy Dávid a két roppant város falai és oly sok színű lakosai közt? Mert senki nem vette elég mély fontolóra az akkor befagyott Duna állását, és azon körülményeket, melyek a jég elindultával mutatkoznak.

¹ a 49-iki és azt követő évek véritéleteire céloz

Ily mélységre jutni pedig ez esetben bizony nem volt nehéz — s most vizsgáljuk.

Azt mindenki látta és könnyen is láthatta, mert a kegyes Isten e műtételre több mint három hónapot resolvált, hogy a Duna oly magas vízállással fagyott be, miszerint az egy parttól a másikhoz terjedő jégtábla épen olyan magas volt, mint a part. És ez az egyik tényező.

Husz vagy harminc esztendő leforgása alatt minden nap, sőt minden órában a két városnak roppant népsege közül bárki észre vehette, hogy teszem a pestvárosi dunapart tőszomszédságában létező imoda¹ sokkal mélyebben fekszik, mint a part, mikép csaknem kereket kell kötni, ha a kocsi a parttól lefelé, az érintett imodát környező halpiacra indul; mi teljes hitelű bizonyosságot nyújt a Duna talajának meg nem szünő magasodása körül, minthogy áll, bizonyosan nem raktak volna türhetően ildomos apáink, — s ekkép mikor az épült, a Duna akkori talajához mérve bizonyosan elég magas helyre állíttaték és csak azon mértékben sülyedt mindig mélyebbre, mint a milyen mértékben folyvást magasbra fölfövényesedett a Duna talaja; — úgy hogy 1838-ban vagy 12 lábbal feküdt mélyebben ezen isteni ház, mint a dunai jégtábla. És ez a másik tényező.

És most kérdem, nem volt-e ezen két tényező a legantiprofétaiabb egyénre nézve is kézzel fogható, sőt valami különösen violens "szemkilökö factor?" Azt hiszem, hogy bizony az volt! S ezt tán nem meri tagadni senki.

Ámde most keressük fel a harmadik tényezőt, mert a kérdésben levő jóslásra nem kellett több mint három factor, — és irgalmas Isten, még sem találkozott, noha ezen 3 tényező igazán szemkilökö világosságban mutatkozott, 150 ezer ember közt egy kis Dániel!

S vajon melyik azon harmadik factor, mely a problémának titkát feloldotta volna?

Egyszerűen az, hogy számtalan évek tapasztalása szerint — matematikai és hidraulai törvényekről nem

¹ templom, a belvárosi

is szólok, — soha a dunai zaj meg nem indult, és ezt nem egy két felkent, de ezer hajós, molnár etc. tapasztalta, mielőtt a víz 6, 8, sőt 10 lábbal nem áradt; s hogy a tatárban is indulna meg, ha a jégtáblát semmi el nem repesztí, semmi fel nem emeli! — s ugyan mi emelje azt fel, ha nem a víz? tán a vármegye vagy a város, vagy most a Handelskammer és a Gemeinde-Rath Bürgermeisterével együtt? vagy a jég tán bevárja juliust és augustust, és szépen behorpadjon és elolvadjon?!

Már most vegyük, ha valaki 1838-ban a vizözön előtt ezt a három factort csak egy kissé egybe illesztí, im ily módon profétálhat és pedig ez esetben minden bujósdi hátkapu nélkül.

”A dunai jégtábla 12 lábbal áll magasabban mint a városi imoda, tizennégygyel magasabban mint a városháza és négygyel mint a nemzeti casino fészke etc. és ekkép, mert a dunai zaj soha meg nem indul, de nem is indulhat meg, mielőtt 6, 8, 10 — és most mert a Duna vize némi helyeken szinte fenéig be van fagyva, tán 12 lábbal nem nő, — és ezért a városi imodában, ha hermetice be nem dugják bemenő és tán egyéb lyukait, a fölbőszült szőke Duna bizony 18 láb magasra fog emelkedni, a városház körül 20-ra, a casino pitvarában 12-re”.

És ha hibázik is — fájdalom, a meg nem jelent proféta 1, 2, 3, sőt 4 lábbal — ez azon precautiókra nézve, melyet a város jó eleve vehet, épen nem lett volna káros következésü, mert oly egyénre nézve, ki teszem 5 láb 7 hüvelyk magasságu, s ilyen a budapesti lakosnak nagy része, s ha nem jó uszó: aztán mindegy, akár 7 vagy 77 láb mélységü víz nyeli-e őt el.

S ha valaki nem lamentál mint Cassandra, — ki vigyázat helyett csak unalmat gerjeszt, — de erős hanggal profetisál s kész fejét ajánlani zálogul, mikor még ideje volt: ugyan nem világos-e, hogy Budapesten de egyetlen egy ember sem lett volna az általános vakságnak áldozata.

Mert a próféta a dolgok természete szerint, — ha tisztán látja, mikép a Duna bizony kegyetlenül elborítja szinte az egész várost, — alkalmasint azt is kikutatja, hogy a pesti házak nagyobb része vajon miből van építve; — és azon ismeretre jutván, miszerint azok nagy része bizony csak fecske-fészkü monument, nagy Hexenmeisterság nélkül egy kis erőltetéssel tán az is eszébe villámlik, hogy azok bizony úgy el fognak olvadni a vízben, mint cukor a kávéban, s magok alá temetendik azon szerencsétleneket, kik jó időben odább nem állnak. Mihez képest jó eleve a buta gondatlanságból az uj Dávid felriasztva mindenki magasb helyet keres, ki lábainak hasznát veheti; ki pedig nem, azt veszélytelen helyre vitték volna, milyent Budapest környékén találni nem fáradságos, mert csak Pest városa és Budának alanti része van a kiöntés medrében, — és mind a két várost, Budát oly hegyek, Pestet pedig oly magasságok veszik körül, hová a Duna soha felfolyni nem lesz elég szemtelen, mig az üstökösök békében hagyják a földgömböt.

S ha most meggondoljuk, saját magunkkal együtt miért voltunk mindnyájan sine exceptione oly igen vakok, oly igen buták, mihez képest az érintett alkalommal semmit nem birtunk észre venni, és az annyira kézzel fogható dunai excessusokat előre látni, ha mondom, ezt higgadt fontolóra vesszük: akkor bizony tökéletesen meg leszünk arról győződve, hogy "gondolkodástól" bizony a legokosabb embert is lassan elszoktatja a sok "kormányi dajkálás", s hogy általában véve csak az gyakorolja magát "gondolkozásban" férfiuhoz illőleg, kit sokban egészen magára hagynak és nem tartják szüntelen beamter vagy zsandár-féle járszalagon, — mit, köztünk maradjon a szó, nem egy mai osztrák minister-szakács vajmi nagy haszonnal dörzsölhetne velejébe.

Sugyanis Pesten a helytartói, városi, baudirectió etc. etc. dajkák szalagai közt senki nem akarta magát sok gondolkozással fárasztani, — a dajkák sorában pedig, nagy számuk dacára, véletlenül épen 1838-ban nem volt Illés.

S ha valaki kérdi, ezen felejtethetlen epochában mi-kép jártak lakosai azon alacsony helységeknek, melyek a Duna partján helyezvék: szinte mirabile dictu azt válaszolhatják, hogy azokban bizony senki nem veszté életét s pedig mert a vármegyéktől századokon nyert tapintatnál fogva soha feleslegesen nem dajkáltatván, "gondolkodásra kényszerítve voltak" és azon magyar mondás szerint: "Legény kell a gátra", mi annak antithesise, mit az osztrák oly grafice és magára sokszor olly igen illő "Mandel... Sterz"¹ által teszen ki, — bizony az egész helység, nagy és kicsi, férfi és asszony kiállt a gátra és azt mindegyre töltögetvén, erősítvén s magasítván, nem engedte, hogy a szőke Duna rajta erőt vegyen.

Döblingi hagyaték III. 671—675. 1.

HÁLÓSZOBA JÓ ELHELYEZÉSE

141 De e mellett még más factorok is vannak, melyeknek befolyása az egészségre nézve eldöntő — és e tekintetben az evés és ivás után tüstént következik a

Lakás, de nem ám a jólakás, hanem azon épület, ház vagy gunyhó, melyben az ember tartózkodik. És ez oly fontos kérdés, hogy némi helyzetben mint egészségi factor még evés és ivás előtt is jár.

Ennek illustratiójára bátor leszek a felvett utból egy kissé ismét kitérni.

Nápolyban tartózkodván, kedvem csosszant a pontini mocsárookban egy pár nap kacsázni. Több ismerőssémmel ott találkozni ígérkeztem. Vadászegényem puskaímmal előre indult, engem bevárando, úgy hogy az elég hosszú uton posta lovaktól vontatva, egyedül magam ültem nyílt kocsiban. A hőség július vége felé, mikor e kis kaland előadta magát, tikkasztó volt, és én félig-meddig olvadozva értem Terracinára naple nyugtával; ott "jól lakván" folytattam utamat a kel-

¹ bécsi nyelven tehetlent akar mondani, ellentétben a magyar „legény a gátra” kifejezéssel

lemes éjszakai hűsben lapos réteken. És midőn épen egy kis alvásra elkészülnék, nagy meglepetésemre felkiált a postillion: "istenért ne aludjék az úr!"

Épen azon tájban, csak néhány héttel előbb kiraboltak egy angol utazót. Ugyan mit tegyek, gondoltam magamban, ha a terracinai hősök engem is megállítanak, fegyverem nincs és úgy mint birka megadni magamat szégyen; vajon mit tegyek, és száz ellentét támadt bennem, mikor a felhozott angol szomorú vége ötlött eszembe, ki Nápolyban meghalt. S ugyanis ezen derék vakmerő vagy inkább "merő vak", megtámadása alkalmával vitézül harcolt, egy banditának lábába lőtt, másiknak süvegét sütötte le fejéről, harmadiknak egyik fülét vágta le, és így dolgozott jó sikerrel tovább is, míg végre a bandának egyik tapasztaltabb bajnoka, kinek rozsz lakatú fegyvere hihetőleg többször cset-puskát mondván, végre elsült s golyóját az angol hasába küldötte, ki elájult, az országuton kipihente magát és aztán Nápolyba vitték és ott, mint mondják nem sebe után, hanem haragból meghalt és pedig mert oly szamárral volt, hogy 20 ezer font évenkénti jövedelmének dacára magát 200 forintért, mert nem volt több nála, agyon lövette.

Nálam még csak annyi sem volt, sötét van, senki nem lát, tanu nincs, én tehát de csak ez egyszer nem fogok vitézkedni, de szépen átadom kis kincsemet az olasz cifra legényeknek; és miután pénzcsekémet előre elkészítgetém, annyi bátorságot mégis csak vettem magamnak, miszerint így szólítám meg a postilliont: "Kedves barátom, ha merném kérdezni, hát ugyan miért ne aludnám?" Azért, mondá, mert az ur, ha alszik, bizonyosan lázba esik!" Mi a tatár? Hát nem bandita, hanem láz az, mitől itt félni kell!" És hát ha nem alszom?" — "Akkor nem lesz semmi baja." — Ejnye!

Azon időben nem igen sokat gondolkoztam, és így többek közt az sem jutott eszembe, miszerint virágoknak nincs éberre veszélyes behatásuk, midőn az alvótán meg is gyilkolhatják.

Később Hollandiába vitt engem a sors és a postaló, mert akkor még nem léteztek patkolt utak, — és ott véletlenül azon különös enigma közöltetett velem, hogy Hollandia bizonyos tájékin messzebb a tengerparttól, némileg alább hagyott volna az ott rendszerint rútul sáfárkodó hidegláz, mit sok tudós annak tulajdoníta, hogy némi nyavalyák mintha kifáradnának, idővel elveszítik fullánkjuk mérget; — minek kulcsát azonban később minden doctrinarr¹ féle furfang nélkül jobban kitanulták, és mely egyszerűen abból állott, hogy beföldön, távol a tengerparttól oly drága kezdett lenni a házfödélre való, miszerint azon eszmére botlottak, több emeletet állítani egy födél alá, honnét aztán a hálószoza a földtől és respective mocsártól jó magasra emeltetett — és csak ekkor jutott a terracínai postillion eszembe, — és e két kis tapasztalatot combinálván, azon conclusumra jutottam, hogy valamint igen egészséges egy süppedékes erdőben egész nap tartózkodni, mit mindenki tapasztalhatott, ki alacsony rengeteges vidéken vadászott, és oly piros képpel tért haza mint pipacs, — de ilyesféle hálószozában, szunyogokat, piócákat és farkasokat ide nem értve, 6, 7 óráig pihenni és aludni bizonyosan nem egészségre szolgáló; ugy szinte, ha Tisza mellett virasztani nem is oly egészséges, mintha ott lombos erdők virulnának, azért bizonyosan nem is ártalmas, — midőn a Tisza partján alva az éjt eltölteni kétségtelenül nagyon veszélyes és egyedül azon tenyeres talpas állja ki egészen az ilyféle anticomfortot, ki a bundának még nyáron is kellő hasznát tudja venni, vagy ki éjjeli tüznél félig megperzselni engedi magát, és legfőképp az, kinek hasa a hosszú üngtől még el nem kényeztetve,² oly diadalosan meg tud vívni a mocsárok mérges leheletével, mint győzedelmileg megbirkózik a zsíros hallal és a zsírtól túláradozó bográcsos lével.

Földszinti alvó szoba tökéletesen soha nem egészséges, habár legszárazb helyen áll is, vagy pince van alatta, mert minden eső után kipárolog a földből va-

¹ szójátékképe: doktrinér — bolond

² a magyar parasztnak, s az alföldi pásztoroknak is rövid, csak derékig érő ingük volt

lami gőz, mely ébernek épen nem ártalmas, de alvóra nézve igazi miasma. És noha a szántó-vető osztályban a legtöbb egyén földszint lakik, és némi tájon mind a mellett a nép mégis meglehetősen virágzó, az épen nem argumentum a földszinti hálószoza mellett, de csak arra nyújt bizonytságot, hogy a nép itt-ott oly erős testalkotású, és fajtája oly szívós zománcú, mikép kézzelfoghatólag még sokkal több sem árt neki, mint földszinti alvószoza, igen kézzel foghatólag nem, de vajon szolgál-e kivált a szopó és serdülő generatio nagyobb egészségi kifejtésére az ilyféle hibás alvó terem, im ez az, mi itt számba veendő. Mire minden tétova nélkül azt lehet válaszolni: egy cseppet sem, sőt alkalmasint számtalan kis kezdő megtartatnék a világnak, ha nem esnék a mérges mocsári kilehelésnek martalékul.

Emeleti hálószoza ellen sok helyütt igen nagy az ellenszenv, mert nyáron ilyesekben néha valóban közel jár a megfuladás vagy gutaütés, oly iszonyatos bennök a hőség.

Magamról emlékezem, ki kis korom nagy részét nedves földszinti rekeszben töltém, hol rendesen minden évben lábaimról le is csapott a láz, mily fuladási symptomák közt töltöttem éjjeimet bizonyos közel fekvő kastélyban, hol a hálószozák emeletben helyezték, s mennyire örültem hűs kis szobácskámnak, mely nyár közepette is oly hideg volt mint pince.

De ugyan miért voltak a közel kastélyi hálószozák oly tűrhetetlenül melegék? Legelőször azért, mert délnak szolgáltak, és aztán mert két óriási ablak azokat a nagyobb civilisatio sorába állította, mely a kis ablakokra anathemát szór, holott a kis ablak, ha felnyitják, szinte úgy ki és beereszti a levegőt, mint a nagy ablak, de sokkal jobban kirekeszti a meleget és hideget, és ehhez képest, noha nem pompás és nagy szerénysége miatt híres Palladionak, valamint az üvegeseknek tán nem igen tetszenék, mindent mindenbe véve mégis okosabb.

Magyarország alacsonyabb síkjain a fal alkalmasint olcsóbb mint a földél. Rakjunk ott tehát emeletre egy szerény kis falusi palotát.

Forgolódó, tevékeny embernek, kivált asszonynak, nappali életre a földszinti lakás legcélszerűbb, mert ha egész lakása emeletben van, akkor a konyha, kert, bölcső, tehén etc. körüli foglalatossága őt annyira sétáltatja fel és alá egész nap a létrán, mikép ha tüzes gazdasszony, könnyen megszakad, — ha pedig nem győzi a meg nem szünő csöbör, kuty munkát, akkor vajmi könnyen majd fent majd lent támad csorba. A földszíni házosztályzat tehát kirekesztőleg nappali foglalatosságra legyen szánva és e célra okszerintileg elrendezve. Már mi a hálósobákat illeti, melyekbe az egészséges ember és ki időn kívül nem dolgozik (!?) heverve, — minden 24 órában csak egyszer megyen, vagy mászik és ekkép nem nagy baj, ha azok magas lépcső végén vannak is, — a hálósobák mindig az emeletben leljék helyöket.

Hálósobákban nem a hidegtől kell félni, mert ha az ablakok nem igen pompásak és e mellett tán igen hibásak, fával, kőszénnel, szalmával, bundával és eféle melegítő szerekkel csak elejét lehet venni a bajnak, — ámde a hőség az, mitől méltán rettegni lehet. — Ezen nehezen elviselhető szerencsétlenségen, mondom, minthogy a legfájdalmasb egyszeri vagy ritkai csapás könnyebben eltűrhető, mint a meg nem szünő, noha csak szunyog és bolha csipkedés. És az ebéli könnyű segíthetés egyszerűen abból áll, 1-ör hogy az alvó szobák mindig észak felé szolgáljanak, 2-or csak egy és ne igen nagy ablakon lehessen kinézni, 3-or rendszeren legyenek ellátva deszka szárnyakkal.

Ezen három, ha így lehetne mondani "datur modus in rebus", — nem telik semmibe is, mert ablak deszkaszárnyak kis ablakhoz szabva, nem költségesek, és semmi esetre nem magasb áruak, mint complet kiállításra egy második ablaknak, mely a felhozott kis hálósoba mintából elmarad. Az egy ablak pedig azért célirányosb mint a kettő, mert egy ablakos teremben, ha kicsi is, rendszerint két ágyat lehet állítani légvonaton kívül, midőn a két ablakosban, bár ha nagy is és e mellett az ablakok is nagyok, néha de csak egyetlen

egy ágyat sem lehet úgy helyezni, mikép légvonatba ne állana, — az okos ember pedig, ha nem is fél a hidegtől, melegtől és szélvészszel, záporral dacol, mindig különösen respectálni fogja a légvonalt, mely a leg-egészségesebb embert is bizonyosan megajándékoz fogfájással, csúzzal, reumatizmussal, köszvénynyel és efféle kellemes vásárfiával, — és egy cseppet sem fogja boldognak tartani ama cigányt, ki sem a nyarat, sem a telet nem akarta süvegelni, de egy mély complimentet csinált a szél urnak üdvözlétére.

Döblingi hagyaték III. 776—81.

A DÖBLINGI NAGY MAGYAR SZATIRA

Széchenyi lelki betegsége Döblingben feltisztulván, magányában, szobáiban éjjel és nappal fel s alá járva, őt a magyar sors foglalkoztatta: a nemzet felkelésének véres leverése s az a méltatlan bánásmód, melyben azóta részesítette a bécsi abszolutizmus. Tudatából most már hiányoztak azok a képek, melyek lelki betegsége alatt oly rémes képeket varázsoltak eléje, nem hibáztatja többé önmagát a magyarság tönkretételéért, saját személye most teljesen háttérbe szorul, de annál élénkebben hatnak reá a magyarságot ért véres megtorlásnak és a mindennapi megaláztatásnak tényei. Érzéseit és gondolatait önmaga számára írta le, napról-napra, beosztás és kompozíció nélkül, amint lelke tartalmát éppen ki tudta fejezni, szépítés, írói műgond nélkül, mély szeretettel a magyarság, vad, elkeseredett gúnnal és gyűlölettel annak elnyomói iránt. Az igen terjedelmes munka nagy része Ferenc József, az abszolutisztikusan uralkodó császár és fő tanácsosa, Bach belügyminiszter közti párbeszédben fejeződik ki, amikor is Bach a lakájtermészet bőbeszédűségével beszél meg az államkormányzás, sőt mindennapi élet minden ágát, s azzal kapcsolatban a főkérdést, hogyan lehet a magyart továbbra is elnyomni, esetleg végkép kiirtani. A miniszter csupa ostobaságot és arcátlanságot beszél össze, s minden szó, mit Széchenyi szájába ad, véres ironiával jellemzi Bach alacsonylelkűségét, az egész abszolutizmus romlottságát és csekély értelmi színvonalát. Ezt a művet 1857 folyamán írta, s utóbb e magyar nyelvi szöveg sok részletét vette át a „Blick“ c. műve német szövegébe.

A kéziratot Károlyi Árpád fedezte fel és adta ki az idézett Döblingi hagyaték I. kötetében (1921); része volt azon anyagnak, melyet Széchenyi halála után a hivatalnokok meg akartak semmisíteni, de Ferenc József nem engedte ezt meg, hanem a házi, udvari és állami levéltárban eltétette. A mű jellegét és tanulságait Károlyi jellemzi találóan (id. m. 162. l.): „Aki itt mosolyogva, amott borzadással, most fölkacagva, majd megdöbbenve, egyhelyütt mulatva, máshol megkövülten végigolvassa a világirodalom e legkegyetlenebb szatiráját, melybe egy hazafiúi bánatától eltorzult gigászi géniusz a maga lelke keserűségének napról-napra hónapokon keresztül, mint a trap-

pista, sirt ásott, hogy azt a világ elől eltemesse, — az kettős tanulssággal fogja e könyvet letenni. Most ismerem csak Széchenyi István csupasz, mezítelen, igaz, ősmagyar izzó lelkét, amelyről annyit hallottam és annyit olvastam — fogja mondani. Ez lesz az egyik tanulság. Kellett valami magasztosabb, eddig nem gyanított lovagiasságnak, valami utolérhetetlen fejedelmi nemeslelkűségnek lenni abban a Ferenc Józsefben, aki ezt a kezei közé került iratot meg nem semmisítetté, hanem megőriztette az utókor számára. Ez a másik tanulság“.

MEGFIGYELÉSEI A NÉPI JELLEGRŐL

142 Minden nemzetnek, mely életre való, megvan saját jelleme, melybül ha kirántják, kicsigázzák, nem lesz belőle egyéb, mint Schiller szerint kilombikált törköly, — ki vajmi helyesen mondja: Zum Teufel ist der Spiritus, das Phlegma ist geblieben.

Csak buta, vagy az igen is sok tudomány által kificamlott eszü képzelgő ringathatja magát azon csalfa aberratióban, mihez képest nemzeteket ugy lehetne egybekevern, és összeolvasztani, mint a spanyol elkésziti ollaputridáját, és tűz közelében elolvad a zsir.

Egyedül némi legmagosb fokra kiképzett egyéniségek vesztethetik el nemzeti typusokat bizonyos pontig a nélkül, hogy ez által becsükben csorba támadna. Igy például az egészen kiképzett magyar, angol, francia, német, muszka közt alig lesz valami nemzetiségi külömbség, mig bizonyos lángeszűek ugyszólván megszűnnek valami nemzetnek sajátjai lenni, de az egész emberi nem kincseivé válnak. És ez helyes, mert ezek alkotják azon kapcsolatot, mely nemzeteket egybenfüggő láncolatba fűz. Jaj azon nemzetnek azonban, mely nemzeti geniusát elárulja és meggyilkolja, mert ha ezt cselekszi, — és egyedül saját maga képes erre, mert minden külmeztámadás inkább csak edzeni fogja a nemzeti önérzést, megtörni soha, hahogy physical erő által egytül egyig minden tagját ki nem irtja, — mert ha valami nemzet maga cselekszi ezt, akkor előbb-utóbb, de minden bizonnyal az elaljasodás szurkaiba süllyed, és abba örökre eltemeti magát.

Mily kimondhatlan jótéteménye a gondviselésnek az, hogy az emberiséget több nemzetekre szakítá, — ezt lélekemelőleg érinté lángeszű Brougham,¹ ha nem csalatkozom már 1820 előtt, mikor azon kimondhatlan infámiát állítá a legvilágosb napfénybe, melyhez képest három keresztény nemzet szétszakítá a szerencsétlen, maga magát mind egyre halálos sebekkel érintő lengyelt, és ily iszonyathoz még az austriai udvar sem pirult járulni, Szobieszkít olasz vérkeverékéhez képest tüstént emlékezetből üzvén, mikor vége szakadt a veszélynek — "pericolo passato, gabbato il santo"² — mely phrasis közbenvetőleg szólva, — mint hirdetik, — legutolsó mondókája volt Miklós cárnak, mikor apostoli fiára és protegeére³ gondolván, kiadta mystifikált lelkét. Amen.

A nemzeti szellem és sajátság, például francia és muszka, spanyol és török etc. etc. közt oly élesen különböz, hogy ennek bebizonyítására, úgy hiszem, szót veszteni kár, mert azt kiki kézzel foghatja. Oly kitünően ezen színezet külön azonban sehol és soha nem mutatkozik mint nagy életveszély órájában, mint például véres csata alatt, mikor az illetők, hadaik feltüzelésére, nem tudnak bölcsébbet kigondolni, mint a nemzeti sajátságra és jellemre appellálni, — mikor azután magátul értetődik, az nekiek vajmi jól esik, ha ezen appellátio viszhangra talál — és ők nem voltak elég hosszú fülű Christus-paripák azt nagy okosan előlegesen lepiszkolni, legázolni és gyökerestül kipusztítani.

Személyesen több csatában vettem részt, de még többen voltak azok, kik még mást is láttak mint én és kik számtalanszor tanusíták, mily mágusi erőt fejt ki ily alkalomkor a nemzetek által hűn megőrzött, de a kormányzók által is őszintén respectált nemzeti szellem és érzés, és mily kevéssé szabad ezt ehez képest egy ollaputrida-féle kófitzba összezaggyvasítani.

Lipcsei ütközetben⁴ például csak fertály óráig állottam egy muszka honvéd gyalog massa mellett, mely

¹ angol politikai író ² nincs már veszély, elmehet a szent

³ Ferenc Józsefre

⁴ Napoleon ellen 1813-ban

alkalmasint néhány hét előtt nem volt egyéb, mint egybesürgetett paraszt nyáj, — mondhatom nagyon hosszúnak tartám e 15 minutát, — mely massa most katonának még alig edzve reggeltől estig vagy száz francia ágyúnak szolgált löcélul. Sáros, mélyen felszántott buzadüllő mellett volt telepedve. Mikor az ellenségi golyó közibe csapott, és az iszonyatosan felsujtott sár mint okádó hegybül a láng, magasra égbe repült, és pillanatra a nap világát a földtől eltiltva, számtalan vértül csurgó és szét szakított emberalak mutatkozott, — többször az egész massa földre rogyott, és csak aztán állottak ismét fel és különözték el magokat az élők a holtaktul; és ugyan mit csináltak egyébként? Vártak, mert nem megtámadás, de ellentállás volt feladásuk. És vártukban egynek sem jutott eszébe, visszavonulni vagy éppen futásnak eredni. Szuronytöveikre támaszkodva, fentszóval imádkoztak, és ezen megőrzött és respectált nemzeti szellemük őket a leg-tündöklőbb bajnokság fényébe állítá, valóban a legfényesebbe, minthogy a megtámadásnak activitása közt vajmi könnyebb vitézkedni, mint nyílt mezőn passiv kiállni a csata rémületit.

Most kérdem, ha valaki arrul erősen meggyőződve, hogy ily áhitatos és istenfélő bátorság, a bajnokságnak leg-tündöklőbb "nec plus ultrája", valamint egyesekre nézve tán valóban az is, valami francia hadba efféle muszka hiperbol pietást akarna beléoltani, és az által azon enthusiasmust pótlani, mely a franciát magán kívül ragadja, midőn becsülete és nemzetének dicsősége van kérdésben, valjon az ilyféle nemzeti apostol nem illenék-e inkább valami tanodában számár padra, mint bármily más kitünő helyre?

Ha viszont valaki kinevetné a muszkát, hogy annyit imádkozik, oly különös venerációban tartja, nem tudom mi okbul feketére pingált Mária szüzét, és oly nagyon szeret bőjtölni, és háboruban ha nincs rágni való, szívesen elhiszi pópájának, hogy nem azért nincs, mintha nem lett volna gondja az Armée-Lieferantnak mindenrül vagy az meglopta volna őt, hanem mert nagy bőjt

van, — ha mindezért valaki lekacagja a muszkát, és pedig állhatatosan és annyi voltairi witz-fulánkkal, mikép aztán a muszka maga is hahotára fakad, többé nem imádkozik, fekete szüzét ocsmányolja, bőjtöt sem tart és popáját, ki neki ilyest például sz. Vladimir tiszteletére ordinál, s... be rugja, — de e helyett megkezd sillabisálni a francia L'honneur szót, — az ilyen amolyan ki t. i. ilyest kacag, ugyan kérdem, nem illenék-e tökéletesen a mai osztrák ministerium sorába, ha ebből egy lánc véletlenül ki szakadna?

Patrasbul Maltába hajóztam, angol packet-boat vitorlásokon. Kisérőim közt valami porosz tudós vagy inkább tudományos is volt. Szelid, istenfélő, erősen tanult egyén. Tarento (?)¹ alatt iszonyu szélvész. Ügygyel-bajjal szerencsésen kivergődtünk. A hajóskapitány igazi jachtár, és legényei pipacsképű erős pálinkafogyasztók, legnagyobb energiával gyönyörűen viselték magokat, csak hogy néha egy irgalmatlan káromkodás is volt a komando és válasz közt a szélvész és tengeri moraj dacára hallható, mi fájdalmasan érinté tudósomnak timpanumát, hogy e pillanattul fogva acméjét érte el angolok iránti anthipathiája. Később Salamine szigeténél, hol Themistocles nelsonkodott oly dicsőségesen, görög hajón ülén, szinte elért minket fertelmes zivatar. Görög hajós uraimék nagyon elhalványultak, megijedtek és nem tudtak semmi célszerűbbet kigondolni, mint szüz Máriát lamentóik által segítségre felhívni, és képe előtt egy szál viaszgyertyát kigyújtani, — igen, ezen görögök, kik legnagyobb satisfactionnal mondhatják "voltunk" és pedig nagyon, de kiknek horoscopjukban bizonyosan nem létezik a "leszünk". De tudósunkat kellett most látni! Félelme ugyan nagy volt, de haragja még nagyobb, dass diese verfluchten Sackermenter jetzt beten, wenn sie arbeiten sollten.

Tudom, ha páter Klingofström² helyezhetnék nagy veszélyben szélvész, hab és szikla közé, tán az ő fülének

¹ nem emlékezett pontosan a helyre, mikor ezt írta

² Klinkowström, akkor divatos jezsuita hitszónok Bécsben

is jobban esnék az angol goddam, mint a görög ima.

Az angol felhevítésére az imádság bizonyosan semmit sem használ, sem ezen szó "L'honneur" nem fogja igen electrisálni; mert hiszen bármiként viccel is ellene a lovasberényi rák¹, bőven van ennek birtokában és gyönyörű nemzeti állásának öntudatában eféle erős feltüzelési hypomochliont mint muszka vagy francia, nem használ rendesen, — de arra van legtöbb gondja, hogy jó kitáplált egészséges és vidor legényekkel állhasson csatasikra, és csak különösen decretorikus napokban pendíti meg azon nagy harangot, mely olly mágusi erővel érinti minden angolnak lelkét, és mely nem azt zengi: "imádkozzatok, a becsület hi; két ezred tekint rátok, vagy Seine Majestät geruhen zu rufen"; hanem nemzetéhez csatló kötelességének teljesítését állítja lelke elibe.

A töröknek nem kellett más, — ma mihez van és holnap mihez lesz gusztusa, ez még titok, — mint paradicsom és 10.000 huri, de nem ám bécsi, hanem édeni, és aztán mindennek neki ment mint dühös eb.

Szeretném tudni, ha Osztrákia a muszkával háboruba keverednék most, valljon mily hadiparancsot, proclamatiot írna például báró Hess² az alatta levő hadnak electrisátiójára csata előtt! Nem volna könnyű pensum. A muszkák alkalmasint könnyebben fel tudnák izgatni vitézeiket, minden imádkoztatás nélkül is. És az apostoli császár³, ha tán maga akarná eljátszani Montecuculi vagy Eugen szerepét, ugyan mivel vigasztalná meg zsoldosait? Tán mint parádéknál szokás, a "3tägige Gratis-Lohnung" felhevítő paprikájával, népeit pedig a lengyeleknél kezdve tótokon át egész a horvátokig és olaszokig ugyan mi által fogná kitartásra edzeni, hogy pro aris et focis körömszakadtáig viaskodjanak? tán

¹ a lovasberényi származású híres bécsi „humorista,” Saphir, többek közt „Wochenkrebs“ c. tárcasorozat szerzője

² az osztrák vezérkari főnök

³ folyton gúnyosan írja ezt, mivel Ferenc József nem koronáztatta meg magát, s így apostoli király nem lévén, apostoli császárnak nevezi

azon oly sokszor hallott Regierungs-féle Hymne elének-
lésével : wenns Du Dich gut afführst, so wäre es möglich,
dass ich Dir einmal was versprich ! A magyarokat pedig,
kiknek 1000 évig fenálló honát irgalmatlanul szét-
szakítá, legjobb fiait minden jog ellen oly kegyetlen-
séggel lemészároltatá, mikép Nero hozzá állítva fehér
galamb, — és miután hírét-nevét jövődjét elrabolta,
elmérgesité, semmivé tette a magyarnak, és a leggyűlö-
letesb és haszonvehetetlenebb Beamterek által betű
szerint elfullasztá a szerencsétlen hont, valjon mi által
fogja engesztelni, elcsábitani, lekenyerezni kiket kése
még el nem ért, tán azzal, hogy magyarul szól, és jól
megüli a lovat? Volt idő, hogy ezen két tulajdon is elég
lett volna, a magyart örülségig felvigasztalni. De ezen
idő elmúlt.

Döblingi hagyaték, II. 23—27. l.

FERENC JÓZSEF HAJTHATATLANSÁGA

143 De Ferenc József valjon micsoda? Én csak
annyit tudok, hogy osztrák főherceg, és többek közt
Magyarország koronás successora ; ha több, a mint
de facto valóban sokkal több is, kérdem : "mily joggal",
jure successionis? Nem, mert nem volt rajta a sor és
megkoronázva nincs, tehát egyenesen jure gladii. Ámde
ha nincs igazam, és ő valóban magyar király, — akkor
kérdem, miért nem kormányoz és miért nem ítél tehát
magyar törvény szerint? miért nem tart magyar taná-
csosokat is, legalább kihallgatásra? Ha pedig hódító,
és pedig nem is egyéb, mint volt Norman Vilmos
Albionra nézve, akkor mily joggal, vagy mily szokás
szerint hurcoltatott annyi áldozatot vesztőhelyre, hogy
e tekintetben tán még Robespierret is legyőzi? ...

Hiszen hódító átellenében nem létez "Rebell",
de egyedül Defensor. Ilyeneket pedig soha nem volt
szokás rendre kipusztítani. Legalább Nagy Sándor,
Julius Caesar, Atilla, Napoleon etc. a meggyőztek
lekötelezés által iparkodtak magokhoz édesgetni, mi-

dőn Ferenc József tanácsosbnak tartá — és ez egészen új, a felvilágosodott 19-ik keresztény századhoz vajmi nagyon illő inventio — felkötelezés által biztosítani a nemzet hajlamát. Miért nincs ez tisztába hozva? Mert, mint mondtam, Ferenc József vagy törvényes magyar király, vagy legyőző, és ekkép miért nem jár az egyik vagy másik szerepben, minden furfang és mystificatio nélkül, mint becsületes férfinhoz illő volna, egyenesen el? Vagy tán combinálni akarja e két egészen elkülönzött eljárásnak kedvezőbb oldalait? Valamint a "Liaison dangereuse"-ben,¹ az elcsábított nagyuri nő midőn a tiltott gyümölcs édességeit élvezné, egyuttal a legszigorubb erénynek fényében is ragyogni akart; szint-ugy tán Ferenc József is azon spekulálódik, hogy a külföld és Európa őt törvényes magyar királynak tartsa, Magyarországhban pedig, sans gene, ugy sáfárkodhassék mint hódító, — és e szerint szoros consequentia szerint a magyar nemzet őt ugy szeresse és ugy becsülje mint törvényes, koronázott és magyar törvény szerint kormányzó fejedelmét és kegyes atyját, — de egyszersmind tőle ugy féljen, ugy rettegjen mint bárány farkastul, és őt annyira kedvelje mint kecske a kést, — mely mesterséget ha kivisz — és felvette kettős szerepét eljátszani képes, — akkor hókuszpókusz dolgában Conus (?) Bosco etc. etc. igazi Stümper hozzá képest.

És ha már mindent elfelejtett volna! De ugyan tette-e azt? Kérdezzük meg mindazokat, kik nyomorúságban vagy börtönben még el nem veszték, valljon igaz-e az? És ugyan mit fognak ezek válaszolni? Unisono azt, hogy ez az állítás szemtelen hazugság — hahogy mind ezen szerencsétleneket a szónak legszorosb értelmében, — emlékezetéből tökéletesen már csakugyan kilökte a kegyes Ur!

Ha valami ezred esküvését megtöri, decimálják. És ezt elérhetni. Egész ezredet azonban, bár a leg-sötétebb tettért, egytül egyig, kivétel nélkül levágni, kiirtani, ily gondolatra legjobb kedviben még Nero sem bukott. — Rebello alkalmával, 5, 6, bár 100-at le-

¹ tizennyolcadik századi sikkamos regény, Choderlos de Laclos műve

nyakaztatni, — még ezt is elérhetni, de ily vérontás után, kivált ha megtört a feltámadás, tüstént be kell következni általános amnestiának és ha ez bekövetkezik, alkalmasint jó sikerrel fel lehetett volna kiáltani: "Felejtsünk". De ez senkinek sem jutott eszébe, vagy inkább szívébe — és hinc illae lacrimae; mert minden csepp vér, mely példaadásra nem szükséges és lesújtott ellenszegülés után öntetik, azon bosszuálló gyilkosnak fejére száll, ki ily iszonyatnak szerzője.

És e tekintetben hogy folytak 1848 után a dolgok, mikor már tökéletesen le volt verve a nemzeti felgyulladás és csak itt ott reszkettek még elvágott véres tagok és a világ eliszonyodására annyi jeles egyén hurcoltatott vesztőhelyre, mint e világon sehol és soha ez előtt, — valljon volt-e általános amnestiáról szó? Igen és csak erről volt szó, és pedig nemcsak az osztrák birodalomban, de egész Európában, — csak egyetlen egynek szájába nem akart jutni e kis, — milliókat megboldogító szavacska, — és ezen száj, Ferenc Józsefnek incontestabilis tulajdona, — akkor husz éves volt, az életnek azon favens korában, mikor a közönséges embernek szíve még dobogni szokott, és rohadásnak még nem indult. Valóban még messze viheti. Unique en son genre!

A császár hallgatott és amnestia helyett, egytől egyig mind üzőbe vétetett sine exceptione, kinek nagyobb büne nem is volt, mint az, hogy a rebelliot véletlenül megszagolta. — Mindazok, kik segítséget hoztak, a muszka cárral együtt bölcs Jellasicsot ide értve, pedig mint kinyomott citrom-héjak ganéjra hajittattak.

Minden ember kimondhatlan örömére, asszonyi angyalt kapcsolt a császár magához, és azt hitte nagy és kicsi, most megindul szíve, és most tán ki fogja mondani ezen oly sok kinok közt várt szót "amnestia..." De ő hallgatott. Megáldotta most az ég, gyönyörű leány magzattal, de ő mind egyre hallgatott, és ez alatt mindig folytak a soha megszűnni nem akaró üldözések és investigatiók, nagy része a felerlelt magyaroknak

akasztófa és éhhalál közé állitva, desperatióbúl és az amnestiára hiába várván, elvégre rablóná, gyilkossá lón, — míg egy másik magzattal ajándékozta meg őt a sors, mely kisedet, már születésének kezdetén használtatik a felvett furfangpolitika következtében, mint csábító szer. "Gizellának" keresztelik, és magyar leányzót állitnak melléje, — mert úgy hiszik a magyar elég ostoba, ily horogba csipni — és amnestia etc. etc. etc. helyett ily nagy és felette becses ajándékot pótlékul örömittassan elfogadni; — most pedig, — mind ezen atyáskodó fogások után, mi már-már kinos kacajra gerjeszt, még azon komédiára is kényszeríti a romlásnak indult hajdan erős magyart, hogy Európának szemfényvesztésére, pesti és magyarországi meglátogatása alkalmával,¹ örömet, jó kedvét, meglegedését tárja ki torka és egészsége megszakadtáig.

Lehet-e ilyesminek jó vége? S valljon ki oly merész vagy inkább oly szemtelen azt állítani, hogy mind az mit most elősoroltam, szórul szóra nem igaz?

Döblingi hagyaték II. 35—37. l.

144 Már e tekintetben a pesti, aradi etc. etc. etc. eljárás nem tagadhatni, sokkal keresztényibb volt mint azon kegyetlen töröké, — csak hogy ezen kereszténységben valami hiányzott, mit a Megváltó minden tanításainak legmélyebb sarkalatául tűzte ki, s mi nem egyéb mint "szeretet" — midőn a török modorban tán több ész mutatkozott, és minden esetre sokkal több szív.

A magyarországi eseményeket tekintve, úgy látszik, mintha az apostoli bitor és tanácsa a magyar nemzeti felgyuladás kilobbantakor azon hiedelemben lett volna, melyben ma is van, hogy neki e földön isteni szerepet kell játszani, és kivétel nélkül mindenkit kellőleg megbüntetni, mikép aztán más világon az Ur-isten, kinek alkalmasint jobb dolga is van, ne legyen mind azon szekaturáknak kitéve, melyek a sok inves-

¹ ez Ferenc József és Erzsébet 1857 tavaszi magyarországi útjára vonatkozik

tigatiókhoz etc. etc. elválhatlanul csatolva; — mert kérdelem, ha Ő Felsége és conciliuma nem ringatózik ezen isten-képviselési kéjmámorban, — ugyan mikép lehet azt magyarázni, hogy 8, 9 év leforgása után még mindig büntet 1848-iki kihágásokat — és ha néha néha nagy nehezen nagy szíve meg is indul, — ezen nagy megindulásnak egész eredménye az, hogy itt-ott kiszemel egyes szerencsétlent, kit úgy szed ki a nagy massa "láncosokbul", mint iskolás kipiszkálja az egyes mazsolát a kugelhupfbul, vagy néhány évből kitöröl néhány hetet az ujsági ebek által kellőleg kiugatot magnanimitással! —

Ha Windischgrätz megmarad, és csak oly modor szerint cselekszik is, mint a török pasa, mit bölcsességben igen könnyen lehetett volna szuperálni, — én bizonyos vagyok, már régóta kellő vágásban forog minden.

Néhány kolompost legott megröviditnek, feltűzik nem a furfang, de az őszinte reconciliációnak fehér lobogóját és a levert kis "mésentendu" után — és kérdelem ugyan volt-e az egész magyar felgyulladás egyéb — itt is engedve ott is engedve, valóban tüstént meg lehetett volna kezdeni a "keleti császárságnak" újraalkotását, mely műtételben a magyarok tudom legőszintébb részt venni készek lettek volna, mert bátran merem állítani, Európának egy országában sem volt annyira elterjedve a higgadt törvényes és türelmes progressiónak szelleme, mint a három hegyü és négy folyamu egyetemes s most szét szakított, le gázolt, magyar haza határai között.

Ez azonban nem történt és most arra szóllittatnak fel a magyarok: "felejtsenek" —, ne hátra de előre tekintsenek, és most már eléggé kibosszankodhatták és kisirhatták magokat, — vegyenek elvégre részt az újraépítési műtételben.

A magyar nem oly buta, miszerint a mai napot tegnapi akarná visszahelyezni, vagy azzal szeretne bibelődni, ezer darabra széttört üveg poharat ismét hasznóvételre összeilleszteni. A lefolyt időt visszafolyatni nem lehet, a mi már élt és megholt, életbe nem

idézhetni többé, ezt mindenki tudja. A magyar továbbá nem annyira lágy jellemű, mikép egyedül pityergéssel folytatná életét, habár minden kincsét elrabolták is. Buslakodik, és ha szíve meg nem is tör mindannyiuknak, — csak sirva tud vigadni. Igaz de emellett előre is tekint, és ha felette sok "desperál" is — mindig találkoztak, és ma is találkoznak nem kevészámuak, kik nem desperálnak, de reménylenek.

És ezek valjon mit akarnak? Tán király nélkül vagy király ellen, újra megkezdeni valami elszakítási és respublikai bohózatot? Ilyesféle bolondgomba senkinek esze ágába sincsen, és azon kevés ki ily mámortul ittas volt, már rég betörte fejét, vagy tökéletesen ki-aludta magát.

A magyar mindig kitünően monarchikus nép volt. Kell-e erre nagyobb bizonyítvány, mint azon eddigelé sehol elő nem fordult és alkalmasint soha magát többé elő nem adó csuda, melyhez képest a durva, bárdolatlan legyőzhetlen pogány magyar sz. István királyának példája és kívánsága szerint, noha sz. István éppen nem volt populáris, elég az, hogy koronát viselt, ugy szólván márul holnapra szinte egytül egyig mind a Christus válására tért! — És később, meg nem szűnő bajai, vérző kalandjai, pártszakadásai közt ugyan adta-e magát elő, de csak egyetlen egy eset is, — mely arra mutatna, hogy monarchikus jelleme megtört, vagy csak elhidegült volna is! Soha! Csak legujabb időkben tűnt fel azon exceptionális ábránd, és pedig egyedül néhány kevélynek cifra, de vajmi éretlen velejében, melyhez képest Sz. Istvánnak királyi koronája helyett a respublikai "bonnet rouge" lett volna kipécézendő nemzeti egyesülésre. De ezen eszme, már legelső pillanatban ugy patant ketté mint szappanbuborék, — és ily aberratióba a magyar, míg él, tudom visszaesni többé soha nem fog.

Annyi kimondhatlan bu és kin közt, melyben a magyar most sorvadoz, a multa mint elvesztett paradicsomra tekintve, a jövődöben semmit de semmit sem látva, mi lelkét vigasztalhatná, és mi egészen még meg nem törött reményeknek csekély istápul szolgálhatna,

a jelenben nem okulhatván, mit műveljen, mit tegyen, mivel ölje meg hasztalan idejét, mindenhez kapkodván, mi rekollekcióit, jelen szégyenleti állását, rettegést okozó sejdítését elnyomhatná, velejéből kiverhetné — ily állásban, ily hangulattal, mikor minden csepp vérében érzi, hogy valami körül egyesülni kellene: egy fiatal, egészséges, magyarul szólló, jó lovas király, uram Istenem, ugyan nem az-e, a mi után eseng a magyar — s valjon tehetne-e egy, az egekből küldött angyal a szerencsétlen nemzet boldogságára többet, mint egy ily speciálitású fejedelem?

És hát miért nem egyesül most a magyar nemzet tétova nélkül Ferenc József körül, hiszen minden keléssel el van látva, mi a magyart legnagyobb lelkese-désbe emelheti?

Igaz, a gondviselés felette sok kellékkel látta el őt, melyek oly varázst gyakorolhatnának a lelkes magyarra, mikép sok tudom kész volna, nem handabandaként de valósággal legutolsó csepp vérének is érette kiadni, — csak egy kimondhatlan nagy hiánya ne volna! és ezen hiány valljon mi? Az, hogy vagy nincs szíve, mely érezni tud, és mely minden biztonnal ha sokszor nem is tanácsol jól, semmi esetre nem türhette volna annyi embertársának legyilkolását, lealacsonyítását, kiirtását; vagy nincs elég éles szeme, tanácsosait, ha csak ugyan maga magának tanácsot adni nem tud, tán nem akar, úgy kiválasztani, mihez képest a jelen nemzedék azoknak tehetségében és jó akaratában bizhassék is.

És e tekintetben legkisebb ok sem mutatkozik vigasztalásra, mert eddigelé legalább, de egyetlen egy eset sem adta magát még elő, mikor valaki észrevehette volna, hogy Ferenc Józsefnek szíve valamin megindul és elérzékenyedve eszébe jut, hogy ő is csak ember és halandó! Soha! Ő mindig kevély parancsnok, és ezen szerepből idáig még egy pillanatra sem esett ki, mikép aztán senki, de senki nem is tartja őt jó embernek, — mert hiszen tán csak nem tetteti magát, mintha nem volna szíve! Mert valljon minek? Eszét az ember sok éveig dugva tarthatja, mint Brutus, és vannak esetek,

hol ilyféle komédia a bölcsességnek tán legmagosb kitérője. A szívnek gerjedelmeit azonban annyira el nem fojthatni, mikép annak jótékony melege néha ki ne sugározna, — és ha ilyest hátráltatni lehetne is, ugyan mi volna annak haszna? Ha eltitkolt észbeli tehetség egyszerre váratlanul feltűnik: ennek óriási hatása lehet, ámde csak egyetlen egy nappal is odébb halasztott szívbéli engesztelésnek effectussa nemcsak nem kedvező, de egyenesen bosszantó; — mert mindenkinek akaratlanul ilyes kérdés esik ajkai közé: "miért nem előbb." Vagy azt gondolja tán Ferenc József, — mi már sokszor adta magát a világon elő, hogy őt gyengének tartandják, ha ő érzékeny szívet mutat? — Vagy hogy valami hydrával van dolga, melyet szeretet soha, de egyedül pallos győzhet le? Ő mily kevésbé ismeri az embereket, és kivált a magyarokat, — kiket bizonyos időre elszédíteni, lekenyerezni sőt bolonddá tenni éppen nem nagy mesterség, — kik azonban szívet csak szívért adnak, és csak mikor egyszer észreveszik, hogy velük komédiáztak és őket megcsalták, vonulnak fagyos megvetéssel vissza.

A szív részéről a magyar tehát nem sokat reményelhet jövődjére, jóllehet sok egyénnek, néha oly rögtön felnyílik szeme, valamint Szent Pál is mennyei sugár által villámsebességgel mély sötétségből a leg-ragyogóbb világosságba feldicsőíteték.

Ferenc József alig 20 évesen a legszédítőbb időkben és körülmények közt kezdé meg szerepét. Főtül talpig rothadt erkölcsű egyéniségtől¹ környezve, ki rá oly nagy hatással volt, első impressiói nem lehettek kedvezők, kivált nem lehettek emberszeretettől tularadozók. Egy különös nagy hibája már bölcsőtől kezdve volt, hogy senkinek szavára nem figyelt, ha az véleményéhez nem illett, — sőt, még kihallgatni sem akart olyanokat, kiknél ellenkező opiniót sejtített és minden discussionnak ellensége, legnagyobb makacssággal követé önfejét.

Ily jellemet, minden tapasztalás nélkül, a lehető legmagasb emberi fokra felemelve, valjon nem szenved-e

¹ Schwarzenberg hercegtől

ő (és ugyan nem volna-e ennél valami természeteseb?) bizonyos elbizottsági szédelésben, bizonyos ábrándban, melynek vastag ködén keresztül sem látni sem hallani nem bír? És ki tudja, nem él-e azon illúzióban, melyben igen sok kitűnő egyén is, többek közt Napoleon is ringatódzott, hogy ő valami extra emberi készítmény, kinek parancsolás egyedüli missiója, — midőn a többi emberi teremtesnek vocátiója nem más, mint engedelmeskedni?

Az emberi természetnek némi mélyebb buvárjai számtalan alkalommal vették észre, hogy Ferenc József azon viszonyt, melyben ő azon népeknek átellenében áll, melyeknek parancsol, szorosan és mindig ezen két szó: Ur és Jobbágy közé helyezi. — Ő parancsol, a többiek engedelmeskednek, és im, már most jól foroghat az oly egyszerű elvekre állított országos erőműv. — Ő soha nem köszön, soha még senkinek nem mondta: "Barátom", wahrscheinlich um sich nicht zu vergeben etc. e tekintetben, nagylelkű antecessorát követvén, ki Sobieskinek átellenében oly correct etiquette szerint viseltetett¹, de legfeljebb "megelégszik" és bizni akar jobbágyainak hűségében.

És miután ily jellemű ur, ha és míg jó sok katonája van, mindig talál elég alacsony, de egyszersmind elég furfangos környezőket, qui abordent dans son sens és kiknek szavait vajmi szívesen szíjja magába, más részről pedig azokat, kik valami igazságot vagy olyast mit nem szeret hallani, óhajtanak neki minden illendőséggel megsugni, de csak ki sem hallgat, de türelmetlenül sőt haragkitöréssel még magátul is lök: ugyan lehet-e azon csudálkozni, ha nem lát és nem hall semmi mást, de egyedül azt, mit legközelebbi infámis jobbágyai neki éppen produkálni és füleibe ordíttatni akarnak? És ha ez így áll, mint mondom, ugyan lehet-e némi hihetőséggel reményleni Ferenc József szívét tekintve, valami Sz. Pál féle fordulást? S valljon ki lesz az, kinek sikerülhetne oly nagy és világos tükröt elibe állítani, melyben tökéletesen, veséinek minden redőivel meg láthatná

¹ I. Lipót, Bécs 1683-I felmentése után szigorú etikettjével megsértette a győzelmet részben kivívó Sobieski lengyel királyt

magát? Él-e valahol oly féle Balthazár, kinek ily mütétel sikerülhetne, — vagy már megholt-e, vagy tán csak most és ekkép már későn lenne születendő?

Döblingi hagyatéék II. 40—44. l.

SCHWARZENBERG HERCEG ÉS BACH JELLEME, BACH ZSANDÁRAI

145 Francia példabeszéd szerint "si je veux savoir qui tu es, je regarde qui tu hantes"; az által tanulhatni valakinek jellemét legbiztosabban ki, ha kellő figyelemre vétetik, valljon kivel társalkodik legtöbbet, és kinek szavára hallgat leginkább.

Gondolhatni e szerint, mely szivrepesztő aggodalommal tanusíták azt sokan, hogy Ferenc József — úgy szólván a gyermek szobából (Kinder-Stube) k i b o t o l v a, egyenesen Schwarzenberg Boldog (!)¹ kezei közé esett.

Schwarzenbergül mielőtt Magyar- és Csehország-nak bakója nem lett, általján véve az emberek nem igen sokat tudtak, és ez természetes, mert számos kalandjai oly kimondhatlanul bűdösek, mikép nevét említeni úgy ovakodtak az őt ismerők, mint bizonyos kerek nyílások fedelét sem emeli fel senki, sürgetős szükség nélkül.

Már Schwarzenberg megértette-e Ferenc Józsefet, vagy ez nőtt-e magisterének feje fölibe, azt csak Isten tudja, mi nekünk halandó agyag fiainak egyedül az ismeretes, és ezt szemeink és emlékezetünkbul éppen oly kevésbé lehet ki disputálni mint a fénylő napot, hogy legalis furfangtul mesterileg körül burkolva soha annyi ártatlan emberélet ki nem oltatott, mint a mennyi ezen alliance-nak jeladására irgalmatlanul végeztetett ki magyar és cseh földön.

Iszonyatos csend lepte el az országot. Számtalant hóhér döntött nyugalomra. A honban megmaradtak és bujdosók, leverve, lesujtva ugyan mit mondhattak volna? A börtönök falai között elhalt a panaszok hangja, és a számkivetett megtört szívek kinszavait elhordta a

¹ Felix herceg, 1852-ben halt meg

játszi szél. Mint villám gyult fel mind azokban kik még éltek, a "reménynek" isteni sugara, mikor a halavány, vér után szomjazó vámpyr, ki Ferenc József mindenese volt, megszabadítá a földet saját magától.

És a jó szívű "reménylők" ezen Boldog--elutazás után ugyan mit nyertek? Semmi egyebet, hanem hogy ezután is teljes szabadságukban van tovább reménylhetnek, és olasz nyelv tanulásban szinte, mint mindenben az atyai kormánynak segítségével jó előmeneteleket tévén, e kis olasz versecskével is kicsinosítani koponyájukat "chi vive sperando muore cacando".

A systema megmaradt, és ehez képest az elítéltek, vagy igazabban mondva, a kijelelték melyek még meg nem haltak, részint tovább benmaradtak a tömlőcében, részint oda künn maradtak, hová t. i. szerencsésen ki tudtak mászni vagy lopódzni.

És most mit tanusított¹ az elbámuló világ? Azt, hogy Ferenc József nagy lelküleg oly egyénbe² pontosítá össze bizodalmit és újraépítési reményeit, kit ha csak kevés idővel ez előtt megcsip bármely, Ferdinánd császárért hadakozó hü hadi parancsnok, bizonyosan szinte magasra emelteti, és szoros "k o m m á n d o r" jellel felékesitendi nyakát.

Azonban jól mondja, nem tudom már melyik Szent: bűnhődni emberi, bocsátni isteni cselekvény, és így ezen csudálatos kiszemelés Magyarországon éppen nem tett kinos benyomást; sőt a "jó fiuk", mit a francia, kinek e tekintetben szinte volt már némi tapasztalása "bon homme"-nak nevez, megint megkezdettek nagy erősen "remélleni", mert hiszen a jámborok azt tudták és így okoskodtak: ha egy revolutionáriusnak, egy barrikádi vitéznek a fejedelem nemcsak megkegyelmez, de őt még "premiernek" is megcsinálja, akkor tán a szegény magyarokon is végkép megcsinálják most annyira kikürtölt puha szive és legalább börtönből ki és külföldről beeregeti őket, habár csak "le dernier" minéműségben is.

¹ helyesen: minnek lett tanója ² Bachra vonatkozik, ki 1852—59 közt (Schwarzenberg halálától kezdve) mint belügyminiszter Ferenc József főtanácsadója, s a belpolitika igazi vezetője volt

Bach Sándor Ő Excellentiája iránt mindefölött sok magyar különös sympáthiával viseltetett. Még pedig legelőször is azért, mert tanult prókátor és ezen classis iránt Magyarorszában Verbőczitül kezdve újabb időkig a nagy közönség mindig különös gyengédséggel és hajlammal viseltetett, és aztán, mert oppositio embere¹, ki ennél fogva magát felette kedvezően kitüntette az engedelmeskedni annyira szerető birkasereg közt. Mi azonban még sokkal inkább nevelte hitelét Magyarorszában, mint mindez, természet szerint az, hogy őt általános igen eszes embernek tartják, az ész pedig mindig különösen respektáltatott, és ma is respektáltatik Magyarorszában.

”Ki azon sehonnai, ki most a császárnak sugója? Ez minket végkép tönkre dönt” így sóhajtott fel, a ház legbensőbb küszöbén, hogy a tekintetes zsandár ur őt meg ne hallja, bizonyos egykor táblabíró-dignitással felruházott Öreg ur. ”Nem baj ez, tisztelet Bátyám Uram, ezt jegyzi meg öcsce, persze gyenge hangon, — hogy a ház körül patroulirozó zsandár uraknak füleit ilyes ne érintse — ez nem baj sőt nagy előny, mert Bach miniszter igen eszes ember, és ekkép ha valaki, ő ránt ki minket a sárbul. Most nekünk mindenek előtt kapacitásra van szükségünk etc.” ”Hagyjatok békét a kapacitással: hiszen 1847-ben is, — mikor Pesten a nagy követi [sic] választás volt, a kapacitást tüztétek horogra s aztán nem mi fogtuk el a pontyot, de mi akadunk a hálóba etc.” ”Igaz, de Bach nemcsak nagy pfífikus, de egyszersmind nagy paraktikus is, őtet tudom el nem bolondítják, de ő csalja meg őket rendre!” ”Igazán? No hát akkor éljen, hahaha, — és igaz, ha meggondolom vajmi eszes és furfang gyerek lehet ő, hogy az aulából² mint főszónok kilépve, magát oly szaporán belé tudta illeszteni és simítani a mai kombinatióba! Kutya az anyja; már most, ha jobban meggondolom, nekem is tetszik, mert vagy különös száma-

¹ Bach 48 márciusában a forradalom embere volt Metternich rendszerével szemben

² a bécsi egyetemi aulából, 48-ban forradalmi központból

rak többi kollegái, hogy úgy le tudta jární őket, vagy egyenesen második Cagliostro, kirül egyszer fiatal koromban azt olvastam, hogy az egész világot sokáig nagy bolonddá tette, míg végkép ötet tették hüsrre. He he he.”

Ily dialog folyt régi és fiatal, és ekkép úgy szólnán két generáció közt, mikor Bach Sándor, mint egy második Nagy Sándor feltűnt Európa egén, miből váltig kiviláglik, hogy Magyarországbán Bach premiernek neve igen jól hangzott, és ötet vén mint új kellőleg megbecsülni tudá.

Ámde a reményteliek, kik még most is mindig reménylenek és békákra emlékeztetnek melyek meg nem szűnőleg qua-qua-qua-qua-káznak a nádban, car c'est un amusement comme un autre, ugyan néhány év leforgása alatt mit tapasztaltak?

Azt, hogy Bach, ki most kétségtelenül a legfőbb dirigens, tán jószívű, hihetőleg igen becsületes, és minden bizonnyal nagyon eszes egyéniség, de éppen nem okos ember.

Sokan tudom, ezen distinctióban nem látnak egyebet, mint szórszálhasogatást. És mi igen különös, és vajmi erősen szóll a magyar nyelvnek kitűnő elsőbbsége mellett; egy nyelvben sincs az emberi kapacitásnak ezen egészen elkülönzött, sőt néha még ellentétben is álló színezete oly röviden és mégis oly tisztán és precise kitéve, mint a magyarban.

Igen sokszor fordul elő, hogy igen szép eszű ember éppen nem okos, midőn sok vajmi okos egyént látunk, kiben fényes ész gyűszű mennyiségben sincs.

Mily külömbség van az eszes és okos közt, a legjobban kiviláglik, ha ismert egyéniségekre alkalmazzuk ezen distinctiót. Így például Kossuth ritka eszű ember és ezt ki tagadhatja? De valljon volt-e okos? Bizony nem. Most némi kis tapasztalatok és néhány kiábrándozások következtében tán az lett. Én nem tudom.

Volt-e Iső Napoleon okos? Én nem hiszem, soha nem is hittem. Észtül azonban tündöklően áradozott.

Ész és okosság kellő quántitásban párosítva, alkotja a nagyobb lelki pondust, de ritkán jár egymással, mert rendszerint vagy az egyik vagy a másik prevaleál, honnét aztán annyi phantasta ki csak légben nyargal és nem kevésb száma a prosaikus consummens, ki földön csuszik és csak annyiban okos, amennyiben ez állati részének fentartására szükséges.

Társaságban, conversatióban eszes egyéniség lesz a kedvenc, státusférfiu szerepre azonban kitűnően az "okos ember" illik.

És most nézzük, Bach ő Excellentiája mikép járt el Ausztriának ujra felépítési műtételében, miután több esztendő folytában és most kétségtelenül ő tartja részében a kormányrudat.

Vegyük az új machinának bármelyik karikáját elő és vizsgáljuk, mi okbul van az készítve, mit akart azzal a gépnök effectuálni, és ezen célnak elérésére nézve vajjon mily formát adott ezen új karikának.

Közbátorság a státus egyik legfőbb kelléke. Ezt bölcsen átlátja. És ennek következtében 20ezer zsandárt állit. A szám nagy, a költség, — kivált oly financiaális dérouteban, mint a milyenből Ausztria soha többé ki-vergődni nem fog, ha Ő Felsege a Bach-huszárokat rendre mind meg nem obsitozza és némi más karikáit is az új statusgépnek ganéjra nem hányja, — a költség nyomasztó; de hagyján, mert ha az ember vagyonát, életét tekintve bátorságban szihatja a levegőt és élvezheti a nap sugárát, ezt nem lehet elég drágán megfizetni, és így célnak elérésére nem szabad fillérezni.

Igen, de 20 ezer zsandárral ezen célt vajjon elérte-e Bach Ő Excellentiája? Ha célja nem az volt 20ezer agent provocateur által, melynek nagyobb száma a magyart illeti, felboszantani, felhívni és végkép ki-irtani a nemzetnek hevesebb, kicsapongásokra hajlandóbb és minden kétségen kívül legvitézebb részét, — de bona fide minden arriere-pensée nélkül egyedül rend fentartást tervezett, akkor meg kell vallani, hogy számarabbul így féle securitási intézet soha és sehol nem lépett életbe még, mint ezen zsandári, francia egészen

visszás majmolás ; mit az élő factum egekbe kiáltólag bizonyít, mert a rendbontó, tolvaj, haramia etc. etc. nem hogy kevesednék, de napról napra oly progressiv arányban nevededik és nő, mikép már most oly vidékeken is támad utonálló és gyilkos, hol lefolyt időkben ilyeseknek csak hire sem volt.

Oly általános felforgatás után, mely Magyarországon annyit gyökeréből döntött, felette nehéz feladat volt a földön futókat és bujdosókat lesujtani, megfogni etc., ezt kiki átlátja, kivált miután a hiába várt amnestia és ő felségének e tekintetbeni kegyes silentiuma, mely ez esetben bizony nem volt arany, oly felingerlésbe, sőt oly desperációba süllyeszté a szerencsétlen kiirtandókat, mikép nagyrésze ha már halni kellett, azzal vigasztalá magát, hogy en compaignie, annyi zsandárt visz el magával, mennyit fegyvere csak legyőzhet, honnét aztán ily farkasok nyomában a szegény zsandár-kopók, — agár köztük nincs, — sem voltak sem nincsenek irigylésre méltó állásban, kivált miután senki sem szenvedheti őket, senki sem segít nekik, és alkalmasint az országban a Voivodinával és Temesi bánsággal együtt, de egyetlen egy szent sincs, — természet szerint a hős és most re bene gesta, igen nagy meglepődésben élő Rajacsicsot¹ is ide értve, — ki szívéből ne óhajtana "vinné el az ördög mind", jól lehet Magyarországon nem szeretik az utonállókat etc. etc. erősebben mint bárhol egyebütt, csak hogy még erősebben irtóznak azon trankliktul, melyekről ha nem csatlakozom már doctor Verbőczy² azt jegyzé meg, medicina pejor morbo.

A zsandári difficultások mellett, melyek kétségtelenül nem kicsinyek, méltánylást az is érdemel, hogy eleinte minden nehezebben megy, a lakosoknak meg kell barátkozni az új renddel, és hogy rendőröket, bármily néven nevezendőket, soha és sehol nem kedvelli a publicum, melynek nagy része olyan mint dacoló

¹ a szerb patriarcha, aki 48-ban a szerbeket a bécs udvarhoz és a magyar-ság ellen vitte ² Széchenyi Verbőczyvel is gyakran gúnyolódik, mert őt a magyarra káros jogászai gondolkodás atyjának tartja

gyermek, mely kész dajkájára ütni, és aztán sir, ha ez őt elhagyja.

És mind ez oly igaz, mikép szót sem lehet megcáfolására emelni, ha t. i. 3, 4-ik évében volnánk a nemzeti felgyulladás tökéletes eloltása után; de most 8-ik éve már, hogy csakugyan kimutathatta volna a zsandári experiment jótékony hatását, kivált oly erdőtlen és sík tájakon, mint Magyarországnak nagy része, mert hiszen ha hegyekben lakna a magyar, akkor persze kiirtása súlyosbb és szövevényesb munka volna. Ámde mit mutat a világos nap? azt hogy, mi a rendbontóknak bármily árnyéklatát illeti, jól lehet a zsandári "Schussgeld"-tabellák szerint alkalmasint már több százezrekkel csökkent a zsandári "gibier",¹ mégis mindegyre nő azok száma és mindegyre nő azok szemtelen merészsége. Én pedig matematikában azt tanultam, hogy divergens lineák minél inkább hosszabbodnak, annál inkább válnak egymástul el, mely formula egyenesen a zsandári eljárásra illik, mely által Magyarországbán kitüntették magukat.

De valljon félig-meddig "okos" ember nem látta-e előre, hogy ennek kénytelenül úgy kell bekövetkezni mint bekövetkezett?

Legelsőben is, az egész corpus idegenekből áll, kik pro supra abundantia [igy] még mind egyre fel is váltatnak, és ekkép éppen azon állásban vannak, mintha magyar embert küldenének persecutorként Norwégiába. És aztán valljon lehet-e valami ostobábbat kigondolni, mint egy fényes sisakot verni azoknak fejére, kiknek az elfogás tisztjük? Ez egy cseppet sem okosabb, mint cölömpöt kötni az agár lábai közé, hogy aztán a nyulat minden bizonnyal elszalassza.

Belényesen, Erdély töviben huszáréveimben medve-vadászatot tartottunk. Nyár közepette kimondhatlan meleg volt; és ilyest könnyebben elviselendő, megjelen köztünk puskások közt, éppen a vidéken átutazó báró Bachner von Bachenstein, mint szakács tőtül talpig

¹ a zsandárnak pénzjutalom járt elfogott bűnösökért, ezért említi a vadász-zsákmányt (gibier)

fehér ruhában. A plébánustól lefelé a legpicinyebb oláh gyerkőcéig most mind elneveti magát, a dévaj, hajadon (leány) sereg pedig pláne illetlen hahotára fakad. És aztán ez akarja meglőni a medvét, — mely ha meglátja a sötét erdőben világos puliderjét, Kolozsvárig kikerüli őt. Hahaha! "Was haben die guten Leute?" Sie freuen sich Euer Exzellenz zu sehen! Hahaha!

Én azonban, kinek kis ujjá most igen sokat megsug, megmondom, mi szülte a zsandári, és kivált a fényes Pickelhauben-féle eszmét és inventiót.

Az uborkafára felemelkedett észtehetség¹ így okoskodott magában: "Ezen szemtelen magyarokat eddigelé mindig elkényeztették, ők chinai mód szerint mindig azt gondolták, hogy félünk tőlük. Energiával kell fellépünk, — nem nehéz nékiek imponálni, és mindazon bujdosó szegénylegény, kiket a vén asszony pandur elfogni persze nem tud, lássa csak meg a messziről fénylő jól felfegyverezett zsandárt, és tüstént úgy megjuhászkodik, vagy behuzza farkát, mikép kevés idő lefolyta után e részben is mint mindenben ő Felségének az apostoli felkentnek mint Caesar azon alázatos jelentést terjeszthetem magos lábaihoz, veni, vici, vidi!"

Az ész ily kombinációt tett.

És igaz, a szegény magyar szegénylegény, ki ha amnestiát adnak és nem üldözik és vadászszák őt, mint az a T ó m (b á t y ó) b á c s i könyvben² igen szépen ki van pingálva, mit tudom ő felsége, és szíves anyja nagy élvezettel olvasott, mert hiszen minden ott lefestett kép Magyarországra tökéletesen illik, — a szegény magyar, mondom, kívül számtalan igen haszonvehető egyén vált volna, ha kiirtását nem decretálják, nagyon megijedett, mikor legelőször felfénylett előtte a zsandár és ő megtudta, hogy vagy 20ezer ily féle komondor van üldözésére kommandirozva; és nem tagadhatni, hogy mint varázssvessző által jobbadán egyszerre eltűnt a bujdosó sereg, és az észtehetség nagy önmegelégedéssel

¹ azaz Bach

² a Tamás bátya kunyhója, elterjedt érzelmes, négerbarát regény

azt mormolá fogai közt "Wir haben es ja gewusst, dass es so kommen würde".

Igen, de az elbujt cifra gyerekek, úgy mint ürgék lukaikbul eső után, ismét kibujtak rekeszeikbül, és miután könnyen észrevehették, hogy a fényes komondorok éppen nem harapósok, sőt sokkal erősebben félnek mint ők, akkor persze napról napra szemtelenebb lett az erőtől és bátorságtul túláradozó betyár, nem egy pajkos pedig, ki azon okoskodás szerint "számtalan jobb embert is akasztottak már, mint én vagyok", mindenre elszánva végmulatságra igazi "sindludert" üz ezen szerencsétlen fényesekkel, kik már most mindenütt oly melancholikus képeket mutatnak, mikép a jobb lelkű úgy kezdi megszámni őket, mint egykor a mindenébül kifosztott József gazda, gyűlöletének dacára megszánta, — és tudjuk miért — a szegény tatárt ; a kajánabb természetű pedig, látván és tapasztalván, a nagy számu őrizet dacára mily csekély a közönség fölötti őrizet, és ekkép gusztust kapván dolgozás helyett "szerezni" úgy mint Árpád szerzette egykor a hazát, és ma Ferenc József szerzette az országot, most ő is szerencsét próbál, míg a Heraclit-arcvonásu zsandár haszontalanságát a legkisebb Beamter is átlátja, sőt fünek-fának őszintén és tőle kitelhető s valóban csudálatra gerjesztő merészséggel meg is vallja, a fénylő nap pedig oly karikaturákat világosít fel, melyeken még a halállal viaskodónak is nem kacagni lehetetlen, és melyekből csak e következőt szemelem ki :

Minap a zalaegerszegi erdőn keresztül mászik kocsiban, igen mászik, — mert az utak némi szembetűnőket kivéve soha nem voltak Magyarországbán oly feneketlenek, mint most kilenc évi egészen szabad kezű¹ experimentumok után, — az egerszegi erdőn csuszik keresztül bizonyos jó akaróm és ugyan mit lát ott, a sűrű rengeteg sötétjében? Két katona vadászt, kik közt egy harmadik kalaptalan lépdel. "No itt visznek megint egy szerencsétlent, alkalmasint valami még fennmaradt bujdosó honvédet, ki nem tudta merre forduljon és

¹ az abszolutizmus alatt senki, országgyűlés se szólhatott bele a kormány működésébe

ekkép zsványok közé állott". — "Nem az, nagyságos uram, hiszen a középső zsandár, jól látom mint lóg kezében a fényes kup s az zsandár". "Hála Isten, már most egymást verik és a Jágerek a zsandárt viszik a Ferenc Józsefi oszlophoz, bár ütné egyik a másikat agyon!" "Megengedjen Nagysága, — a két Jáger nem viszi őt, de csak őrzí, tudom én azt, felsőbb parancs következtében, mert a zsványoknak oly mérges foguk van most a zsandárookra, hogy azokat protegálni kell". Gondolhatni, mily nagyon kacagott ezen új provisió és mennyire bámult el, mikor az általa előbb megszánt, később kinevetett középső, fejére rakja a pikli süveget, és zsandári méltóságához képest, megvizsgálja saját, kancellistája, kocsissa és legénye legimitatio papirjait, és aztán kitünő naivsággal azt tudakolja: "Meine Herren haben's keine Räuber gesehen?"

Én soha nem tudtam felfogni, miért áll a lud ostobasági hitben. Még a házi lud sem oly rövideszű mint például a csirke, és hát még a vad lud, hiszen az okosabb mint a legtöbb szárnyas.

Minden madarak közt — nem tudom e tekintetben Buffon, a nagy állatbuvár mily vélekedéssel van — én a harist tartom a legostobább madárnak. Sokszor mulatkoztam ezen számár teremtésekkel! Ki csak egyszer vett egy ily féle exemplárt üzőbe, tapasztalhatta, mennyire bolonddá tudja tenni a legjobb vizslát. Alig hihető hosszú lábaival mily szaporán tud odébb száguldni a legsűrűbb fűszálak közt, felrepülni nem akar, és a legtevékenyebb vizsla sem bírja őt kizavarni, míg nyomát rendszerint egészen elveszti és a kijátszott eb a vadászra tekint, ez pedig, ha tapasztalása nincs, azt hiszi, vége a mulatságnak! De nem, mert a haris, ha érzi, hogy nincsenek nyomában, tüstént megkezdi nagy bölcsen ismét nótáját "rets, rets, rets". Hát ott vagy kedves fiam? jó hogy tudjuk etc. minek vége egy-két efféle scéna után mindig az antiphilosoph madárnak leejtése, mely pro coronide oly ólmos virtuozitással szárnyal, mikép füttykössel is le lehetne sujtani.

Bach ő Excellentiája nagy esze következtében a

szerencsétlen zsandárokát Picklhauben által egyenesen a harisok sorába állítá ; — mert valamint a haris, az ő igen bölc s rets, rets, rets nótája által mindig elárulja hollétét, — úgy a zsandár nagy fényessége által, melybe őt a kormányzói bölcsesség iktatá, mindenkit, kit nekie elfogni kellene, barátságosan inti : erre ne jőjj, mert itt én vagyok. — Kann man loyaler verfahren !

És most nézzük, mit fejt ki ezen gyönyörű loyáliság, mely minden másban tökéletesen hibázik, mi majd leverőleg ki fog világítani ; kérdem mit fejt ki?

Az embereknek nagy része oly gyenge, mikép könnyen lesz bármily egy kissé ragyogóbb csábításnak martaléka, kivált ha tiltott gyümölcs ajánlkozik neki, melyet ő mint Éva asszony ivadéka különösen jóízűnek képzel, és kivált ha e fölött még azon reménységgel is kecsegtetheti magát, hogy rajta nem érik.

Ily féle "amateur" Magyarorszáiban is van akár-hány, és miután sok erősen tanult biblicus egyén is létezik Hunniában, — ki többek közt azt is tudja, hogy Ábrahám mikor elvált Jehobamtul, ezen utolsónak azt monda, ha te jobbra mész akkor én balra megyek, ha pedig "tüled" tartasz akkor én "hozzád" tartok —, ugyan mi természetesb, hogy a hazának némi új polgárja is, ki régi mesterségihez új mesterséget csatolni óhajtván, ezen utmutatás szerint cselekedne, így szól magában, vagy inkább így converzál provokált cimborájával : "Alszanak még a zsandár urak?" Igen, alszanak. "Hát várjunk, és Te varrd odébb a csizmát én pedig a nadrágot,¹ a Kis Pista pedig vigyázzon, merre fordulnak a harisok, hiszen szeme a gyerekek meglehetősen, német mértföld távolságra is meglátja a fényes bográcsot a fejükön. Még is jó jámbor emberek ezen németek, és legalább a szegény legények keresetét nem nehezítik. "No mit mond Pista?" Ma nem mennek a házból a zsandár urak mert eső esik." Jó van, akkor mi sem megyünk ki ; és folytatjuk régi mesterségünket, míg aztán kitisztul, és mi is úgy szőlünk mint ükapánk Ábrahám : — ha Ti zsandár pajtások kelet felé viszítok

¹ amatőr betyárok beszélgetése, akik különben szabók és csizmadiák

a fényt, rets, rets, rets, mi minden fény nélkül, mert hiszen nem ettünk bolondgombát, nyugat felé tartunk, papirjaink mind rendben és áhítatos képű kimutatásra készen tarisznyában vannak. Mindig jó ha az embernek tanult mestersége mellett még valami más ártatlan kis keresete is van, — és néha-néha itt-ott egy gazdag zsidót megcsíphet. — Mi ezen új kereseti gondolatra nem is jövünk, — ha oly igen erősen nem kínálkoznék; — most már vagy két éve, hogy szépen szereztünk, — és csak távolról sem gyanítják t. i. a németek, hogy miben járunk, mert hiszen minden éjjel, mikor nem fénylik a kup, itthon vagyunk, az itt lakó rácok, tótok, magyarok pedig a világért el nem árulnának, sőt örülnek, hogy oly könnyen ki tudjuk játszani ezen sehonnaikat; legnagyobb multságunkra szolgál pedig az, mikor olvasuk a német ujságokba: "Die Kühnheit, ja die Frechheit der Räuber in Ungarn nimmt von Tag zu Tag auf eine Besorgniss erregende Weise zu, so dass jetzt sogar das Militair aufgefordert wird etc. etc." mi legalább azt tudatja a külfölddel, hogy a magyarnak minden körme még ki nem szakadt, holott mi nem nagy vitézséget gondolunk elkövetni, ha jó messze a zsandároktól, kiknek hollétét persze mindig tudjuk, megállítunk egy-egy kocsit, — és aztán én a nadrágomhoz ülök, cimborám pedig csizmájához ül etc. etc. és mi jó üzüt kacagunk, ha aztán mikor már hazahoztuk a halat, kirukkol egész had és ablakaink előtt trombita és dobszó alatt az erdő felé indul, németül rutul káromkodva, a magyar Buschklepperek ellen, és az erdőben megtalálván a nagy "Semmit", szépen és nagy rendben megint haza tér és lefekszik.

Bach Sándor Ó Excellentiája minderre ugyan mit mond?

Tagadni sem fogja, mert mint tanult prókátor, ha t. i. mesterségét még egészen el nem felejtette, jól tudja, hogy nincs éretlenebb fogás, mint fényes, az egész világ által elismert és kikürtölt ténytet szemetlenül eldisputálni akarni.

Hát mit teend? Tán meg fogja-e magának őszintén vallani, hogy Bach ur ezuttal Bakot lőtt és valami oko-

sabbat is tehetett volna? Én nem hiszem, mert ez a legokosabb volna, ő pedig nem okos, de csak eszes. Ha okos, akkor ezen egész intézetet ugyan nem veri ki gyökerestül és rögtön, mert az scandalumot szülne, de lassanként semmisíti meg. Nicht über den Haufen werfen, sondern abtragen, nicht kassiren, sondern langsam aussterben lassen. Hiszen ő a magyar nemzetnek átellenében betűrül betüre ezen politikát követi.

És valljon fog-e ilyesfélét a zsandárokra nézve is alkalmazni? Nem hihető, sőt legvalószínűbb az, hogy ő ezen felette rosszul sült experiment után, nem magában keresvén a hibát, ki a fényes ebédet kitalálta, haragra gyul, ha el is titkolja, és azt gondolja bensejének legmélyebb zugában, „Mit dieser verfluchten Race ist nichts anzufangen, das beste ist, sie allmählich auszurotten, — und bei dieser Sache verderben ja die Gendarmen nichts.”

Döblingi hagyaték II. 47—50. l.

APPONYI ÉS A CSÁSZÁR, A CSÁSZÁR ÉS BACH PÁRBESZÉDE

146 És most szálljunk ő Felségének fogadótermébe, és a kilyukasított spanyolfal mögé, honnan mindent láthatunk és hallhatunk, és legyünk az ott előadandóknak tanui. Gróf Apponyi György¹ lép be: Nagyhatalmu Császár, Felséged több alkalommal megengedte, hogy szívem mélyéből szólhassak. A szerencsétlen magyar nemzet az utolsó hajótörésben mindenét, sőt azok előtt, kik minden körülményeket nem ismernek, még szinte becsületét is elvesztette, mert az akasztófának bélyege elpiszkolta a nemzetnek egykori vajmi szépen fénylő hírét. Én nem állok azok sorában, kik az összeomlott régi épületet ismét éppen azon architectura szerint kívánják felállítani, melyben azelőtt oly gyönyörűen emelkedett magasra. Én átlátom, hogy vármegye és

¹ a volt kancellár, a királyhű, magyar szellemű konzervatívok vezére, Apponyi Albert atyja

országgyűlések nélkül, sőt bölcs önkény alatt is szinte meg lehet élni; én nem gondolom, hogy constitutio az általános megnyugvásra nézve conditio sine qua non. A magyar nemzet csak egyet mentett meg, és az a nemzetiség. Ez még tökéletesen megtörve nincs, és több milliók oly áhítatossággal őrzik ezen szent reliquiát, mikép ki lehet őket egytől-egyig pusztítani ugyan, de ezen lelki kincset hűn fogják őrizni éltük fogytaig. Ha Felségednek szíve egyesek iránt nem tudott olvadozni, könnyörüljön legalább egy egész nemzetnek kin epedésein. Alázatos kérésemet írásban foglalván itt bátorodom azt, Kegyelmes Császár, lábaihoz letenni! *Császár:* Meg fogjuk vizsgálni gróf urnak kérelmét és annak idejében császári akaratunkat Önnel tudatni! Adieu. A mi körülbelül annyit jelent: allez au diable.

A felség most csenget, hívjátok Bach urat. De nem kell keresni, mert miután véletlenül (!?) megtudta, hogy Apponyit elfogadá a felség, készen tartotta magát az audienzszoba másik oldalán. *Császár:* Aha, Ön itt van? *Bach:* Én megtudtam, hogy gróf Apponyi, kit különösen tisztetek, mert tőtül-talpig becsületes ember, felséges uram lábaihoz fogna borulni, kötelességemnek hittem magamat készen tartani, hogy Felségednek parancsát idővesztés nélkül teljesíthessem és azért vártam az előszobában! *Császár:* Az előszobában Ön, a szolgák és cselédség közt? *Bach:* Ó, Kegyelmes császárom, engem nem ismer, ha azt gondolja, hogy ilyesmi engem bökös; hiszen mi mindnyájan szolgái vagyunk kegyes jó urunknak és ha saját tehetségi köröm egy kissé tágabb is mint másoké, azért mi mindnyájan csak lovagi császáruk akaratjától függünk, és én bár magas, bár alacsony helyzetben mindig kész leszek Felségedért legutolsó csepp véremet feláldozni, — persze az első cseppel nem leszek különösen elhamarkodó, és hogy elég szívet faszoltam magamnak a Monture-kommisszióban, hol a katonai kellékek kiosztatnak és ekkép kitűnő kurázsím van, azt már a barrikádokon megmutattam, igaz ugyan, hogy egy kis "Missverständniss" következtében a dinasztia ellen;

de most miután még magas lelkiületű Sophie hercegasszony is nekem philosophice megbocsátott, körömszakadtáig Felséged mellett leszek, és ha erről gondolkozok és efölött meggondolom, mennyi veszélynek van felséges autokratom ezen háládatlan magyar betyárok által kitéve, kik még mindig nem akarják átlátni menyynyivel nem tartoznak Felségednek atyai punitioi végett, denn der liebt, der straft, akkor mindig könnyüket préselek szememből, (az egyikből, a másikkól nem megy) és ha nem szégyenleném, úgy sirnék és csupa keserüségből úgy dudolnék, mikép tudom a többi hű jobbágyoknak is megindulna r i v a l g á s a !

Császár: "No no, — ne sirjon, hiszen tudja, hogy én önnel meg vagyok elégedve!" *Bach:* Ó, Felséges uram, kegyes Apám, ha én ezen habsburgi sententiát hallom, akkor úgy megfeszül bőröm, hogy ha egy jót ütnének rám, tudom úgy hangzanék mint dob, mely Gewehrherausra invitálja a vitézeket. Hadd csókoljam meg kegyes kezét, melyről ezt tettem minap az ujságba — — —¹ Én már kiskoromban gyakorlottam magamat mint hű jobbágy a két legfőbb osztráki requisitumban, t. i. a hűségben és béketűrésben, és azért, mikép ezt soha szemből ne szalasszam, egy gyönyörű kutya és egy különös hosszú fülű paripa portrait, mind a kettő Tyrolisban a Sand-Wirth fiától² festve függ szemér ágyam³ fölött; — de kérem ezt ne méltóztassék páter Klingowströmmel közleni, ki tudom a péchetetlen⁴ Szűznek képe előtt mondja el breviumát.

De most, Kegyelmes Uram, tán ideje volna, hogy státusdolgokról is szóljunk, vagy inkább, hogy e tekintetben tudassa velem Ő Császársága bölcs akaratát és parancsát. *Császár:* Önnek igaza van, tehát kezdjünk hozzá. Igen kezdjünk hozzá. *Császár:* Apponyi igen becsületes ember, és hűségében is tökéletesen bizhatok. De kimondhatatlanul unalmas, engem már mennyire untatott, és panaszaival meg nem szünőleg mennyire

¹ Itt üresen maradt a hely, egy milánói lap idézése részére * Hofer András fiától, vonatkozás arra, hogy Hofert, a hű tirolit, Bécs sorsára engedte ² szűzes ágyat akar mondani, szemérem Bachra alkalmazva — gúny ³ széplőten, franciás kifejezésekkel a magas bécsi körök társalgását gúnyolja

kinoz, azt alig tudnám összeszámolni; itt nyújtott be egy hosszú skartéket; vegye át, és fordíttassa németre, mert ő mindig magyarul ír, noha tudja, hogy ezt nem szenvedhetem, — és aztán referáljon nekem data occasione. *Bach*: Erre nincs szükség, mert szóról-szóra ismerem ezen panaszlitániát, melylyel kegyes császáruk békettürését új próbára tette; én mindig sirni tudnék, mikor tapasztalni vagyok kénytelen, mennyire ostromolják minden oldalról az én jó császáromat, és pedig a legghiábavalóbb, leggyermekiebb pretensiókkal. — Nemzetiség, nemzetiség, ez most a parola! és mi van alatta? Semmi, mert ugyan mire szolgál ezen phantázia? Megenni nem lehet vagy belőle nadrágot vagy szoknyát varratni, hideget se zárja ki stb. és bizony semmi egyéb, mint nyavalygó képzeletnek gyümölcse, és nem is szolgál egyébre, mint a kormányt szekirozni és nehézségeket gördíteni haladási vágyába stb. *Császár*: De mikép ismerheti Ön ezen petitiónak tartalmát, hiszen nem olvasta el? *Bach*: Gróf Apponyi azon egyéneknek egyike, ki minden kvalifikációval bír központot képezni, mely körül a szétszakított sereg idővel, mikor a muszka tán betekint, hihetőleg egyesülhetne és ekkép jónak, sőt szükségesnek tartottam őt közelebbről observáltatni, és ez okból módot találtam, egy egészen biztos Vertrautert¹ játszani kezébe, ki most leírója, anélkül persze, hogy legtávolabbról is gyanítaná és ekkép már tegnapelőtt birtokában voltam a petitió másolatának! *Császár*: No ezt már dicsérnem kell; Ön igazi ezermester, és oly hű szolgámat mint ön, ki úgy szólván mint menykőhárító van fölöttem kitűzve, azt felejtani bizonyosan nem fogom, — noha mint sokan csacsognak, jobbagyaimnak csak akkor van legjobb dolguk, ha elfelejtem őket; — kérjen magának valami gratiát, a Szent István-kereszt már ugysis diszesíti hű mellét és azért kérjen ki magának valami mást. *Bach*: Ó, kegyes császárom, én örömtől sirni tudnék. *Császár*: Ne sirjon mindig, Ön tudja, hogy könnyűk engem egy cseppet sem touchiroznak. *Bach*: Kegyelem, kegyelem és bocsánat, tehát

¹ a rendőrség bizalmas besugója.

ezentul többé nem fogok sirni, ugyis eléggé nehezen esik és én sokkal inkább szeretnék kacagni bécsiesen, in die Faust, ó kegyes császárom és nem kérek semmit, mert már ezerszer meg vagyok valamint hátra, ugy előre mindazért jutalmazva, a mit tettem és még tenni fogok ; rendekre nem tartok semmit, mert azok francia kiejtés szerint, mely az efféle emberkészitményi csillagokat crachatnak nevezi, rendszerint inkább bepiszkolják a viselőknék mellét, mintsem hogy azt kiékesítsék. És meg kell vallanom, hogy mikor kegyelmes császárom a Szent István keresztjével engem megstemplizni méltóztatott, minden oldalról azt referálták számos spiclieim, hogy ezen fejedelmi aktuson nagy és kicsi nem birt eleget kacagni, és magam is, mikor megláttam magamat a nagy tükörben, bizonyosan hahotára fakadok, ha egyszerre oly hideg érzélem nem futja át idegeimet, mintha pellengére állíttatnék, és hallanám boldog anyám másvilági szavát, ki szinte kacagva e szavakat intézi hozzám : "Xandi wie schaut denn du aus?" És alig nyugodhattam volna meg, ha öntudatom nem sugja füleimbe, hogy minden pletykák, rágalmak és ellenem kiszórt infámiák dacára, Szent István bizonyosan kimondhatatlanul örülne és legnagyobb megtiszteltetésnek tartaná, ha megtudná, hogy én nemcsak nagykeresztes vitéze, de Magyarországot tekintve, némileg, jóllehet inverse, még representánsa is vagyok ; mert ha ő megalkotta és per partes fel tudta építeni Magyarországot, én jótállok, hogy én per partes megint szétbontom és végkép meggyilkolom, csak kegyes jó apostoli császárom ne vonja meg tőlem kegyelmét és ajándékozzon meg engem ezen-
tul is bizodalomával, és im ezt, csak ezt kérem, ezen gratiáért esedezem térdet fejet hajtva. Ha majd aztán lesz valamire szükségem, akkor majd nem kérek, de veszek és pedig nem pénzért.

Császár: Ön meg lehet győződve, hogy császári kegyelmem Ön iránt soha nem fog gyengülni, míg hasznát vehetem, és ha szavamnak nem hisz, mely impertinentiára Ön nem képes, tudom, akkor kérdezze meg csak Jellasicot, Rajacsicot, merész száju Kheven-

hüllert, Sagunát, stb. nem bánom keresse még Haynaut is fel¹, ezek tudom mind készek irántam kezeskedni, stb. és most kérdem, vajjon mit válaszoljunk gróf Apponyinak? *Bach*: Így biztosítva, ha Ő felsége megengedi, anélkül, hogy mély bölcsességét legtávolabbról is influálni szemtelenkedném, miszerint legjobb belátásomhoz képest szabadon szóljak, akkor egyszerű vélekedésem az, semmit sem kell válaszolni.

Mirabeau azt mondá: Le silence des peuples est la punition des rois, én pedig azt állitom, le silence est la meilleur tactique des gouvernements absolues. Mit fog gróf Apponyi tenni, ha nem kap választ? Egy darabig várni, azalatt alkalmasint sokat mérgeledni, és végre új és pedig még cifrább petitióval Felséged elibe állni; mert ő nagyon következetes és nem könnyen tágit; mikor a császár úgy fogja fogadni jobbagyát, mint ur az alkalmatlankodó szolgát; mely taktikát Felségednek minden alkalommal invariabiliter kell követni, a petitiót pedig ismét elsüllyesztjük a közönséges oubliettebe. Mit fog akkor csinálni az exkancellár? Fenyégetni? Nem hiszem, mert eleget látta, hogy az apostoli császár isteni jogainál fogva nem tréfál. Konspirálni? Ez nem hihető, és ha igen, tüstént megtudjuk, mert a policia, kivált a titkos, a bölcs országlásnak ezen legfőbb arcánuma, mondhatom soha nem volt oly kimerítőleg organizálva még, mint most et cela veut dire quelque chose, és ha valóban konspirálna, akkor fiat justitia stb. De ily extrémről nem kell gr. Apponyi részéről tartani, mert ő praktikus egyéniség és ekkép nem áll azok sorába, kik meg akarván pökni a napot, saját magukat piszkolják be, és ekkép még erősebben fog mérgeledni, mint az előtt, alkalmasint valami májbajba esik, mire a magyar faj különösen hajlandó, mi nem kerülte el figyelmemet, mert ez esetet igen jól lehet felhasználni, és minden esetre, tán egy harmadik petitió után, melyből papiermachier pixist neki ajándékol készíttethetünk, melyből aztán kénye-kedve szipákolhat akármennyit, végre lassan-lassan el fog némulni. — Hahaha, hehehe.

Döblingi hagyaték II. 96—101. l.

¹ mindezek ciégedetlenek voltak 48—49-1 szolgálataik megjutalmazásával

AZ ORSOVAI MEDVE

Az egészet Bach mondja el a császárnak, s azt példázza vele, hogyan lehetne a magyarokat lekenyerezni és elpusztítani.

147 Orsova környékén medve tanyázott. Különösen szelid és jószívű legény; noha nem volt domesticálva és annál kevésbbé kiiskolázva. Senkit sem bántott és még különös kárt sem tett, mert csupa szerénységből négy hónapon át talpát nyalta, a többi 8 hónapon keresztül pedig rendesen erdei gyökereken élt és csak rendkívüli esetekben indított néha hadat egy-egy méhkas ellen és annak tartalmát vajmi kínos díjért teljes resignatióval nyelegette. A határ birtokosa azonban, noha igen félt tőle vagy inkább azért, mert félt tőle, nem szenvedhette; és kipusztítása el lőn határozva, miután minden szőrös sorsosát, sőt saját családját is már azelőtt a permanens hajtóvadászatoknál fogva lesütötte, ledorongolta, szétmarta az ezen species ellen felhúszított vadász, paraszt és kutya millió. Most csak ezen egyetlen egy exemplar maradt hátra, le dernier des Abencerages,¹ és mint mesélik, az eldugott magyar korona mellett állt őrt, de miután mint mondám végképi kitörlése a nemzetek sorából vagy mit is mondok, az állatok sorából el lőn határozva, de ily műtételt a határ birtokosa nem mert aperte végbe hajtatni és őt is simplicissime falakasztatni etc. etc. mint a többit, mivel igen jól tudta, mily nagy sympathiával viseltetnek hatalmas szomszédjai a szegény maradék iránt és nem fognák türni és engedni, miszerint kegyetlensége még azt is eltiprassa, természet szerint azon gondolatra jött a határnak birtokosa, hogy stantibus rerum circumstanciis legildomosabb volna a hátramaradt fiut minden láрма nélkül lekenyerezni, megcsipni és mikor szerencsésen már benn van a csapdában, bőrét sans façon lehuzni és azt pro aeterna rei memoria a magyar Muzeumban az antidiluvium csontok fölibe akasztani.

Tehát minden láрма és hajtóvadászati nélkül, melynek végnélküliségét a civilizált világ már nagyon meg-

¹ Chateaubriand regénye címe

unta, s végkép tán belészólhatna, ildomosan be kell csipni a medvét, ez került most napirendre! S vajjon mikép járt el a határbirtokos ezen kényes operációban? mert a medve okosabb mint azt sokan hiszik. Legközelebbi tanácsosainak sugallására, kik ebbeli státustudományukat Báró de Manx recipéiben szedegették, bekenette a határbirtokos hintájának rudját mézzel, mert nem kerülte el éles figyelmét, hogy a barna legény nagyon szereti az édeset és eszerint, mert igen torkos, és efelett erősen számár állat, probabilliter nem is fogná észrevenni, miszerint a mézhártya közt kemény fanyárs van, de ismert lelkesedéséhez, vagyis inkább mohóságához képest valószínűleg oly nagyokat fogna nyelni a magyar ruhában vagy mit is mondok, mézbe mártott rudon, mikép az a másik oldalú kapun megint ki fogna bujni, mikor aztán egy szegedi menyecske és E-20¹ zsandár segítségével könnyen lehetne elkészülni az utolsó mohikánnal.

És richtig eljött a medve és a mézet nagy szépen le is nyalta és rendesen akárhányszor megkenik a rudat, ismét lenyalja, mi már többször történt, mert a határbirtokos még mindig nem hágy fel, ezen vajmi witzig-féle megcsipési planummal, sőt erősen hiszi, hogy elvégre mégis befalja a rudat magát is, ha t. i. valami magyar ingerlőt és delicatesset keres a mézben, mint például paprikát vagy turós lepényt, mely a császári lakomából megmaradt. A medve azonban fel nem ül, sőt ha eleinte kinjában mosolygott is efféle otromba suppositión, most már bőszültségig felmérgesül, hogy őt annyira megvetik, annyira legyalázzák, miszerint őt a világ előtt oly caricaturának állítják, melyet még könnyebb szerrel lehet elbuktatni, mint a fortélyosan kijátszott spanyol bikát fővényre teríti Baron Montijo spanyol bel-, azaz bikabél-miniszter.

Nem nem kegyelmes császárom, ily otromba fogásokkal az embereket többé el nem csábíthatni és kivált a magyarokat nem, das muss man feiner anstellen.

Az én meggyőződésemmhez képest, miután a feje-delem olyan mint nap, mely mindent felvilágít, a többi

¹ 20 ezer, Bach zsandárainak számát mindig ennyire teszi

emberfiak pedig meteorkövecskék, legfeljebb kis pláneták, melyek nem világítanak, de nem is világíthatnak és egyedül a naptól kölcsönzik fényüket, az én meggyőződésemmhez képest a fejedelemnek főhivatása jobbágyait megboldogítani, és ha a szamarak nem akarnak boldogok lenni, és öszvérileg megbicsakolják magokat, őket sans façon boldogságukra kényszeríteni. És ezen eldönthetlen igazság alapján a kamarás kulcsot felséges császárom jobbágyainak nem mint csábitószert, nem mint valami gratiát kell nyújtani, de nekik egyenesen kötelességül tenni, ceremonia nélkül rájuk parancsolni, hogy ne mulasszák el a boldogságért idővesztés nélkül alázattal esedezni és azt háládatos szívvél elfogadni. Ha ily formákba öntetik a dolog és a józan distinctiók mindig ily üdvös eredményt vonnak maguk után, nemde kegyelmes császárom akkor egészen más világban állittatik a dolog és nem az a kérdés többé, vajjon akar-e Fejesházi ő büszkesége et Co kulcsot¹ vagy sem, hanem hogy mi kellemesebb neki, 200 aranyat fizetni kulccsal vagy 400 aranyat kulcs nélkül? És vajjon ily taktikát, ily manipulatiót mi hátráltathat? Semmi! Mert hiszen valamint nagy Osztrákiának egyetlen egy fiától sem kérdezik, ha arra való, akarsz-e katona lenni vagy sem, de neki vagy fel kell tenni a csákót, vagy fizetni, ez bár tessék bár nem, úgy szeretném tudni, vajjon ki volna az, ki nem lenne kamarás, ha arra Felséged által felszólittatik, mikor t. i. egyrészről nyomorult 200 aranykáért becses aranykulcsot is kap, szépen hangzó nagyságos címet is kap, és Felségednek gratiáját is szent személyéhez közelebb jutván megnyeri vagy másrészről 400 aranyat tüstént megvesznek rajta, és ha másképp nem megy, "ohne Weiteres" kibecsülés utján, és efelett nemcsak nem kap semmit, de őt pontosan feljegyzik a vexálandó és kiirtandó dögrovasra, minden ajtót orrára csapnak, — és mi ennél még sokkal több, ha Felséged minden alkalommal, mikor ily rühes birkát meglát, az egész világ előtt oly demonstratiókat tesz, mikből kézzelfoghatólag ki-

¹ aranykulcsot azaz császári és királyi kamarásságot

mutatkozik kegyelmes császárának ő irántai antipathiája és hogy vele nincs megelégedve. — Ennek aztán persze legnagyobb hatása van és mondhatom semmi nem növelte Felségednek tekintetét és hatalmát annyira, mint azon minden alkalommal tanusított kegyes leereszkedése, melyhez képest Felséged nem hagyja a büntetési műtételt hü biráinak és szünetlen mozgásban levő bakóinak át, de személyesen saját maga is büntet részint az által, hogy valami udvari bohózat alkalmával az elítélt ürüvel nem szól, de ahelyett néki megvetés jelül rögtön hátat fordít vagy őt apostoli szeméivel kettévágja, keresztül szurja vagy őt simpliciter lehortyogja, sőt pláne ebédre sem invitálja, melyhez csak az engedelmeseknek szabad ülni és ez által is megmutatja, mily vitéz és mennyire bátor! Van ugyan sok szemtelen, de ezek már mind intabulálva vannak a nagy könyvben s pedig primo loco, kik azt merik pretendálni, hogy ilyféle komédia eljátszásához, mely még elbizott tentás suhanchoz sem illik és annál kevésbbé apostoli császárhoz, legkisebb courage sem kell, valamint nem nagy merészség jele valakit, ki utcán sétál, magos erkélyről inzultálni és lepiszkolni, ha t. i. a háznak kapuja erős, jól be van csukva és sehol nem mutatkozik valami rés, melyen az inzultált bebujhatna és aztán az inzultáló hőst nyakon csiphethné. Higyje el, kegyelmes császár, több millió alattvalója van Cseh-, Magyar-, Lengyel stb. országban, ki egy cseppet sem fél Felségedtől, ha mint férfiú áll férfiúval szemközt, midőn persze ha császári nimbuszával, zsandárjaival, venális biráival, 400 ezer szuronyaival, 2000 ágyúival, szabad sajtójával stb., stb., veszi magát körül és így elbástyázva viv nemeslelküleg és kitünően lovagilag valaki olyassal duellumot, ki legázolva lepökve leláncolva van és nincs más bástyája mint inge és gatyája, akkor magától értetődik, Felséged a bátorság legszebb fényében jelenik meg, az ellenfélre pedig vajmi könnyen kenhetik poltron hírét, valamint több éles szemü és mély eszű emberi természetbuvároknak sem kerülte el figyelmét, hogy

rendszerint az, ki akaszt, több vitézséget mutat, mint az, kit akasztanak, jóllehet néha néha oly körmös kis gyermekek is vannak, kik legalább annyi satisfactiot vesznek magoknak, hogy a hóhér szemei közé köpnek.

Ha kegyelmes uram oly éretlen theoretikus volna és népeinek jó hajlamára, jószándékára, jó hangulatára állitná kormányzási systemáját, akkor a kérdés egészen más tekintetet érdemlenez; miután azonban böcs fejedelem ily érzelmekre, melyek alatt mindig valami mocsár, sőt farkasverem lappang, bizonyosan nem épít semmit is, és ha teszi, okvetlen elbukik, mint a historia bizonyítja: ne kívánjon és ne követeljen ennek következtében Felséged az Istentől császári parancsa alá rendelt népektől egyebet, mint "engedelmességet" és aztán hogy ne untassák Felségedet ugys hasztalan petitiókkal és ne sértsék szinte hasztalan lamentókkal csak a nemzeti hymnuszok zenéjét szivesen hallgató musikális fülét.

Döblingl hagyaték II. 131—4. 1.

BACH MAGYAR VÉR KIONTÁSÁT JAVASOLJA

148 Ha Felségednek jobbagyai észreveszik és ezen nincs okunk többé kételkedni, hogy Felségednek szíve helyén nincs kő, de oly seraphi készítmény létez ott, mely minden felebaráti bajon bizonyosan megindul, akkor kérde, ki vagy micsoda fogja visszaverni a kérőknek és esedezőknak árdagályát, nehogy az Felséged feje fölött összecsapjon? Ha továbbá Felséged egyszer megkóstolja, mennyivel édesebb sebeket tüstént gyógyítani, mint sebeket ütni és ezeket évekig vérzeni hagyni és ha efölött átlátandja, mennyivel okosabb lett volna a magyar nemzet fölött atyáskodni, sziveskedni, mint hóhérekodni és azt kitelhetőkép kinezni és mily nyomorult rövidszü fogás, éppen azon nemzetet üldözni és gyönyörű sajátságaiból minden módon kivetkeztetni akarni, mely jól irányozva minden körülményekhez képest tulajdonkép az, mely nem ki, de Felséged felé gravitál, mely a dynasztíának legerősebb

bástyául szolgálhatna? Ha mindez megtörténik és Felségednek szive, szeme felnyilik, mi a legnagyobb szerencsétlenség volna, akkor méltán elmondhatja Felséged a római bölcsessel: *oleum et operam perdidit*; mert mindaz, mit tiz év óta, mikor Felségedet Ferdinánd nagybátyján és Ferenc Károly édesatyján átszöktettük, monarchává tettük, üggyel-bajjal felállítottunk, kipingáltunk és az ujságok által kikürtöltettünk, mindez úgy fog sarkából kidülni vagy elolvadni, mint cukrászmonument, mely valami nagy ünnepélyre, mint közédésítő készült és melyet éppen azok törnek ketté, kik részint mint kellőleg kipróbált hü, részint mint petitiókat alá nem író alattvalók mindenféle rendekkel, címekkel és kulcsokkal megjutalmazva az udvari táblához is zugezogen wurden. Akkor aztán Felséged újra megkezdheti a munkát és *mea maxima culpa*t recitálván egész Európa előtt mint felette gyenge ur fog figurálni, ki nem tudja bevégezni azt, mit kezdett, de éppen akkor szalad hátra, mikor, miután mint igazi hős legelől mászta meg a bástyát, már-már be kellene *pour conclusion* lépni a várba.

S valóban csak erre várnak az utálatos magyarok, és Felséged tán azt hiszi, hogy ezen reménynyel a közjó tekintete végett vagy tiszta patriotizmussal táplálgatják magukat? Korántsem, hanem egyedül azért, mihez képest megint az ő kezükbe jusson a magyar *sinecura*, *Nichtstuung* és az érdemfölötti bő fizetés. Semmi más nem létezik, ezen mesterségesen fenntartott vágyon kívül. Néhány helyéből kiugratott főúr restelli ezen tényt, mely szerint ő most semmi; és magát unván, ismét belé akarja tolni becses személyét valahová; minélfogva jó számu aláíró gyűjt és pedig a végett, hogy ezen jó fiuk hátán *Einzugot* tartson valami azelőtt szennyes, most azonban kellőleg kitisztított és a magyar koronához tartozó épületek egyikébe, melyekkel Felséged kénye-kedve szerint disponálhat, legelsőben is *jure acquisitionis* és aztán a koronához csatolt *jognál* fogva, melyet, nem a jogot, de a koronát, Orsovánál feltaláltunk és e szerint bátran nevezheti

magát Felséged "koronás császárnak", mit tudom egy jogtudós sem mer venni kérdésbe, mert máskép majd meglássa stb. stb. stb.

Felségedet tehát alázattal esedezem, sőt mint bel-sejének minisztere interpellálom, ezentul "keine Thränen mehr"!

És ha a neuöstreichi tüzhelyen álló ebédek tökéletes kifőzésére valami nedv elmulhatatlanul kell, ugyan-csak miszerint mártalékja izletesebb legyen, Istenért ne használjon Felséged "könnyüket", de inkább veres nedvet, hiszen még van, és legelsőben is, mert ha már valakinek sirni kell, jobb ha mások sirnak, mint Felséged és a magas egeket tekintve, gibt es auch mehr aus, és aztán, mert már ideje van azon infamis impu-tátiót, melyet ránk akarnak fogni, meghazudtolni és visszalökni, melyhez képest uton-utfélen azt mondják, hogy Neuösterreich olyan mint Borsdorfer,¹ mely csak kívülről veres, mely calumnia tüstént meg lesz törve, ha Felséged könnyük helyett elég bőségesen fogja használni az érintett ebédnek végképi kitálalása alkalmával a veres nedvet, mert akkor minden joggal elmondhatjuk, hogy a Neuösterreich-féle paradicsom alma nemcsak kívülről, de belsejében is kellőleg ki van festve mit der Farbe der Freude.

Döblingi hagyaték II. 276—8. 1.

BACH JAVASLATA A MAGYARSÁG KIIRTÁSÁRA

149 A magyarok voltak azok, kik miután Felségednek elődei őket az osztráki státusmozaikba kegyesen felvenni méltóztattak, soha nem tudtak engedelmeskedni mint Felségednek többi becsületes juhái és berbecsei; ők okozták mindiglen, hogy Felséged az egész közbirodalmat nem fejthette ki tökéletes virágzásra, és most szinte a magyarok azok, noha tökéletesen le van-nak dorongolva, kik oly merészek, Felségedet petitiókkal sértegetni és kik közt még mindig mutatkoznak oly

¹ vörösszínű alma

symptomák, melyek bennem nem csekély aggodalmat gerjesztenek. És ugyanis a csörgőkigyó minden mérge mellett éppen nem veszélyes; Amerikában a kis gyermekek is lekacagják és pedig mert oly nagyon ostoba, hogy a számár mindig csörög, mielőtt harapna. A magyarok azelőtt mindig és erősen csörögtek, mérge ellenben, tudja az élő Isten, legkisebb sem volt bennük. A sok akasztás, lepökés, lealázás és mindennemű indignitások következtében csörgésük megszűnt. Most már éppen nem csörögnek, de kérdem, nem támadt-e viszont bennük mérge, mi nem lehetetlen, sőt hihető, mert, mint mondják, az aqua tofana nem egyéb, mint halálíg csiklandozott és kinzott emberi teremtésnek elmergesült tajtékja. És így a magyarok tán most az egész Neuostreichre nézve még veszélyesebbek, mint voltak azelőtt vagy valaha. Mert az okos, az nagyobb suly mint az erős és habár a magyar nagyon elgyengült is, azért nem tagadhatni, hogy más oldalról minden irányon tul okosabb lett és tán valóságos ereje sem igen kisebb, mert azelőtt a sok párt elgyengíté a nemzetet, most azonban mindazon magyar, ki még nem jutott a császári mészárszékre, egy compact csomót képez, melyet elosztatni nem lehet, és melyet ekkép meg kell törni, meg kell semmisíteni.

Marat, kit oly infamiter calumniál a história, mert tulajdonkép nem volt más hibája, mint tulcsapongó energia és mert nem kedvelte a félintézkedéseket, azt állítá, hogy a francia nemzetet egyedül az mentheti meg, ha vagy 220 ezer darab aristocratát megrövidítenek. És igaza volt, mert Napoleon csak a kellőleg megpiócázott és megcsappantozott és ekkép egészen kitisztult francia nemzet élén birta Bécsset becses látogatásával kétszer megtisztelni stb. stb. mit a vén abbékkal, hajporos marquiskkal, caricaturás Tanzmeisterekkel és általában véve a francia rothadásba menő aristocratiával nem lett volna képes effectuálni.

Már kérdem, ha Marat tehetett ilyest, ki erre tulajdonkép nem volt jogositva, és kit erre senki meg nem bízott, vajjon miért nem volna szabad Felségednek,

kivált apostoli magyar király szerepében Neuöstreich tökéletes kitisztítására az utálatos magyar fajt kiirtogatni?

Marat többnyire igen cultur-embereket gyomlál-gatott, kik legjobb nevelést élveztek, igen jól beszéltek még franciául is és minden szalónban igen jól figuráltak volna, midőn ha Felséged a magyarokat irtaná, ugyan kérdem, mit vesztené ez által az emberi társaság és általában véve az emberiség?

A hátralevő magyarok közt vannak még néhány főurak, kiket magok sorukba állítani egy nemzetnek sem volna oka pirulni; de a magyaroknak igazi ereje mégis a kis nemességben és a polgárosított szántóvetőkben van. De ezeket tulajdonkép ugyan mire lehet használni, kérdem? Legtöbbje még csak németül sem tud és ha tud is egy kicsit, infámis kiejtéssel, miről mi bécsiek kompetenter ítélhetünk;¹ a világért nem eresztene ki egy német szót is fogai közt; szalónban legotrombább szerepet játszanának és tudom, nem egy úgy elsiklana a parquetten, mint befagyott vizen, ha valami becsületes terembe vinnék őt, és aztán az a meg nem szünő "raisonirozás", ez pláne kiállhatatlan! Ha a többi népeknek kiadjuk a patentet és ők oly szemtelenek, ily alkalommal impertinenter azt kérdezni "Warum?" ezeknek nem felelünk egyebet, mint "Darum" és ők tüstént capacitálva és excontentálva vannak és teljes megelégedéssel, gemütlich, az "ideihez"² vagy a mainzi(?) serhez ülnek; a magyarok ellenben, noha minden alkalommal, hol csak lehet, szájukra ütünk és nekik tulajdonkép nem is igen szabad mást mondaniok, mint "éljent", mikor Felséged hű népe közt megjelenik, mi aztán természet szerint annál erősebben harsog, mert torkuk más haszontalan beszéddel ki nem fárad, mindemellett meg nem nyugszanak a "Darum" válaszszal, de a dolog okát is akarják tudni, mert mint ők mondják, az okos ember semmit nem tesz ok nélkül, mikor aztán persze sokszor nem kis zavarba jönnénk, mert néha tulajdonkép magunk sem igen tudjuk, ezt

¹ a bécsiek rossz német kiejtésére céloz ² heuriger, Bécsben az újbor

vagy azt miért tesszük, ha t. i. nem volna minden módunk őket complet némaságba sülyeszteni.

Ezen faj, higgye el Felséged, javulni nem képes, legalább azon módszer szerint nem, mint mi ketten, Felséged és én a Neuösterreich nemzetet kiiskolázni szándékozunk és azért, felséges uram, valamint Cato meg nem szünőleg azon sententiát ismételte "Carthaginem censeo esse delendam", míg ez valóságosan teljesült, valamint a muszka nemzet mint állítják ezen infámis mottót most Felséged szent személyére alkalmazza, mi eddig legalább hála Isten még meg nem történt, úgy méltóztassék reggel és estve más haszontalan imádság helyett szinte azt recitálni rendesen: "gentem hungaram censeo et volo esse delendam" — és a többit méltóztassék Felséged csak ránk bízni.

Ha egyszer irrevocabiler meg lesz határozva az "an", bizonyos lehet Felséged, hogy a "quomodo" feltalálásában és eszközlésében nem fogunk hátramaradni és késni.

Vajjon hány magyar van? Én azt hiszem, legfeljebb egy millióra tehetni számát. Ők ugyan hét millióra rugtatják fajtájuk mennyiségét, de ez egyenes falsum, mi azon tabellákból nyilván mutatkozik, melyeket Felséged a népconscriptió tekintetében készíteni parancsolt. Számok ellen pedig nem lehet raisonnrozni, ezt a makacs magyarok sem veszik kérdésbe. Igaz ugyan, hogy ha a lakosok önkényére hagytuk volna, mely rubrikába akarnak a conscriptiói tabellákban betentáztatni, alkalmasint több mint 10 millió magyart süttöttünk volna ki, mi valóban oly csuda, melyet nem capiálhatni, mert azelőtt, mikor felséges jó dolga volt a magyarnak, sokan semmi áron nem akartak hozzájuk állni, azon idő óta pedig, hogy dolga felségesen rosszra változott és sehogy sincs, azóta Magyarországnak szinte minden lakosa magyar kívánna lenni. Ennek oka higgadt meggondolás következtében nem lehet egyéb, mint valami éretlen lovagi szellem, mely mindig több sympathiát érez a sujtottal mint a sujtóval és aztán, mert az emberek mai időkben,

ha nem is mernek szólni, azért igen mernek és tudnak is gondolkozni és egybehasonlítani; minélfogva legtöbb lakosa Magyarországnak azon nevetséges conclusióra jutott, hogy a magyar mocsárból osztráki tentába pottyant és ekkép sokkal többet vesztett, mint amennyit nyert volna, mert ha a rossz víz nem is jó, azért mégis sokkal íhatóbb, mint bár a legjobb tenta is.

Mi azonban ily viszketegre, ily helytelenségre kapticánt raktunk és csak azokat rubrikáztuk magyarok közé, kikre igenis nevetséges lett volna németiséget fogni, mert rácokat vagy tótokat stb. faragni a magyarokból selbstverständlich nem lehet célunk és feladatunk.

Én azonban részrehajlatlanságom bebizonyítására ám 7 millióra akarom tenni a magyar lelkek számát. Ezekből azonban legelsőben is deducálni kell 4 milliót, mert legalább is ennyi magyar fehérnép van. Gondolja csak Felséged, hogy a magyarok a teremtésnek legcsudálatosabb és legszebb készítményét, melyet mi németek "Weibsbild" "Fraunzimmer" és "Mensch"¹ névvel állítjuk az olympusiak közé, fehérnépnek mondják; "Wie lächerlich", mintha nem volna számtalan csinos, vajmi appetitlich kis brunette a világon, mely éppen nem fehér. 4 milliót felvenni nem sok, mert a népesedésnek felét rendszerint az asszonyi nem tölti be, és a legközelebbi felgyulladás alkalmával Felséged ellen és Felséged által legalább is egy millió magyar férfit harapott földbe.

Marad tehát 3 millió. Ezekből továbbá le kell vonni 2 milliót. Mert bevett nemzetarithmetikai kulcs szerint 3 millió közt egy millió serdülő van, kinek tulajdonkép még nincs foga és aztán egy millió régi vagy aggastyán, kinek ellenben foga jóformán már nincs, miszerint tulajdonkép nincs több fogas magyar a széles világ hátán mint egy picike kis millió és im csak ezek azok, kik Felségednek és Neuöstreichnek haszna és dicsősége ellen gátként állnak és ekkép semmi kiméletet nem érdemelnek; mert vajjon hol van az irva, hogy 40 millió derék neuöstreichi szabad polgárnak szerencsáját

¹ ceupa megvető vagy alantas kifejezése a nőnek

és úgy szólva földi paradicsomba juthatását egy millió sehonnai, alkalmasint a kínai nagy fal mögül kicsuszott vagy onnan elkergetett dib-dáb nép hátráltathassa? Pedig hogy a 39 millió osztráki nagy nemzet tüstént igen nagy boldogsági előmenetelt fogna tenni, ha az egy millió fogas magyar mint elrozsdásodott antique fegyver a fogásra függesztetnék, ez oly világos, mikép legkisebb commentárta sem szorul. És ugyanis a 4 millió asszony nagyon örülne ezen megszabadításon, mert a magyar asszony — kevés kivétellel — mindig jobban kedvelte a jól nevelt idegent, németet és kivált az aimable bécsit, mint a durva magyart; és noha újabb időkben nagyon bolondoztak a magyarság közül a kis és szép asszonyok, higgye el Felséged, az udvari fény, Bécsnek kellemei, szép egyenruha, katonai zene, ünnepek, bálók stb. stb. nemsokára tökéletesen mienkké fogják tenni a magyar hölgyeket és kivált, ha szerencsésen odébb szállítottuk az egy millió alkalmatlanokat, elvégre minden módon hozzánk fognak jönni és tán rám is jut egy derék magyar aranyhalacska, mert ha csak éretlen gyermekek vagy degoutant aggastyánok lakják a magyarországi rongyokat és Verwaltungsgebietekeket, kérdem, vajjon kibe fognak a tüzes magyar menyecskék szeretni? Természetesen mi belénk, mert vajmi helyesen mondja, ha nem csalatkozom, Cicero, inter vaccas bos est abbas; és kivált mi bécsiek alkalmasint éppen azon állásba és embarrasba jutunk, csak-hogy inverse mint a szabini szépek a rómaiak átellenében, mikor mi természet szerint még kevésbbé leszünk difficilek, mint ezen rablott szüzek. Asszonyok nem élhetnek anélkül, hogy szeressenek és miután sok van, kit szerelemmel vizsontszeretni legjobb akarattal is teljességgel lehetetlen, a Megváltóhoz fordulnak és apáca kvalitásban annak resignálják szívüket. Miután azonban apácáskodásra nem mindnyája érez magában hivatást és a magyar faj közt nem egy kökényszemű leány is van, mely szeretetméltóságra minden oldalról tökéletesen ki van vatirozva és pedig nem pamut, de a természet által és mely ha más nincs, faute de

mieux, elvégre szinte még oly caricaturához is elmenne nőül, feltéve, ha férfiu, ki nem sokkal csinosabb is mint Quasimodo; és így, mivel a német közmondás szerint minden fű megtalálja nyulát és így természet szerint minden nyulacska is meglelendi füveszkéjét, ha t. i. a sok birkák azt fel nem falták, mi németek nemsokára a magyar hölgyek közt szabadon fogunk választhatni. És pedig mert sok mással még Kock Pál¹ is azt mondotta, ki ilyes dolgokban competent auctoritás, hogy oly nagy mértékben fekszik a procreatiói vágy az asszonyi természetben és ez a nagy természetnek nem eléggé csudálható oeconomiája — miszerint, ha például csak egyetlen egy "Mannsbild" maradna a világon, ezt, habár a leginfámisabb trottili volna is, a hátrahagyott asszonysereg csupa szerelemből betű szerint széttépné, és így Felségednek nem magyar hű népei és kivált derék huszárjaim² a legszebb kilátásokkal vigasztalhatják magukat a magyar sikokon, mert épen elég számban vannak nicht wenig und nicht zu viel; mihez képest nem szükség széttépéstől rettegniök; másrésről ellenben igen efficaciter megkisértethetik a magyar kisasszonyok orientalis temperamentumát. — A magyar fehérség tehát bizonyosan nem fog busulni, ha lassanként eltakarodnak és eltakarittatnak a büszke magyar legények, mert mindig van valami betyárság bennük, mit az asszonyok nem szenvedhetnek és főképp mivel tökéletes compensatiót találnak csinos katonatisztekben, mély tudományu és lebenswürdig beamterekben és mindazon neuöstreichi nemes emberekben és fényes aranykulcsosokban, melyeket Felséged szinte mint Isten, úgy szólván "semmiből" méltóztatik teremteni és kik oly szelidek és oly jámborok, hogy minden decoratiójuk mellé még csak a papucs kívántatik, miszerint az asszonyok érettük duellirozzanak vagy legalább hajbakapjanak. És méltóztassék Felséged elhinni, nem egy fő magyar asszony, ki a divatnak élén áll

¹ akkor divatos alantas francia regényíró, — Széchenyi itt, mint előbb az állítólagos Cicero-Idézettel Bachnak egészen lakáji (ma soffőrnek mondanánk) műveltséget tulajdonít

² Bach-huszárok, császári hivataltok

és kinek neve oly magyar, mikép ha azt férfiasan kimondják, még a régi győri kapu is betörik, ha azt pour éviter ce malheur nem szedték volna már régen el, örömből sirni kész, szíve oly annyira német, — beszéljen vele Felséged csak néhány kegyes szót és állítsa fiát zsandárjai vagy hadsegédei közé, — honnét aztán könnyebben puskázhassa és sujthassa a magyart.

A magyar aggastyánokról nem szükséges említést tenni, mert ezek a paradicsomból kikergetett első házaspárnak kinjait egész mértékben érezvén, már most csakhamar mind kihalnak és szerencsájukra, mert ezeknek a halál nem fog fájni annyira mint őket kinozza a törött szívű élet; a serdülők pedig, kiket bár akarják, bár nem, úgy megiskolázzuk, adom szavamat, miszerint igen szerencsések lesznek vagy legalább nem fognak merni ellenkezőt állítani, a serdülők mondom mint az elvándorlottak legatáriusai, éppen oly kevésbé fognak kétségbeesni, mint általában véve nem igen busul a jószágokba lépő nemzedék a jószágokból kilépett generáción és ha pro decore et nobili officio nem egy sirni és lamentálni is fog, annak könnye és fájdalma alkalmasint nem fogja ez odébb állott árnyékát illetni annyira, mint inkább az irgalmatlan magas Erbsteuert.

805—11. l.

A GERMANIZÁLÓ NÉMETSÉG

Ezt is Bach mondja el a császárnak, de az egész Széchenyi véleménye, s benne az olasz hajóskapitány esete az ő korábbi egyik utazásának emléke.

150 Mi most a felébredt németiségnek főcélja? kérdem. Nem egyéb mint minden nemzetek fölibe emelkedni és más népfajtákat germanizálni. És ezen tententia ellen nem lehet méltányos kifogás, sőt ily vágyat csak dicsérni kell; mert vajmi dicső, más nemzetekkel diadalilag pályázni és lelki supremátia által azokat elolvasztani. — Igen, de vajjon mikép akarják e gyönyörű célt a derék teutok elérni? — bizonyosan oly tempo szerint, mint amilyennel az intelligens rák halad, ne-

hogy fejét betörje. Németesíteni akarnak és minden tőlök kitelhetőt elkövetnek a németiséget gyűlöletessé tenni, — mely vágy még az által nyeri különösen piquante voltát, hogy illuziókkal teli nem is sejtik, mily kimondhatlanul sértik mindazokat, kiket megnyerni akarnak és valóban tökéletesen úgy cselekszenek, mint azon elázott siamézi elefánt, mely — mint a mese tartja — a királyi vendégek multságára szolgálni akarván és meggyőződve, hogy ő igen tetszeni fog, német keringőt kezdett táncolni és tudta nélkül annyiakat eldöntött, megsértett, eltiport, míg egyszerre csak azon vette észre magát, mert minden oldalról hullott rá a vessző, bot, dorong stb., hogy senkinek nem kell, senki nem szenvedheti.

Ha Felséged megengedi, bátor leszek egy kis eseményt felhozni, melyben én is szenvedtem, és mely Felségeddel tökéletesen meg fogja ismertetni a germán typust.

Számos évekkel ezelőtt bizonyos követ Olaszhonnak egyik kikötőjében hajóra ült új rendeltetési helyére vitorlázandó. — Én mint simplex utas elkísértem őt. A hadihajónak, mely őt átvienőd vala, kapitánya csiklandós becsületű, előbb franciáknál szolgált olasz ember volt, ki azonban tisztjének tartotta a rábizott Excelentiának kénye-kedve tekintetében minden tőle kitelhetőt elkövetni; és ehhez képest kellő illendőséggel tudakolá a követtől, mikép fogna a hajón élni, ki fogna neki főzni stb., miután hozzáillő proviziók a gályán nem léteznek, — a konyha igen kicsi — az idő néha zivatáros; földhez szokott szakács, tengeren nem tudja magát könnyen feltalálni, sőt néha csak fentartani is, — a hajón van szakács, nem nagy mester ugyan, de tűrhető — és aztán tengeren aránylag rövid trajetushoz, nem pretendálhatni sokat, — a bölcs kevéssel beéri és a meglehetőssel is kielégíttetni hagyja magát, úgy hogy ha a követ gróf minderről még nem gondolkozott és még nem gondoskodott — ő fogná tant bien que mal az e tekintetbeni bevásárlásokat és rendeléseket megtenni etc. Így nyilatkozott a kapitány. És a követ "durch und durch ein echter Deutscher", ki persze

semmiről nem gondoskodott, legnagyobb köszönettel, sőt igazi nyájassággal fogadta a derek commandánsnak szíves ajánlatát, ki legott maga személyesen vásárolta be az Excellentianak számára felhasználandó rizst, macaronit, citromot, sardellát stb. stb. De ezen jószívűségét nemsokára úgy megbánta nem a követ, de a kapitány, hogy mindig méreg tört ki rajta, ha visszaemlékezett azon bevásárló szakács vagy hausknecht promenádra, melyet ő a követ kedvéért és szolgálatajára tett, — és pedig azért bánta meg, mert a német diplomata, ki főtől-talpig becsületes és egyébként elég eszes ember is volt, meg nem szünőleg kacagott és csufolódott az olasz és meg kell vallani püspöki táblára éppen nem illő konyhaproductumok fölött, legkisebbé sem sejtván, hogy ez a commandánst sérteni fogná, mert ha ilyest csak távolról is gondolhat, bizonyosan nem teszi; míg a kapitány, ki a kegyelmes urnak meg nem szünő witzelkedéseit megemészteti sehogy sem birta, minden lovagisága mellett mindig azt állítván, *Io non sono locandiere*,¹ kész lett volna a kegyelmes urat toties quoties derekasan legorombázni, — midőn velem egészen összebarátkozott, — mert én soha nem dicsértem az ő konyhájának delicatesséit, igen de elismertem, hogy azok egészségesek; és meglehetősen okos ember nem valami szűk hajón keresi Lucullusnak étjegyzékét. És pedig az érintett követ erősen germanisáló germán volt, de ez esetben legalább elhibázta célját, — mert a hat hétig mindennap reguláriter kigunyolt és megkinzott kapitány a bölcs diplomata pfiffig fogásai után oly aversióba vette vele együtt az egész teuto fajt, hogy ő tudom fület se konyit, ha ezen speciést mit Putz und Stingel el is nyeli a tenger.

És legtöbb német, nemzeteket egybeolvasztó viselkedésében, mintha ezen most érintett germanizáló apostolt vette volna mintául, — szorosan úgy cselekszik, ha valami népfajt vesz pácolásba, mint cselekedett a császári követ az érintett hadihajó commandánsnak személyére nézve.

¹ nem vagyok vendéglős

A francia faj, mint tudva van, sok tarka szépséget elolvasztott magába. Az angol hasonlólag; — de legalább tudtomra, egy eset sincs, hogy a francia vagy angol, bár kormányilag, bár privát uton azt mondta volna parancsolólag: Neked vagy Nektek franciáknak, angoloknak kell lennetek. A franciának és angolnak mindig elég tactusa volt, ily provocációk által maguk ellen az illetőket fel nem ingerelni. Ebbeli tapintata a németnek egy mákszemnyije nincs, — és kivált most nincs, miután mondom némileg nemzeti vérszemet kapott.

Minap a karszti patkós¹ megnyitásával sok variációkban ezen témát pengették a német publicisták "Triest muss jetzt eine deutsche Stadt werden!" Melyféle "Muss sein" elég arra, hogy ezentul sokkal olaszabb legyen Tergestum, mint volt azelőtt valaha.

A nemzeteknek rugékonyságát a németek soha nem veszik computusba, — honnét aztán ők maguk fejtik ki azon ellenszenvet, melylyel minden nemzetek viseltetnek irántuk. A németet mint egyént általában véve senki nem gyűlöli, sőt nagy részét még erősen kedveli is, mert számtalan szeretetreméltó személyiség van köztük, — de mint nemzetet és kivált mint más nemzeteken uralkodni akaró nemzetet senki nem szenvedheti, senki nem tűrheti.

Nem egy testületről azt szokták mondani: "A kollégiumnak egyes személyei nagyon bölcsek, de a kollégium in corpore erősen ostoba"; — mi valóban igen sokszori eset és könnyen magyarázható, mert az egyes ember, mint egyes, nem áll véleményi despotia alatt, midőn testületbe szorítva vajmi gyakran nem szabadulhat meg a többségnek zsarnoksága alul, — és e szerint igen sokszor nézete és akarata ellen a birkákkal bégni, mint viszont néha a farkasokkal tufulni kénytelen, — ha t. i. ezek vannak majoritásban, di vatban, napirenden etc.

A németeknek éppen ez az esete. Egyenként gyögyörű teremtetések, in corpore gyűlöletreméltók. De itt

¹ vasút, megpatkolt út

még más tekintetek is számbaveendőek. A németek tökéletesen érzik — és pedig egészen méltán — milyen intelligenciái pondus rejlik az általános németségben, és számuk mily roppant, — de mindamellett szinte azt is érzik, pedig nagyon fájdalmasan, mi igen elérhető, — mily felette könnyük a nemzeti scala mérlegében, — úgy hogy e tekintetben az angol, francia, muszka, spanyol, de szinte még a török is magasan áll fölöttük, minélfogva poussé d'une noble ardeur, — ők minden áron nemzetté akarnak alakulni.

És ez oka, mert valósággal "német nemzet nem létezik", hogy a mostani német pangermán kolomposok, — Poroszország és az ismert és úgy szólván megcsontosodott portiókra eloszlott Germánia mellett, Neuösterreich akarják tulajdonképi német nemzetté pácolni, sütni, főzni. — S ez a németek részéről igen elérhető, megbocsátható, sőt némileg még dicséretre is méltó. Mert valamint az olaszoknak igen fájdalmas lehet, annyi darabokra elszakítva nem egyesülhetnek, holott ez nem volna nehéz, ha más nemzetek erővel nem hátráltatnák ezen köztendentiát, — így a németnek bizonyosan még kínosabb, ha magát az angollal vagy franciával egybe-hasonlitja, — a németséget annyira elapritva nézni, — és mindamellett tisztán érezni, hogy egyesült nagy német nemzet létet — még maga sem tud csak képzelni is, noha képzeleti tehetségben — mint fentebb érintém és ezt alkalmasint senki kétségbe nem veszi, a világnak egy népe sem superálja a derék Hermannnak kékszemű és szőkehajú ivadékait!

Ez érzet által, mely most, — miután Felsőged Magyarországot előlegesen mint mészárszéki húst el-apritani méltóztatott, miszerint könnyebben lehessen belőle főzni német levest, — természet szerint legnagyobb grádusra potencioztatik, — ezen érzet által mondom a német oly magasra felcsigázta maga magát, képzeletét és pretenzióit, hogy most minden nemzetek átellenében provokáló attitűdben tette ujját huzni akaró személyét.

BACH ÉS A CSEH CUKORGYÁROS BESZÉLGETÉSE

Bach előadja a császárnak, miként megy mint rendőri besúgó egy bécsi kiskocsmába, s ott összeakad egy cseh cukorgyárossal, aki előtt magyar menekült forradalmárnak adja ki magát.

151 Ámde hogy visszatérjek nagyérdekű kalandom elbeszéléséhez, — mikor a cukorgyáros mellé jutottam és oldalán egy darabig lépdelttem, az villámlott eszemen keresztül, hogy legcélszerűbb volna magamat magyar-nak adni, mert a csehek a magyarok iránt különös sympathiával viseltetnek — némi dölyfös oligarchián kívül — mióta megkóstolták a rácsokat és kivált mióta világos lett előttük főkép "Világosnál", mily szívtelenül bánt velük Haynau és — "pass auff!"¹ — efölött azért is, mert a magyarok átellenében senki sem "gomboskodik",² mert rendszerint nincs köztük áruló, spion vagy pláne provokáló genie etc. és ehhez képest ezen következő párbeszéd keletkezett köztünk:

É n : Pajtás uram én magyar vagyok. — Lehel-huszároknál mint káplár vitézül viaskodtam in der unglücklichen ung. Revolution, — és nagyon örvendek, hogy az urral megismerkedhetem, — mert a cseh nemzetet különösen tisztetem, erősen respectálok és emellett felette nagy kedvelője vagyok a lekvárnak, buchtli és povidlinek, és mindenek fölött a cseh ponty-nak és a gramatica nevű levesnek. Servus humillimus! Igy szóltam felséges uram és azt hiszem nem badarul a conversatio meghurkolására.

C s e h : Mit, az ur Ungar lenne, sőt telivér magyar? Ezt hiheti ki akarja, — én nem oly legényeket láttam magyar földön mint az ur.

É n : Magyar vagyok biz én, hanem mert oly erős és meg nem szünő üzőbe vettek, kénytelen voltam magamat így elrutitni. Látott volna csak kedves jó uram kipödrött bajusszal "Térémtété" mikor magyar táncban a tüzes menyecskéket jól megforgattam, —

¹ a császárnak mondja bécsi alantas nyelven: ide figyelj! ² nem gombolja be magát senki előttük

és tudom akkor elhitte volna, hogy az vagyok, ki vagyok "Eh batta!"

C s e h : No már akkor formájából ugyancsak mes-terileg kivette magát és azon ostoba kép szerint, melyet magára oly ügyesen öltött és csámpás lábai után ítélve mindenki, ki őnt látja, rá merne esküdni, hogy bizony nem egyéb mint igazi genuin bécsi residenzler "von ächtem Schrott und Korn!"

É n : Hehehe — ugy-e mi magyarok is tudunk komédiázni és álorcáskodni, egy kissé, ha éppen kell, de lássa kedves Zsiska sógorom és jóakaróm, — azon sok egy oszlopu akasztófa, melyet nálunk magyar földön oly iszonyatos mennyiségben felemeltek, képemnek egészen ferde irányt adtak, kivált mert engem is fel-akasztottak nem ugyan in persona, — wie die figura zeigt — de csak portraitban, mi azonban mégis fáj és az embernek becsületében súlyosan gázol, mert az-előtt "Istenugyseki" oly tiszta legény voltam, melyet csak ritkán látni és bizony nem többször mint fehér rigót és mielőtt nehéz lánc csörgött lábaimon, "eskiszem" oly egyenesek voltak azok mint gyertyaszál. Most hála Isten X. Y. Z. nagybátyám után colossális örökségben succedálok s mely alig gondolná és hihetné az ember — a súlyos és igen alkalmatlan "Erbsteuert" etc. etc. leróván, több mint 800.000 aranyfiekókra rug és az aztán oly "rugás", mely ellen lócsiszár, cigány koma uramnak tudom nem volna legkisebb kifogása, de nem merem magamat bárhol is mutatni, még mindig "bú-josdi" játékot vagyok kénytelen játszani, mert a császár-királyunk még nincs, tán csak most van készüléskben — az amnestiával még nem akar kirukkolni — és azon semmirekellő gaz favoritja, ki vele tesz mit akar és őt betű szerint órránál vezeti, nem akarja kiadni a resolútiót.

Felséged tán bámulni fogja, hogy én ilyeseket mon-dok és pedig nemcsak Felséged, de saját személyem ellen, mihez különös abnegáció kell, de ez szükséges, mert másképp nem melegülnek confidentiára az illetők. A provokáló ágensnek mindent mondani szabad, és

minél vastagabbat talál ki, annál nagyobb bizalmat gerjeszt. És ha Felséged néha hallaná, mikor t. i. valakit für das Wohl Euer Majestät kikutatni, rászedni és behálózni akarok, mi mindent nem mondok Felségednek szent személye ellen, úgy hogy egy jó szót sem hagyok bőrén, — bizonyos vagyok, engem Felséged a világ legkajánabb teremtésének tartana és hűségem tekintetében elszédülne könnyen, ámde szerencsémre oly erősen be tudtam magamat furni Felséged szívébe és kivált vérébe, hogy tökéletesen meg vagyok győződve, engem többé csakugyan le nem ráz és ekkép kegyes plenipotentiáját soha elveszíteni nem fogom.

Cseh: E tekintetben tökéletesen kezet fogok kegyeddél — és a közöpinio szerint nincs több oly impostor a világon, mint ezen maga magát felcsigázta prókátor, ki elég csudálatos, oly kényelmesen fel tudott mászni az éretlen vagy tán inkább rothadt szívű császárnak nyakába, kit nem szenvedhet senki, és ha ma elvinné őt a "Niclo", bizonyosan egyetlen egy emberi teremtés sem bánná, tán keserű édesanyján kívül, — és még ez is kérdés, sőt tán csak akkor törne ki az igazi Beifallsturm és Jubel!

Igy szólt, felséges uram, ezen infámis böhmische kolácson és ilyest bizonyosan nem tesz, ha erre én kellő aguit nem adok. — Miből venia sit verbis tökéletesen kiviláglik, mily hasznos Felségedet néha jól bemocskolni, derekasan bepiszkolni, — nem ugyan nyilvánosan, mert ilyest csak Pater Ventura merhetne, de úgy négy-szemközt, en famille, mint I. Napoleon szerint — le linge sale — mi, ne kételkedjék kegyes uram, sok millió által naponként oly reguláriter megyen végbe, amint-hogy számtalan fia Istennek mindennapi kenyeréért esedezni meg nem szűnik.

Cseh, continuative: De ha a méltóságos gróf oly iszonyatos és alig hihető nagy vagyonhoz jut mint mondá, min egyébiránt egy cseppet sem kételkedek, mert hiszen oly szembeszököleg valószínű, akkor vajjon mit szándékozik azzal tenni ő excellentiája, mert mostani világban a legnagyobb kincs is igen könnyen elolvad,

midőn másrésről ügyes és hü kezek által duplázni, sőt triplázni lehet bármily roppant vagyont?

Ahá, megcsiptelek jó barátom — ezt gondoltam most magamban, mert a derék bemák — engem magyarnak és pedig von der Umsturzipartei tartván, minden szavamat mint evangeliumot elhitte, mit Felséged abból tapasztalhat, hogy engem, alig szagolta meg a 800,000 sárgát, tüstént grófnak, méltóságosnak, sőt Excellenciának titulált. O auri sacra fames, mily varázsteli vagy te! Valóban a legeszesebb, legpfiffigebb teremtések is elkábulnak a sárga szín fényétől és betű szerint szerelmesek lesznek abba, feltéve, ha a fekete szín elmarad. Alig mondtam ki a 800,000 speciést, — és tüstént elvakult, vagy inkább a sárgába szerelmeskedett a derék minden nemzeti furfangjából kivetkezett cseh industriel. Ő legott "spanyol kastélyokat" épített fejében és nem tudta eltitkolni égető vágyát a roppant gazdagságu magyarral szorosabb érintkezésbe jönni, — minden szava erre mutatott.

622—4. 1.

A CSEH CUKORGYÁROS CSEH RAVASZSÁGOT AJÁNLA A MAGYAROKNAK

Itt is a cseh gyáros beszél Bachhal, akit magyar menekültnek tart, — illetőleg Bach referálja el ezen beszélgetését a császárnak.

152 Cseh. Hogy Excellentiád magyar egyenes és nyílt szívéhez képest fel nem foghatja azon manipulációt, mely szerint mi örökös tartományiak, főleg mi csehek a kormánynak minden rendeletit és kivált financiális intézkedéseit ki tudjuk játszani, azt minden csudálkozás nélkül elhiszem. — A magyarok átellenében bizonyos pontig egyenes uton volt kénytelen a kormány ez előtt eljárni, — és kivált mi az adót illeti, meg voltak kezei kötve és ha mégis teketóriázni és plusmacherozni kezdett például, mint 1823-ban, oly lármát ütöttek a magyarok, mikép szépen behuzta ismét farkát, — feliciora tempora expectans. És így általában véve nem valá-

nak a magyarok rókaszerepre szorítva, tán jobban mondva tanítva; — általában véve mondom, mert magasabb sphaerákban, melyekben nem szerepelnek rókák, de csak diplomaták, azokban a magyaroknak előkelői szinte minden kenőccsel váltig ki voltak kenve. Ámde nálunk, hol miután elrabolták alkotmányunkat, szabadságinkat, hosszú idők óta egyenesen cselekedni, nyíltan szólni nem volt kevesebb, mint rebellálni, — és minden alkalommal — mikor véletlenül ránk szorultak, legkisebb tétova és ceremónia nélkül rendesen megcsaltak a fölöttünk állók, — természet szerint egész fajtánkban oly furfangi talentum, sőt mondhatni oly genie fejlődött ki, melyről becsületes, egyeneslelkű embernek fogalma sem lehet. Furfang furfangot, hazugság hazugságot szül — és miután az "éhes" ilyesekben, ex rei natura, nagyobb talentumot fejt ki, ha más fegyvere nincs és fejét ráadni kénytelen, mint a "jóllakott"; és az "kinek még nincs" rendszerint mindenben nagyobb aktivitással jár el, mint az "kinek már van" és ki babérjain már kényelmesen nyújtózik, maga magától értetődik, hogy nálunk még számtalan egyszerű industriel, sőt paraszt is találhatik, ki a császárnak minden beamterjeit elsőtől utolsóig tulnézi és furfangban óriásilag superálja. — És különös, hogy azok, kik alantibb helyeken kezdték meg tisztii pályatérüket és ekkép a népfurfangnak eleusi mysteriumaiban tökéletes felkentek valának — mikor magasabb polcra másznak vagy emeltetnek, mintha egyszerre nem látnának többé semmit, mert nincs könnyebb mint őket rászedni. Sokszor csodálkoztam ezen különös phaenomén magyarázhatlan voltán. Vajjon mi lehet ennek oka? Bizony nem egyéb, mint az, hogy magasabb helyzetükön szédülni kezd fejük, a nagyobb has eltompítja eszüket, — ostobábbak lesznek, — a császári fény, melyhez közelébb állnak, elkápráztatja láttehetségüket etc. etc. vagy hogy nem eléggé dicsérhető méltányosságuknál fogva a legtisztább philantropia sugárlásához képest így okoskodnak: "Leben und leben lassen" — vagy más szavakkal, "ha én csaltam, loptam és most nagy s gazdag ur vagyok,

ám más szegény legény is élje napjait és legyen szerencsés". Vajmi széles ezen most érintett ut, — sok becsületes ember elfér egymás mellett. Tehát "viribus unitis és besonnen vorwärts!" A mostani osztrák faiseurök — kolomposok — közt azonban egyetlen egy sincs, Bach, Bruck, Czörnig et Co¹ — ki a mi árkanumainkba valaha is be lettek volna avatva; — ők csak experimentálgatnak státus és kormányi dolgok körül, mióta megjött nekik mit dem Amtl der Verstand; — és azért mi most aranynapjainkat éljük, — mert ha még azokat is ki tudjuk játszani, kik egykor tökéletesen úgy cselekedtek és manipulálgattak mint mi és ekkép rejtélyeinket, csinjeinket tökéletesen ismerik vagy legalább ismerték, akkor valóban csak kacagnunk kell, ha oly theoretikus prókátorok, aventurierk, charlatánok vagy tentás fráterek gondolnak minket ellenőrizni vagy megcsipetni, — mint a jelen — minden státus és kormánytapasztalás nélküli sáfárjai és mindenesei a fejes, makacs és ekkép igen korlátolt észtehetségű császárnak, kik en compagnie tulajdonkép csak most élnek, mint halhatatlan Goethe mondogatta, ihre Flegeljahre. A magyarok, kik mindenben, ha igazán ráadják fejüket, — könnyen kitünő eminentiára emelkednek, — bizonyos vagyok most rövid idő alatt, — mert egyenes uton nem mennek semmire, oly különös pfiffig rókák lesznek, melyeknek, mint dicsó emlékezetű Sámson egykori rókáinak, elvégre semmi nem állhat ellent — és mint talpraesetten mondja a közbeszéd "Sok lud farkast győz", — így még sokkal könnyebben fog sok róka egy Hetzmeisternek véget vetni!

Döblingi hagyaték II. 631—3. 1.

¹ akkori osztrák államférfiak

AZ UTOLSÓ NAPLÓJEGYZETEK

Kiadta Károlyi Árpád az id. Döblingi kiadványban.
I. 422—3. l.

153 20ten März 1860. Ich lebe nicht mehr. Hab mich gebadet. Es besuchen mich Michel Esterházy, Tony Wenckheim,¹ sie und Kinder, Heinrich Zichy². — Esse allein. Béla, der die Nacht nach Rakitsan fährt. Crescence, Ödön. Dieser verspricht "nie zu spielen".³ — Crescence sprach mit George Festetics.⁴

21ten März. Entzündenes Aug. Das Leben wird mir lästig. — Marie und Tony! Ich esse allein. Dr. Sigmund besucht mich. Mit Kiss⁵ Schach. Madame⁶ ist heiser und bleibt im Bett.

22ten März. Mein Ende naht mit Riesenschritten. Sie werden mich ins Unendliche quälen. Ich muss mich dem entziehen!! Ed. Zichy. Nákó.⁷ Dieser wurde zu Lanzkoronsky berufen um Rede zu stehen! Lopresti. Es isst Crescence Sophie,⁸ Ödön und Geysa bei mir. Madame unsichtbar.

23ten März. Waren meine Augen wieder zu brauen. — Geysa. — Esse allein. Madame noch immer invisible. — Kiss Schach.

24ten März. Geysa. Ich esse allein. Kiss. — Falk und junger Lonovics. Baron Babarczy. — Jósika⁹ sehr übel.

25ten März. Unabwendbar — verloren! — Mein Ende (?) kann jeden Augenblick eintreten. Stelle Voll-

¹ mostohaleánya, gr. Wenckheim Antalné, szül. gr. Zichy Mária ² Crescence, Széchenyi felesége, mostohafia ³ legifjabb fia, Ödönről akkor derültek ki kártyaveszteségek ⁴ gr. Festetics György, akit halála után javai gondnokának akart ⁵ Kiss Márton, írnoka ⁶ Görgen doktor felesége ⁷ gr. Nákó Kálmán, akit mint cs. és kir. kamarást a főkamarmáster, gr. Lanckoronski, kikérdezett amlatt, hogy szalonjában állítólag tiszteletlenül beszéltek a császárról ⁸ testvérnénje, gróf Zichy Ferdinándné ⁹ br. Jósika Samu, volt erdélyi kanclár, az ú. n. ökonzeratívok egyik vezére, kinek ekkor bekövetkezett halála mélyen hatott Széchenyire

macht für Heinrich auf. Abend Crescence mit Geysa und Ödön! Jósika besser!

26ten März. Ich entsetze! Ich kann mein Leben nicht tragen. Ich muss mich vernichten! Esse allein. Vanis¹ bringt Geld. — Geysa. Jósika besser. — Kiss: "Meskóné meghalt". (?)

27ten März. Ich stöhne nach Vernichtung!? Doctor macht mirbange. Esse allein. Geysa! Abend Schach mit Kiss.

28ten März. Jósika gestorben! Unersetzlicher Verlust! — Ich esse allein. Bin ganz zerrissen. SchachKiss!

29ten März. Voll Verzweiflung. Kiss den Abend Schach. Ich wollte bei der Nacht mein Leben enden.

3ten März. Verzweifelt. Kann nicht leben und auch nicht sterben.

31ten März. Bin verloren! Széchenyi Imre des Abends mich besucht.

1ten April. — — — — — Kann mich nicht retten!

I. 422—3. 1.

¹ a Széchenyi-család pénztárnoka

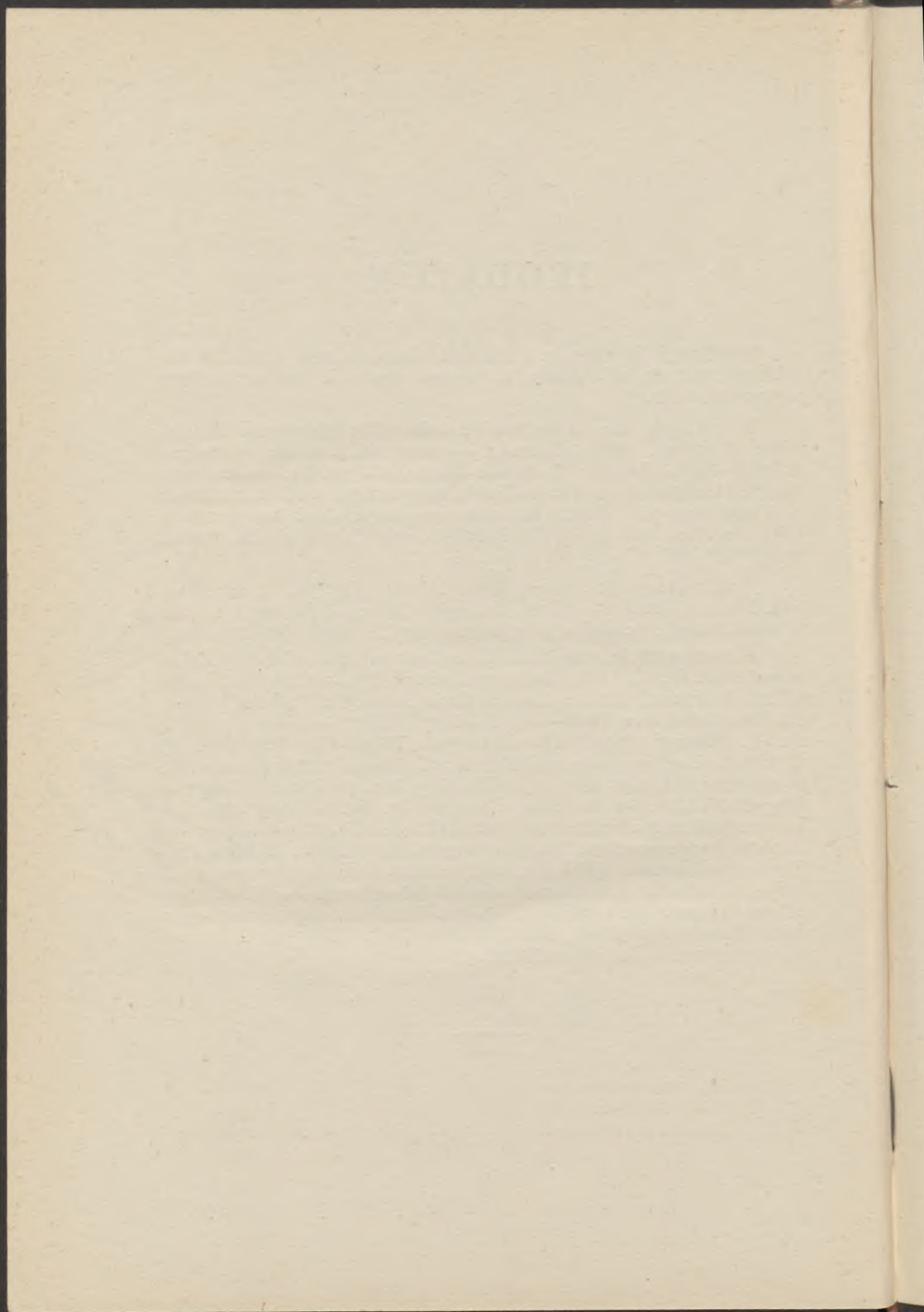
IRODALOM

Széchenyi István munkáit és azok nevezetesebb kiadásait már az előzőkben, az egyes részletek bevezetéseiben megemlítettem.

Életrajza: *Friedreich István*: Gr. Széchenyi István élete, 2 kötet, 1915, elavult; — megtalálható Sz. életrajza *Bártfai Szabó László*: A sárvár-felsővidéki gr. Sz. család története III. kötetében, 1926. Újabb, nagyszámú adalékok főként a *Klebelsberg-féle Fontes*-kötetek nagyterjedelmű bevezetéseiben, továbbá *Viszota Gyula*, *Bártfai Szabó László* kisebb, külön megjelent műveiben.

Anthológiák: *Berzeviczy Albert*: Gr. Sz. I. munkáiból, 2 kötet, 1903; — *tőlem*: Sz. igéi, 1921; — *Fekete József és Váradi József*: Sz. vallomásai és tanításai, é. n. (bibliografiával).

A történeti Sz. megismerésére fontosak: b. *Kemény Zsigmond*: Gr. Sz. I., 1851 (összes műveinek Gyulai Pál-féle kiadásában 9. kötet, 1907); *Kovács Lajos*: Gr. Sz. I. közéletének három utolsó éve 1846—48, 2 kötet, 1889; — *Péterfy Jenő*: Sz. I. (összegyűjtött művei Angyal Dávid-féle kiadásában, 3. kötet, é. n.); — *Angyal Dávid*: Gr. Sz. I. történeti eszméi, Budapesti Szemle 1907 és Néhány Sz.-probléma, Magyar Figyelő, 1913; — *Schaffer Károly*: Gr. Sz. I. idegrendszer szakorvosi megvilágításban, 1923, Gr. Sz. I. lelkivilága orvoslélektani szempontból, Magyar Szemle, 1933 és Sz. Döblingben, Budapesti Szemle 1934 (Sz. lelki alkata és betegsége rajzánál teljesen Schaffer professzor nézeteit követtem). — V. ö. még *tőlem*: Három Nemzedék (a Sz.-vel foglalkozó rész mindegyik kiadásban változatlan) és a Hóman—Szekfű Magyar Történet 7. kötetében a Sz.-ről szóló rész.

TARTALOM

	Oldal
ELŐSZÓ	1
GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN.....	5
I. Élete	5
II. Mai jelentősége	23
A REFORM	29
A naplókól 1814—1829	31
Hitel. 1830.	44
Honnunk szebblelkű asszonyinak	46
Tudnivaló	46
Előszó	46
Bévezetés	54
Néhány a tárgyat megelőző észrevétel	58
A magyar birtokos szegényebb, mint birtokához ké- pest lennie kellene	66
A magyar nem birja magát olly jól, mint körülményei engednék	77
A robot vagy szakmány	96
Rendelések feleslege	98
A hitel tágosb értelemben	100
Polgári erénybül	103
Nemzetiség	104
Concentratio	114
A kiművelt emberfő	120
Bérekesztés	127
Kötelességekrül	133
Lárma	146
Tanács	158
Végszó	168
Világ. 1831.....	175
Az előszóból	176
Magyarország állapota	178
A magyar mult	188
A magyarság átalakulása nemzetiség és közértelmesség által	188

<i>A nemzeti egyesítés lépései : löverseny, tudós társaság, casino</i>	194
<i>Széchenyi álma a magyar jövőről</i>	198
<i>A közteherviselésről</i>	200
<i>A magyar börttermelés és kereskedés</i>	201
<i>A magyar gabona-, állat- és gyapjúkereskedés</i>	214
<i>A magyar nyelv</i>	219
<i>Beszélgetés egy angol pénzügynökkel</i>	223
<i>A kifejezett emberfő</i>	226
<i>A pest-budai híd</i>	226
<i>Nemzetek szabadsága</i>	228
<i>Boraink jobb sikere végett.</i>	230
<i>Lótenyésztés és löverseny</i>	234
Stadium. 1833	237
<i>Alkotmányos reform szüksége</i>	237
<i>A jobbágyság politikai felszabadításáról</i>	240
XII törvény	241
<i>A parasztság, a magyarság fenntartója</i>	246
<i>Beszélgetés Van Peng és Simaházy közt</i>	247
<i>Mister Irving és a szerző beszélgetése</i>	250
<i>A nemesi jog védelme : kiterjeszteni azt a jobbágyokra</i>	257
<i>A jobbágyok törvényelőtti egyenlősége</i>	258
<i>A jobbágy védelme a földesúrral szemben</i>	259
<i>Visszaélések a megyei házipénztárnál</i>	262
<i>Dunaszabályozás</i>	264
<i>A nemesi előjogok : a termelés akadályai</i>	265
Hunnia. 1834—35.	267
<i>A magyar nyelv országos használatáról</i>	267
Pesti por és sár. 1834—37	271
<i>Buda-Pest pora, piszka és fejlesztése</i>	271
<i>A magyar ház bajai : nedvesség, tűzveszély, zaj, stb.</i>	275
<i>A vidéki nemesi kúriák hiányai</i>	277
<i>Dialog a magyar táj megjavításáról</i>	278
<i>Pesten a magyar táj- és multnak megfelelő építészett kell</i>	280
<i>Faültetés és kőszén</i>	282
A FORRADALOM ELLENÉBEN	287
A kelet népe. 1841	289
<i>A magyar súlyedés, min már atyja is bánkódott —</i>	
<i>Miért fordul a magyar a multba?</i>	290
<i>A magyar felébredt, de jövője még bizonytalan</i>	291
<i>Veszély fenyegeti a magyart</i>	292
<i>A nemzetiségi veszély — Hogyan bánjunk a nem-magyar nemzetiségekkel?</i>	293
<i>Az alkotmány kiterjesztése kell</i>	296
<i>Kossuth népszerűsége</i>	296
<i>A népszerűség veszedelme</i>	297

	Oldal
<i>Kossuth elvei helyesek, de modora nem</i>	298
<i>Ész és szív</i>	299
<i>Kossuth cikke a tetszalotról</i>	300
<i>Kossuth tuloz</i>	303
<i>A reform megindult — tulzás és uszítás már nem kell</i>	305
<i>A nemesi adózást és törvény előtti egyenlőséget a miniszteri felelősségtől függetlenül kell bevezetni</i>	308
<i>Buda és Pest mint központ — Ösiség eltörlése — Vasutak — Nemzeti bank — Nevelés — Észszerü reform a kelet népe számára</i>	311
<i>Kérés Kossuthhoz</i>	319
<i>Garat. 1842</i>	320
<i>A "handabanda" hazai politika</i>	320
<i>A Magyar Academia körül. 1842</i>	324
<i>A külsőleges magyarostás ellen</i>	324
<i>Vieuxtemps. 1843 március 30</i>	335
<i>Két garas. 1843</i>	348
<i>I. cikk, 1843 aug. 20.</i>	348
<i>XXIV. cikk, 1843 dec. 31</i>	356
<i>Politikai programtöredékek. 1847</i>	360
<i>Az ő szerepe a kormány mellett</i>	360
<i>Az ellenzékiiség érdemei és kára</i>	362
<i>A magyar, s vele Ausztria elmaradásának okai</i>	364
<i>A forradalmi lüz belső logikája</i>	367
<i>A kormány bűnei</i>	368
<i>"Önismeret"</i>	370
<i>Az ausztriai kapcsolat és az ellenzék</i>	371
<i>"Kuruc politika"</i>	375
<i>"A lovagiság körüli zavart idea"</i>	376
<i>A "házassági viszony" Ausztriával</i>	377
<i>Kossuth igazgatói pályája</i>	378
<i>Kossuth és Széchenyi eltérése az adóügyben</i>	382
<i>Kossuth öntudatlan forradalmár</i>	385
<i>Kossuth mondjon le a politikai vezérségről</i>	388
<i>Az 1848-i naplóból</i>	396
<i>Széchenyi jóslata 1848 augusztus végén</i>	406
<i>DÖBLINGBEN</i>	409
<i>Egy döblingi levél</i>	411
<i>Önismeret. 1857</i>	414
<i>A pesti árvíz</i>	414
<i>Hálósza jó elhelyezése</i>	418
<i>A döblingi nagy magyar szatira</i>	424
<i>Megfigyelései a népi jellegről</i>	425
<i>Ferenc József hajthatatlansága</i>	430

<i>Schwarzenberg herceg és Bach jelleme, Bach zsandárai</i>	439
<i>Apponyi és a császár, a császár és Bach párbeszéde...</i>	451
<i>Az orsovai medve.....</i>	457
<i>Bach magyar vér kiontását javasolja</i>	461
<i>Bach javaslata a magyarság kiirtására</i>	463
<i>A germanizáló némettség</i>	470
<i>Bach és a cseh cukorgyáros beszélgetése</i>	475
<i>A cseh cukorgyáros cseh ravaszságot ajánl a magyaroknak</i>	478
<i>Az utolsó naplójegyzetek</i>	481
IRODALOM.....	483

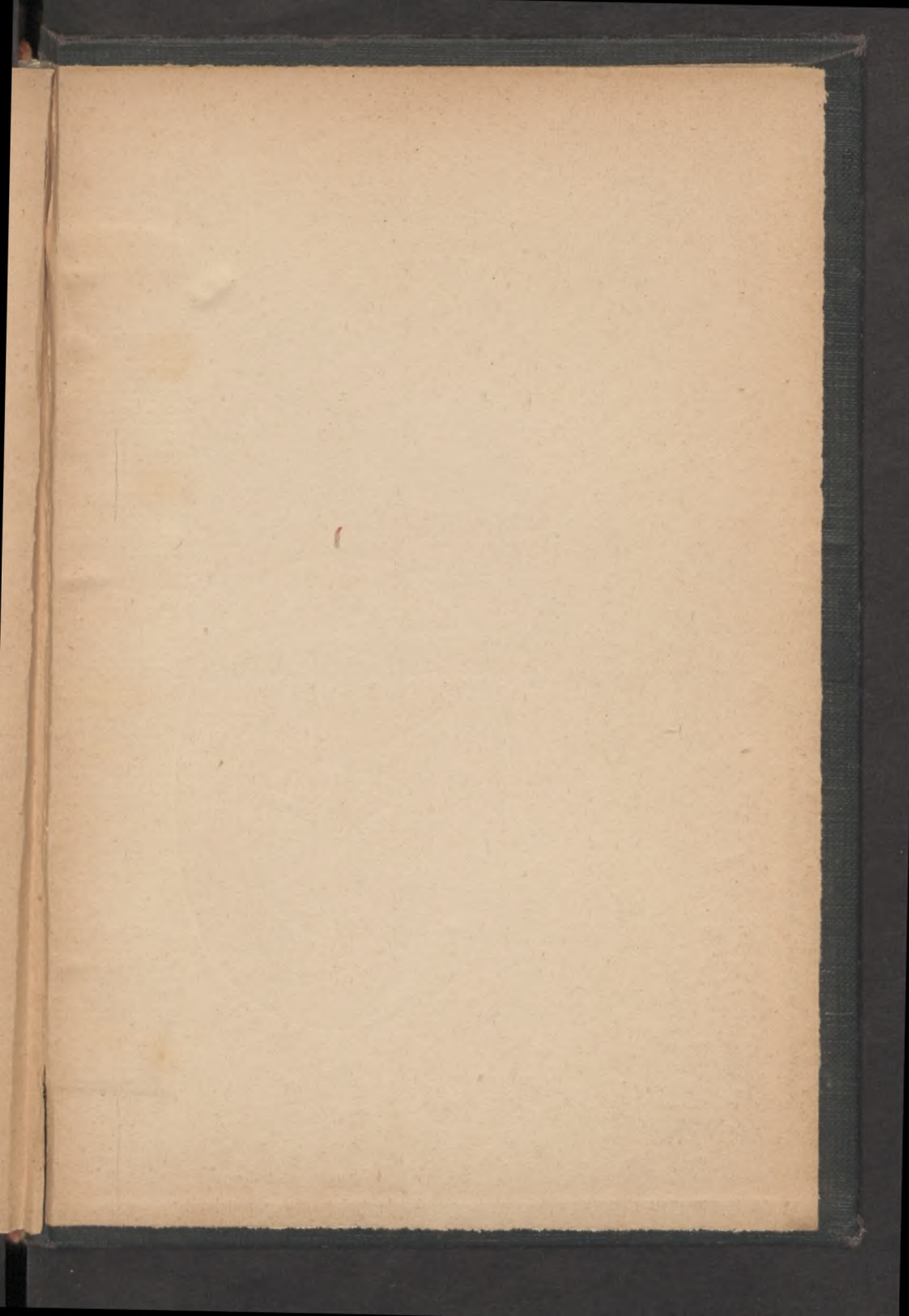

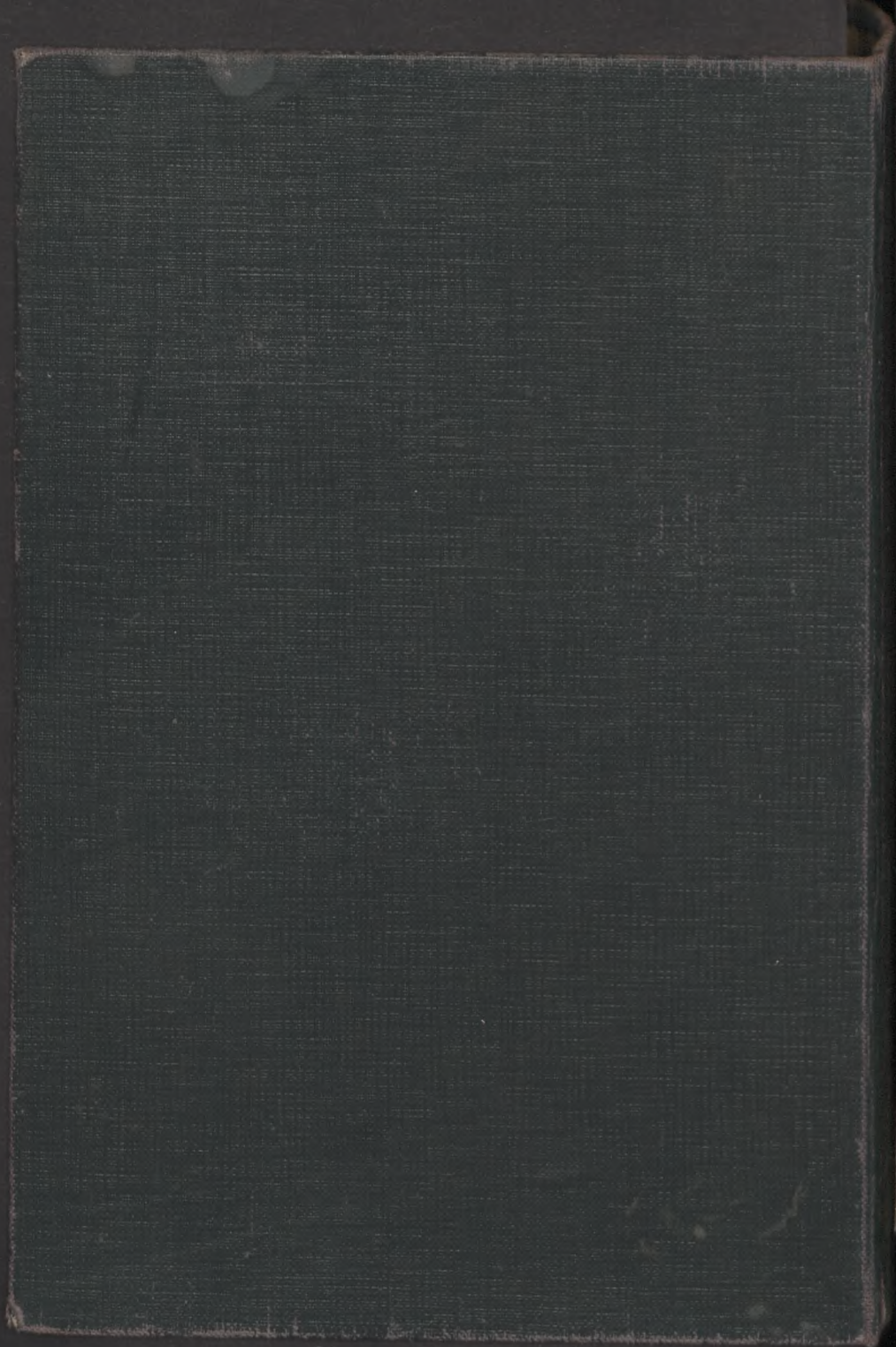
~~4.50~~

30

(28)

9/27

SZEKSFÜ: SZÉCHENYI

M: 2

163.892